UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 37.013 (043.3)

BODRUG-LUNGU VALENTINA

TEORIA ŞI METODOLOGIA EDUCAȚIEI DE GEN

Specialitatea 13.00.01 – Pedagogia generală

Teza de doctor habilitat în pedagogie

Consultant ştiinţific:
Guțu Vladimir
doctor habilitat în pedagogie,
profesor universitar

Autoare:
Bodrug-Lungu Valentina
doctor în istorie,
conferențiar universitar

CHIŞINĂU - 2009

CUPRINS

PRELIMINARII **3**

I. FUNDAMENTE EPISTEMOLOGICE ALE EDUCAȚIEI DE GEN..... **15**

1.1. Abordarea genului din perspectivă biologică, psihologică şi socială **15**

1.2. Abordarea genului din perspectivă pedagogică..... **49**

1.3. Cultura de gen în calitate de finalitate a educației de gen **66**

1.4. Concluzii **82**

II. REPERE PRAXIOLOGICE, TENDINȚE ŞI DIRECȚII DE EVOLUȚIE A EDUCAȚIEI DE GEN..... **84**

2.1. Politici ale educației de gen pe plan internațional ……..... **84**

2.2. Perspectivele educației de gen în contextul noilor educații **113**

2.3. Analiza familiei ca factor al educației de gen **129**

2.4. Concluzii **143**

III. ANALIZA REALITĂȚILOR ŞI TENDINȚELOR EDUCAȚIEI DE GEN ÎN REPUBLICA MOLDOVA **145**

3.1. Analiza evoluției educației de gen în Moldova..... **145**

3.2. Diagnosticul relațiilor şi comportamentelor de gen în contextul sistemului de învățământ..... **161**

3.3. Concluzii **181**

IV. PEDAGOGIA DE GEN: FUNDAMENTE CONCEPTUALE ŞI METODOLOGICE **183**

4.1. Conceptualizarea pedagogiei de gen **183**

4.2. Paradigma educației de gen în sistemul de învățământ ca parte componentă a pedagogiei de gen **216**

4.3. Concluzii **234**

V. VALIDAREA EXPERIMENTALĂ A PARADIGMEI EDUCAȚIEI DE GEN ÎN CADRUL SISTEMULUI DE ÎNVĂȚĂMÂNT **236**

5.1. Desing-ul experimentului pedagogic..... **236**

5.2. Analiza cantitativă şi calitativă a rezultatelor experimentului pedagogic **254**

5.3. Concluzii **275**

SINTEZA REZULTATELOR..... **276**

CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI...... **277**

ADNOTARE (română, engleză, rusă)..... **281**

TERMENI-CHEIE (română, engleză, rusă)..... **284**

BIBLIOGRAFIE..... **285**

LISTA ABREVIERILOR..... **302**

ANEXE **303**

GLOSAR **341**

PRELIMINARII

Actualitatea temei. Educaţia este un drept fundamental al omului. Aceasta este cheia pentru o dezvoltare durabilă, pentru pace şi stabilitate *în* şi *între* ţări şi un mijloc indispensabil de participare eficientă la societăţile şi economiile sec.XXI (Dakar, 2000). În acest sens, educaţia, prin structură, obiective şi conţinut, trebuie să se racordeze necontenit la cerinţele evoluţiei socio-culturale. Semnificaţiile şi eficienţa actului educativ sunt date de disponibilităţile educaţiei în raport cu influenţele tot mai numeroase ale spaţiului social.

În societatea contemporană anume educaţia oferă oamenilor oportunitatea, indiferent de genul acestora, să aibă acces la procesul de luare a deciziilor în diverse sfere ale vieţii publice şi, respectiv, la condiţii optime de existenţă. În acest context, educaţia trebuie privită drept instrument important de asigurare a egalităţii de şanse femeilor şi bărbaţilor. Problema depăşirii inegalităţii de gen în educaţie devine deosebit de actuală, reprezintînd unul din factorii necesari pentru asigurarea dezvoltării durabile a societăţii şi depăşirii sărăciei (Declaraţia Mileniului ONU, 2000). Realizarea egalităţii în drepturi şi şanse pentru femei şi bărbaţi în educaţie şi prin educaţie reprezintă unul din aspectele principale ale politicii de gen într-o societate democratică.

Sistemul de învăţământ este un agent important al procesului socializării de gen a cetăţenilor. Învăţământul poate deveni pentru femei şi bărbaţi garantul de realizare a drepturilor, al unei existenţe demne, al dezvoltării profesionale, participării active la viaţa publică, dar numai în cazul respectării principiului egalităţii de gen. Pe de altă parte, dacă acest sistem conţine unele forme de inechitate de gen, însăşi sistemul poate deveni un factor de generare a inegalităţii subiecţilor. Inegalitatea, reprezentînd în sine o încălcare a drepturilor omului şi a echităţii sociale, ce se răsfrînge negativ asupra autoaprecierii şi autorealizării subiecţilor sistemului de învăţământ, fapt care, la rîndul său, subminează însăşi esenţa sistemului dat.

Pe parcursul ultimilor ani sistemul de învăţământ din Moldova se află în perioada unor transformări radicale, care au drept scop ajustarea calităţii educaţiei din ţară la standardele internaţionale. Concepţia educaţiei în Republica Moldova (2000) revendică o educaţie cu caracter prospectiv, sistemic, formativ şi dinamic, centrat pe valorile general-umane şi cele naţionale. Printre componentele fundamentale de formare a personalităţii se înscrie şi *cultura gender*.

În acelaşi timp, în pofida cadrului legal-normativ existent, componenta de gen rămîne a fi puţin valorificată în standardele educaţionale, în manualele şi materialele didactice din sistemul de învăţământ, în special, cel superior. Dimensiunea de gen nu a devenit componentă integratoare a sistemului de învăţământ. Nu există o Concepţie a educaţiei de gen. Educaţia de gen nu este instituţionalizată la nivel de sistem. În acest context, educaţia de gen, revalorificarea procesului socializării prin prisma de gen, cer o tratare responsabilă.

Studiile de gen din mai multe ţări ale lumii demonstrează că instituţiile de învăţământ sunt instituţii sociale profund marcate de norme, stereotipuri şi ideologii de gen, ceea ce face ca modelele de gen să fie foarte importante pentru plasarea şi integrarea individului în societate [8; 156; 175; 219; 273; 276; 345]. Instituţiile de învăţământ, şi în special şcoala, contribuie prin diverse mecanisme la segregarea de gen, contribuind la formarea bărbaţilor şi femeilor cu orientări, preferinţe şi competenţe diferite, limitînd de multe ori posibilităţile de exprimare a acestora atît în viaţa publică (situaţii valabile mai ales pentru femei) cît şi în viaţa privată (situaţii valabile mai ales pentru bărbaţi). La fel este cert şi faptul că standardele culturale tradiţionale referitoare la feminitate şi masculinitate, reproduse de şcoală prin instruire/educaţie, deseori se prezintă ca anacronisme şi devin obstacole obiective în socializarea eficientă a tinerei generaţii în perioada transformărior sociale.

În contextul celor expuse, este evident faptul că pedagogia în general şi educaţia, ca fenomen pedagogic, necesită reevaluarea contradicţiilor menţionate şi ajustarea poziţiilor referitoare la socializarea de gen a tinerei generaţii.

Introducerea dimensiunii de gen în ştiinţele socio-umane, studiile de gen pot duce la schimbări inovaţionale semnificative, care pot fi comparate cu descoperirea geneticii [Л.Штылева, 369]. Introducerea noţiunii „gen/gender” în procesul pedagogic are importanţă principială, deoarece anume în şcoală se formează multe idei referitoare la autodeterminarea profesională, strategiile vitale, accesul la resurse şi putere, care au la bază dimensiunea de gen. Valorificarea noţiunilor şi ideilor menţionate mai sus duce la apariţia noilor termeni în ştiinţa pedagogică, care în mod obligatoriu induc schimbări semnificative în tratarea fenomenului educaţional, conţinuturilor şi tehnologiilor educaţionale. Astfel, apare necesitatea introducerii noţiunilor cum sunt: „pedagogia de gen”, „educaţia de gen”, „abordarea de gen a educaţiei”, „dimensiunea de gen în educaţie” etc.

Problemele legate de dimensiunea de gen a educaţiei pot fi analizate atît sub aspect cantitativ cît şi calitativ. Analiza aspectului cantitativ operează cu indicatori de tipul: rata analfabetismului, rata admiterii, rata supravieţuirii şcolare sau cu indicatori sensibili la gen (de tipul celor folosiţi în rapoartele dezvoltării umane). Sub aspect calitativ sunt analizate aspecte legate de „ce şi cum se învaţă” în şcoli/universităţi ş.a. instituţii (conţinutul curriculei, manualelor şi materialelor didactice), climatul din instituţiile educaţionale, tipuri de aşteptări şi evaluări diferenţiate pe genuri, acţiuni de etichetare subtilă a fetelor şi băieţilor şi efecte ale acestora asupra elevilor etc. Se pot identifica la fel diferenţe de gen în plan orizontal (de exemplu, aspecte legate de feminizarea /masculinizarea unor domenii de studiu) şi /sau în plan vertical (de exemplu, aspecte legate de salarizarea diferenţiată pe genuri, plasarea pe ierarhiile profesionale şi administrative în funcţie de gen).

În opinia noastră, atît teoria, cît şi practica educaţională tradiţională au explorat de-a lungul anilor dimensiunea biologică a relaţiilor bărbaţi-femei. Esenţa abordării de gen constă şi în depăşirea determinismului biologic. În istoria civilizaţiei umane diferenţele biologice dintre femei şi bărbaţi serveau drept justificare a prescripţiilor sociale şi aprecierilor culturale, care se manifestau asimetric şi ierarhic. În acelaşi timp, studiile asupra socializării de gen dau preferinţe influenţei mediului social asupra formării identităţii de gen a indivizilor şi relaţiilor de gen, fără a nega importanţa sexului biologic [Л.Попова, 338; Л.Штылева, 369; О.Ключко, 271 etc.].

În acest sens, trecerea de la abordarea de sex-rol a educaţiei la abordarea de gen a acesteia poate fi considerată drept temelie pentru apariţia noilor interpretări şi abordări ale educaţiei, formării unei noi paradigme educaţionale şi anume a educaţiei de gen. În aspect conceptual, *educaţia de gen* reprezintă obiectul de studiu al pedagogiei de gen, în aspect praxiologic se integrează cu „noile educaţii", educaţia permanentă, educaţia pe parcursul vieţii etc.

Este relevantă şi referinţa făcută în Strategia UNESCO pentru termen mediu (2002-2007) cu privire la abordarea multidisciplinară a egalităţii genurilor, care evidenţiază necesitatea schimbării atitudinilor femeilor şi bărbaţilor faţă de egalitatea genurilor, şi a rolurilor stereotipurilor de gen în formarea acestora, reprezentînd subiectul central în încurajarea abilitării femeilor şi întărirea egalităţii genurilor [102]. Aceste idei au fost menţionate repetat în mai multe documente ale Organizaţiei Naţiunilor Unite, în special UNESCO, Consiliului Europei, Conferinţei Internaţionale pentru Învăţământul Superior etc. [14; 36; 47; 102; 103; 109; 192; 227; 231 etc.].

Gradul de investigaţie a temei. Concepţia pedagogiei şi educaţiei de gen se află în proces de formare atît în Moldova cît şi în alte ţări. Constituirea acestora în calitate de domeniu ştiinţific poate fi concepută numai în contextul dezvoltării problematicii de gen în ansamblu şi, în special, în ştiinţa psiho-pedagogică.

O dată cu apariţia noţiunii „gender" (anii 70 ai sec. XX), dezvoltarea Studiilor despre femei (Women's Studies) apoi şi a Studiilor de gen (Gender Studies) poate fi considerată ca una dintre cele mai remarcabile inovaţii în învăţământul superior din ultimele decenii, fiind o consecinţă academică a mişcării feministe [M.Miroiu, 137, p.346]. Studiile de gen au parcurs mai multe etape de constituire şi dezvoltare, în cadrul cărora investigaţia genului, formării identităţii de gen, socializării de gen etc. au evoluat de la concepţiile radicale feministe, conţinînd o critică severă a epistemologiei tradiţionale cu referinţă la interpretarea diferenţiată a aptitudinilor reprezentanţilor celor două sexe şi diminuarea capacităţilor femeilor, la o conceptualizare şi afirmare în calitate de orientare distinctă – a abordării de gen a domeniilor social, politic şi economic.

Pe plan internaţional, printre specialiştii de vază, care au contribuit în mod semnificativ la dezvoltarea studiilor despre femei /studiilor de gen, raportate într-un fel sau altul la educaţie, trebuie

menționați: S.Bem [21, 258], Sh. Burn [260], V.Bryson [34], Simone de Beauvoir [20], J.Butler [256], N.Chodorow [43, 45], C.Gilligan [112], A.Dworkin [83], Bell Hooks [126, 127], K.Horney [361], A.Eagly [84, 85], E.Maccoby, C.Jacklin [141], K.Millet [326], A.Rich [194], G.Rubin [196], G.Weiner [238, 239], M.Arnot [10, 11], R.Bleier [24], S.Wably [236], C.Paechter [166, 167], M.Penn [174], M.Sagaria [242] etc.

Printre revistele relevante în domeniu pot fi menționate: Feminist Review, Feminist Studies, Feminist Teacher, Frontiers: A Journal of Women's Studies, Gender & Society, Hypatia: A Journal of Feminist Philosophy, Journal of Women, Politics & Policy, NWSA Journal (National Women's Studies Association), Rain and Thunder: A Radical Feminist Journal of Discussion and Activism, SIGNS: Journal of Women in Culture and Society, Women and Performance, Women's Studies Quarterly, Journal of Feminist Family Therapy, Feminism & Psychology, Psychology of Women Quarterly, Sex Roles, AnALize, revista de studii feministe, Гендерные Исследования, WE/МЫ etc.

Referindu-ne la studiile de gen, care reflectă problema socializării de gen, trebuie să menționăm diversitatea aspectelor abordate. Astfel, *interpretările psihosociale* se află în atenția cercetătorilor: C.Gilligan [112], K.Horney [361], D.Dinnerstein [81], N.Chodorow [43], E.Maccoby şi C.Jacklin [141], S.Bem [21, 258], Sh.Burn [260], I.Mitrofan şi C.Ciupercă [155], M.Secui [202], D.Carter şi G.Levy [38], И.Клецина [307, 308], И.Кон [313, 315], Т.Бендас [257]etc.

S.Wably [236], L.Grunberg [130], A.Oakley [159], M.Walter [237], W.Wood şi A.Eagly [243], О.Хасбулатова [349], Е.Здравомыслова, А.Темкина [298, 300], И.Тартаковская [352, 353], Е.Гапова [279] etc. au examinat *dimensiunea sociologică* a socializării de gen. În mod special, *familia* în calitate de instrument a socializării de gen a fost reflectată în lucrările mai multor autori: E.Capmenni [37], D.Jackson şi J.Tein [133], K.Karraker, D.Vogel şi M.Lake [134], C.Ciupercă [46], О.Здравомыслова [297], Ж.Чернова [363] etc.

Analiza socializării de gen prin intermediul *culturii, religiei, limbajului* a fost realizată de M.Gatens [96], G.Steinem [211], О.Воронина [263, 264], И.Жеребкина [291], Т.Барчунова [254], С.Ушакин [356], И.Кирилина [306] etc. M.Mead [148, 324], Е.Ярская-Смирнова şi П.Романов [374] etc. au abordat unele aspecte cu privire la socializarea de gen din *perspectivă antropologică*.

Aspectele *politico-legale* ale socializării de gen a persoanelor se fac evidente în lucrările A.Dworkin [83], M.Miroiu [153, 154], Е.Кочкина [282], Н.Шведова [364] etc. Abordarea de gen a *economiei* în calitate de factor al socializării se regăseşte în lucrările Л.Ржаницына [283], М.Баскакова [255], Е.Мезенцева [323]etc.

Pe fundalul studiilor cu referire la socializarea de gen menționate se atestă, de asemenea, tendința de valorizare a domeniului învățământului /educației prin prisma de gen. Printre specialiştii în domeniu pot fi menționați: G.Weiner [238], Bell Hooks [127], M.Arnot [11, 12], C.Luke şi J.Gore [140], Frances A.Maher [142], C.Paechter [166], M.Penn [174], L.Prividera [184], M.A.D.Sagaria [242], O.-D.Ştefănescu [219, 220], Л.Штылева [369, 370], О.Шнырова [366, 367], Л.Попова [338], О.Ключко [271, 311]etc.

În Republica Moldova statutul epistemologic al unor domenii de cunoaştere *ca politici de gen, sociologia şi psihologia genului* se află în constituire, iar încercările de conturare a unei posibile *pedagogii de gen* sunt deocamdată la început de cale. Alte domenii cum ar fi *filosofia genului / filosofia feministă* se află la etapa de aşteptare privind explorarea ştiinţifică.

Studii specifice cu privire la educația de gen au fost realizate prin valorizarea diverselor componente raportate la domeniu: formarea identității de gen a tinerilor [S.Rusnac, 198; V.Jardan 116], studierea diferențelor de gen a stărilor psihice/depresive la adolescenți [Z.Bolea, 31; C.Platon, 177], abordarea stereotipurilor de gen în educația tinerilor şi adulților [L.Handrabura, 87, 120; V.Jardan, 116; D.Terzi-Barbăroşie, *apud* 17; L.Zmuncilă, 30 etc.], educația de gen în cadrul familiei şi pregătirii adolescenților pentru viața de familie [L.Cuznețov, 64], în contextul relațiilor părinți-copii [M.Morărescu, L.Papuc, A.Zbîrnea, 157], pregătirea fetelor pentru maternitate [N.Ovcearenco, 164], abordarea unor elemente ale sistemului educațional prin prisma de gen [V.Mija, L.Handrabura, R.Godoroja, I.Poustovan, P.Cerbuşca, *apud* 156 etc.].

Educația de gen a fost tangențial studiată şi reflectată în lucrări din diverse domenii: referitoare la educația preşcolarilor [S.Cemortan, 39], în contextul etnopedagogiei şi culturii [L.Handrabura, 119; N.Silistraru, 210; E. Prus, V.Enache, *apud* 218 etc.], în contextul asistenței sociale [V.Prițcan, 183] şi a sociologiei [M.Dilion, *apud* 9; E.Vovc 233], raportată la sfera politică şi socială [A.Mândâcanu, E.Mardarovici, *apud* 17], prin prisma ştiințelor economice [N.Şişcan, 365] şi a ştiințelor istorice [L.Zabolotnaia, 294; E.Muraru, *apud* 10].

La acest capitol trebuie menționate eforturile unor organizații neguveramentale de realizare a studiilor de gen [15; 144; 170], a activităților de informare şi sensibilizare la gen a tinerilor şi cadrelor didactice, cum sunt Gender-Centru, Centrul Educațional ProDidactica, Centrul Național de Studii şi Informare pentru Problemele Femeii/Centrul Parteneriat pentru Dezvoltare, Clubul politic 50/50 etc.

În acelaşi timp, constatăm lipsa unor cercetări integre, ce ar aborda teoria şi metodologia educației de gen prin prisma transformărilor sociale contemporane, conturate şi nominalizate de experții UNESCO la nivelul problemelor lumii contemporane.

În ştiința pedagogică şi practica educațională actuală s-a creat o situație contradictorie cînd,

pe de o parte, educația de gen se realizează sub diverse aspecte, iar pe de altă parte, problema teoriei şi metodologiei acesteia rămîne cercetată insuficient, fragmentar.

În aceste condiții, apare necesitatea unor noi date şi idei pentru elaborarea, implementarea şi evaluarea politicilor educaționale de susținere şi promovare a egalității de gen la nivelul sistemului de învățămînt, propunerea unui program de educație de gen adresat studenților şi formării cadrelor didactice. Din cele expuse se conturează necesitatea explorării domeniului pedagogiei de gen /educației de gen drept o nouă direcție în sistemul ştiințelor educației în Moldova.

Problema de cercetare este determinată de oportunitatea elaborării fundamentelor teoretice şi metodologice ale educației de gen din perspectiva teoriilor socio-culturale ale genului şi de nevoia elaborării unor *modele ale educației de gen* (în scopul cultivării sensibilității la gen a tinerilor, competenței de gen a cadrelor didactice şi a alor specialişti, eliminării stereotipurilor de gen şi formării comportamentelor nondiscriminatorii şi nonviolente, care constituie temelia stabilirii relațiilor constructive, bazate pe parteneriat).

Obiectul cercetării îl reprezintă politicile educaționale prin prisma de gen, conținutul şi procesul educației de gen în Republica Moldova.

Scopul cercetării constă în elaborarea fundamentelor teoretice şi metodologice ale pedagogiei de gen.

Ipoteza ştiințifică. Pornind de la premisa că educația de gen este:

- determinată de experiențele educaționale anterioare şi de nevoile actuale,
- generată de cerințele, nevoile şi / sau standardele social-profesionale,
- limitată de normele sociale stereotipizate de gen,
- bazată pe structurile afective, cognitive şi acționale ale individului,

presupunem că pedagogia de gen ca domeniu al sistemului ştiințelor educației poate fi fundamentată teoretic şi metodologic prin:

- analiza abordărilor biologice, psihologice, sociale şi pedagogice referitoare la gen ca fundament al educației de gen;
- definirea conceptelor *socializare de gen, pedagogie de gen*, *educație de gen, cultură de gen, valori de gen, competențe de gen* în contextul problematicii lumii contemporane;
- analiza cadrului normativ educațional, a sistemului de învățămînt prin prisma de gen;
- determinarea actorilor socializării de gen prin prisma parteneriatelor sensibile la gen;
- abordarea instituției de învățămînt şi a familiei din trei perspective: de actor, agent şi partener educativ;
- elaborarea paradigmei educației de gen: elaborarea-dezvoltarea-implementarea

curriculumului, strategiilor, principiilor, metodologiei şi tehnologiilor educaţiei de gen.

Pentru atingerea scopului cercetării, ne-am propus următoarele **obiective investigaţionale:**

1. Analiza abordărilor biologice, psihologice, sociale şi pedagogice privind genul ca fundament al educaţiei de gen.
2. Sintetizarea tendinţelor generale prin evaluarea situaţiei reale privind educaţia de gen în contextul transformărilor contemporane.
3. Evaluarea dimensiunii de gen în educaţie prin analiza unor elemente macro-sistemice (curriculum, materiale didactice, manuale), precum şi prin analiza micro-sistemică, la nivelul unităţior de instruire (opiniile elevilor şi studenţilor, opiniile cadrelor didactice).
4. Corelarea obiectivelor educaţiei de gen cu cele ale *noilor educaţii:* educaţia pentru cetăţenia democratică, educaţia juridică, educaţia pentru pace şi cooperare, educaţia pentru democraţie, educaţia pentru familie etc.
5. Conceptualizarea pedagogiei de gen în cadrul sistemului de învăţământ naţional (prin valorificarea şi combinarea diferitor componente ale sistemului educaţional, aplicarea transferului de teorii).
6. Fundamentarea educaţiei de gen a tinerilor şi cadrelor didactice prin deducerea reperelor teoretice şi metodologice ale acesteia.
7. Elaborarea şi experimentarea *Paradigmei educaţiei de gen.*
8. Elaborarea recomandărilor privind valoarea conştientizării dimensiunii de gen în educaţie, prin propuneri de intervenţii specifice la nivelul diferitelor componente ale sistemului de învăţământ din Moldova.

Baza epistemologică a lucrării este determinată de natura psiho-socială a problemei cercetate. Cercetarea se bazează pe legi, teorii, principii, concepţii, idei etc. din domeniul pedagogiei, filozofiei, psihologiei, sociologiei, pe documentele normative existente, inclusiv: Legea cu privire la asigurarea egalităţii de şanse între femei şi bărbaţi (2006), Planul naţional „Promovarea egalităţii genurilor umane în societate pentru perioada 2006-2009", Concepţia educaţiei în Republica Moldova (2000). Cercetarea s-a bazat pe: teoria valorilor şi tezele cu privire la educaţia axiologică [Platon, 335; J.Dewey, 74; G.Văideanu, 232; V.Mândâcanu, 147; S.Cristea, 57; Vl.Pâslaru, 172 etc.]; teoria dezvoltării cultural-istorice a personalităţii, care recunoaşte întîetatea socialului asupra biologicului în dezvoltarea psihică a omului [Л.Выготский, 266; А.Леонтьев 318 etc.]; teoriile gender acceptate astăzi în ştiinţele socio-umane: teoria construcţiei sociale a genului [R.Ungher, О.Воронина, 265; K.West, D.Zimmerman, 357], teoria stratificării de gen [J.Scott, 201; T. Lauretis, *apud* 265], interpretarea genului ca fiind o metaforă culturală [N.Chodorow, 45;

О.Воронина, 265], teoria schemei de gen [S.Bem, 258], teoria referitoare la androginie [S. Bem, 21], în calitate de condiție a dezvoltării eficiente şi autorealizării personalității; ideile cu privire la formarea identității de gen în calitate de structură de bază a personalității [И.Кон, 315; E.Maccoby şi C.Jacklin, 141; M.Secui, 202, D.Ruble şi C.Martin, 197 etc.], ideile referitoare la socializarea de gen [H.Haste, 125; O.-D.Ştefănescu 219, 220; Л.Попова, 338; И.Клецина, 307, 308; Л.Штылева, 369, 370 etc.]; ideile feminismului pedagogic [Frances A. Maher, 142; C.Luke şi J.Gore, 140; C.Shrewsbury, 216 etc.]; teoria învățării sociale, teoreticienii căreia consideră că prezența modelelor de rol este foarte importantă în dezvoltare, acestea ghidîndu-l către un comportament adecvat în viață [A.Bandura, 15, 16; M.Walter, 237 etc.]; teoria dezvoltării cognitive [L. Kohlberg, 135, 136]; teoria funcționalismului sistemic [T.Parsons, 170]; teoriile despre dinamica rolurilor în familie: teoria comunicării în familie [W.Jordan *apud* 129], concepții privind educația de gen în familie şi prin familie şi ethosul pedagogic familial [L.Cuznețov, 64], teoria presiunii de rețea [E.Bott, *apud* 129], abordarea familiei cu dubla carieră [R.Rapaport *apud* 129], etc.; idei referitoare la teoria şi metodologia proiectării curriculumului de bază [S.Bloom, 25; S.Cristea, 67; Vl.Guțu, 59, 115; F.Voiculescu, 145]; obiective şi conținuturi privind formarea competențelor profesionale [S.Cristea, 67; Vl.Guțu, 114, 115; V.Mândâcanu, 147; V.Pâslaru, 171]; teze privind educația în contextul problematicii lumii contemporane prin prisma *noilor educații* [G.Văideanu, 232; S.Cristea, 55-58; L.Cuznețov, 64; L.Papuc, 13 etc.]; teoria paradigmelor şi modelelor pedagogice [Th.Kuhn *apud* 5, И.Бондаревская, О.Кульневич *apud* 316 etc.].

Drept repere conceptuale ale cercetării au servit, de asemenea, ideile şi recomandările UNESCO, ONU, Consiliului Europei şi altor structuri internaționale privind egalitatea genurilor şi, în special, educația tinerei generații din perspectiva de gen, în contextul transformărilor lumii contemporane.

Metodologia cercetării

La etapa inițială de cercetare au fost necesare clarificări conceptuale referitoare la limbajul educațional al problematicii de gen.

Organizarea, conținutul şi metodologia lucrării au fost concepute pornind de la observațiile şi constatările empirice asupra fenomenului şi procesului socializării de gen a tinerilor, de la tratarea interdisciplinară a problemei prin analiza obiectivă a fenomenelor şi proceselor cercetate, definirea şi operaționalizarea conceptelor, prelucrarea şi interpretarea datelor.

La toate etapele ei, activitatea de investigare s-a desfăşurat prin aplicarea unui ansamblu de tehnici, procedee şi metode teoretice, factuale şi interpretative. Metodologia cercetării s-a conformat obiectului, scopului, surselor antrenate şi s-a constituit din:

a) *metode teoretice:* documentarea ştiințifică; sinteza teoretică; deducerea, generalizarea şi

sistematizarea, compararea, transferul de teorii;

b) *metode experimentale:* experimentul pedagogic care a inclus: observarea directă, testarea, chestionarea /sondajul de opinie, convorbirea;

c) *metode statistice:* colectarea de date, statistica matematică;

d) *metode de analiză:* interpretarea calitativă şi cantitativă a rezultatelor experimentale, expertiza şi analiza de gen a materialelor curriculare, analiza fenomenelor pedagogice prin prisma de gen.

Instrumentele de investigaţie: Chestionarul de evaluare iniţială (pre-curs) şi finală (-post curs); testul BSRI (S.Bem); chestionarul sintetic complex; metoda „autobiografică de gen"; testul de autoapreciere Dembo-Rubinştein (varianta Prihojan); testul de apreciere al comportamentelor în situaţie de conflict (Thomas); chestionare: pentru determinarea competenţelor de gen a studenţilor, pentru determinarea sensibilităţii la gen a cadrelor didactice, a masteranzilor, a părinţilor, a elevilor; analiza de gen a materialelor didactice.

Baza experimentală. Constatarea situaţiei din domeniu s-a realizat în cadrul proiectului „Reflectarea dimensiunii de gen în curriculumul şcolar şi manuale" [156]; în cadrul Institutului de Ştiinţe ale Educaţiei; studiul realizat în cadrul instituţiilor de învăţământ din ţară, lotul experimental constituindu-se din 320 de elevi, 240 cadre didactice şi 380 de studenţi.

Experimentul pedagogic a fost realizat la Universitatea de Stat din Moldova, în cadrul Facultăţii Istorie şi Psihologie, Masteratului la drept USM, în cadrul Institutului de Ştiinţe ale Educaţiei, instituţii-pilot din învăţământul preuniversitar, în cadrul proiectelor educaţionale ale „Gender-Centru", lotul experimental constituindu-se din 200 cadre didactice, 240 de studenţi, 200 elevi, 200 părinţi, 40 masteranzi. În total 880 subiecţi.

Acţiuni experimentale au fost întreprinse pe cîteva eşantioane, care au inclus:

- eşantionul experimental de constatare, formare şi eşantionul de control;
- eşantionul stratificat (elevi-studenţi-pedagogi-părinţi-masteranzi).

Validarea rezultatelor este asigurată de eşantionul reprezentativ, de volumul investigaţiilor şi diversitatea metodelor folosite, experimentul de control, verificarea experimentală a ipotezelor şi folosirea metodelor statistice de prelucrare a datelor.

Unele din aspectele lucrării au fost validate prin aplicarea de către alţi cercetători, experţi, formatori în cadrul programelor educaţionale la problematica egalităţii genurilor.

Inovaţia şi valoarea ştiinţifică a lucrării sunt asigurate de:

- *Fundamentarea pedagogiei de gen* în calitate de domeniu al ştiinţelor educaţiei care, în baza legităţilor şi strategiilor educaţionale generale şi specifice de gen, studiază şi valorifică în mod adecvat procesul socializării de gen şi de formare a culturii de gen.

- *Conceptualizarea procesului socializării de gen* a tinerilor din perspectiva influenţelor apartenenţei la un anumit sex, factorilor socio-culturali, actorilor procesului educaţional, fiind stabilită influenţa socializării de gen asupra atitudinilor şi comportamentelor de gen ale tinerilor, asupra realizării personale şi profesionale pe viitor.
- *Fundamentarea teoretică şi metodologică a Paradigmei educaţiei de gen,* avînd drept componente structurale: Modelul pedagogic al EG în cadrul formal-nonformal-informal, Modelul transdisciplinar al EG în contextul noilor educaţii; Codul deontologic de gen al pedagogului; Modelul tehnologic al EG.
- *Determinarea caracterului influenţei stereotipurilor tradiţionale* asupra confortului psiho-social al individului, fiind stabilită relaţia dintre nivelul de manifestare a masculinităţii /feminităţii tradiţionale şi autoaprecierea subiecţilor şi strategiile de rezolvare a conflictelor. A fost depistat impactul negativ al stereotipurilor de gen asupra autorealizării fetelor /femeilor şi băieţilor /bărbaţilor în viaţa privată şi publică, care devin bariere în dezvoltarea personalităţii, în selectarea strategiilor vitale.
- *Validarea influenţei psihopedagogice* în cunoaşterea propriei identităţii de gen, conştientizarea mecanismelor de formare a sensibilităţii şi competenţei de gen a persoanei, în calitate de modalitate de armonizare a relaţiilor cu sine şi cu ambianţa socială, prin elaborarea şi aplicarea unui program formativ psihopedagogic.

Valoarea practică a lucrării constă în posibilitatea aplicării rezultatelor cercetării şi a Paradigmei educaţiei de gen: în procesul educaţiei tinerilor şi adulţilor la toate treptele şi nivelurile; la monitorizarea şi evaluarea sistemului educaţional din perspectiva de gen, inclusiv la implementarea Legii cu privire la asigurarea egalităţii de şanse între femei şi bărbaţi (în special, art.13 adresat sistemului de învăţămînt); la elaborarea politicilor publice ce ţin de dezvoltarea durabilă a ţării.

Tezele principale propuse pentru susţinere:

1. Pedagogia de gen este un domeniu al ştiinţelor educaţiei care, avînd obiect de studiu, principii, metodologie de cercetare, îşi propune drept scop dirijarea procesului socializării de gen prin intermediul educaţiei de gen, în baza legităţilor şi strategiilor educaţionale generale şi specifice de gen.
2. Paradigma educaţiei de gen reprezintă un ansamblu de modele educaţionale interconexe, organizate în baza principiilor generale ale învăţării, a caracteristicilor psiho-sociale ale individului, avînd drept finalitate formarea unei personalităţi integral dezvoltate, sensibile la gen, orientate spre relaţii de parteneriat, nondiscriminare şi respect reciproc.

3. Importanța socială şi pedagogică a constituirii Paradigmei educației de gen este evidentă prin trecerea de la abordarea de sex-rol a educației (care orientează dezvoltarea persoanei spre predestinarea biologică a bărbatului /femeii) la abordarea de gen a acesteia (care, depăşind determinismul biologic, oferă persoanei şanse mai mari de autorealizare personală şi profesională).
4. Educația de gen se prezintă în calitate de subiect şi obiect al politicii naționale în domeniul învățământului. Pe de o parte, educația de gen este un instrument important al socializării de gen şi formării culturii de gen a cetățenilor, în special a tinerilor. Pe de altă parte, educația de gen (ca proces) este supusă presiunilor şi contradicțiilor existente la nivel de politică (în plan ideologic, social, cultural, economic etc.) şi este nevoită să-şi structureze un statut apelînd la instrumente de ordin normativ şi raționamente psiho-sociale şi economice.
5. Confortul psiho-social al persoanei se află în relație directă cu nivelul său de stereotipizare: diminuarea influenței stereotipurilor de gen duce la creşterea autoaprecierii, lărgirea posibilităților de autorealizare, alegerea comportamentelor şi strategiilor de viață adecvate. Cunoaşterea mecanismelor de generare şi reproducere a stereotipurilor de gen, dezvoltarea abilităților de depistare a lor pot duce la diminuarea impactului acestora asupra autorealizării şi dezvoltării persoanei.
6. Cadrele didactice, fiind purtătoare ale unor scheme sociale cum sunt stereotipurile de gen, le reproduc în procesul de învățământ, limitînd, astfel, autorealizarea personalității copiilor. Formarea competențelor de gen ale acestora se prezintă drept parte componentă a competențelor profesionale.

Etapele de cercetare:

- Examinarea cadrului conceptual al teoriei gender din perspectivă biologică, socială, filozofică, psihologică, pedagogică, sociologică (etapa inițială a investigației, 2001- 2003);
- Experimentul de constatare, realizat prin metoda aplicării chestionarelor şi testelor, colectarea datelor privind opiniile / atitudinile elevilor, cadrelor didactice, studenților referitoare la problema egalității genurilor şi analiza evoluției acestora şi a gradului de stereotipizare de gen a respondenților; expertiza curriculumului şi a manualelor (2003-2004);
- Structurarea, elaborarea fundamentelor ştiințifice (teoretico-aplicative) ale educației de gen a tinerilor şi cadrelor didactice prin elaborarea programului formativ specific (2004);
- Realizarea experimentului pedagogic formativ de bază, monitorizarea implementării rezultatelor, sintetizarea şi interpretarea acestora; elaborarea Paradigmei educației de gen (2004-2005);

- Expertizarea Paradigmei educației de gen, realizarea experimentului de control, reactualizarea programelor de formare; elaborarea textului tezei (2006-2007).

Implementarea rezultatelor cercetării. Valorificarea practică a Paradigmei educației de gen şi a programelor experimentale s-a realizat prin: promovarea modulelor educației de gen a tinerilor şi cadrelor didactice în cadrul proiectelor implementate de Gender-Centru; elaborarea şi implementarea cursului universitar „Gender şi educație" şi a cursului „Probleme gender în lumea contemporană: abordare multidisciplinară" la Masteratul în Psihologie şi Pedagogie la USM; contribuții la elaborarea Legii cu privire la asigurarea egalității de şanse între femei şi bărbați în R. Moldova; contribuții la elaborarea Planului Național „Promovarea egalității genurilor umane în societate pentru anii 2006-2009"; identificarea strategiilor şi tehnologiilor de formare a culturii de gen a populației.

Aprobarea rezultatelor investigației. Rezultatele cercetării au fost prezentate şi aprobate la şedințele Catedrei Ştiințe ale Educației a Universității de Stat din Moldova şi la şedința seminarului de profil, la şedința seminarului de profil al Institutului de Ştiințe ale Educației. Aspecte ale cercetării au fost prezentate şi discutate în cadrul conferințelor internaționale: Международная конференция «Международный опыт государственного обеспечения равенства женщин и мужчин» (Киев, 2003); Международная конференция «Гендерные исследования: люди и темы, которые объединяют сообщество» (Москва, 2005); Всероссийская конференция (с международным участием) „Гендерное образование в подготовке учителя" (Томск, 2006); Conferința Ştiințifică Internațională „Învățământul superior şi cercetarea–piloni ai societății bazate pe cunoaştere" (Chişinău, 2006); Conferința internațională „Învățământul superior–tendințe spre modernitate" (Chişinău, 2006); Международная конференция «Гуманитарное образование: гендерный аспект» (Санкт-Петербург, 2007); Conferința a V-a internațională „Gender Equality in Higher Education" (Berlin, 2007); Conferința națională cu participare internațională „Dimensiuni calitative ale profesionalizării pentru cariera didactică" (Bacău, 2007); Международная конференция «Правовое положение женщин в России: вчера, сегодня, завтра» (Санкт-Петербург, 2008) etc.

Aspectele teoretice şi practice ale cercetării au fost aprobate în cadrul diverselor activități cu studenții, elevii, părinții, cadrele didactice, reprezentanți ai structurilor de stat şi ai societății civile.

Structura tezei. Teza cuprinde preliminarii, 5 capitole (care includ 25 tabele şi 34 figuri), sinteza rezultatelor obținute, concluzii generale şi recomandări, adnotare (limba română, engleză şi rusă), termeni-cheie, bibliografie (374 surse), lista abrevierilor, anexe (28), glosar.

I. FUNDAMENTE EPISTEMOLOGICE ALE EDUCAȚIEI DE GEN

Materialul expus în capitolul de față vine să contribuie la înțelegerea noțiunior de bază ce țin de egalitatea genurilor şi care facilitează înțelegerea modului în care se produce transferul de la dimensiunea biologică la cea socio-culturală şi, în final, la încorporarea acesteia în comportamentul tinerilor/adulților.

Abordarea genului din perspectiva biologică, socială, psihologică şi pedagogică constituie factorul de identificare a modului în care teoriile existente se manifestă la nivelul practicilor instituționale şi în cele cotidiene prin sistemul educațional, mass-media, atitudini parentale şi relații interpersonale, fapt extrem de important din perspectiva conturării unor direcții de neutralizare şi corecție a stereotipurilor de gen.

1.1. Abordarea genului din perspectivă biologică, psihologică şi socială

1.1.1. Precizări conceptuale

Dezvoltarea societății umane este profund marcată de variabila sex/gen. Practic toate aspectele vieții sociale sunt influențate de sexul persoanelor: concepțiile despre sine şi alții; capacitățile, interesele şi aspirațiile; strategiile de activitate profesională şi ale vieții de familie etc. Acestea, la rîndul lor, sunt determinate într-un mod sau altul de către oportunitățile şi constrîngerile oferite de imaginile sociale ale caracteristicilor, rolurilor şi aşteptărilor asociate persoanelor de sex masculin şi feminin.

Complexitatea temei şi interesul sporit, dar neunivoc, față de aceasta a generat o varietate considerabilă a termenilor utilizați, fapt ce a dus la necesitatea delimitării acestora şi clarificării esenței şi conținuturilor corespunzătoare. În acest sens, este oportună analiza diverselor abordări ale termenilor esențiali ce țin de domeniul problematicii de gen. Termenii ”*sex*” şi “*gender*” au înțelesuri specifice, care adesea sunt confundate. *Sexul* se referă la atributele fiziologice care identifică persoana ca bărbat sau femeie: tipul organelor genitale, tipul predominant al hormonilor din organism (estrogen, testosteron), abilitatea de a naşte şi a alăpta copilul etc. „Gender” în traducere din engleză semnifică „gen social”. *Genul* identifică relațiile sociale existente între bărbați şi femei.

Astfel, termenul „sex” include următoarele caracteristici: biologic, înnăscut, constant, universal. Termenul „gen/ gender” se prezintă drept construct social, comportament învățat, se schimbă în timp şi spațiu, se schimbă în cadrul culturii existente şi de la o cultură la alta. Clarificarea distincțiilor dintre sex şi gen/gender permite înțelegerea corectă a problemei abordate (tabelul 1).

Feminin / masculin	Feminin / masculin
Sex	**Gen / Gender**
▪ Biologic ▪ Înnăscut ▪ Constant ▪ Universal	▪ Social ▪ Comportament învățat ▪ Se schimbă în timp şi spațiu ▪ Se schimbă în cadrul culturii concrete şi de la o cultură la alta

Tabelul 1. Delimitările dintre sex şi gen/gender

În teoria anglofonă feministă termenul „*sex*„ a fost definit ca opoziție la gender în scopul delimitării semnelor biologice ale diferențierii sexuale („bărbat" şi „femeie") de înțelesurile socio-culturale („masculinitate" şi „feminitate") ataşate acestora. Implicită teoriei sociale feministe, cel puțin de pe vremurile Mariei Wollstonecraft, distincția a fost formulată succint de către psihologul R.Stoller în 1968 [217] şi a fost preluată în al „doilea val" al feminismului de K.Millett [326] şi A.Oakley [159] etc.

Distincția sex /gender a survenit în urma unor dezbateri inițiate de către specialiştii de orientare feministă. O sursă relevantă a deconstruirii „sexului" a fost critica determinismului biologic de către feministe. O parte din investigațiile reprezentanților/ reprezentantelor feminismului era adresată documentării privind influențele mediului social asupra diferențelor biologice în sensul măririi sau reducerii acestora [R.Bleier, 24; L.Birke; A.Fausto-Sterling *apud* 5, p.242]. Domeniul dominant, în care distincțiile schimbătoare ale genului sunt altoite în diferențele neschimbătoare ale sexului, este înlocuit de un model interactiv al relațiilor (L.Birke). Sexul biologic este mult mai nedeterminat şi mai deschis modificărilor decît a fost presupus. Această critică a extins radical procesul de distincție între sex şi gen/gender pornind de la perspectivele postructuralismului şi postmodernismului, substituind, pe alocuri, pentru această opoziție conceptul de morfologie [J.Butler, 256; M.Gatens, 96; L.Irigaray, *apud* 5, p.242].

Delimitarea dintre sex/gender a fost mai tîrziu adoptată de feministe pentru politica egalității de gen ca o conceptualizare separată a socialului şi biologicului; astfel subordonarea femeilor reieşea din forțele sociale şi politice şi nu din diferențele biologice [A.Oakley, 159]. În distincția dintre sex şi gender, sexul se referă la biologie (organe genitale şi reproducere) şi genderul se referă la aspectele sociale, culturale şi psihologice ale masculinității şi feminității (stereotipurile de gen, normele de gen, rolurile de gen şi identitatea de gen) [R.Ungher *apud* 265]. Sexul se referea la natură, iar gender la cultură. Iată de ce sexul feminin a fost separat de genul feminin; rolul şi statutul femeii în societate, fiind invocat motto-ul feminist „biologia nu este destinul" [Reed *apud* 240]. Această distincție dintre sex şi gender a sugerat dihotomia natură / cultură, care a fost abordată de către feministe [S.Ortner, 163]. J.Butler menționează că abordarea sexului a fost

reprodusă prin discursul lingvistic şi instituții în calitate de set de norme reglatorii raportate la corpul uman [*apud* 240, p.5].

Unii autori consideră delimitarea dintre sex şi gender fiind productivă, deoarece permitea analiza identității de gen separat de corp, servind politicile egalitariste feministe prin poziționarea femeii în calitate de construcție socială separată de sexul feminin [S.Whittle şi L.Turner, 238, p.4-5].

L.Nickolson indică asupra faptului că termenul *sex* se utiliza în acea perioadă cînd diferențele dintre bărbați şi femei erau considerate ca fiind determinate biologic, *sexul* avînd o puternică conotație biologică. Concomitent, termenul gen/gender era utilizat doar în desemnarea formelor gramaticale feminine şi masculine în lingvistică. Cînd a devenit evident că diferența dintre masculin şi feminin provine dintr-o o sursă socială, a început a fi utilizat termenul gen/gender ca fiind detaşat de conotația biologică [*apud* 265, p.99]. În acest context, considerăm importantă specificarea faptului de a propune utilizarea termenului *gen* ca fiind mai relevant pentru contextul lingvistic național.

Ulterior, ideea de diferențiere a conceptului sex şi gen a fost susținută de antropologi. Studiind diverse comunități, ei au descoperit diferențe semnificative în interpretarea rolurilor masculine şi feminine, pozițiilor (punctelor de vedere), trăsăturilor de caracter, altfel spus, în a înțelege ceea ce este bărbatul şi femeia în contextul unei sau altei comunități /societăți [M.Mead, 148, 324].

O contribuție semnificativă privind diferențierea conceptelor sex şi gen îi revine lui G.Rubin prin introducerea termenului *sistemul „sex-gender",* care reprezintă setul de convingeri prin care societatea transformă sexualitatea biologică într-un produs al activității umane, organizînd cele două sexe ca fiind diferite, inegale şi chiar intercomplementare [196].

La fel, A.Rich ajunge la concluzia că genul se prezintă drept un sistem, care produce deosebiri specifice şi le înscrie în relația de dominare şi subordonare, propunînd analiza acestuia alături de alte categorii precum, rasa, clasa socială, vîrsta. Astfel, înțelegerea noțiunii gen se deosebeşte de modelul binar al versiunilor anterioare (masculin, feminin) şi ajunge a fi o parte componentă a rețelei complexe de putere [194].

În ideile feministe din perioada timpurie a celui de al „Doilea val" tendința dominantă a fost aceea de minimalizare a diferențelor dintre sexe şi privilegiere a noțiunii gender raportată la noțiunea sex. Pe parcurs au fost acumulate argumente pentru a demonstra că corpul şi funcțiile sale sunt formate în interacțiune cu societatea şi cultura [A.Oakley, 159; L.Birke; A.Fausto-Sterling *apud* 5], fapt ce a dus spre o intercalare a termenului sex în noțiunea gender. Această „depreciere" a sexului a fost mai departe susținută de „cotitura lingvistică" în teoria socială şi culturală care a

căutat să demonteze distincţiile dintre cuvinte şi fapte (poststructuralism, postmodernism, deconstruire) [5, p.103].

În acelaşi timp, aceşti doi termeni se mai folosesc cu înţelesuri binare opuse în contexte particulare. Acela de „sex" denotă cîte odată cel care e *în afară* construcţiilor culturale, de gen. Uneori cuplul sex/gen este folosit pentru a arăta distinţiile *în* cultură. Deconstrucţia ambilor termeni menţionaţi depinde de o acoperire şi menţinere simultană a acestora în opoziţie unul cu altul.

Conceptul „gender" a fost criticat în temei drept „genderizarea" oamenilor, căci acţiunile şi lucrurile din cultură sunt permanent implicate şi în alte diferenţe, nu numai cele de sex. Este exact cazul concret cînd masculinitatea şi feminitatea nu au fost conectate pe lingă „rasă" şi „clasă", etnicitate şi naţionalitate, dar *în* şi *prin* aceste sau alte distincţii, şi că duce pe o cale greşită faptul de a privilegia sexul în detrimentul construcţiei sociale a masculinităţii şi feminităţii. În acest sens, problema distincţiei dintre sex şi gen/gender provoacă în continuare discuţii controversate. Unii autori utilizează aceşti termeni într-o manieră interconexă [Durkin *apud* 202], alţii argumentează necesitatea delimitării acestora [D.Ruble şi C.Martin *apud* 202, p.12; V.Plumwood, E.Keller *apud* 5, p.103], alţii pledează pentru demontarea acestora [M.Gatens, 96; J.Butler, 256].

Astfel, în literatura de specialitate apar numeroase moduri distincte de utilizare a conceptului gender: atribut individual, aspect legat direct de convingerile, preferinţele şi reacţiile comportamentale ale oamenilor, caracteristică a relaţiilor interpersonale sau ataşată ideologiei unei societăţi, criteriu salient al categorizării şi al stratificării sociale, tip al organizării sociale, instrument de analiză, identitate socială [K.Trew *apud* 202; Д.Лорбер, 139; О.Воронина, 265; О.Ключко, 271 etc.]. D.Ruble şi C.Martin, pornind de la contribuţiile din domeniu, au preluat şi completat un cadru de abordare multidimensională, considerat drept modalitate optimă de organizare a informaţiilor relevante pentru problematica genului [*apud* 202, p.12] (Tabelul 2).

Domeniu / Conţinut	***A. Cunoştinţe şi convingeri***	***B. Percepţia sinelui***	***C. Preferinţe***	***D. Reacţii comportamentale***
1. Sexul ca variabilă biologică	A 1. Etichetarea şi constanţa categoriei de sex	B 1. Conştiinţa apartenenţei la o categorie	C 1. Satisfacţia resimţită ca urmare a apartenenţei	D 1. Afişarea atributelor specifice
2. Activităţi şi interese	A 2. Cunoaştere-rea stereotipurilor de gen	B 2. Percepţia propriilor interese	C 2. Preferinţa pentru jucării şi activităţi	D 2. Angajarea în activităţi
3. Caracteristici individuale şi sociale	A 3. Concepţii despre caracteristicile tipice genului	B 3. Percepţia propriilor trăsături şi capacităţi	C 3. Dorinţa de a avea anumite caracteristici	D 3. Manifestarea trăsăturilor şi abilităţilor tipice
4. Relaţii sociale	A 4. Concepţii despre normele de gen care afectează relaţiile	B 4. Percepţia influenţei genului asupra propriilor relaţii	C 4. Preferinţa pentru modele, bazate pe prescripţii de gen	D 4. Influenţa categorizării sociale asupra activităţilor

5. Stiluri şi simboluri	A 5. Conştiinţa stilurilor şi simbolurilor legate de gen	B 5. Autoper-cepţia aspectelor verbale şi non-verbale relevante	C 5. Preferinţa pentru obiecte, caracteristici cu valoare simbolică	D 5. Manifestarea comportamentelor tipice genului
6. Valori relaţionate prescripţiilor de gen	A 6. Conştiinţa valorii mai ridicate, ataşate social, unei categorii sau rol de gen	B 6. Biasări ale percepţiei de sine asociate cu identificarea cu endogrupul	C 6. Tendinţa de a favoriza grupul propriu, atitudinea faţă de rolurile de gen	D 6. Discrimina-rea endogrup / exogrup

Tabelul 2. Privire generală asupra problematicii genului: domenii şi conţinuturi (conform Ruble şi Martin, *apud* 202**)**

În contextul celor expuse mai sus, constatăm că *gen /gender* este un concept dinamic: înţelesul său în orice mediu se schimbă de-a lungul timpului şi este influenţat de o serie de concepte sociale specifice cum ar fi: rasa, etnia, vârsta, clasa socială şi altele. În fiecare mediu, genul este o categorie majoră în organizarea relaţiilor sociale şi culturale, deşi responsabilităţile specifice variază de la o societate la alta.

În contextul conceptual abordat, putem afirma că *gen /gender reclamă:*

- o nouă abordare a limbajului şi modului de gîndire a femeilor şi bărbaţilor;
- o nouă abordare a rolurilor şi noi modele de comunicare pe care femeile şi bărbaţii le pot realiza în viaţa personală şi publică;
- o nouă imagine a femeilor în viaţa publică şi a bărbaţilor în viaţa de familie;
- o modernizare a educaţiei nu numai a femeilor (prioritate pentru teoria feministă), dar şi a noilor generaţii de bărbaţi şi femei referitoare la relaţiile sociale.

Toate împreună presupun depăşirea diferenţei simpliste, tradiţionale între sexe, o interpretare a lor din perspectiva dezvoltării. Noutatea constă în trecerea de la demersuri vizînd femeile în izolare la abordări complexe de gen, ce vizează relaţiile dintre femei şi bărbaţi în toate sferele vieţii [20; 233].

Gen /gender nu presupune doar relaţiile femei - bărbaţi, ci şi analiza diferenţelor între rolurile, responsabilităţile, barierele şi oportunităţile bărbaţilor şi femeilor într-un anume context social, în evoluţia lor sub influenţa clasei sociale, religiei şi culturii, vârstei, etniei, la care se adaugă mediul geografic, economic şi politic. În acest context social rolurile de gen se pot manifesta în mod flexibil sau rigid, identic sau diferit, complementar sau conflictual. În noua viziune este esenţial că aceste diferenţieri se pot schimba, fiind dependente de spaţiu şi de timp.

Conceptele referitoare la diferenţa de sex şi diferenţa de gen pot fi specificate în modul următor: „diferenţele de sex” se referă la diferenţele biologice dintre femei şi bărbaţi care, de obicei, sunt permanente şi universale. „Diferenţele de gen” se referă la rolurile şi responsabilităţile atribuite femeilor şi /sau bărbaţilor într-o cultură sau localitate. Aceste roluri şi aşteptări se

formează sub influenţa factorilor culturali, politici, de mediu, economici, sociali şi teologici, precum şi din tradiţii, legi, diferenţe sociale de clasă, etnicitate, preconcepţii individuale sau instituţionale. Atitudinile şi comportamentele genurilor pot fi învăţate şi schimbate.

Pornind de la termenii sex şi gen, în literatura de specialitate sunt definite concepte conexe, care necesită a fi clarificate şi aduse în concordanţă. Astfel, *identitatea sexuală* apare la mai mulţi autori ca fiind similară cu *orientarea sexuală* (modalitatea în care indivizii experimentează plăcerea sexuală; atracţia emoţională şi sexuală constantă faţă de indivizi de un anume sex – orientare heterosexuală, homosexuală sau bisexuală [K.Trew *apud* 202], la alţii este apropiată de *identitatea de gen* [I.Mitrofan şi C.Ciupercă, 155]. În pofida aprofundării studiilor în domeniu, conceptul identităţii de gen constituie şi astăzi obiectul unor discuţii controversate a specialiştilor [M.Secui, 202; И.Кон, 314; V.Jardan, 116 etc.].

În acest sens, nu au fost depăşite confuziile referitoare la conceptul *apartenenţa sexuală* a persoanei, fapt ce duce la confuzii lingvistice şi, respectiv, conceptuale. O bună parte din autori utilizează acest concept în vederea specificării apartenenţei persoanelor la un anumit sex [V.Jardan, 116; Г.Брандт *apud* 311 etc.]. În viziunea noastră, utilizarea termenului menţionat ţine mai mult de orientarea sexuală a persoanei. Din acest considerent, propunem aplicarea termenului *apartenenţa persoanelor la un anumit sex.*

Specialiştii, adepţii ideii conform căreia dezvoltarea genului are loc în baza mecanismelor psiho-sociale, au propus spre utilizare conceptul de *rol de gen* (gender role – engl.), considerat interschimbabil de către unii autori cu cel de *sex-rol*. În ultimul timp în literatura anglofonă se utilizează termenul de *rol de gen*, cu toate că sunt autori care consideră că conceptul de sex-rol este la fel de potrivit, deoarece fenomenele de interes implică variabile de natură biologică, psihologică şi socio-culturală, iar combinaţia termenilor sex şi rol reflectă tocmai acest lucru [M.Secui, 202; Т.Бендас, 257]. În acelaşi timp, unii autori invocă termenul de roluri sexuale ca fiind similar rolurilor de sex [66, p.495], fapt ce aduce confuzii atît lingvistice cît şi conceptuale. În contextul conceptual abordat, este oportună utilizarea termenului de *rol de gen*.

Printre termenii de referinţă pentru conceperea genului se înscriu şi stereotipurile de gen, feminitatea şi masculinitatea, maternitatea şi paternitatea.

Stereotipurile de gen constituie atît subiectul direct cît şi indirect al abordărilor problematicii de gen în majoritatea lucrărilor. În literatura de specialitate găsim multiple analize referitoare la stereotipurile de gen: conţinuturile, mecanismele de formare, impactul acestora [5; 40; 120; 137; 247; 263; 281; 307; 337]. Stereotipurile de gen, identitatea de gen, împreună cu atitudinile faţă de rolurile de gen, sunt văzute drept elemente ale sistemului convingerilor referitoare la gen [Deaux şi LaFrance *apud* 202, p.15; 70].

Discuţii contoversate se desfăşoară în jurul conceptelor de feminitate şi masculinitate, specialiştii fiind în căutarea modelelor optimale [5; 51; 101; 137; 167; 313 etc.].

Toate conceptele menţionate vizează dezvoltarea şi activitatea femeilor şi bărbaţilor atît în domeniul public cît şi în sfera relaţiilor private. În acest sens, pledăm pentru importanţa studiului formării comportamentelor sensibile la gen în relaţie cu stereotipurile de gen, conceptele de feminitate/masculinitate, identitatea de gen, rolurile de gen.

În analiza modului în care este explicată evoluţia variabilei genului în raport cu comportamentul uman (în contextul teoriei gender) vom lua în considerare mai multe perspective: biologică, psihologică, socială, pedagogică.

1.1.2. Perspectiva biologică

Abordările biologice ale genului cuprind o gamă diversă de probleme, de la efectele hormonale asupra identităţii şi comportamentelor de gen, structura creierului, particularutăţile înnăscute ale construcţiei corporale, ale temperamentului etc., pînă la influenţa evoluţiei speciei asupra rolurilor de gen din zilele noastre. În acest sens au fost realizate multiple investigaţii [Т.Бендас, 257; И.Кон, 314; Е.Ильин, 303; M.Secui, 202 etc.] axate pe:

- studierea caracteristicilor ereditare la gemeni;
- studierea variabilelor hormonal-chimice şi fiziologice: G.Grigorescu; O.Muldoon şi J.Reilly *apud* 202, p.17]; H.Eysenck, М.Цукерман [*apud* 257, p.46]. Astfel, М.Цукерман a înaintat presupunerea că diferenţele de sex în raport cu dominanţa şi agresivitatea pot avea legătură cu hormonii sexuali. În aşa mod s-a încercat şi interpretarea diferenţelor privind capacităţile senzorial – spaţiale etc.;
- analiza relaţiei dintre diferenţele de sex în cromosome şi a predispoziţiei femeilor spre depresie, anxietate, neurotism: Холен-Хоекзема [*apud* 257] etc.

Drept exemplu elocvent la acest capitol se înscrie *concepţia evoluţionistă a diferenţelor dintre sexe,* propusă de specialistul rus В.Геодакян. În viziunea autorului, sexului masculin îi revine rolul principal în schimbarea populaţiei, iar sexului femenin – în păstrarea acestuia. Au fost indicate diferenţe şi în ontogeneză, unde sexul feminin, dimpotrivă, este mai flexibil, mai plastic, sexul masculin fiind mai rigid. Diferenţele de sex sunt legate de gradul diferit al caracteristicilor genetic condiţionate la femei şi bărbaţi [288].

Concepţia menţionată a fost confirmată prin experimentele realizate asupra animalelor de către В.Федорова, Ю.Трошихина, В. Багрунов [*apud* 257, p.46]. Aceasta contribuie la explicarea mai multor diferenţe de sex raportate la funcţiile senso-motorice şi intelectuale.

Reprezentanții orientării biologice consideră că întregul patern al evoluției identității de gen, a comportamentelor şi convingerilor /reprezentărilor asociate cu genul este stabilit în mod clar ca efect natural al dimorfismului sexual [G.Grigorescu; O.Muldoon şi J.Reilly *apud* 202]; В.Геодакян, 288 etc.]. Factorii de mediu pot exercita o anumită influență doar în interiorul unor parametri strict stabiliți de predispoziții genetice [*apud* 202, p.16].

După cum am menționat, *abordarea biologică* pune accent pe componenta biologico-sexuală care este formată inițial în ontogeneză şi determină calitățile masculine sau feminine. În conformitate cu această tratare, diferențele determinate de apartenența la un anumit sex au un caracter natural, firesc, înnăscut. Datele biologice demonstrează existența diferențelor semnificative dintre bărbați şi femei, atît în ce priveşte caracterele anatomice şi genitale, cît şi în privința cromozomilor şi mecanismelor hormonale. Astfel, conform studiilor biogenetice (B.Money) mecanismul inițial de diferențiere este bio-sexual şi se prezintă în însăşi predispoziția *genetică*. B.Money indică asupra rolului decisiv în diferențierea genurilor al inter-relației triadei: hormoni, creier, comportament [*apud* 314, p.47].

Pînă nu demult se afirma că ar exista numai relația dintre hormoni şi comportament, primii avînd un rol decisiv. În acelaşi timp, în viziunea unor autori denumirile hormonilor sexuali nu reflectă diferențe absolute între cele două sexe, persoanele de ambele sexe secretînd aceiaşi hormoni, proporția fiind diferită, eliberarea hormonilor nefiind continuă, nici constantă. Aşa că diferențele hormonale femeie-bărbat se situează de-a lungul unui continuum de variație, cei mai mulți bărbați fiind semnificativ diferiți de majoritatea femeilor [O.Muldoon şi J.Reilly *apud* 202, 18-19]. Conform ultimelor cercetări, s-a demonstrat că poate exista şi o relație inversă, adică factorii externi prin intermediul creierului pot influența într-o anumită măsură secrețiile hormonale corespunzător mecanismului de diferențiere [И.Кон, 314, p.48].

Aceste constatări sunt susținute şi de relatările savantului Дм. Колесов (2000), care consideră diferențele individuale ale oamenilor ca fiind mai semnificative decît cele de sex [312].

L.Tiger şi R.Fox afirmă că bărbații şi femeile au diferite „biograme" (programe genetice), care prescriu ambelor genuri forme specifice de comportament (bărbaților – agresivitate şi dominanță, femeilor – naşterea copiilor). Datorită acestor biograme se constituie diviziunea muncii pe criteriu de sex în societate. Astfel, funcția naturală, biologică a femei este maternitatea, celelalte activități care sustrag femeia de la familie şi copii reprezentînd abateri, deviații [*apud* 352, p15].

În contextul abordărilor menționate se conturează poziția specialiştilor, care afirmă că determinarea sexului depinde de un anumit număr de factori fizici: genotipul, dozajul hormonal, constituirea organelor genitale interne şi externe, a caracterelor sexuale secundare [G.Grigorescu; O.Muldoon şi J.Reilly *apud* 202; И.Кон, 314 etc.]. În acelaşi timp, suma acestor elemente duce, în

majoritatea cazurilor, la o determinare globală „mascul" sau „femelă" neechivocă, chiar dacă există la toate fiinţele umane şi la acest nivel caracteristici similare: hormonii femenini şi masculini se regăsesc în proporţii diferite la indivizii de ambele sexe şi recunoaştem în organele masculine şi feminine rezultatul evoluţiei sau involuţiei aceloraşi organe originare [202, p.18; 281, c.17].

În acelaşi timp, putem constata că abordarea biologică, care exagerează diferenţele de sex, are adînci ascendenţe istorice în cultura occidentală. Ideea dihotomiei femeie - bărbat este prezentă în filozofia vestică începînd de la Aristotel, Aquino, Bacon, Descartes, continuînd cu teoriile liberale ale lui J.Locke şi romantismul lui J.J.Rousseau. Femeile erau privite ca o altă latură a bărbaţilor, fiind asociate cu natura şi emoţiile, iar bărbaţii erau asociaţi cu raţiunea, progresul şi civilizaţia.

Un alt punct de vedere este cel al *sociobiologiei*, care încearcă să explice dezvoltarea socială şi raporturile dintre oameni prin extinderea asupra vieţii sociale a observaţiilor etologice şi a legilor selecţiei naturale formulate de Ch.Darwin în cadrul teoriei sale: în cursul evoluţiei speciilor sunt eliminate variaţiile dăunătoare şi sunt păstrate, acumulate şi accentuate caracteristicile utile pentru supravieţuire şi reproducere. Astfel, rolurile de gen au fost modelate gradual în cursul evoluţiei umane ca parte a adaptării mai largi la mediu [202, p.24; 168 p.44].

În acest sens, prezintă interes constatările unor autori precum că fiecare sex este echipat, la nivelul instinctelor şi caracteristicilor fizice, pentru anumite tipuri de activităţi, iar trăsăturile de personalitate şi comportamentele tipice pentru indivizii de sex masculin şi feminin sunt efecte fireşti ale contribuţiilor diferite ale celor două sexe în procesul de reproducere, precum şi în cadrul activităţilor care au asigurat supravieţuirea [Wilson şi Barash *apud* 202, p.24]. Astfel, în plan istoric se cunoaşte că forţa fizică mai mare a bărbaţilor a mijlocit performanţe superioare în activităţi de procurare a hranei prin vînătoare şi lupte de apărare /ocupare a teritoriului, în timp ce capacitatea femeilor de a naşte şi alăpta copiii a condus spre îndeplinirea rolurilor centrate pe grija /protecţia faţă de alţii.

La fel, în cadrul *teoriei investiţiei parentale* [R.Trivers, 230] sunt menţionate diferenţe de sex în abordarea reproducerii, aceasta fiind mai costisitoare pentru femeie, decît pentru bărbat. Este recunoscut faptul că oamenii sunt limitaţi în timp şi resurse pentru reproducere şi îngrijirea copiilor, că astfel de cheltueli pot fi în detrimentul condiţiei lor de viitor, a supravеţuirii, reproducerii. Specificarea, în această ordine de idei, a posibilităţilor / alocărilor diferite de reproducere a femeilor şi bărbaţilor, duce la justificări vizavi de comportamentele sexuale diferite ale acestora.

În acelaşi timp, unii specialişti vin să dezvolte ideile menţionate prin analiza parteneriatului femeie-bărbat în baza unei tranzacţii la care femeia parficipă cu capacitatea sa de a gesta, naşte şi îngriji urmaşii, iar bărbatul - în calitate de protector şi furnizor de bunuri necesare supravieţuirii

familiei. Această diviziune a sarcinilor şi activităţilor a dus la acumularea şi accentuarea caracteristicilor de adapare socială: iniţiativă, independenţă, competitivitate, dominanţă şi control emoţional pentru persoanele de sex masculin şi afecţiune, grijă, sensibilitate faţă de nevoile celorlalţi şi dependenţă în cazul persoanelor de sex feminin [137; 202; 257; 303].

Unii autori de orientare sociobiologistă [А.Пиз şi Б.Пиз, 334], indică un şir de deosebiri aptitudinale importante dintre sexe: capacităţile matematice; abilităţile de orientare spaţială; deprinderile verbale; conduitele agresive. În literatura psihologică sunt menţionate şi alte deosebiri în organizarea activităţii psihice, acestea venind să completeze cele patru categorii nominalizate mai sus:

- configuraţia calităţilor afective, cu deosebire a expresivităţii şi empatiei, posedate mai amplu de reprezentantele sexului feminin;
- abilităţile nonverbale ale femeilor, care le oferă capacităţi mai evoluate de comunicare;
- capacităţile senzorial-perceptive: ţinînd cont de insuficienţa relevării deosebirilor doar în ceea ce priveşte orientarea spaţială, unii cercetători se axează pe investigaţia mai amplă a capacităţilor senzorial-perceptive, considerîndu-le a fi mai dezvoltate în cazul femeilor.

În pofida raţionamentelor invocate, teoriei sociobiologiste i se aduc numeroase critici, fiindu-i reproşate mai multe poziţii [202, p.25; 281, p.16]:

- imposibilitatea validării empirice, ştiinţifice a ipotezelor sale,
- ignorarea deosebirilor calitative dintre fenomenele biologice şi sociale,
- extrapolarea de la nivelul animalelor la nivelul uman pe baza unor raţionamente circulare: concepte tipice pentru societatea umană sunt folosite pentru a caracteriza comportamentele la nivel infrauman, iar apoi se generalizează asupra oamenilor cauzele observate ale comportamentului animalelor [Durkin *apud* 202, p.25]. Unele asumpţii sunt controversate, deseori fiind selectate doar aspectele care convin.

În acelaşi timp, analiza concepţiilor biologice prezentate indică asupra existenţei mai multor aspecte nedefinite, limitări de ordin practic şi conceptual:

- o parte din presupunerile adepţilor abordării biologiste au fost confirmate prin intermediul experimentelor asupra animalelor, acestea fiind controversate în încercarea de a le extrapola şi asupra comportamentelor umane [И.Тартаковская, 352, p.16];
- legităţile evoluţionist-genetice a dimorfismului sexelor nu pot fi în mod direct aplicate asupra psihicului şi comportamentului uman, deoarece psihicul uman nu poate să se dezvolte după legile evoluţiei biologice, omul însuşi creîndu-şi mediul de dezvoltare [И.Клецина, 337, p.455];

- tendința de a furniza explicațiile esențialiste şi reducționiste pe baza factorilor genetici şi hormonali nu poate explica variabilitatea intra- şi interculturală, nici rata rapidă a schimbărilor sociale. Se ignoră capacitatea omului de a crea, împărtăşi, reflecta asupra şi a schimba practicile sociale, adică de a transforma mediul, transformîndu-se astfel pe sine [M.Secui, 202, p.27];
- încercările unor autori de a prezenta bărbații şi femeile în calitate de ființe biologice absolut diferite nu sunt corecte în plan ştiințific. În viața reală caracteristicile fizice, cum ar fi înălțimea, masa, forța fizică sunt repartizate în mod diferit între indivizii ambelor tipuri de hormoni. Mai mult ca atît, oameni diferiți pot avea proporția hormonilor feminini şi masculini diferită, care la fel se schimbă pe parcursul vieții. A.Oakley [159] propune de a vorbi despre un continuum, la polurile căruia sunt prezentate calitățile biologice „pur masculine" şi „pur feminine";
- nu există probe suficiente care ar demonstra diferențe absolute dintre emotivitatea şi potențialul intelectual al femeilor şi bărbaților, capacitățile de activitate în anumite domenii etc. (Е.Здравомыслова, А.Темкина etc.). Specialiştii indică asupra diferențelor de manifestare a emoțiilor, intelectului, capacităților de luare a deciziilor, comportamentelor etc., care sunt în mare măsură condiționate social şi care pot fi depăşite [281, p.56].

În acest sens, considerăm justificată poziția unor autori în a determina rolul ambilor factori – biologic şi socio-cultural – în afirmarea feminității şi masculinității, a identității de gen etc. Astfel, după cum afirmă cercetătorul Е.Ильин [303], dezbaterile cu referință la rolul factorilor sociali şi biologici în comportamentul de gen se prezintă ca inutile, deoarece omul nu poate fi examinat unilateral, ci doar în întregime.

1.1.3. Perspectiva psihologică

Destul de controversate sunt şi expunerile din ştiința psihologică referitoare la problemele sex/gen. Astfel, din multitudinea de teorii psihologice anume impactul *psihanalizei* asupra ştiințelor sociale, inclusiv asupra psihologiei genului şi a diferențelor între sexe, este considerat ca fiind unul foarte important. Conform teoriei clasice psihanalitice, dezvoltarea psihologică este strîns legată de evoluția sexualității. S.Freud a propus analiza formării identității de sex făcînd apel la mecanisme biologice; a propus stadiile dezvoltării psihosexuale ale ființei umane, specificînd rolului complexului Oedip şi Electra în formarea diferențelor între sexe la nivel psihologic [95].

Relevantă în acest sens este afirmarea lui că „nici în sens psihologic, nici în sens biologic, nu vom găsi masculinitate sau feminitate pură"; fiecare individ prezentînd mai degrabă un amestec

între caracteristicile sexuale biologice ale sexului propriu şi al celuilalt [95, p.109]. În acest context de idei, S.Freud este considerat în mare măsură drept *partizanul determinismului biologic* [202, p.30]. Anume lui S.Freud îi aparţine renumita frază „anatomia este destinul", care presupune că persoanele de ambele sexe se dezvoltă în moduri particulare ca rezultat al anatomiei lor.

În mod special trebuie menţionat faptul că organele genitale feminine sunt văzute de autor ca veritabil substituit al organelor masculine [95, p.89]. Conform teoriei lui S.Freud, imperfecţiunea morală a femeii rezultă din cauza că fetiţele, avînd construcţia biologică diferită decît cea a băieţilor, trăiesc complexul castrării, nu au motivaţie destul de puternică pentru a se supune anumitor reguli superioare. În viziunea lui Freud, sensul feminităţii (ca pasivitate şi inferioritate în relaţiile cu bărbaţii) şi masculinităţii, precum şi formarea diferită a supraeului, rezultă din dezvoltarea libidoului /sexualităţii specifice societăţii patriarhale. În aşa mod, dezvoltarea teoriei lui Freud duce spre anumite concluzii sociale, care pot servi ca bază justificativă de tratament discriminatoriu a femeilor comparativ cu bărbaţii. Astfel, caracteristicile, atribuite femeilor pe parcursul istoriei se prezintă ca consecinţe logice ale teoriei sale, fiind lipsite de acoperire metodologică [N.Chodorow, 43].

S.de Beauvoir, B.Friedan, G.Greer, K.Millet au atacat abordarea freudiană a complexelor oedipian şi de castrare etc. [*apud* 5, 216]. Acestea l-au acuzat de determinism biologic şi revoluţie antifeministă [K.Millet, 326].

În acelaşi timp, în pofida faptului că teoria sa se plasează în direcţia stereotipurilor de gen şi a societăţii tradiţionale, anume concomitent cu teoria lui S.Freud a început procesul de examinare a modului în care sunt interiorizate rolurile de gen şi a fost furnizată baza pentru a vedea dominaţia şi superioritatea masculină nu atît ca o problemă a naturii umane, ci şi a relaţiilor sociale, a interacţiunii dintre fenomenele psihice şi viaţa socială [202, p.30].

Dezbaterile aprinse în jurul ideilor lui S.Freud au dus la apariţia altor perspective de factură psihanalitică. Specialiştii din domeniu evidenţiază cîteva direcţii ale *feminismului contemporan*, care se ocupă de analiza subiectelor psihoanalitice. Prima direcţie este legată de încercările de a „curăţi" freudismul de determinismul biologic; cea de-a doua concentrează atenţia nu asupra complexului Oedip, ci asupra etapei pre-Oedip de dezvoltare, cînd relaţiile mamei şi a copilului sunt deosebit de intensive şi nonconflictuale; a treia direcţie se axează asupra părţilor forte ale moralei feminine comparativ cu practica precedentă, cînd se discutau doar părţile slabe; şi cea de-a patra propune o reinterpretare a complexului Oedip în termini nepatriarhali [И.Тартаковская, 353].

Ideile feministe orientate spre combaterea determinismului biologic (A.Adler, K.Horney, C.Thompson ş.a.) pot fi precizate în felul următor:

1. Abordarea dezvoltării individului de la biologic spre cultură, particularitățile psihologice ale ambelor sexe au început în valorificarea culturală a biologicului.
2. Propunerea unei teorii unificate a dezvoltării ființei umane în locul teoriei dualiste a dezvoltării bărbatului şi femeii.
3. Dat fiind faptul că fiecare ființă este o individualitate, nu există nici un etalon unic, absolut de dezvoltare a „bărbatului normal, sănătos, natural, firesc", nici a „femeii normale, sănătoase, naturale şi firești" [353; 361].

Reprezentantele feminismului psihoanalitic D.Dinnerstein [81], N.Chodorow [43], care îşi focalizează atenția asupra etapei de pînă la apariția complexului Oedip al dezvoltării personalității, cînd copilul şi mama se află într-o stare de simbioză, vin să propună noi abordări psiho-sociale a problemei maternității şi paternității:

- Cele mai multe probleme legate de starea actuală a conştiinței, atît a femeilor cît şi a bărbaților (dar şi a societății în întregime), apar din cauză că copilul în primele luni şi ani ai dezvoltării este condus numai de femeia - mamă.
- Corpul mamei e prima impresie a copilului despre Universul ce-l înconjoară, mama este unicul izvor al plăcerii, dar şi al durerii la fel.
- De aceea şi băieții, şi fetițele cresc cu imaginea dublă, depozitată în subconştient, a mamei şi a femeii, la general.

În viziunea autoarelor, dacă tații ar participa în aceeaşi măsură la creşterea şi dezvoltarea copiilor, ei ar simți că şi bărbații, ca şi femeile, au atît calități puternice cît şi calități slabe, dar nici unul din ei nu este vinovat pentru faptul că corpurile umane sunt vulnerabile şi-n final sunt sortite peirii [353].

Un aspect deosebit al diferențelor dintre sexe, legate de atotputerea mamei asupra copilului, il constituie faptul că femeile sunt percepute subconştient drept „ființe neînsuflețite", adică o parte a lumii ce ne înconjoară. Aceasta are loc datorită faptului că la copil noțiunea de mamă se formează înainte ca el să conştientizeze lumea înconjurătoare. Ea nu este un subiect aparte, pe cînd tata este conştientizat de către copil în calitate de alt om, la fel ca şi copilul, este un subiect, o personalitate. Astfel, D.Dinnerstein şi alți autori propun drept rezolvare a problemei instituționalizarea „parentalității duble", pentru ca reprezentările respective ale copilului să nu se concentreze asupra mamei, ci să fie împărțite între ea şi tata [29; 46; 328; 353; 363]. Respectiv, nici tata, nici mama nu va purta pe umeri povara vinovăției pentru lumea imperfectă.

N.Chodorow îmbină elemente ale teoriei psihanalitice cu perspectiva sociologică asupra genului. Autoarea consideră că paternurile diferite de identificare pentru fete şi băieți îşi au originea în diferențele dintre genuri la nivelul activităților legate de îngrijirea copiilor. Pornind de la ideea că

femeile sunt cele care îngrijesc copiii în primii ani ai vieții, autoarea constată că structura psihologică particulară a femeii, centrată asupra grijii, empatiei, interdependenței şi acceptarea conştientă şi inconştientă a semnificațiilor şi expectanțelor care derivă din apartenența la sexul concret, se transmite fiicelor. Aceste procese contribuie la reproducerea rolului matern, a identității de gen feminine şi a altor aspecte ideologice şi de organizare a genului. Teoria propusă de Chodorow accentuează faptul că genul este construit personal şi cultural. Procesele psihodinamice individuale, împreună cu şi într-un registru diferențiat al culturii, limbajului şi relațiilor de putere, sunt cele care construiesc genul persoanei concrete [43-45].

Analizînd fenomenul maternității, N.Chodorow [43], la fel ca şi D.Dinnerstein [81], indică asupra necesității activizării „parentalității duble": dacă mama şi tata se vor implica în mod egal în procesul de educație al copilului din primele zile de viață, atunci şi fetele, şi băieții vor şti că ambii părinți, reprezentanții ambelor genuri, pot iubi, pot fi în acelaşi timp autonomi şi independenți.

În viziunea unor autori, teoriile de factură psihanalitică se lovesc însă de problema suportului empiric, nefiind susținute prin date cantitative sau analize statistice. Multe dintre conceptele utilizate nu pot fi direct observate, operaționalizate, ceea ce face dificilă verificarea asumpțiilor teoretice prin formularea şi testarea unor ipoteze [M.Secui, 202; О.Ключко, 271 etc.].

Un loc aparte în abordarea psihologică a genului revine teoriei dezvoltării cognitive, teoriei învățării sociale, conceptelor privind identitatea de gen. Conform *teoriei dezvoltării cognitive*, propuse de L.Kohlberg [135], identificarea sexuală apare ca fiind un produs al căutării active a propriei identități. Cu alte cuvinte, L.Kohlberg crede că, înainte ca un copil să se identifice cu o altă persoană, el trebuie să dispună de anumite judecăți despre natura caracteristicilor sale distincte. De exemplu, băieții nu devin bărbați pentru că se identifică cu tatăl lor sau pentru că îl imită, ci se identifică cu tatăl lor pentru că realizează că sunt băieți, conştientizînd apartenența de sex şi comportîndu-se ca atare. Această teorie, deşi recunoaşte rolul activ pe care îl au copiii în procesul identificării lor sexuale şi menționează importanța diferențierii, neglijează semnificația învățării sociale a sex-rolului [135].

În acelaşi timp, teoria lui L.Kohlberg [135, 136], raportată la dezvoltarea morală, a fost calificată drept una şovinistă ca avînd influență negativă asupra femeilor, dînd prioritate bărbaților [C.Gilligan, 112]. Această obiecție este una critică pentru pentru dezvoltarea morală. Studiile efectuate, avînd drept bază ideile lui L.Kohlberg şi C.Gilligan, au confirmat teza precum că nu există diferențe inerente intre sexe în dezvoltarea morală , acestea constituindu-se pe parcurs [205].

Perspectiva psihologică de abordare a genului ar fi incompletă fără analiza concepțiilor de bază ale *psihologiei de gen*, care începînd cu anii 1990 se dezvoltă cu paşi siguri. În sensul larg al cuvîntului, în calitate de obiect al psihologiei de gen sunt particularitățile psihicului legate de sexul

persoanei. Т.Бендас vine să propună divizarea teoriilor şi concepţiilor psihologiei de gen în 6 compartimente majore: 1) psihologia comparată a bărbaţilor şi femeilor; 2) psihologia femeii; 3) psihologia bărbatului; 4) socializarea de gen; 5) psihologia relaţiilor dintre genuri; 6) psihologia de gen a liderismului [257, p.39].

Considerăm această clasificare drept una convenţională, dat fiind faptul că, uneori, unele concepţii sunt greu de inclus într-un singur compartiment anume. Astfel, unele concepţii se referă şi la interpretarea socializării de gen şi a diferenţelor de gen. La fel au apărut şi concepţii particulare, care vin să explice unele fapte experimentale într-un diapazon mai îngust, de exemplu diferenţele de sex a senzaţiilor de durere etc., dar nu are sens să fie separate de alte fapte corespunzătoare [257].

Psihologia socială de gen vine să evidenţieze următoarele: genul este o normă socială, la care oamenii se adaptează sub presiunea normativă (dorinţa aprobării sociale) şi presiunea informativă (folosirea informaţiei sociale, care îi ajută să determine realitatea) [257; 307; 337 etc.]. În pofida faptului că cercetările nu demonstrează existenţa dezacordurilor între bărbaţi şi femei în raport cu majoritatea calităţilor, mulţi oameni consideră că aceştia se deosebesc semnificativ unul de altul. Parţial, aceasta se întîmplă din cauza că femeile şi bărbaţii îndeplinesc roluri sociale diferite şi, ca urmare, se presupune că între ei au loc deosebiri care justifică aceste roluri. Societatea la fel indică asupra faptului că bărbaţii şi femeile se deosebesc şi trebuie să se deosebească unul de altul. În afară de aceasta, deprinderea cognitivă înnăscută de a diviza totul în categorii şi de a acţiona în baza acestei divizări contribuie la păstrarea reprezentării că deosebirile de gen sunt semnificative şi actuale.

În acest context, se înscrie apariţia *concepţiei de androginie* [5; 21; 263; 344 etc.], care a demonstrat incorectitudinea contrapunerii tradiţionale a masculinităţii şi feminităţii [309, p.199]. Conform concepţiei de androginie, orice om, indiferent de sexul său biologic, poate să îmbine în sine calităţile tradiţionale masculine şi feminine (astfel de oameni au fost numiţi an*drogini*). Tipul de androgin este văzut drept soluţie pentru ambele genuri: apare posibilitatea de a selecta ce este mai bun din caracteristicile altui gen şi de a integra caracteristicile feminine şi masculine. Aceasta permite oamenilor să nu se ţină atît de strict de normele atribuite sexului biologic, să se comporte în dependenţă de situaţii concrete; contribuie la formarea rezistenţei faţă de stres, contribuie la obţinerea realizărilor în diverse domenii de activitate [337, p.267]. În acelaşi timp, concepţia androginiei a fos revăzută, inclusiv de S.Bem, care s-a detaşat de aceasta, propunînd teoria *schemei de gen* [258].

Psihologia de gen restructurează atenţia de la biologie spre forţele situative şi sociale, ce stau la baza divizării bărbaţilor şi femeilor, şi, astfel, asigură specialiştii cu indicaţii referitor la faptul cum poate fi obţinută egalitatea de gen. În acelaşi timp, psihologia socială explică de ce

transformările privind rolurile şi stereotipurile de gen se desfăşoară încet şi pot avea un caracter nedeterminat în lipsa eforturilor comune [257; 307; 337]. Aceste eforturi, de obicei, sunt iniţiate de către femei, însă schimbările se pot realiza în tempou rapid, dacă se va recunoaşte că rolurile tradiţionale sunt nedrepte, nu corespund societăţii contemporane şi limitează nu numai femeile, dar şi bărbaţii [364].

1.1.4. Perspectiva socială

Trecerea în revistă a orientărilor influente asupra problematicii genului trebuie să includă şi abordările centrate asupra factorilor socio-structurali, care întregesc într-o formă sau alta viziunile oferite de teoriile de factură biologică şi psihologică.

T. de Lauretis menţionează că "genul nu este o reproducere simplă a sexului anatomo-biologic, ci o construcţie socială, o reprezentare sau, mai curînd, un efect al reprezentărilor sociale şi vizuale", pe care le consideră produse de instituţiile sociale precum familia, educaţia, mass-media, medicina, dreptul sau altele, mai puţin evidente, precum limba, arta, literatura, cinematografia şi teoria ştiinţifică [*apud* 265, p.43].

Perspectiva socială de abordare a genului poate fi convenţional delimitată pe direcţii de investgare, avînd în vizor prioritățile subiectelor abordate: sociologică, socio-culturală şi religioasă, socio-filosofică.

În viziunea reprezentanţilor *curentului structural-funcţionalist*, societatea este compusă dintr-o sumă de părţi componente aflate în interdependenţă, fiecare contribuind la funcţionarea întregului. Accentul a fost plasat iniţial asupra determinării elementelor societăţii şi a funcţiilor pe care acestea le îndeplinesc, pentru ca în final să poată fi analizat modul de evoluţie socială.

Mai mulţi autori indică faptul că prescripţiile specifice genului şi interiorizarea lor de către individ sunt rezultatul îndeplinirii sarcinilor şi rolurilor diferite de către bărbaţi şi femei în perioada istorică [M.Secui, 202; Н.Шведова, 364; О.Воронина, 264; И.Тартаковская, 352; 353 etc.]. Astfel, femeile, a căror mobilitate fiind mai scăzută datorită graviditătii, naşterii, alăptării şi îngrijirii copiilor mici, este evident că vor petrece mai mult timp pe lîngă casă, fiind mai mult responsabile de sfera domestică/ privată. Bărbaţii, la rîndul lor, asigurau în mai mare măsură resursele necesare existenţei familiei şi respectiv se implicau mai activ în sfera publică.

Poziţia dominantă a bărbaţilor a dus la asocierea rolului instrumental cu un nivel mai ridicat al prestigiului social, comparativ cu rolul emoţional-expresiv, considerat în mod tradiţional rolul femeii [T.Parsons, 170]. O dată stabilită, această diviziune a rolurilor s-a perpetuat, a devenit instituţionalizată, avînd la bază ideea că stratificarea socială a sexelor este determinată în mod inevitabil de diferenţele de ordin biologic dintre femei şi bărbaţi.

Funcționalismul a fost utilizat ca justificare a poziției dominante a bărbaților în societate, considerându-se că în cazul sistemului familial funcționarea sa echilibrată presupune diferențierea rolurilor celor doi parteneri. Această structurare a domeniilor de competență a femeilor şi bărbaților este perpetuată pe baza paternurilor de socializare a copiilor. Chiar dacă viziunea funcționalistă asupra rolurilor de gen reuşeşte să ofere o explicație plauzibilă a originii diferențierii rolurilor de gen, ea este în mod clar conservatoare şi nu reuşeşte să explice marea varietate de sisteme familiale existente, care continuă să funcționeze în mod adaptativ atît din punct de vedere al stării membrilor, cît şi a societății ca întreg [Lindsey *apud* 202, 76].

Pornind de la premisele funcționalismului, A.Eagly [84; 85] a dezvoltat *teoria rolului social* raportată la diferențele pe criteriu de sex, care susține că efectele diviziunii activităților profesionale şi domestice în cadrul societății sunt clare, rolurile sociale fiind distribuite diferențiat. Femeile îşi asumă într-o măsură mai mare decît bărbații roluri domestice axate pe îngrijirea copiilor şi pe sarcini casnice, în timp ce bărbaților le revine mai frecvent rolul de principal aducător de venit al familiei. În plus, genurile sunt diferit distribuite în cadrul activităților profesionale desfăşurate, piața muncii fiind într-o mare măsură segregâtă în funcție de sex. Plasarea diferită a femeilor şi bărbaților în structura socială atrage după sine diferențe ale expectanțelor referitoare la trăsăturile şi comportamentele potrivite persoanelor, pe baza sexului lor. Astfel caracteristicile necesare îndeplinirii sarcinilor asociate în mod sistematic celor două sexe duc la formarea stereotipurilor şi rolurilor de gen. Atributele considerate tipic feminine sunt mai frecvent asociate vieții domestice, iar cele agentive, masculine, sferei publice [Lloyd *apud* 202, p.77].

A.Eagly şi alții au arătat că oamenii au tendința de a asocia succesul în profesiile şi activitățile dominate din punct de vedere numeric de femei ca necesitînd trăsături de personalitate care se regăsesc în stereotipurile referitoare la persoanele de sex feminin, iar pentru cele în care sunt angajați mai mulți bărbați, sunt socotite mult mai importante caracteristicile tipic masculine. Rolurile de gen se răsfrîng şi asupra convingerilor indivizilor referitoare la capacitățile şi abilitățile pe care şi le pot dezvolta sau pe care ar trebui să şi le dezvolte, ghidîndu-le astfel comportamentul şi conducîndu-i spre experiențe de viață care întăresc definirea repertoriului de atitudini şi competențe în termeni concordanți cu genul [W.Wood şi A.Eagly, 243].

În acelaşi timp, spre deosebire de viziunea funcționalistă, A.Eagly consideră că rolurile instrumental şi emoțional-expresiv nu se exclud reciproc în mod necesar şi pot să sufere modificări ca urmare a schimbărilor survenite în paternul sarcinilor domestice şi profesionale pe care le îndeplinesc persoanele de ambele sexe [ibidem].

Teoria conflictului social porneşte de la ideea importanței intereselor în raport cu normele şi valorile şi modalitățile, în care, urmîndu-şi propriul interes, indivizii nimeresc în diferite tipuri de

conflict [78, p.624]. Teoreticienii acestuia analizează modul în care sistemele patriarhale influenţează poziţia socială şi economică a femeilor şi bărbaţilor. Controlul mai ridicat pe care bărbaţii îl exercită asupra resurselor societăţii şi criteriilor de reuşită a membrilor acesteia este pus în evidenţă prin prisma dependenţei economice, controlului resurselor şi violentei conjugale. Această teorie însă a fost criticată pentru accentul exagerat pe care l-a plasat asupra bazei economice a inegalităţii dintre sexe şi pentru că este asociată cu ideea că bărbaţii constituie un grup organizat, că urmăreşte să limiteze oportunităţile femeilor, cînd de fapt stratificarea socială pe criteriul sexului persoanelor este explicată de o gamă largă de factori [202, p.78].

În contextul celor expuse mai sus, se conturează următorul tablou social. Paralel cu deosebirile de ordin biologic dintre oameni, există divizarea rolurilor lor sociale, a formelor de activitate, deosebiri de comportament şi ale caracteristicilor emoţionale. Antropologii, etnografii şi istoricii şi alţi specialişti de mult au stabilit relativitatea reprezentărilor „tipic masculine" şi „tipic feminine": ceea ce într-o societate se consideră în exclusivitate pentru bărbaţi (prin comportament, trăsătură de caracter), în altă societate este atribuit femeilor [M.Mead, 324; S.Bem, 258; S.de Beauvoir, 20 etc.]. Diversitatea de caracteristici sociale ale femeilor şi bărbaţilor, identitatea caracteristicilor biologice ale oamenilor, permite să concluzionăm că sexul biologic nu poate explica deosebirile privind diversele roluri sociale, existente în diferite societăţi. Diversitatea problemelor respective a generat apariţia noţiunii de gen/*gender, care include totalitatea normelor sociale şi culturale* pe care societatea le reclamă oamenilor în funcţie de sexul lor biologic. *Avînd drept reper sexul biologic, normele socio-culturale determină, în ultima instanţă, calităţile psihologice, modelele de comportament, tipurile de activitate ale femeilor şi bărbaţilor. A fi femeie sau bărbat în societate înseamnă nu numai să posezi anumite particularităţi biologice, ci să îndeplineşti şi anumite roluri de gen.*

După cum a fost menţionat, statutul şi rolul se situează printre noţiunile centrale în teoria gender. Aceste poziţii sunt legitimate social, fiind asigurate de un set de reguli formale şi informale, de drepturi şi îndatoriri pe care deţinătorii lor trebuie să le respecte. Rolul ar însemna aspectul dinamic al statusului, trecerea de la poziţia abstract acreditată la comportamentul concret. Statutul, în calitate de sistem de prescripţii sociale, este considerat uneori o variantă sau o etapă a rolului. Astfel, statutul ar fi totalitatea atitudinilor, opiniilor, reacţiilor comportamentale la care un individ se aşteaptă din partea celorlalţi faţă de o persoană ce deţine o anumită poziţie, iar rolul reprezintă aşteptările celorlalţi faţă de o persoană ce deţine o anumită poziţie, rolul fiind mai aproape de comportamentul concret [P.Iluţ, 129, p.121].

S.Bem indică faptul că deosebirile între genuri deseori sunt condiționate de rolurile sociale segregate pe sex şi de socializarea diferențiată, dar nu de cauze biologice. Socializarea copiilor se face în mod diferit de la vîrstă mică în dependență de genul acestora, formîndu-le, astfel, bărbaților şi femeilor diverse aşteptări de-a lungul întregii lor vieți. Acel fapt că deosebirile de gen privind manifestarea agresivității, altruismului, emoțiilor şi empatiei depind de normele de gen ale situațiilor sociale existente şi că acestea se micşorează în măsura schimbării condițiilor sociale, indică la fel rolul important al factorilor sociali în formarea diferențelor de gen [258].

Rolurile de gen pot de la început să se manifeste, în virtutea deosebirilor de sex, în posibilitățile şi capacitățile fizice ale femeii să hrănească pruncii. Însă aceste deosebiri nu justifică acea relație diferențiată între bărbați şi femei care are loc în societatea contemporană. De exemplu, spre deosebire de bărbați, femeile rar ocupă posturi de conducere în societate, însă nu există mărturii absolute precum că bărbații îndeplinesc mai bine rolul liderului comparativ cu femeile. Deosebirile de gen privind capacitățile cognitive nu sunt atît de semnificative, ca să justifice pregătirea bărbaților şi a femeilor la activitatea profesională diferită. Parafrazîndu-l pe Hubbard, se poate spune că posibilitățile oamenilor de a îndeplini social sarcini utile, a educa copiii şi a stabili relații reciproce acceptabile, sunt limitate nu de factorii biologici, ci de practica economică şi cea socială de discriminare [*apud* 263].

S.Bem scrie că, chiar dacă femeile şi bărbații se deosebesc biologic în planul posibilităților şi înclinațiilor lor, aceste deosebiri nu pot justifica acele deosebiri ale rolului pe care ei îl îndeplinesc în societate [*apud* 260]. De exemplu, remarcă autoarea, dacă se afirmă că femeile posedă calități mai bune pentru a realiza educația comparativ cu bărbații, atunci ele ar trebui să fie psihiatri, dar nu secretare. Şi chiar dacă bărbații sunt înzestrați cu capacități matematice mai mari decît femeile, aceasta nu explică faptul de ce un număr mare de femei, care au o înclinație evidentă în matematică, nu fac o carieră profesională, ce ar reflecta această înclinație. Chiar şi persoanele care consideră că unele deosebiri de gen sunt provocate de deosebirile biologice între genuri recunosc că nu ar fi corect să se facă în baza acestora concluzia precum că deosebirile sunt inevitabile [258]. Astfel, П.Гальперин remarcă că prescrierea deosebirilor pe criteriu de gen la factorii biologici deseori duce oamenii la gîndul că deosebirile sunt inevitabile, pe cînd aceasta, într-adevăr, nu confirmă că acestea sunt mari etc. În viziunea sa, pentru a înțelege natura umană, este important că copilul nu are predispoziții biologice comportamentale [267].

Întrebarea despre educarea copiilor este mai dificilă, pentru că sarcina şi alăptarea, ca funcții biologice ale femeii, ne duce la gîndul că, spre deosebire de bărbați, femeii îi este dat de la natură să aibă grijă de copil. Însă, în pofida faptului că femeia este capabilă să-şi alăpteze copilul, aceasta nu

o înzestrează automat cu cunoştinţe asupra faptului cum trebuie să îngrijească sau să educe copilul (există o mulţime de exemple la acest capitol). Modelele de comportament legate de îngrijirea copiilor pot fi învăţate şi bărbaţii sunt capabili să le aplice la fel ca şi femeile. Chiar dacă naşterea şi alăptarea copilului contribuie la apariţia ataşamentului lui faţă de mamă, copiii pot şi se vor ataşa de taţii care participă la îngrijirea acestora; la fel şi taţii care îngrijesc de copiii lor mici au un ataşament mai mare faţă de aceştia [258; 315; 363].

Din literatura de specialitate se conturează ideia că, chiar dacă există o temelie biologică a comportamentului uman, trebuie contestat rolul determinant al acesteia asupra valorilor general umane. Acestea sunt principii importante care presupun că inegalitatea de gen, deosebirile de gen şi rolurile sociale raportate la gen nu sunt condiţionate inevitabil biologic şi pot fi schimbate o dată cu transformarea contextului social. Dispersarea genurilor rezultă din: separarea obligaţiunilor pe criteriu de gen, a reprezentărilor precum că diferenţele de sex contribuie la adaptarea mai bună a femeilor şi a bărbaţilor la diferite activităţi, ideile privind superioritatea bărbaţilor în raport cu femeile, aspecte diferite ale vieţii bărbaţilor şi femeilor etc. Inegalitatea de gen se manifestă în remunerarea mai mică a muncii femeilor, a statutului mai jos al acestora şi repartizarea neproporţională a obligaţiunilor casnice şi de îngrijire a copiilor, chiar şi în cazul cînd lucrează ambii soţi. O societatea echitabilă de gen cere renunţarea la reprezentarea precum că diviziunea tradiţională a obligaţiunilor între genuri este naturală şi stabilă. Egalitatea genurilor presupune egalitate în drepturi şi şanse pentru bărbaţi şi femei.

Cele expuse mai sus constituie subiectul discuţiilor controversate şi din cadrul *ştiinţei filosofice*. Practic, în toate şcolile şi concepţiile filosofice începutul feminin şi masculin sunt considerate ca fiind în contradicţie, deşi principiile ontologice şi gnosiologice se află în interrelaţii: masculinitatea simbolizează spiritualitatea, divinitatea, culturalitatea, raţionalitatea şi universalitatea, iar feminitatea – naturalul, fizicul, iraţionalul şi particularul.

O.Voronina consideră că drept bază pentru filosofia vest europeană serveşte principiul fenomenologic al dualismului spiritului şi corpului, intelectului şi sensibilităţii în mod specific legat de simbolismul de gen, cînd multe din categoriile filosofice nelegate de gen se schimbă cu alt sens [264, p.57].

Astfel, Platon presupunea că familia individuală şi "soţiile proprii" (ce reprezintă proprietatea cetăţenilor – bărbaţilor) încurcă funcţionării ideale a statului. Soluţia o vedea în potolirea "erosului feminin" doar pe calea deprivării familiei, introducerea instituţiei femeilor comune, educaţia socială "comună" a copiilor de către bărbaţi şi femei [335]. Aristotel considera că bărbatul "după natura sa este mai sus, iar femeia – mai jos şi de aceea primul conduce, iar a doua este condusă, este

subalternă". Respectiv, societatea era divizată în două sfere separate şi subordonate – politicienii (politika) şi munca casnică (oikonomica). Misiunea sferei a doua, celei mai inferioare – munca casnică – este de a sluji satisfacerii necesităţilor trupeşti ale bărbaţilor, pentru ca ei, eliberaţi de responsabilităţile de zi cu zi, să aibă ocazia de a se dedica sferei superioare – vieţii politice [249].

Ideile menţionate au marcat pentru o perioadă îndelungată de timp tratarea sexistă a capacităţilor şi predestinaţiei bărbaţilor şi femeilor în societate.

În *filosofia creştină*, masculinitatea şi femenitatea exercită o funcţie simbolico – culturală, fiind determinate prin prisma comparativă una "mai bună" decît cealaltă, conceptele fiind ierarhizate între ele. În lucrarea "Trebuie omul sa-şi iubească propria mamă mai mult decît propriul tată?", Toma de Aquino (Saint Thomas Aquinas) susţine ideea că bărbatul reprezintă fiinţa spirituală, iar femeia - fiinţa materială, respectiv bărbatul este mai perfect decît femeia. Chiar şi sufletul femeii este mai inferior comparativ cu sufletul bărbatului [*apud* 264, p.59]. În epoca scolastică se formează ideea despre caracterul absolut al puterii patriarhale: divinitatea – asupra omenirii, monarhia – asupra supuşilor şi masculinitatea – asupra femeilor şi copiilor.

Dacă filosofia antică a pus bazele diferenţierii raţionalului şi naturalului, masculinităţii şi feminităţii în calitate de simboluri culturale, atunci în Lumea Nouă se dezvoltă ideea despre opoziţia polară, contrară spriritului şi fizicului, raţionalului şi naturalului, cunoscutului şi necunoscutului. Anume atunci, consideră mulţi cercetători, reprimarea materialului, fizicului şi corpului, simbolicului feminin devine un principiu de sistematizare a gîndirii vest europene [О.Воронина, 264, p.60].

În epoca Iluminismului are loc transformarea statutului filosofic al problemei începutului masculin şi feminin. Dacă mai devreme el era abordat, în principiu de pe poziţii metafizice, acum devine în mare măsură obiectul analizei flosofilor interesaţi de problemele organizării sociale şi a drepturilor omului. Între timp, pentru prima dată a fost pusă în dicuţie problema egalităţii femeilor, deşi era rezolvată destul de contradictoriu. Pe de o parte, Voltaire a observat atitudinea incorectă faţă de femei; Diderot a scris despre severitatea legilor de familie, în baza cărora femeile sunt considerate fără intelect; Montesque insista asupra ideii că femeile pot şi trebuie să participe la viaţa socială; Helvetius pleda pentru îmbunătăţirea nivelului de instruire a femeilor; Condorsie susţinea faptul că progresul moral al umanităţii, bazat pe raţionalitatea sa, va conduce la egalitatea femeilor şi bărbaţilor [*apud* 264, p.58-60]. Pe de altă parte, nimeni dintre iluminişti şi umanişti nu susţineau ideia de a delega femeiii drepturi politice şi civile. Chiar şi J.J.Rousseau excludea femeile din sfera de influenţă a societăţii civile şi a dreptului, utilizînd ideologia predestinării fizice a femeilor. El afirma că doar bărbatul, ce posedă intelect şi nu este legat (în comparaţie cu femeile) de natură,

devine ființă morală şi cetățean; femeia, identificată drept natură, este o ființă moral inferioară comparativ cu bărbatul [195].

Heghel considera existența lumii inferioare feminine drept parte componentă a societății care permite bărbatului să se realizeze ca personalitate ce posedă autoconştiință şi care se conduce de norme etice. Bărbații, comparativ cu femeile, lucrează pentru "universal" şi "etic". Femeile se pot adapta la viața etică doar transformîndu-şi emoțiile, orientîndu-le către soțul concret şi copiii săi în a slujii principiului Familiei, Soților şi Copiilor. Dar aceasta duce la apariția conflictului dintre masculin /universal şi feminin /familial. Femininul, devenind pericol pentru societatea civilă, trebuie reprimat şi constrîns în sfera privată/ particulară [278].

Şi, deoarece, după cum a fost demonstrat mai sus, în filosofie, intelectul şi rațiunea erau considerate calități ce aparțin doar bărbatului, aceasta a dus la afirmarea latentă a androcentrismului şi masculinității în calitate de principii sistemice a configurării concepțiilor filosofice metafizice. Însăşi premisele dezvoltării cunoaşterii teoretice, standardelor sale de "obiectivitate", "raționalitate" şi "universalitate", fiind asociate cu masculinitatea, necesită excludere din canoanele cognitive a tot ce este înțeles ca fiind irațional, emoțional, natural, fizic, particular, adică simbolic, avînd sens de feminin. De facto, nici una din concepțiile filosofice tradiționale examinate mai sus nu ieşea din granițele dualismului masculinului /rațional şi femininului /emoțional. Cu alte cuvinte, simbolismul de gen se dovedeşte a fi unul dintre factorii de formare a filosofiei tradiționale etice ca sistem de dezvoltare a cunoaşterii despre lume [264, p.63-64].

Religia reprezintă una din resursele importante de fundamentare a rolurilor de gen [Т.Барчунова, 254, p.180]. Abordarea prin prisma de gen a problematicii religioase se prezintă drept una deloc simplă. În viziunea specialiştilor din domeniu, analiza regimului de gen (noțiunea lui R.Connell) a organizațiilor religioase este posibilă ori din interior – de pe poziția celor credincioşi, ori de pe poziția unui supraveghetor, ce nu aparține de religia respectivă. Astfel, descrierea regimului de gen din interior nu presupune critica sau revizuirea sistemului existent, acesta fiind fundamentat atît prin intermediul scrierilor duhovniceşti cît şi prin tradițiile constituite.

Spre exemplu, în opinia specialiştilor de gen, acoperirea corpului şi a feței femeii musulmane poate fi interpretată drept caracteristică a exploatării şi pasivității acesteia (respectiv, scoaterea hidjabului / ceadrei – drept modalitate de eliberare a femeii), pe cînd din perspectiva femeii aceasta poate reprezenta o componentă a identității naționale şi religioase a acesteia, a purității corporale şi morale. De cele mai dese ori, dezbaterea rolurilor de gen tradiționale consfințite prin religie, din interiorul sistemului religios, este văzută în calitate de provocare, primejdie pentru moralitatea religioasă şi ordinea socială. În acest sens, poate apărea contradicția dintre lupta pentru drepturile

persoanei discriminate (în viziunea experților de gen), pe de o parte, şi, pe de altă parte, principiului libertății conştiinței şi respectului față de credința altor persoane.

Abordarea prin prisma de gen a religiei presupune analiza unor elemente de bază: credința, ritualurile, experiența religioasă, modalitățile de organizare a comunităților religioase, existența ființei umane (menirea şi normele comportamentale) etc. Studiile de gen indică existența mai multor situații controversate între aspectele teoretico-religioase şi interpretările, practicile religioase reale. Astfel, unii autori indică asupra existenței în textele biblice a unei simetrii de gen mai mare decît se putea aştepta, avînd în vizor condițiile istorice de apariție ale acestora. În acelaşi timp, rolurile şi etica de gen sunt condiționate de interpretările asimetrice ale textelor neutre de gen. În viziunea cercetătoarei Т.Барчунова restricțiile şi recomandările adresate femeilor sunt mai des întîlnite şi aplicate comparativ cu cele față de bărbați [254, p.185].

În ultimii ani tot mai mulți specialişti denotă interes sporit față de analiza religiei prin prisma de gen [E.S.Florenza, R.R.Ruether, A.Manolache etc., *apud* 137], fiind propusă atît abordarea critică cît şi tratarea pozitivă a imaginii / poziției femeii în religie [M.Oglice, 160].

În opinia mai multor specialişti, interpretarea credinței drept "încredere în necunoaştere" este una neutră prin prisma de gen. De la bun început, religiile, cum sunt budismul, iudaismul, creştinismul, islamul presupuneau că eliberarea şi renaşterea spirituală, datorită credinței, este accesibilă în mod egal oricărui om, indiferent de sex. Specialista în cultura musulmană A. Шиммель evidențiază rolul important al credinței puternice a femeilor musulmane în constituirea comunității musulmane [*apud* 254, p.183].

În Biblie nivelul de spiritualitate nu se pune în dependență directă de sexul persoanelor. Elocvente în acest sens sunt cuvintele apostolului Pavel: „Nu mai există deja iudeu, nici păgîn; nu este rob, nici liber; nu este de sex masculin, nici feminin; deoarece toți sunteți un tot întreg în Isus Hristos" [23, 3: 21]. În viziunea specialiştilor, egalitatea de gen a credincioşilor se regăseşte în descrierile paralele şi simetrice, adresate bărbaților şi femeilor. Referindu-se la credința bărbaților şi femeilor, apostolul Pavel îşi construieşte ideile în mod simetric: „…un bărbat necredincios este consfințit de soție (credincioasă), şi soția necredincioasă este consfințită de soț (credincios)" [23, 7: 14]. Sau:„…nici soțul fără soție, nici soția fără soț, în Dumnezeu. Deoarece după cum soția de la soț, aşa şi soțul prin soție; toți – de la Dumnezeu" [23, 11: 11–12].

Paralel, se observă schimbarea modalității de expunere a lui Pavel spre una asimetrică, ierarhică, cu referire la descrierea normelor de relaționare socială: „Doresc… *să ştiți, că oricărui soț cap îi este Hristos, cap al soției este soțul, iar Dumnezeu este capul lui Hristos. <…> Nu soțul este pentru soție, ci soția este pentru soț. De aceea soția şi trebuie să poarte pe cap semnul puterii,*

pentru Ingeri» [23, 11:3; 8–9]. În aşa mod el justifică faptul că în timpul molitvei femeia trebuie să-şi acopere capul, iar bărbatul – nu.

Referindu-ne la citatul considerat sacral pentru iudei şi creştinii de toate curentele (catolici, ortodocşi şi protestanţi): „Şi a creat Dumnezeu omul după chipul Său*, după chipul Domnului l-a creat; a creat bărbatul şi femeia"* (1: 27), constatăm că acest text acoperă două poziţii importante: crearea lumii şi valoarea persoanei, condiţionată de faptul, că omul a fost creat după chipul Domnului.

Consecinţele sociale ale unor astfel de interpretări sunt deosebit de serioase în fundamentalismul religios, unde reglarea relaţiilor de gen se manifestă prin control total, intervenţie grosolană în viaţa privată, şi poate duce la consecinţe tragice. Paradoxul controlului total asupra relaţiilor de gen constă în faptul că în calitate de victime se prezintă ambele genuri, în pofida situaţiei că, de obicei, la suprafaţă anume femeia este obiectul principal al unui astfel de control [Т.Барчунова, 254, p.196]. În unele ţări, în dependenţă de dominanta cultural-religioasă, femeilor le este prescris să se abţină de la studierea limbilor străine, să iasă de una singură în locurile publice, să se adreseze la instituţiile medicale publice (cazuri de fundamentalism islamic în Afganistan), să utilizeze contraceptive etc. Canoanele bisericii oficiale au „conservat" un şir de relaţii arhaice, specifice pentru etapa istorică de dezvoltare, cînd religia respectivă era în proces de constituire (cînd femeile, în principiu, erau excluse din viaţa publică).

În acelaşi timp, în pofida faptului că biserica este o instituţie socială puternic conservativă [254, p.190], totuşi rolurile bărbaţilor şi femeilor se schimbă treptat. Uneori aceste transformări apar în legătură cu trebuinţele de adaptare a comunităţilor religioase la mediul social exterior în schimbare. Acest lucru se poate întîmpla, de exemplu, în condiţiile migraţiunii spre un mediu social mai liberal. Drept exemple elocvente pot servi evoluţia poziţiei femeii în structura bisericii, cum sunt cîntăreţele din corul bisericii, lucrul de contabilitate, educatoare etc., care în istoria bisericii ortodoxe au fost restricţionate. În unele grupuri religioase, cum sunt cele ale protestanţilor, femeile tot mai mult sunt acceptate în poziţii de preoţi, avînd responsabilităţi şi împuterniciri egale.

Astfel, constatăm că viziunile influenţei de gen asupra spiritualităţii sunt în egală măsură diverse. Cu toate acestea, este acceptat faptul că imaginea patriarhală asupra femeii a fost deformantă şi distorsionantă, în timp ce diferenţele dintre genuri au fost accentuate, astfel încît să se afirme superioritatea masculină [137, p.353].

Ideile invocate mai sus vin să confirme traversarea unui lung şi controversat drum de constituire a viziunilor şi interpretărilor asupra feminităţii/masculinităţii, asupra rolului bărbatului şi femeii în societate, cu referire la dimensiunea socială a fenomenului abordat.

În acelaşi timp, analiza ar fi incompletă fără prezentarea retrospectivă a orientărilor feministe în domeniu. În acest context se înscriu diverse abordări conceptuale: studii feministe, studii despre femei, studii de gen. Astfel, sub formula „studii despre femei" s-au conturat cercetări interdisciplinare-transdisciplinare-multidisciplinare care, intrînd în polemică cu cercetarea şi teoriile tradiționale, au propus schimbări de viziune în sociologie (prin introducerea variabilei „diferența pe criteriu de sex" în cercetările teoretice), în filosofie (prin reevaluarea gîndirii dihotomice şi a eticilor tradiționale), în psihanaliză (prin replici pertinente la teoriile de tip freudian), în medicină, istorie, economie etc. Printre motivele de divergență în rîndul cercetătorilor pot fi menționate:

- considerarea studiilor despre femei ca discipline autonome sau integrarea acestora în programele existente în universități;
- denumirea: „Studii despre femei" este un concept preluat din America şi exportat în țările anglofone. „Studii feministe" este o replică europeană, ce angajează din start o anumită poziția feministă față de obiectul studiului. „Studii de gen", o formulare mai modernă focusată asupra relațiilor bărbați/ femei, primită inițial cu entuziasm, este considerată în prezent ca fiind mai puțin inoperantă (lipsa unui corespondent lingvistic în multe țări) şi impunînd o prea mare neutralitate (din perspectiva feminismului);
- relația cu mişcările sociale, studiile despre femei indispensabil fiind legate de mişcările şi revendicările sociale;
- validitatea lor ca cercetări etc. [137; 236; 261; 262; 265; 354; 355].

Un aspect relevant îl constituie cele mai importante etape ale studiilor de gen în vederea clarificării procesului de constituire a teoriilor gender. Pentru prima perioadă, care durează pînă la sfîrşitul deceniului şapte al secolului XX, este caracteristică afirmarea noțiunii şi tratarea ei în cheia mişcării feministe, orientate spre schimbarea situației reale în care s-a pomenit femeia, abilitată cu drepturi egale cu ale bărbatului, dar menținută în inegalitate prin paternele culturale durabile, care insistă în afirmarea unei dominanțe masculine. Abandonînd calea luptei pentru egalitate în drepturi, care deja se afirmase în dreptul internațional şi în legislațiile naționale, mişcarea feministă din acea perioadă decurge sub genericul diferenței şi eliberării [O.Dragomir, M.Miroiu, 137], dînd imbold la primele studii de gen. Teoriile feministe din acea perioadă se centrează pe ideea lansată încă de Simone de Beauvoir: trebuie oare femeia să devină bărbat, pentru a fi egală cu acesta? Anume în această perioadă sunt realizate primele cercetări ale genului în calitate de construct social [5; 20; 34; 137; 139; 196; 251; 354 etc.], în scopul combaterii ideii cu referință la diferențele vădite între bărbați şi femei, care nu le oferă celor din urmă aceleaşi posibilități de încadrare socială [C.Giligan, 112].

Cea de a doua perioadă (deceniile opt-nouă ale secolului XX), demarată prin activizarea cercetărilor academice ale genului, se caracterizează prin realizarea unor investigaţii complexe de către reprezentantele mişcărilor feministe din mediul universitar şi o teoretizare a conceptului. Discuţiile în materie de gen depăşesc ediţiile feministe şi se transformă în subiecte ale simpozioanelor şi conferinţelor ştiinţifice.

Deoarece aparatul metodologic şi metodele utilizate în cercetările anterioare nu se potriveau sarcinilor investigaţiei identităţii de gen, sunt elaborate şi implementate tehnici noi. Sunt realizate un şir de cercetări experimentale ale genurilor, completîndu-se substanţial cadrul metodologico-teoretic. Astfel, în anii 70 este elaborată concepţia androginiei şi propus testul Bem Sex-Role Inventory prin intermediul căruia se oferă o tratare nouă a fenomenului socializării de gen [И.Клецина, 337]. Ideea androginiei, emisă de S. Bem, devine populară şi dominantă, în pofida faptului că însuşi autoarea a recurs la reevaluarea abordărilor asupra androginiei [258].

Adepţii teoriei gender afirmă cu insistenţă rolul socialului, diminuînd influenţele predispoziţiilor biologice asupra formării identităţii de gen a individului. Totodată, se realizează multiple cercetări experimentale menite să stabilească diferenţele biologic determinate de diverse procese psihice, activităţi şi comportamente, care, la rîndul lor, influenţează formarea unor tipuri de comportamente masculine sau feminine [Е.Ильин, 303; Т.Бендас, 257; M.Secui, 202; Iu.Vovc, 235].

Aşadar, la nivel teoretic se mai menţine caracterul dispersat al cercetărilor, dezbaterile ştiinţifice în materie de gen orientîndu-se în două direcţii: una tradiţionalistă, care indică asupra diferenţelor vădite între cele două genuri, argumentată prin analiza evoluţiei biologice şi implicării de roluri sociale diferite, şi alta modernă, care se axează pe asemănările şi egalitatea genurilor.

La sfîrşitul anilor 80, cercetătorii trec treptat de la critica patriarhatului şi studiul experienţei specifice a femeilor către analiza sistemului de gen. Cercetările feministe treptat se transformă în studii de gen/gender, unde în prim plan sunt promovate ideile conform cărora toate aspectele societăţii umane, cultura şi interrelaţiile trebuie abordate prin prisma de gen. Se urmăreşte o trecere de la valorizarea factorului feminin către conceptualizarea dominării masculine şi analiza faptului cum genul este prezent, se construieşte şi este redat în toate procesele sociale. Are loc recunoaşterea ştiinţifică a domeniului şi încetăţenirea lui în mediile universitare şi academice. S-a renunţat la studiul pur al problemelor feminine, genul fiind tratat ca un sistem complex, iar identitatea de gen – ca o condiţie a armoniei interne şi sociale. Studiile de gen s-au orientat spre evidenţierea unor momente importante în formarea şi manifestarea identităţilor feminină şi masculină, încercîndu-se o depăşire atît a tendinţelor discriminatorii în raport cu femeia cît şi a poziţiilor feministe cu referinţă

la “egalitarismul” şi “uniformizarea” totală a reprezentanţilor celor două genuri [20; 34; 44; 112; 137; 139; 262 etc.].

Astfel, la sf. anilor 80 şi în anii 90 studiile de gen au devenit destul de răspîndite şi chiar incluse în comunitatea ştiinţifică. Standardele internaţionale faţă de studiile dezvoltării socio-umane prevăd luarea în vedere a indicatorilor de gen. În ţările dezvoltate domeniul disciplinelor socio-umane la fel include într-o formă sau alta indicatori de gen. Dat fiind faptul că însăşi înţelegerea şi aplicarea conceptului de gen este diferită, aşa şi utilizarea metodelor de cercetare de gen este diversă.

În contextul celor expuse mai sus, ar fi importantă menţionarea faptului că, o dată cu apariţia şi dezvoltarea studiilor de gen, s-au manifestat şi unele nedumeriri la nivelul studiilor feministe, cauzate de „pericolul de diminuare” a atenţiei faţă de situaţia de discriminare în raport cu femeia, de neglijare a luptei pentru egalitate. Însăşi noţiunea “gen/gender” a fost calificată ca inadecvată, din punct de vedere ştiinţific, şi politic amorfă [260]. Contradicţia dintre „teoreticienii genului” şi teoreticienii „diferenţelor de sex” se prezintă drept una principială [292, p.2].

Totuşi, evoluţia feminismului academic, de rînd cu schimbările în cotidianul social, au instituit o altă realitate şi o altă practică de cercetare. În primul rînd, s-a modificat însuşi obiectul cercetărilor de gen, fiind supuse atenţiei nu numai cele două genuri tradiţional recunoscute, feminin şi masculin, dar şi alte identităţi, care pînă nu demult rămîneau în afara analizelor serioase: heterosexuală, homosexuală şi transsexuală. În al doilea rînd, feminismul radical a fost schimbat de cel postmodernist sau chiar de curentele postfeministe, iar în al treilea – cercetările de gen au atras atenţia bărbaţilor din mediile universitare şi academice, astfel acestea devenind mai tolerante şi mai deschise pentru alte opinii [137].

A fost confirmat şi conţinutul noţiunii “gen/gender”, care se referă la procesul de modelare socială şi constituirii identităţii de gen. După cum a fost menţonat, genul, devenind obiect de studiu, a impus şi elaborarea cadrului conceptual, discplinelor teoretice. Aceasta a dus la instituirea unor noi discipline de tipul „genderologie”, „genderistica”, „feminologie”. Astfel, genderistica reprezintă o disciplină teoretică umanitară complexă, care are drept obiect de studiu genul social [Н.Пушкарева, 341]. Apariţia acestora a provocat discuţii controversate în comunitatea academică [302; 341; 349].

О.Воронина atrage atenţia asupra abordării false a studiilor de gen sau *pseudogen*. Drept studii pseudogen autoarea numeşte utilizarea acestui concept în primul rînd, ca fiind aparent „sinonimul” cuvîntului sex, în al doilea rînd, fiind o categorie socio-demografică tradiţională (rol

socio-sexual) şi, în sfîrşit, forma de studii de gen a cercetărilor privind situaţia femeilor şi copiilor [265, p.101].

Utilizarea termenului gender ca sinonimul cuvîntului sex se întîlneşte destul de des în cercetările unor autori, care conştient sau inconştient abordează poziţii biodeterministe, dar consideră cuvîntul gen/gender mai actual, modern [Iu.Vovc, 235; V.Jardan, 116].

Drept exemplu elocvent se prezintă cercetările asupra muncii sociale, cînd se descriu locurile de muncă „masculine" şi „feminine", fără a se analiza cauzele şi sensul acestor diferenţe, cum ar fi remunerarea muncii în domeniile specificate. Acelaşi exemplu îl aduc şi întrebările tradiţionale ale sociologilor, adresate doar femeilor: "Aţi dori să staţi acasă, dacă aţi avea posibilitate financiară?" sau sondajele la tema: "Poate femeia deveni politician?". De obicei, aceşti sociologi nu conştientizează că rezultatele cercetărilor lor sunt prestabilite de însăşi metodologia utilizată [265; 271; 309].

Referindu-se la teoriile gender acceptate astăzi în ştiinţele socio-umane, autoarele menţionează următoarele: *teoria construirii sociale a genului* [J.Butler, 256; R.Ungher *apud* 265; К.Уэст, Д.Зиммерман, 357 etc.]*; conceperea genului ca fiind o categorie de stratificare* [J.Scott, 201; T.Lauretis *apud* 265 etc.]*; interpretarea genului ca fiind o construcţie culturală* [N.Chodorow, 45; О. Воронина, 265 etc.].

În contextul acestor reflecţii putem preciza că în limitele *teoriei construirii sociale a genului,* genul este interpretat ca fiind un model de organizare a relaţiilor sociale dintre femei şi bărbaţi, care nu numai că poate caracteriza comunicarea interpersonală şi interacţiunile în familie, dar şi determină relaţiile sociale ale acestora în instituţiile de bază ale societăţii (dar la fel determinată sau construită de către ei). Această abordare se bazează pe două postulate:

1) genul se construieşte pe calea socializării, repartizării muncii, sistemului rolurilor de gen, familie, mass-media;

2) genul este format şi de însăşi indivizi – la nivelul conştiinţei lor (identificarea de gen), acceptarea normelor şi rolurilor înaintate de societate (în vestimentaţie, maniera comportamentală etc.) [265, p.102].

Abordarea socială a genului invocă specificarea mai multor termeni relevanţi: identitate de gen, ideologie de gen, rol de gen, stereotip de gen etc. Cînd se naşte un copil, în primul rînd, este determinat sexul biologic al acestuia – e fată sau băiat. Începe procesul de formare a identităţii de gen. Conceptul de identitate de gen se referă la formatul cînd omul conştientizează legătura cu determinările culturale ale masculinităţii şi feminităţii. Genul este rezultatul construirii identităţilor

de gen. Printre factorii decisivi formării identității de gen sunt specificați: părinții; jocurile şi jucăriile; cărțile şi revistele pentru copii; cărțile şi revistele pentru adulți; televiziunea; publicitatea.

Ideologia de gen reprezintă sistemul de idei cu ajutorul cărora diferențele de gen şi stratificarea de gen obțin justificare socială, inclusiv şi din punct de vedere al diferențelor „naturale" sau convingerilor supranaturale. Diferențierea de gen este procesul în care diferențelor biologice dintre bărbați şi femei li se atribuie semnificație socială.

Rolul de gen reprezintă expectanțele sociale, ce rezultă din ideile ce vizează genul, totodată şi comportamentul sub formă de limbaj, maniere, vestimentație şi gesturi; complexul de reprezentării privind comportamentul acceptat pentru reprezentantul genului dat. Rolurile de gen fac parte din multiplele roluri sociale, un set de modele de comportare pentru femei şi bărbați, un sistem de prescripții, expectanțe sociale caracteristice fiecărui gen în parte. Cercetările efectuate demonstrează faptul că în procesul de formare a rolurilor de gen asupra omului acționează societatea şi cultura, care influențează conținutul şi specificul rolurilor de gen. Dar pe parcursul dezvoltării societății conținutul rolurilor de gen este supus schimbărilor. După cum a fost menționat, M.Mead în lucrările sale a criticat concepția conform căreia femeia şi bărbatul sunt creați de natură să îndeplinească anumite roluri. Observațiile întreprinse de ea asupra vieții triburilor din Noua Guinee resping categoric acest postulat. Femeile şi bărbații supuşi observațiilor îndeplineau cu totul alte roluri, uneori chiar opuse stereotipului specific sexului [148; 324].

Una din ideile declarate de mişcarea femeilor din anii 70 susținea că rolurile de gen tradiționale rețin dezvoltarea personalității şi realizarea potențialului disponibil, aceasta servind drept impuls pentru apariția concepției de androginie [258; 307]. În acest sens, au început dezbaterile vizavi de fragmentarea rolurilor de gen, precum că nu există un singur rol pentru femeie sau bărbat, fiecare om îndeplinind un şir de roluri diferite, de exemplu, soții/soți, mame/tați, studente/studenți, fiice/fii, prietene/prieteni etc. Uneori aceste roluri nu sunt confortabile, fapt ce duce la conflictul de roluri (de exemplu, conflictul dintre rolul femeii de afaceri şi rolul de mamă). În prezent se ştie că realizarea mai multor roluri contribuie la crearea confortului psihologic al persoanei.

Rolurile de gen/gender constituie un comportament însuşit, educat, care determină activități, sarcini şi responsabilități atribuite după gen, percepute ca activități pur pentru bărbați şi exclusiv pentru femei. Rolurile de gen sunt instabile, schimbându-se în funcție de perioadă; ele se disting printr-o vastă varietate deopotrivă în limitele unei culturi şi ale unei confesiuni. Diversitatea rolurilor de gen în diferite culturi şi epoci vorbeşte în favoarea ipotezei că aceste *roluri sunt determinate de cultură*. Conform teoriei lui G.Hofstede, diferențele în rolurile de gen depind de

gradul diferenţierii de gen în cadrul culturii sau de gradul de *masculinitate* sau *feminitate* ale culturii [128].

În calitate de indicator important al dezvoltării sociale se prezintă şi *stereotipurile de gen* - convingerile, ideile, credinţele pe care le au oamenii dintr-o societate în privinţa atributelor şi aşteptărilor comportamentale ale bărbaţilor şi femeilor. Apariţia stereotipurilor de gen este condiţionată de faptul că modelul relaţiilor dintre genuri din punct de vedere istoric s-a constituit în aşa mod că diferenţele de sex prevalau asupra celor individuale, deosebiri calitative personale ale femeii şi bărbatului. Stereotipurile de gen sunt considerate drept unul din mecanismele eficiente de formare a comportamentelor tradiţionale de gen şi a rolurilor sociale [О.Воронина *apud* 307, p247].

În literatura de specialitate găsim mai multe clasificări ale stereotipurilor de gen [120; 137; 263; 307]. Unii autori propun clasificarea stereotipurilor de gen în două mari categorii: culturale şi personale [M.Miroiu, 97; L.Handrabura, 120]. Stereotipurile culturale au la bază imaginile care se formează sub influenţa culturii proprie poporului concret, prin intermediul şcolii, bisericii, artei, cărţilor, mass-media etc. De obicei, bărbaţii sunt prezentaţi în calitate de experţi şi conducători; femeile - în calitate de consumatoare, odalisce, servitoare etc. Rolurile bărbăteşti sunt extrem de variate, cele femeieşti sunt mai degrabă reduse la familie. Printre *trăsăturile bărbăteşti,* de obicei, sunt menţionate: independenţă, raţionalitate, agresivitate, obiectivitate, încredere în sine, spirit de competiţie, capacităţi analitice, tărie, ambiţie, autoafirmare etc. Printre *trăsături feminine* se înscriu*:* dependenţa, emotivitatea, blândeţea, subiectivitatea, nevoia de protecţie, teama de a nu-i răni pe alţii, sensibilitatea în context, slăbiciunea, tactul, grija faţă de alţii etc. [97, p.89].

Cercetătoarele И.Клецина [307], О.Воронина [263], И.Тупицина [*apud* 337] propun clasificarea stereotipurilor de gen în trei grupuri: stereotipurile referitoare la masculinitate – feminitate; cu privire la repartizarea rolurilor familiale şi profesionale între bărbaţi şi femei; determinate de specificul conţinutului muncii realizate.

Activarea stereotipurilor depinde de cantitatea şi calitatea informaţiilor referitoare la cei din jur pe care persoanele le deţin, precum şi de proeminenţa persoanei într-un grup. Deseori oamenii aplică judecăţi stereotipe anume cînd ştiu foarte puţine lucruri despre cineva, aşteaptînd, respectiv, ca persoana să se comporte potrivit patternurilor de gen. În viziunea noastră stereotipurile de gen pot avea efecte restrictive/nefaste asupra valorificării potenţialului de care dispun femeile şi bărbaţii, adaptat după M.Miroiu [*apud* 97, p.90]; Л.Семенова [343].

1. Stereotipurile servesc menţinerii rolurilor de gen tradiţionale, în care diferenţele dintre femei şi bărbaţi sunt foarte stricte. Dacă se aşteaptă ca bărbaţii să fie cei care au menirea să aducă

progresul ştiinţific şi artistic, iar femeile să-i inspire şi să-i îngrijească, ambele genuri nu vor fi încurajate de a exercita şi alte roluri.

2. Stereotipurile au de cele mai multe ori valori negative: femeile sunt considerate ca mai puţin capabile de performanţă. În majoritatea zonelor de activitate bărbaţii sunt consideraţi mai competenţi decît femeile (de exemplu, expresia, potrivit căreia cei mai buni bucătari sunt bărbaţii). Există domenii, cum ar fi armata, poliţia, industria grea, pilotajul etc. unde accesul femeilor este limitat. În raport cu femeile, are loc o discriminare din cauza unor stereotipuri cu privire la curajul, forţa şi tăria de caracter de care e nevoie pentru a îmbrăţişa profesiile respective.
3. Stereotipurile tind să devină profeţii care se autorealizează. Dacă în copilărie şi tinereţe unei fete i se inoculează sistematic că are "o minte de bărbat", că se comportă cu fermitate, asemenea unui bărbat, există probabilitatea ca ea să tindă a-şi confirma această predicţiune. Dacă, dimpotrivă, îi sunt supralicitate sensibilitatea, cochetarea sau comportamentele de "doamnă", ea tinde să certifice aceste preziceri. Mulţi oameni sunt frustraţi cînd apare problema angajării într-o slujbă considerată "feminină" sau "masculină", riscînd a-şi rata o potenţială vocaţie ca să nu încalce graniţele stereotipurilor de gen şi să nu fie ironizaţi şi dezaprobaţi în grupul din care fac parte.
4. Stereotipurile exercită presiuni reale asupra indivizilor de a se comporta în modurile prescrise. Acestea duc la confuzii cînd, de exemplu, bărbăţia este confundată cu agresivitatea, grosolănia, duritatea. Astfel, deseori agresivitatea este propusă drept o calitate ce caracterizează genul masculin, transformînd-o în ideal social pentru bărbaţi, iar femeilor li se propune drept criteriu pentru aprecierea personalităţii bărbaţilor. În acelaşi timp, feminitatea este deseori redusă la pasivitate, servitute, compasiune, limitînd modelul comportamental al femeilor la cele menţionate.

În acest context de idei, se constată că, *la nivel de societate*, stereotipurile de gen, orientînd bărbaţii şi femeile spre strategii de viaţă şi modalităţi de autoafirmare diferite, condiţionează şi determină poziţii sociale inegale pentru bărbaţi şi femei. *La nivel de relaţii interpersonale* stereotipurile de gen impun bărbaţii şi femeile să construiască relaţii inegale, de subordonare, complementare, în cadrul cărora bărbaţii, în virtutea deţinerii unui statut social mai înalt, exercită rolul de lider şi ocupă o poziţie dominantă.

Întruchipînd în acţiunile sale expectanţele legate de statutul de gen, indivizii elaborează diferenţe de gen şi, totodată, condiţionează sisteme de stăpînire şi putere. Vizavi de aceasta, J.Scott afirmă că “conştientizarea apartenenţei de gen reprezintă elementul constitutiv al relaţiilor sociale,

bazate pe diferenţele percepute dintre sexe, dar sexul este modalitatea prioritară de a manifesta relaţii de putere" [*apud* 265, p.102].

Construirea socială a genului, devenind obiect de cercetare, impune examinarea atentă a procesului de construire a genului prin influenţa instituţiilor de socializare, repartizarea muncii, familia, mass-media. Temele de bază se dovedesc a fi rolurile de gen şi stereotipurile, identitatea de gen, problemele stratificării genului şi inegalităţii sociale.

Examinînd socializarea timpurie de gen, cercetătorii constată că aderarea copiilor la o anumită identitate de gen, "include" procesul de autoreglare (inclusiv formarea motivaţiei şi trăsăturilor psihologice) şi monitorizare (dirijare şi control) a propriului comportament şi a comportamentului altora în corespundere cu matricea identităţii de gen. Astfel, genul/gender reprezintă un mecanism puternic, care produce, dezvoltă şi legitimează alegerea şi hotarele prescrise categoriei apartenenţei de gen. Înţelegerea cum într-o situaţie socială apare genul, permite clarificarea mecanismului de menţinere a structurii sociale la nivelul interacţiunii indivizilor şi identificarea mecanismului de control social, care asigură existenţa sa.

În calitate de argument în favoarea genului ca o construcţie socială ne servesc şi rezultatele investigaţiilor ştiinţifice ale antropologilor, care au depistat la diverse popoare cu diferite culturi diferenţe semnificative ale scenariilor de roluri feminine şi masculine.

În limita teoriei construcţiei sociale a genului sunt analizaţi noi termeni: tehnologiile de gen, modalitatea, mecanismele, canalele de formare a genului şi consolidarea identificărilor corespunzătoare. Tehnologiile de gen sunt mecanismele discursive, care acordă şi reglementează formele şi stadiile de constituire a genului, demonstrînd că sexul devine un produs ideologic. Momentul cheie în mecanismul discursiv intervine prin "politica reglementării", "propagandă", "publicitate" şi "ideologie". Astfel, genul, aflîndu-se în sfera controlului ideologic, el însuşi reprezintă din mai multe aspecte un produs ideologic.

Conceperea genului ca fiind o categorie de stratificare permite ierarhizarea relaţiilor sociale dintre bărbaţi şi femei, invocînd categoria genului. Stratificarea de gen este procesul cu ajutorul căruia genul devine stratificarea (clasificarea) socială de bază, iar interpretarea diferenţelor dintre genuri sunt evaluate sistematic. Pe lîngă gen, asemenea categorii mai sunt şi clasa socială, rasa, vîrsta. J.Scott a fost iniţiatoarea ideii de a considera genul în reţeaua altor categorii de clasificare. Sexul, clasa socială, rasa şi vârsta reprezintă variabilele fundamentale care determină sistemul de gen [201].

Aceste idei le dezvoltă şi T. de Lauretis, care consideră genul un proces complex, în cadrul căruia se construieşte social-formativ subiectul, trecînd prin construirea diferenţelor de sex, legate, la rîndul lor, de diferenţele de rasă, etnie şi sociale [*apud* 265, p.103].

În viziunea mai multor autori, trecerea de la analiza în termeni de roluri de gen la cea în termeni de stratificare de gen a însemnat trecerea de la considerarea inegalităţilor dintre femei şi bărbaţi ca rezultat exclusiv al socializării de gen la explicarea acesora, în primul rînd, ca rezultat al structurilor instituţionale care dezavantajează femeile [137, p.345].

La analiza problemelor genului cercetătorii au descoperit pe lîngă aspectele biologic şi social şi pe cel de-al treilea, simbolic sau cultural. *Interpretarea genului ca fiind metaforă culturală* ne conduce spre constatarea faptului că masculinul şi femininul la nivel ontologic şi gnoseologic există ca elemente ale succesiunii simbolico-culturale:

∗ masculin – raţional – moral/spiritual – divin – cultural;

∗ feminin – sensibil – corporal – păcătos – natural.

Spre deosebire de aspectul biologic al genului, în alte două straturi ale sale – social şi simbolico-cultural – se conţin orientări valorice neevidente, formulate în aşa fel încît totul, determinat ca fiind "masculin" sau identificat cu acesta, este considerat pozitiv, important şi dominant, iar cele determinate ca fiind "feminin" – negative, secundare şi subordonate. Aceasta se manifestă nu numai în faptul că, propriu-zis, bărbaţii şi predicatele masculine sunt dominante în societate. Multe fenomene şi concepte, neavînd legătură cu genul (natura şi cultura, sensibilitatea şi raţionalitatea, divinul şi pămîntescul şi altele) prin succesiunea simbolico-culturală existentă, se identifică cu "masculinul" şi "femininul". Astfel, se constituie o ierarhie, o subordonare chiar în interiorul acestor două concepte, în afara genului. Pe lîngă aceasta, multe fenomene şi concepte achiziţionează o nuanţă de gen /gender. Pentru desemnarea esenţei simbolico-culturale a "femeiescului" şi "bărbătescului", teoreticienii feminişti utilizează, de obicei, termenii "feminin" şi corespunzător "masculin" [265, p.104].

Studiile au demonstrat că metafora genului îndeplineşte rolul factorului cultural-formativ. Cu alte cuvinte, asimetria de gen reprezintă unul din factorii de bază în formarea culturii tradiţionale apusene, înţeleasă ca fiind sistemul de formare a cunoştinţelor despre lume [О.Воронина, 265]. Construirea genului în aşa mod înseamnă, de fapt, producerea diferenţelor dintre băieţi şi fetiţe, bărbaţi şi femei, a diferenţelor care nu sunt nici naturale, nici esenţiale, nici pur biologice. Din cele relatate pe parcurs constatăm că apartenenţa de gen a individului este ceea ce omul realizează în procesul de interacţiune cu alţi oameni.

În contextul celor expuse mai sus, putem constata că valorizarea categoriei genului şi dezvoltarea studiilor de gen au deschis noi posibilităţi în analiza culturii şi societăţii din perspectiva feministă /de gen. Opoziţia masculinului şi femininului pierde din vedere trăsăturile biologice, accentul fiind plasat de la critica la adresa bărbaţilor spre descoperirea mecanismelor interne de

formare a culturii apusene. În acest sens, se impune reevaluarea accentelor menționate în direcția depășirii contrapunerii categorice a masculinității şi feminității.

Introducerea dimensiunii de gen în științele socio-umane prezintă mari posibilități pentru schimbarea valorii culturii. Teoria construcției sociale a genului şi înțelegerea genului ca o categorie de stratificare corelată cu categoria rasă, clasă socială şi vîrstă este utilizată mai mult în științele sociale – sociologie, psihologie, pedagogie, economie, demografie. Genul ca metaforă culturală, teoria deconstrucției genului se valorizează în științele umanitare – filosofie, istorie, literatură, culturologie. Această diferențiere este mai mult convențională, fiind abordată concomitent din mai multe perspective.

Problema abordării de gen a cunoaşterii socio-umane în esență reprezintă mult mai mult decît însăşi apariția unei noi teorii [265, p.105]. În viziunea unor autori, aceasta reprezintă o nouă teorie, acceptarea căreia uneori este legată de schimbarea orientărilor valorice ale oamenilor şi reevaluarea multor atitudini obişnuite [Л.Штылева, 369]. În acest sens, se propune o nouă paradigmă a echității de gen, care promovează *relațiile parteneriale de gen în locul celor patriarhale* (Tabelul 3, adaptat după L.Handrabura [87, p.45].

Relații patriarhale de gen	**Relații parteneriale de gen**
- relații de dominare – supunere: persoana care domină – bărbatul, persoana care se supune – femeia	**-** relații de reciprocitate între persoane libere şi autonome; bărbatul şi femeia sunt parteneri egali
• **În plan logic:** - este logica lui „sau-sau”	• **În plan logic:** **-** logica lui „şi-şi”, a demersului în comun
• **În plan moral:** - morala lui „se cuvine ca...”: cel care face norma poate fi doar bărbatul, înzestrat cu rațiune şi apt de a discerne; femeia poate fi doar obiect al moralei, cea care se supune - se aplică morala dublului standard (norme diferite, tratament inegal de gen) – legiuitorul este autoritatea masculină care face legea, norma, astfel încît aceasta să fie în avantajul său	• **În plan moral:** - morala „convenirii”, a înțelegerii, fiecare partener aduce ceva personal în relația, care se construeşte astfel încît şi EL, şi EA sunt atît subiect, cît şi obiect - se aplică morala standardului unic, al tratamentului egal de gen - acțiunea este afirmativă - legiuitorul, femeie sau bărbat, face legea *în baza principiului egalității de gen*
• **În plan valoric:** - între genuri nu este loc pentru echitate - un gen (masculinul) este superior celuilalt (femininul) - bărbatul este capul familiei	• **În plan valoric:** - cele două genuri sunt parteneri egali - toleranța, respectul - încredere în sine, respect față de sine şi față de celălalt
• **În planul acțiunii:** - autoritatea (masculinul) dictează, execută ceea ce i se cere şi ceea ce „se cuvine” - EL-EA există fiecare în parte, nu există NOI	• **În planul acțiunii:** - se comunică, se negociază, se decide împreună şi de comun acord - EL şi EA devin împreună NOI

Tabelul 3. Corelarea relațiilor patriarhale şi parteneriale de gen

Teoriile gender contemporane nu încearcă a contesta existența unor sau altor diferențe biologice, sociale, psihologice dintre femei şi bărbații, considerîndu-se că însăşi faptul diferențierii nu este atît de important, pe cît de importantă este evaluarea şi interpretarea lor socio-culturală şi construcția unui sistem de putere în baza acestor diferențe [J.Scott, 201; J.Butler, 256; О.Воронина, 263; Н.Шведова, 364 etc.].

Astfel, metodologia de bază a studiilor de gen reprezintă nu pur şi simplu descrierea diferenței de statut, roluri şi alte aspecte ale vieții bărbaților şi femeilor, dar analiza puterii şi dominării, confirmată în societate prin relațiile de gen şi rolurile lor [265, p.105]. Rolurile de gen determină relațiile bărbaților şi femeilor prin categorii de dominare şi putere. Studiile de gen examinează ce roluri, norme, valori, trăsături de caracter prescrie societatea femeilor şi bărbaților prin sistemul de socializare, diviziune a muncii, valorile şi simbolurile culturale, în scopul construirii puterii ierarhice tradiționale (patriarhale).

Studiile contemporane socio-umane nu utilizează genul/gender drept construcție constantă, invariabilă şi universală. Conceptul gender nu se reduce la un lucru luat aparte sau totalitatea de lucruri, acesta reprezintă o legătură complexă a proceselor şi relațiilor. În viziunea О.Воронина este necesar de ”a gîndi relațiile”, pentru a dispersa din categoria analitică a genului realitatea culturală atît în trecut cît şi în prezent [265, p.106].

În contextul celor expuse mai sus, se conturează următoarele idei:

- Delimitarea conceptelor sex şi gen/gender a reprezentat un nou nivel teoretic de conştientizare, de înțelegere a proceselor sociale. Înțelegerea faptului că sexul nu poate fi temelie pentru discriminare de orice tip, oferă şanse de realizare a potențialului, intereselor ambelor genuri dincolo de restricțiile sociale.
- Realitățile existente în domeniu reclamă reevaluarea şi restructurarea terminologiei, care, deseori, din start promovează poziții sexiste. Obstacolele de ordin obiectiv şi subiectiv, cum ar fi: neacceptarea noțiunii de „gen” drept termen oficial, reducîndu-i sensul la gramatical; neacceptarea noțiunii „gender” ca fiind de provinienţă străină; reducerea noțiunii „gender” la homosexualitate şi, respectiv, homofobie; confuzii de ordin semantic, toate acestea îngreuiază stabilirea formării conştiinței de gen ca domeniu ştiințific şi înaintează stringent problema delimitării în materie de egalitate de gen.

1.2. Abordarea genului din perspectivă pedagogică

1.2.1. Socializarea de gen

Experții din domeniu afirmă că feminismul este cel care a introdus în dezbaterea publică şi academică problematica sexismului în educație, contribuind la cunoaşterea situației şi la

îmbunătățirea acesteia [A.Arnot, 11; M.Miroiu, 137; O.Plahotnic, 336 etc.]. Inovatoare sunt considerate pedagogiile feministe, bazate pe angajament şi identificare cu grupurile subordonate şi opresate în căutare de dreptate şi emancipare, pedagogii care s-au conturat în strînsă legătură cu apariția şi dezvoltarea studiilor despre femei. În general, pedagogiile feministe critică rolul autoritar al profesorului, reevaluînd relația student — profesor şi, din perspectiva problematicii de gen, pun accent pe experiențele personale ca sursă importantă de cunoaştere (învățare experiențială), problematizează în mod programatic conceptul de diferență, folosesc preponderent tehnici şi metode de predare-învățare de tipul dublei viziuni în cunoaştere, predare implicată, relațională, cu accent pe interacțiune, co-producere şi co-reproducere de cunoaştere etc. [11; 110; 126; 127; 142 etc.].

În acest sens, un rol aparte revine analizei relației dintre teoria gender şi procesul educațional, dat fiind faptul că educația este unul din factorii de bază ai socializării omului, evoluției de la individ la personalitate.

Educația este un proces de mare importanță socială. Reieşind din funcțiile sale, educația vehiculează, în primul rînd, experiența socială, fiind în acest context angajată în formarea personalității complex dezvoltate pentru progresul social ce este legat de toate domeniile culturii. În acelaşi timp, educația are funcții formative privind conduitele de rol (de elev, de membru al unei organizații, de medic, profesor, chimist etc.) şi totodată de statut (elev, medic, inginer, foarte bun, mediocru sau slab) [77, p.253].

Misiunea educației şi a instituțiilor sale (instituții preşcolare, şcoli, colegii, universități ş.a.) nu-i deloc simplă şi univocă cum pare la prima vedere. Pe de o parte, educația în sensul larg al cuvîntului reprezintă socializarea copilului, adică antrenarea lui de a trăi în societate, de a se conforma regulilor sociale. Aceasta poate fi realizată, în primul rînd, prin influențe asupra naturii interioare a individului – motivele, idealurile, concepțiile şi principiile acestuia, care duc la formarea modului de viață respectiv. De fapt, aceasta reprezintă un mesaj adresat persoanei din partea societății – „Fii aşa cum sunt şi ceilalți!"

Pe de altă parte, misiunea educației constă în dezvoltarea armonioasă a personalității, crearea condițiilor pentru autorealizarea şi autoactualizarea acesteia. Autorealizarea personalității [A.Bandura, 15; G.Allport, 3; A.Maslow *apud* 77; L.Cuznețov, 64, 65] presupune o autoexprimare deplină, realizarea maximă a resurselor individului, ceea ce presupune educația de gen. Autorealizarea este condiționată de premisele favorabile social-istorice şi educație / instruire. Altfel spus, mesajul adresat individului – „Rămîi aşa cum eşti!" nu mai poate fi astăzi actual.

Socializarea fetelor şi băieților, care poate fi identificată drept proces de „interiorizare" a normelor şi valorilor societății, deprinderea rolurilor sociale [78, p.532], reprezintă procesul

includerii acestora în societate. Dar acest proces decurge în mod diferit la copiii de sex diferit. Analiza acestuia impune cercetătorii din pedagogie şi psihologie să analizeze şi să ia atitudine faţă de concepţiile de bază – a celei biologice („determinismul biologic") sau a condiţionării sociale a comportamentului persoanei în dependenţă de sex: toţi înţeleg că omul este o fiinţă biosocială, dar în centrul atenţei mai rămîne a fi dilema ponderii biologicului sau socialului.

Adepţii *abordării sociale* a dezvoltării copiilor în dependenţă de gen combat diferenţierea oamenilor în două sexe (care pare a fi absolut naturală) şi repartizarea rolurilor sociale ale femeilor şi bărbaţilor „ca fiind natural determinate". Aceştia dau prioritate influenţei sistemului educaţional asupra copilului, considerînd că sexul persoanei dat de Natură /Dumnezeu reprezintă numai o premisă de „înscriere" a fetelor şi băieţilor la un gen sau altul, dar determinantă este influenţa societăţii. Statutul bărbatului şi al femeii se dobîndeşte în procesul de socializare de gen. Cel mai bine această idee a fost exprimată prin aforismul S.de Bouvoire: „Nu te naşti, ci devii femeie" [20].

Pornind de la investigaţiile în domeniu, putem afirma că, dirijînd formarea copilului ca băiat sau ca fată, se poate ajunge în măsura posibilităţilor la un rezultat sau altul. Drept punct de referinţă privind tratarea procesului de socializare prin prisma de gen poate servi definiţia acesteia din „A Glossary of Feminist Terminology": *Socializarea* în psihologie - achiziţie de la identitatea de gen şi rolurile de gen. De obicei, denotă o formă a teoriei învăţării sau o dezvoltare cognitivă care asumă o distincţie clară între sexul biologic şi gen [5, p.253].

În DEX este specificată *socializarea* în calitate de „proces de integrare socială a unui individ într-o colectivitate" [80, p.999]. La fel, socializarea este văzută „în calitate de proces de transmitere a comportamentului, rolurilor, aşteptărilor şi reprezentărilor generaţiilor următoare" [78]. Asupra formării personalităţii copilului influenţează mai mulţi oameni, diferiţi factori. Copilul treptat asimilează sau interiorizează informaţia învăţată. De obicei, participanţii la procesul de socializare sunt deţinători a reprezetărilor stereotipe asupra caracteristicilor atribuie fiecărui gen. Socializarea de gen oglindeşte aşteptările bazate pe aceste reprezentări.

Procesele socializării de gen sunt tratate în contextul diverselor abordări şi concepte. În primul rînd, în conceptele elaborate în cadrul diverselor orientări psihologice cum sunt: *teoriile învăţării sociale* [A.Bandura, 15; 35 etc.], *teoria dezvoltării cognitive* [L.Kolberg, 135; 136 etc.]. În al doilea rînd, în concepţiile special elaborate pentru clarificarea mecanismelor de asimilare a rolurilor de gen de către copii în procesul de socializare de tipul: *noua psihologie a genului* [И.Клецина, 307; *apud* 337; Т.Бендас, 257 etc.]; *teoria schemei de gen* [S.Bem, 258]; *teoria rolului social de gen* [A.Eagly, 84; 85], conceptele *formării identităţii de gen* [Ш.Берн, 260; И.Кон, 314; 315; J.Pleck, 178; C. West, D. H. Zimmerman, 357 etc.].

În viziunea L.Handrabura socializarea de gen constituie o componentă a procesului general de socializare prin care se învaţă, se asimilează şi se transmit normele de gen ale momentului şi locului, încurajîndu-se sau descurajîndu-se anumite comportamente şi atitudini de gen, considerate potrivite din punct de vedere social şi cultural. Prin intermediul proceselor complexe de socializare şi autosocializare de gen, indivizii îşi dobîndesc (învaţă şi îşi interiorizează) identitatea de gen [87, p.41].

Cercetătoarea L.Cuznețov optează pentru familiarizarea copiilor, adolescenţilor, părinţilor, cadrelor didactice cu obiectivele şi conţinutul educaţiei de gen prin demonstrarea delimitării particularităţilor educaţiei sexuale şi a celei de gen [64; 65].

Astfel, putem defini *socializarea de gen în calitate de proces de asimilare şi transmitere a normelor, regulilor comportamentale, orientărilor de viaţă asociate reprezentărilor culturale asupra rolurilor bărbaţilor şi femeilor în societate, avînd drept scop formarea identităţii de gen a persoanei, integrarea ei socială.*

Socializarea de gen poate fi definită în calitate de proces de asimilare de către individ a sistemului cultural de gen a societăţii în care acesta vieţuieşte. Reprezentanţii psihologiei sociale folosesc şi termenul de „socializare diferenţiată", evidenţiind astfel faptul că în cadrul procesului general de socializare femeile şi bărbaţii se formează în condiţii socio-psihologice diferite [271, p.30]. În linii generale, socializarea de gen include două componente în interacţiune:

a) asimilarea de către individ a modelelor de comportament masculin şi feminin, a relaţiilor, normelor, valorilor şi stereotipurilor de gen acceptate de societate;
b) influenţa societăţii, a mediului social asupra individului în scopul cultivării unor reguli şi standarde de comportament social acceptate pentru bărbaţi şi femei. Trebuie remarcat faptul că, în primul rînd, se asimilează normele colective, de importanţă socială generală, acestea devenind parte componentă a personalităţii şi dirijind subconştient comportamentul acesteia.

Informaţia care se referă la comportamentul diferenţiat se reflectă în conştiinţa omului în formă de scheme de gen. Specialiştii [Л.Попова, 338; О.Ключко, 271] evidenţiază două faze în socializarea de gen:

1) de adaptare (adaptarea externă la normele, relaţiile şi rolurile de gen existente),
2) de interiorizare (asimilarea esenţială a rolurilor femeilor şi bărbaţilor, a relaţiilor şi valorilor de gen).

Referindu-ne la procesul socializării de gen, este oportună specificarea a două aspecte de bază: însuşirea (procesul asimilării experienţei sociale, adică influenţa mediului asupra individului) şi materializarea /personificarea (procesul reproducerii experienţei sociale, adică a influenţei fiinţei umane asupra mediului). În cadrul socializării de gen prin însuşire se subînţelege faptul că, de la

bun început, copilul asimilează ce înseamnă a fi băiat şi fetiţă, bărbat şi femeie. Personificarea este înţeleasă drept realizare în practică a schemelor de gen asimilate [337, p.85].

Printre factorii de socializare de gen de ordin *macro-social* trebuie menţionaţi:

- factorii politici: ambianţa politică, existenţa sau lipsa condiţiilor politice favorabile promovării conceptului egalităţii genurilor la nivel de stat, eliminării discriminării pe criteriu de gen;
- factorii economici: strategiile de asigurare a egalităţii de şanse femeilor şi bărbaţilor pe piaţa muncii, de combinare a responsabilităţilor profesionale cu cele familiale etc., existenţa sau lipsa acestora;
- factorii sociali: politicille de tineret, politicile familiale, politicile educaţionale care includ sau ignoră dimensiunea de gen (la nivel de instituţii, conţinuturi etc.);
- factorii culturali: mass-media, tradiţiile (modelele, mesajele sexiste sau parteneriale).

În calitate de *factori* importanţi *ai socializării de gen de ordin micro-social* se prezintă familia, semenii, instituţiile de învăţământ, mass-media, biserica etc., care sunt idfentificaţi şi în calitate de agenţi [314; 271] şi instituţii [265] de socializare, actori ai procesului educaţional [64]. În calitate de *mecanisme de realizare a socializării de gen* se impune:

a) fortificarea diferenţiată: stimularea comportamentului acceptabil de gen şi pedepsirea celui inacceptabil prin descurajare socială;
b) imitarea diferenţiată: alegerea de către individ a modelelor de gen din grupurile apropiate – familie, semenii, şcoala etc. şi imitarea comportamentul acceptat de către aceştia [271, p.30].

Socializarea de gen se realizează pe parcursul întregii vieţi umane, dar o dată cu maturizarea persoanei creşte independenţa alegerii valorilor şi standardelor. În unele situaţii adulţii pot trăi resocializarea de gen sau, cu alte cuvinte, demolarea valorilor şi modelelor anterioare şi asimilarea altora.

Cercetările efectuate demonstrează că comportamentul părinţilor şi al pedagogilor în procesul de socializare a copiilor este diferenţiat după sex: băieţilor li se oferă mai multe oportunităţi pentru rezolvarea individuală a problemelor comparativ cu fetele. Vorbind de fetiţe, accentul se pune asupra docilităţii, responsabilităţii şi sîrguinţei, iar în cazul băieţilor – asupra orientărilor spre realizări, competiţie şi încredere în propriile forţe. În cazul cînd copilul nu corespunde aşteptărilor de gen, acesta este stigmatizat, poreclit, persecutat etc. S-a observat că în societăţile unde femeile sunt mai puţin dependente economic, în educaţia fetelor este mai slab accentul asupra docilităţii şi supuşeniei. Specialiştii afirmă că socializarea de gen în cadrul diferitor culturi este asemănătoare cu modul de diviziune a muncii după criteriu de gen [46; 133; 157; 179; 204; 337 etc.].

Procesul socializării de gen „porneşte" mecanismul biologic – sexul copilului, dar rolurile de gen asimilate se pot baza nu numai pe reprezentările tradiţionale vizavi de comportamentele rigide

şi particularităţile psihologice atribuite unui sex sau altui, dar şi pe androginie [О.Ключко, 271, p. 31]. După cum a fost menţionat anterior, noţiunea de „androginie” este atribuită situaţiilor cînd rolurile de gen devin flexibile şi permit persoanelor de gen feminin şi masculin să se comporte în conformitate cu particularităţile individuale, detaşîndu-se de prescrierile tradiţionale. Astfel, şi fetele, şi băieţii, şi femeile, şi bărbaţii pot fi mai emotivi şi nu prea, independenţi şi dependenţi, mai mult sau mai puţin comunicabili, mai siguri pe sine sau mai puţin, mai duri sau mai blînzi etc. Investigaţiile au demonstrat că persoanele de tip androgin mai uşor se adaptează la viaţă şi mai rar sunt supuse stresurilor legate de conflictele de gen [307, p.85-86].

Perioada socializării primare este legată şi de mecanismele subconştiente şi pasive de asimilare a culturii, în timp ce socializarea secundară presupune conectarea mecanismelor cognitive, inclusiv a mecanismului concret de asimilare şi transformare a valorilor culturale şi posibilitatea de transformare creativă a mediului. Identitatea primară de sex se dobînteşte, în opinia psihologilor, în copilăria timpurie [204; 315]. La vîrsta de 3 ani copiii, de obicei, destul de sigur conştientizează că sunt indivizi ai sexului feminin sau masculin [46; 281]. Identitatea de gen – constanta – se formează la vîrsta de 3-5 ani, iar mai departe are loc dezvoltarea acestea şi completarea graţie experienţelor de viaţă. Stabilirea identităţii de gen trece prin perioade sensitive la vîrstele de 5-7 ani, 12-15 şi aşa mai departe [О.Ключко, 271; Е.Омельченко, 329].

Viaţa a demonstrat că transformările mai uşoare şi mai stabile au loc în cazurile cînd există modele pozitive comportamentale, cînd tinerii pot sesiza comportamente ale bărbaţilor şi femeilor cu experienţă de viaţă.

Studiile psihologilor [Л.Попова *apud* 271; М.Арутюнян, 252; И.Клецина, 307 etc.] confirmă faptul că anume perioada de pubertate (12-15 ani) se prezintă drept una critică de „frînare” a strategiilor de viaţă ale fetelor şi băieţilor, diminuarea aspiraţiilor acestora, perioadă care coincide cu etapa de maturizare şi de construire a feminităţii şi masculinităţii, adică dobîndirii identităţii de gen. La această etapă fetele şi băieţii devin, în special, sensibili şi „educabili” în raport cu modelele de masculinitate şi feminitate, propuse de cultura societăţii care-i înconjoară. Experţii recunosc că societatea, rămînînd patriarhală în esenţă, exercită prin diverse instituţii sociale o presiune puternică asupra personalităţii fiecărui adolescent, cultivîndu-le un tip concret de relaţii de gen şi le impune modele de gen, stereotipuri naţionale ale „feminităţii” şi „masculinităţii”. Pentru adolescenţi această perioadă reprezintă o etapă importantă în viaţă. Pe de o parte, aceştia „îmbibă” mesajele mediului, pe de altă parte, simţul de percepere este destul de flexibil, fapt ce permite influenţarea extinderii reprezentărilor de gen ale acestora, schimbarea accentelor de pe sex pe personalitate. Anume la vîrsta adolescentină are loc socializarea secundară de gen, legată de psihofiziologia maturizării sexuale, la fel şi de stabilirea identităţii de sex în sens social, caracterizată cu noţiunea specială –

identitatea de gen. Drept etapă importantă în socializarea secundară se atestă vîrsta între 17-25 de ani, cînd se formează concepția despre lume, reprezentările referitoare la propria persoană, locul în societate şi sensul vieții.

Importanța agenților de socializare este diferită la diverse etape de viață. La etapa prunciei şi copilăriei (socializarea primară) rolul principal revine familiei, semenilor, mass-media, şcolii etc. Pe parcursul socializării secundare, deosebit de importante devin instituțiile de învățămînt, diverse organizații obşteşti, mass-media etc. Anume în această perioadă se formează mediul care este acceptat de individ, cu care acesta se identifică.

Astfel, Л.Попова evidențiază manifestările de bază ale socializării de gen, care influențează într-un mod sau altul asupra autoactualizării persoanei la diverse etape ale vieții prin formarea imaginii de sine. Acestea sunt:

- identificarea de gen în copilărie,
- stereotipurile societății referitor la bărbați şi femei,
- aşteptările personale ale femeilor şi bărbaților,
- reprezentările şi aşteptările părinților,
- mama şi tata în calitate de modele de rol,
- experiența acumulată în instruire,
- influența semenilor [*apud* 271, p.32].

Trebuie de menționat faptul, că acestea sunt doar caracteristici generale, fără a lua în considerare particularitățile individuale. Spre exemplu, unii specialişti afirmă că formarea stereotipului de gen depinde de nivelul general al dezvoltării intelectuale [О.Ключко, 271, p.32].

Astfel, putem constata că socializarea de gen include formarea identității de gen şi dobîndirea rolurilor de gen, analiza influenței stereotipurilor de gen asupra acestui proces. O atenție deosebită se acordă consecințelor negative ale socializării tradiționale de gen: barierelor de autoactualizare a bărbaților şi femeilor, apariției comportamentelor agresive, discriminării după criteriu de gen.

Înțelegerea proceselor menționate ar fi incompletă fără noțiunea „resocializare". Acesta este un proces în rezultatul căruia are loc distrugerea normelor şi modelelor comportamentale, asimilate anterior şi asimilarea sau formarea altor norme. De regulă, resocializarea poate fi legată de situații critice şi nerelevante normelor anterioare, cum ar fi: etapa dezvoltării pubertane, formarea familiei şi naşterea copiilor, avansarea în carieră, schimbul profesiei, transferul în alt oraş, altă țară etc. În mod special trebuie menționat fenomenul „migrațiunii economice" şi restructurările rolurilor de gen în acest context.

Importantă este înțelegerea faptului că resocializarea de gen, în contextul transformărilor contemporane în Moldova, este un proces deloc uşor, care necesită o analiză multilaterală. Una din

problemele majore în domeniu mai rămîne a fi insuficienţa de studii adresate socializării de gen a copiilor şi adolescenţilor şi lipsa investigaţiilor privind resocializarea de gen. Cercetătorii autohtoni sunt nevoiţi să se bazeze mai mult pe studiile psihologilor şi sociologilor din alte ţări, realizînd unele investigaţii ocazionale în domeniile menţionate.

În procesul de resocializare apar noi norme şi valori, care reglează interacţiunea socială în noile condiţii. Toate acestea pun problema reevaluării tuturor politicilor şi strategiilor de dezvoltare, dar în special a politicilor educaţionale.

Un rol aparte în acest context revine familiei. Familia se prezintă în calitate de subiect şi obiect al procesului socializării de gen. Pe de o parte, familia este un factor important al socializării de gen şi deseori, în mod direct, contribuie la reproducerea stereotipurilor de gen în societate. Pe de altă parte, familia este supusă presiunilor rezultatelor procesului menţionat. În viaţa de familie deseori aşteptările de rol şi valorile de viaţă ale partenerilor nu coincid, fapt ce duce la conflicte.

Studiile de gen indică asupra unui şir de obstacole în perspectivele de dezvoltare a strategiilor de viaţă ale femeilor şi bărbaţilor. Astfel, Л. Попова [338] indică asupra existenţei diferenţelor esenţiale dintre valorile băieţilor şi fetelor, legate de socializarea de gen şi, care, în acelaşi timp, prezintă o temelie pentru divergenţele principiale în următoarele strategii vitale şi profesionale. Drept exemplu, sub presiunea stereotipurilor de sex-rol (ce se permite şi ce nu se permite femeilor) multe fete cu capacităţi pronunţate nu menţionează calităţile cum sunt încrederea în sine, o viaţă activă, aspiraţii înalte în învăţămînt în calitate de valori care asigură autorealizarea. Studiile au demonstrat că chiar şi fetele dotate se orientează mai mult spre deservirea familiei, lucrul în sfera de deservire, demonstrînd un nivel mediu de aspiraţii în autorealizare. Băieţii, deopotrivă, demonstrează un nivel înalt de ierarhizare a valorilor, cum ar fi încrederea în sine, avansarea în carieră, autorealizarea în sectorul privat (ca businessmani). Mai mulţi autori consideră că stereotipurile tradiţionale de gen limitează dezvoltarea fetelor şi băieţilor, nu contribuie la dezvoltarea capacităţilor organizatorice, de lideri a fetelor, a sferei psiho-emoţionale a băieţilor [И.Комаровская *apud* 337; Л.Попова, 338; О.Ключко, 271; Т.Бендас, 257 etc.].

În contextul celor expuse mai sus, trebuie menţionat şi faptul că, în special fetele care doresc să facă matematică, fizică, informatică, considerate tradiţional activităţi bărbăteşti, se confruntă cu mai multe probleme în procesul de socializare. La vîrsta adolescenţei fetele sunt puse în faţa dilemei: să-şi dezvolte mai departe capacităţile personale sau să se conformeze normelor şi standardelor comportamentale acceptate şi promovate de societate. Băieţii, asimilînd stereotipurile de gen şi, percepîndu-se în calitate de grup privilegiat, îndeplinesc rolul de „compresor", care măreşte presiunea asupra aspectelor de gen a concepţiei despre lume a fetelor, impun schimbarea motivaţiei. Aceasta reprezintă un factor serios socio-pedagogic şi psihologic, un canal eficient de

influenţă asupra femeilor şi fetelor, ţinînd cont de sexualitatea tinerilor, fenomenul prieteniei juvenile, a primei dragoste, dorinţei de a se simţi importanţi(te) prin solicitare de către celălalt sex etc. Reprezentanţii psihologiei sociale insistă asupra faptului că conformismul fetelor creşte datorită orientării acestora spre îndemnul din partea celor din jur: „Fii fată bună, cuminte!". Studiile demonstrează că fetele tind mai cu rîvnă comparativ cu băieţii să urmeze normele acceptate şi promovate de societate [271; 307].

Este cert faptul că, în urma aplicării unor astfel de stereotipuri de gen rigide, societatea duce pierderi în ceea ce priveşte potenţialul uman: fetele nu-şi mai pot realiza capacităţile lor. În urma distribuirii inadecvate şi rigide a sex-rolurilor suferă şi băieţii. Agresivitatea şi insistenţa în atingerea scopurilor cu orice preţ, impuse de societate faţă de bărbaţi, scurtează viaţa acestora comparativ cu femeile, duce la un nivel mai înalt de criminalitate şi de suicid. Societatea parcă din start pune în faţa băieţilor un prag mai înalt de cerinţe. În acelaşi timp, la nivelul relaţiilor interpersonale bărbaţii se bucură de mai puţine contacte şi relaţii cu prietenii, părinţii, copiii, datorită „tabu-ului" tradiţional de gen asupra emotivităţii bărbăteşti. Mai mulţi specialişti indică asupra crizei masculinităţii: în ziua de azi bărbaţilor le vine tot mai greu să facă faţă rolurilor prescrise de normele existente [W.Pollak, 179; И.Кон, 313; О.Шнырова, 367 etc].

Autorul american W.Pollak menţionează că a venit timpul distrugerii stereotipului arhaic bărbătesc „singuraticul luptător", „căutător de aventuri", „omul îndrăzneţ", atrăgînd atenţia asupra faptului că pentru majoritatea oamenilor un bărbat normal şi sănătos este acela care lucrează bine, se ocupă cu sportul, poate să construiască relaţii şi poate să schimbe scutecele. „Noi vrem ca băieţii noştri să crească puternici, să fie personalităţi cu un scop în viaţă, capabili de eroism, de dragoste, de relaţii bune, stabile, de încredere cu soţiile, copiii, părinţii, vecinii şi prietenii" [179, p.92].

Astfel, se atestă necesitatea reevaluării normelor şi poziţiilor sociale referitoare la relaţiile familiale, rolurilor de gen, pregătirea tinerilor pentru viaţa de familie. În acest context sunt relevante cercetările realizate de L.Cuznețov cu privire la ethosul pedagogic familial [64, p.106-108], educaţia pentru democraţie [64, p.163-165] şi toleranţă în cadrul familiei [64, p.173-175], autoactualizarea individului în procesul educaţiei familiale şi a educaţiei pentru familie [64, p.176-177]. Prin urmare, o analiză profundă necesită şi procesul de transformare al valorilor de viaţă şi a bărbaţilor, şi a femeilor.

1.2.2. Dimensiunea de gen a educaţiei

Un instrument important în acest sens devine sistemul educaţional. În pofida transformărilor sociale, menţionate anterior, şcoala mai rămîne a fi o instituţie socială profund marcată de norme,

stereotipuri şi ideologii de gen, ceea ce face ca modelele de gen prescrise de ea să fie foarte importante pentru plasarea şi integrarea individului în societate. Şcoala contribuie prin diverse mecanisme la segregarea de gen, creînd bărbaţi şi femei cu orientări, preferinţe şi competenţe diferite, limitînd de multe ori posibilităţile de exprimare a individului în viaţa publică (valabil mai ales pentru femei) şi în viaţa privată (valabil mai ales pentru bărbaţi).

Specialiştii în domenii indică asupra educaţiei şi învăţămîntului în calitate de tehnologii de gen importante. După cum a fost menţionat, şcoala, prin conţinuturile, organizarea, formele de învăţămînt şi educaţie, selectarea obiectelor de studii, segregarea latentă a fetelor şi băieţilor pe şi în cadrul unor discipline, comunicarea interpersonală „învăţător-elev" reproduce şi multiplică sistemul ierarhic tradiţional al rolurilor de gen în societate [8; 104; 156; 175; 273; 345; 346 etc.].

În viziunea noastră, problemele legate de dimensiunea de gen a educaţiei pot fi discutate sub aspect cantitativ şi calitativ. În plan cantitativ se operează cu cifre absolute precum sunt diverse statistici derivate (indicatori de tipul: rata analfabetismului, rata admiterii, rata abandonului), sau la indicatori sensibili la gen (de tipul celor folosiţi în rapoartele dezvoltării umane). Sub aspect calitativ se poate face referinţă la aspecte legate de ceea ce se învaţă şi cum se învaţă („curriculum ascuns") în instituţiile de învăţămînt. Discriminări de gen în educaţie pot fi evidenţiate în cazurile cînd:

- statisticile demonstrează unele discrepanţe: acces limitat pentru un anumit sex la anumite forme şi niveluri de educaţie; diferenţieri pe sexe legate de rata abandonului şcolar sau de analfabetism; diferenţieri pe sexe legate de gradul şi criteriile de promovare în sistemele educaţionale; dezechilibrele în privinţa structurii pe sexe a specializărilor obţinute; dezechilibrele (inclusiv consecinţele acestora pentru bărbaţi şi femei) între oferta şi cererea de educaţie şi formarea profesională pe piaţa muncii, structurile ierarhice administrative şi manageriale pe genuri din sistemul educaţional etc. [137; 175; 185; 190];
- datele calitative pun în evidenţă manifestări sexiste la nivel de: conţinut al programelor, manualelor şi materialelor didactice (modele de roluri de gen stereotip promovate de textele /imaginile din manuale; invizibilitatea femeilor în istorie prin accentul pus pe istoria politică şi nu pe istoria vieţii cotidiene etc.); climatul din şcoli (un mediu „feminin" în primii ani de şcoală pare să favorizeze fetele, creînd un mediu ostil pentru băieţi; aspecte legate de hărţuirea sexuală etc.); tipuri de aşteptări şi evaluări diferenţiate pe sexe din partea profesorilor şi elevilor (aşteptări diferenţiate faţă de anumite performanţe ale fetelor-băieţilor în anumite domenii); procese de etichetare subtilă şi efecte ale acestora asupra elevilor

etc. [137; 156; 175; 269; 271; 345]. Aceste aspecte necesită o analiză mai profundă atît în R. Moldova, cît şi în alte ţări.

În contextul celor menţionate, discriminări de gen explicite şi implicite în educaţie se regăsesc şi pot fi analizate la nivel de rezultate, structură a instituţiilor educaţionale (model piramidal), conţinut al educaţiei etc. Se pot identifica diferenţe de gen în plan orizontal (de exemplu, aspecte legate de feminizarea/masculinizarea unor domenii de studiu) şi/sau în plan vertical (de exemplu, aspecte legate de salarizare diferenţiată pe sexe, plasare pe ierarhiile profesionale şi administrative în funcţie de sex).

În viziunea mai multor autori [M.Miroiu, 137; О.Плахотник, 336; Bell Hooks, 126 etc.], anume feminismul a introdus în dezbaterea publică şi academică problematica sexismului din educaţie contribuind la cunoaşterea situaţiei şi la îmbunătăţirea acesteia. Inovatoare sunt considerate pedagogiile feministe, bazate pe angajament şi identificare cu grupurile subordonate şi opresate în căutare de dreptate şi emancipare, pedagogii care s-au conturat în strînsă legătură cu apariţia şi dezvoltarea studiilor despre femei [11; 41; 94; 127, 140; 142 etc.].

Astfel, o bună parte din autori au introdus în discursul ştiinţifico-practic termenul de „pedagogie feministă" (engl. „Feminist Pedagogy") [P.den Ouden; J.Nathanson; M.Bevacqua; B.Weinbaum; A.S.Green, J.Ludlow, *apud* 94], F.A.Maher, 142; M.Penn, 174] etc.

Noţiunea „pedagogie feministă" (sau metodologie) a apărut în anii 1970-1980, în perioada tîrzie a „pedagogiei critice". Studiile realizate demonstrează că pedagogia feministă îşi are început în pedagogia critică. Se consideră că anume reprezentanţii pedagogiei critice au stimulat realizarea multiplelor studii referitoare la inegalitatea genurilor în educaţie [C.Luke şi J.Gore, 140; G.Weiner, 239 etc.]. Rezultatele acestor studii au demonstrat o dinamică interesantă a dominării şi opunerii discriminării băieţilor şi fetelor în şcoli şi universităţi [И.Фрумин, 359].

În ansamblu, pedagogiile feministe critică rolul autoritar al profesorului, reevaluînd relaţia student-profesor şi din perspectiva problematicii de gen, pun accent pe experienţele personale ca sursă importantă de cunoaştere (învăţare experienţială), problematizează în mod programat conceptul de diferenţă, folosesc preponderent tehnici şi metode de predare-învăţare de tipul dublei viziuni în cunoaştere, predare implicată, relaţională, cu accent pe interacţiune, co-producere de cunoaştere etc. [174; 223; 239].

Drept scop al pedagogiei feministe s–a propus elaborarea metodologiei nonsexiste de instruire. Pentru a schimba situaţia în care femeile erau o putere invizibilă şi marginalizată în societate, era necesar de a reorganiza sistemul de cunoştinţe, de a schimba punctul de vedere asupra femeilor în cultură şi de a revedea conţinutul şi formele de educaţie. Studiile feministe (women studies), apărute în universităţile S.U.A. şi Europa de Vest în anii 1970, s-au născut din înţelegerea

obiectivelor menționate. Schimbarea programelor existente, dar şi elaborarea unor noi programe, au fost însoțite de o deconstruire a procesului de predare şi învățare conform prevederilor de bază ale pedagogiei feministe, precum ar fi:

- distrugerea prejudecăților şi stereotipurilor, bazate pe diferențe de gen, rasă, clasă, (de aici – nu numai sensibilitatea de gen, ci şi sensibilitatea de rasă, de clasă şi etnică);
- dezvoltarea creativă a ideii avansate a teoriei progresive a învățământului de J.Dewey, la fel şi a prevederilor teoriei „instruirii prin interacțiune" şi instruirii libere de P.Freire;
- evidențierea importanței biografiei personale şi a experienței de viață în calitate de obiect de studiu intelectual;
- examinarea procesului de învățământ drept mai interactiv, care atribuie studenților mai multe drepturi, comparativ cu abordarea tradițională;
- proclamarea principiilor democratice, a interacțiuniunii, empiricității, a integrității cunoaşterii şi sferei emoționale în învățământ în calitate de condiții necesare, care contribuie la schimbări personale, iar apoi şi sociale [336, p.235].

În rîndul practicilor feministe educaționale un loc deosebit revine filozofiei lui Bell Hooks. Autoarea introduce în spațiul educațional unele categorii marginale pentru pedagogia clasică cum ar fi erosul, corpul, dorința, iar libertatea o înțelege ca o eliberare a conştiinței de convenționalitate, mişcare în favoarea autoaprecierii autentice şi spontane a personalității, în pofida obstacolelor existente: „...procesul de instruire este acel teritoriu, unde... noi avem posibilitatea de a lucra pentru libertate, de a cere de la sine şi de la camarazi deschiderea minții şi inimii, care ne-ar fi permis să ne întîlnim față-n față cu realitatea şi toți împreună să ne mişcăm în ciuda hotarelor, adică a transgresa. Numai astfel de învățămînt reprezintă practica libertății..." [127].

Un alt termen invocat este „pedagogia de gen inclusivă" (engl. „Gender-inclusive Pedagogy"): ideile pedagogiei care conține gender-ul apar din experiența de instruire în clasă dintre elevi şi învățători şi sunt strîns legate de ideile constructivismului social [D.Chetcuti, 42].

În context similar este abordat termenul „pedagogie de gen responsabilă" (engl."gender responsive pedagogy") [41]. Printre elementele structurale ale unei astfel de pedagogii sunt specificate: metodologia de instruire (atenție față de necesitățile fetelor şi băieților în clase şi în afara lor); limbajul utilizat în clasă; relațiile dintre elevi-profesori şi elevi-elevi; mediul fizic de gen al şcolii; dimensiunea de gen a curriculumului, a materialelor didactice etc. Putem vorbi de pedagogie de gen responsabilă atunci cînd şcolile promovează un mediu liber de constrîngeri pe criteriu de gen, care la moment afectează negativ calitatea educației şi performanțele, realizările fetelor [111].

În contextul abordărilor existente considerăm mai relevantă utilizarea termenului „pedagogie de gen”. Termenul „pedagogia de gen” (engl.”Gender Pedagogy”) îl atestăm în mai multe surse, ce vizează problematica educațională şi dimensiunea de gen [271; 296; 337; 346; 366; 369; 370]. Pedagogia de gen a fost concepută din pedagogia feministă [Шнырова О., 366]. În acelaşi timp, trebuie menționat faptul că la etapa actuală majoritatea autorilor apelează la termenul „pedagogiei de gen” invocînd conținuturi asemănătoare, dar cu unele specificări. Pedagogia de gen este tratată drept complexitate a abordărilor speciale a educației cînd fetele şi băieții se pot simți confortabil [*apud* 351]; aceasta fiind orientată spre deconstruirea obstacolelor tradiționale culturale în dezvoltarea potențialului persoanei în funcție de sexul acesteia, crearea condițiilor relevante pentru autorealizarea maximă a elevilor în cadrul procesului educațional [Л.Штылева, 369].

Specificul contextului socio-cultural a determinat şi faptul că în practica procesului educațional specialiştii tind de a delimita pedagogia feministă de pedagogia de gen. Constatăm că în Occident este pe larg aplicată noțiunea de „pedagogie feministă”, pe cînd în arealul nostru este preferabil termenul „pedagogia de gen”, aceasta fiind o noțiune mai neutră [О.Шнырова, 366]. Pedagogia feministă în Occident se concentrează, în special, asupra lucrului cu femeile. Considerăm că pedagogia de gen, în pofida valorizării metodologiei pedagogiei feministe, trebuie să se orienteze nu numai asupra lucrului cu fetele, dar şi cu băieții.

În viziunea noastră, abordările referitoare la pedagogia de gen prezentate sunt unilaterale şi fragmentare. Prin urmare, abordarea pedagogiei de gen în calitate de domeniu ştiințifico-practic, ca direcție a sistemului ştiințelor educației, necesită fundamentare teoretică şi praxiologică.

In acest context, relevante sunt analizele ce vizează procesul educațional ca instrument esențial al socializării de gen a tinerilor în contextul transformărilor sociale din perioada de tranziție. Avînd în vizor poziția specialiştilor în domeniu [A.Hatos, 124; L.Handrabura, 118-121, M.Miroiu, 153, 154; I.Mitrofan, 155; S.Wably, 236; И.Кон, 313; Е.Здравомыслова, А.Темкина, *apud* 281; Н. Ажгихина, 246; Т.Клименкова, Н.Давыдова *apud* 281; С.Айвазова, 250 etc.], ținem să evidențiem în mod special următoarele tendințe mai evidente:

1. „Spargerea” sistemului tradițional de stratificare de gen, reducerea bruscă a polarizării rolurilor sociale ale femeilor şi bărbaților, diminuarea din rigiditatea şi normativitatea diviziunii tradițională a muncii pe sexe. Munca şi instruirea în comun duc la depăşirea diferențelor în normele comportamentale şi psihologia femeilor şi bărbaților, sub presiunea transformărilor sociale, în special a fenomenului migrațiunii economice.
2. Schimbarea stereotipurilor culturale a masculinității şi feminității, care devin mai puțin rigide şi polare. Calitățile tradiționale se intersectează cu altele noi, mai des sunt luate în considerație diversitatea situațiilor individuale.

3. Transformarea semnificativă a relațiilor de cuplu şi de familie. Astfel, se atestă slăbirea funcțiilor economice şi sociale tradiționale ale familiei, creşterea diversității relațiilor de căsnicie, dar scade stabilitatea căsătoriilor, căsătoria devine mai selectivă în plan individual etc. Restructurările în relațiile de căsnicie se fortifică şi se transmit prin schimbările din sistemul de socializare de gen a fetelor şi băieților.
4. Schimbarea semnificativă a atitudinilor la nivel de cultură, observîndu-se „demontarea" atitudinilor sexiste față de femei prin schimbarea treptată a atitudinii față de sexualitatea umană spre acceptare; restructurarea canoanele corporale şi lingvistice; slăbirea restricțiilor culturale vizavi de nuditate etc. Schimbarea atitudinii față de corp este legată şi de schimbarea generală față de emoții; care se referă astăzi nu numai la capacitatea de a controla şi dirija emoțiile, ci şi de a exprima propriile emoții.
5. Lărgirea spectrului de probleme care pot fi incluse în problematica lumii contemporane, legate de transformările politice şi socio-economice mondiale, de procesele globalizării.

Este cert faptul, că în perioada transformărilor sociale unele fenomene nu rareori preiau şi forme extreme, hiperatrofiate. În acelaşi timp, acestea nu pot fi ignorate. Schimbarea stilului de viață şi valorizările sociale diferite au condus, evident, şi la „redefinirea" construcției normativității rolului social sau a unor elemente ale acesteia, în special a rolului de femeie şi la unele „împrumuturi" ce susțin noua paradigmă de gen. În acest sens, elocventă este constatarea A.Bulai precum că, parcurgînd încă un moment de tranziție, surprindem un decalaj „natural" ce ține de inerția diferită pe care sistemele valorice şi normative o au prin comparație cu comportamentele. În astfel de momente, aproape indiferent de tipul de rol pe care un individ îl performează, comportamentul asociat acestuia se păstrează încă multă vreme după ce la nivelul societății definiția normativă a rolului respectiv a fost de mult schimbată [*apud* 121].

În contextul celor expuse mai sus, este evident faptul că pedagogia în general şi educația, ca fenomen pedagogic, necesită reevaluarea transformărilor contradictorii menționate şi corectarea pozițiilor referitoare la socializarea de gen a tinerei generații.

Analiza multitudinii de probleme ce vizează domeniul educațional, permite, în viziunea noastră, formularea unui nou domeniu pedagogic şi anume cel al pedagogiei de gen, în structura căreia propunem specificarea următoarelor compartimente:

- socializarea de gen
- teoria şi metodologia predării – învățării problematicii de gen
- dimensiunea de gen a sistemului educațional
- educația de gen

- aspectele aplicative ale pedagogiei de gen.

Problemele cheie de analiză a *socializării de gen* sunt apropiate celor din psihologia de gen: condițiile de socializare asimetrice pentru reprezentanții genului feminin şi masculin, rolul agenților de socializare în construcția /formarea identității de gen a personalității, modalitățile şi mecanismele influenței instituțiilor de socializare de bază asupra formării proiecțiilor, stereotipurilor, ideilor de gen a membrilor procesului de socializare.

În examinarea compartimentului *teoria şi metodologia predării–învățării problematicii de gen* se atrage atenția asupra curricula, metodelor specifice aplicate în procesul de învățămînt la subiectul abordat, analiza de gen a materialelor didactice în domeniu, relațiile pedagogi-elevi, evaluarea cunoştințelor elevilor etc.

Compartimentul *dimensiunea de gen a sistemului educațional* are în vizor, în primul rînd, diverse aspecte instituționale ale sistemului de învățămînt prin prisma de gen: atmostera psiho-emoțională prietenoasă sau neutră/discriminatorie de gen, climatul fizic al instituției în acelaşi context, orientarea profesională a copiilor, specializarea studenților pe specialități de studii prin prisma de gen etc.

Educația de gen poate fi abordată din mai multe perspective: şi în calitate de direcție a pedagogiei de gen, ştiință pedagogică separată în contextul „noilor educații" etc. În cadrul acesteia sunt necesare analize şi studii la nivel de teorie şi metodologie, inclusiv strategii şi parteneriate educaționale. O atenție deosebită se acordă de asemenea şi studiului strategiilor productive şi tacticilor comportamentale în depăşirea stereotipurilor de gen tradiționale, precum şi analizei premiselor/barierelor autorealizării de succes a femeilor în sfera profesională, iar a bărbaților în cea familială.

Compartimentul *aspecte aplicative ale pedagogiei de gen* include studierea ideilor adiționale practice despre conexiunea şi relația pedagogiei de gen cu alte ştiințe, importanța instituționalizării acesteia.

Drept bază metodologică a cercetărilor de gen în domeniul pedagogiei, precum şi pentru cercetările de gen orientate în alte sfere ale cunoaşterii ştiințifice, serveşte teoria gender, care, după cum a fost menționat anterior, nu încearcă a pune în discuție diferențele dintre femei şi bărbați, presupunînd că nu este atît de important însăşi faptul diferenței, precum este valoarea şi interpretarea socio-culturală, cît şi construcția sistemului de putere în baza acestor diferențe [238, p.105].

Reieşind din problematica socializării de gen a individului, se conturează mai multe probleme, care necesită a fi studiate şi interpretate respectiv în contextul pedagogiei de gen. Considerăm necesară gruparea acestora precum urmează, avînd drept reper recomandările lui Л.Штылева [369]:

Primul grup al problemelor de studiu, care poate fi numit convenţional „Societate, sex, gen”, include problematica socializării de gen, depistarea factorilor şi tehnologiilor de influenţă a mediului social asupra individului în scopul formării identităţii de gen, analiza consecinţelor asimetriei de gen pentru dezvoltarea personalităţii copilului etc. În scopul determinării criteriilor eficienţei socializării de gen, o mare importanţă revine studierii de către pedagogi a esenţei transformărilor sociale în relaţiile dintre genuri pe parcursul dezvoltării istorice a sociatăţii, familiarizarea cu consecinţele transformărilor relaţiilor de gen în ţările dezvoltate ca model normativ, avînd în vizor specificul naţional istoric şi cultural.

Al doilea grup de probleme, numit convenţional "Gen şi educaţie" vine să acopere, la rîndul său, două blocuri: problemele pedagogiei de gen şi introducerea dimensiunii de gen în sistemul educaţional. În primul bloc sunt propuse retrospectiva istorică a atitudinii pedagogiei ca ştiinţă şi practică faţă de evoluţia socializării de gen a copiilor, cercetarea diferenţelor în socializarea de gen a fetelor şi băieţilor, a rolurilor disciplinelor şcolare, interacţiunea cu profesorii de ambele genuri în realizarea egalităţii genurilor, rolul şi impactul factorilor mediului pedagogic (agenţii şi tehnologiile) în procesul de formare a identităţii de gen a indivizilor de vîrstă diferită, identificarea formelor de activitate şcolară mai importante pentru socializarea şi resocializarea de gen. Al doilea bloc vine să acopere problemele metodologiei, strategiilor şi tacticilor de promovare a studiilor de gen în pregătirea profesională a pedagogilor de diferite vîrste, aspectele metodice de introducere a inovaţiilor de gen în procesul instructiv–educativ al instituţiilor de învăţămînt, necesitatea identificării şi analizei stereotipurilor mai rigide şi mai răspîndite între pedagogi, evidenţierii modalităţilor de conştientizare a acestora de către elevi, analizei metodelor şi modalităţilor trnsformărilor eficiente.

În acest context de idei, abordarea de gen reprezintă metodologia analizei caracteristicilor de gen ale personalităţii şi aspectelor psiho-sociale ale relaţiilor dintre genuri, care este orientată spre analiza consecinţelor diferenţierii şi ierarhizării de gen (dominarea masculină şi supunerea feminină) în relaţiile ce se conturează între bărbaţi şi femei şi în procesul traseului individual de viaţă [337, p.463]. Abordarea de gen presupune modalitatea de cunoaştere a realităţii, pe lîngă care contradicţia şi valoarea inegală „evidentă” a trăsăturilor de personalitate a bărbaţilor şi femeilor, specificul comportamentului fac mai strînsă legătura dintre sexul biologic şi realizările în sfera socială. Această metodologie oferă posibilitatea de a depăşi ideea privind predeterminarea caracteristicilor feminine şi masculine, modelele de comportament strict determinate ale genurilor; ea relevă căile de dezvoltare şi autorealizare a personalităţii nefiind limitate de stereotipurile de gen tradiţionale.

Trecerea de la abordarea de sex-rol a educației (care orientează dezvoltarea persoanei spre predestinarea biologică a bărbatului /femeii) la abordarea de gen a acesteia (care, depăşind determinismul biologic, oferă persoanei şanse mai mari de autorealizare personală şi profesională) formează baza constituirii paradigmei educației de gen. În tabelul 4 sunt prezentate caracteristicile abordării de gen şi a aborării de sex-rol a educației, adaptat după М.Сабунаева, Ю.Гусева [342, p.381].

Abordarea de gen a educației	**Abordarea de sex-rol a educației**
• Orientarea spre neutralizarea şi atenuarea diferențelor *sociale* dintre genuri	• Orientarea spre evidențierea diferențelor între sexe
• *Înțelegerea complexității formării identității de gen*	• Educația în spiritul alegerii dure (premeditate) a identității de sex
• Depăşirea orientării la "predispoziția specială" a bărbatului şi femeii	• Orientarea spre "predispoziția specială" a bărbatului şi femeii
• Stimularea activităților care corespund intereselor persoanei	• Stimularea activităților care corespund sexului persoanei
• Alegerea tipurilor de comportament reeşind din interesele şi *aptitudinile* persoanei şi din situațiile concrete	• Alegerea tipurilor de comportament reeşind din apartenența de sex a persoanei
• Argumentarea inoportunității instruirii diferențiate pe sex	• Argumentarea oportunității instruirii diferențiate pe sex
• Tendința spre diminuarea schemelor de gen cultural constituite	• Existența schemelor de gen rigide, cultural constituite
• Posibilitatea abaterilor de la modelele tradiționale patriarhale ale societății	• Condamnarea abaterilor de la modelele tradiționale patriarhale ale societății
• *Valorizarea modelelor comportamen-tale şi relaționale axate pe parteneriat de gen*	• *Valorizarea modelelor comportamen-tale şi relaționale axate pe dominarea bărbaților*

Tabelul 4. Abordarea de gen şi sex-rol a educației

Sarcinile de bază ale pedagogiei de gen sunt legate, mai întîi de toate, de instituționalizarea ei ca domeniu al cunoaşterii ştiințifice şi ca disciplină de învățămînt, precum şi identificarea concretă a obiectului de studiu, a concretizării ramurilor/orientărilor de dezvoltare, fundamentate pe metode şi principii de cercetare adecvate, stabilirea unei baze de date factologice.

Sarcinile mai concrete ale cercetărilor sunt legate de analiza acelor schimbări în sistemul reprezentărilor rolurilor de gen, care sunt condiționate de transformările din sfera socială. Investigațiile din pedagogia de gen sunt orientate spre depistarea mecanismelor de formare a rolurilor de gen în diferite timpuri şi diverse contexte socio-culturale, precum şi fundamentarea schimbărilor semnificative ale statusurilor, rolurilor de gen etc. ale femeilor şi bărbaților la etapa transformărilor sociale actuale.

Drept rezultat este evidentă transformarea treptată a conştiinței femeilor şi bărbaților, asigurarea condițiilor pentru trecerea de la patriarhatul tradițional, egalitarism şi patriarhat de stat spre o altă combinație, anume spre parteneriat, aşa cum ar fi progresist să se întîmple şi cum se

întîmplă, de altfel, în țările Uniunii Europene, țări care sunt tratate ca model normativ privind egalitatea de gen.

1.3. Cultura de gen în calitate de finalitate a educației de gen

Abordările multidimensionale ale genului permit conceperea faptului că genul constituie temelia rolului social şi al statutului, care determină posibilitățile individuale în educație, activitate profesională, acces la putere, roluri familiale, comportamente sexual-reproductive. Statusurile sociale acționează într-un mediu cultural a unei societăți concrete. Aceasta semnifică că genului îi corespunde o cultură de gen [271, p.49].

O cultură de gen, nonsexistă, egalitaristă, de parteneriat presupune o inter-relaționare de atitudini, credințe, comportamente, norme şi regulamente. Înțelegerea acestei conexiuni facilitează formularea reperelor pe care poate fi construită activitatea de realizare a educației de gen. O cultură de parteneriat nu înseamnă doar o cultură în care fiecare îşi cunoaşte drepturile, reieşind din faptul că cunoaşterea nu este echivalentă cu respectarea lor, iar fără aceasta întotdeauna vor exista încălcări ale drepturilor umane ale unuia din genuri. Următoarele aspecte derivă din elementele esențiale ale unei astfel de culturi. Acestea, la rîndul lor, ne pot oferi obiectivele generale ale educației de parteneriat:

- să promoveze respectul pentru drepturile umane şi libertățile fundamentale ale femeilor şi bărbaților;
- să dezvolte respectul de sine şi respectul față de persoanele de alt gen (în mod special trebuie menționate femeile) - o valoare pentru demnitatea umană;
- să dezvolte atitudini şi comportamente care să conducă la respectarea drepturilor persoanelor de alt gen (debarasarea de stereotipurile de gen);
- să contribuie la asigurarea egalității genurilor şi oportunităților egale pentru femei şi bărbați în toate domeniile;
- să promoveze relații bazate pe respect şi parteneriat între genuri;
- să încurajeze femeile/fetele şi bărbații/băieții pentru a deveni cetățeni activi;
- să promoveze democrația, dezvoltarea, echitatea socială, armonia comună, solidaritatea şi înțelegerea între oameni;
- să continue activitățile care urmăresc dezvoltarea unei culturi parteneriale, bazate pe valorile universale ale drepturilor omului, toleranță, non-sexism şi non-violență.

În literatura care abordează conceptul *cultură* s-au exprimat diferite puncte de vedere de către specialişti. În sensul cel mai larg, *cultura poate fi astăzi considerată ca ansamblul trăsăturilor distinctive, spirituale şi materiale, intelectuale şi afective, care caracterizează o societate sau un*

grup social. Ea înglobează, în afara *artelor* şi a *literelor, modurile de viaţă, drepturile fundamentale ale oamenilor, sistemele de valori, tradiţiile şi credinţele* [A.Androniceanu, 6]. Această formulă este practic confirmată şi de către Edmund B. Taylor, care vede în cultură *„acest tot complex care cuprinde ştiinţele, credinţele, artele, morala, legile, obiceiurile, ca şi alte capacităţi sau deprinderi dobândite de oameni ca membri ai societăţii”* [*apud* 6].

În acest sens cultura, conferă fiinţei umane capacitatea de reflecţie asupra ei însuşi, face din indivizi fiinţe umane raţionale, critice, empatice etc. Prin cultură omul se manifestă. Toate acestea sunt extrem de importante în contextul abordării subiectului *culturii de gen*.

În literatura de specialitate găsim unele interpretări ale termenului „cultura de gen” (rusă-гендерная культура; engl.- gender culture). Unii autori se axează pe analiza conexiunii dintre cultură şi gender, relaţia dintre valorile culturale şi cele de gen, invocînd în centrul discursului dihotomia feminitate / masculinitate, restructurarea rolurilor de gen în contextul globalizării etc. [6; 10; 49; 263; 289; 321 etc.].

Alţi autori valorifică însuşi construcţia *cultura de gen.* Astfel, И.Ильченко vede în cultura de gen totalitatea valorilor de sex-rol în domeniile sociale de existenţă şi a necesităţilor, intereselor şi formelor de activitate corespunzătoare, care este condiţionată de formaţiunea democratică şi de instituţiile democratice respective [304, p.3].

Е.Здравомыслова , А.Темкина vin să abordeze aspectul sincronic al culturii de gen prin termenul de „sistem de gen” (rusă-"гендерной системы") [301]. Autoarele indică asupra faptului că, în pofida sarcinilor formulate în literatura rusă feministă de a revitaliza cultura de gen care a dominat în Rusia sovietică [С.Айвазова; О.Воронина; Т.Клименкова; А.Посадская; A.Posadskaya and Waters; Lissyutkina etc. *apud* 301], se atestă insuficienţă de studii în domeniu. În acelaşi timp, autoarele nu oferă o definiţie explicită a culturii de gen.

În viziunea lui Е.Прокопчик, formarea culturii de gen este o problemă actuală a contemporaneităţii, constituind unul din componentele de bază ale culturii persoanei [339]. În acelaşi timp, С.Матюшкова afirmă că cultura de gen este prezentată în unele documente drept cultură care presupune formarea unei înţelegeri corecte a menirii bărbaţilor şi femeilor, a statutului acestora, a funcţiilor, relaţiilor în societate şi familie [322]. Aderăm la această opinie a autoarei, care afirmă că practic nu există specificări în ceea ce priveşte care înţelegere a menirii bărbaţilor şi femeilor poate fi totuşi considerată corectă şi cine va determina acest nivel de corectitudine.

Б. Пфау-Эффингер prin cultura de gen înţelege idealurile şi valorile care se referă la formele de integrare a femeilor şi bărbaţilor şi diviziunea muncii dintre bărbaţi şi femei în familie, acestea fiind strîns legate de relaţiile şi responsabilităţile între generaţii în cadrul familiei. În această ordine de idei, autoarea propune analiza maternităţii şi paternităţii, a configuraţiei relaţiilor bărbaţi/femei

din perspectiva modelelor de familie, propunînd cinci modele culturale de gen cu mai multe subconstrucţii: modelul de gen al economiei familiale, modelul bărbatului asigurator şi al femeii casnice, modelul bărbatului asigurator şi al femeii parţial casnice, modelul a doi asigurători ai familiei în combinare cu îngrijirea copiilor din partea statutului, modelul a doi asigurători şi a doi casnici. Fiecare model e un tip ideal după M.Weber. În acelaşi timp, lista propusă poate fi lărgită prin includerea modelului lui Krompton a doi asigurători/îngrijirea copiilor de persoana angajată [340]. În acest context, s-a format deja o experienţă în Moldova din perspectiva migraţiunii economice, incluzînd în listă modelul asigurătorului „de la distanţă"/casnic.

O parte din specialişti stau pe poziţia că cultura de gen, fiind separată de cultura generală a societăţii, totuşi depinde de aceasta şi se conformă aceloraşi legităţi de unitate şi contradicţii a tradiţiilor şi inovaţiilor [Е.Гасымова, А.Абасов, 248, p.12].

Cultura de gen este privită drept una din categoriile centrale prin care se poate depista specificul şi caracterul proceselor sociale similare în condiţii sociale diferite. Unii autori abordează cultura de gen în calitate de sistem extra-instituţional, care acoperă tradiţiile, valorile şi reprezentările comportamentului practic. Noţiunea de cultură de gen este utilizată activ în situaţiile cînd trebuie de lămurit de ce unele şi aceleaşi instituţii sociale lucrează în mod diferit în alte ţări, de ce unele şi aceleaşi inovaţii sociale într-un loc se adaptează mai uşor, iar în altul – mai greu.

În plan conceptual, o formulare mai amplă este propusă de către И.Табатадзе, în viziunea căreia cultura de gen se prezintă în calitate de sistem de reglare a relaţiilor dintre genuri, totalitate de reguli şi norme valorice conştientizate de relaţionarea socială a indivizilor în corespundere cu apartenenţa de sex, întruchipate în principiile şi tradiţiile activităţii sociale [351, p.5].

În viziunea mai multor cercetători, cultura de gen reprezintă o totalitate de modele comportamentale ale societăţii respective, care sunt asimilate prin învăţare. Drept dimensiune complementară este propusă măsurarea psihologică a comportamentului de gen: convingerile, emoţiile, orientările valorice.

În acest sens, importantă este înţelegerea faptului că cultura de gen reflectă de fapt nivelul de subiectivitate în cadrul procesului social obiectiv. Astfel, se impune clarificarea relaţiei dintre valorile sociale şi culturologice reflectate în cultura de gen; precum şi a raportului dintre valorile general umane şi valorile de gen. Cultura de gen permite identificarea unor valori şi orientări specifice, care au relevanţă într-un context concret [A.Androniceanu, 6]. Respectiv, drept una din problemele centrale se prezintă specificarea conţinuturilor acestor valori.

În viziunea unor specialişti modificarea valorilor de gen ale bărbaţilor şi femeilor tinere este recunoscută drept una din cele mai mari provocări ale societăţii moderne. Transformările ireversibile (engl.-'Irreversible shifts') în relaţiile de gen pe plan internaţional marchează începutul

eliberării noilor generații de rolurile de sex prescrise feudal, cu toate antagonismele asociate acestora [Beck and Beck-Gernsheim, *apud* 12, p.5].

La etapa actuală de dezvoltare a societății tot mai mulți specialişti indică necesitatea recunoaşterii contribuției femeilor la dezvoltarea societății, aceasta reprezentînd una din realizările democrației. Drept prim pas în acest sens se propune instruirea referitoare la pozițiile sociale diferite ale femeilor şi bărbaților, valorile şi expectanțele acestora. Astfel, s-ar reuşi desprinderea de trecut şi includerea în arealul cetățeniei a aşa numitului „domeniu afectiv" *(engl.-'the affective domain'* [Nussbaum and Glover, *apud* 12], domeniul relațiilor personale /emoționale, care presupune că educația trebuie să antreneze cetățenii a fi nu numai raționali şi principiali în activitatea socială, dar şi grijulii, şi emoționali. În cadrul experiențelor educaționale, cetățenii trebuie să învețe să exploreze atitudinile subiective, empatia, să-şi dezvolte responsabilități sociale, valori şi abilități de comunicare atît în viața publică cît şi în viața privată.

Importanța valorificării domeniului afectiv este abordată în lucrările mai multor autori din mai multe perspective [Cruddas and Haddock; Mikel Brown, *apud* 12; C.Gilligan 112 etc.]. În acelaşi timp, reprezentantele mişcării feministe afirmă că maternitatea şi casa trebuie tratate ca o parte a cetățeniei; virtuțile cetățeniei trebuie să se constituie pe baza carității şi concilierii, maternității, contrar relației dintre cetățenie şi militarism [M.Arnot, 12, p.8-9]. Considerăm că aceste idei pot servi drept temelie pentru noi abordări ale dezvoltării sociale.

Respectiv, apare problema necesității studierii valorilor de gen în contextul valorilor general umane. În acest cadru teoretic se conturează ideea că *cultura de gen constituie o parte componentă, o derivată a culturii generale, caracteristice unui popor concret în dezvoltarea lui spirituală.* Prin intermediul culturii de gen putem înțelege cum tradiția culturală se transpune în domeniile specifice de interacțiune a genurilor. După cum am menționat anterior, cultura reprezintă o totalitate de valori materiale şi spirituale create de umanitate, care se păstrează, se dezvoltă în procesul asimilării şi sunt transmise altor generații. Prin cultură se înțelege şi un nivel de dezvoltare a societății umane, care include iluminarea, educabilitatea, instruirea. Altfel spus, cultura este un produs al creației în comun a indivizilor, o axă în jurul căreia se organizează viața oamenilor.

În acest sens putem constata că *cultura de gen constituie un sistem de relații şi, totodată, un proces de formare şi reproducere a componentelor constitutive în cadrul generațiilor care se succedau. Acesta-i un fenomen dinamic, în dezvoltare, în permanentă completare a conținuturilor şi formelor sale de către istoria civilizației umane, un fenomen care este sensibil la transformările lumii înconjurătoare. Transmiterea, păstrarea sau transformarea culturii de gen are loc în cadrul procesului de socializare, care determină dinamica dezvoltării socio-culturale din societate.*

Cultura de gen se constituie din mai multe elemente structurale. Astfel, pornind de la reperele metodologice pedagogice generale, propunem evidențierea a trei componente de bază:

a) *componenta cognitivă*: cunoştinţe în materie de gen, conştiinţă de gen;

b) *componenta moral-afectivă*: tradiţii, valori, idealuri, atitudini, aspiraţii de gen;

c) *componenta comportamentală*: relaţii dintre genuri, stiluri şi modele comportamentale etc.

Componenta cognitivă a culturii de gen presupune cunoaşterea şi înțelegerea de către cetățeni a următoarelor subiecte:

- conținutul şi specificul egalității şi echității genurilor la nivel personal, comunitar, național, global;
- conținutul specific al masculinității şi feminității în raport cu tradiționalitatea/modernitatea;
- evoluția socio-istorică a relațiilor şi rolurilor de gen la nivel de țară şi la nivel global;
- relația dintre egalitatea genurilor şi drepturile omului;
- cadrul legal şi normativ existent în domeniu în scopul protejării, dobîndirii drepturilor respective etc.

Componenta moral-afectivă a culturii de gen se referă la formarea unor atitudini şi sentimente cum ar fi:

- respect față de relațiile şi statusurile femeilor şi bărbaților în societatea moldovenească, supuse reevaluării critice;
- atitudini pozitive față de diviziunea muncii, a rolurilor de gen în familie în bază de respect şi parteneriat;
- respect față de femei şi bărbați, toleranță, non-sexism şi non-discriminare pe criteriu de sex,
- apreciere la justa valoare a aportului bărbaților şi femeilor la dezvoltarea societății /reevaluarea importanței activității „neproductive" casnice a femeilor;
- accent pe potențialul şi capacitățile femeilor şi bărbaților şi nu pe diferențele de sex etc.

Componenta comportamentală a culturii de gen vizează stabilirea relațiilor dintre genuri atît în viața publică cît şi în cea privată, a modelor comportamentale:

- formarea bazelor comportamentelor şi relațiilor non-sexiste şi non-violente;
- depăşirea caracteristicilor comportamentale considerate tradițional feminine şi/sau masculine, care poartă conținut discriminatoriu;
- încurajarea implicării active a femeilor în activitatea socială, tradițional considerată masculină: politică, business; valorificarea profesiilor tradițional masculine;
- încurajarea implicării active a bărbaților în activitatea socială, tradițional considerată feminină: educație, caritate, îngrijirea copiilor, activități casnice etc.

- încurajarea stabilirii relațiilor de parteneriat şi respect reciproc între femei şi bărbați atît în viața publică cît şi în cea privată, la nivel de familie/cuplu etc.

Realizarea conținuturilor componentelor menționate în formă de cunoştințe, atitudini şi comportamente (gradul de realizare) pot exercita rolul de indicatori specifici ai culturii de gen.

Paralel cu componentele menționate este oportună specificarea unor funcții ale culturii de gen. *Funcția cognitivă* constă în oferirea unor cunoştințe necesare în domeniu şi formarea unor idei, aspirații, atitudini de gen parteneriale. *Funcția comunicativă* asigură difuzarea cunoştințelor, valorilor, atitudinilor şi abilităților adecvate de gen între subiecții acestui proces. *Funcția educațională* este îndreptată spre formarea unei conştiințe de gen a populației şi a competențelor de gen ale actorilor sociali. *Funcția integrativă* este legată de formarea unei baze sociale largi şi stabile de acceptare a valorilor culturii de gen în societate. *Funcția de reglare* asigură implicarea activă a femeilor şi bărbaților în formarea culturii de gen în societate. *Funcția legal–normativă* se manifestă prin consolidarea în societate a valorilor, normelor, obiectivelor culturii de gen.

În contextul celor expuse mai sus, este importantă specificarea faptului că fiecare element structurat trebuie să reflecte valorile general umane şi valorile naționale adaptate la cerințele realității sociale. Respectiv, prezentarea unui tablou general al relației: valorile fundamentale / valorile naționale / valorile de gen, este o acțiune absolut necesară.

Există mai multe interpretări ale noțiunii de *valoare*. În calitate de valoare este văzută însuşirea unor lucruri, fapte, idei, fenomene de a corespunde necesităților sociale şi idealurilor generate de acestea; suma calităților care dau preț, importanță, însemnătate unui obiect, unei, ființe, unui fenomen [80, p.1145]. Valorile pot fi clasificate din mai multe perspective: materiale, sociale, morale; general umane şi naționale; sociale, inclusiv de gen şi personale etc. Valorile sunt tendințe cuprinzătoare, sentimente care au o parte pozitivă şi una negativă, fiind printre primele învățate de copii în mod inconştient, dar implicit [G.Hofstede, 128].

Plecînd de la concluziile formulate de o serie de cercetători, putem afirma că valorile sunt nişte standarde sociale şi personale, sunt cele mai importante elemente care influențează aproape toate aspectele vieții ființei umane, inclusiv judecăți morale, atitudini față de alții, comportamente în viața privată şi publică etc.

În contextul subiectului abordat, este importantă reinvocarea valorilor generale tradiționale: Binele, Adevărul, Divinul, Dragostea. Lista se completează cu valori universale moderne: toleranță, solidaritate, universalitate, individualitate, libertate, egalitate etc.

Printre valorile naționale se înscriu: dragostea de patrie, dragostea de neam, dragostea şi respectul față de limba maternă şi față de tradițiile naționale, față de patrimoniul național etc.

În calitate de valori de gen sunt invocate: dragostea şi respectul faţă de femei/bărbaţi, respectul faţă de mamă/maternitate, respectul faţă de autoritatea soţului şi a tatălui, feminitatea /masculinitatea, complementaritatea de gen etc. În acelaşi timp, menţionăm necesitatea delimitării valorilor de gen tradiţionale şi a celor moderne (din perspectiva transformărilor sociale ale rolurilor de gen, a restructurării familiei, emancipării ambelor genuri, schimbării stilurilor de viaţă etc.).

În acest sens, ni se pare oportună analiza unor termeni de referinţă în spectrul de noţiuni vehiculate în raport cu valorile de gen şi anume masculinitatea şi feminitatea. În literatura de specialitate găsim multiple interpretări şi referiri la termenii menţionaţi [88; 101; 137; 178; 203; 258; 263; 310; 313; 344 etc.].

De la bun început vom invoca formulările specificate în dicţionarele de referinţă. În DEX, feminitatea este definită drept ansamblu de trăsături, care constituie specificul caracterului feminin [80, p.373], iar masculinitatea - ansamblu de trăsături care constituie specificul unui bărbat; p.ext. vigoare bărbătească, virilitate [80, p.602].

Avînd în vizor concluziile formulate de o serie de cercetători, constatăm faptul că conceptul de masculinitate şi feminitate este extrem de problematic, articulînd mai multe dimensiuni: cea biologică (de exemplu, repartizarea hormonilor etc.), psihologică (de exemplu, scala proceselor psihice etc.), socială (de exemplu, socializarea, familia etc.), antropologică (de exemplu, abordarea culturală, valorile etc.).

De-a lungul deceniilor caracteristicile şi calităţile masculine (de masculinitate) şi feminine (de feminitate) erau considerate strict dihotomice, se excludeau reciproc, orice abatere de la acestea fiind privită drept patologie sau prim pas spre aceasta. Pe parcurs, normativismul rigid a cedat locul ideii continuităţii calităţilor masculine-feminine. Astfel, în anii 30-60 ai sec. trecut elaborarea multiplelor teste referitor la masculinitate/feminitate (M/F) a permis deducerea diferenţelor indivizilor concreţi doar în dependenţă de gradul de manifestare a calităţilor masculine/feminine, în pofida faptului că acestea sunt polare şi alternative. S-a observat că scalele diferite ale F/M (a intelectului, emoţiilor, intereselor etc.) principial nu corespund, fapt ce înseamnă că de exemplu, masculinitatea nu este o caracteristică unitară: un bărbat cu nivel înalt de M la o scală, poate demonstra un indicator scăzut la altă scală etc. И.Кон consideră că aceasta nu depinde de caracteristicile sale naturale, ci de sfera concretă de activitate a bărbatului, situaţia socială etc.[313, p.203].

Caracteristicile feminităţii variază, deşi printre acestea se numără de obicei pasivitatea, dependenţa şi slăbiciunea. Sociologii atrag atenţia asupra originilor sociale ale subiectivităţii feminine şi ale feminităţii şi subliniază rolul lor ideologic, dar discuţiile despre feminitate eşuează

deseori în esențialism [78, p.239]. Masculinitatea, ca şi feminitatea, este departe de a fi un produs cultural uniform, presupunînd el însuşi multe dimensiuni [78, p.349].

În acest context de idei, un loc deosebit revine ideilor S.Bem cu privire la feminitate /masculinitate/androginie [21; 258]. Autoarea menționează că tipul de personalitate masculin se caracterizează printr-o expresivitate mai puternică a unor astfel de caracteristici cum ar fi: independența, dominanța, tendința de apărare a propriilor poziții şi idei, ambiție, capacitatea de liderism, predispoziție de risc, gîndire analitică, încredere în sine, automulțumire. Tipului feminin de personalitate îi sunt caracteristice în mare măsură calitățile: modestie, gingăşie, ataşament, anxietate, empatie, capacitatea de consiliere şi suport emoțional, căldură, cordialitate, încredere şi dragoste față de copii etc. Tipului androgin de personalitate îi sunt caracteristice în egală măsură şi calitățile feminine, şi masculine de personalitate. Posibil, reprezentanții acestui tip de personalitate s-au format / educat în situații de cerințe normative mai puțin rigide, legate de comportamente specifice de sex-rol. Ca punct de pornire este ideea că androginitatea este o caracteristică psihologică importantă, care determină capacitatea persoanei de a-şi modifica comportamentul în funcție de situație etc. [337, p.267].

Cu alte cuvinte, masculinitatea şi feminitatea şi expectările față de acestea sunt derivatele particularităților rolurilor sociale masculine şi feminine; calitățile feminine şi masculine sunt în mare măsură condiționate de contextul social în formarea şi dezvoltarea acestora, avînd astfel o determinare socio-culturală, deoarece reflectă reprezentările normative existente în societate. Respectiv, atenția trebuie re-focusată de la caracteristicile individuale asupra stereotipurilor şi normelor socio-culturale, stilurilor de socializare etc. [277, p.203].

Din perspectivă feministă, feminitatea („das ewig weibliche", „the feminine mystique") este de fapt un set de reguli ce dirijează comportamentul şi înfățişarea femeilor, reguli ce subsumează existența feminină *eticii grijii* (cf. C.Gilligan), *sacrificiului de sine* pentru realizarea celuilalt (soț, copii) şi *conformării* la un model masculin de atractivitate sexuală. Dacă femeiescul (engl. *femaleness*) îşi are rădăcinile în biologie, feminitatea îşi are sorgintea în structurile sociale [137].

În viziunea mai multor autori, feminitatea „tradițională" se construieşte în jurul axei „supunere, pasivitate, receptivitate sexuală" în cazul femeilor tinere şi „atitudine protectoare" la femeile mature. Masculinitatea „tradițională" se manifestă prin autoritarism, forță, insistență, liderism, agresivitate, dominare etc. Conservarea ordinii patriarhale necesită construirea unei masculinități a forței şi dominării, foarte departe de aspectul fizic al majorității bărbaților reali, aşa cum „mitul frumuseții" feminine diferă de imaginile feminine întîlnite în viața reală [137, p.241].

În acest sens, interes prezintă tabelul calităților atribuite tradițional de către americani comportamentelor feminine şi masculine (tabelul 5), care demonstrează o contrapunere clar

delimitată a acestora, care prin tradiție menține respectiv şi statusul /rolul social al femeilor şi bărbaților [208]:

Calități feminine	Calități masculine
Supunere	Dominare
Dependență	Independență
Intelect redus şi incompetență	Intelect înalt şi competență
Emotivitate	Raționalitate
Receptivitate	Perseverență
Gîndire intuitivă	Gîndire analitică
Slăbiciune	Forță
Timiditate	Curaj
Capacitate de a se mulțumi de puținul care este	Ambiție
Pasivitate	Activism
Compătimire	Concurență
Sensibilitate	Insensibilitate
Obiect sexual	Agresivitate sexuală
Atracţia este determinată de aspectul fizic	Atracţia este determinată de realizări

Tabelul 5. Calități feminine şi masculine (după Macionis, 208)

Analiza proceselor de formare a calităților/comportamentelor femeilor şi bărbaților permite înțelegerea schemelor de constituire şi elaborarea strategiilor de depăşire a acestora.

Astfel, eliminînd definiția ontologică a masculinității şi propunînd genul ca o construcție funcțională, feminismul deconstructivist adoptă o feminitate şi masculinitate antiesențialistă, polimorfă, performativă. „Este necesar ca bărbații să redefinească masculinitatea, să imagineze noi forme de expresie sexuală şi erotică, să producă o masculinitate a cărei dorință să nu mai depindă de oprimare şi a cărei coerență să nu mai țină de violență şi misoginie" (R.Chapman şi J.Rutherford, Male Order: Unwrapping Masculinity*, apud* 137, p.241).

În viziunea mai multor autori feminitatea şi masculinitatea nu sunt esențe, ci moduri de a trăi anumite relații. De exemplu, R.Connell, a pus accent nu pe masculinitatea în sine, ci pe relațiile bazate în mare măsură pe putere [51]. Ordinea socială patriarhală se caracterizează printr-o masculinitate hegemonică ce subordonează alte tipuri de masculinitate, precum şi ansamblul femeilor [137, p.148]. Totuşi, idealul cultural de masculinitate hegemonică diferă fundamental de personalitățile reale, modelele de masculinitate fiind adesea figuri fantasmatice, constructe ficționale (J.Wayne, S.Stallone, A.Schwartzenegger). În acest sens, idealul cultural de feminitate este conformat aspirațiilor bărbaților. În viziunea feministelor, ceea ce implică acest ideal cultural este, de fapt, menținerea practicilor care instituționalizează dominația bărbaților asupra femeilor [137, p.148].

Specialiştii, preocupați de reevaluarea masculinității şi feminității tradiționale, constată că conceptualizările în jurul problemei concediilor parentale sau de paternitate şi, mai ales, a redistribuirii timpului alocat de bărbați în interiorul şi exteriorul casei, contribuie în mod esențial

la deconstrucţia şi reconstrucţia identităţii masculine postmoderne, simultan cu „recompunerea lumii" [137; 277; 363; 367 etc.]. În schimb, feminitatea non-tradiţională se construieşte ca autonomie şi rezistenţă la cultura dominantă, rezistenţă marginalizată însă de invizibilizarea femeii în istorie, politică, mass-media [137, p.148].

În acelaşi timp, mai mulţi autori indică asupra „crizei de masculinitate" [J.Pleck, 178; W.Pollak, 179; И.Кон, 313; О.Ключко, 271; О.Шнырова, 367 etc.], legate de transformarea rolurilor sociale ale bărbaţilor, fapt ce duce la necesitatea dezvoltării a noi modele, caracteristici comportamentale, respectiv noi strategii de socializare. J.Pleck consideră că în mare parte masculinitatea constituie o apărare împotriva crizei de identitate, servind la mascarea vulnerabilităţii esenţiale a bărbaţilor [178]. Unii autori, pronunţîndu-se întru sprijinirea drepturilor bărbaţilor, susţin că ei sunt victime ale patriarhatului şi sexismului [78, p.349].

În viziunea noastră, feminitatea şi masculinitatea reprezintă un complex de atitudini, caracteristici comportamentale, posibilităţi şi expectanţe, care determină o practică socială a unui grup sau altul, în dependenţă de sex. Dimensiunea *masculinitate – feminitate* reprezintă gradul în care o societate priveşte comportamentul bărbaţilor /femeilor ca fiind important pentru a avea succes şi încurajează stereotipurile legate de rolul sexelor. Graniţa dintre aceste aşteptări diferă de la o ţară la alta. În viziunea mai multor autori culturile masculine şi feminine creează diferite tipuri de management. Astfel, culturile masculine au un avantaj competitiv în organizaţii, în special în cele de dimensiuni mari: lucrurile trebuie făcute repede şi bine. Culturile feminine au un avantaj relativ în sferele de servicii: consultanţă, transport, în industria manufacturieră, unde comenzile sunt realizate conform cererii clientului [6].

Studiile realizate în mai multe ţări, inclusiv în Republica Moldova, demonstrează că dimensiunea *masculinitate – feminitate,* analizată în instituţiile publice investigate, are forme diferite de manifestare cu tendinţe accentuate spre masculinitate. Există preocupări intense pentru dobîndirea unui statut social în cadrul instituţiei, care să determine respectul şi admiraţia celorlalţi. Se constată de asemenea predominanţa bărbaţilor în funcţiile publice de conducere şi orientarea predilectă către persoanele de sex masculin în procesul de ocupare a posturilor şi funcţiilor publice, cu ocazia organizării concursurilor, în procesele de selecţie [6; 17; 123; 236; 257 etc].

Un interes practic pentru arealul geografic moldovenesc prezintă investigaţiile din România referitoare la cultura de gen, care au permis identificarea unor valori şi orientări specifice [A.Androniceanu, 6]. A fost stabilit că, în general, persoanele de sex masculin sunt mai mult preocupate de valori cum ar fi: acumularea de bani şi putere, orientarea mai mult pe dimensiunea formală a comunicării, poziţia de lider în familie şi societate, preocuparea pentru câştigarea unui statut, preocuparea pentru cunoaşterea perspectivelor de evoluţie. În ceea ce priveşte persoanele de

sex feminin chestionate, acestea au demonstrat mai mult o orientare către următoarele valori: ceea ce este mic reprezintă frumosul, toleranță față de persoane şi situații, comunicare informală, ataşament față de alte persoane, orientare către microgrupurile sociale, preocupare pentru stabilitatea şi siguranța locului de muncă, preocuparea pentru ajutorarea celor mai nevoiaşi.

Dimensiunea masculinitate – feminitate prezintă interes specific şi prin prisma raportului tradiționalitate/modernitate, care a dus la reevaluarea deloc simplă a rolurilor femeilor şi bărbaților în societate şi familie şi, respectiv, la apariția a numeroase frustări, tensiuni, conflicte. Şi aceasta pentru că a existat şi mai există o oscilare evidentă şi a femeilor şi a bărbaților între modernitate şi tradiționalitate.

În viziunea mai multor autori, tradiționalitatea este caracterizată din perspective diferite: pe de o parte, reprezentînd fundamentul ordinii sociale, forța care asigură perpetuarea societății de-a lungul timpului, pe de altă parte, ca fiind ostilă schimbării, avînd ca atribute esențiale imobilismul, rigiditatea, conservatorismul, localismul. Astfel, D.Sandu defineşte tradiționalitatea ca probabilitate de orientare a comportamentelor şi alegerilor în funcție de instanțele „naturale" ale vieții sociale (comunitate, biserică şi familie) [*apud 143*, p.182].

Modernitatea, la fel, nu are o abordare univocă. Pe de o parte, ea subestimează rolul tradițiilor, acestea fiind asociate irațională ții şi superstițiilor, analizate ca frîne ale modernizării şi progresului (Schnapper). Pe de altă parte, un înalt nivel de modernitate individuală presupune o mare deschidere la schimbare, la experimente noi, la risc, un nivel sporit al empatiei (D.Sandu). Drept atribute esențiale ale modernității sunt menționate flexibilitatea, individualismul, dinamismul, universalismul [*apud* 143, p.183].

Modernizarea apare ca un fel de solvent universal şi, totodată, ca un factor al dezvoltării. În acelaşi timp, influențele modernizatoare sunt apreciate diferit de către diverşi specialişti. Unii autori consideră că în cazul majorității societăților neoccidentale se atestă, în primul rînd, o putere de disoluție a vechilor structuri, nu obligatotiu şi de creare a unora noi şi acesta este cel dintîi aspect care pune serios în discuție prezumțiile teoriilor dezvoltării prin modernizare [I.Bădescu, 18]. Toate acestea confirmă procesul deloc uşor şi neunivoc al trecerii de la tradiționalis spre modernism.

La etapa actuală de dezvoltare socială este cert faptul că şi femeile, şi bărbații sunt marcați de modernitate, însă este vorba de gradul de modernitate. Valorile feminității şi masculinității, aflîndu-se la etapa tranzitorie de la tradiționalitate spre modernitate, au conținuturi noi şi noi forme de manifestare, păstrîndu-şi, în acelaşi timp, un specific propriu, avînd particularități distincte.

În acest sens, prezintă interes rezultatele investigației desfăşurate în rîndul studenților referitoare la transformarea caracteristicilor tradiționale în moderne şi corelarea acestora cu idealul proiectat, prezentate în tabelul 6 (a, b, c, d):

Rol / funcţie	Tradiţională	Modernă
Tată	Autoritate impusă (prin tradiţie)	Autoritate – respect (dobîndită)
	Severitate (copiii să-i ştie de frică) prin tradiţie	Severitate redusă – prin schimbarea stilurilor de educaţie
	Implicare slabă în educaţia a copiilor	Implicare la egal cu mama în educarea copiilor
	Implicare slabă în îngrijirea copiilor (accent pe asigurarea materială a familiei)	Implicare alături de mama în îngrijirea copiilor
	Afectivitate redusă (camuflarea emoţiilor de dragoste, ataşament)	Implicare afectivă în educarea copiilor
	Responsabilitate mărită pentru asigurarea materială a copiilor	Responsabilitate partenerială pentru asigurarea materială a copiilor
	Responsabilitate pentru asigurarea materială a copiilor în caz de divorţ	Responsabilitate redusă pentru asigurarea materială a copiilor în caz de divorţ
	Abuz fizic	Detaşare de acţiuni de abuz fizic, dar acceptarea acestuia în cazuri necesare
	Delimitarea educaţiei băieţilor / fetelor	Egalitate în educaţia băieţilor / fetelor
Soţ	Autoritarism	Cooperare
	Asigurător material al familiei (diviziunea muncii tradiţională)	Parteneriat în asigurarea materială a familiei de către ambii soţi
	Afectivitate redusă (camuflarea emoţiilor de dragoste, ataşament)	Afectivitate exteriorizată (dragoste, tandreţe, ataşament) între soţi
	Comportamente sexuale: iniţiativă în relaţii sexuale, accent pe trebuinţele bărbaţilor	Flexibilitate privind relaţiile sexuale în cuplu
	Durabilitatea tradiţiilor / stabilitate familială	Transformarea tradiţiilor

Tabelul 6. 6a) caracteristicile bărbaţilor (răspunsuri sumative)

Rol / funcţie	Tradiţională	Modernă
Mamă	Autoritate (prin tradiţie şi dobîndită)	Autoritate – respect (dobîndită)
	Dedicare totală copiilor (totul pentru copii)	Dragoste dozată (copiii sunt importanţi, dar şi viaţa personală contează)
	Responsabilitate majoră pentru educaţia proriu-zisă a copiilor	Responsabilitate reală pentru educarea copiilor (cu implicarea treptată a tatălui)
	Responsabilitate majoră pentru îngrijirea copiilor	Responsabilitate reală pentru îngrijirea copiilor (cu implicarea treptată a tatălui)
	Afectivitate mărită (permisivitate, ataşament, empatie)	Implicare afectivă în educarea copiilor
	Responsabilitate redusă pentru asigurarea materială a copiilor	Responsabilitate partenerială pentru asigurarea materială a copiilor
	Acceptare de abuz fizic moderat, în dependenţă de situaţie	Detaşare formală de acţiuni de abuz fizic, dar acceptarea acestuia în cazuri necesare
Soţie	Conformism	Cooperare
	Asigură material familiia alături de bărbat	Parteneriat în asigurarea materială a familiei de către ambii soţi
	Responsabilitate mărită pentru lucrul casnic şi copii	Parteneriat în realizarea lucrului casnic de către ambii soţi
	Emotivitate (emoţii de dragoste, ataşament)	Dirijarea emoţiilor în relaţiile dintre soţi
	Reglementare rigidă a comportamentelor sexuale (virginitate la căsătorie, accent pe trebuinţele sexuale ale bărbaţilor)	Flexibilitate privind relaţiile sexuale în cuplu
	Durabilitatea tradiţiilor / stabilitate familială	Transformarea tradiţiilor

6b) caracteristicile femeilor (răspunsuri sumative)

Femeia modernă	Bărbatul modern
Independentă din punct de vedere economic	Asigurat bine material
Să-şi ştie bine locul, cum să se comporte, ce să vorbească	Deschis spre schimbare / Deştept
Frumoasă, îngrijită	Îngrijit
Să nu tindă spre dominare	Cu principii de viaţă
Soţie şi mamă bună	Capul familiei /autoritate
Descurcăreaţă	Descurcăreţ
Sănătoasă	Sănătos
Flexibililă în relaţiile sexuale din cuplu	Deschis fanteziilor sexuale

6c) imaginea femeii şi a bărbatului modern (cum trebuie să fie) în viziunea tinerilor (răspunsuri sumative)

Femeie modernă	Bărbat modern
Independentă din punct de vedere economic	Asigurat bine material / Independent
Responsabilă	Responsabil
Deşteaptă	Deştept
Profesie bună	Profesie bună
Îngrijită	Îngrijit
Fidelă	Flexibilil
Să iubească copiii	Să iubească copiii
Să-şi educe copiii	Să-şi educe copiii
Să aibă demnitate de femeie	Cu imagine socială pozitivă
Sănătoasă	Condiţie fizică foarte bună / Sănătos
Să-şi dirijeze emoţiile	Tandru
Grijulie	Descurcăreţ
Cu cerinţe sexuale înalte / comportament sexual decent	Liber în fanteziile sexuale

6d) imaginea femeii şi a bărbatului modern (cum trebuie să fie) în viziunea tinerelor (răspunsuri sumative)

Referindu-se la neajunsurile modernizării, tinerii şi tinerele au specificat un şir de caracteristici formate la femei şi bărbaţi în urma acesteia (răspunsuri sumative) (tabelul 7):

Femeia modernă	Bărbatul modern
Emancipare excesivă	Descătuşare
Scăderea responsabilităţii pentru familie, copii	Scăderea responsabilităţii pentru asigurarea familiei, copiilor
Diminuare a fidelităţii conjugale	Creşterea infidelităţii conjugale
Transformarea „demnităţii de femeie”	Transformarea noţiunii „bărbat adevărat”
„Masculinizare” a femeilor: vestimentaţie, limbaj, comportament, profesii (din perspectivă tradiţională)	„Feminizarea” bărbaţilor: cosmetice, preocupare pentru vestimentaţie, profesii (din perspectivă tradiţională)
Individualistă / egoistă	Individualist / egoist
Diminuare a simţului maternităţii	Diminuarea simţului paternităţii
Libertinaj sexual	Libertinaj sexual
Conflictualitate sporită	Agresivitate / Conflictualitate sporită
Diminuare a tradiţiilor (în sfera casnică)	Diminuarea tradiţiilor (în sfera casnică)
Extraconjugalitate crescîndă	Extraconjugalitate sporită
Acceptare mai liberă a divorţului	Acceptare mai liberă a divorţului
Credinţă diminuată	Credinţă diminuată

Tabelul 7. **Caracteristicile femeilor şi bărbaţilor sub influenţa negativă a modernizării**

În acelaşi timp, expectanţele tinerilor referitoare la imaginea bărbatului şi femeii (în plan de ideal) sunt următoarele (răspunsuri sumative) (tabelul 8):

Bărbatul ideal	Femeia ideală
Asigurat material	Profesie bună (asigurată material)
Deştept	Deşteaptă
Îngrijit	Îngrijită
Sănătos	Sănătoasă
Responsabil	Responsabilă
Tată şi soţ bun	Mamă şi soţie bună
Grijuliu, tandru	Grijulie, gingaţă
Respectuos	Iubitoare
Sexy	Sexy

Tabelul 8. **Expectanţele tinerilor referitoare la imaginea bărbatului şi femeii (ideal)**

Din tabelele prezentate se conturează următoarele concluzii referitoare la viziunea tinerilor şi tinerelor asupra imaginii femeii şi a bărbatului modern, fiind atestate:

- coincidenţe pe mai multe poziţii privind caracteristicile femeilor şi bărbaţilor tradiţionali şi moderni;
- unele diferenţe: caracteristicile bărbaţilor sunt mai tolerate, cu accent spre modernism;
- diferenţe de gen privind gradul de expectanţe faţă de ambele genuri, femeile avînd lista aşteptărilor mai desfăşurată;
- oscilare dintre tradiţionalism şi modernism: mai degrabă fiind conturat un model tranzitoriu;
- invocare a unor caracteristici adresate femeilor şi bărbaţilor, care necesită un efort aparte în acest sens (de exemplu, dirijarea emoţiilor de către femei şi demonstrarea tandreţei din partea bărbaţilor), implicarea a noi strategii educaţionale etc.;
- coincidenţe a expectaţiilor fetelor şi băieţilor privind imaginea ideală a femeilor şi bărbaţilor.

În tabelul 9 propunem retrospectiva evaluării valorilor patriarhale spre valori de gen (parteneriale):

Valori patriarhale	Valori de gen (parteneriale)
autoritarism („bărbatul capul, femeia –gîtul”)	cooperare dintre genuri
putere, control, decizii din partea bărbatului	comunicare /egalitate de gen
mobilitate diferenţiată (mobilitatea bărbaţilor înafara familiei, femeia -în familie)	mobilitatea ambelor genuri
conservatorism	schimbare
conformism	non-conformism
rigiditate / duritate (faţă de comportamente, caracteristici înafara normelor tradiţionale)	flexibilitate / toleranţă / acceptare
complementaritate tradiţională (prin diviziunea muncii tradiţională)	complementaritate modernizată (prin diviziunea muncii partenerială)
respect faţă de maternitate (cultul mamei)	respect faţă de maternitate şi paternitate
respect faţă de bărbatul –cetăţean	respect faţă de femeie / bărbat ca fiinţă umană

respect faţă de bărbatul asigurător	respect faţă de aportul fiecărui membru al familiei femeie / bărbat
aprecierea muncii productive a bărbaţilor şi femeilor (în detrimentul cele casnice)	aprecierea muncii productive şi neproductive a bărbaţilor şi femeilor (valorificarea celei casnice)
respect faţă de feminitate / masculinitate determinate biologic	respect faţă de feminitate / masculinitate „confortabile" persoanelor din perspectivă socială
apreciere şi respect a femeilor / bărbaţilor din perspectiva modelelor de feminitate / masculinitate determinate biologic	apreciere şi respect a femeilor / bărbaţilor din perspectiva calităţilor personale şi capacităţilor profesionale
dedicaţie celor din jur (deseori în detrimentul intereselor personale)	respect de sine şi autoafirmare
iniţiativă şi responsabilitate divizate (a bărbaţilor în domeniul profesional, al femeilor- cel casnic)	iniţiativă şi responsabilitate a ambelor genuri
rigiditate faţă de sexualitate (restricţii faţă de sexualitatea femeii)	respect / acceptare faţă de sexualitatea ambelor genuri

Tabelul 9. Structura valorilor patriarhale şi a valorilor de gen (parteneriale)

Cultura de gen, aşadar, presupune formarea reprezentărilor adecvate referitoare la rolurile, calităţile şi comportamentele bărbaţilor şi femeilor, strategiile vitale ale acestora. În calitate de criterii ale nivelului de cultură de gen pot servi: stabilirea relaţiilor de respect, înţelegere, parteneriat între fete şi băieţi; cultivarea atît fetelor cît şi băieţilor a calităţilor de: responsabilitate, politeţe, toleranţă, acceptare, grijă, tandreţe, încredere, fidelitate, sinceritate, respect de sine etc.

Drept finalitate consemnăm formarea unei personalităţi integral dezvoltate în corespundere cu capacităţile şi aspiraţiile persoanei. Drept ideal educaţional - formarea femeilor şi bărbaţilor fericiţi.

În acest sens, constatăm o relaţionare directă şi indirectă a valorilor de gen cu cele naţionale şi fundamentale (Figura 1). Se conturează următoarea perspectivă socio-filosofică: asigurînd asimilarea valorilor universale de bază Binele, Frumosul, Divinul, Adevărul, se va aduce contribuţia la dezvoltarea şi prosperarea popoarelor/naţiunilor (prin valorificarea valorilor naţionale), respectiv cetăţenii (femei şi bărbaţi) vor avea mai mari şanse de a fi fericiţi. Această perspectivă corelează cu altă strategie socială: formarea femeilor şi bărbaţilor fericiţi, sănătoşi şi îmliniţi prin valorificarea valorilor de gen, ceea ce va duce la o naţiune, un popor realizat şi prosper, iar prin valorificarea valorilor naţionale vom putea ajunge la Bine, Frumos, Divin, Adevăr în plan global – în calitate de ideal.

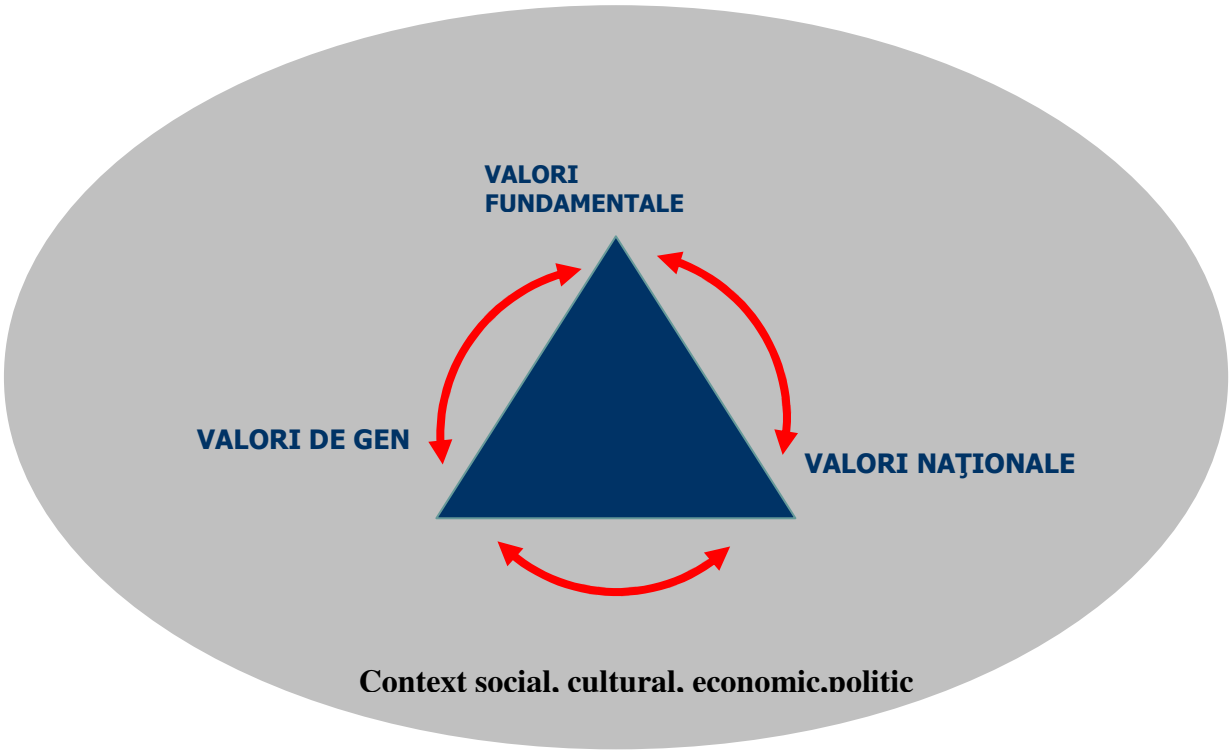

Figura 1. Schema interrelaționării valorilor

Dincolo de abordarea socio-filosofică propusă, ținem să menționăm intercondiționarea practică a valorilor fundamentale, naționale şi de gen, dat fiind faptul că primele poartă caracter universal şi constituie baza celorlalte două categorii. La rîndul lor, valorile naționale şi de gen vin să completeze, să îmbogățească sistemul de valori existent, să înglobeze experiența femeilor şi bărbaților de-a lungul secolelor, a necesităților crescînde, a transformărilor rolurilor, capacităților şi contribuției ambelor genuri la dezvoltarea civilizației umane. Valorile de gen constituie componenta axiologică a culturii de gen. Valorile de gen derivă, în primul rînd, din educația de gen şi se construiesc în personalitățile celor educați (fete/femei şi băieți/bărbați) prin eforturi susținute şi sistematice. În acest sens, educația de gen este văzută ca fiind una de bază pentru formarea culturii de gen.

În contextul cadrului teoretic abordat, propunem formularea *culturii de gen drept ansamblu de cunoştințe, valori, sentimente, comportamente de gen, care se referă la formele de integrare a femeilor şi bărbaților în societate, relațiile şi responsabilitățile publice şi private ale acestora; caracteristică integrală a modului de viață a femeilor şi bărbaților, a unei societăți, țări.*

Orice cultură există într-o societate marcată de gen. În acest sens, susținem poziția autoarei И.Табатадзе, care afirmă că rezistența culturii în calitate de sistem deschis valoric în evoluție creşte în cazul cînd aceasta se constituie din două subsisteme – subcultura masculină şi feminină, unde

fiecare din acestea interacţionează în felul său cu mediul ambiant şi joacă rolul său în dezvoltarea sistemului în ansamblu [351, p.5].

În acelaşi timp, considerăm a fi depăşite formulările de tipul că rolul subculturii feminine constă în păstrarea tradiţiilor existente, iar a celei masculine – de a crea noi calităţi. Luînd în considerare faptul că din perspectivă sociologică femeile şi bărbaţii reprezintă două comunităţi sociale globale, integrate în sistemul relaţiilor sociale în toate domeniile vieţii şi care influenţează asupra dezvoltării fenomenelor şi proceselor sociale [351], mai oportună se prezintă formula *„complementarităţii modernizate”* a rolurilor femeilor şi bărbaţilor. Formula propusă permite evaluarea subculturii feminine şi masculine nu numai din perspectiva socio-istorică tradiţională, dar şi a contribuţiei socio-economice, culturale la dezvoltarea societăţii, în special în contextul solicitării crescînde de valorificare a potenţialului ambelor genuri în contextul transformărilor sociale radicale şi a globalizării. Comunitatea feminină şi masculină, constituind structura de gen a societăţii, numai printr-un acord şi efort comun pot asigura integritatea şi continuitatea culturii, păstrarea şi adaptarea tradiţiilor la noile condiţii sociale, crearea valorilor şi normelor modernizate, orientate spre asigurarea dezvoltării durabile a societăţii.

După cum s-a constatat anterior, cultura de gen constituie o parte integrantă a culturii generale. Cultura de gen este legată direct de sistemul politic, social şi economic al statului. Este cert faptul că cultura de gen reflectă istoria dezvoltării sistemului politic şi socio-economic din timpuri străvechi şi pînă în prezent, formînd bazele prospective ale dezvoltării sociale. Avansarea societăţii spre democraţie, dezvoltarea durabilă a acesteia este imposibilă în lipsa unei culturi de gen, fără valorificarea potenţialului ambelor genuri. Astfel, se impune elaborarea strategiilor adecvate de constituire a *unei culturi de gen parteneriale.* Printre acestea putem specifica: informarea şi educarea de gen a populaţiei de către toţi actorii sociali ai familiei, ai statului, în special prin sistemul de învăţămînt, mass-media, partidele politice, ONG-uri, biserică, sindicate ş.a.); implicarea activă a femeilor şi bărbaţilor în viaţa social-politică şi economică a societăţii la toate nivelurile; crearea unui mediu prietenos la gen în societate atît la nivel public cît şi privat etc.

1.4. Concluzii:

1. Perspectiva biologică a abordării genului indică asupra faptului că deosebirile (de sex) biologice dintre bărbaţi şi femei sunt determinante. Perspectiva psihologică demonstrează că identitatea de gen este o formaţiune complexă, determinată de influenţele sociale şi biologice; diferenţele de manifestare a emoţiilor, intelectului, comportamentelor etc. sunt în mare măsură condiţionate social. Perspectiva socială constată că nu sexul biologic, ci normele socio-

culturale determină calităţile psihologice, modelele de comportament, activitate ale femeilor şi bărbaţilor.

2. Perspectiva pedagogică a abordării genului acordă prioritate influenţei sistemului educaţional asupra copilului, considerînd că sexul biologic al persoanei reprezintă numai o premisă de formare a identităţii de gen a fetelor şi băieţilor, dar determinantă este influenţa societăţii.
3. Socializarea de gen reprezintă procesul de asimilare de către individ a sistemului cultural de gen a societăţii în care acesta vieţuieşte. Conştientizarea faptului că statutul bărbatului şi al femeii se dobîndeşte în procesul de socializare de gen a copilului la diferite etape de vîrstă poate facilita implicarea strategiilor optime de intervenţie în acest sens.
4. Standardele culturale tradiţionale referitoare la feminitate şi masculinitate devin un obstacol real în socializarea eficientă a tinerei generaţii în lumea transformării fenomenelor sociale. Respectiv, pedagogia la general şi educaţia, ca fenomen pedagogic, trebuie să includă dimensiunea de gen şi să contribuie la corectarea poziţiilor ce se referă la socializarea de gen a tinerei generaţii.
5. Dezvoltarea socială durabilă poate fi realizată numai în baza principiului egalităţii genurilor, care prevede asigurarea egalităţii de drepturi şi de şanse pentru ambele genuri. Trecerea la o societate de tip nou este posibilă numai cu condiţia promovării dimensiunii de gen în conştiinţa socială prin intermediul educaţiei şi învăţămîntului, prin formarea culturi parteneriale de gen, prin valorificarea potenţialului ambelor genuri.

II. REPERE PRAXIOLOGICE, TENDINȚE ŞI DIRECȚII DE EVOLUȚIE A EDUCAȚIEI DE GEN

Capitolul de față include materiale ce conțin analiza politicilor educației de gen pe plan internațional, în special în arealul ex-sovietic şi european. Evaluarea experiențelor internaționale facilitează înțelegerea proceselor controversate legate de educația de gen în Republica Moldova, care se produce în cadrul transformărilor sociale radicale.

Propunem o nouă abordare a educației de gen şi, în special, în contextul „noilor educații". Astfel, ideile expuse în capitolul de față constituie repere praxiologice importante ale educației de gen.

2.1. Politici ale educației de gen pe plan internațional

Începînd cu anii 70 ai sec. trecut, problema egalității genurilor s-a situat printre prioritățile politice internaționale şi chiar naționale. Proclamarea anului 2007 drept Anul European al egalității pentru toți vine să confirme interesul susținut pentru asigurarea principiului egalității de şanse, inclusiv pentru genurile umane, în toate domeniile. Pe parcursul ultimilor ani în Republica Moldova s-au conturat unele politici în domeniul promovării egalității genurilor, inclusiv a educației de gen a populației.

Importanța strategică a educației de gen are la bază obiectivul major al politicii educaționale a R.Moldova de racordare a calității şi nivelului învățămîntului național la standardele europene. Includerea țării în procesul de la Bologna presupune nu numai respectarea principiilor organizaționale (introducerea sistemului de bacalaureat, de magistratură, doctoratului - PhD), dar şi deschidere pentru noile conținuturi în educație, inclusiv şi integrarea în educație a teoriei egalității genurilor.

În acest context, trebuie menționat faptul că R.Moldova a aderat la documentele de bază ale Organizației Națiunilor Unite, adresate promovării egalității genurilor în societate. Orientarea spre Uniunea Europeană presupune aderarea la standardele internaționale, implicit şi la cele referitoare la respectarea principiului egalității în drepturi şi şanse a femeilor şi bărbaților.

Documente internaționale care stipulează necesitatea promovării egalității genurilor:

- Declarația Universală a drepturilor omului (1948);
- Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei, 1979 (CEDAW) (ratificată de către R. Moldova în 1994);
- Protocolul Opțional al CEDAW (R.Moldova a aderat în ianuarie 2006);
- Declarația şi Platforma de Acțiuni de la Beijing, 1995;

- Declarația Milenară a Organizației Națiunilor Unite (Rezoluția 55/2 a Adunării Generale a ONU din 8 septembrie 2000) / ODM 3: Promovarea egalității genurilor şi abilitarea femeilor
- Planul de Acțiuni „Realizarea egalității genurilor în toate domeniile societății", adoptat la Conferința 6-a Europeană Ministerială în Egalitatea între Femei şi Bărbați, iunie 2006, Stockholm;
- Strategia Comunitară în Egalitatea de gen (2001-2005) a Comisiei Comunităților Europene;
- Harta (Roadmap) pentru egalitatea între femei şi bărbați pentru 2006-2010, Comisia Comunităților Europene, 2006;
- Recomandarea CM/Rec(2007)17 a Comitetului de Miniştri către statele membre privind standardele şi mecanismele de asigurare a egalității de gen ş.a.

Pentru a identifica domeniul şi unele aspecte esențiale ale educației în materie de gen, considerăm relevantă referința făcută în Strategia UNESCO pentru termen mediu (2002-2007) cu privire la abordarea multidisciplinară a egalității genurilor: „Este evidentă necesitatea schimbării atitudinilor femeilor şi bărbaților față de egalitatea genurilor şi a rolurilor stereotipurilor de gen în formarea acestora, reprezentînd subiectul central în încurajarea abilitării femeilor şi întărirea egalității genurilor" [102, p.49]. Aceste idei au fost menționate repetat în mai multe documente ale Organizației Națiunilor Unite, în special UNESCO, Consiliului Europei, Conferinței Internaționale pentru Învățămîntul Superior etc. [14; 36; 47; 102; 103; 109; 192; 227; 231 etc.].

În mod special, în acest sens, trebuie menționate şi următoarele documente:

- Declarația mondială cu privire la educația pentru toți (ETP), Djomtien, 1990;
- Programele – cadru de acțiuni ale Forumului de la Dakar, 2000;
- Comentarii desfăşurate cu privire la Cadrul de acțiuni preconizate de Forumul de la Dakar / elaborate de Comitetul redacțional al Forumului mondial în problemele educației, Paris, mai 2000;
- Cadrele regionale de activitate pentru țările Europei şi Americii de Nord / adoptate la Conferința în problemele educației pentru toate țările Europei şi Americii de Nord, Varşovia, februarie 2000.

Programele – cadru de acțiuni ale Forumului de la Dakar (2000) stipulează obligațiunile reprezentanților guvernelor de a contribui la realizarea strategiilor complexe menite să asigure egalitatea bărbaților şi a femeilor în domeniul educațional, obiective bazate pe recunoaşterea necesității de a schimba atitudinile, sistemul de valori şi practicile din acest domeniu.

Printre documentele Consiliului Europei care stipulează expres conexiunea dintre educație şi promovarea principiului egalității între femei şi bărbați se înscriu:

- Recomandarea CM/Rec(2007)13 Comitetului de miniştri a statelor membre cu privire la abordarea integratoare a genului în educaţie, adoptată la 10 octombrie 2007;
- Recomandarea Rec(2003)3 Comitetului de Miniştri a statelor membre cu privire la participarea echilibrată a femeilor şi bărbaţilor în luarea deciziilor politice şi publice, adoptată la 12 martie 2003;
- Recomandarea Rec(2002)12 Comitetului de Miniştri a statelor membre în educaţiea pentru cetăţenie democratică, adoptată la 16 octombrie 2002;
- Recomandarea No. R (98) 14 Comitetului de Miniştri a statelor membre cu privire la abordarea integratoare de gen;
- Recomandarea 1229 (1994) Adunării Parlamentare cu privire la egalitatea în drepturi între bărbaţi şi femei;
- Recomandarea 1281 (1995) Adunării Parlamentare cu privire la egalitatea de gen în educaţie etc.

Semnificativă în acest sens este Recomandarea CM/Rec(2007)13 Comitetului de miniştri a Consiliului Europei cu privire la abordarea integratoare a genului în educaţie (Recommendation of the Committee of Ministers to member states on gender mainstreaming in education**).** Comitetul a propus crearea mecanismelor în cadrul sistemului educaţional, care ar favoriza promovarea, implementarea, monitorizarea şi evaluarea abordării integratoare a genului în toate aspectele şcolii: structura, rolul personalului, curriculum formal, orarul lecţiilor, manualele şi materialele didactice, activităţile extra-curriculare, metodele de lucru, utilizarea bugetului, rezultatele evaluării, ghidarea carierei şi utilizarea spaţiilor şi serviciilor. Documentul elucidează faptul că în pofida creşterii nivelului de înţelegere a inegalităţii de gen şi a eforturilor guvernelor în promovarea egalităţii între bărbaţi şi femei, schimbările se produc mai încet decît au fost aşteptările şi şcolile mai transmit cunoştinţele, valorile şi experienţele bărbaţilor prin curriculum. Şcolile pot deveni instrumente de schimbare pozitivă şi deţin o poziţie unicală în comunitate de promovare a egalităţii de gen, de informare a opiniei publice, corectare a dezinformărilor şi oferire de noi modele comportamentale.

În societatea contemporană anume educaţia, în calitate de sursă socială importantă, oferă oamenilor oportunitatea, indiferent de genul acestora, să aibă acces la procesul de luare a deciziilor în diverse sfere ale vieţii publice şi, respectiv, să le ofere condiţii optime de existenţă. În acest sens, educaţia trebuie privită drept instrument important de asigurare a egalităţii de şanse femeilor şi bărbaţilor. Respectiv, problema depăşirii inegalităţii de gen în educaţie devine deosebit de actuală. Realizarea egalităţii de gen în educaţie prezintă unul din factorii necesari pentru asigurarea dezvoltării durabile a societăţii şi depăşirii sărăciei.

Sistemul de învăţământ, prin conţinuturi şi prin modalităţi didactice de transmitere a acestora, prescrie modele de gen în ceea ce priveşte integrarea socială şi dezvoltarea profesională a indivizilor. Această prescriere poate ţine de modul tradiţional, "naturalizat" social (prin experienţa familială, din grupul de prieteni, prin constrângeri socio-culturale) de abordare a relaţiilor între genuri sau poate chestiona reflexiv acest mod, neluînd lucrurile ca fiind "de la sine înţelese".

La etapa transformărilor radicale în ţările ex-socialiste problema egalităţii de gen s-a impus destul de acut. Reevaluarea acesteia trebuie efectuată în contextul specificului de dezvoltare şi particularităţilor culturale a fiecărei ţări. Punctul critic îl constituie dezvoltarea reprezentărilor viitorilor specialişti asupra relaţiilor de gen, asupra drepturilor femeilor şi bărbaţilor, a persoanelor care sunt chemate să educe tînăra generaţie, viitorul fiecărei ţări. Noile state naţionale din start au devenit arena de luptă a diverselor ideologii, în unele din acestea pe poziţii semnificative fiind promovate doctrinele religioase, în special fundamentaliste, care presupun reprezentări conservative referitor la rolurile de gen ale femeilor şi bărbaţilor. Aceste ideologii se suprapun atît asupra experienţei socialiste de politici egalitariste de gen, cît şi pe diversele tradiţii naţionale, care sunt interpretate de către actorii proceselor culturale cum le convine mai mult.

Cercetările realizate în domeniu demonstrează că fiecare ţară deţine mai multă sau mai puţină experienţă de dezvoltare a educaţiei de gen, ţările aflîndu-se la diferite niveluri ale procesului. Procesul de iniţiere, dezvoltare şi instituţionalizare a educaţiei de gen este supus influenţelor a mai multor factori de ordin politic, economic, socio-cultural. Un rol aparte revine în acest caz particularităţilor sistemului educaţional din fiecare ţară, acţiunilor realizate în domeniu şi nivelului de dezvoltare a comunităţii de gen la general. Dar cele mai mari diferenţe sunt condiţionate de multitudinea contextului cultural – ideologic din ţările ex-socialiste, în special ex-sovietice. Toate acestea în ansamblu influenţează în mod direct asupra posibilităţii iniţierii /dezvoltării educaţiei de gen şi asupra conţinuturilor pragramelor naţionale în domeniu.

Aderăm totalmente la ideea И.Тартаковская, care afirmă că orice program educaţional, pentru a fi eficient, trebuie să fie „înrădăcinat” în specificul intereselor culturale şi realităţilor cotidiene ale grupurilor ţintă [273, p.6]. Argumentele în favoarea egalităţii de şanse pentru femei şi bărbaţi trebuie fortificate prin materialul factologic colectat la nivel de ţară concretă.

Extrem de importantă se prezintă analiza contextului politic de desfăşurare a educaţiei de gen în fiecare ţară. Elaborarea noilor strategii educaţionale şi social-politice este mai eficientă în baza înţelegerii progreselor şi obstacolelor în domeniu.

În calitate de indicatori pentru analiza domeniului au fost selectate următoarele segmente, pornind de la experiențele existente [273; 175]:

- contextul politic, pe a cărui fundal are loc introducerea ideologiei de gen (inclusiv reformele educaționale de amploare, care se desfăşoară într-o formă sau alta în toate țările);
- realizarea programelor /activităților în educația de gen; existența instituțiilor şi organizațiilor implicate în subiectul menționat, care sunt un fel de motoare ale procesului de informare de gen;
- existența resurselor, inclusiv a donatorilor, care asigură posibilitatea realizării unor astfel de activități;
- existența „comunității de gen" a cercetătorilor, pedagogilor, activiştilor;
- resursele informaționale accesibile.

Drept sursă de referință ne-a servit metodologia propusă de către experții Programului Internațional «Educația de gen în țările CSI» al Institutului politicii sociale şi de gen (Moscova), Russia).

În contextul celor expuse mai sus, putem analiza în linii generale evoluția problematicii educației de gen în țările CSI, la fel în țările UE şi SUA. Selectarea țărilor s-a făcut din următoarele considerente:

- înțelegerea situației în domeniu în Republica Moldova poate fi realizată numai în contextul experiențelor țărilor vecine;
- evoluția socio-istorică în arealul ex-sovietic permite conştientizarea rădăcinilor şi factorilor care au contribuit la formarea relațiilor de gen egalitariste la nivel formal;
- nu în ultimul rînd s-au avut în vedere şi influențele benefice ale României, Rusiei, Ucrainei şi altor țări asupra dezvoltării problematicii de gen în Moldova (prin instruirea specialiştilor, asigurarea cu materiale, stagii respective etc.);
- analiza experiențelor țărilor UE şi a SUA în educația de gen contribuie la înțelegerea transformărilor în domeniu, evidențierea experiențelor pozitive, a obstacolelor şi tendințelor în dezvoltarea domeniului.

2.1.1. Privire generală asupra educației şi studiilor de gen în țările CSI

- ***Contextul politic***

Referindu-ne la contextul politic, pe fondalul căruia se desfăşoară diverse inițiative orientate asupra educației de gen în țările CSI, în primul rînd, trebuie recunoscut faptul că acesta este destul

de neomogen. Fiecare țară şi-a selectat strategia de suveranitate, îşi construeşte şi dezvoltă statul național. O parte din aceste țări au trecut prin cataclisme politice serioase, demonstrînd multe puncte comune, dar şi diferențe. Trecutul sovietic comun mai condiționează unele aspecte socio-politice, economice şi culturale în dezvoltarea acestora, inclusiv aspectele politicii de gen.

În acest sens, se cere menționat faptul că politica sovietică de gen urmărea scopuri specifice: statul era cointeresat de brațele de muncă ale femeilor şi, totodată, de femei ca mame, responsabile de reproducerea resurselor umane. De aceea tipul de bază al contractului sovietic de gen referitor la femei era contractul „mamei lucrătoare": combinarea încadrării înalte a femeilor în producția socială cu munca lor gratuită în gospodărie [298]. Statul, din partea sa, asigura posibilitatea de cumulare a acestor funcții, oferind femeilor diferite avantaje, ajutor material şi instituții accesibile de îngrijire/educare a copiilor. În principiu, acest contrast a dominat în toate republicile sovietice, deşi în Asia Centrală cota femeilor angajate era mai mică din cauza numărului mare de mame cu mulți copii. Nivelul înalt de angajare al femeilor a determinat nivelul înalt de studii şi activismul profesional al acestora [93; 273; 276].

Anii de independență au fost marcați de transformări structurale de amploare, care au dus la crearea diferitor forme ale economiei de piață. Aceste transformări în mod inevitabil erau însoțite de reducerea programelor sociale şi creşterea şomajului, care au afectat, în primul rînd, interesele femeilor ca grup social. Specificul situației acestora pe piața muncii în calitate de lucrători „dezavantajați", cărora trebuie de oferit avantaje sociale şi, nu rareori, concedii de maternitate, a dus la feminizarea sărăciei în toate țările ex-sovietice, la deplasarea femeilor spre periferia vieții economice şi în sectoarele economice prost salarizate. În plan politic, femeile s-au pomenit de asemenea într-o situație dezavantajoasă, fiind atestată reprezentarea joasă a femeilor în organele decizionale de toate nivelurile [185; 186; 189; 190; 225; 276; 285; 317; 327; 364].

În principiu, acest tablou este tipic pentru majoritatea țărilor din lume. Însă specificul regiunii CSI constă în faptul că timp de şapte decenii egalitatea de gen a fost susținută de către stat la nivelul doctrinei politice şi, într-o oarecare măsură, la nivelul politicii sociale şi, desigur, aceste lucruri nu au rămas fără urme în mentalitatea populației, care a trăit experiența socializării sovietice [273, p.8]. Ținem să reamintim că în perioada de tranziție cazurile de încălcare masivă a drepturilor femeilor au fost recunoscute în aceste țări ca problemă reală, fiind întreprinse diverse măsuri de redresare a situației. Astfel, egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor, indiferent de sex, este stipulată în toate constituțiile naționale, în unele situații chiar au fost create instituții speciale având misiunea să urmărească respectarea drepturilor femeilor, au fost adoptate acte legislative şi normative în domeniu. În unele țări au fost adoptate legi speciale privind asigurarea egalității genurilor -

Kîrgîzstan (2003), Ucraina (2003), Tadjikistan (2005), Moldova (2006). Toate țările au elaborat şi implementează Planuri naționale în domeniu, iar în Kazahstan a fost elaborată chiar şi Strategia Egalității de Gen (2006-2016) ş.a.

Desigur, toate aceste măsuri de stat sunt legate de faptul că în fața noilor state independente s-a impus problema fortificării imaginii şi prestigiului internațional, includerea în comunitatea internațională şi legitimarea regimurilor politice. Un rol important în acest proces îl joacă relațiile cu organizațiile internaționale, mai ales cu Organizația Națiunilor Unite şi cu Uniunea Europeană. Egalitatea genurilor în mod legitim este considerată ca parte a politicii acestor instituții influente şi dorința de a întreține cu acestea un dialog la egal stimulează şi noile state la adoptarea şi ratificarea documentelor internaționale privind drepturile omului. Un rol deosebit revine *Convenției cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei* (1979) şi *Declarației cu privire la eliminarea violenței față de femei* (1993). Țările menționate au aderat la documentele specificate din primii ani de constituire statală, egalitatea de gen fiind legată de prezentarea țăriilor respective drept „avansate" şi progresiste.

În acest context, pe de o parte, o astfel de situație este favorabilă pentru dezvoltarea programelor de gen, inclusiv a celor educaționale, deoarece problema „includerii" statelor în procesele globale şi ridicării prestigiului internațional încă mult timp vor rămîne actuale pentru toate țările CSI. Respectiv, contactele internaționale se înscriu printre resursele importante pentru dezvoltarea organizațiilor interesate în avansarea egalității genurilor. Pe de altă parte, această stare de lucruri provoacă şi anumite probleme: deseori profesioniştii, elita culturală şi intelectuală consideră inițiativele în materie de gen drept un fenomen modern, dar marginalizat şi nu prea important; drept idei şi influențe culturale străine, impuse de Occident. Situația se agravează în special în cazul cînd apar neînțelegeri în relațiile dintre state, considerate ca purtătorii de bază ai „ideologiei occidentale", în care, în astfel de situații, se referă şi egalitatea genurilor. Relevantă în acest sens este situația din Uzbekistan, unde relațiile tensionate cu unele organizații obşteşti din Occident au dus la reducerea multor proiecte educaționale de gen [273, p.10].

Astfel, analiza generală a contextului politic duce la constatarea faptului că promovarea egalității de gen se dezvoltă cu mai mare succes în contextul drepturilor omului, fiind necesară fortificarea continuă a acesteia şi transpunerea pe terenul intereselor naționale. Este importantă conştientizarea ideii că respectarea principiului egalității genurilor este necesar nu numai pentru imaginea internațională, dar şi pentru dezvoltarea dinamica internă a fiecărei țări, pentru realizarea programelor sociale de bază.

- ***Sistemul de învățământ***

Criteriul de gen a constituit un aspect important în domeniul educației, de la primele forme de educației în familie şi în comunitate pînă la sistemele de învățământ din societatea contemporană. În perioade istorice şi în contexte social-economice şi culturale diferite, în planul educației s-au înregistrat modalități diferite de raportare la problematica de gen. Aceste modalități au oscilat între principiul separării pe sexe (educația fetelor/educația băieților) şi cel al integrării (co-educație - educație comună pentru ambele sexe) [175, p.6].

În acest sens, educația de gen presupune, totodată, şi egalitatea de gen în învățământ. În condițiile contemporane, această problemă a devenit destul de actuală şi pentru țările CSI. Sistemul sovietic presupunea obligativitatea şcolarizării fetelor şi băieților, dezvoltarea unei rețele largi de instituții de învățământ accesibile. În unele țări cota înaltă a femeilor cu studii superioare depăşea cota bărbaților. Dar trecerea la economia de piață a indus transformări serioase şi în sistemul de învățământ, în special din perspectiva introducerii serviciilor contra cost, mai ales în învățământul superior. Respectiv, o bună parte din familiile cu bugete limitate au fost puse în fața necesității de a alege: cine din copii printre primii va avea posibilitatea să facă studii. Experții naționali din țările CSI constată, în baza analizelor efectuate, că tendințele de schimbare a componenței studenților după criteriul gen din instituțiile de învățământ superior denotă, în primul rînd, diferențe de la țară la țară, iar în al doilea rînd, poartă un caracter controversat în cadrul fiecărei țări [273].

În Uzbekistan, spre exemplu, conform datelor statistice, fetele constituie doar 38% din studenții instituțiilor de învățământ superior, iar în Tadjikistan - 25%. Totodată accesul la studiile superioare se deosebeşte semnificativ în funcție de mediul de reşedință (rural/urban). În viziunea experților, particularitățile demografice şi social-economice ale localităților rurale împiedică accesul la învățământ al fetelor, mai ales din familiile sărace cu mulți copii. În primul rînd, din lipsa resurselor financiare de a oferi oportunități pentru studii tuturor copiilor, alegerea părinților este în favoarea fiilor. În al doilea rînd, în afară de aspectele raționale (potențial bărbații tineri au mai multe şanse de a scoate foloase din studiile primite şi de a-şi face o carieră), un rol important îl joacă şi tradițiile discriminatorii [273, p. 241].

În acelaşi timp, în majoritatea statelor menționate în domeniul învățământului superior la etapa actuală se mai păstrează situația din trecut. De exemplu, în Moldova numărul femeilor ce învață în instituțiile de învățământ superior este în jur de 56-58%; în Kîrgîzstan – 54%; în Kazahstan – 57%; în Georgia – în jur de 52%, iar în Armenia numărul de studente oscilează de la 52% pînă la 49% [273; 92].

Experții ruşi menționează că după nivelul de studii al bărbaților şi femeilor nu se atestă diferențe semnificative. Pînă nu demult bărbații au avut un nivel puțin mai înalt de studii, în special din contul persoanelor adulte. La etapa actuală, în grupurile de vîrstă tînără şi aptă de muncă, femeile au un nivel de studii ceva mai înalt comparativ cu bărbații [255].

În viziunea mai multor specialişti, strategia de obținere a studiilor şi a pregătirii pentru activitatea profesională a femeilor şi a bărbaților se deosebeşte. Femeile sunt predispuse să obțină studii medii generale în cadrul şcolilor de cultură generală, iar în pregătirea profesională se orientează spre studii de nivel mai înalt. Bărbații sunt orientați mai mult spre acumularea studiilor medii incomplete cu trecerea mai apoi la studii în sistemul de învățămînt secundar profesional [255; 273]. O astfel de deosebire în strategiile de obținere a studiilor este generată de mai mulți factori, inclusiv de segregarea profesională în societate şi diferențierea privind beneficiile investițiilor în capitalul uman pentru femei şi bărbați. Implicarea mai mare a bărbaților în instruirea profesională este cauzată şi de dorința independenței economice mai rapide drept modalitate de autoafirmare, astfel însuşi învățămîntul profesional asigurîndu-le bărbaților beneficii suficiente în urma instruirii. În acelaşi timp, se consideră că femeilor numai studiile superioare le pot asigura un cîştig mare. În acest sens investițiile în studii sunt mai mari din partea femeilor, iar beneficiile mai rapide pentru bărbați [273].

S-ar părea, în fond, că tabloul este relativ optimist, însă analiza mai profundă a situației denotă faptul că cota înaltă de fete care îşi fac studiile nu trebuie să ne inducă în eroare, deoarece se menține segregarea de gen semnificativă pe orizontală – tinerii fac studii la specialitățile „bărbăteşti" tradiționale, tinerele – la cele „femeieşti", şi aceasta, fără îndoială, îi va aduce în domenii diferite ale pieței muncii. În acest context, este foarte important de analizat prin prisma de gen rolul instituțiilor de învățămînt, care au misiunea să devină instrumente de extindere a spectrului de şanse pentru realizarea drepturilor umane ale femeilor şi bărbaților. Prin urmare, extrem de necesară este analiza organizării educației de gen în cadrul sistemului de învățămînt: conținutul cursurilor de studii (discipline integrate specializate în gen sau introducerea unor module într–o disciplină ştiințifică concretă); modul de predare, deoarece educația de gen se răsfrînge asupra valorilor de bază a elevilor şi studenților etc.

Analizele demonstrează că nu există bariere legale referitoare la accesul la studii a fetelor, dar conținutul învățămîntului suferă de prezența stereotipurilor sexiste. Practic, toți cercetătorii indică „curriculumul ascuns", în care domină stereotipurile de gen tradiționale destul de trainice şi greu de schimbat [270; 273; 345; 372 etc.]. Totodată, poziția despre divizarea rolurilor de gen în familie este mai strictă comparativ cu atitudinea față de autorealizarea profesională a femeii: dominarea

stereotipurilor tradiționale de gen determină orientarea pedagogilor spre acceptarea instruirii diferențiate după sex a băieților şi a fetelor şi cultivarea trăsăturilor de caracter „corespunzătoare genului" [156; 175; 273; 276].

În şcoala superioară tabloul pare a fi mai democratic, însă pînă la o anumită limită. Cercetătoarele I.Berecaşvili (Georgia) şi F.Faradjeva (Azerbaidjan) indică asupra faptului că, în primul rînd, printre profesorii din instituțiile de învățămînt superior are loc reproducerea diviziunii tradiționale a muncii şi a ierarhiei administrative tradiționale, în al doilea rînd, aceştia tot aşa de diferențiat se comportă cu studentele şi studenții, dîndu-le preferință bărbaților, ca fiind mai activi şi mai inteligenți [276].

Cercetătorii vin să specifice în calitate de problemă extrem de serioasă atribuirea de sens social diferit studiilor femeilor şi bărbaților. În viziunea unor autori, pentru bărbați învățămîntul este calea spre succesul şi promovarea profesională şi spre ridicarea statutului său. Pentru femei însuşi sensul succesului de viață are alt conținut: „feminitatea reuşită" în societate se asociază cu „realizări" în sfera privată, legată de căsătorie şi de familie, adică cu realizarea „predestinației naturale a femeii" [276, p.343]. În acest context, pentru multe femei învățămîntul superior devine doar o condiție „de a se căsători cu succes", de a-şi ridica nivelul de atracție pe „piața de căsătorii". Astfel, instituțiile se focusează asupra producerii „soțiilor cu studii", care din start îşi proiectează planurile profesionale ca secundare față de cele familiale [276, p.110].

Drept factor important, care influențează asupra posibilității de promovare a educației de gen, este starea generală a sistemului de învățămînt din fiecare țară luată aparte. În ultimii ani acest domeniu social important a fost supus unor reforme de amploare. Direcția acestor reforme în țările menționate se aseamănă: dintr-o parte, formarea economiei de piață a dus la comercializarea considerabilă a serviciilor de învățămînt, pe de altă parte, s-a conturat tendința de adaptare a sistemelor naționale de învățămînt la standardele internaționale. Un şir de țări, precum Armenia, Georgia, Kîrgîstan, Russia şi Moldova, se află la etape diferite de aderare la procesul de la Bologna.

În viziunea mai multor specialişti, rezultatele procesului sunt destul de controverse. În calitate de rezultate pozitive pot fi menționate: diversificarea considerabilă a sistemului de învățămînt, deschiderea unei rețele largi de noi instituții de învățămînt (mai ales private), o mare flexibilitate şi deschidere a sistemului de învățămînt, lărgirea contactelor internaționale în domeniu. Drept rezultate negative sunt indicate: înainte de toate, accesibilitatea redusă a învățămîntului superior pentru păturile social vulnerabile ale populației, diminuarea calității studiilor de bază din instituțiile de învățămînt, asigurarea lor insuficientă cu cadre ştiințifice şi baza materială slabă. Se atestă creşterea corupției, formalizării procesului educațional [273; 255; 276].

Cercetătoarele Е.Здравомыслова şi А.Темкина indică faptul că posibilităţile organizaţionale, care creează condiţii pentru instituţionalizarea unei noi discipline referitoare la educaţia de gen, sunt extrem de importante la etapa iniţială de formare. Crearea noilor structuri educaţionale oferă posibilităţi pentru introducerea noilor programe, dat fiind faptul că în cadrul facultăţilor şi instituţiilor de învăţământ nou create este mai uşor de introdus şi aprobat o nouă tematică/disciplină alături de alte cursuri [299, p.33-51]. În calitate de factor important se prezintă şi factorul globalizării, de care sunt legate, în particularitate, şi contactele internaţionale cu alte centre de studii în problemele femeilor şi de gen. Aceasta facilitează accesul la literatura profesională, asigură schimbul de experienţe şi idei etc.

În viziunea unor cercetători, concluziile Е.Здравомыслова şi А.Темкина referitoare la faptul că criza instituţiilor ştiinţifice uneori se dovedeşte a fi „spre avantajul" celor care încearcă să promoveze direcţii/idei noi în ştiinţa socială, utilizînd resursele comunităţii internaţionale, pot fi raportate la situaţia unor ţări din CSI. Chiar şi persoanele mai conservative din administraţie sau persoanele neinteresate deseori vin să susţină programele noi, de care pot depinde fluxul de resurse materiale în structurile de învăţământ şi de cercetare [273, p.49].

În acelaşi timp, se atestă şi altă faţetă a subiectului. În primul rînd, instituirea programelor de gen poartă deseori caracter de conjunctură, fapt ce se reflectă asupra calităţii acestora; în al doilea rînd, conotaţiile internaţionale puternice slujesc deseori ca pretext pentru critică din partea apărătorilor „culturii naţionale autentice"; în al treilea rînd, situaţia de reforme radicale permanente nu contribuie la instituţionalizarea reală şi de lungă durată a cursurilor noi: formele intermediare de instituţionalizare deseori se dovedesc a fi instabile.

În linii generale, atitudinea faţă de introducerea disciplinelor de gen în instituţiile de învăţământ superior, după părerea experţilor, oscilează între suspiciune şi acceptare, mai des fiind indiferentă. Excepţie reprezintă administraţia unor instituţii de învăţământ superior şi facultăţi – cîteva cazuri pe ţară, care sunt interesate de programele noi. În astfel de situaţii, se creează „puncte de sprijin" de natura centrelor locale de resurse de răspîndire a educaţiei de gen, foarte importante pentru promovarea acesteia la nivel naţional.

Printre ţările unde se atestă o atitudine binevoitoare faţă de iniţiativa educaţională de gen poate fi menţionat Kazahstanul, preocupat de imaginea sa de stat contemporan şi care dinamic se dezvoltă, şi Republica Moldova, care se orientează spre standardele educaţionale ale Uniunii Europene [273, p.14]. În Tadjikistan şi Azerbaidjan acestea la fel au un anumit sprijin politic, întrucît corespund poziţionării acestor ţări ca fiind modernizate şi avansate. Există premise pozitive

şi în Georgia, dar situaţia rămîne a fi nedefinitivată în contextul transformărilor politice şi sociale radicale.

În Russia situaţia este destul de controversată: pe de o parte, există o experienţă semnificativă de educaţie de gen atît la nivel formal cît şi nonformal, dar pe de altă parte voinţa politică la nivel de stat în domeniul egalităţii genurilor este destul de vagă în vederea promovării acestiea la nivel de doctrină politică şi cadrul legal-normativ în domeniu.

O atmosferă mai puţin prietenoasă pentru dezvoltarea educaţiei de gen se atestă în Uzbekistan: pe de o parte nu se atestă o împotrivire deschisă introducerii cursurilor la tematica de gen, însă, pe de altă parte, acestea se asociază cu influenţa occidentală „străină", şi duce la „atenţia sporită" a administraţiilor instituţiilor de învăţământ faţă de programele respective [273, p.15].

Analiza experienţelor şi ideilor cercetătoarelor, prezentate mai sus, permite formularea unor concuzii de ordin general asupra subiectului vizat:

- indiferent de contextul instituţional şi politic al ţărilor, în calitate de promotori de bază ai educaţiei de gen sunt, de obicei, persoane sau/şi grupuri de entuziaşti, mai rar structurile de stat;
- majoritatea iniţiativelor referitoare la realizarea programelor în materie de egalitate de gen au început „de jos": fiind iniţiate ori de organizaţii nonguvernamentale, ori de profesori, susţinuţi de administraţia instituţiilor respective*;*
- un rol important în acest sens revine relaţiilor profesorilor adepţi ai educaţiei de gen cu administraţia, statutului acestora în instituţia de învăţămînt; sensibilizării de gen a şefilor de catedră, a decanilor şi a rectorilor;
- drept obstacol esenţial în desfăşurarea cursurilor /disciplinelor în materie de gen se prezintă insuficienţa de resurse umane şi metodologice.

- ***Modalităţile de realizare a educaţiei în materie de gen***

În contextul celor relatate mai sus, putem evidenţia următorii actori, care contribuie la promovarea educaţiei de gen în ţările din CSI [270; 271; 273; 274; 275]:

1. Organizaţiile neguvernamentale de femei, care se ocupă, totodată şi de organizarea alfabetizării privind problematica femeilor şi a egalităţii de gen;
2. Savanţii şi profesorii disciplinelor umanitare, în ale căror interese profesionale se include şi problematica de gen;

3. Şefii de catedre, decani ai facultăţilor şi rectori ai instituţiilor de învăţământ cu idei progresiste, dar puţini la număr;
4. Organizaţiile internaţionale şi donatorii a căror mandat prevede susţinerea iniţiativelor educaţionale şi sociale privind asigurarea drepturilor femeilor şi promovarea egalităţii genurilor.

Forţa motrice a acestor procese, indiscutabil, o constituie primul şi al doilea grup, totodată acestea fiind prezentate deseori de unii şi aceiaşi oameni implicaţi în proiecte comune. La etapa iniţială de dezvoltare a educaţiei de gen, contactele comunităţii academice în studii /educaţie de gen cu mişcarea femeilor sunt destul de puternice (la fel cum a fost în SUA şi în Europa Occidentală) [319, p.17-48]. Însă, specificul dezvoltării iniţiativelor /programelor menţionate în arealul CSI constă în importanţa extrem de mare a celui de-al patrulea grup de actori, şi anume a organizaţiilor internaţionale şi a donatorilor [273, p.15].

Astfel, organizaţiile internaţionale, care oferă persoanelor entuziasmate posibilităţi de pregătire profesională la diverse cursuri, în cadrul şcolilor de vară ş.a, de a face schimb de experienţă şi stagiere, şi, nu în ultimul rînd, prin suport organizaţional şi materiale pentru organizarea activităţilor necesare, inclusiv pregătirea cursurilor, asigurarea cu literatură (în condiţii de lipsă completă a acesteia), au jucat în această situaţie un rol deosebit de important, fără de care iniţierea şi dezvoltarea educaţiei de gen ar fi fost greu de relizat.

După cum a fost menţionat, în majoritatea ţărilor, disciplinele în materie de gen sunt insuficient instituţionalizate. Dar, sub presiunea factorilor interni şi externi, se atestă unele schimbări pozitive. Astfel, în Tadjikistan, din anul 2001 există programul de stat „Direcţiile de bază ale politicii de stat privitor la asigurarea drepturilor şi şanselor egale a bărbaţilor şi femeilor în Republica Tadjikistan", unde este stipulată doleanţa de introducere a cursurilor în materie de gen în instituţiile de învăţământ ale ţării. În Azerbaidjan, Ministerul de învăţământ a aprobat introducerea în diferite instituţii de învăţământ a programelor ce ţin de problematica de gen; pe lîngă ministru a fost instituită şi o nouă funcţie - a reprezentantului de probleme de gen, a cărui misiune de bază constă în realizarea echilibrului de gen în sistemul de învăţământ. În Rusia, prin Hotărîrea Ministrului Educaţiei a Federaţiei Ruse (2004), în baza Facultăţii Sociologie şi Psihologie a Universităţii de Stat din Ivanovo, a fost formată Facultatea de perfecţionare în domeniul educaţiei de gen. În Kîrgîzstan, în scopul realizării decretului Preşedintelui ţării „Cu privire la planul naţional de acţiuni pentru realizarea egalităţii genurilor în Republica Kîrgîzstan pentru anii 2002-2006", Ministerul învăţământului a recomandat tuturor instituţiilor de învăţământ superior să introducă capitolul (disciplina) „Genderologie" în ciclul „Disciplinelor umaniste şi social-economice", să introducă în

numărul orelor facultative discipline de tipul „Politica de gen”, „Sociologia de gen” şi „Feminologia” şi să elaboreze programe de studii şi auxiliare în genderologie.

Astfel, grație unirii eforturilor tuturor persoanelor şi grupurilor cointeresate în promovarea educației în materie de gen s-a reuşit introducerea problematicii de gen în învățământ prin mai multe modalități: discipline specializate în materie de gen, module specifice în cadrul altor discipline, includerea tematicii de gen în activitatea studenților: realizarea cercetărilor în domeniu/scrierea tezelor anuale şi de licență etc.

Către anul 2005 în Azerbaidjan cursurile de gen au fost introduse în planul de studii a 5 din 42 de instituții de învățământ superior, în Armenia - în 13 din 90 de instituții de învățământ superior. În Georgia centrul de bază al educației de gen este Universitatea de Stat din Tbilisi, inclusiv filialele acestuia: la diferite facultăți sunt predate 6 cursuri în gender, încă cîteva – în alte instituții de învățământ superior. În Kazahstan în 13 instituții de învățământ superior din 180 existente în republică sunt predate 36 diverse cursuri în materie de gen. În Kîrgîstan cursurile respective se predau în 10 instituții de învățământ superior din 46. În Moldova se predau 5 cursuri gender, din ele 3 la Universitatea de Stat din Moldova. În Uzbekistan se predau doar cîteva cursuri în materie de gen în trei – cinci instituții de învățământ [273].

Un rol deosebit în constituirea educației de gen revine completarea acesteia cu rezultatele investigațiilor de gen. Trebuie menționat, în primul rînd, că aspectele fundamentale ale teoriei gender au fost elaborate în țările occidentale şi se bazau pe alte realități sociale. În al doilea rînd, transformările radicale ale perioadei de tranziție au afectat drastic toate aspectele vieții, inclusiv relațiile dintre genuri, impunînd reevaluarea rolurilor şi statuturilor bărbaților şi femeilor atît într-un context național socio-cultural, cît şi în fara acestuia.

Printre multitudinea activităților educaționale trebuie menționate, în mod special, şcolile de vară, care, în opinia experților şi participanților, au avut o importanță extraordinară în dezvoltarea comunității profesioniste a cercetătorilor şi pedagogilor în materie de gen în fiecare țară. Astfel de şcoli au contribuit la perfecționarea şi schimbul de experiență a persoanelor interesate/specializate în domeniu, consolidarea eforturilor prin dezvoltarea rețelelor profesioniste în domeniu şi, respectiv, depăşirea activității sporadice a cadrelor didactice din diverse instituții şi localități.

Referindu-ne la organizațiile care se ocupă de informarea/educarea în materie de gen, acestea pot fi împărțite convențional în centre de studii de gen şi în organizații de profil mai larg de activitate. Centrele de studii de gen, care există, de regulă, pe lîngă instituțiile de învățământ superior (iar uneori şi separat, precum în Almatî, Moscova ş.a.) joacă un rol cheie în introducerea

cursurilor în materie de gen în programele instituţiilor de învăţământ superior; multe din acestea fiind şi organizaţii de resurse nu numai pentru instituţiile lor, dar şi pentru o întreagă reţea (ca, de exemplu, Centrul gender a Universităţii Occidentale din Bacu, a Institutului pedagogic Vanadzor din Armenia ş.a.). În cadrul mai multor instituţii şi universităţi din Rusia (Universitatea din Petrozavodsk, Universitatea din Arhanghelsk, Universitatea socială din Moscova, Universitatea din Ivanovo, Universitatea pedagogică din Murmansk ş.a.) au fost deschise Centre de Studii în materie de Gen şi catedre în feminologie. În scurt timp au fost fondate arhive ale cercetărilor în domenii, editate cărţi, culegeri de articole.

Drept element important de eficientizare a educaţiei de gen în instituţiile de învăţământ se prezintă combinarea predării cu organizarea cercetărilor, care conribuie semnificativ la asigurarea cursurilor cu material empiric. După cum demonstrează şi experienţa occidentală, anume din centrele studiilor de gen şi a problemelor femeilor începe, de obicei, introducerea în masă a disciplinelor în materie de gen în curriculum universitar. Existenţa în instituţiile de învăţământ superior a structurilor specializate, unde se acumulează literatura necesară, generează schimbul de experienţă, coordonarea şi sprijinul reciproc, creează potenţialul profesional necesar.

Printre organizaţiile solide preocupate de studii de gen trebuie în mod special menţionate următoarele: Centrul de Studii de Gen din Moscova, Centrul de Studii de Gen din Harcov, Institutul de politici sociale şi de gen din Moscova, Centrul de Studii de Gen din Azerbaidjan, Centrul de Studii de Gen din Vladivostok ş.a.

În ceea ce priveşte organizaţiile nonguvernamentale active în problemele femeilor şi de gen, acestea se ocupă, de regulă, de organizarea instruirilor în afara instituţiilor de învăţământ şi lucrează cu diferite grupuri ţintă - de exemplu, femeile de la sat, femeile – candidaţi în timpul companiilor de alegere, antreprenoare ş.a. Activitatea acestora este foarte importantă, dat fiind faptul că educaţia în materie de gen după natura sa nu poate să se închidă în cadrul sistemului academic şi de învăţământ formal; aceasta obligatoriu trebuie să pătrundă în cele mai largi structuri şi institute publice. În acelaşi timp, din diverse motive, în special din lipsă de resurse umane şi financiare, multe ONG-ri sunt atrase şi în activităţi din învăţământul formal.

De fapt, experţii unanim evidenţiază importanţa interacţiunilor /coordonării activităţilor şi eforturilor dintre instituţiile de învăţământ şi ONG–ri referitoare la promovarea educaţiei de gen a populaţiei [156; 175; 273; 276].

- ***Comunitatea specialiştilor preocupaţi de domeniul educaţiei de gen***

Constituirea în ţările menţionate a unei comunităţii, relativ restrînse, dar destul de calificate de pedagogi şi cercetători, reprezintă una din realizările cele mai importante din ultimii ani în

domeniul educațional în materie de gen. Evident, procesul de creare a acesteia nu este deloc simplu. Reeşind din faptul că însăşi educația de gen există în formă de „focare" separate în unele instituții de învățământ, formarea acestora „pe cale naturală", din contul pregătirii noilor absolvenți şi doctoranzi, este destul de problematic. Grupul de bază al specialiştilor s-a format prin recalificare şi specializarea paralelă secundară.

Drept sursă importantă a completării comunității menționate se prezintă tinerii specialişti absolvenți ai instituțiilor superioare de învățământ, magiştri, doctoranți, absolvenți ai universităților din Occident. În mod special trebuie menționați absolvenții Universității Central-Europene, unde se face şi specializarea în studii de gen. Aceştia pot combină în activitatea lor cunoştințele teoretice acumulate şi cunoaşterea specificului local. În linii mari, anume specialiştii instruiți şi recalificați prin intermediul programelor internaționale reprezintă astăzi elita comunității în materie de gen.

În viziunea specialiştilor, vorbind la general, „calitatea lucrului şi nivelul de profesionalism în materie de gen a pedagogilor din învățământul superior variază între paramentri destul de mari: unii se apucă să citească lecții fără a consulta lucrările fundamentale în domeniul teoriei gender şi istoriei feminismului, alții dețin cunoştințe de expertiză şi realizează cercetări, solicitate nu numai în propria țară, dar şi de comunitatea internațională în domeniu" [273, p.21].

- ***Resurse informaționale***

În calitate de caracteristică comună a procesului de dezvoltare a educației în materie de gen pentru țările menționate poate fi evidențiat faptul o bună parte din literatura profesională de specialitate este acumulată prin diverse granturi, fiind depozitată în centrele de studii de gen şi alte ONG active în problemele femeilor. Caracteristic este faptul că aceste organizații dețin, de obicei, colecții de cărți mai variate şi voluminoase în materie de gen, comparativ cu bibliotecile de stat şi cele universitare. Această situație vine să confirme faptul că educația în materie de gen există la etapa actuală paralel sistemului academic şi se încadrează în aceasta doar parțial [273; 299].

Traducerea literaturii ştiințifico-metodice, editarea edițiilor autohtone se realizează cu greu, deoarece necesită o calificare înaltă şi resurse semnificative. O problema aparte, de ordin lingvistic şi metodologic, o constituie traducerea şi includerea în contextul național a terminologiei occidentale.

În pofida celor menționate, specialiştii autohtoni depun eforturi enorme în elaborarea şi editarea publicațiilor în context local. Practic în toate țările există publicații în limba de stat şi limbi străine. Pioneratul la acest capitol revine Russiei.

Un loc aparte printre edițiile în materie de gen revine editării diverselor buletine informaționale de către ONG active în domeniu. În toate țările menționate există şi o statistică de stat desagregată pe gen, se publică culegeri statistice „Femeile şi bărbații".

Ediţii periodice în materii de gen practic nu există, în pofida experienţelor existente doar pentru o perioadă scurtă de timp: de exemplu, Revista „Studii Gender” în Moldova în limba română (6 numere, anii 2000-2002); "Genderşunaslîg" (introducere în gender) în Azerbaidjan în azeră şi rusă (4 numere în anul 2000). Centrul de Studii de Gen din Haricov editează din 2000 culegerea „Гендерные исследования”. Organizaţia ucraineană de femei „Crona” editează revista „Я”. În Belorusia apare „ Междисциплинарный альманах гендерных исследований”. În Rusia trebuie menţionată revista „Мы” (Moscova), la fel şi „Женщина в российском обществе” - unica ediţie din sistemul de învăţământ superior specializată în studii de gen ş.a.

În linii generale, se constată prevalarea ediţiilor cu caracter informaţional comparativ cu cele ştiinţifice. Această situaţie reiese din faptul că educaţia academică în materie de gen este un domeniu mai slab dezvoltat al mişcării pentru promovarea egalităţii genurilor şi drepturilor femeilor.

În condiţiile de dispersare a comunităţii de gen, insuficienţă de literatură şi comunicare profesională, resursele electronice informaţionale sunt chemate să joace un rol tot mai activ. Printre reţelele cele mai eficiente în acest sens se prezintă Reţeaua Central-Asiatică de studii de gen, care include şi un web-site specializat deschis de Centrul de Studii de Gen din Almatî, care conţine revista on-line „Studii de gen în Asia Centrală”. Regiunea Caucazului în acest sens este prezentată din 2006 de către reţeaua informaţională a Centrului de Studii Informaţionale în materie de Gen din Azerbaidjan. Ucraina este prezentată prin reţeaua informaţională şi lista de discuţii a Centrului de Studii de Gen din Harcov. Merită atenţie paginile web a Universităţii Europene umaniste, a Centrului de Studii de Gen din Moscova, a Centrului de Studii de Gen din Vladivostok etc.

Practic în toate ţările menţionate mai multe organizaţii şi centre de sudii de gen au deschis pagini web, unde este plasată şi informaţia care într-o formă sau altă poate fi utilizată în scopuri educaţionale.

În contextul celor expuse mai sus, putem constata că ţările CSI au aderat la principiul democratic de asigurare a egalităţii în drepturi şi şanse a cetăţenilor, inclusiv indiferent de sex (consfinţit în constituţiile naţionale). În documentele naţionale discriminarea femeilor este tratată drept problemă la nivel de stat, fiind stipulată promovarea egalităţii genurilor (cel puţin la nivel formal).

În acelaşi timp, egalitatea formală a genurilor în faţa legii este asigurată insuficient de politici practice, fiind atestate cazuri de discriminare a femeilor în cîmpul muncii şi în familie. În unele ţări se întăresc ideile neotradiţionaliste, care tratează femeile numai în contextul familiei şi din perspectiva maternităţii şi supuşeniei faşă de soţ. Situaţia referitoare la educaţia în materie de gen în

fiecare țară depinde de o combinare complicată a mai multor factori: de gradul de aderare reală a guvernanților şi a elitei politice la „valorile internaționale" (avînd în vedere discursul ONU privind protecția drepturilor omului); de starea de lucruri în sistemul de învățămînt la general; de suportul donatorilor în fiecare țară concretă şi de nivelul de coeziune şi profesionalism al comunității academice specializate în materie de gen etc.

Țările CSI au acumulat diverse experiențe în domeniu, plasîndu-se pe poziții diferite în domeniu. Educația în materie de gen necesită suport şi în continuare, inclusiv şi al donatorilor, de altfel dezvoltarea în continuare a acesteia poate fi destul de problematică. Drept obstacole în acest sens pot fi menționate: instabilitatea sistemelor de învățămînt la etapa reformelor intensive, sărăcia cadrelor didactice, nevoite să se apuce de orice lucru pentru a supraveți, conservatismul comunității academice tradiționale şi, în sfîrşit, pur şi simplu lupta ideologică pentru locul femeilor în politica şi cultura fiecărui stat [175; 273; 274; 276, 299; 364].

Desigur un pas înainte în promovarea educației de gen ar constitui instituționalizarea acesteia în calitate de componentă obligatorie a standardelor de învățămînt de stat. În acest sens, este necesar un lucru de amploare de advocacy (pledoarie), care trebuie realizat paralel cu dezvoltarea comunității profesionale, în caz contrar disciplinele introduse "de sus" pot deveni o profanare a ideii.

În contextul experinței istorice anterioare, putem constata clar existența unor tendințe generale de transformare a relațiilor de gen, a unui ansamblu de vectori ai acestor schimbări, care se caracterizează nu numai prin specific național, dar şi trăsături comune, legate de vechiul aspect, care mai rămîne a fi un indicator geografic şi politic, o caracteristică importantă a relațiilor de gen.

2.1.2. Privire generală asupra educației de gen în Uniunea Europeană şi SUA

- ***Contextul politic***

Politicile Uniunii Europene referitoare la tratamentul egal aplicat femeilor şi bărbaților, susținute legal prin Articolul 119 al acordului de constituire a Uniunii Europene, Tratatul de la Roma din 1957, au fost din start importante pentru promovarea legislației în favoarea oportunităților egale şi a implementării acesteia în toate statele membre. Acest acord a dus la Legea Remunerației Egale (1970), Legea Renunțării la Discriminarea Sexuală (1975) şi la Amendamentul Valorii Egale (1984), la adoptarea altor documente (anexa 1).

Cadrul legal al comunității europene stipulează egalitatea femeilor şi bărbaților în fața legii. Promovarea egalității genurilor reprezintă un element important al relațiilor externe şi al politicii de

dezvoltare a cooperării UE. În mod particular, promovarea şi protejarea drepturilor femeilor este o parte integrantă a politicii UE referitor la drepturile omului în ţările lumii a treia. Mai mult ca atît, legislaţia privind tratamentul egal este stabilită drept parte integrantă a *acquis communautaire,* care trebuie respectată de către ţările care doresc să devină membre ale UE.

În ultimii ani se atestă un progres considerabil referitor la situaţia femeilor în Statele membre, dar egalitatea genurilor în viaţa cotidiană mai este subminată de faptul că femeile şi bărbaţii nu se bucură de drepturi egale în practică. Existenţa subreprezentativităţii şi a violenţei împotriva femeilor, *inter alia,* indică existenţa inegalităţii structurale gender. Această situaţie poate fi redresată prin integrarea obiectivelor egalităţii genurilor în politicile care au impact direct sau indirect asupra vieţii femeilor şi bărbaţilor.

Necesităţile şi aspiraţiile femeilor trebuie luate în considerare şi tratate cu aceeaşi importanţă ca cele ale bărbaţilor în cadrul realizării politicilor şi programelor. Aceasta reprezintă abordarea integrată a egalităţii genurilor (gender mainstreaming - GM), adoptată în 1996.

Documentele referitoare la gender mainstreaming (GM) subliniază nevoia folosirii unei *strategii duble* (twin track strategy) în politicile Uniunii Europene [103; 233 etc.]. Paralel cu abordarea integrată a egalităţii genurilor, existenţa inegalităţii cere implementarea acţiunilor specifice în favoarea femeilor. GM nu presupune înlocuirea politicilor specifice privind egalitatea de gen, ci este o strategie complementară care fortifică efectele cumulate ale celor doua abordări. Atenţia acordată GM nu trebuie sa conducă la dispariţia politicilor sau a mecanismelor care au drept scop specific egalitatea de gen, ci urmăreşte sa genereze o creştere a interesului pentru cauzele determinante în deciderea strategiei care trebuie aplicată, precum şi a modalităţilor de asociere a celor două strategii.

Importanţa problemei abordate a fost confirmată şi prin adoptarea *Strategiei Cadru privind Egalitatea Genurilor pentru 2001-2005,* care a stabilit cadrul de acţiuni ale Comunităţii intru atingerea scopului de eliminare a inegalităţilor şi de promovare a egalităţii dintre femei şi bărbaţi.

În martie 2006 a fost adoptat următorul document strategic, ce vizează fortificarea rezultatelor Strategiei menţionate *„Foaie de parcurs pentru egalitate între femei şi bărbaţi 2006-2010”* (A Roadmap for equality between women and men 2006-2010). Documentul stipulează şase arii prioritare pentru acţiunile UE: independenţa economică egală pentru femei şi bărbaţi; reconcilierea vieţii private şi profesionale; reprezentarea egală la luarea deciziilor; eradicarea tuturor formelor de violenţă în bază de gen; eliminarea stereotipurilor de gen; promovarea egalităţii genurilor în politicile externe şi de dezvoltare.

Problema încorporării dimensiunii de gen în rezolvarea problemelor strategice şi curente ale Europei a fost discutată în cadrul Conferinţei a 6-a Europene a miniştrilor „Drepturile omului şi

problemele economice în Europa – egalitatea genurilor", care a avut loc în iunie 2006 la Stocholm. Participanții au discutat diverse aspecte ale egalității genurilor, în special cele economice, în contextul drepturilor omului, analiza de gen şi bugetul de gen în calitate de instrumente ale dezvoltării economice.

Ca urmare a mişcărilor feministe de tip activist şi a celor academice, dublate de discursul egalității de gen al Uniunii Europene, în mai multe țări s-au făcut simțite schimbări profunde în relațiile dintre femei şi bărbați în majoritatea domeniilor vieții sociale.

Multe țări europene au adoptat cadrul legislativ special adresat domeniului egalității genurilor: Albania, Austria, Bosnia şi Herțegovina, Croația, Danemarca, Elveția, Finlanda, Franța, Islanda, Lituania, Norvegia, Olanda, România, Slovenia, Suedia (anexa 2). Toate țările UE au creat structuri instituționale în domeniu.

O nouă dimensiune a politicii este legată de lărgirea crescîndă, economică şi politică, a Uniunii Europene. Aceasta poate avea o semnificație majoră pentru restructurarea genurilor şi a altor relații sociale în țările Uniunii Europene, o dată cu posibilitatea de a influența angajarea, piețele, regimul fiscal, practic toate domeniile de dezvoltare.

- ***Sistemul de învățămînt***

Viziunea egalității genurilor se măsoară ca o dimensiune a reorganizării activității universalităților, ce deschide noi posibilități de a reconsidera activismul de gen în cadrul dominant al economiei de piață competitive şi de antreprenoriat.

Succesul depinde de persistenta şi munca consecventă de-a lungul unei perioade semnificative de timp, pentru a se adapta la schimbarea ambianței externe. Experții europeni afirmă că progresul egalității de gen este inevitabil, doar că este necesară perfecțiunea în cercetare şi eforturi în atragerea celor mai bune talente în universități, avînd în vizor genul persoanelor şi experiența acestora. Neo-liberalismul reface scopurile şi activitatea universităților din Uniunea Europeană şi Statele Unite. În țările cu economie de piață, pentru a spori schimbul de mărfuri şi generarea profiturilor şi oportunităților economice, se creează o cultură de antreprenoriat şi competiție între universități, ceea ce duce la creşterea puterii lor economice prin sporirea cercetărilor, dar şi pregătirea persoanelor pentru piața muncii. U.Muller, de exemplu, explică cum în cadrul Procesului de la Bologna o ideologie economică neo-liberală duce la modificări de structură în universitățile germane, făcînd amplasările contestate cu oportunități controversate şi provocările pentru progresul ce tine de egalitatea genurilor. Printre aceste modificări de structură este şi descentralizarea suplimentară a autonomiei instituției, timpul redus pentru studii universitare, delimitarea nivelurilor de bacalaureat /masterat şi măsurile sporite de control [242, 24]. Deşi perceput ca neutre, aceste schimbări pot avea, ca efect, consecințe nefavorabile. Universitățile de pe ambele părți ale

Atlanticului de Nord demonstrează modele foarte asemănătoare de reprezentare de gen în instituțiile lor. Femeile reprezintă majoritatea dintre studenții din ultimul an în Uniunea Europeană (58%) şi Statele Unite (56%), pe de altă parte, prezența lor devine mult mai rară la fiecare nivel al ierarhiei academice, astfel încît la nivelul înalt femeile constituie doar 14% din numărul total de profesori în universități din Uniunea Europeana şi 15,8% în Statele Unite [*apud* 242]. Astfel, comparativ cu R.Moldova, în țările UE şi SUA una din problemele majore ce țin de asigurarea egalității de gen în sistemul educațional vizează oferirea de şanse femeilor de înrolare în rîndul cadrelor didactice din şcoala superioară. În acelaşi timp, pentru femeile din Moldova, cadre didactice din sistemul de învățămînt superior, pe prim plan se impune problema fortificării statutului profesional şi, respectiv, majorarea salariilor.

Specialistele europene constată că fiecare linie descendentă (figura 2) reprezintă pierderi semnificative, o oportunitate individuală pentru femei şi relativ pentru o instituție potențială pentru rezolvarea problemelor şi realizarea creşterii economice. Devine clar că lipsa egalității între genuri continuă să fie o problemă serioasă [T.Rees, 242, p.10].

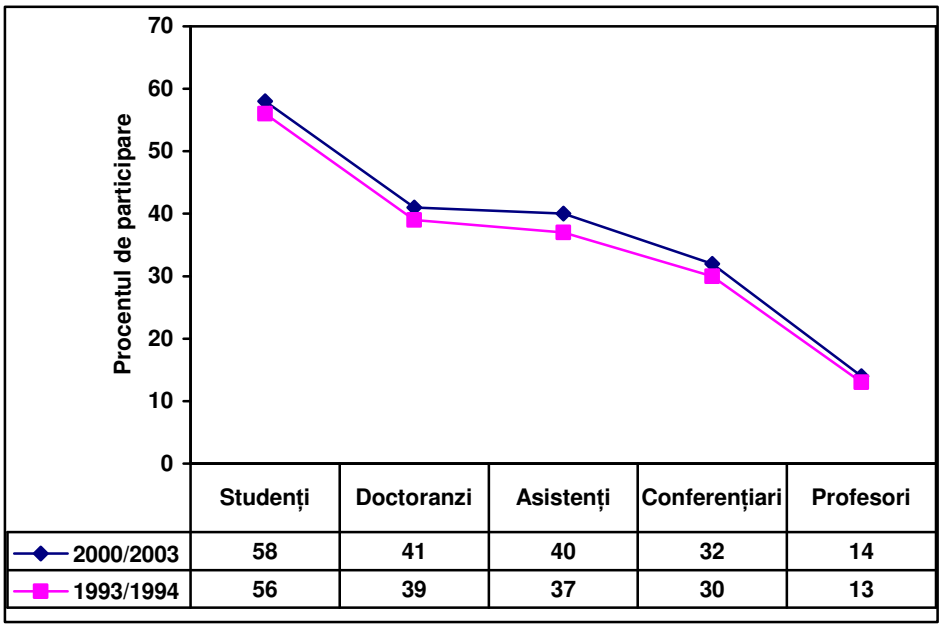

	Studenți	Doctoranzi	Asistenți	Conferențiari	Profesori
2000/2003	58	41	40	32	14
1993/1994	56	39	37	30	13

Figura 2. Femeile în sistemul de învățămînt superior din UE

Experții UE indică asupra segregării în calitate de factor în educație. În pofida faptului că femeile actualmente reprezintă majoritatea (59%) între specialiştii cu studii superioare recent absolvenți ai instituțiilor de învățămînt superior, domeniile de cercetare a acestora rămîn a fi unele puternic stereotipizate. Astfel, educația, ştiințele socio-umane, cultura şi sănătatea constituie aproape jumătate din domeniile de specializare a femeilor. În acelaşi timp, în domeniul ştiințelor

tehnice sunt implicate doar o femeie din zece specialişti în domeniu comparativ cu bărbaţii (4 din 10 specializaţi) [89].

În Uniunea Europeana realizarea principiului egalităţii de gen se analizează prin asigurarea egalităţii de oportunităţi, aceasta reprezentînd unul din drepturile omului. Eforturile Comisiei Europene (EC) au servit ca exemplu pentru luarea deciziilor de către membrii UE pentru a încorpora oportunităţile egale în agendele lor. Astfel, schimbările în cadrul instituţional trebuiau asistate de strategiile de diverse politici promovate în UE: tratamentul egal, acţiunea pozitivă şi transformarea (abordarea integrată) politicii. Tratamentul egal sporeşte accesul femeilor, dar succesul este limitat din cauza lipsei mecanismelor de monitorizare eficientă. Acţiunile pozitive şi discriminarea pozitivă schimbă situaţia în plan cantitativ şi asigură intervenţiile şi măsurile active pentru a garanta eficienţa schimbărilor. Oricum, în timp ce promovăm accesul egal, barierele structurale neschimbate şi atitudinile continuau să consolideze diferenţele de gen, amplasarea perspectivelor pentru femei în organizaţiile predominant masculine. Abordarea integratoare de gen transformă responsabilitatea ce tine de egalitatea de gen, scimbînd accentul de la femei spre ambele genuri. De la universităţi se aşteaptă întreprinderea schimbărilor structurale şi culturale în organizarea acestora, prin încorporarea egalităţii de gen în toate politicile, procedurile şi programările de buget. T.Rees indică faptul că „transformările din agendă referitoare la oportunitatea de participare în educaţie, instruire, angajare la serviciu să nu fie fortificate sau limitate de apartenenţa la un grup sau altul" [*apud* 242, p.46].

În viziunea specialiştilor, dacă se aspiră la egalitatea de gen în Uniunea Europeană, trebuie recunoscut pericolul inerent de privilegiu pentru un cadru aparte acordat unei naţiuni sau stat; referindu-se la adoptarea oficială a legislaţiei şi practicii UE, trebuie recunoscut faptul că implementarea cercetărilor/politicilor trebuie asigurată cu argumente istorice, culturale, sociale şi politice pentru fiecare stat-naţiune [M.Sagaria şi Agans *apud* 242].

Referindu-se la egalitate de gen în Statele Unite, experţii constată faptul că, la moment, egalitatea de gen în Statele Unite este legată de diversitate, care este rezultatul reorganizării acţiunilor afirmative prin legislaţie şi procese imparţiale. Mişcările de întrunire naţională pentru drepturile civile în 1960 şi 1970 au influenţat în cele din urmă deciziile pentru crearea mecanismelor afirmative, care generează politicile de egalitate de gen. Acţiunile afirmative privind cadrul instituţional de egalitate de gen creează condiţii care oferă oportunităţi egale de angajare la serviciu, care nu admit discriminarea în baza de credinţă, culoare, origine şi, din 1967, în bază de sex.

Judith Glazer-Raymo semnalează că, datorită liderismului femeilor din Congresul SUA, a fost promovat un act special în învățământul superior 1971 [*apud* 242, p.164]. Mersul în gol împotriva acțiunii afirmative care a început în anii 90 o dată cu schimbarea accentelor spre industrie dinspre universitate au avut efecte dăunătoare asupra domeniului egalității genurilor în învățământul superior la general şi la adresa femeilor, în special. Curtea Supremă a SUA a decis diversitatea în educație pentru a pregăti specialişti bine pregătiți pentru piața de muncă complexă. Conceptul de diversitate îşi are rădăcini în diferite caracteristici culturale cum sunt valorile, limbile, tradițiile, abilitățile, cunoştințele şi comportamentele individuale şi de grup. Schimbările legale consfințesc diversitatea. În acelaşi timp, cadrul legal pentru egalitatea de gen rămîne a fi într-o stare precară [J.Glazer-Raymo, *apud* 242].

- ***Modalități de realizare a educației de gen***

Un rol deosebit de important în promovarea problematicii de gen în mai multe țări a avut *feminismul academic*. De exemplu, se poate considera că în România feminismul academic este mai dezvoltat decît cel activist [M.Miroiu, 137]. Acest proces a început după 1992-1993, extinzîndu-se treptat în diferite centre universitare: Şcoala Națională de Studii Politice şi Administrative Bucureşti, Universitatea Babeş-Bolyai Cluj, Universitatea Bucureşti, Universitatea de Vest Timişoara, Universitatea „AI. Cuza" Iaşi. Competențele în domeniu au crescut semnificativ şi, ca urmare, din 1998, la inițiativa prof. dr. Mihaela Miroiu, a luat ființă un Masterat de Studii de Gen în cadrul Facultății de Ştiințe Politice a Şcolii Naționale de Studii Politice şi Administrative din Bucureşti.

În acelaşi timp, în diferite țări dezvoltarea studiilor feministe /studiilor de gen este destul de diversă. Deşi se atestă realizări semnificative privind promovarea egalității de gen în țările Comunității Europene, nu s-a ajuns la o politică unică referitoare la organizarea educației de gen. La acest capitol pot fi menționate următoarele constatări:

- existența în cadrul mai multor universități, instituții a studiilor de gen / studiilor adresate femeilor; cursurilor opționale în materie de egalitate a genurilor;
- crearea în cadrul universităților a unor Centre specializate în probleme de gen (Universitatea Humbold, Berlin; Universitatea din Frankfurt etc.), finanțate cu suportul universităților respective;
- în mai multe universități se practică introducerea cursurilor în gender la nivel de masterat;
- funcționarea la nivel european a unei comunități dezvoltate a specialiştilor în materie de gen / a unei rețele internaționale a universităților care practică studii de gen;
- funcționarea la nivel de universități a unor supraveghetori privind asigurarea dimensiunii de gen (de exemplu, Finlanda, Germania) etc.

În mod special trebuie menționată atenția şi sprijinul acordat cercetărilor prin prisma de gen în diverse domenii din partea Consiliului Europei, fiind creat un Fond specializat.

În pofida faptului că contextele sociale, politice şi legale în Uniunea Europeană şi în fiecare din națiunile-state se deosebesc de cele din Statele Unite, strategiile de schimbare sunt asemănătoare, fiind formulate în corespundere cu situațiile locale.

2.1.3. Sistemul de învățământ de profil pedagogic şi dimensiunea de gen

- **Pregătirea cadrelor didactice**

Tratatul de la Maastricht (1992) şi reuniunea şefilor statelor şi guvernelor Uniunii Europene de la Lisbon în 2000 au evidențiat rolul educației pentru dezvoltarea socială şi economică viitoare. Astfel, educația şi instruirea vocațională sunt abordate în calitate de competențe care se dezvoltă în contextul creşterii globale a competiției şi a necesităților crescînde în raport cu standardele înalte ale pieții muncii [244].

Organizația Națiunilor Unite de Organizare Educațională, Ştiințifică şi Culturală (UNESCO) indică faptul că „*educația trebuie să fie un instrument de a împuternici copiii şi adulții să fie participanți activi în transformarea societății lor. Învățarea trebuie de asemenea să se axeze pe valori, atitudini şi comportamente care vor da individualităților capacitatea de a învăța să trăiască împreună intr-o lume caracterizată de diversitate şi pluralism*" (UNESCO, 2006).

În acest sens, funcția şcolilor ca instituții educaționale şi responsabilitatea profesorilor au devenit factorii cheie în dezvoltarea studenților şi a elevilor, dezvoltarea capacității de dezvoltare a deprinderilor, intereselor şi potențialului individual. Houston pune accent în mod particular pe statutul profesorilor şi citează că „şcolile nu pot fi niciodată mai efective decît calitatea profesorilor lor" [*apud* 104, p.13]. Interpretîndu-l pe Houston, putem spune că profesorii nu pot fi niciodată mai efectivi decît calitatea educației lor. Drept consecință în multe țări din lume, responsabilitatea pentru pregătirea profesorilor a fost atribuită universităților „unde viitorii profesori sunt capabili să beneficieze de resursele intelectuale ale educației superioare în paralel cu alte profesii" [H.Leavitt, *apud* 104, p.14].

Analiza integrării dimensiunii de gen în curricula învățământului de profil pedagogic calitativ şi cantitativ nu este o problemă retorică. Aceasta include şi multiplele întrebări referitoare la rolul aspectului de gen în contextul pregătirii pedagogilor, necesitatea acțiunilor de a întări influența şi impactul dimensiunii de gen în cadrul educației.

Referindu-ne la dimensiunea de gen în învățământul de profil pedagogic constatăm că abordarea genului în calitate de instrument care ar putea fi utilizat în relație cu toți factorii conectați la formarea inițială profesională şi la teoriile educaționale, curriculum şi alte aspecte. Integrarea

dimensiunii de gen în învățământul de profil pedagogic înseamnă creşterea conştientizării faptului că genul contează pentru toate domeniile educației. Rolurile şi stereotipurile de gen nu sunt predispoziții naturale, ele sunt construite social şi impactul acestora trebuie considerat în contextul social. Problema accesului bărbaților şi femeilor la educație, segregarea pe verticală şi orizontală din educație, reproducerea stereotipurilor de gen prin educație şi relația cu segregarea de gen în cîmpul muncii implică necesitatea analizei mecanismelor de formare şi perpetuare a segregării. Discutarea problemelor menționate în afara analizei dimensiunii de gen poate fi comparată cu un tratament al simptomelor fară evaluarea cauzelelor sale esențiale [104, p.16].

Discuțiile multiple asupra schimbărilor şi reformelor în cadrul pregătirii cadrelor didactice implică înțelegerea că pregătirea profesorilor este influențată de o multitudine de factori diferiți care se condiționează reciproc şi se încadrează într-un context concret cultural şi social. În figura 4 sunt prezentate componentele care contribuie la pregătirea cadrelor didactice (CD) în context cultural şi social avînd drept instrument genul / pe fundalul constituirii culturii de gen în societate (adaptat după [104, p.14].

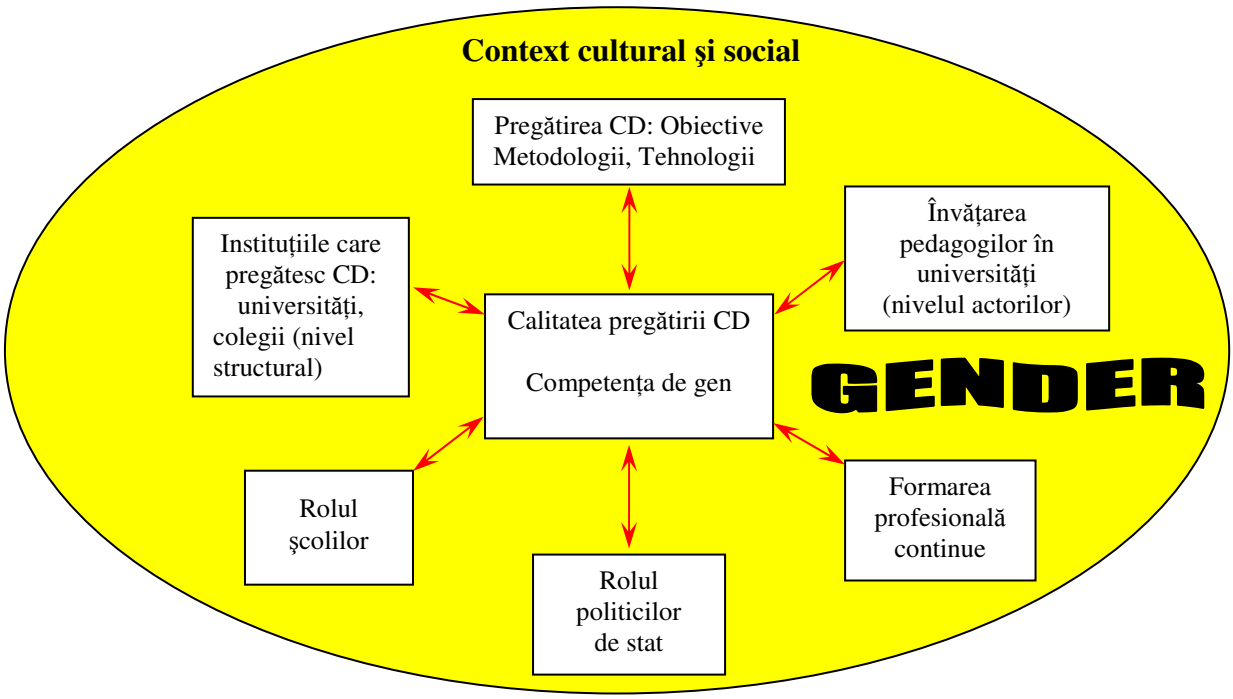

Figura. 3. Pregătirea cadrelor didactice pe fundalul constituirii culturii de gen în societate

N.Stromquist îi consideră pe profesori drept „parte integrantă a cadrului educațional, care joacă un rol cheie în transmiterea ideologiilor de gen" [215, p.229)]. Atitudinile şi comportamentul profesorilor, caracterizate drept sensibile la gen, devin o auto-realizare propice internalizată de copii şi refortificată de către mediul educațional şi social. Competența şi perspectiva principală a

profesorilor care necesită să fie adaptată în acest context este competența de gen, care poate fi înțeleasă ca o abilitate a profesorului să descifreze atitudinile părtinitoare în scopul contracarării acestora [J.Sanders, 199]. Competența de gen se prezintă drept competența de bază a pedagogului [И.Загайнов, 296, p.7].

L.Frosi concluzionează că profesorii instruiți în cadrul programelor referitoare la promovarea egalității de gen „construiec o nouă identitate profesională, îmbogățită cu cunoştințe şi competențe referitoare la egalitatea de gen" [*apud* 104, p.18]. G.Weiner formulează ideea că „gender a avut tentația de a fi prioritate scăzută pentru pedagogi" [238, p.235].

În literatura de specialitate, unde dimensiunea de gen a fost raportată la pregetirea cadrelor didactice, mai frecvent sunt reflectate stereotipurile în predarea materialului, diferențele de gen în practica de predare, evaluare etc. Astfel, G.Bonder a provocat discuții la acest capitol prin studiul adresat transmiterii stereotipurilor pe criteriu de sex în procesul de predare - învățare în arii variate ale curriculumului şcolar. Autoarea a analizat cum profesorii din şcolile primare percep stereotipurile de gen şi cum modifică ei atitudinile, în ce mod are loc confruntarea, care este impactul acestora asupra interacțiunii pedagogice [*apud* 104, p.17].

A. de Munter menționează relația dintre comportamentul pedagogului şi dezvoltarea identității elevilor, indicînd asupra influenței stereotipurilor de gen asupra atitudinii şi aşteptărilor diferite ale pedagogilor față de fete / băieți [8, p.30]. În acest sens se impune sensibilizarea de gen a cadrelor didactice, formarea competenților care includ dimensiunea de gen.

În contextul implementării conceptului abordării integrate a genului (gender mainstreaming), actorii politici şi ştiințifici, la fel şi instituțiile economice, au început să atragă o mai mare atenție integrării dimensiunii de gen în educație şi, ca rezultat, în învățămîntul pedagogic. Diverse organizații şi structuri, cum ar fi Consiliul Europei, seminarul de Stat pentru Didacticieni şi Educație Pedagogică din Offenburg (Germania) sau Banca Asiatică de Dezvoltare, UNESCO etc. au realizat proiecte şi campanii de ridicare a nivelului de conştientizare vizavi de implementarea dimensiunii de gen în educație şi formarea inițială profesională şi îmbunătățirii calității pedagogilor.

G.Bonder indică asupra importanței cooperării între studiile de gen din domeniul educațional şi sferele de realizare a politicilor, pe de o parte, şi programe de educație formală, pe de altă parte. Pentru a face această legătură mai eficientă se pune problemă efectuării transformării ierarhiei de gen prin educație [*apud* 104, p.19].

Dezbaterile cu privire la includerea dimensiunii de gen în succesul educațional poate aduce la o nouă determinare a succesului academic, care vizează în plan major problema succesului social şi, drept rezultat, contribuie la conexiunea sistemului de învățămînt cu problemele sociale, formînd temelia transformărilor sociale [T.Pinto, 176, p.15].

Astfel, în contextul celor expuse mai sus, se conturează importanța mediului sensibilității la gen pentru organizarea eficientă a procesului de pregătire a cadrelor didactice.

- **Implementarea dimensiunii de gen la nivel de învățământ universitar**

Studiile efectuate indică importanța atribuită învățământului de profil pedagogic în calitate de sferă educațională fundamentală încorporată în contextul cultural şi social. În acest context, se înscriu rezultatele şi recomandările Proiectului "Gender Roles and Stereotypes in Education and Training" [104; p.32]. Analiza rezultatelor prin prisma structurării acestora privind integrarea / neintegrarea dimensiunii de gen în învățământul de profil pedagogic permite înțelegerea raportării factorlui de gen la sistemul educațional.

Astfel, în situațiile cînd dimensiunea de gen nu era integrată în pregătirea inițială a cadrelor didactice drept *cauze* specifice au fost menționate, de obicei, neacceptarea genului drept trăsătură de calitate sau considerarea genului ca un subiect neimportant. În mai multe cazuri, în țările europene ne-integrarea dimensiunii de gen nu se datorează insuficienței de fonduri comparativ cu țările CSI.

Acțiunile de asigurare a unei viitoare integrări stresează importanța campaniilor de informare la nivel de conducere şi actori ai sistemului de învățământ de profil pedagogic. La nivel structural, măsurile trebuie concentrate asupra unui echilibru mai bun dintre activitatea profesională şi viața privată. Formarea rolurilor de gen în afara universității este considerată drept imbold în procesul de integrare în universități. În acest context, rolul *investigațiilor în materie de gen* este perceput de o importanță moderată.

În cazurile, unde dimensiunea de gen este integrată în învățământul de profil pedagogic, au fost determinate considerațiile instituționale şi precondițiile, actorii de inițiere, deciziile politice, furnizarea resurselor şi influența investigațiilor în materie de egalitate de gen. *Considerațiile instituționale* se referă, în primul rînd, la nivelul structural care promovează egalitatea de gen şi mobilizează perspectivele de gen.

Precondițiile sunt, de asemenea, conectate la nivelul structural. Suportul politic şi resursele financiare nu constituie o precondiție fundamentală pentru realizarea integrării dimensiunii de gen, pe cînd în țările CSI, frecvent, acestea se prezintă ca fiind determinante. Reprezentanții universității din structurile de conducere (rectorul universității, decanul facultății), structurile de jos ale universității (profesorii) şi structurile politice de sus (ministerele) se constituie ca *actori de inițiativă.*

De obicei, nivelul de *informare şi pregătire a* conducerii universităților este destul de moderat, fiind evidentă necesitatea instruirii corespunzătoare. Aceasta devine extrem de importantă datorită faptului că managerii universității şi profesorii se înscriu şi în lista actorilor suporteri. Suportul extern accentuează asistența guvernului de către ministere, a ministerelor din partea

universităților. În același timp, asistența politică este subliniată de cercetătorii europeni în contextul de inițiere și suport, dar nu ca o premisă fundamentală pentru integrarea dimensiunii de gen.

Deciziile politice au o influență mare asupra procesului de implementare. Măsurile particulare care sunt luate la nivel național ne arată necesitatea politicilor relevante și a cadrului structural. În acest context, se atestă o cooperare slabă și lipsă de interacțiune dintre actorii politici și reprezentanții sectorului academic.

În majoritatea țărilor, *resursele alocate pentru studii de gen* sunt insuficiente. Se atestă o integrare orizontală scăzută a dimensiunii de gen printre discipline. Comparativ cu alte curricule universitare, integrarea verticală a dimensiunii de gen este destul de rară în universități. În același timp, studiile demonstrează că rezultatele *investigațiilor în materie de egalitate de gen* au o influență mare asupra procesului de integrare, se focusează pe realizarea evaluării, cercetarea diferențelor, evidențierea înclinațiilor de gen și realizarea dimensiunii de gen. Acest rol al *investigațiilor în materie de egalitate de gen* este de o mare importanță.

Implementarea dimensiunii de gen nu înseamnă „adăugați femei și mișcați-vă" [A.Pearson /P.Rooke *apud* 104, p.8] sau strecurînd „ceva gender" în structurile existente. Tot procesul de implementare este relatat la un proces transformativ în diverse arii în cadrul universității și învățămîntului de profil pedagogic. Implementarea dimensiunii de gen în cadrul pregatirii inițiale a cadrelor didactice, de asemenea în cadrul altor curricule universitare, poate și trebuie să fie realizată în baza principiului pluralistic. În caz contrar, nu poate fi creată o formă unică pentru o implementare trans-universitară ori trans-culturală.

Studiile realizate demonstrează integrarea insuficientă a dimensiunii de gen în sistemul educațional la general, în special în învățămîntul pedagogic universitar. Mai mulți indicatori pot fi luați în considerație: autonomia universităților, abordarea /neabordarea problemelor de gen, reprezentativitatea problemelor de gen pentru universități etc. G.Weiner este de părerea că „axarea pe dimensiunea de gen este interpretată ca fiind anti-masculină și dispersată, în pofida influenței evidente a factorului de gen în clasele școlare și universitare" [238]. Autoarea vine să specifice faptul că atitudinea anti–gen este raportată la relația dintre gen și feminism. S.Hollingsworth identifică cinci ipoteze ce denotă natura problematică a dimensiunii de gen în educația pedagogică din Statele Unite:

a. învățămîntul de profil pedagogic este lucrul femeilor și acolo caracteristica de gen apare ca ceva „normal";
b. nu mai este spațiu valabil pentru dimensiunea de gen în curriculumul supraîncărcat;
c. tematica de gen este predată deja, ca parte a cursului pe diversitate și multiculturalism;
d. „nu este necesar" – abordările cercetărilor pedagogice curente sunt adecvate;

e. genul este un subiect tabu, prea emoțional, controversat sau senzitiv pentru a fi predat în clasele de învățământ „neutre” şi „obiective” [*apud* 104, p.85].

În baza celor expuse mai sus, se conturează o structură a procesului de implementare a dimensiunii de gen în sistemul educațional (Tabelul 10).

PROBLEMELE CHEIE	ACȚIUNILE SUGERATE
Cadrul instituțonal	
• responsabilități • poziționarea de gen • analiza status quo • implementarea scopurilor • suportul intern / extern • bugetul	• identificarea strategiilor de implementare şi responsabilitate la toate nivelurile • clarificarea şi definirea importanței specificului de gen în contextul universitar • analiza curentă a statutului de gen în cadrul universității • identificarea scopurilor pentru o perioadă concretă de timp • identificarea rețelelor de parteneri externi şi interni • asigurarea alocațiilor pentru procesul de implementare: cursurilor/ traininguri în materie de gen, controlul personalului, materiale pentru profesori etc.
Sensibilitatea la gen • conducerea instituției • cadrele didactice • studenții	• orgnizarea trainigurilor de informare la nivel de personal superior • organizarea sensibilizării la gen (cursuri, traininguri) a cadrelor didactice la toate nivelurile • organizarea cursurilor de informare în materie de egalitate de gen pentru toți studenții / formarea competenței de gen • furnizarea informațiilor şi a materialelor în materie de egalitate de gen pentru toți actorii tuturor nivelurilor
Sensibilitatea/competența de gen • nivelul actorilor (a) • nivelul structural (b) • nivelul de subiect (c)	• crearea de stimulente pentru administrația instituțiilor (a) • promovarea şi implicarea partenerilor externi (a/b) • organizarea de cursuri de formare continue pentru profesori în materie de egalitate de gen (a/b) • integrarea competenței de gen în procedurile de angajare(b) • crearea comitetelor / unitățĭor pe egalitate de gen (b) • introducerea cursului de auto-evaluare cu acțiuni consecvente (b/c) • crearea unui curriculum sensibil la gen (c)
Monitorizare	
• planificare • implementare • evaluare	• dezvoltarea aranjamentelor de monitorizare pentru planificare, implementare şi evaluare: a indicatorilor, controlul intern al grupelor să înceapă la nivelul de pregătire, evaluarea externă de către consultanți • grupul de monitorizare să fie dezagregat în masculin şi feminin • toți indicatorii relevanți pentru implementare au ca scop dezagregarea pe gen
Evaluarea impactului	
• încorporarea unei evaluări a impactului vizavi de actori, structură şi subiect la nivel de, în cadrul şi în afara structurii universității, dezagregată pe gen	

Tabelul 10. Structura procesului de implementare a dimensiunii de gen

2.2. Perspectivele educației de gen în contextul noilor educații

Modul de dezvoltare a lumii contemporane este legat, în mare măsură, de modul în care educația poate să satisfacă cerințele acestei dezvoltări. Trebuie subliniat faptul că cele *cinci conținuturi generale ale educației - morală, intelectuală, tehnologică, estetică, psihofizică* - reflectă liniile constante de evoluție a personalității umane, valabile la toate nivelurile de vîrstă psihologică şi şcolară, adaptabile la contextul propriu fiecărei etape istorice în general, fiecărei societăți şi comunități în mod special. Integralitatea lor nu exclude însă, ci asigură deschiderea spre problemele pedagogice noi care apar, mai ales în momentele de schimbare socială reformatoare înregistrate la nivel național şi internațional [S.Cristea, 57].

Educația „este atît un drept al omului în sine, cît şi un mijloc indispensabil de a realiza alte drepturi ale omului. Ca drept de emancipare, educația este principalul vehicol prin care adulții şi copiii marginalizați din punct de vedere economic şi social se pot ridica din sărăcie şi pot obține mijloacele de a participa pe deplin la viața comunității. Educația joacă un rol important în emanciparea femeilor, salvarea copiilor de munci exploatatoare şi periculoase şi de exploatarea sexuală, promovarea drepturilor omului şi a democrației, protecția mediului şi controlul creşterii populației. Educația este recunoscută, din ce în ce mai mult, ca una dintre cele mai bune investiții financiare pe care le pot face statele. Dar importanța educației nu este numai practică: o minte bine educată, luminată şi activă, capabilă să „hoinărească" liber şi mult, este una dintre bucuriile şi recompensele existenței umane" (Convenția Internațională privind Drepturile Economice, Sociale şi Politice (art. 13, 14)).

Documentele Conferinței de la Dakar (2000) stipulează educația în calitate de drept fundamental al omului, cheia pentru o dezvoltare durabilă, pentru pace şi stabilitate în şi între țări şi, astfel, un mijloc indispensabil de participare eficientă la societățile şi economiile sec.XXI [36]. Prin urmare, educația, prin structură, obiective şi conținut, trebuie să se ajusteze necontenit la cerințele evoluției realității naționale şi internaționale. Semnificațiile şi eficiența actului educativ sunt date de disponibilitățile educației de adaptare şi autoreglare față de sfidările tot mai numeroase ale spațiului social.

În ceea ce priveşte aspectul procesual al demersului educativ în sine, sunt destule voci care ne avertizează în legătură cu nevoia unor redimensionări şi chiar a unor schimbări de paradigme educaționale. În 1996 în cadrul şedinței Comisiei Internationale privind Educația pentru sec.XXI a UNESCO Jacques Delors a edențiat principalele tensiuni cu care se confruntă lumea şi care afectează educația [72, p.2]:

1. tensiunea dintre global şi local
2. tensiunea dintre universal şi individual

3. tensiunea dintre tradiție şi modernitate
4. tensiunea dintre considerațiile pe termen lung şi cele pe termen scurt
5. tensiunea dintre competiție şi egalitatea şanselor
6. tensiunea dintre extinderea extraordinară a cunoaşterii şi capacitatea ființelor umane de a o asimila
7. tensiunea dintre spiritual şi material.

Din cele relatate mai sus, reiese că educația de gen cade în mod direct sub incidența punctelor 2, 3, 5, 7, astfel fiind confirmată necesitatea valorificării şi dezvoltării domeniului menționat.

Pornind de la cele patru repere strategice ale învățării, menționate de UNESCO [J.Delors, 72] s-a încercat analiza acestora raportată la educația de gen:

1. A învăța să trăieşti împreună cu alții *în pace:* mai exact, aceasta înseamnă că educația de gen ar trebui *să formeze şi să consolideze deprinderile şi abilitățile elevilor de a accepta interdependența şi de a interacționa cu persoane de alt gen pentru a preveni şi rezolva conflictele de gen; de a comunica şi de a construi relații bazate pe parteneriat şi respect reciproc între genuri în viața publică şi privată; de a participa activ la viața comunității, respectînd şi promovînd egalitatea de drepturi şi şanse pentru femei şi bărbați.*

2. A învăța să cunoşti *specificul genului:* aceasta înseamnă că educația de gen ar trebui *să îi ajute pe elevi să dobândească paralel cu cunoştințele generale şi cunoştințe specifice, axate pe dimensiunea de gen (impactul dimensiunii de gen, a consecințelor stereotipurilor în viața privată şi publică etc.), mai extinse şi mai profunde în domeniul dat; să înțeleagă drepturile, oportunitățile şi responsabilitățile fetelor /femeilor şi a băieților /bărbaților în contextul drepturilor umane şi libertăților fundamentale etc.*

3. A învăța să faci / *să deții şi să promovezi cultura de gen:* educația de gen ar trebui să ajute tinerii, adulții *să dobândească abilități sensibile la gen, care să le dea posibilitatea să ia decizii adecvate cu privire la diferite situații de viață, să stabilească relații sociale parteneriale, non-sexiste şi non-discriminatorii, să opereze cu indicatori de gen, să utilizeze analiza de gen în studierea fenomenelor sociale, să depăşească stereotipurile de gen în viața personală şi publică să se autodeservească şi autoadministreze, să planifice conştient dezvoltarea personală şi profesională în baza reflexiei propriilor interese, predispoziții şi aptitudini etc.*

4. A învăța să fii *sensibil la gen şi competent:* educația de gen ar trebui să contribuie la *dezvoltarea personalității şi să le ofere tinerilor /adulților posibilitatea de a acționa cu o mai mare*

autonomie, gândire critică şi responsabilitate personală, flexibilitate şi toleranţă; dezvoltarea aptitudinilor potenţiale; formarea unei personalităţi sensibile la gen şi competente în materie de egalitate de gen etc.

Abordarea comprehensivă a educaţiei de gen vizează diferite sensuri. În primul rînd, se propune o încorporare în egală măsură a celor trei dimensiuni - cunoştinţe, abilităţi şi atitudini. În al doilea rînd, activităţile educaţionale trebuie concepute luînd în considerare abordarea simultană a contextelor educaţionale formale, neformale şi informale. În al treilea rînd, educaţia de gen necesită a fi conectată, prin activităţi participative şi active, de probleme globale şi locale semnificative, cum ar fi dezvoltarea, mediul, relaţiile interculturale şi pacea etc.

Analiza problematicii contemporane şi identificarea marilor teme de meditaţie au condus la constituirea în termenii unor obiective pedagogice a unor răspunsuri specifice, prin potenţarea „noilor educaţii" sau a unor noi tipuri de conţinuturi: educaţia relativă la mediu, educaţia pentru pace şi cooperare, educaţia pentru participare şi democraţie, educaţia în materie de populaţie, educaţia pentru o nouă ordine economică internaţională, educaţia pentru comunicare şi pentru mass-media, educaţia pentru schimbare şi dezvoltare, educaţia nutriţională, educaţia economică şi casnică modernă, educaţia pentru timpul liber [12; 39; 54; 147; 188; 191; 209].

„Noile educaţii" s-au constituit ca „răspunsuri la problematica lumii contemporane" [232] în programele şi recomandările UNESCO, lansate începînd cu deceniul 1970-1980, confirmate în Carta Terrei (1992) [12; 54; 64; 147]. Transformările sociale globale au condiţionat şi evoluţia de mai departe a *noilor educaţii* relevînd faptul că în categoria acestora pot fi încadrate şi tendinţele promovate de UNESCO după 1990 sub genericul *educaţia pentru drepturile omului*, abordate cu referire la problematica lumii contemporane. Astfel, în categoria *noilor educaţii* sunt incluse: educaţia juridică/pentru drepturile omului, educaţia pentru cetăţenie, educaţia personală şi socială, educaţia pentru democraţie, educaţia interculturală, educaţia pentru valori etc. [191]. În acest sens, trebuie menţionat faptul că în R.Moldova pe parcursul anilor unele direcţii s-au conturat drept discipline curriculare (Educaţia civică, Educaţia ecologică, Educaţia moral-spirituală (religioasă), Educaţia pentru viaţa de familie, Etica şi psihologia vieţii de familie), altele au fost integrate şi combinate în cadrul unor cursuri complexe (Deprinderi de viaţă, Educaţia moral-civică, Educaţia pentru sănătate (nutriţională, sexuală)).

După cum apreciază specialiştii, noile tipuri de conţinuturi sau „noile educaţii" reprezintă cel mai pertinent şi cel mai util răspuns al sistemelor educative la imperativele generate de problematica lumii contemporane [188; 12]. Încercînd să răspundă acestora, noile tipuri de conţinuturi sau „noile educaţii" s-au constituit şi s-au impus în scurt timp, pentru că ele corespund unor tendinţe de ordin socio-pedagogic din ce în ce mai bine conturate.

C.Cucoş susţine ideea că este de aşteptat ca această listă să se modifice (fie prin dispariţia unor „educaţii", în măsura în care realitatea îngăduie aşa ceva, fie - mai degrabă - prin impunerea unor noi cerinţe şi conţinuturi educative) [60, p.41].

Opiniile specialiştilor din domeniul ştiinţelor educaţiei despre necesitatea integrării noilor educaţii la toate nivelurile, conţinuturile generale şi formele educaţiei (G.Văideanu, 232; V.Mândâcanu, 147; S.Cristea, 55-58; Vl.Pâslaru, 171, 172; L.Cuznețov, 64 etc.) ne-au orientat spre abordarea educaţiei de gen în contextul *noilor educaţii*.

Educaţia de gen constituie o nouă realitate socială, reflectată şi la nivelul teoriei pedagogice. Conceptul *educaţiei de gen* poate fi definit şi analizat din două perspective, idenficate de S.Cristea [55, p.63]: 1) a *conţinutului specific* care constituie un tip de răspuns pedagogic la problematica lumii contemporane, *răspuns pedagogic* dezvoltat prin "noile educaţii"; 2) a *finalităţilor pedagogice* angajate la scara sistemului şi a procesului de învăţământ în condiţii istorice determinate.

Respectiv, în calitatea de conţinut specific, "educaţia de gen" reprezintă una dintre "noile educaţii", pe care UNESCO le consideră „răspunsuri la problematica lumii contemporane". Definirea acesteia la nivel de *concept pedagogic operaţional,* presupune raportarea la: a) *conţinuturile generale ale educaţiei morale-intelectuale-psihofizice etc.,* care au un caracter stabil în măsura reflectării unor *valori pedagogice* de maximă esenţialitate şi generalitate (*bine, adevăr, demnitate, sănătate);* b) *conţinuturile particulare ale educaţiei*, exprimate prin "noile educaţii".

Ca dimensiune particulară, educaţia de gen poate fi integrată în „noile educaţii". Spaţiul său de acţiune este identificat parţial, încă din anii 70 ai sec. trecut, în cadrul educaţiei pentru drepturile omului. Obiectivul general al educaţiei de gen „dezvoltarea sensului respectului, cooperării şi parteneriatelor de gen" este, de fapt, specificat prin mai multe conţinuturi care includ educaţia: pentru drepturile omului, pentru democraţie, pentru pace, pentru toleranţă, pentru cetăţenie, educaţia interculturală.

Relaţia dintre educaţia de gen şi noile educaţii poate fi stabilită în baza a două principii:

- principiul integrării (gender mainsteaming) – integrarea dimensiunii de gen în fiecare din direcţiile menţionate;
- principiul autonomiei – drept disciplină / direcţie separată.

În acest sens, prezintă interes încercarea de a analiza diverse tipuri ale noilor educaţii prin prisma de gen. Valorificarea dimensiunii de gen din cadrul altor tipuri de educaţii poate contribui la înţelegerea specificului şi importanţei acesteia, relaţiei şi intercalărilor dintre noile educaţii.

Educaţia pentru cetăţenie promovează formarea tinerilor ca cetăţeni activi şi responsabili. În 1997, Consiliul Europei a iniţiat proiectul Educaţia pentru Cetăţenie Democratică, iar raportul acestui proiect, din iunie 2000, subliniază importanţa dreptăţii sociale şi a egalităţii în drepturi pentru cetăţeni. T. H. Marshall identifică trei componente ale cetăţeniei [*apud* 191, p.22]:

- *componenta civilă,* care include drepturile referitoare la libertatea individuală
- *componenta politică* - de exemplu, dreptul la participare în exersarea puterii politice şi de a vota şi a fi ales în instituţii parlamentare
- *componenta socială* a cetăţeniei, care se referă la drepturile la un standard decent de viaţă şi accesul egal la educaţie, sănătate, locuinţă şi un venit minim.

Este cert faptul că cetăţenia poate fi eficace doar atunci când este asigurat accesul la trei tipuri principale de drepturi. Astfel, se propune analiza componentelor menţionate nu numai prin referirea la drepturile respective, dar şi oportunităţile /şansele oferite ambelor genuri de a le realiza. Respectiv, componenta civilă trebuie să vizeze şi respectarea libertăţii individuale atît a bărbaţilor cît şi a femeilor. În acest sens, se atestă discrepanţe semnificative prin prisma standardelor duble culturale faţă de libertatea femeilor în contextul abordărilor tradiţionaliste. Cu referire la componenta politică, trebuie să specificăm că proclamarea dreptului la participare în exersarea puterii politice nu duce automat la exersarea acestuia. Deseori se impun măsuri speciale pentru oferirea de şanse femeilor de a participa la procese decizionale alături de bărbaţi. Elocventă la acest capitol este Recomandarea (2003) Comitetului de Miniştri al Consiliului Europei referitoare la participarea echilibrată a femeilor şi bărbaţilor la procesul de luare a deciziilor în viaţa politică şi publică. Valorificarea componentei sociale trebuie realizată ţinînd cont obligatoriu de discrepanţele de gen existente în educaţie, asistenţă socială, ocrotirea sănătăţii etc.

Educaţia juridică înseamnă nu doar învăţarea despre legislaţia existentă, ci înseamnă dezvoltarea respectului pentru lege şi pentru principiile fundamentale ale dreptăţii, expuse în tratatele internaţionale privind drepturile omului. Legătura dintre educaţia juridică / educaţia pentru drepturile omului se poate face la două niveluri distincte: în primul rînd, în drepturile legale specifice, care protejează individul împotriva judecăţii nedrepte, iar, în al doilea rînd, la nivelul legislaţiei internaţionale. Instituţiile ONU, Curtea Europeană a Drepturilor Omului şi alte structuri regionale sunt instituţii legale care funcţionează pentru a apăra drepturile omului, dar este necesar ca oamenii să le cunoască şi să le valorifice, pentru ca acestea să îşi realizeze eficient scopurile [191, p.33]. Dimensiunea de gen a educaţiei juridice constă în:

- dezvoltarea înţelegerii şi respectului pentru principiul egalităţii genurilor;

- cunoaşterea şi valorificarea instrumentelor internaţionale pentru apărarea în situaţii de discriminare pe criteriu de sex a drepturilor femeilor (CEDAW) şi a bărbaţilor;
- monitorizarea la nivel de ţară a respectării principiului egalităţii de drepturi şi şanse pentru femei şi bărbaţi şi atenţionarea organismelor internaţionale (de ex., Comitetul cu privire la Eliminarea Discriminării faţă de femei etc.).

Educaţia pentru pace şi cooperare se constituie ca o educaţie a atitudinilor şi mentalităţilor, a conduitei non-conflictuale în societate, în şcoală, în familie. Între obiectivele urmărite se remarcă următoarele [188, p.9]:

- respectul faţă de om ca valoare socială supremă;
- capacitatea de a dobîndi contacte satisfăcătoare şi de a dialoga;
- toleranţă, acceptarea unor comportamente diferite;
- descurajarea agresivităţii şi violenţei etc.

Dimensiunea de gen a problemelor menţionate:

- consecinţele cele mai grele asupra femeilor şi copiilor: situaţii de viol / control, intervenţie în genofond;
- ignorarea / includerea femeilor în misiuni de pacificare;
- luarea deciziilor referitor la conflictele armate în special de către bărbaţi, care constituie majoritatea;
- dificultăţi de ordin economic-material; de obicei, forţele armate sunt asigurate în detrimentul populaţiei civile (femeile, copiii şi bătrînii, care rămîn pe seama femeilor) etc.

Educaţia pentru pace şi educaţia de gen au puncte de tangenţă directe, avînd în vizor formarea femeilor şi bărbaţilor în vederea evitării conflictelor pe criteriu de gen în viaţa publică şi personală şi a promovării dialogului constructiv, cultivarea receptivităţii şi flexibilităţii, a respectului faţă de sine şi faţă de alţii, a priceperii de a identifica punctele comune şi de a respecta diversitatea situaţiilor şi stilurilor de viaţă.

Educaţia pentru democraţie reprezintă activitatea de formare-dezvoltare a personalităţii realizată în mediul social (nonformal), dar şi în cel şcolar (formal), prin valorile morale şi intelectuale proprii conducerii politice de tip democratic, dezvoltate în condiţii specifice societăţii moderne şi postmodeme, în strînsă interacţiune cu alte conţinuturi particulare incluse în unele discipline de învăţămînt (cultură civică, istorie, filozofie, pedagogie, sociologie, politologic, economie, management) şi în unele dintre "noile educaţii" (educaţia: pentru schimbare şi dezvoltare; pentru cooperare; pentru comunicare şi mass-media; interculturală etc.) [S.Cristea, 55, p.63].

Practica "educaţiei pentru democraţie" angajează pedagogic o multitudine de valori sociale (responsabilitate, competitivitate-cooperare), comunitare (civism, conştiinţă naţională-

internațională) şi individuale (toleranță, onestitate), care asigură baza conținuturilor specifice unor activități de tip formal şi nonformal. Sunt semnificative unele note dominante referitoare la: a) afirmarea valorilor politice pozitive (spiritul civic activ, competitivitatea, responsabilitatea socială) şi combaterea celor negative (intoleranță, violență, extremism); b) respectarea individualității în raport cu toate resursele acesteia (cognitive, afective, motivaționale, caracteriale; aptitudinale, atitudinale); c) promovarea democrației ca strategie de dezvoltare socială eficientă.

Aşadar, educația de gen şi educația pentru democrație se află în strnsă interacțiune avînd în vedere următoarele aspecte: respectarea drepturilor femeilor şi bărbaților reprezintă o condiție de bază a unei societăți democratice; valorificarea potențialului ambelor genuri (în baza valorilor de civism, toleranță, cooperare etc.) este o condiție de dezvoltare a unei societăți durabile etc.

Educația interculturală este un mod eficient de a aborda fenomenul modern al rasismului, al discriminării rasiale şi intoleranței. Toate societățile de azi se caracterizează printr-un grad crescînd de multi-culturalism şi de diversitate culturală, ceea ce face recunoaşterea şi respectarea drepturilor minorităților din ce în ce mai importante. Directoratul pentru Tineret şi Sport, în special prin intermediul Fundației şi al Centrelor Europene ale Tineretului, a adus o contribuție importantă în domeniul educației interculturale. Campania împotriva rasismului, anti-semitismului, xenofobiei şi intoleranței "Toți diferiți - Toți egali" a fost o replică la creşterea ostilității rasiale şi a intoleranței între grupurile minoritare. Campania a urmărit "să adune oamenii şi să dea un impuls luptei împotriva tuturor formelor de intoleranță".

A fost elaborat pachetul educațional "Toți diferiți - Toți egali", pentru a-i ajuta pe tineri şi pe profesori să contribuie la această campanie. Au fost identificate două direcții majore ale educației interculturale:

- dezvoltarea capacității tinerilor de a recunoaşte inegalitățile, nedreptatea, rasismul, stereotipurile şi prejudecățile
- dobîndirea cunoştințelor şi a abilităților care să permită acțiunea oamenilor pentru rezolvarea acestor probleme ori de câte ori se confruntă cu acestea în societate [191, p.31].

În contextul celor expuse mai sus, se înscrie şi dimensiunea de gen: inegalitățile / stereotipurile / prejudecățile / intoleranța în orice societate poartă şi specificul de gen.

Educația pentru valori este de asemenea o componentă a curriculumului şcolar în diferite țări şi, în cele mai multe situații, pune două probleme fundamentale: ce valori trebuie să promoveze o astfel de educație şi cum ne putem asigura că aceste valori nu sunt prea puțin relevante, în particular, pentru cultura noastră? Acestea sunt probleme comune cu care se confruntă cei care lucrează în acest domeniu al educației, iar educația de gen oferă o modalitate adecvată de abordare. În primul rînd, scopul esențial al acesteia este orientat spre asigurarea

respectării principiului egalității genurilor, constituind unul din principiile fundamentale ale drepturilor omului. Conținuturile educației pentru valori, dezvoltate conform finalităților, concentrează valorile generale care reflectă necesitățile pedagogice, bio-psiho-socio-culturale, proprii oricărei personalități umane: Binele - Adevărul - Utilitatea -Frumosul – Sănătatea [S.Cristea, 57]. În acest sens, educația pentru valori şi educația de gen sunt bazate pe valori comune: viața şi sănătatea fizică şi psihică a femeilor şi bărbaților, care țin de abilitățile acestora de cooperare, înțelegere, acceptare, toleranță etc.

Educația pentru familie este definită ca un concept din domeniul ştiințelor educației, care reuneşte practicile, reprezentările, judecățile şi strategiile educative cu privire la formarea şi dezvoltarea personalității în vederea realizării eficiente a rolurilor familiale, care presupun educația de gen în egală măsură cu celelalte dimensiuni [L.Cuznețov, 64]. Educația de gen se află intr-o relaționare condiționată semnificativ cu educația pentru familie din două perspective: realizarea rolurilor funcționale familiale prin diviziunea /complementaritatea acestora între parteneri (resocializarea de gen a soților); realizarea rolurilor parentale prin educația de gen a fiicelor şi fiilor (socializarea de gen a acestora).

Relația dintre educația de gen şi „noile educații" este prezentată în figura 4.

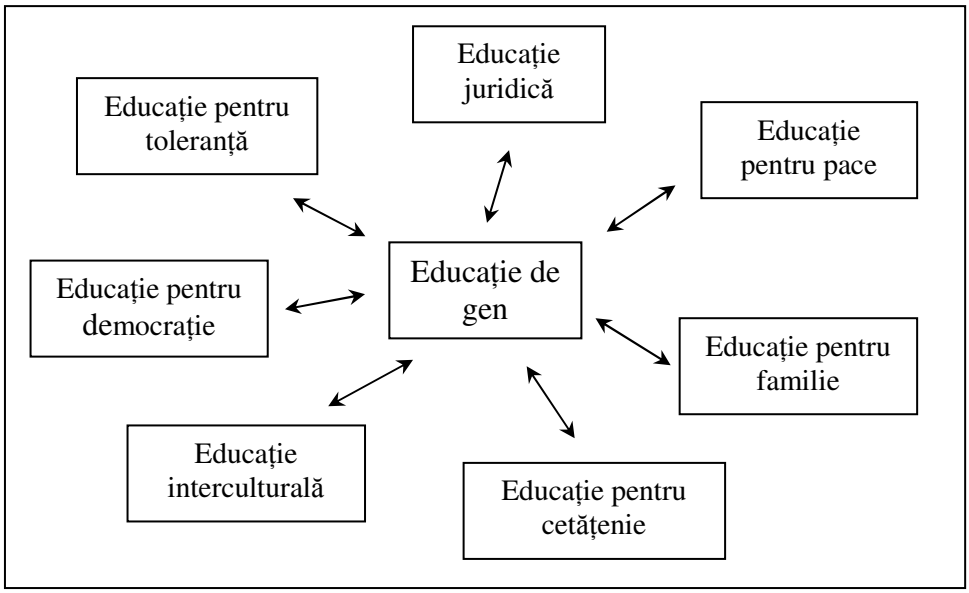

Figura 4. Relația dintre educația de gen şi „noile educații"

Avînd drept reper ideile specialiştilor în domeniu, putem formula în calitate de modalități practice de introducere a educației de gen în contextul „noilor educații" următoarele:

a. introducerea a noi discipline centrate pe un anumit tip de educație /educația de gen (dificultatea constă însă în supraîncărcarea programelor de învățămînt);

b. crearea de module specifice în cadrul disciplinelor tradiționale (module având caracter interdisciplinar de tipul „Dimensiunea de gen a politicilor sociale” – la disciplina Sociologie, „Socializarea de gen” la Pedagogie etc.);

c. tehnica «approche infusionelle" (prin infuziunea cu mesaje ce țin de noile conținuturi în disciplinele „clasice").

În contextul celor expuse se conturează următoarele idei:

- fiecare din „noile educații” reprezintă o direcție de activitate extrem de valoroasă prin conținuturi şi finalități;
- nu se pune în discuție prioritatea sau importanța uneia din direcții pe seama altora: prin nerealizarea obiectivelor uneia din „noile educații”, creşte probabilitatea lacunelor educaționale şi a comportamentelor de risc;
- valorificarea fiecărui tip din „noile educații” prin conexiuni relevante cu celelalte tipuri va contribui în final la fortificarea cunoştințelor, atitudinilor, valorilor comune.

Metodologia valorificării programului EG în contextul *noilor educații* a inclus următoarele *strategii:*

- elaborarea unui set de recomandări pentru diriginți, psihologii şcolari şi învățătorii care predau cursul *Educația pentru viața de familie, Educația civică*;
- elaborarea modulelor de instruire complementară: activități extradidactice pentru elevi, studenți şi cadre didactice, părinți;
- elaborarea componentelor curriculumului disciplinar pentru învățământul post-universitar: abordare infuzională (Masteratul la Drept);
- organizarea activităților la nivel nonformal în cadrul seminarelor de instruire a cadrelor didactice, a tinerilor;
- elaborarea unui *Model transdisciplinar al EG în contextul noilor educații* (Tabelul 11).

La elaborarea *Modelului transdisciplinar al EG în contextul noilor educații* s-a ținut cont de principiile şi structura modelului elaborat de cercetătoarea L.Cuznețov [64], de analizele şi modelele relevante [R.Solovei, 209]. În cadrul modelului se propune stabilirea corelării dintre educația de gen şi alte direcții ale „noilor educații” prin determinarea obiectivelor de referință, conținuturi recomandate, valori-scopuri şi valori-mijloace, metodologia specifică recomandată referitoare la educația de gen.

În viziunea noastră reperele propuse vin să faciliteze integrarea aspectelor educației de gen în alte educației în scopul asigurării continuității valorilor, abordării complexe a acțiunilor educaționale.

Dezideratul noilor educaţii	Obiectivul educaţional de bază:	Obiective de referinţă a Educaţiei de gen	Conţinuturi recomandate pentru Educaţia de gen	Valori-scopuri şi valori-mijloace	Metodologia specifică recomandabilă
1	2	3	4	5	6
Educaţia pentru cetăţenia democratică	Formarea şi cultivarea capacităţilor de valorizare a normelor democratice; a libertăţii şi responsabilităţii sociale.	Subiectul: • să cunoască legătura dintre coeziunea socială şi principiul egalităţii de gen • să determine conexiunile morale între drepturi /libertăţi - responsabilităţi – echitate de gen • să identifice reguli de comportament civic sensibil la gen în cadrul grupului / familiei / comunităţii	**Egalitatea între femei şi bărbaţi – temelie a coeziunii sociale** Educaţia pentru cetăţenia democratică – factor al coeziunii sociale, care contribuie la promovarea principiului egalităţii de gen. Valorile democratice şi responsabilităţile cetăţenilor prin prisma de gen. Drepturi şi şanse / Libertate şi responsabilitate	• **Democraţia** • **Libertatea** **- Coeziunea socială** • **Familia** • **Egalitatea de gen** • Responsabilitatea • Norme democratice • Disciplina - Dialogul • Educaţia - Echitatea - Solidaritatea • Dreptatea	- Explicaţia; - Demonstraţia; - Lectura; - Analiza; - Brainstorming- ul; - Joc de rol; - Proiecte etc.
Educaţia juridică / Educaţia pentru drepturile omului	Formarea şi cultivarea capacităţilor de protejare a drepturilor omului, de dobîndire şi valorificare a acestora	• să identifice drepturile şi libertăţile fundamentale umane / instrumentele; • să determine acţiunile pe care le poate întreprinde pentru prevenirea şi combaterea discriminării pe criteriu de gen; • să elaboreze strategii de respectare a principiului egalităţii de drepturi şi şanse pentru femei şi bărbaţi	**Principiul egalităţii genurilor în contextul drepturilor omului** Relaţia drepturile omului şi egalitatea genurilor. Dobîndirea şi valorificarea DO prin prisma de gen. Sexismul şi discriminarea pe criterii de sex / gen. Egalitatea în drepturi / şanse / rezultate între genuri. Instrumente de protejare şi asigurare a egalităţii de gen	- **Dreptatea** **- Libertatea** - **Echitatea** – **Adevărul** – Familia - Drepturile omului - Responsabilitatea - Cooperarea - Educaţia	- Autobiografia de gen - Exemplul - Studii de caz - Jocul de rol - Analiza de gen a documentelor - Lectura - Acţiuni practice de combatere a sexismului şi discriminării pe criteriu de sex

Educaţia pentru pace şi cooperare	Cultivarea atitudinilor civice şi personale de abordare a problemelor sociale prin dialog, participare activă şi eficientă; formarea comportamentului tolerant	• să cunoască valorile supreme şi importanţa socială şi personală a menţinerii acestora - să identifice modalităţile de dialogare, dobîndire a contactelor satisfăcătoare, cooperante şi tolerante de gen în familie şi societate • să elaboreze strategii de evitare a conflicte - lor pe criteriu de gen în viaţa publică şi personală şi a promovării dialogului constructiv între genuri	**Cultura toleranţei şi cooperarea de gen în societate şi familie** Pacea / cooperarea /dialogul între genuri se învaţă în familie. Conflictul de gen / Cooperarea de gen. Toleranţa, empatia şi cooperarea. „Descurajarea" agresivităţii şi violenţei pe criteriu de gen Respectarea diversităţii situaţiilor şi stilurilor de viaţă	- **Binele** – **Pacea** – **Toleranţa** - Cooperarea - Colaborarea - Familia - Empatia - Norme moral- etice - Ajutorul reciproc - Educaţia - Receptivitatea - Flexibilitatea - Independenţa	- Dialogul - Lectură - Lucrul în grupuri - Experimentul - Convorbirea - Comentariul - Aprobarea / dezaprobarea - Metoda exemplului - Studii de caz - Jocul de rol
Educaţia pentru democraţie	Formarea şi consolidarea capacităţilor de înţelegere şi aplicare a principiilor democraţiei la nivelul familiei şi comunităţii	• să identifice drepturile şi trebuinţele femeilor şi bărbaţilor • să analizeze prin prisma de gen situaţiile familiale / societale în care se încalcă drepturile omului • să elaboreze un program de valorificare a potenţialului ambelor genuri	**Principiul egalităţii între femei şi bărbaţi – precondiţie a dezvoltării unei societăţi democratice.** Democraţia începe din familie: de la o familie de tip democratic – la o comunitate şi societate democratică. Egalitatea genurilor / democraţia / dezvoltarea durabilă a societăţii	• **Adevărul** • **Democraţia** • **Binele** • **Familia** • **Dreptatea** • Drepturile femeilor şi bărbaţilor • Demnitatea • Egalitatea • Responsabilitatea - competitivitatea-cooperarea - Educaţia	- Analiza de gen a situaţiilor şi documentelor - Exerciţiul - Studii de caz - Modelarea - Discursul - Jocul de rol

Educaţia interculturală	Formarea şi consolidarea capacităţilor de a recunoaşte inegalităţile, nedreptatea, rasismul, stereotipurile, prejudecăţile şi de a rezolva situaţiile de aşa gen	• să identifice legătura dintre multiculturalism şi principiul egalităţii de gen; • să determine conexiunile morale dintre diversitatea culturală / drepturile şi posibilităţile de realizare a acestora de către femei şi bărbaţi / echitatea de gen • să identifice reguli de comportament sensibil la gen în context socio-cultural concret	**Cultura partenerială de gen în societate** Relaţia dintre inegalităţile, nedreptatea, stereotipurile, prejudecăţile socio-culturale şi cele de gen. Respectul de sine şi respectul faţă de persoanele de alt gen - valoare umană Cultura de gen în contextul tradiţiilor culturale Conexiunea dintre dimensiunea de gen în diviziunea muncii / rolurile de gen în familie / tradiţiile culturale	- **Cultura** - **Toleranţa** - **Pacea** - **Binele** - **Cultura de gen** – **Democraţia** - Acceptarea - Familia - Drepturile omului - Solidaritatea - Echitatea socială – Respectul - Cooperarea - Educaţia - Dezvoltarea	- Dialogul - Lectură - Lucrul în grupuri - Experimentul - Convorbirea - Comentariul - Aprobarea / dezaprobarea - Metoda exemplului - Studii de caz; - Jocul de rol
Educaţia pentru comunicare şi pentru mass-media	Formarea şi cultivarea capacităţilor de valorificare a comunicării şi a informaţiei oferite de mijloacele de informare în masă	• să identifice modalităţi de formulare şi transmitere a unui mesaj prietenos la gen / non-sexist • să utilizeze în viaţa privată şi publică un limbaj echilibrat, prietenos la gen • să identifice şi să aplice reguli de comunicare constructivă, partenerială de gen	**Cultura comunicării şi valorificării informaţiei oferite de mass - media prin prisma de gen** Comunicarea constructivă de gen / ascultarea activă în familie şi societate. Stereotipuri de gen privind comunicarea în familie. Mass-media prin prisma de gen: imaginea femeilor şi bărbaţilor şi impactul social	- **Cultura** - **Toleranţa** - **Cultura de gen** – **Democraţia** - Acceptarea - Familia - Drepturile omului - Solidaritatea - Non-sexismul – Respectul - Cooperarea - Educaţia - Dezvoltarea	- Dialogul - Lectură - Lucrul în grupuri - Analiza de gen a materialelor mass-media - Convorbirea - Comentariul - Aprobarea / dezaprobarea - Studii de caz - Jocul de rol

Educaţia demografică / Educaţia în materie de populaţie	Cultivarea atitudinii şi comportamentelor responsabile în raport cu problemele specifice ale populaţiei şi fenomenele demografice	• să identifice problemele demografice la nivel local, regional, global • să determine specificul comportamentelor demografice ale bărbaţilor şi femeilor • să propună strategii de depăşire a problemelor demografice la nivel de familie şi ţară	**Educaţia demografică a fetelor şi băieţilor – strategie a securităţii sociale** Problemele demografice prin prisma de gen: Fertilitatea / comporta-mentele reproductive ale femeilor şi bărbaţilor; Concilierea carierei şi familiei Solidaritatea dintre şi în cadrul generaţiilor relaţiilor bunici-părinţi-copii. Parentalitatea şi îngrijirea copiilor	- **Binele** - **Familia** - **Cultura** - Norme moral- etice - Responsabilitatea - Egalitatea - Echitatea socială - Complementaritatea - Armonia familială - Educaţia - Dezvoltarea	- Analiza - Descoperirea - Lectura - Referatul - Dezbaterile - Cercetarea documentelor
Educaţia pentru valori / Educaţia morală	Cultivarea atitudinilor şi comportamentelor moral-civice responsabile a persoanelor în viaţa publică şi privată	• să identifice valorile de gen în contextul dezvoltării sociale • să determine raportul şi conexiunea între valorile moral-spirituale general umane şi valorile de gen • să propună strategii de fortificare a valorilor general umane şi de gen în comportamentele femeilor şi bărbaţilor	**Valorile de gen parteneriale – fundament al culturii parteneriale de gen** Valorile comune ale educaţiei pentru valori şi educaţiei de gen. Valorile de gen în contextul valorilor general umane tradiţionale / moderne. Valori de gen tradiţionaliste / Valori de gen moderniste – parteneriale	- **Binele** **- Dragostea** - **Sănătatea** - **Adevărul** - Cultura - Normele moral- etice - Responsabilitatea - Egalitatea - Echitatea socială - Complementaritatea - Educaţia - Dezvoltarea	- Autobiografia de gen - Analiza - Compărea - Descoperirea - Lectura - Referatul - Dezbaterile - Cercetarea documentelor

Educaţia pentru tehnologie şi progres	Formarea aptitudinilor şi consolidarea capacităţilor privind utilizarea realizărilor tehnico-ştiinţifice în condiţiile societăţii postindustriale de tip informaţional	• să cunoască aportul femeilor şi bărbaţilor la realizările progresului tehnico- ştiinţific, cultural • să înveţe a utiliza calculatorul şi alte tehnologii informaţionale, depăşind stereotipurile de gen existente • să elaboreze un program de dezvoltare a abilităţilor de utilizare a realizărilor tehnico-ştiinţifice	**Asigurarea egalităţii de gen – pre-condiţie de promovare a progresului** Aportul femeilor şi bărbaţilor la dezvoltarea progresului tehnico-ştiinţific şi cultural. Stereotipuri de gen referitor la capacităţile tehnico-ştiinţifice ale femeilor şi bărbaţilor. Asigurarea accesului femeilor şi bărbaţilor la realizările tehnico-ştiinţifice şi culturale	- **Adevărul** - **Progresul** - **Ştiinţa** - Cultura - Informaţia - Intelectul - Valorile materiale - Deschiderea spre cunoaştere - Obiectivitatea	Metodele bazate prioritar pe observaţie şi cercetare: - Problematizarea - Descoperirea - Experimentul - Instruirea programată; - Modelarea - Demonstraţia - Algoritmizarea
Educaţia pentru munca de calitate	Dezvoltarea şi consolidarea capacităţilor de proiectare-organizare şi realizare a muncii casnice, profesionale şi social-utile	• să identifice formele de munca în cadrul familiei prin prisma de gen • să dezvolte abilităţile de autogestiune / realizare a treburilor casnice, în pofida stereotipurilor de gen existente • să elaboreze un proiect de acţiuni de îmbinare eficientă a muncii casnice şi profesionale • să proiecteze / realizeze activităţi orientate spre soluţionarea problemelor din comunitate	**Munca de calitate – instrument de asigurare a calităţii vieţii femeilor şi bărbaţilor.** Valorificarea potenţialului femeilor şi bărbaţilor în viaţa personală şi profesională. Munca calitativă în familie, profesie şi statutul social prin prisma de gen. Stereotipurile de gen şi autogestiunea fetelor şi băieţilor. Implicarea fetelor şi băieţilor în treburile casnice şi comunitare	• **Binele** • **Familia** • **Munca** • Hărnicia • Iniţiativa • Creativitatea • Statutul social • Educaţia • Dibăcia • Entusiasmul	- Activităţile practice - Modelarea - Proiectul - Discuţia - Observaţia - Jocul - Lectura - Exerciţiul

Educaţia pentru familie	Dezvoltarea cunoştinţelor şi consolidarea capacităţilor în vederea realizării eficiente a rolurilor familiale	• să identifice rolurile funcţionale ale soţilor, partenerilor în cadrul familiei prin prisma de gen • să dezvolte abilităţile de realizare a treburilor casnice în bază de parteneriat şi respect reciproc • să conştientizeze specificul parentalităţii • să elaboreze un proiect de acţiuni de îmbinare eficientă a muncii casnice şi profesionale	**Familia – instrument de socializare de gen** Raportul dintre educaţia pentru familie şi educaţia de gen. Realizarea rolurilor funcţionale ale soţilor / partenerilor în cadrul familiei. Socializarea de gen a copiilor în cadrul familiei. Re-socializarea de gen a adulţilor în familie Stereotipurile de gen şi funcţionalitatea familiei	• **Binele** • **Familia** • **Dragostea** • Hărnicia • Iniţiativa • Creativitatea • Statutul social • Educaţia • Responsabilitatea • Prosperitatea	- Autobiografia de gen - Activităţile practice - Modelarea - Proiectul - Discuţia - Observaţia - Jocul - Lectura - Exerciţiul

Tabelul 11. Model transdisciplinar al EG în contextul noilor educaţii

În fond, prin educaţie se urmăresc două mari scopuri: „Primul e să dăm copilului cunoştinţe generale *de care, bineînţeles, va avea nevoie să „se servească":* aceasta este instrucţia. Celălalt e să pregătim în copilul de azi pe omul de mîine şi aceasta este educaţia" [Bergher, *apud* 61, p.22]. Iar scopul educaţiei este atins atunci cînd individul atinge acea autonomie care-1 determină să fie stăpîn pe propriul destin şi pe propria personalitate.

Personalitatea nu este o stare despre care se poate spune că trebuie conturată definitiv, static, prin educaţia instituţionalizată. O parte din trăsăturile personalităţii este formată direct prin educaţie, dar o bună parte din calităţile acesteia este opera propriei formări - formare care depinde, în ultimă instanţă, tot de educaţie, încît, putem fi de acord cu M.Dubesse, care afirmă că „educaţia nu-l creează pe om; ea îl ajută să se creeze" [*apud* 61, p.22].

În ceea ce priveşte determinarea realităţii desemnate de termenul în discuţie şi a conţinutului acţional, apar multiple dificultăţi deoarece mulţi pedagogi înţeleg educaţia în mod diferenţiat. Definirea educaţiei se poate realiza din mai multe puncte de vedere. Astfel, pot fi identificate următoarele posibile perspective de înţelegere a educaţiei de gen, avînd ca repere de pornire tezele propuse de I. Cerghit [*apud* 61, p.21]:

a. *educaţia ca proces:* acţiunea de transformare în sens pozitiv şi pe termen lung a fiinţei umane într-o personalitate sensibilă, loială şi competentă de gen;

b. *educaţia ca acţiune de conducere:* acţiunea de dirijare sau îndrumare a evoluţiei individului spre stadiul de persoană formată, autonomă şi responsabilă, liberă de stereotipuri şi prejudecăţi de gen;

c. *educaţia ca acţiune socială:* acţiunea planificată ce se desfăşoară pe baza unei comenzi sociale, care comportă un model de personalitate – nonsexistă, nonconflictuală, cu gîndire egalitaristă şi nondiscriminatorie etc.;

d. *educaţia ca interpelaţie umană*: ca efort comun şi conştient între cei doi actori - educatorul şi educabilul, căci educaţia de gen prevede implicarea psiho-emoţională şi socială a obiectului educaţiei;

e. *educaţia ca ansamblu de influenţe:* ca acţiuni în cadrul tuturor tipurilor de educaţie (formală, nonformală, informală) şi a tuturor actorilor educaţionali, care, într-un fel sau altul, contribuie la socializarea de gen a persoanei, la formarea unei personalităţii cu o cultură a relaţiilor de parteneriat şi respect reciproc.

Scopul educaţiei – formarea unei personalităţi armonios dezvoltate – şi scopul abordării de gen în pedagogie – extinderea spaţiului social pentru dezvoltarea armonioasă a personalităţii – se completează şi se condiţionează reciproc. În final, aceasta înseamnă a pune temelia autorealizării eficiente a personalităţii, descoperirii multilaterale a potenţialului acesteia.

2.3. Analiza familiei ca factor al educaţiei de gen

2.3.1. Transformări ale familiei contemporane

La etapa actuală institutul familiei se află într-un proces de transformări sociale complicate. Opiniile demografilor, sociologilor, politicienilor, psihologilor şi a altor specialişti asupra proceselor contradictorii prin care trece familia sunt destul de diverse. Astfel, în viziunea unor experţi, în pofida coliziilor sociale, institutul familiei s-a adeverit a fi una din „*comunităţile cele mai stabile*", fapt confirmat pe parcursul istoriei de investigaţiile lui L.Morgan, R.Hill, L.Rossel, I.Mitrofan, P.Iluţ, С.Голод etc.

În acelaşi timp, începînd cu anii 60 ai sec.XX specialiştii din mai multe ţări ale lumii au început să vorbească despre starea critică a monogamiei, stabilind conexiunea directă cu transformările sociale globale. Pe parcursul anilor în literatura de specialitate sunt indicate unele şi aceleaşi fenomene sociale: creşterea numărului de divorţuri, creşterea numărului de bărbaţi şi femei celibatari, descreşterea nivelului natalităţii, creşterea numărului de familii monoparentale, intensificarea relaţiilor sexuale înainte de căsătorie, creşterea frecvenţei violenţei domestice etc. [27; 149; 155; 169; 297; 363].

Toate acestea împreună, într-un fel sau altul, au indus schimbări majore la nivelul funcţiilor şi relaţiilor familiale, deoarece perturbările manifestate la nivelul uneia dintre ele au avut un impact direct şi asupra celorlalte. Astfel, la etapa actuală funcţiile „fundamentale" ale familiei, economică, reproductivă, de socializare, de solidaritate, considerate ca fiind potrivite pentru societatea tradiţională, sunt supuse redimensionării, ajungînd pînă la ignorarea sau transformarea unora dintre acestea.

În acest sens, elocventă este situaţia cu funcţia de socializare a familiei, care a fost afectată şi ea de mutaţiile lumii contemporane. În opinia specialiştilor, constrîngerile economice au forţat femeia să se angajeze în activităţi extrafamiliale, fapt cu implicaţii deosebite în sfera natalităţii şi în cea a socializării. Sistemul şcolar a înlocuit, în mare măsură, procesul instructiv-educativ al familiei, înlocuire datorată atît unor cauze subiective cît şi obiective. La fel, în virtutea condiţiilor socio-economice grele şi axării părinţilor asupra supravеţuirii, aceştia acordă mai puţin timp copiilor. Ei nu numai că nu dispun de timpul necesar realizării unei şcolarizări fireşti dar, de multe ori, nici nu au conştiinţa necesităţii acţiunilor educative (M.Voinea). Drept cauză este invocată şi ideea de reevaluare a priorităţilor în familie: de la copii spre trebuinţe personale. Toate acestea au determinat o preocupare scăzîndă din partea părinţilor pentru educarea copiilor, reducerea comunicării şi a timpului de interacţiune între părinţi şi copii [155, p.174].

Ceea ce a complicat într-un fel statutul familiei a fost oscilarea evidentă între modernitate şi tradiţionalitate: oamenii au înţeles fiecare în felul său raportul tradiţionalitate /modernitate, au renunţat la unele valori şi au asimilat cu totul altele, ceea ce a dus la

apariția a numeroase conflicte, frustări, tensiuni, dezamăgiri [Ibidem, p.184]. Astfel, unele persoane au redus modernitatea la planificarea numărului de copii doriți. Alții au înțeles-o prin libertățile permise copiilor de a-şi hotărî singuri cariera, viața intimă etc. Alții au considerat că un cuplu modern e acela care divorțează cînd apar neînțelegeri sau nu-şi legalizează relația, pentru a nu mai fi nevoiți s-o desfacă. Şi exemplele pot continua.

În societatea tradițională, în special în cadrul instituției familiei, se produceau şi se reproduceau valorile, normele şi comportamentele femeilor şi bărbaților raportate la cultura tradițională. Modernitatea a avut un impact direct asupra tradiționalității, stilul de viață tradițional fiind supus modificărilor semnificative, dar păstrîndu-şi şi o parte din specificul anterior (manifestate prin perpetuarea unor tradiții: cununie, botez, sărbătorirea paştelui etc.). Indivizii au început să experimenteze stiluri de viață alternative, diminuînd, prin aceasta, importanța şi ataşamentul față de instituția familiei; cerințele sociale față de statusul şi rolurile femeilor şi bărbaților au cedat din rigiditate. Se atestă o trecere de la „autoritatea" inedită a bărbatului (susținută îndeosebi de valorile: ierarhie, conformism, duritate, putere) spre „cooperare" şi „parteneriat" între femei şi bărbați (susținută de valori ca: egalitate, schimbare, comunicare, toleranță, acceptare). În acelaşi timp, tot mai pronunțat devine „individualismul" bărbaților şi al femeilor, susținut de următoarele valori: competiție, autoexprimare, nonconformism, în-singurare, confort personal.

Viața demonstrează că *modernitatea a avut un impact direct asupra tradiționalității,* indivizii începînd să experimenteze stiluri de viață alternative, valorile familiei înregistrînd schimbări radicale, diminuînd importanța şi ataşamentul față de instituția familiei. În acest sens, se propune analiza familiei prin raportul Tradiționalitate /Modernitate (tabelul 12), avînd drept reper schema oferită de M.Neder [*apud* 155, p.185].

Tip familie Stil viață	**Tradițională**	**Modernă**
Concepție generala	Celula de bază a societății	Comunitate de refugiu / Mediu de relaxare individuală
Rol practic	Apărarea valorilor şi a tradițiilor sociale	Apărarea unui mod de viață personal, concret
Compoziție	Trei/patru generații care locuiesc sub acelaşi acoperiş	Două generații
Copii	Numeroşi, destinați perpetuării familiei	Puțini, dar doriți şi îngrijiți
Mod de funcționare	Pe baza spiritului de sacrificiu al individului pentru familie	Prin cooptare şi fuziune afectivă şi sentimentală; parteneriat
Autoritate	Paternă, respectul bătrînilor, subordonarea femeii bărbatului	Fără ierarhie afirmată, împărțire a rolurilor între genuri şi vîrste
Rațiunea de a fi	Perpetuarea numelui, tradiției, profesiunii, patrimoniului	Dobîndirea calității de viață în comun

Tabelul 12. Familia prin raportul de Tradiționalitate/Maternitate

În acest context, concluzionăm că familia modernă vine să acopere o realitate conceptuală diversificată.

În viziunea lui N.Smelser, promotoarea teoriei diferenţierii structurale, familia tradiţională era multigenerațională şi, totodată, şi multifuncțională - îndeplinea funcţiile de reproducere, de suport emoţional, de producţie (gospodăria familială), de educaţie (socializarea informală), de bunăstare (grija pentru bătrîni), religioasă (cultul strămoşilor) [*apud* 18, p.46]. Familia modernă şi-a pierdut o mulţime dintre funcţiile acestea: instituţia corporatistă a preluat funcţia ocupaţională; şcoala furnizează şcolarizarea pentru copii; guvernul urmează să garanteze funcţia de bunăstare etc. [Bădescu,18, p.46]. .

În acest sens, aliniindu-ne la afirmările că familia, de pildă, nu-şi poate proteja membrii în faţa injustiţiilor la locul de muncă [Coleman, *apud* 18], considerăm *că familia îşi poate ajuta membrii familiei pregătindu-i pentru a face faţă provocărilor sociale atît în viaţa publică cît şi cea privată (de exemplu, prin flexibilitate de gen-roluri, prin încurajarea iniţiativei, abilităţilor decizionale a fetelor şi băieţilor etc.).*

Ideile abordate se încadrează în contextul paradigmei moderniste, mai concret a teoriei agenţilor dezvoltării a lui McClelland, care a descoperit o corelaţie strînsă între motivaţia pentru competenţă cu dezvoltarea economică. Astfel, autorul consideră că sursa acestei motivaţii trebuie căutată în familie, adică în socializarea parentală. Aceasta «presupune ca părinţii să aplice „înalte standarde de capacitate pentru copiii lor, exprimabile în aşteptări de excelenţă în educaţia copiilor, de obţinere a unor ocupaţii bune, de a fi respectaţi etc., să încurajeze copiii şi să le acorde afecţiune şi recompensă, să nu fie autoritari, să-i lase pe copii să-şi dezvolte iniţiativele, nu să facă prea multe pentru ei" [*apud* 18, p. 48-49]. În acest cadru se încadrează şi abordarea de gen a educaţiei în familie, a educaţiei pentru familie, reevaluarea competenţelor „tradiţionale” şi formularea a noi competenţe sensibile de gen a femeilor şi bărbaţilor.

2.3.2. Funcţia de socializare a familiei şi formării culturii de gen

Familia reprezintă una din instituţiile de socializare, în cadrul căreia începe procesul de construire a genului, sistemului de gen. Ştiinţa psiho-pedagogică a demonstrat că anii copilăriei sunt esenţiali pentru dezvoltarea personalităţii, la fel şi pentru constituirea viziunilor copiilor asupra comportamentelor femeilor şi bărbaţilor.

Socializarea de gen a copiilor în familie trebuie analizată în primul rînd prin intermediul institutului parentalităţii, care a suferit multiple interpretări pe parcursul anilor. În contextul subiectului abordat, considerăm adecvată formula propusă de И.Кон a parentalităţii în calitate de sistem de fenomene condiţionate reciproc:

a) sentimentele părinteşti, dragostea, ataşamentul faţă de copii;

b) rolurile sociale specific şi prescrierile normative culturale;
c) comportamentul real condiţionat de celelalte, atitudinea părinţilor faţă de copii, stilul de educaţie etc. [*apud* 363, p.233].

Această listă poate fi completată cu aşteptările parentale, reprezentările părinţilor referitor la viitorul fetelor şi băieţilor, valorile vitale.

Părinţii, de cele mai multe ori inconştient, îi determină pe copii să adopte valorile în funcţie de sexul fiecăruia. Această atitudine diferenţiată se poate observa încă de la naşterea copiilor, cînd părinţii îşi formează unele aşteptări, selectează hăinuţele, jucăriile, poveştile, strîns legate de stereotipurile de gen existente. În lucrarea „Sinele şi cunoaşterea lui" P.Iliuţ constată că „genderul este o construcţie socială, începînd de la identificarea copilului, încă de mic, de a „fi băiat" (masculinitate) şi „a fi fată" (feminitate) prin intermediul procesului de socializare timpurie (jucării şi îmbrăcăminte diferite, aşteptări de înaltă distinctivitate din partea părinţilor şi/sau a celor apropiaţi, pînă la segregarea de statusuri şi roluri sociale specifice (în muncă, context domestic şi altele) şi, în general, societale (în viaţa publică şi politică)" [129, p.99].

Pornind de la faptul că părinţii au rolul de a oferi copilului şansa formării sale sociale, dobîndirii echilibrului emoţional, integrării sale în viaţa socială [78], vom aborda în mod special funcţia de socializare a familiei prin prisma de gen.

În cadrul funcţiei de socializare pot fi specificate următoarele subfuncţii (adaptate după I.Mitrofan, 155, p.174):

1. *integral-formativă:* în familie copiii primesc răspuns la o multitudine de întrebări, informaţii în legătură cu utilizarea diferitelor obiecte, vizavi de comunicarea şi relaţionarea între genuri, formîndu-şi o serie de deprinderi, priceperi şi chiar aptitudini, determinate în mare măsură de influenţele exercitate de părinţi;

2. *psiho-morală:* un rol deosebit revine modelelor comportamentale oferite de părinţi, pe care copiii le preiau prin imitaţie şi învăţare, precum şi climatul educativ în care se exercită influenţele educaţionale. Părinţii, care-şi construesc relaţiile între ei în bază de respect şi parteneriat, ajutor reciproc şi înţelegere, vor fi mai convingători în educarea comportamentelor pozitive la copii comparativ cu acei între care există relaţii conflictuale;

3. *social-integrativă:* nivelul de adaptare şi integrare este direct dependent de „achiziţiile" realizate în cadrul grupului familial de apartenenţă. Astfel, modul de abordare inter-personal, modul de raportare la diferite norme şi valori sociale, inclusiv de gen, modul de implicare în viaţa publică şi privată pot fi mult influenţate de modelele educaţionale parentale de gen;

4. *cultural-formativă:* menţinerea şi formarea tradiţiilor familiale, care includ aspecte de gen, cultivarea valorilor cultural-spirituale, a spiritului critic în receptarea unor produse artistice şi mass-media prin prisma de gen (neacceptarea şi neadmiterea sexismului şi a discriminării de gen), în cultivarea atitudinilor parteneriale etc.

Clasificarea prezentată poate fi completată cu ideile sociologului R.Hartly care evidenţiază patru modalităţi de bază în construirea rolului de gen al copilului [*apud* 271, p.70]:

- *socializarea prin manipulare*, de ex., preocuparea mamei de exteriorul fetiţei;
- *apelarea verbală*- adresări frecvente de tipul „frumoasa mea", evidenţierea puterii de atracţie. / Astfel copilul învaţă a se privi cu ochii mamei, apelarea verbală vine să întărească manipularea. Fetiţa învaţă că exteriorul, haina frumoasă este ceva foarte important /.
- *canalizarea*- orientarea atenţiei copilului asupra unor obiecte, de exemplu. jucării corespunzătoare jocului „de-a mama şi fiica" sau care imitează unele obiecte de uz casnic. /Copiii sunt deseori încurajaţi pentru jocul cu jucării „corespunzătoare sexului"/.
- *demonstrarea activităţii*, care se poate manifesta de exemplu. în faptul că fetelor, comparativ cu băieţii, li se cere mai des să ajute la treburile casnice. /Astfel, fetele sunt învăţate să se comporte „ca mamele", iar băieţii „ca taţii".

Studiile demonstrează unele preocupări ale specialiştilor referitoare la diverse aspecte a educaţiei fetelor şi băieţilor în familie. Astfel, E.Maccoby, C.Jacklin indică că părinţii abordează copii în corespundere cu propriile reprezentari asupra sex-rolului [141]. Unii autori abordează descrierea caracteristicilor stereotipice ale copiilor noi-născuţi din partea părinţilor: băieţii erau descrişi ca fiind mai mari, mai puternici, mai activi, în timp ce fetele erau prezentate ca fiind mai mici, mai delicate, mai pasive [G.Rubin et al., *apud* 46]. Alţi autori menţionează existenţa anumitor deosebiri între stereotipurile taţilor şi cele ale mamelor: taţii avînd mai multe concepţii tipice decît mamele, cele mai numeroase înregistrîndu-se la taţii cu băieţi [G.Levy, 38]. Această idee a fost confirmată în cadrul chestionării părinţilor în R.Moldova.

În acest cadru teoretic se conturează importanţa mare a rolului părinţilor în identificarea sexuală şi formarea identităţii de gen a copilului [E.Capmenni, 37; D.Carter şi G.Levy, 38; D.Jackson şi J.Tein, 133; K.Karraker, D.Vogel şi M.Lake, 134 etc.], semnificativă fiind contribuţia părinţilor şi în ceea ce priveşte perpetuarea stereotipurilor de gen. Pe măsură ce copiii cresc, comportamentul părinţilor faţă de ei continuă să fie diferenţiat. Studii diverse au arătat că deseori taţii sunt mai duri cu băieţii şi mai blînzi cu fetele (McDonald şi Parke). De altfel, părinţii consideră că fetele sunt mai sincere şi de aceea arată mai multă reţinere în a le pedepsi. Ei îi învaţă pe băieţi să-şi controleze emoţiile, le acordă mai multă independenţă şi descurajează jocurile agresive în cazul fetelor (Ross şi Taylor). Fetele sunt mai atent ascultate atunci cînd au nevoie de ajutor, iar

băieţii sunt îndrumaţi de mici să-şi dezvolte independenţa şi să nu cedeze psihic în faţa unor obstacole [S.Goldberg şi M.Lewis, *apud* 46].

Prezintă interes şi concluziile cercetătorilor că orice copil, indiferent de sex, este supus la început unei puternice influenţe materne [И.Кон, 315; E.Leonelli, *apud* 46 etc.]. Acesta învaţă să devină matur însă prin identificarea cu părintele de acelaşi sex şi, mai tîrziu, prin identificarea cu persoanele reprezentative ale aceluiaşi sex, din jurul său. În acest context, unii specialişti insistă asupra necesităţii detaşării băieţilor de mama lor şi apropierii mai mult de tată, fapt ce va contribui la dezvoltarea identităţii masculine. În viziunea lui E.Leonelli, un băiat care nu are alături de el un bărbat adult are dificultăţi în a se identifica în sexul lui, va avea o identitate de sex confuză şi capacităţi mai reduse de expresie [*apud* 46, p.21]. Această concluzie poate avea un impact considerabil, dacă se iau în vedere punctele de vedere potrivit cărora opţiunea homosexuală a băieţilor ar deriva mai mult dintr-o ataşare „împiedicată" faţă de tată decît din dominaţia maternă, cum se teoretizase anterior [E.Leonelli, *apud* 46].

Aceste idei prezintă un interes deosebit în contextul migraţiunii economice a unor părinţi, lipsa cărora influenţează în mod direct şi indirect socializarea, inclusiv cea de gen a fetelor şi băieţilor.

Pe de altă parte, în viziunea unor specialişti, la fete mecanismul de identificare poate funcţiona fără să se detaşeze de mama ei. Se presupune că acesta poate fi unul dintre motivele pentru care fetele se maturizează mai devreme decît băieţii [Mendras, *apud* 46]. Aceeaşi idee o regăsim şi la E. Stănciulescu [211], care consideră că sentimentul copilăriei masculine are o durată mai mare decît cel al copilăriei feminine, băieţii fiind mai vulnerabili şi mai greoi în înţelegerea /asimilarea ordinii sociale adulte.

Specialiştii afirmă, de asemenea, că în foarte multe cazuri copiii preiau comportamente diferenţiate în funcţie de rolul de gen, privind ce se întîmplă în jurul lor. Aceştia apreciază că, din moment ce pregătitul mîncării şi spălatul rufelor sunt realizate întotdeauna de mamă, aceste activităţi intră în sarcina unei femei. La rîndul său, C.Ciupercă şi alţi autori menţionează faptul că greutăţile pe care le întîmpină fata în procesul de identificare se leagă de rolul pe care nu îl mai acceptă şi pe care îl vede la mama sa (gospodină, imobilă, pasivă etc). Există deci şi ideea potrivit căreia cu cît fata creşte, identificarea cu mama ei nu mai apare ca o soluţie satisfăcătoare [46, p.21; 271, p.32]. În acelaşi timp, s-a constatat totuşi că în familiile cu dublă carieră, copiii au mai puţine reprezentări stereotipe în privinţa rolurilor de gen [Jackson *et al, apud* 46].

În contextul abordat, unii specialişti consideră că numărul şi sexul copiilor uşurează sau îngreunează semnificativ procesul de identificare a fetei sau băiatului cu părintele de sex opus [C.Ciupercă, *apud* 46, p.21; И.Кон, 315, p.239].

La fel, s-a demonstrat că jucăriile influenţează semnificativ evoluţia copilului, atitudinile şi comportamentul acestuia. Mulţi cercetători au menţionat că tipurile de jucării influenţează foarte mult dezvoltarea cognitivă şi socială a celor mici [K.Miller, *apud* 260, p.63; D.Carter şi G.Levy, 38; J.Owen Blakemore şi R.Centers, 165; Е.Омельченко, 329]. Un studiu realizat de O'Brien arată că acei copii care se joacă în mod frecvent cu păpuşi învaţă mai uşor să vorbească decît ceilalţi copii, în acelaşi timp, sunt mult mai activi copiii care se joacă cu jucării tipice băieţilor [*apud* 46, p.22].

Prin intermediul jucăriilor ambele genuri sunt influenţate să se orienteze spre anumite profesii (băieţii - oameni de ştiinţă, muncitori, agricultori, iar fetele - asistente medicale, profesoare, croitorese etc), lucru care se mai întîmplă şi în zilele noastre. Astfel, jucăriile calificate de experimentatori ca fiind „ale fetelor" de fapt aveau atribuţie la sfera casnică, de exemplu servicii de ceai, păpuşi şi jucării moi, pe cînd în lista jucăriilor pentru băieţi au fost incluse mijloace de transport, mingi, arme şi jocuri de construcţii. Jucînd-se cu jucării selectate după sexul respectiv, copilul asimilează roluri de gen tradiţionale, achiziţionează diverse abilităţi: fetele fiind antrenate în activităţi legate de maternitate şi muncă casnică, dezvoltînd abilităţi de comunicare şi colaborare. Jucăriile adresate băieţilor îi stimulează la invenţii, transformarea mediului ambiant, dezvoltarea abilităţilor matematice, susţin comportamente independente, competitive şi de liderism [271, p.56].

În acelaşi timp, multiple investigaţii demonstrează, că preferinţele copiilor privind jucăriile sunt de la bun început cultivate de către maturi [E.Capmenni, 37; J.Lanny, Л.Сидорович *apud* 260, p.65]. Socializarea de gen în familie are loc prin cîteva procese de învăţare, procese ce întăresc (şi ele) sentimentul apartenenţei la un sex, sentiment ce pune la baza lui mai mult diferenţele dobîndite şi mai puţin diferenţele prescrise. Ideile specialiştilor în domeniu referitoare la etapele proceselor de învăţare pot fi grupate în felul următor:

1) *imitaţia diferenţială:* imitarea de către copii a modelelor de acelaşi sex, deoarece copiii sunt mai tentaţi să imite pe cineva perceput ca fiind similar cu ei. Părinţii deseori apreciază maturitatea copilului prin capacitatea acestuia de a imita modelul oferit de părintele de acelaşi sex;

2) *întărirea diferenţială:* părinţii, profesorii, prietenii nu rareori întăresc comportamentele specifice sexului copilului şi reacţionează negativ la comportamentele considerate drept nepotrivite sexului: copiilor li se impune preluarea unor comportamente de rol asemănătoare părintelui de acelaşi sex, fiind valorizate negativ încercările acestuia de a prelua comportamente considerate ca aparţinînd celuilalt sex;

3) a*uto-socializarea:* o dată ce copilul s-a identificat cu un sex, acesta caută informaţii despre modul în care femeia /bărbatul trebuie să se poarte [46; 155; 271].

O concluzie interesantă şi pentru spaţiul geografic al R.Moldova, desprinsă de E. Stănciulescu, este aceea că în secolul al XIX-lea în arealul romînesc nu exista un model cultural al familiei

tradiționale din perspectiva relațiilor de autoritate şi putere. Mai mult, rolul matern nu era nicăieri numai expresiv, iar rolul patern - numai instrumental, femeile fiind personalități instrumentale puternice (caracterizate prin energie, ordine, perseverență, hotărâre, eficiență, înțelepciune etc), iar bărbații acceptînd elemente emoționale, chiar dacă - pe măsură ce se urca pe scara nivelului de instruire - vizibilitatea afecțiunii paterne (nu afecțiunea însăşi) părea a se diminua. Autoarea consideră că în sec. al XlX-lea autoritatea masculină era mai degrabă o normă intrată în conştiința comună, decît o practică efectivă şi părea să nu servească decît ca fațadă [211].

Tezele menționate necesită o analiză mai aprofundată, contribuind, în acelaşi timp, la înțelegerea şi reevaluarea modelelor culturale feminine şi masculine, de maternitate şi paterinitate. În literatura de specialitate găsim mai multe interpretări în funcție de axa relațiilor şi variabilele selectate: modelele de mamă şi tată tradițional / modern, axa public – privat, axa pasiv – activ [46; 155; 211].

Un rol aparte în cadrul conceptual vizat revine teoriei funcționaliste de sex-rol a lui T.Parsons [170], care pe parcursul mai multor decenii a dominat abordările sociale privind rolurile şi statusurile femeilor şi bărbaților. Parsons consideră că bărbații sunt „instrumentali" şi femeile „expresive", ceea ce presupune că bărbații sunt orientați spre scop, iar femeile spre sentimente şi comunicare, relaționare, trăsături comunitare. Teoria menționată a contribuit la delimitarea sferelor masculine şi feminine, fiind fortificată poziția conform căreia trăsăturile bărbaților îi fac compatibili cu munca remunerată şi viața publică, iar femeilor le revine întîietatea în cazul trăsăturilor altruiste şi comunitare, necesitățile lor fiind considerate secundare în raport cu cele ale familiei şi comunității. T.Parsons şi colegii lui au argumentat că astfel de roluri sunt internalizate de copiii mici şi conduc la o diviziune precisă a muncii în viața adultă, bărbații şi femeile devenind bine integrați, ceea ce face ca diviziunea rolurilor să funcționeze neîntrerupt [*apud* 78, p.349].

T.Parsons şi R.Bales au evidențiat structura familiei în funcție de axa puterii (inferioară /superioară) şi axa rolurilor (instrumental /expresiv) [*apud* 155, p.146]:

Rol /putere	**Instrumental**	**Expresiv**
Superioară	Tatăl-soț	Mamă-soție
Inferioară	fiu	fiică

Acest model indică faptul că tatăl-soț guvernează diviziunea economică a familiei, în timp ce mama-soție guvernează latura afectiv-emoțională.

La adresa acestui model au apărut o serie de critici, care vizau faptul că noua diviziune a rolurilor (indusă de emanciparea femeii) reduce puterea bărbatului în cadrul familiei. Criticile feministe au demonstrat că la baza dihotomiei instrumentalității şi expresivității, în pofida empirismului convingător, se află normele sociale şi nu diferențele de sex naturale, orientarea spre

normele sociale limitează autodezvoltarea şi autoexprimarea femeilor şi bărbaţilor [277, p.204]. Parsons a căutat să răspundă acestor critici, afirmînd că tatăl-soţ şi-a mutat puterea în societate (ca urmare a transferului producţiei economice în exterior), în timp ce rolul soţiei de lider socio-emoţional a devenit central în cadrul familiei [*apud* 155, p.147].

Din această perspectivă, E. Duvall evidenţiază existenţa a două tipuri de modele: modelul mamei tradiţionale (ce impune prin perseverenţă şi rigiditate) şi modelul mamei moderne (axat pe dezvoltarea capacităţilor instructiv-formative ale copiilor, în condiţiile unor libertăţi şi flexibilităţi crescute). În mod analog, E. Elder a identificat modelul tatălui tradiţional (care asigură educaţia copiilor de pe poziţia celui care are întotdeauna dreptate şi ultimul cuvînt în orice problemă) şi modelul tatălui modern (ce foloseşte mult mai puţin metodele punitiv-restrictive) [*apud* 46, p.25-26].

Ideile menţionate se încadrează în spectrul problemelor ce ţin de conştientizarea continuităţii procesului socializării de gen a individului, părinţii fiind ei înşişi supuşi influenţelor socializatoare, dincolo de influenţele pe care le exercită asupra copiilor lor.

Se atestă o tendinţă interesantă, cînd copiii încep, la rîndul lor, a-i educa pe proprii părinţi, în special vizavi de valorile de viaţă. Părinţii de azi ai generaţiei în creştere, fiind purtătorii reprezentărilor stereotipe de gen, se confruntă cu probleme în educarea copiilor în noile condiţii. Divergenţele în valori, relaţiile părinţi – copii se răsfrîng asupra identificării fetelor şi băieţilor. Pedagogii menţionează că puţin dintre copii doresc să le semene părinţilor, mamei sau tatălui. Cauzele pot fi diferite, dar în acelaşi timp trebuie menţionat numărul redus de modele pozitive pentru imitare. Specialiştii indică asupra faptului că băieţii duc lipsă de modele comportamentale pozitive, inclusiv parentale şi conjugale [И.Кон, 313; Н.Шведова, 364; О.Ключко, 271]. În viziunea specialistelor, o atenţie deosebită în plan educaţional necesită fetiţele şi domnişoarele, deoarece orientările tradiţionale de gen sunt deosebit de active şi agresive faţă de modelul „feminin" comportamental [Л.Попова, 338; О.Ключко, 271; Т.Бендас, 257 etc.].

Dimensiunea de gen a familiei vizează implicarea mamei şi a tatălui în educarea copiilor. În acelaşi timp, unul din cele mai puternice stereotipuri este acela conform căruia sarcina creşterii şi educaţiei copiilor revine în mod natural mamei. Rolul educativ al mamei a constituit multă vreme tema privilegiată a studiilor asupra dezvoltării şi integrării sociale a copilului. În interpretarea sa figura maternă a parcurs un drum controversat: de la apologie la blamare şi invers. Unii cercetători (H.Desmet, J.-P.Pourtois etc.) au transformat maternitatea în cult, femeia-mama fiind glorificată, alţii au definit mediul educativ familial prin indicatori materni (prin atitudinile educative ale mamei, trăsăturile ei de personalitate etc.). Unele studii şi-au construit argumentările pe teoria conform

căreia sentimentul matern, spre deosebire de cel patern, are un fundament natural-biologic. Autorii interpretează maternitatea prin prisma feminității, respectiv ca expresie a capacității naturale şi general feminine de a iubi, de dăruire de sine, generozitate etc. [*apud* 29; 137; 315].

O poziție absolut diferită față de subiectul în cauză au avut-o cercetătorii Caplan, Hall şi McCarquodale, care au ajuns la imaginea mamei culpabile de tulburările psihice şi comportamentale ale copilului. În acelaşi timp, unele autoare feministe M.O'Brein, S.Feristone, C.Delphy etc. au propus tratarea maternității drept o formă de sclavie a femeii – produs al unor raporturi inegale şi inechitabile între genurile umane; indicînd la fel că ea contribuie la interpretarea femeii ca o ființă slabă, neputincioasă, dependentă de soț. Cele mai radicale considerau că familia şi maternitatea sunt izvoarele de bază ale patriarhatului, care pot fi depăşite numai prin intermediul noilor tehnologii reproductive, contraceptivelor şi evoluției sistemului de educație [*apud* 353; 43; 81 etc.].

Pe parcursul mai multor ani, tradițional, responsabilitatea pentru educarea copiilor revenea mamei, tatăl rămînînd practic în afara acestui proces. În acest sens, în mod insistent se propune necesitatea studierii implicării tatălui în procesul educațional, rolul lui de agent al educației. Abia în anii 70 ai sec. trecut specialiştii au început în mod serios să abordeze această temă. O parte din specialişti au încercat fie să confirme, fie să infirme existența complexului Oedip în modelele culturale ale diferitor popoare. Puține studii au avut ca obiect raporturile educative ale tatălui cu copilul. Dupuis trata paternitatea drept una dintre achizițiile protoistoriei, „a cărei origine a devenit apoi atît de confuză, încît s-a putut crede că este înrădăcinată în conştiința umană dintr-un trecut imemorabil [*apud* 353]. Imaginea tatălui a fost relativ mai stabilă decît cea a mamei. Modelul tatălui autoritar impus de tradiție a avut o durată istorică mai lungă. Unii autori afirmă că începînd cu sec. XIX autoritatea paternă începe să slăbească, cel puțin în clasele mijlocii şi populare.

Astăzi unii cercetători consideră că modelul tatălui autoritar nu mai corespunde realității, iar teza legăturii slabe între copil şi tată poate fi abandonată [313; 363]. În acest sens, se impune necesitatea reevaluării conceptului de paternitate, fortificarea acestuia. Se propune ridicarea prestigiului paternității din mai multe perspective: atît din punctul de vedere al trebuințelor fetelor şi băieților, cît şi drept modalitate de autorealizare a bărbaților [271, p. 49], la fel în calitate de stimulent al sănătății acestora (implicarea în educația copiilor şi activitatea casnică deschide posibilități pentru confortul psiho-emoțional al bărbaților).

În contextul dat, unii autori propun chiar detaşarea de termenii maternitate şi paternitate în favoarea parentalității, indicînd asupra responsabilității de aceeaşi valoare a mamelor şi taților privind îngrijirea, creşterea şi educarea copiilor.

În scopul dezvoltării cadrului conceptual abordat, plecînd de la ideile formulate de o serie de cercetători [L.Cuznețov, 64; Р.Овчарова, 328; I.Mitrofan şi C.Ciupercă, 155; C.Ciupercă, 46; Ж.Чернова, 363] propunem noțiunea de *parentalitate* drept o caracteristică socio-psihologică a personalității (tatălui şi a mamei), o complexitate de valori şi sentimente, orientări de viață şi aşteptări, relații şi responsabilități ale părintelui, a stilurilor educaționale. Dat fiind procesul continuu şi neunivoc de formare a elementelor menționate pe parcursul vieții părintelui (la nivel subiectiv personal şi cel supraindividual [Р.Овчарова, 328]), acesta presupune dobîndirea şi aplicarea unor cunoştințe, atitudini şi comportamente speciale, acestea fiind exprimate prin *competența parentală.* Astfel, prin competență parentală înțelegem capacitatea persoanei (cognitivă, afectiv-atitudinală, comportamentală) de realizare în mod eficient a responsabilităților sale parentale de îngrijire, educare, socializare a copiilor.

Este indiscutabil faptul că studierea problemei în cauză trebuie realizată ținînd cont de condițiile istorice, socio-culturale. Astfel, în Occident, unde parteneriatul între femei şi bărbați (inclusiv în viața de familie) devine o normă a vieții, discuțiile despre importanța rolului tatălui în educația copilului şi-au pierdut actualitatea. Se schimbă şi imaginea bărbatului a cărui caracteristici de bază erau masculinitatea, bărbăția – confundate cu agresivitatea, duritatea. În multe țări asistarea tatălui la naştere, participarea tatălui la îngrijirea noului născut, aflarea în concediul de îngrijire a copilului, creşterea şi educarea copiilor împreună cu mama, implicarea în lucrul casnic – toate acestea sunt privite ca fiind absolut necesare şi prezintă o condiție a coeziunii şi armoniei familiale.

Desigur, exemple similare avem şi în Moldova. În acelaşi timp, în pofida transformărilor rolurilor de gen în societatea moldovenească (deseori forțat sub presiunea fenomenului migrațiunii), se atestă menținerea stereotipurilor privind rolurile femeilor şi bărbaților în cadrul familiei. În acest context de idei, prezintă interes rezultatele studiului comparativ, realizat în rîndul studenților U.S.M. şi UTM vizavi de familie şi rolurile soților (1998 şi 2006). În cadrul studiului s-a încercat a depista evoluția atitudinilor tinerilor şi tinerelor față de familie în contextul transformărilor sociale parvenite pe parcursul ultimilor ani. Eşantionul a fost format din 500 de studenți din USM, UTM, drept indicatori fiind selectați: genul (250 fete şi 250 băieți); mediul de proveniență: urban/rural; profilul de studii: umanist/real. Ne vom referi doar la unele din întrebările abordate în cercetare, selectate din perspectiva semnificației [169, p.78].

Interesant este faptul că referindu-se la aspectele de educație a copiilor în familie, atît fetele cît şi băieții au menționat importanța implicării şi responsabilitatea ambilor părinți la subiect. Dar, vorbind de detalii, s-au observat unele diferențe: bărbații preferă să realizeze diverse activități cu copiii (jocuri, petrecerea timpului liber), pe cînd femeilor le „încredințează" mai mult îngrijirea zilnică a copiilor (hrana, curățenia etc.). Pe această poziție stau ambele genuri.

De asemenea, am încercat să aflăm părerea lor cum trebuie educate fetele şi băieţii şi am constatat că respondenţii oscilează între tradiţie şi modernitate. De exemplu, la întrebarea cum trebuie educate fetele primele cuvinte de răspuns au fost: să fie educate, grijulii, bune mame şi gospodine, apoi răzbătătoare, inteligente etc. Referitor la educaţia băieţilor: să fie răzbătători, puternici, apoi educaţi, să ştie să se îngrijească (ultima menţionat de către fete). Respectiv, se atestă diverse accente, finalităţile fiind asemănătoare.

După cum observăm din tabelul de mai jos (tabelul 13), percepţiile rolurilor de gen în familie sunt asemănătoare. În pofida existenţei unor diferenţe în atitudini, putem conchide că *tînăra generaţie tinde totuşi către relaţii de parteneriat în relaţiile de cuplu.*

Rolurile funcţionale	**Bărbaţi**			**Femei**		
	F	**B**	**ND**	**F**	**B**	**ND**
Responsabil de asigurarea materială â familiei	12	12	76	14	18	68
Gospodar-gospodină	16	12	72	15	15	70
Responsabil de relaţii cu rudele, prietenii	7	5	89	12	10	78
Responsabil de activităţile distractiv-cognitive	26	12	62	26	14	60
Deţine rolul de conciliator	35	17	48	25	17	58
Cui îi revine iniţiativa în comunicarea sexuală?	30	34	36	31	39	30
Cine deţine rolul de dădacă?	58	3	39	63	5	32
Cine îndeplineşte rolul de educator al copiilor?	16	11	73	12	8	80

Tabelul 13. Rolurile de gen în familie

Rezultatele studiului confirmă faptul că schimbările din societate în perioada de tranziţie influenţează şi viziunile tinerilor privind imaginea rolurilor, genurilor (bărbat, femeie) şi în cadrul familiei. Rolurile funcţionale din cadrul familiei nu mai sunt aşa strict standardizate, cine şi ce anume trebuie să îndeplinească. Viziunea actuală a tinerilor privind rolurile şi diferenţele de gen în societate depăşeşte aria stereotipurilor tradiţionale. Majoritatea tinerilor, indiferent de gen, au un coeficient înalt de androginitate psihică, au o viziune mai largă, modernă, vizavi de stereotipurile tradiţionale de masculinitate şi feminitate. Acest fapt corelează pozitiv cu plasticitatea şi creativitatea mai înaltă a gîndirii, anxietatea socială este mai redusă, avînd un grad mai înalt de dezvoltare şi avansare al propriului „Eu", tendinţa spre egalitate în drepturi atît în plan social, cît şi în cadrul relaţiilor dintre parteneri. Aceste constatări ne permit să proiectăm acţiuni sociale concrete pentru întărirea coeziunii familiei, realizării eficiente a educaţiei familiale.

2.3.3. Formarea competenţelor parentale de gen

Importanţa familiei în educaţia tinerei generaţii, conţinutul, principiile, metodele şi mijloacele educaţiei familiale au constituit obiectul cercetărilor mai multor savanţi (I.A.Comenius, J.Piaget, J.-J.Rousseau, F.Savater, B.Spok, I.Mitrofan şi C.Ciupercă, M.Robila, L.Cuznețov,

Ж.Чернова etc.).

În contextul conceptual abordat, menţionăm, în mod special, necesitatea dezvoltării calităţilor de familist şi părinte, care în viziunea mai multor autori solicită acelaşi efort ca şi pregătirea de specialitate, perfecţionare şi autoperfecţionare continuă şi se bazează pe *ştiinţă –competenţă-măiestrie, presupunînd o anumită vocaţie, şi orientare socială* umanistă [Gh.Bunescu, *apud* 145; T.Cosma, 188; L.Cuznețov, 64 etc.].

În acelaşi timp, plecînd de la concluziile formulate de o serie de cercetători şi rezultatele investigaţiilor în ceea ce priveşte rolul familiei în socializarea de gen a tinerei generaţii, constatăm necesitatea reevaluării categoriilor funcţionale importante cum sunt maternitatea, paternitatea şi parentalitatea. În literatura de specialitate găsim mai multe abordări ale maternităţii, paternităţii şi parentalităţii în calitate de instituţii sociale importante [L.Cuznețov, 64; N.Ovcearenco, 164; И.Кон, 315; О.Ключко, 271; Р.Овчарова, 328; Ж.Чернова, 363 etc.], fiind specificată şi problema dezvoltării capacităţilor speciale în acest sens.

La etapa actuală categoriile de maternitate, paternitatea, parentalitate sunt deseori reduse la un simplu ansamblu de caracteristici ce înseamnă a fi „mamă bună" sau „tată bun", ce înseamnă a fi părinte. Investigaţiile realizate în rîndul diferitor grupuri de respondenţi referitoare la calităţile materne, paterne şi parentale denotă următorul tablou. Viziunea studenţilor este reflectată în tabelul 14: a) a studenţilor, b) a studentelor:

Calităţile unei mame bune	Calităţile unui tată bun	Calităţile unui părinte bun
grijulie	asiguratorul familiei	grijuliu
iubitoare	responsabil	asiguratorul familiei
înţelegătoare	suportiv	iubitor
iertătoare	înţelegător	înţelegător
bună gospodină	prieten	iertător
respectuoasă faţă de copil	respectuos faţă de copil	respectuos faţă de copil

Tabelul 14. a) Viziunea studenţilor asupra calităilor de părinte (răspunsuri sumative)

Calităţile unei mame bune	Calităţile unui tată bun	Calităţile unui părinte bun
iubitoare	responsabil	iubitor
înţelegătoare	asiguratorul familiei	grijuliu
grijulie	înţelegător	asiguratorul familiei
iertătoare	prieten bun	înţelegător
bună prietenă	apărător	iertător
tolerantă	tolerant	tolerant

b) Viziunea studentelor asupra calităilor de părinte (răspunsuri sumative)

Datele din tabele demonstrează coincidenţe, cu unele specificări, în viziunea tinerilor şi tinerelor referitoare la calităţile de mamă şi tată buni, care se regăsesc totalmente în calităţile sumative ale unui bun părinte.

În tabelul 15 sunt prezentate viziunile părinților cu referire la calitățile menționate: a) a mamelor, b) a taților:

Calitățile unei mame bune	Calitățile unui tată bun
Grijulie (copilul hrănit, spălat, îmbrăcat)	Bun gospodar
Înțelegătoare	Exigent, dar înțelegător
Iertătoare	Asigurator al bunăstării familiei
Responsabilă pentru copil	Tată
Prietenă (pentru fete)	Prieten (în cazul băieților)
Educatoare bună: pentru fete: să le pregătească să fie bune gospodine pentru băieți: să fie educați	Educator bun: pentru băieți: să-i învețe să fie bărbați adevărați pentru fete: cum să se comporte cu băieții

Tab. 15. a) Viziunea mamelor asupra calitãilor de părinte (răspunsuri sumative)

Calitățile unei mame bune	Calitățile unui tată bun
Grijulie (copilul hrănit, spălat, îmbrăcat)	Asigurator al bunăstării familiei
Responsabilă pentru copil	Exigent, dar înțelegător
Bună gospodină	Asigurator al bunăstării familiei
Educatoare bună: pentru fete: să le pregătească să fie bune gospodine, comportament decent pentru băieți: să fie educați	Educator bun: pentru băieți: să-i învețe să fie bărbați adevărați pentru fete: comportament decent
Înțelegătoare	Asigurator al bunăstării familiei
Responsabilă pentru studiile copilului	Asigurator al bunăstării familiei

b)Viziunea taților asupra calitãilor de părinte (răspunsuri sumative)

Datele din tabelul 16 reflectă viziunea elevilor asupra calităților abordate:

Calitățile unei mame bune	Calitățile unui tată bun	Calitățile unui părinte bun
Deșteaptă	Înțelegător	Toate menționate pentru mamă şi tată
Iubitoare	Grijuliu	
Înțelegătoare	Responsabil	
Veselă	Asiguratorul familiei	
Grijulie	Vesel	
Blîndă	Non-violent	
Ajutătoare la nevoi	Apărător	
Bogată (să poată asigura copilul)	Bogat (să sigure familia material)	
Bună prietenă	Prieten bun	
Gospodină	Iertător	

Tab. 16. Viziunea elevilor asupra calităților de părinte

Rezultatele chestionării adolescenților demonstrează cerințe aproape similare față de mamă şi tată, fiind destul de pronunțat aspectul material adresat ambilor părinți. În linii generale se constată că, pentru a face față calităților enumărate, şi femeile şi bărbații trebuie să aibă cunoştințe şi abilități speciale, care pot fi formulate drept competențe parentale.

Pentru dezvoltarea cadrului conceptual menționat, propunem introducerea în calitate de categorie funcțională necesară *competența parentală de gen,* în următoarea formulă*: capacitatea*

părintelui (mamei şi/sau a tatălui) de a realiza eficient educarea şi socializarea de gen a fetelor şi băieţilor. În acest sens, propunem specificarea componentelor cognitive, afective şi comportamentale de gen.

Componenta cognitivă de gen - conştientizarea de către părinţi a rolului său de model de gen pentru copii; reprezentările părinţilor referitoare la maternitate / paternitate; viziunile asupra strategiilor de viaţă ale fiicelor şi fiilor; cunoaşterea specificului dezvoltării psihofiziologice a fetelor şi băieţilor, a trebuinţelor psiho-sociale a fetelor şi băieţilor în relaţiile cu părinţii şi cei din jur la diferite etape de vîrstă; a impactului stereotipurilor de gen privind educaţia copiilor.

Componenta afectivă de gen include formarea atitudinilor şi aşteptărilor faţă de fiice şi fii, a trăirilor şi sentimentelor personale ale femeilor şi bărbaţilor faţă de propria maternitate / paternitate, valorilor de gen ale părinţilor etc.

Componenta comportamentală de gen include achiziţionarea şi dezvoltarea abilităţilor şi deprinderilor părinţilor de îngrijire, educare, instruire şi orientare profesională a fiicelor şi fiilor; de implicare a fetelor şi băieţilor în comportamente personale şi sociale active şi responsabile, prin stimularea capacităţilor şi intereselor fetelor şi băieţilor în pofida „montajelor de gen" tradiţionale existente; de implicare a fiicelor şi fiilor la egal în munci casnice; rolurile de gen în plan public şi privat a părinţilor raportate la socializarea de gen a propriilor copii.

Astfel, formarea competenţei de gen a părinţilor va facilita funcţia de socializare de gen a acestora în raport cu copiii, la fel şi resocializarea de gen a lor personală. În acest sens, se impune necesitatea instruirii, familiarizării părinţilor cu abordarea de gen a parentalităţii în cadrul unor activităţi speciale educaţionale: şcoli / cursuri / seminare pentru părinţi. În acelaşi timp, considerăm drept variantă optimală educarea de gen a viitorilor părinţi din şcoală.

2.4. Concluzii

1. Începînd cu anii 70 ai sec. trecut, problema egalităţii genurilor s-a situat printre priorităţile agendelor politice internaţionale şi naţionale. Proclamarea anului 2007 drept Anul European al egalităţii pentru toţi confirmă interesul susţinut pentru asigurarea principiului egalităţii de şanse, inclusiv pentru genurile umane, în toate domeniile. În ultimii ani în Republica Moldova se conturează unele politici şi acţiuni în domeniul promovării egalităţii genurilor, inclusiv a educaţiei de gen a populaţiei, fiind necesară fortificarea şi dezvoltarea acestora.
2. Domeniul şi unele aspecte esenţiale ale educaţiei în materie de gen au fost clar formulate în mai multe documente internaţionale ale Organizaţiei Naţiunilor Unite, în special UNESCO, a Consiliului Europei, Pachetul de documente cu referire la Educaţia pentru Toţi, care indică

asupra necesității de măsuri îndreptate spre lichidarea discriminării pe criteriu de gen şi spre asigurarea respectului reciproc între fete şi băieți, între femei şi bărbați.

3. Cercetările realizate în domeniu demonstrează că, în fiecare țară, a fost acumulată o anumită experiență de dezvoltare a educației de gen, țările aflîndu-se la diferite nivelurile ale procesului. Procesul de inițiere, dezvoltare şi instituționalizare a educației de gen este supus influențelor mai multor factori de ordin politic, economic, socio-cultural. Un rol aparte în acest sens revine particularităților sistemului educațional din fiecare țară, acțiunilor realizate în domeniu şi nivelului de dezvoltare a comunității în materie privind egalitatea de gen la general.
4. Educația de gen constituie o nouă realitate socială, reflectată şi la nivelul teoriei pedagogice. Respectiv, în calitatea de conținut specific, "educația de gen" reprezintă una dintre "noile educații", pe care UNESCO şi comunitatea ştiințifică le consideră „răspunsuri la problematica lumii contemporane". Elaborarea modelului transdisciplinar al EG în contextul noilor educații constituie o contribuție semnificativă la dezvoltarea metodologică a concepției educației de gen la general şi a Paradigmei educației de gen, în special.
5. Realizarea eficientă a educației de gen necesită implicarea activă a diferitor parteneri educaționali, în special familia. În acest sens familia, fiind abordată în calitate de subiect şi obiect al procesului socializării de gen, reprezintă un factor important de educare de gen a tinerilor. Respectiv, se impune formarea sensibilității de gen şi dezvoltarea competențelor de gen a părinților.

III. ANALIZA REALITĂȚILOR ŞI TENDINȚELOR EDUCAȚIEI DE GEN ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Capitolul de față include materiale care elucidează rezultatele investigațiilor referitoare la relațiile şi comportamentele de gen existente în sistemul de învățământ din Republica Moldova.

Ideile expuse vin să faciliteze înțelegerea procesului şi mecanismelor de formare a atitudinilor şi comportamentelor „sensibile la gen", importanța educației de gen a populației în contextul transformărilor sociale.

3.1. Analiza evoluției educației de gen în Moldova

- ***Contextul politic***

La etapa actuală în calitate de prioritate în politica externă a R.Moldova este orientarea spre Uniunea Europeană, unde problemelor egalității genurilor li se acordă o atenție deosebită. În aprilie 2005 Guvernul a aprobat Planul de Acțiuni UE - Moldova. În mai 2005 Moldova a aderat la procesul de la Bologna. Orientarea spre Uniunea Europeană duce la alinierea la standardele respective, inclusiv referitor la principiul egalității genurilor. În acest context este necesară transformarea radicală a structurii şi conținuturilor sistemului de învățământ în Moldova. La fel se impune necesitatea reevaluării atitudinii față de educația de gen în societate în scopul elaborării unor strategii eficiente de realizare a acesteia.

Orice fel de politici publice se elaborează într-un context social concret. Respectiv, înțelegerea condițiilor de dezvoltare a educației de gen, elaborarea conținuturilor şi metodologiilor relevante de realizare a acesteia pot fi efectuate numai ținînd cont de contextul social – politic.

Potrivit articolului 16 (2) al Constituției Republicii Moldova, „toți cetățenii sunt egali în fața legii şi a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență etnică, avere sau origine socială". Legislația Republicii Moldova la etapa actuală nu prevede elemente discriminatorii față de femei, fiindu-le asigurate drepturi şi libertăți egale în plan economic, social, politic, civil şi cultural.

În 1994 R. Moldova a ratificat Convenția cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei (CEDAW), asumîndu-şi astfel angajamentul de a contribui la promovarea egalității genurilor în societate, inclusiv în domeniul educațional.

În urma activității de-a lungul anilor a diverselor structuri de stat, organizațiilor neguvernamentale şi internaționale se constată unele *realizări în domeniul vizat:*

✓ Adoptarea unor documente de stat, care prevăd promovarea egalității genurilor: a Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului (2004-2008), a Legii cu privire la asigurarea

egalității de şanse între femei şi bărbați, Planurilor de acțiuni de promovare a egalității genurilor în societate (pentru anii 2003-2005 şi 2006-2009) etc.

✓ Crearea unor structuri ale Mecanismului Național de promovare a egalității genurilor: Comisia Guvernamentală pentru egalitatea de şanse între femei şi bărbați, Direcția oportunități egale şi prevenirea violenței (MPSFC), unități gender în ministere;

✓ Stipularea de către unele partide politice în Statute a cotei de minimum 30% de reprezentare a genurilor în organele de conducere şi pe listele electorale;

✓ Creşterea numărului femeilor pe listele electorale în timpul ultimelor alegeri parlamentare (cu 10%);

✓ Creşterea numărului de reprezentare al femeilor în Parlament pînă la 21,7% în 2005 (de la 15,8% în parlamentul precedent);

✓ Manifestarea, cu greu, dar tot mai semnificativă a femeilor în viața politică (apariția organizațiilor de femei în cadrul partidelor politice, Clubului femeilor parlamentare etc.);

✓ Fortificarea mişcării organizațiilor neguvernamentale a femeilor; formarea rețelelor de ONG (Forul ONG de femei, Alianța PasProGen etc.);

✓ Inițierea dialogului Statul – ONG de femei în diverse domenii;

✓ Schimbarea treptată a accentului de pe problemele femeilor pe problemele genurilor;

✓ Inițierea instruirii de gen a reprezentanților ONG, partidelor politice, cadrelor didactice;

✓ Interesul crescînd al tinerilor pentru ideile de parteneriat între genuri.

În acelaşi timp trebuie de menționat că procesul de tranziție la economia de piață a dus la reducerea nivelului de viață al majorității populației, afectînd ambele genuri, dar în deosebi femeile. În pofida succeselor legislative şi instituționale, datele statistice demonstrează că femeia rămîne în continuare un obiect al diferitelor forme de discriminare. Situația dificilă a acesteia se datorează problemelor socio-economice generale, dar şi mentalității colective care domină în societatea moldovenească, cît şi politicilor publice din acest domeniu lipsite de consecvență, coerență şi eficiență. Existența unor premise legislative şi instituționale nu constituie în mod obligatoriu un factor determinant al succesului politicilor publice în domeniul egalității genurilor. În afară de acestea, mai este nevoie de un real interes al autorităților centrale şi locale, dar şi al societății în ansamblu, centrat pe principiul egalității genurilor.

Printre o*bstacolele existente* pot fi menționate*:*

– menținerea stereotipurilor patriarhale în societate, care împiedică promovarea femeilor şi bărbaților în societate, realizarea lor personală şi profesională, conform abilităților;
– existența discriminărilor de gen în diverse domenii, multe din ele fiind făcute neintenționat, din simpla ignorare a dimensiunii de gen;

- nedefinitivarea sistemului de protecție a persoanelor supuse discriminării în bază de gen;
- insuficiența unei politici bine conturate şi complexe privind educația femeilor şi bărbaților în baza principiului egalității genurilor;
- nedefinitivarea mecanismului intern de monitorizare şi evaluare a situației în domeniu;
- instabilitatea mecanismului național în domeniu, insuficiența resurselor umane şi financiare corespunzătoare;
- nedefinitivarea sistemului de colectare şi utilizare a statisticii desagregate pe gen;
- subreprezentarea femeilor în viața politică şi în administrația publică locală;
- prezentarea insuficientă a ONG-lor din domeniu drept forță socială importantă;
- vulgarizarea imaginii femeii în mass- media;
- inluența crescîndă a bisericii în societate, care pe de o parte contribuie la consolidarea acesteia, dar pe de altă parte reproduce stereotipurile patriarhale: egalitatea genurilor, emanciparea femeilor fiind tratate drept cauze a destrămării şi devalorificării familiei.
- lipsa unei politici complexe, durabile a donatorilor de susținere a programelor adresate egalității genurilor etc.

Cercetările asupra situației femeilor şi bărbaților demonstrează că există discriminări de gen în diverse domenii, cele mai multe dintre ele se produc neintenționat, din simpla ignorare a dimensiunii de gen. În acest context se înscrie necesitatea unor acțiuni stringente de sensibilizare / educare a populației în materie de egalitate de gen.

În linii generale se constată unele progrese comparativ cu anii precedenți, dar realitățile existente în domeniu vin să contureze un volum enorm de lucru referitor la promovarea egalității genurilor în societate.

- ***Sistemul de învățămînt şi problemele de gen***

Asigurarea conceptual-strategică a educației de gen în Republica Moldova poate fi realizată la nivel național prin următoarele instrumente:

- Legea cu privire la asigurarea egalității de şanse între femei şi bărbați, adoptată în 2006
- Concepția educației în Republica Moldova (2000);
- Planul Național „Promovarea egalității genurilor umane în societate pentru perioada 2006-2009", aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 984 din 25.09.2006;
- Strategia Națională „Educația pentru toți" 2004 – 2015, aprobată prin Hotărîrea Guvernului nr. 410 din 4.04.2003.

Legea cu privire la asigurarea egalității de şanse între femei şi bărbați (2006) prevede asigurarea accesului egal la educație (art.13) :

a) prin acces la educaţie şi/sau instruire;
b) în procesul de educaţie şi/sau instruire, inclusiv la evaluarea cunoştinţelor acumulate;
c) în activitatea didactică şi ştiinţifico-didactică;
d) prin elaborare de materiale didactice şi programe de studii, în conformitate cu principiul egalităţii între femei şi bărbaţi;
e) prin includere a educaţiei gender drept parte componentă a sistemului educaţional;
f) prin educare a fetelor şi băieţilor în spiritul de parteneriat şi de respect reciproc.

Componentele specificate constituie direcţii concrete de activitate în domeniul respectiv.

Educaţia poate fi analizată şi în calitate de indicator al egalităţii de gen în cadrul sistemului educaţional. În acest sens drept punct de pornire pot servi Comentariile şi Recomandările Comitetului ONU pentru Eliminarea Discriminării faţă de Femei adresate Guvernului R. Moldova asupra Raportului CEDAW (iunie 2000). Evaluînd Raportul R. Moldova, Comitetul, observînd nivelul înalt de educaţie şi instruire al femeilor, şi-a exprimat îngrijorarea în ceea ce priveşte ponderea lor ridicată în sfera educaţiei medii, de lipsa informaţiilor statistice privind participarea femeilor în diverse domenii de învăţămînt şi la posturi administrative de nivel înalt. Comitetul s-a arătat de asemenea preocupat de persistenţa portretizărilor stereotip ale femeilor şi bărbaţilor în programele de învăţămînt şi materialele didactice.

Comitetul s-a adresat Guvernului Reublicii Moldova să realizeze reforma programelor de învăţămînt şi să revizuie manualele şcolare pentru a elimina aceste imagini stereotip. De asemenea, a fost recomandat ca strategia educaţională a Guvernului să includă acţiuni pentru încurajarea fetelor şi femeilor să primească calificare în domenii netradiţionale, precum şi în ramurile economiei aflate în plină dezvoltare; să implementeze măsuri speciale temporare pentru a mări numărul femeilor cu drept de adoptare a deciziilor în domeniul educaţiei.

În pofida progreselor realizate în domeniu, cu referire la situaţia existentă, Comitetul pentru Eliminarea Discriminării faţă de Femei a adresat Guvernului R. Moldova un set de Comentarii şi Recomandări asupra Raportului CEDAW (august 2006), indemnînd Statul-parte să răspîndească informaţia privind conţinutul Convenţiei prin sistemul său educaţional, prin generalizarea unei perspective gender în manuale şi curriculum, la toate nivelurile, şi prin asigurarea instruirii gender pentru profesori, în vederea modificării actualelor viziuni stereotipe privind rolurile femeilor şi bărbaţilor în familie şi în societate. De asemenea, Comitetul recomandă ca asemenea campanii de sensibilizare să fie adresate atît femeilor cît şi bărbaţilor, iar mass-media să fie încurajate să proiecteze imagini pozitive ale femeilor şi ale statutului şi responsabilităţilor egale ale femeilor şi bărbaţilor în sferele publică şi privată.

Analiza domeniului educațional prin prisma de gen în contextul transformărilor socio-economice radicale permite determinarea progreselor şi identificarea problemelor / constrîngerilor în domeniu.

Printre problemele identificate pot fi menționate următoarele:

- *Investițiile insuficiente în capitalul uman, în special în educația şi sănătatea fetelor şi băieților, pot duce la o productivitate joasă a acestora pe viitor.*

Experiența internațională demonstrează că femeile şi bărbații sănătoşi şi bine educați au posibilități mai mari de a se angaja în activități productive, a găsi ocupație în sectorul formal, a cîştiga venituri mai mari şi de a se bucura de instruiri repetate comparativ cu persoanele fără instruire, care suferă de alimentație şi sănătate proastă sau sunt victime ale violenței domestice.

Datele parvenite din partea Ministerului Economiei relevă că educația rămâne a fi unul din determinantele nivelului de vulnerabilitate a familiei. Persoanele din gospodăriile ale căror cap de familie dispun de studii superioare sau secundare complete au şanse mai mari de a nu deveni sărace [185, p.27]. Aspectul de gen în problema dată, în contextul experiențelor internaționale, demonstrează că femeile educate acordă o atenție mai mare şcolarizării şi alimentației copiilor lor, astfel îmbunătățind productivitatea generației viitoare.

- *Problemele economice influențează direct sistemul educațional, afectînd deopotrivă şi fetele şi băieții.*

Specialiştii menționează faptul că migrația maturilor influențează negativ asupra şcolarizării copiilor rămaşi fără unul sau fără ambii părinți. După plecarea părinților la lucru se observă descreşterea rezultatelor academice ale copiilor, cedarea din partea acestora tentațiilor de distracție şi presiunii semenilor etc. [185, p.27].

În acelaşi timp, sunt necesare studii aprofundate referitor la impactul migrației asupra fetelor şi băieților, ce țin de socializarea acestora (abandonul şcolar, vagabondajul, prostituția, folosirea de droguri, alcool etc.), inclusiv socializarea de gen.

Realizarea obiectivului educațional necesită abordarea cauzelor care împiedică copiii să frecventeze şcoala şi să-şi finalizeze studiile de şcoală primară şi gimnaziu. În 2002, aproximativ 5% din elevi au lipsit mai mult de o lună de la şcoală pe parcursul anului anterior. Analiza de gen a cauzelor absențelor de la studii presupune analiza aspectelor: co-raportul fete / băieți, sănătatea acestora, implicarea în activități casnice etc.

Abandonul şcolar se estimează la 9% din copiii din clasele 5-9; şi doar 45% de elevi continuă şcoala după clasa 9 (adică după vârsta de 15/16) [Ibidem, p.28]. Nu există distincții clare între rata de abandon şcolar pentru fete şi băieți, dar luînd în considerare tendința la moment, majoritatea

abandonurilor se referă la băieți. Totuşi, în pofida obținerii acestei egalități de înmatriculare, mulți elevi nu frecventează şcoala în mod regulat din motive financiare, de sănătate sau altele.

▪ *Alocațiile de buget inadecvate pentru educația preşcolară induc inegalitatea de gen.*

Conform datelor Biroului Național de Statistică (BNS), în 2005 rata netă de înrolare în învățământul preşcolar a crescut față de anul precedent, atingînd cifra de 68,6% [92]. Din numărul total de 103811 copii care frecventau instituțiile preşcolare în 2006, fetele constituiau 48,11% şi băieții 51,89% (arhiva curentă BNS, 2007). Deşi această diferență în cifre absolute nu este mare, este necesară o analiză mai detaliată a situației, ținînd cont de factorii demografici.

Părinții, a căror copii nu frecventează grădinița, trebuie să-i îngrijească acasă. Lipsa locurilor la grădinițe, a instituțiilor preşcolare în localitate împiedică angajarea femeilor în cîmpul muncii, creează obstacole în dezvoltarea şi avansarea lor profesională, în armonizarea responsabilităților familiale şi profesionale. Astfel, lipsa accesului la învățământul preşcolar pentru copii duce la inegalitatea de gen şi de şanse a adulților în planul menținerii calificării profesionale şi accederii în poziții superioare.

La fel se conturează şi o altă problemă: în condiții de lipsă de locuri la grădinițe, cînd părinții sunt implicați în diverse activități (lucrări agricole, comerțul cu amănuntul etc.) fetițele mai mari, de regulă, preiau asupra lor grija față de copiii mai mici, fiind într-un fel limitate în posibilitatea de a-şi dezvolta propriile capacități şi abilități.

• *Sistemul de învițământ se află în relație proporțional - condiționată cu segregarea de gen pe piața muncii.*

Una din preocupările problemelor de gen este segregarea profesională pe criteriu de sex. Conform celor menționate în ODM 2, în domeniul educațional al Republicii Moldova există o tendință puternică de segregare pe criteriu de gen (ce vizează specializarea tinerilor), care influențează direct participarea inegală a bărbaților şi femeilor pe piața muncii a țării. Respectiv, segregarea de gen existentă pe piața muncii la etapa actuală influențează alegerea specialităților de studii de către fete şi băieți. Acest context serveşte drept argument pentru necesitatea urgentă de a stabili conexiunea dintre politica educațională şi cea a pieții muncii prin prisma problemelor de gen astfel încît să se obțină o compatibilitate dintre formarea capitalului uman, a forței de muncă şi a pieții muncii în general.

• *La nivelul învățământului secundar profesional băieții constituie majoritatea* (tabelul 17)

Conform datelor BNS în 2000-2001, înmatricularea netă a fetelor a fost de 78% la nivelul primar, 70% la nivelul secundar şi 33% la nivelul terțiar. În 2005 rata netă de înscriere în învățământul primar şi gimnazial a atins cifrele de 87,8% şi 86,8% respectiv [92]. În anul 2006 din numărul total de 160528 elevi înscrişi la studii în clasele primare băieții constituiau 51,50% şi fetele

48,50%; în clasele gimnaziale respectiv 51,14% şi 48,86% (arhiva curentă BNS, 2007). Datele oficiale relevă că la nivelul învăţământului profesional, bărbaţii domină cu o pondere de 62-64% între 2000-2005 [185, p.29]. În acelaşi timp, accesul copiilor la studii trebuie analizat ţinînd cont şi de factorii demografici şi socio-economici.

	Total	**Feminin**		**Masculin**	
Învăţământul preşcolar	103811	49939	48,11%	53872	51,89%
Învăţământul primar	160528	77864	48,50%	82664	51,50%
Învăţământul secundar de treapta I - gimnazial	254437	124328	48,86%	130109	51,14%
Învăţământul secundar de treapta II – mediu de cultură generală, liceal şi secundar profesional	99802	51529	51,63%	48273	48,37%
Învăţământul mediu de cultură generală şi liceal	76146	3135	56,65%	33011	43,35%
Învăţământul secundar profesional	23656	8394	35,48%	15262	64,52%
Învăţământul mediu de specialitate - colegii	30223	16986	56,20%	13237	43,80%
Învăţământul superior	127997	74167	57,95%	53830	42,05%

Tabelul 17. Elevi / studenţi pe niveluri educaţionale şi sexe în a.2006 (arhiva BNS, 2007)

• *Feminizarea învăţământului superior este în creştere.*

La nivelul universitar rata de înmatriculare este în creştere. În ultimii ani instituţiile învăţământului superior au devenit destul de feminizate. Cota studentelor din numărul total de studenţi a crescut de la 56,3% la 59,6% între anii de studii 2000/2001 şi 2004/2005 [92]; constituind 58% în 2006/2007 (arhiva curentă BNS, 2007). Cauzele acestui fenomen pot fi explicate ţinînd cont de mai mulţi factori: economia, tradiţiile (inclusiv stereotipurile de gen), organizarea învăţământului universitar etc.

Parţial, această situaţie ar putea fi explicată prin faptul că studenţii domină în învăţământul secundar profesional (cota bărbaţilor constituia 64,52% pentru anul de studii 2006-2007), care le permite să obţină calificări tehnice şi le oferă posibilitatea de a activa în acelaşi timp şi în cîmpul muncii. La fel trebuie de ţinut cont şi de faptul că vîrsta începutului de studii superioare coincide cu perioada serviciului militar obligatoriu al tinerilor.

• *Există discrepanţe de gen în ceea ce priveşte alegerea specialităţilor de studii* (figura 5).

Domeniile de studiu cele mai alese de femei sunt educaţia (70,6%), ocrotirea sănătăţii (65,5%), arte şi cinematografie (64,2%), economie (61,3%) şi agricultură (51,8%). La nivelul învăţământului superior, alegerile bărbaţilor sunt cultură fizică şi sport (81,8%), teologie (63,3%), drept (62,4%) şi industrie (60,9%). Domeniile de studiu cele mai alese de bărbaţi la nivel de colegii

sunt transportul (90,1%), construcţii (72,9%), agricultură (70,8%), drept (62,8%) şi teologie (60%) [92].

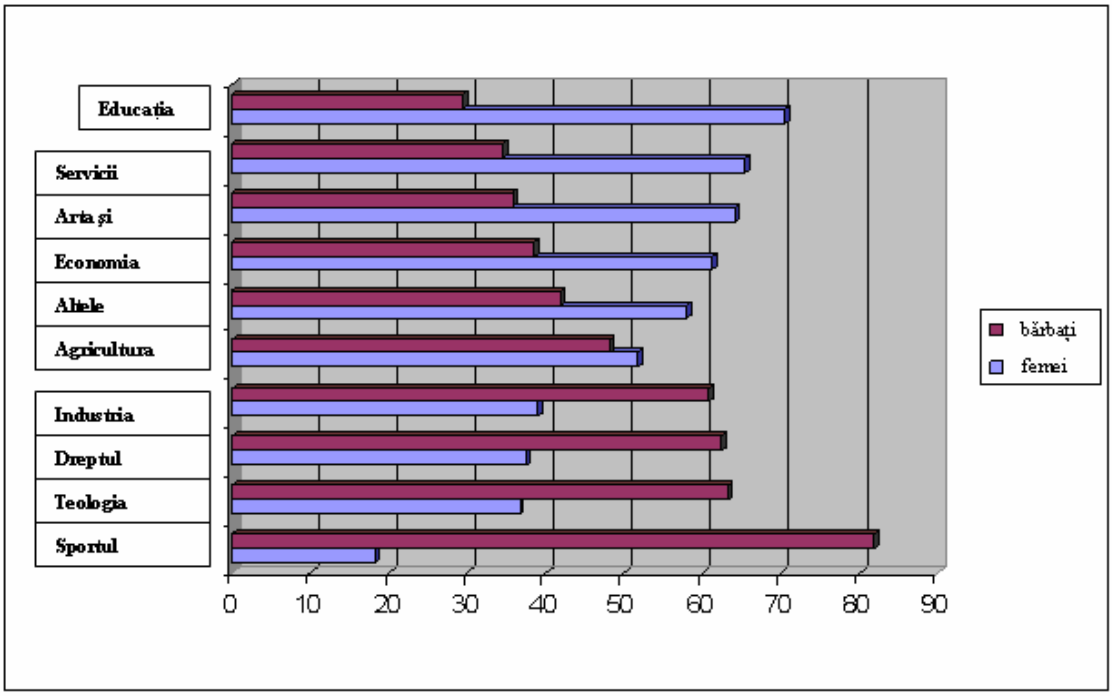

Figura 5. Femei şi bărbaţi în educaţia universitară după calificări, 2004

Diferenţele menţionate pot fi explicate prin menţinerea tradiţiilor referitor la ocupaţiile tradiţional „feminine" şi „masculine", segregarea profesională pe piaţa muncii pe criteriu de sex, politicile de salarizare etc.

De exemplu, în anul 2006 salariul mediu al femeilor a constituit 68,1% din salariul mediu al bărbaţilor pe ţară (în 2005 – 72,6%, în 2004 – 71,3%) [190, p.31]. Discrepanţele menţionate au loc nu din cauza unor discriminări directe pe criteriu de gen, ci din cauza că femeile, în majoritate, lucrează la posturi prost plătite. Acest lucru devine, la rîndul său, obstacol în implicarea bărbaţilor în lucru social important, dar slab plătit (cum este educaţia) şi a femeilor în lucru plătit, dar greu accesibil pentru femei (bussinesul) etc.

- *Se menţine o feminizare semnificativă a cadrelor didactice în sistemul de învăţămînt.*

În anul de studii 2006/2007 printre cadrele didactice femeile constituiau: 96,8% în învăţămîntul primar, 74,44% în învăţămîntul mediu; 52,87% în învăţămîntul secundar profesional; 54,09% în învăţămîntul superior [arhiva BNS, 2007]. În pofida faptului că femeile constituie majoritatea în domeniul educaţiei, bărbaţii continuă să deţină poziţii de nivel superior, ei fiind aceia care adoptă deciziile importante. Dominarea exclusivă de către femei a învăţămîntului primar confirmă existenţa stereotipului conform căruia femeile sunt acelea care trebuie să îngrijească şi să educe copiii.

Situaţia menţionată se datorează şi factorilor economici: astfel, în 2006 salariul mediu în educaţie a constituit 1211,6 lei, media pe economie fiind de 1695,4 lei [185, p.31]. De obicei, femeile se conformă condiţiilor inadecvate şi salariilor mici, bărbaţii preferînd activităţi mai bine plătite, fiind ghidaţi şi de responsabilitatea de „cap al familiei".

- *Femeile depăşesc numeric bărbaţi cu studii superioare, dar la nivelul studiilor de post-doctorat situaţia se schimbă.*

Factorii sociali influenţează avansarea profesională a femeilor şi bărbaţilor în anumite domenii. Cum a fost menţionat anterior, femeile egalează sau depăşesc la număr bărbaţii cu studii superioare. Aceeaşi situaţie se observă şi în cazul studiilor post-universitare, unde cota generală a femeilor a fost de 56-61% între anii 2000-2004. Spre exemplu, în 2004 din cele 1698 persoane înmatriculate la studii de doctorat, 1044 au fost femei (sau 61%).

Situaţia se schimbă la nivelul de studii post-doctorantură: între 2001 şi 2004 în total au fost doar 7 persoane care şi-au susţinut tezele, dintre care 3 – femei, în total au fost 267 de teze post-doctorantură, dintre care 13% de studii au fost realizate de femei. În 2004 doar 35 de doctorande au realizat cercetări ştiinţifice (comparativ cu 232 de bărbaţi) şi 370 de femei doctori în ştiinţe au fost implicate în cercetări ştiinţifice (comparativ cu 583 de bărbaţi) [92].

- *Se atestă nivel scăzut de valorificare a potenţialului profesional al femeilor cu studii superioare.*

Ratele joase de ocupare a femeilor demonstrează această constatare: doar o singură femeie din zece absolvente ale universităţilor îşi găseşte de lucru [185, p.31]. Printre cauzele de bază ale situaţiei menţionate se plasează şi persistenţa fenomenului de discriminare a femeilor în cîmpul muncii; existenţa prevederilor protecţioniste ale Codului Muncii, care defavorizează femeile în calitate de forţă de muncă; stereotipurile tradiţionale de gen vizavi de predestinarea femeilor şi bărbaţilor în societate.

- *Promovarea egalităţii de şanse pentru femei şi bărbaţi la nivelul sistemului de învăţămînt este redusă la asigurarea accesului la educaţie.*

Calitatea învăţămîntului se află într-o legătură proporţională cu dimensiunea de gen în domeniul educaţiei, care presupune luarea în considerare a mai multor aspecte:

- accesul la educaţie (în funcţie de apartenenţa la un sex sau altul);
- conţinutul învăţării: curriculum „ascuns" (stereotipii de gen şi asimetrii etc) / forme şi modalităţi de organizare a învăţământului, modalităţi de evaluare a cunoştinţelor;
- caracteristici ale corpului profesoral (nivelul de implicare a femeilor / bărbaţilor etc.);
- climatul de gen al instituţiei.

Studiile realizate anterior (analiza curricula, a manualelor şcolare, a opiniei pedagogilor şi elevilor referitoare la evaluarea cunoştinţelor etc.) au demonstrat existenţa unor stereotipe puternice tradiţionale la nivelul sistemului de învăţământ [17; 156].

Ignorarea dimensiunii de gen în procesul de educaţie, reproducerea stereotipurilor tradiţionale constituie bariere serioase în orientarea profesională a fetelor şi băieţilor, în autoafirmarea personală şi profesională în conformitate cu doleanţele şi potenţele acestora.

- *În pofida adoptării Legii cu privire la asigurarea egalităţii de şanse între femei şi bărbaţi, politica şi documentele referitor la domeniul educaţiei nu au fost ajustate la legea menţionată.*

În acest sens, considerăm relevantă analiza documentelor de bază în domeniul vizat cu referire la dimensiunea de gen. Astfel, scopurile Strategiei Naţionale „Educaţie pentru toţi" pentru anii 2004-2015, aprobată prin Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova nr.410 din 4 aprilie 2003, se reduc doar la constatarea scopurilor Cadrului de acţiuni de la Dakar. Direcţiile prioritare ale Strategiei naţionale, indicatorii de evaluare şi monitorizare nu au tangenţe cu dimensiunea de gen în educaţie. Documentul menţionat nu reflectă ideile referitoare la dimensiunea de gen, obiectivele ce ţin de asigurarea egalităţii genurilor stipulate în pachetul de documente adresate EPT: Programele – cadru de acţiuni ale Forumului de la Dakar, 2000; Comentarii desfăşurate cu privire la Cadrul de acţiuni preconizate de Forumul de la Dakar, Paris, mai 2000; Cadrele regionale de activitate pentru ţările Europei şi Americii de Nord, Varşovia, februarie 2000. Dimensiunea de gen nu şi-a găsit locul în unele documente importante, care dirijează procesul educaţional din republică: Standardele profesionale, Regulamentul de atestare a cadrelor didactice ş.a.

În acelaşi timp, trebuie menţionate eforturile în domeniu. Astfel, Curriculumul de dirigenţie oferă modalităţi de lucru privind realizarea educaţiei de gen la nivel de învăţământ preuniversitar. Curricula disciplinei Educaţia moral-spirituală include unele aspecte educaţionale de gen, dar acestea necesită a fi clarificate, specificate şi desfăşurate. Concepţia educaţiei, aprobată doar prin hotărîrea Colegiului MET, care prevede expres necesitatea formării culturii gender, trebuie aprobată la nivel de Guvern în scopul valorizării legal-normative a acesteia. Obligatoriu se impune necesitatea pregătirii cadrelor didactice în materie de egalitate a genurilor.

- ***Privire generală asupra realizării educaţiei de gen în Moldova***

a) Predarea cursurilor în materie de egalitate a genurilor

La etapa actuală educaţia de gen se realizează într-o formă cît de cît organizată la nivelul sistemului de învăţământ superior, fiind focusată pe tei direcţii. *Prima* şi cea mai răspîndită direcţie – elaborarea de către studenţi a tezelor anuale şi de licenţă în materie de gen, inclusiv la nivel de masterat. În ultimii ani tot mai mulţi studenţi şi masteranzi sunt interesaţi de domeniul menţionat, în

special de la specialităţile: psihologie, pedagogie, sociologie, politologie, jurnalism (în special în cadrul Universităţii de Stat din Moldova, ULIM, Universitatea de Stat „A.Russo", Bălţi, Universitatea Pedagogică de Stat „I.Creangă"). Mai puţin este valorificat domeniul egalităţii de gen în cadrul specilităţilor de drep, economie şi finanţe. Printre temele abordate mai des se regăsesc subiectele: violenţa în familie, constituirea rolurilor de gen, formarea identităşii de gen, conflictele de gen, stereotipurile de gen (inclusiv în mass-media), familia prin prisma de gen, drepturile femeilor în contextul drepturilor omului etc. *O altă direcţie* o constituie elaborarea / adaptarea şi predarea disciplinelor în materie de gen. Astfel, în perioada anilor 2000-2005 în instituţiile superioare din republică se predau cursuri specializate în gen: în USM: Gender şi Educaţie; Sociologia genului; Teoriile feminismului; Psihologia comunicării între genuri; ULIM: Psihologia gender; UPS: Gender şi Cultură. În anii 2006-2007 numărul disciplinelor s-a redus la trei (2 la USM şi 1 la ULIM). *A treia direcţie* o prezintă introducerea elementelor problematicii egalităţii de gen în conţinutul unor discipline de bază, cum ar fi: Pedagogia, Psihologia, Sexologia şi educaţia sexuală, Psihopedagogia familiei, Sociologia, Politici sociale, Politologia (USM); Filosofia Educaţiei, Psihologia comunicării, Bazele cercetării pedagogice (UPS); Psihologia familiei, Bazele jurnalismului (ULIM) etc.

Un loc aparte în acest sens revine eforturilor specialiştilor din cadrul Institutului de Ştiinţe ale Educaţiei de a introduce dimensiunea de gen în programele de perfecţionare a cadrelor didactice, iniţierea cursului în materie de gen la Masteratul de profil.

Predarea cursurilor în materie de egalitate a genurilor a fost, de fapt, o iniţiativă a pedagogilor, cercetătorilor, care, elaborîndu-le, le-au şi promovat la nivel de catedre/facultăţi. Practic, „soarta" disciplinelor depindea de statutul lectorilor, eficienţa argumentărilor, deschiderea spre iniţiative noi ale persoanelor decizionale. În acest sens atitudinea faţă de introducerea disciplinelor în materie de gen a fost destul de controversată. Dar în linii generale, pe fundalul factorilor menţionaţi anterior, introducerea cursurilor a avut loc destul de paşnic. Se atestă o atitudine destul de loială, uneori neutră din partea administraţiilor instituţiilor superioare, în pofida existenţii a unui oarecare scepticism din partea cadrelor didactice bărbaţi, şi, nu rareori, femei.

În acelaşi timp, nu poate fi trecut cu vederea faptul că mai mulţi pedagogi în procesul de predare abordează de fapt acele subiecte pe care le consideră ei importante şi în baza cunoştinţelor generale în materie de gen la care au avut acces. Deseori predarea se face sporadic, fragmentar, în cadrul diferitor specializări. Nu există standarde / abordări comune ale educaţiei în materie de gen.

La fel, trebuie menţionat schimbul slab de experienţă şi de informaţii între pedagogii şi cercetătorii preocupaţi de domeniul educaţiei de gen. Activităţile din domeniu nu sunt deloc

coordonate, nu s-a realizat o integrare eficientă a resurselor existente, nu există o bază de date corespunzătoare.

Bază teoretico-metodologică este insuficient elaborată. Se atestă insuficienţă de lucrări teoretice ştiinţifice fundamentale, specialiştii autohtoni operînd practic cu lucrările autorilor străini. Activitatea pedagogilor este concentrată preponderent asupra instruirii referitor la aplicarea practică a cunoştinţelor / informaţiilor existente în materie de gen.

b) Organizaţii active în realizarea educaţiei de gen / programe implementate

Între anii 2002-2006 în Moldova implementarea programelor educaţionale de gen se datorează organizaţiilor nonguvernametale. Unele din ele din start fiind concepute ca structuri academice specializate în studii de gen, au fost nevoite să-şi modifice statutul din lipsă de resurse financiare (de ex. Gender-Centru, USM; Centrul de Studii Gender, UPS). Printre cele mai active ONG-ri pot fi menţionate: „Gender-Centru", Centrul de Studii Gender; Centrul „Parteneriat pentru Dezvoltare" (CPD /CNSIPF); Centrul ProDidactica; Clubul politic al femeilor 50/50 etc.

Pe parcursul anilor 2000-20007 organizaţiile nonguvernamentale, în colaborare cu structurile /instituţiile de stat, cu suportul organismelor internaţionale au implementat un număr semnificativ de proiecte vizînd sensibilizarea populaţiei, instruirea diferitor categorii de specialişti: cadre didactice, studenţi, elevi, ş.a. în materie de egalitate a genurilor. Au fost organizate seminare, conferinţe, şcoli de vară, mese rotunde; traduse şi editate cărţi, culegeri de articole ale specialiştilor autohtoni; realizate cercetări la subiectul vizat.

Realizarea proiectelor menţionate reprezintă paşi importanţi în constituirea bazei educaţiei de gen şi sensibilizării populaţiei în linii generale. În acelaşi timp majoritatea activităţilor poartă un caracter sporadic, fiind totalmente dependente de donatorii externi.

În republică au fost efectuate un şir de investigaţii, care într-o formă sau alta vizează şi domeniul educaţiei: Baromentru de gen, 2006 (CPD); „Egalitatea de gen şi hărţuirea sexuală în R.Moldova", 2007 (CPD); Reflectarea dimensiunii de gen în curriculum şcolar şi manuale, 2004 (CSNPF în colaborare cu METS); Discriminarea femeilor la locul de muncă, 2006 (Confederaţia sindicatelor din Moldova, Gender-Centru); Stereotipuri de gen în mass-media, 2007 (CPD) etc.

În pofida celor realizate domeniul menţionat nu este valorificat pe deplin. În ţară nu s-a constituit sistemul de investigaţie în materie de gen (dat fiind lipsa unui concept în domeniu, insuficienţă de resurse umane şi financiare).

Pe parcursul ultimilor ani au fost pregătite şi susţinute doar cinci teze de doctor în ştiinţe (asistenţă socială, economie şi psihologie) care vizează problematica de gen. Printre multitudinea de cauze ale situaţiei create pot fi specificate: baza metodologică slabă a studiilor de gen; insuficienţă de resurse: astfel de investigaţii necesită timp (pedagogii au o normă de ore destul de mare), sunt

necesare cunoştinţe speciale, finanţe. Referitor la comunitatea academică, se constată o atitudine relativ loială faţă de subiectul vizat. Argument important în acest sens este orientarea spre Uniunea Europeană şi aderarea la procesul de la Bologna.

În acelaşi timp, se atestă un interes crescînd faţă de problematica egalităţii de gen (temă nouă, modernă, investigată insufucient) şi apariţia unor cercetători începători, fapt ce poate duce la deformarea şi discreditarea ideilor fundamentale.

c) Resurse

Cu referire la resursele informaţionale pot fi indicate două aspecte:

- editarea literaturii şi materialelor cu caracter informativ-publicistic;
- editarea literaturii şi materialelor cu caracter ştiinţific.

La acest capitol întîietatea revine primei direcţii, realizate, de obicei, de experţii organizaţiilor nonguvernamentale.

Analizele realizate asupra literaturii cu caracter ştiinţific ne-au condus la unele concluzii mai puţin optimiste. Lucrările apărute, sunt, de cele mai multe ori, rodul eforturilor personale şi financiare ale pedagogilor.

d) Introducerea dimensiunii de gen în învăţământul pedagogic superior

Ştiinţa pedagogică şi învăţământul pedagogic se află la început de cale în asimilarea conceptului egalităţii de gen, creării unui limbaj nou, care i-ar permite nu numai reconstruirea conceptelor vechi despre educaţie, dar şi descrierea orientărilor.

Experienţa indică faptul că, începînd cu anul 2000, în unele ţări s-au stabilit două direcţii strategice de integrare a dimensiunii de gen în învăţămînt: prima – şcoala superioară, a doua - „toate celelalte", care se referă la şcolile de învăţămînt general cu diverse tipuri de instituţii (licee, gimnazii, ş.a), programele instructiv-informative ale societăţii civile. O poziţie intermediară a ocupat-o învăţămîntul pedagogic, care, desigur, se referă la tipul de învăţămînt profesional superior, dar, în virtutea unor circumstante, reprezintă un fel de „canal" prin care dimensiunea de gen poate pătrunde la nivelul învăţămîntului preuniversitar [Л.Штылева, 369].

Comparativ cu Rusia şi alte ţări, în Moldova aceste procese au fuzionat, manifestîndu-se practic prin apariţia programelor educaţiei de gen la nivelul şcolii superioare, dar prin intermediul creării centrelor neguvernamentale.

O atenţie aparte merită problema încorporării componentei de gen în învăţământul pedagogic continuu, care, pe de o parte este unul dintre factorii determinanţi în introducerea dimensiunii de gen în învăţământul preuniversitar, pe de altă parte – este pus în faţa necesităţii să regenereze şi să prelucreze rezultatele cercetărilor de gen a ştiinţelor conexe, creînd un produs pedagogic independent. Instituţionalizarea dimensiunii de gen în învăţământul pedagogic pare a fi „locul

îngust" pentru aplicarea potenţialului umanistic al conceptului egalităţii de gen şi promovarea educaţiei de gen de la nivelul şcolii superioare spre cel al învăţământului preuniversitar.

Pornind de la ideile cercetătoarelor Е.Здравомыслова şi А.Темкина [273], Л.Штылева [369] etc. cu referire la instituţionalizarea dimensiunii de gen în învăţământul pedagogic, au fost propuse unele reperele metodologice de determinare a acesteia, avînd următoarele criterii:

- introducerea normativă a informaţiilor despre teoriile gender şi abordarea de gen în programele de pregătire profesională şi de perfecţionare a pedagogilor la disciplinele socio-umane şi psiho–pedagogice;
- constituirea în universităţile pedagogice a grupurior de profesori care predau teoria şi metodologia de gen în disciplinele socio-umane şi pedagogice;
- elaborarea programelor, manualelor şi a materialului didactic pentru profesori şi studenţi;
- includerea problematicii egalităţii de gen în temele cercetărilor/tezelor de an şi de licenţă; seminare şi conferinţe studenţeşti;
- crearea în cadrul universităţilor pedagogice a secţiilor specializate de cercetări ştiinţifice (laboratoare şi /sau centre de studii de gen în învăţământ);
- organizarea instruirii şi perfecţionării în problematica egalităţii de gen a profesorilor din universităţile pedagogice;
- aplicarea dimensiunii de gen la perfecţionarea mediului instructiv-educativ ca atare în cadrul instituţiilor de învăţământ etc.

În contextul criteriilor propuse, putem constata că în majoritatea acestor aspecte ştiinţa autohtonă se află la început de cale. Pornind de la cele menţionate, putem specifica factorii care pot contribui sau împiedica introducerea dimensiunii de gen în teoria pedagogică şi în practica pregătirii profesionale. Aceştia pot fi clasificaţi în grupuri: factori socio-culturali, politici, financiari şi personali.

Orice inovaţie în învăţământ, după cum se ştie, cere o calificare profesională şi intensificare a abordării ştiinţifice. Ţinînd cont de faptul că în Moldova mai multe cercetări pedagogice sunt concentrate în instituţiile învăţământului superior, pot fi evidenţiate aspecte pozitive, dar şi negative. Pozitive în plan de existenţă a terenului practic de aplicare/ experimentare a inovaţiilor, implicînd direct şi studenţii. În plan negativ, supraîncărcarea pedagogilor cu ore, finanţarea insuficientă a ştiinţei universitare.

Printre factorii socio-culturali şi cognitivi, care împiedică valorificarea cercetărilor /studiilor de gen în ştiinţa autohtonă şi în învăţământul superior, s-au manifestat în mediul pedagogic mai accentuat în formă de fobii sociale (homofobie, fobia unisexului, frica destrămării familiei). În pedagogie, ca şi în alte ştiinţe sociale, introducerea dimensiunii de gen este defectuoasă datorită

tradiției intelectuale a esențialismului şi a determinismului biologic, tipic pentru majoritatea specialiştilor în domeniul ştiințelor sociale. Esențialismul şi determinismul pedagogilor se manifestă în ataşament pentru abordarea de sex-rol în învățământ, care se aplică ca ceva firesc. Datorită abordării de sex-rol, şi băieții şi fetele, ca şi mulți ani în urmă, la lecțiile de educație tehnologică încă mai învață separat: băieții - a lucra cu diverse materiale şi aspecte de producere, iar fetele– bazele gospodăririi. O dată cu organizarea învățământului de profil, profesorii recomandă băieților să se specializeze în noile tehnologii, iar fetelor – în activitățile de deservire. De la fete profesorii aşteaptă succese la disciplinele umaniste, iar de la băieți–la ştiințele exacte, deseori fiind ignorate diferențele individuale şi aptitudinile personale şi ale fetelor şi ale băieților [156, p.14-15].

Noile teorii sociale destul de uşor pătrund în aulele studențeşti, însă deseori în cadrul discuțiilor pedagogice şi în presa periodică se observă încercări de „revenire" la tradițiile culturale care, avînd de la bun început orientări pozitive, în noile condiții de dezvoltare reinvocă rolurile de gen tradiționale. Faptele, fenomenele sociale şi creațiile de cultură populară spirituală din trecut se regăsesc la nivelul normelor şi modelelor contemporane, în care atestăm practici de viață şi valori ce se revendică din cultura patriarhală şi care coexistă cu practicile mai noi care tind spre oportunități egale, echitate şi parteneriat [L.Handrabura, *apud* 276]. Transformările din domeniul rolurilor de gen sunt privite deseori de către comunitatea pedagogică ca o amenințare la adresa menținerii familiei, a bazelor societății. În mare măsură acesta este rezultatul insuficienței cunoştințelor în domeniul istoriei şi teoriei sociale. În acelaşi timp, nu poate fi ignorată presiunea exercitată din partea bisericii. Pe de o parte, aceasta se pronunță pentru consolidarea întregii societăți, lucru salutabil în esență. Pe de altă parte, se vehiculează ideea că anume emanciparea femeilor duce la destrămarea familiei, se încearcă a pune întreaga responsabilitate socială pe spatele femeilor, lucru discriminatoriu şi incorect.

Referindu-ne la situația din R.Moldova, am putea afirma că printre obstacolele de bază în dezvoltarea *pedagogiei de gen ca disciplină şi a tematicii gender în pedagogie* pot fi specificate: insuficiența specialiştilor în domeniu, a resurselor, mentalitatea patriarhală a populației, lipsa strategiilor clare la nivel de stat referitor la promovarea egalității genurilor şi formării conştiinței de gen a populației.

Ştiința pedagogică şi învățământul pedagogic din republică se află în proces de asimilare a conceptului egalității de gen. În acelaşi timp, în pofida situației menționate, în instituțiile de învățământ superior în fiecare an creşte numărul tezelor de an şi de licență adresate tematicii egalității de gen în diverse sfere, inclusiv în pedagogie şi psihologie. Creşte interesul pedagogilor practici față de domeniul menționat, determinat de transformările sociale radicale. Adepții introducerii dimensiunii de gen în învățământ se prezintă concomitent în toate pozițiile: şi în calitate

de cercetători, şi teoreticieni, şi profesori şi organizatori. Chestiunea introducerii dimensiunii de gen în învățământul pedagogic tot mai insistent se pune în discuție de către unii savanți, manageri din educație.

Rămîne actuală problema conceptualizării dimensiunii de gen în pedagogie, care încă nu este finalizată şi care, astfel, împiedică procesul de răspîndire a ideilor inovative referitoare la dimensiunea de gen /educația de gen în formarea inițială profesională a cadrelor didactice.

Strategiile de bază folosite la etapa începătoare de promovare a dimensiunii de gen în pedagogie şi în învățământul pedagogic prevedeau integrarea acesteia în mediul lor profesional şi activitățile „de jos". Rezultatul pozitiv al acestor strategii constă în faptul, că practic pe loc se constituie şi se verifică terminologia de lucru privind educația de gen, tehnologiile de gen. Partea negativă constă în irosirea forțelor pentru depăşirea rezistenței persoanelor neinițiate, dar şi în faptul că nu se formează grupuri de suport axate pe conceptualizarea cunoştințelor dobîndite. Varianta ideală ar fi posibilitatea de a combina aceste strategii.

Specificul sistemului politic şi educațional de gen în Moldova constă în faptul, că acesta, pe de o parte, se formează în condițiile unei societăți tradiționale, iar, pe de altă parte, este influențat de procesele globalizării, de normele şi standardele comportamentale occidentale. Uneori, în special în localitățile rurale, ciocnirea acestor două tendințe duce la consecințe contradictorii, care necesită studii aparte. Aderăm la constatările cercetătoarei Handrabura L. precum, că transformarea relațiilor de gen în Republica Moldova este lentă şi întîmpină rezistență la schimbările vehiculate de principiile democratice cu privire la relațiile interumane în toate instituțiile care contribuie la socializarea individului (familie, şcoală, biserică, comunitate, mass – media scrisă şi audiovizuală, cultura în general) [120]. Este cert faptul că conştiința patriarhală mai persistă destul de adînc în societate, în pofida faptului că aceasta tot mai puțin corespunde relațiilor economice, proceselor demografice, sociale şi culturale. În societatea moldovenească conştiința patriarhală este caracteristică şi tinerilor şi tinerelor, aceştia confruntîndu-se cu o multitudine de probleme în procesul socializării de gen. Transformarea bruscă a rolurilor femeilor şi bărbaților în contextul migrațiunii economice a scos la suprafață necesitatea ajustării viziunilor vitale şi valorice ale acestora. Toate acestea vin să confirme importanța educației de gen, deoarece procesul de învățământ reprezintă un mecanism semnificativ de influență asupra opiniei publice. Introducerea educației de gen în mod sistematic poate contribui la crearea unui mediu favorabil dezvoltării capacităților femeilor şi bărbaților de activitate /manifestare în viața publică şi privată.

Generalizînd cele expuse mai sus, putem constată o situație destul de controversată vizavi de procesul educației de gen în republică.

Dificultăți în realizarea educației de gen în Moldova:

- lipsa unei politici durabile la nivel de stat în domeniul educație de gen (care ar viza elaborarea curricula, materialelor didactice, pregătirea cadrelor etc.);
- reducerea egalității de gen la formula asigurării accesului la educație pentru fete şi băieți;
- nivelul slab de informare a specialiştilor din domeniul educației cu privire la prevederile Legii cu privire la asigurarea egalității de şanse între femei şi bărbați;
- insuficiența încorporării dimensiunii de gen în pregătirea inițială şi continuă a cadrelor didactice;
- insuficiența materialelor didactice în problematica de gen;
- insuficiența de indicatori statistici de gen relevanți pentru domeniul educației;
- insuficiența investigațiilor de gen în raport cu domeniul educației;
- bază teoretico-metodologică insuficient elaborată;
- persistența stereotipurilor de gen în manuale, activități formale şi non-formale;
- lipsa alocărilor financiare bugetare în domeniu: expertiza de gen a manualelor, editarea acestora, instruirea cadrelor didactice ş.a. necesită alocări finaciare;
- realizarea educației de gen în baza ONG-lor: dar acestea nu pot şi nu trebuie să substituie responsabilitățile statului etc.

3.2. Diagnosticul relațiilor şi a comportamentelor de gen în contextul sistemului de învățământ

Școala este instituția socială care trebuie să ofere modele diversificate de feminitate şi masculinitate, modele de parteneriate de gen, informații mai nuanțate şi actualizate legate de anumite grupuri sociale, inclusiv despre femei şi bărbați, să analizeze valorile pe care le promovează şi să includă în mod explicit şi valori de gen în lista respectivă.

În această ordine de idei, identificarea modelelor de relații şi comportamente de gen existente prin valorificarea dimensiunii de gen a sistemului de învățământ din Republica Moldova este un factor de necesitate.

3.2.1. Obiective de lucru

Analiza prin prisma de gen a educației a urmărit următoarele **obiective:**

1. evaluarea dimensiunii de gen în educație prin analiza unor elemente macrosistemice: curriculum, materiale didactice etc.;
2. evaluarea dimensiunii de gen prin analiza unor elemente microsistemice, la nivelul unității / grupului de învățământ: opiniile elevilor, studenților, cadrelor didactice etc.;
3. evidențierea în termeni cantitativi şi calitativi a modelelor şi valorilor de gen promovate de curriculumul scris şi produsele curriculare în învățământul public;

4. determinarea nivelului de stereotipizare a pedagogilor şi influenţa acestuia asupra sistemului de evaluare a cunoştinţelor şi aspiraţiilor profesionale ale elevilor;
5. determinarea nivelului de stereotipizare a educabililor şi formabililor şi relaţia acestuia cu confortul psiho-emoţional al acestora;
6. determinarea nivelului de stereotipizare a părinţilor şi influenţele asupra rolurilor de gen ale copiilor;
7. sensibilizarea cadrelor didactice şi a părinţilor la aspectele de gen ale educaţiei pe care o desfăşoară.

3.2.2. Metode şi tehnici de investigaţie

La realizarea demersului investigativ privind dimensiunea de gen în educaţie s-a utilizat o strategie complexă de cercetare, care a îmbinat atît metode cantitative de cercetare, cît şi metode calitative.

- *Analiza documentaţiei*

S-au studiat documente referitoare la dimensiunea de gen în educaţie: documente-cadru de politică educaţională de nivel internaţional şi naţional. La fel au fost analizate lucrări şi studii pe tema dimensiunii de gen în educaţie din R.Moldova şi alte ţări.

- *Ancheta prin chestionar adresată elevilor*

Cercetarea prin chestionar s-a adresat elevilor din clasele terminale ale învăţământului primar, general obligatoriu şi liceal (clasa a IV-a, a VIII-a şi clasa a XII-a) şi a vizat următoarele aspecte:

- perceperea identităţii de gen de către elevi, modele şi stereotipii de gen vehiculate;
- opinii privind evaluarea elevilor şi relaţia profesor-elev, elevi-elevi, din perspectiva criteriului gen;
- relaţii, atitudini, interacţiuni între elevi din perspectiva de gen;
- informare, orientare profesională a elevilor de către profesori şi influenţele de gen.

- *Ancheta prin chestionar adresată studenţilor*

Ancheta prin chestionar a fost administrată studenţilor, care în perioada investigaţiei îşi făceau studiile la USM şi au beneficiat de cursul „Gender şi Educaţie". Subiectele abordate:

- perceperea identităţii de gen de către elevi, modele şi stereotipii de gen vehiculate;
- nivelul de conştientizare a importanţei dimensiunii de gen în educaţie;
- relaţii, atitudini, interacţiuni între studenţi / studente din perspectiva de gen;
- opinii privind evaluarea studenţilor / studentelor şi relaţia cu profesorii din perspectiva criteriului gen.

- *Ancheta prin chestionar adresată cadrelor didactice*

Ancheta prin chestionar a fost administrată următoarelor categorii de cadre didactice: învățătoare / învățători din ariile curriculare menționate, managerii şcolari. Ancheta a vizat următoarele aspecte:

- nivelul de conştientizare a importanţei dimensiunii de gen în educaţie;
- conţinuturi educaţionale şi dimensiunea de gen;
- influenţe de gen în evaluarea elevilor;
- relaţia profesor-elevi şi influenţa de gen;
- orientarea profesională şi dimensiunea de gen.

- *Ancheta prin chestionar adresată părinților*

Ancheta prin chestionar a fost administrată părinților copiilor antrenați în investigație. Ancheta a vizat următoarele aspecte:

- nivelul de percepere a rolurilor de gen în educația copiilor;
- relația părinți-copii şi influenţe ale stereotipurilor de gen.

- *Analiza de conţinut a curriculă şi a manualelor şcolare*

În vederea identificării dimensiunii de gen la nivelul conţinuturilor s-a utilizat analiza manualelor şcolare, realizată în cadrul studiului „Modele şi valori de gen în învățământul public din Republica Moldova" [156]. Studiul a fost realizat pe baza analizei tuturor programelor şcolare pentru clasele I - a XII-a, fiind respectiv selectate manuale de la diverse discipline, în număr de 62 de manuale aprobate pentru anul şcolar 2003/2004. Noi ne-am adus contribuția la analiza ariei curriculare Om şi societate, respectiv făcînd trimitere la rezultatele obținute la acest capitol.

Efectuarea analizei de gen a manualelor s-a bazat pe metodologia valorificării indicatorilor cantitativi şi calitativi, aprobată în mai multe țări [156; 175; 270; 345] şi adoptată pentru R.Moldova. La analiza manualelor şcolare au fost examinate următoarele *aspecte cantitative***:**

- constatarea frecvenței apariției în ilustrații a persoanelor de un anumit sex, pe arii curriculare şi nivele de şcolarizare;
- estimarea situațiilor considerate neobişnuite: femei în viața publică şi bărbați în viața privată.

Aspectele calitative urmărite de studiu s-au referit la următoarele probleme:

- corelația dintre autorii şi referenții de manuale şi modelele de gen promovate;
- desprinderea, prin analiza de text, a tipurilor de activități repartizate pe sexe, pe care persoanele prezente în manuale le derulează, singure şi /sau împreună;
- conținutul activităților considerate neobişnuite, respectiv fete /femei în domeniul public şi băieți /bărbați în domeniul privat;
- analiza valorilor prezente în interiorul fiecărei arii curriculare şi evidențierea modelelor promovate.

Au fost analizate şi programele şcolare pentru învăţământul primar, gimnazial, liceal din perspectiva de gen în baza elementelor Fişei de analiză utilizate. Principalele dimensiuni de analiză a programelor şcolare s-au referit la următoarele [156]:

- existenţa unor referiri directe sau indirecte la dimensiunea de gen, la nivelul finalităţilor ariei curriculare;
- constatarea în conţinuturile şi activităţile de învăţare din programele şcolare a unor referiri directe sau indirecte la dimensiunea de gen;
- formularea de către conceptorii de curriculum a unor sugestii pentru autorii de manuale şi utilizatorii acestora, care să contribuie la construirea identităţii de gen a elevilor.

3.2.3. Eşantionul de cercetare

Cercetarea s-a realizat pe baza unor eşantioane stratificate şi independente, în funcţie de metodele de investigaţie aplicate.

- *Elevi*

Lotul asupra căruia s-a aplicat chestionarul cuprinde 400 de elevi, din oraşele: Chişinău, Cahul, Căuşeni, Edineţ şi localităţile rurale din raioanele: Edineţ, Cahul, Briceni. Distribuţia pe sexe a elevilor anchetaţi este: 50% - feminin şi 50% - masculin, iar pe medii de rezidenţă: rural - 48% şi urban - 52%. Din totalul de 400 elevi, 130 (32,5%) au fost cuprinşi în ciclul primar (cl. I-IV-a), 134 elevi (33,5) – în ciclul gimnazial (clasa a V- VIII-a), iar 136 (34%) în cel liceal (clasa a X - XII-a) (figura 6 a, b, c).

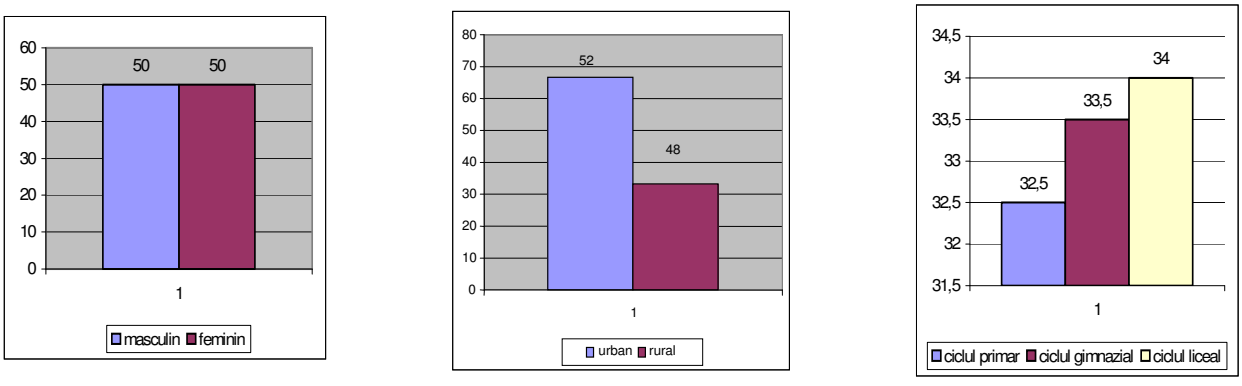

a) **b)** **c)**

Fig. 6. a) Distribuţia pe sexe a elevilor chestionaţi, b) Distribuţia pe medii de reşedinţă a elevilor chestionaţi, c) Distribuţia elevilor în dependenţă de treapta de instruire

- *Studenţi*

Lotul în care s-a aplicat chestionarul cuprinde *380 de studenţi*, care în perioada investigaţiei îşi făceau studiile la USM. Distribuţia pe sexe a studenţilor anchetaţi este: 50% - feminin şi 50% - masculin, iar pe medii de rezidenţă: rural - 49% şi urban - 51% (Figura 7 a, b).

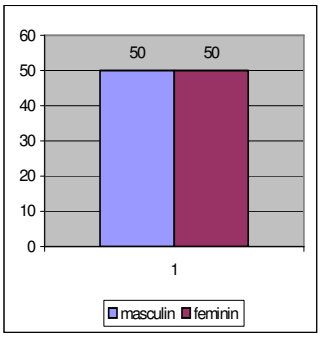

a)

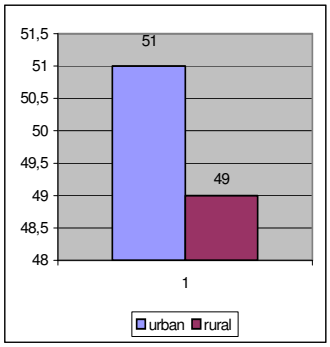

b)

Fig. 7. a) Distribuția pe sexe a eşantioniului de studenți, b) Distribuția pe medii de reşedință a eşantionului de studenți

- *Cadre didactice*

Lotul respectiv cuprinde *240 de cadre didactice* din republică, selectate aleatoriu. Distribuția pe sexe a pedagogilor anchetați este: 51% femei şi 49% bărbați, iar pe medii de rezidență: rural - 49% şi urban - 51% (Figura 8 a, b).

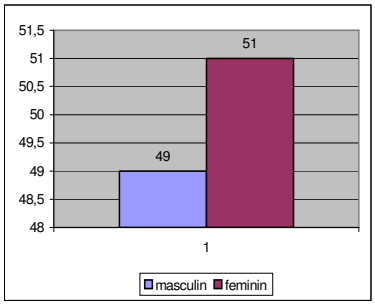

a)

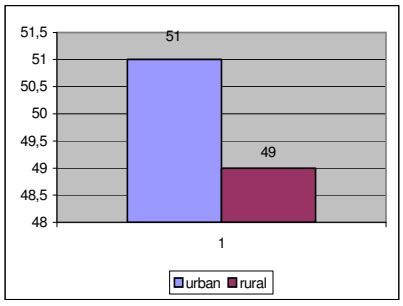

b)

Fig. 8. a) Distribuția pe sexe a eşantionului de pedagogi, b) Distribuția pe medii de reşedință a eşantionului de pedagogi

- *Părinți*

Lotul în care s-a aplicat chestionarul cuprinde *164 de părinți* ai copiilor antrenați în investigație, selectați aleatoriu. Distribuția pe sexe a părinților chestionați este: 52% femei şi 48% bărbați, iar pe medii de rezidență: rural - 49% şi urban - 51% (Figura 9 a, b).

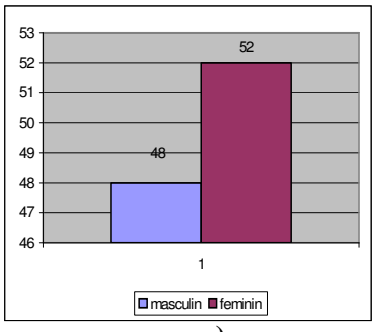

a)

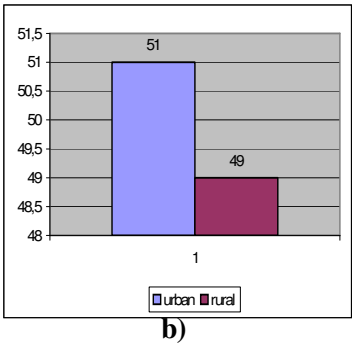

b)

Fig. 9. a) Distribuția pe sexe a eşantionului de părinți, b) Distribuția pe medii de reşedință a eşantionului de părinți

3.2.4. Dificultăți în realizarea investigației

- ✓ Insuficiența unui ansamblu terminologic specializat privind problematica de gen (de exemplu, neacceptarea de către specialişti a termenului de „gen", atribuindu-se strict numai sensul gramatical; introducerea termenului „gender" generează incoerențe, ca fiind preluat din engleză; confuzii de senc şi metodologice la aplicarea noțiunii de „egalitate a genurilor" etc.). La fel trebuie menționată diversitatea termenilor utilizați cu referire la educație: dimensiunea de gen, perspectiva de gen, abordarea de gen ş.a. care nu au deocamdată un statut foarte clar.
- ✓ Lipsa unui cadru conceptual specializat privind problematica de gen în educație - din punct de vedere al pedagogiei de gen, al metodelor şi al conținuturilor.
- ✓ Numărul redus de materiale, în special în limba română, accesul limitat la informații ce țin de problematica de gen.

3.2.5. Rezultatele cercetării

Rezultatele cercetării vin să elucideze mai multe aspecte legate de dimensiunea de gen în educație, acestea fiind sistematizate în cîteva blocuri:

- ➢ Modele, valori şi relații de gen promovate în şcoală
- ➢ Conştientizarea dimensiunii de gen în educație
- ➢ Evaluarea cunoştințelor din perspectiva de gen
- ➢ Dimensiunea de gen în produsele curriculare
- ➢ Rolul părinților în promovarea modelelor de gen

- ➢ ***Modele, valori şi relații de gen promovate în şcoală***

Într-un cadru instituțional cum este şcoala socializarea de gen se defineşte ca un proces prin care se încurajează sau se descurajează anumite comportamente şi atitudini ale unui anumit gen, prin care se comunică ceea ce este potrivit pentru normele de gen ale momentului, prin care se învață limbajul culturii respective, se comunică şi se transmite permanent [156; 271]. Avînd drept punct de pornire aceste constatări, se poate afirma că în cadrul spațiului instututiei de învățămînt se conturează două tipuri de relații majore în care este implicat un elev (-ă) / student (-ă): cele dezvoltate în raport cu colegii şi cele dezvoltate în raport cu cadrele didactice. Din această perspectivă, procesul de constituire a identității de gen a elevilor/studenților este unul dublu determinat şi se produce, cel mai probabil, atît prin expunerea la stereotipurile de gen ale colegilor, cît şi la stereotipurile de gen ale cadrelor didactice [175]. Singura diferență constituind-o, în viziunea specialiştilor, specificul de vîrstă, promovîndu-se ideea că cu elevii se lucrează mai uşor decît cu studenții, aceştia din urmă fiind deja personalități formate, stereotipizate, mai puțin flexibile.

În acest context, vom analiza posibilele influenţe ale cadrelor didactice în socializarea / construcţia de gen a elevilor. *Rolul cadrelor didactice în promovarea dimensiunii de gen* este analizat prin intermediul opiniilor cadrelor didactice referitor la patru aspecte:

a) trăsăturile pe care obişnuiesc să le atribuie fetelor şi / sau băieţilor în timpul lecţiilor sau activităţilor extraşcolare;
b) recomandări referitoare la comportamente;
c) activităţi educaţionale pentru fete şi băieţi;
d) profesiile recomandate elevilor şi / sau elevelor.

Rezultatele obţinute vin să clarifice rolul cadrelor didactice în promovarea unor modele de gen în spaţiul de studii.

- Opinii ale cadrelor didactice:

În legătură cu recomandările pe care le fac la clasă, mai mult de o treime dintre învăţători au declarat că nu obişnuiesc să formuleze recomandări pentru fete şi / sau băieţi în parte. Drept argument este invocată teza referitor la obligaţiunea de pedagog de a trata elevii la egal.

În acelaşi timp, majoritatea pedagogilor chestionaţi au recunoscut că folosesc caracteristici şi adresează recomandări diferite în funcţie de sexul elevilor (tabelul 18).

Caracteristici asociate mai frecvent fetelor	**Caracteristici asociate mai frecvent băieţilor**
Sînt mai ordonate	Sînt mai îndrăzneţi
Sînt mai responsabile	Au mai multă forţă
Sînt mai străduitoare	Sînt mai obraznici
Sînt mai sensibile	Sînt mai capabili
Sînt mai serioase	Au logică mai bună
Sînt răbdătoare	Sînt mai ageri
Sînt mai ascultătoare	Ştiu să-şi aplice cunoştinţele

Tabelul 18. Caracteristici asociate genurilor de către pedagogi

Astfel se constată următoarele:

a) În opinia pedagogilor investigaţi, caracteristicile cele mai frecvent asociate fetelor sunt foarte aproape de modelul tradiţional feminin, iar caracteristicile asociate băieţilor sunt aproape de modelul tradiţional masculin. La fel, trebuie menţionat faptul că se atestă unele diferenţe în funcţie de sexul, vîrsta şi mediul de rezidenţă al respondenţilor. În parametri proporţionali, tabloul este următorul:

- 44,8% din învăţătoarele şi 68% din învăţătorii chestionaţi sunt promotori ai modelelor tradiţionale comportamentale. Din numărul total de respondenţi 69,3% vin din mediul rural.

b) Principalele recomandări pe care le-au formulat pedagogii investigaţi, în cazul fetelor, sunt următoarele: să fie mai decente (să nu umble cu buricul gol, fuste scurte etc.), să fie mai îngrigite, să-şi păstreze feminitatea, să fie mai gospodine, mai răbdătoare, să vorbească frumos etc. În cazul băieţilor, cele mai frecvente exemple oferite sunt: să fie bărbaţi / gentelomi, să respecte fetele, să fie mai cuminţi, să nu vorbească urît, să fie mai puţin violenţi, să fie mai atenţi la igiena personală, mai atenţi la vestimentaţie, să fie atenţi în timpul lecţiilor etc.

Din cele relatate, atît în cazul fetelor cît şi al băieţilor, majoritatea recomandărilor ţin de disciplină, maniere, limbaj. În cazul fetelor se observă tendinţa de a se referi mai mult la aspectul exterior, la anumite roluri de gen tradiţional feminine. În cazul băieţilor, recomandările se referă cu predilecţie la disciplină. În pofida conţinutului general pozitiv al mesajelor, acestea pot avea impact diferit asupra fetelor şi băieţilor. După cum se observă, băieţii sunt încurajaţi să aibă comportament protector faţă de fete, să le respecte, să-şi cenzureze manifestările agresive faţă de ele ş.a., în vreme ce fetele sunt încurajate să înţeleagă, în primul rînd, particularităţile de comportament ale băieţilor, să aibă răbdare ş.a.

c) Recomandările referitoare la meserii adresate elevilor şi elevelor sunt diferenţiate, fiind indicate:

- meserii doar pentru băieţi: şofer, poliţist, militar, aviator, businessman ş.a.
- meserii doar pentru fete: secretară, croitoreasă, dădacă, coafeză, cosmeticiană ş.a.
- meserii şi pentru fete, şi pentru băieţi: medic, învăţător, jurist, economist ş.a.

La o analiză sintetică a acestor recomandări se observă că fetelor le sunt rezervate profesii legate de îngrijirea celorlalţi, de creşterea copiilor ş.a. Băieţilor le sunt recomandate profesii care ţin preponderent de domeniile tradiţional asociate cu rolurile bărbaţior: economic, militar-poliţienesc, politic. În acelaşi timp, recomandările de profesii făcute şi pentru fete, şi pentru băieţi sunt totuşi încurajatoare, lăsîndu-se să se creadă că toate aceste tratări nu se fac din cauza atitudinilor sexiste, ci mai degrabă datorită nesesizării aspectului de gen la acest capitol, ca urmare a necunoaşterii acestuia.

O asemenea abordare a problemei se consideră gravă, deoarece activitatea didactică este dispusă oricînd să facă diferenţieri [156, p.14]. În acest sens relevante sunt poziţiile specialiştilor, în special P.Bourdieu [32], care consideră şcoala un factor al conservării structurilor de manifestare a dominanţei masculine, alături de Biserică şi stat. Surprinzător este faptul că profesoarele sunt acelea care fac aceste recomandări fetelor într-o mai mare măsură, contribuind astfel la consolidarea şi conservarea modelelor profesionale separate [156, p.14].

În acelaşi timp, mulţi pedagogi au indicat şi o listă desfăşurată a meseriilor, care pot fi îmbrăţişate de ambele genuri. Aceasta denotă o oscilare între tradiţionalism şi modernism,

adaptare la realităţile vieţii. De fapt, situaţia a fost de la bun început provocatoare, pedagogilor fiindu-le propus să specifice, în primul rînd, meserii pentru fete şi băieţi. Din cei 240 de respondenţi doar 62 cadre didactice (14 profesori şi 48 profesoare) au considerat că nu sexul este criteriul principal în formularea recomandărilor profesionale şi au indicat numai profesiile pentru ambele genuri.

Drept aspect specific aparte, deşi nu era presupus de la început, a fost invocat fenomenul migraţiunii economice. Astfel, din localităţile de unde au plecat mai multe persoane la lucru peste hotare, numărul pedagogilor, care au indicat lista profesiilor adresate ambelor genuri, este mai mare (posibil sub influenţa factorilor externi).

Profesorii au fost, de asemenea, întrebaţi ce activităţi ar organiza în şcoală separat pentru fete şi băieţi. Astfel, pentru băieţi se propun discuţii separate despre sex, prevenirea HIV/SIDA, igienă, despre sport şi performanţe sportive, despre profesii ce ar solicita putere fizică, despre ajutor reciproc, despre modă şi personalitate; cum să fii un bun conducător; cum să organizezi întreceri la trîntă, cerc de radiotehnică, jocuri la calculator, excursii, expediţii; cum să pregăteşti sărbătoarea de 8 Martie etc.

Activităţile pe care cadrele didactice le-ar organiza numai pentru fete sunt şi ele legate de discuţii despre sex, sănătate, igiena personală, traficul de fiinţe umane, despre modă, frumuseţe, prietenie şi dragoste, despre viitoarea familie, femeia-mamă /viitoarea mamă, amenajarea casei /menaj, curăţenie, mediul ambiant, natură, îngrijirea plantelor de cameră, pregătirea mesei pentru o festivitate, arta culinară; cerc de croşetat, cerc de broderie, cerc de dans, concurs de miss, pregătirea unor surprize pentru băieţi, dar şi lecturi artistice, recitări, punerea în scenă a unor lucrări literare, corul şcolii etc.

Profesorii nu au fost foarte expliciţi de ce ar organiza diferenţiat cu fetele şi băieţii discuţiile despre sex, corp, viaţa privată şi relaţiile cu celălalt, menţionînd doar că o astfel de abordare este mai comodă. Subiectele nu constituie secrete pentru nimeni şi separarea poate duce la confuzii. Unele cadre didactice au repetat propunerile şi la fete, şi la băieţi ca şi cum ar fi dorit să fie acelaşi lucru. Pedagogii ar putea organiza cercuri pe teme asemănătoare, dar separate pe sexe, ceea ce conduce la conţinuturi diferite.

Subiectele de a fi un bun conducător, businessman etc. nu ar trebui adresate doar băieţilor aşa cum problemele legate de menajul casei nu ar trebui adresate doar fetelor. Educaţia pentru colaborare şi ajutor reciproc, parentalitate responsabilă trebuie aduse în zona discuţiilor pentru fete şi băieţi.

Se semnalează o oarecare indecizie care exprimă nesiguranța cadrelor didactice în domeniul relațiilor de gen. Acest lucru este firesc pentru că problematica de gen nu este o temă frecventă (deşi ar trebui să fie) nici în formarea inițială şi nici în cea continuă a cadrelor didactice [156, p.9-10].

Acest tablou poate fi completat prin opiniile elevilor şi elevelor privind trăsăturile şi rolurile de gen pe care profesorii le promovează în spațiul şcolar.

- Opinii ale elevilor şi elevelor

  În cadrul investigației elevilor li s-a propus să indice:

  - caracteristicile asociate de profesori fiecărui gen (de tipul băieții sunt /fetele sunt),
  - comportamentele aşteptate (de tipul băieții trebuie /nu trebuie; fetele trebuie /nu trebuie),
  - profesiile recomandate de pedagogi (fetelor, băieților, ambelor genuri).

După cum se observă, în opinia elevelor şi elevilor chestionați, caracteristicile menționate cel mai frecvent în legătură cu fetele sunt: harnice şi sîrguincioase, disciplinate şi responsabile, grijulii, gingaşe şi sensibile, timide ş.a. Analiza răspunsurilor respondenților nu evidențiază diferențe semnificative în dependență de sexul şi mediul de rezidență.

În opinia elevilor referitor la recomandările învățătorilor privind comportamentele aşteptate, se constată faptul că cel mai frecvent sunt menționate formulările de tipul: fetele trebuie să fie cuminți, conştiincioase, disciplinate, politicoase şi respectuoase, îngrijite şi grijulii, răbdătoare şi gospodine. În cazul enunțurilor preventive, de tipul „fetele nu trebuie să...", cel mai frecvent apar aceleaşi atribute: fetele nu trebuie să fie obraznice, neîngrijite, destrăbălate, vulgare (cosmetică şi vestimentație), iresponsabile, bîrfitoare, iresponsabile etc.

Nici una din caracteristicile asociate fetelor de cadrele didactice nu este asociată în mod semnificativ băieților. În cazul acestora, trăsăturile menționate cel mai frecvent de învățători, în opinia elevilor (-elor) sunt: curajul, voința, puterea, lenevia, obrăznicia, agresivitatea, încăpățînarea. Analiza răspunsurilor arată că fetele au menționat obrăznicia şi lenevia băieților cu o pondere relativ mai ridicată comparativ cu băieții.

În cazul afirmațiilor de tipul „băieții trebuie să....", în opinia elevilor, cele mai frecvente caracteristici folosite de învățători sunt: băieții trebuie să fie disciplinați, îndrăzneți /siguri în propriile forțe, responsabili, respectuoşi, mai îngrijiți etc. (frecvențe cuprinse între 46% şi 10%). Aceleaşi atribute sunt menționate şi în cazul formulărilor „băieții nu trebuie să fie": obraznici, agresivi, nerespectuoşi (în special în relații cu fetele), leneşi ş.a.

După cum se poate observa, în opinia elevilor, cu unele excepții, trăsăturile de gen promovate în spațiul şcolar de cadrele didactice sunt perechi antitetice (cumințenie – indisciplină, îndrăzneală – timiditate, putere – slăbiciune, lenevie – hărnicie etc.), asociate, de obicei, unuia din genuri. Comparînd formulările adresate fetelor cu cele adresate băieților, se poate observa că fetelor le sunt

asociate atribute precum cumințenia, hărnicia, slăbiciunea, timiditatea, pe cînd băieților le sunt asociate atribute opuse: obrăznicia, lenevia, puterea, agresivitatea. Aceste observații sunt valabile atît pentru aspectul pozitiv (ce trebuie să facă), cît şi pentru cel negativ (ce nu trebuie să facă).

În acelaşi timp, în mod special trebuie menționat faptul că o dată cu înaintarea în vîrstă (în cazul dat în clasele liceale), se atestă creşterea relativă a dezacordului fetelor şi băieților cu recomandările pedagogilor, prezentate anterior.

Rezultatele investigației permit constatarea lipsei de vizibilitate a aspectelor de gen la majoritatea cadrelor didactice, prezența reprezentărilor de gen stereotipe ale cadrelor didactice, care au specificul legat de profesia de pedagog. Astfel, s-a confirmat faptul că reprezentările de gen ale majorității respondenților sunt ambivalente: tradiționaliste referitor la rolurile de gen în familie şi egalitariste referitor la rolurile profesionale şi autorealizarea femeii în afara familiei.

- ***Conştientizarea dimensiunii de gen în educație***

Specialiştii în domeniu formulează ideea că pedagogii apar des în calitate de factor important al stereotipizării de gen a elevilor în şcoală [T.Pinto, 176; A.Munter, 158; O.D.Ştefănescu, 219; Л.Штылева, 369; 370; Л.Попова, 338 etc.]. Respectiv, pornind de la premisa că nu se poate vorbi despre promovarea perspectivelor de gen în procesul didactic fără ca cadrele didactice să fie conştiente de problematica de gen, de importanța acesteia în dezvoltarea elevilor [156], s-a recurs la următoarea analiză, în baza următoarelor elemente:

- nivelul de cunoaştere a problematicii de gen, în special a dimensiunii de gen în educație;
- aprecieri privind importanța perspectivei de gen în educație.

Referindu-se la subiectul problematicii de gen, cadrele didactice investigate au demonstrat un nivel relativ scăzut de cunoaştere a domeniului. Cele mai importante dificultăți sunt generate de confuzia pe care învățătorii chestionați o fac între: sex şi gen, înnăscut/dobîndit, diferențiere/ discriminare ş.a. Se atestă înțelegerea insuficientă de către cadrele didactice investigate a relevanței dimensiunii de gen pentru procesul de educație şi, implicit, pentru disciplina pe care o predau. În consecință, cadrele didactice sunt puțin conştiente de procesul de formare a elevilor şi elevelor ca bărbați şi femei, de factorii de influență ai acestui proces şi de consecințele pe care propriile modele de gen le pot avea asupra elevilor.

Încă de la bun început trebuie remarcat faptul că atitudinile cadrelor didactice față de subiectul investigației - gen şi educație - au fost foarte variate, pedagogii investigați manifestînd fie indiferență sau neînțelegere, fie susținere. Pentru o parte dintre subiecți, studiul de față a constituit prima ocazie de a se iniția în problematica de gen şi de a reflecta asupra relevanței acestei dimensiuni pentru procesul de educație.

În opinia a aproape jumătate dintre cadrele didactice investigate, dimensiunea de gen trebuie să fie o parte indispensabilă a procesului de educație. Printre argumentele aduse de pedagogi întru susținerea abordării de gen în educație pot fi menționate:

- din perspectiva beneficiilor pentru *elevi*: aceştia vor „cunoaşte diferite roluri de gen promovate în societate", „învăța să identifice şi să elimine anumite prejudecăți de gen", „să coopereze mai bine fete / băieți" etc.
- cu referință la *cadrele didactice:* "perspectiva de gen poate ajuta cadrele didactice să cunoască mai bine particularitățile elevilor, respectiv să lucreze mai eficient cu fetele şi băieții";
- cu referință la *finalitățile educației:* „luarea în considerație a dimensiunii de gen poate ajuta mai bine elevii să se adapteze la viața reală", „promovează nişte valori specifice, dar foarte importante" etc.

> „Eu văd egalitatea de gen printr-o autoanaliză de gen.
> Este necesară instruirea cadrelor didactice, a managerilor din educație la acest capitol.
> Avem nevoie de materiale didactice în domeniu".
>
> *Directoare de liceu, centru raional*

În acelaşi timp, alte cadre didactice (în jur de 20%) au menționat faptul că abordarea de gen nu are un rol important în procesul de educație. Argumentele invocate în acest caz, mai puțin dezvoltate în comparație cu argumentele pro, se bazează, în principal, fie pe negarea utilității acestei abordări pentru elevi, fie pe neîncrederea în capacitatea profesorilor de a utiliza această perspectivă în procesul didactic.

S-au înregistrat şi o serie de răspunsuri care au negat rolul şcolii în influențarea procesului de personalizare a genului. Posibil, aici s-a făcut o încercare de a elibera şcoala de prea multe responsabilități educaționale, transferînd accentul pe familie. Cert este faptul că ambele instituții au rolul extrem de important şi responsabilitatea foarte mare pentru construirea de gen a tinerei generații.

La fel, pot fi remarcate dificultățile învățătorilor în a-şi reprezenta specificul educației de gen (identificată cu educația sexuală, educația pentru sănătate, educația morală, educația pentru familie etc), în vreme ce o altă categorie de răspunsuri demonstrează o evidentă „miopie de gen".

Afirmațiile unor pedagogi denotă confuzii şi contradicții referitor la unele interpretări şi sugestii. Drept exemplu poate servi insistența unor pedagogi de a face unele activități separat cu fetele şi băieții. În acelaşi timp, alți pedagogi sunt de părerea că toți elevii trebuie familiarizați cu

sarcini egale şi nu este necesar ca dimensiunea de gen să se ia în considerare în procesul de educaţie. După cum se vede, abordările sunt diferite, dar consecinţele sunt aceleaşi: neînţelegerea abordării de gen a educaţiei, impactului dimensiunii de gen asupra socializării elevelor şi elevilor.

Investigaţia a arătat că unii pedagogi chestionaţi (11%) se opun sau se declară sceptici în ceea ce priveşte valoarea abordării perspectivelor de gen în educaţie. În calitate de argumente sunt aduse formulările de tipul:

- Multe dintre problemele de viaţă sunt comune, iar particularităţile se impun numai în cazul alegerii unor meserii.
- Educaţia trebuie să se facă în grup, laolaltă fete şi băieţi, iar rezultatele lor se vor diferenţia în funcţie de capacităţile fiecăruia.
- Educaţia oferă suficiente modele şi influenţează comportamentul elevilor.
- Copiii şi aşa sunt supraîncărcaţi, cînd să mai înveţe şi aspectele de gen.
- Viaţa este aşa de complicată, că nimeni nu le poate spune acum cum trebuie să fie fetele şi băieţii.

În baza răspunsurilor înregistrate, se poate deduce nivelul de cunoaştere relativ scăzut a aspectelor de gen de către cadrele didactice. Atît cei care s-au declarat în favoarea introducerii dimensiunii de gen în procesul de educaţie, cît şi cei care se opun, şi-au argumentat punctul de vedere bazîndu-se, în multe cazuri, pe o reprezentare superficială, parţială sau eronată asupra specificului abordărilor de gen. În multe situaţii, se poate aprecia că aspectele de gen au fost mai mult intuite şi mai puţin cunoscute, reprezentările privind identitatea, rolurile, relaţiile sau parteneriatele de gen bazîndu-se mai mult pe experienţele proprii şi mai puţin pe o reflecţie sistematică. Semnificativ în acest sens este şi faptul că nici unul dintre profesorii investigaţi nu au beneficiat de instruire în problematica de gen.

În răspunsurile cadrelor didactice s-au conturat şi o serie de bariere în ceea ce priveşte includerea dimensiunii de gen în activitatea didactică, precum:

- lipsa materialelor informative de specialitate (cele existente pe piaţă practic nu ajung în localităţile rurale; se comercializează la preţuri ridicate);
- insuficienţa materialelor în problematica de gen în limba română (pe piaţa de desfacere predomină literatura în limba rusă);
- lipsa unor lucrări de specialitate, care să se adreseze cadrelor didactice;
- lipsa unor materiale didactice care să faciliteze la ore abordarea acestor probleme; sprijinul insuficient pe care manualele îl asigură atît prin conţinut, cît şi prin exerciţiile propuse;

- lipsa instruirii specifice / a familiarizării pedagogilor cu problematica de gen.

Cu toate acestea, rezultatele aplicării chestionarelor au demonstrat că o mare parte a cadrelor didactice investigate au manifestat o atitudine de deschidere în a se familiariza cu abordările specifice de gen şi în a lua în considerare aspectele de gen în disciplina pe care o predau. Chiar şi în cazurile în care au fost formulate argumente împotriva valorificării dimensiunii de gen în procesul didactic, respondenţii şi-au revizuit anumite opinii pe parcursul completării chestionarelor.

➢ ***Evaluarea cunoştinţelor din perspectiva de gen***

Una din problemele importante ale procesului instructiv ține de evaluarea cunoştinţelor. Influenţele de gen asupra procesului de evaluare prezintă un subiect puţin analizat.

- Opinii ale cadrelor didactice

Au fost chestionate, aşa cum s-a arătat, 240 de cadre didactice, acestea fiind întrebate cine are note mai mari în clasele în care predau. Răspunsurile sunt cuprinse în Tabelul 19.

Fetele au note mai mari	Băieţii au note mai mari	Nici o diferenţă	Nu m-am gîndit
41%	19%	36,6%	3,4%

Tabelul 19. Rezultatele aprecierii cu note (pedagogii)

Se observă că fetele au notele cele mai mari. Numărul profesorilor care apreciază că băieţii au note mai mari constituie 19% din totalul persoanelor chestionate.

- Opinii ale elevilor şi elevelor

Elevii şi elevele au fost şi ei întrebaţi cine are note mai mari în clasa lor. Răspunsurile elevilor sunt reflectate în Tabelul 20.

Fetele	Băieţii	Nici o diferenţă	Nu m-am gîndit
38%	16%	38%	8%

Tabelul 20. Rezultatele aprecierii cu note (elevii)

Astfel, elevii consideră în proporţie mai mare că fetele au note mai bune. Şi băieţii au note mai mari, după părerea elevilor, dar în mai mică măsură.

Elevilor li s-a solicitat, spre deosebire de cadrele didactice, să motiveze diferenţa dintre notele pe care le obţin fetele şi cele pe care le obţin băieţii (vezi tabelul 21 a, b). Răspunsurile au fost separate în patru categorii: răspunsuri date de fete despre fete, de fete despre băieţi, de băieţi despre fete şi de băieţi despre băieţi.

Argumente ale fetelor pentru fete	Argumente ale fetelor pentru băieți
Sînt mai responsabile	Au mai multă forță
Sînt mai străduitoare	Sînt mai harnici
Sînt mai sensibile	Sînt mai capabili
Sînt mai serioase	Înțeleg mai repede
Sînt răbdătoare	Sînt mai ageri
Sînt mai ordonate	Ştiu să aplice cunoştințele
Sînt mai cuminți	Sînt mai activi
Sînt mai ascultătoare	Au logică mai bună
Sînt mai disciplinate	Sînt mai îndrăzneți
Muncesc mai mult	
Profesorilor le plac fetele	
Nu se gîndesc la joacă	

Tabelul 21. a) Răspunsurile fetelor (De ce au fetele /băieții note mai mari?)

Argumente ale băieților pentru fete	Argumente ale băieților pentru băieți
Studiază mai mult	Sînt mai isteți
Sînt mai sîrguincioase	Sînt mai ageri
Sînt mai rezistente la greutăți morale	Sînt mai ingenioşi
Se dezvoltă mai repede	Sînt mai deştepți
Sînt mai străduitoare	Sînt personalități puternice
Sînt protejate de profesori	Au o atitudine fermă
Sînt mai cinstite	Au capacități
Fac lecțiile în timpul liber	Înțeleg mai repede
Sînt mai atente	Muncesc mai mult acasă
Stau numai în casă	Pentru că-s băieți
Frecventează orele	Au o atitudine serioasă
Sînt mai sensibile, mai serioase	Aşa trebuie
Au relații mai bune cu profesorii	Sînt mai hotărîți
Amăgesc mai des profesorii	Sînt mai organizați
Sînt mai conformiste	Sînt mai glumeți
Sînt totdeauna de acord cu profesorii	Sînt mai mulți

b) Răspunsurile băieților (De ce au fetele /băieții note mai mari?)

Elevii sunt şi ei marcați de anumite stereotipuri de gen în aprecierile şi recomandările pe care le fac. Elevii consideră că fetele au note mai mari pentru că sînt mai responsabile, străduitoare, sensibile,

serioase, ordonate, cuminți, ascultătoare, disciplinate (au spus şi fetele, şi băieții), dar şi conformiste, sunt totdeauna de acord cu profesorii, mai linguşitoare, fățarnice au mai adăugat, vădit supărați, băieții. Argumente de tipul că muncesc mai mult, studiază mai mult, sunt mai rezistente la greutăți morale apar doar într-o mică măsură şi la fete, şi la băieți.

Referindu-se la acumularea de către băieți a notelor mai mari, elevii au invocat următoarele argumente: au mai multă forță, sînt mai capabili, mai organizați şi mai îndrăzneți, mai ageri, înțeleg mai repede, ştiu să aplice cunoştințele, au logică mai bună. Aceste răspunsuri date şi de fete, şi de băieți arată dintr-o dată o schimbare a criteriilor de apreciere. Fetele au note bune pentru că sunt în principal cuminți, iar băieții pentru că sunt mai ageri. Pare a se contura o anumită ezitare în a aprecia fetele ca find şi ele capabile intelectual.

Se observă, astfel, că percepția elevilor despre ce este şi cum se realizează evaluarea este un rezultat al aprecierii disciplinei elevilor (şi nu al performanțelor şi competențelor lor cognitive, atunci cînd este vorba despre fete) şi al aprecierii capacităților şi competențelor intelectuale (atunci cînd este vorba de băieți).

Aceste rezerve de a considera fetele inteligente sau ca fiind persoane care gîndesc logic s-ar putea să fie un rezultat al manifestării dezechilibrelor de gen în relațiile profesori-elevi. Cert este că atîta timp cît şcoala va face orientare profesională fără să-şi conştientizeze propriile opțiuni de gen, profesiile recomandate vor ține în continuare fetele departe de domeniul public, le vor lega doar de casă şi de îngrijirea celorlalți [156, p.14-15].

În urma studiului pot fi evidențiate următoarele aspecte:

- percepția elevilor asupra evaluării este influențată de relațiile de gen din şcoală, criteriul de apreciere schimbîndu-se în funcție de sex;
- există o coerență între aprecierile elevilor şi practicile cadrelor didactice pe niveluri de şcolarizare (primar, gimnazial, liceal), ceea ce denotă o anumită constantă, din perspectiva de gen, în formarea inițială a cadrelor didactice

La nivelul activității de evaluare, majoritatea cadrelor didactice şi elevilor consideră că nu există o relație directă între apartenența elevilor la un anumit sex şi calitatea rezultatelor şcolare. Totuşi, se afirmă că genul poate fi un factor de influență asupra rezultatelor şcolare. Această afirmație este susținută, pe de o parte, prin teza că efortul de învățare, aptitudinile pentru o anume disciplină şcolară, motivația învățării sunt diferite de la un gen la altul. Astfel se reproduc ideile tradiționale precum că fetele sunt mai predispuse spre ştiințe socio-umane, iar băieții spre cele reale [156; 175; 273; 276]. Prin urmare, se apreciază că aceste aspecte pot determina rezultate şcolare diferite pe sexe, atît la evaluările de parcurs cît şi la examinările finale. În acelaşi timp, opiniile actorilor educaționali nu pot fi verificate prin raportarea la date statistice concrete

referitoare la distribuția rezultatelor şcolare pe sexe, deoarece acestea nu sunt disponibile la nivel național.

Pe de altă parte, se apreciază că în evaluarea şcolară există situații de avantajare sau de dezavantajare după criteriul de gen. În multe situații, profesorii şi elevii apreciază că fetele obțin rezultate şcolare mai bune decît băieții, atît pentru că sunt mai conştiincioase şi învață mai mult, cît şi pentru că sunt avantajate în notare, comparativ cu celălalt gen. Se poate vorbi, aşadar, de un anume efect de gen în evaluarea rezultatelor şcolare [156; 175].

Băieții sunt mai ageri, dar destrăbălați. Fetele sunt mai cuminți, mai înțelegătoare, aşa că eu le pun şi note mai bune.

Învățătoare, mediul rural

În acest context al analizei venim să confirmăm existența unui contrast evident între şcoală ca mediu mai confortabil-feminin şi viața de după încheierea parcursului şcolar, în care mediul devine confortabil-masculin [*apud* 175; 206].

- ***Dimensiunea de gen în produsele curriculare***

Analiza prin prisma de gen a curriculumului scris s-a concentrat asupra programelor şi manualelor şcolare. S-au putut constata diferențe de gen, unele considerate fireşti, dar şi discrepanțe între modurile de reprezentare şi încurajare, directă şi indirectă, a fetelor şi băieților care justifică folosirea termenului de discriminare. Curriculumul scris are elemente discriminatorii, modelele şi valorile oferite de el fetelor şi băieților nefiind echivalente valoric [19; 156; 166; 175; 226; 372].

Este cert faptul că manualele şi programele şcolare sunt instrumente importante în procesul socializării de gen a elevilor, reflectînd ideile de bază ale unei culturi naționale concrete, unde un loc important revine regulilor, valorilor şi comportamentelor normative asociate feminității şi masculinității. Acestea contribuie la asimilarea modelelor şi normelor de comportament, la transmiterea - prin imagine şi cuvînt - a stereotipurilor, inclusiv a celor de gen. Elocvente sunt constatările experților în cadrul studiului „Modele şi valori de gen în învățămîntul public din R. Moldova" (2005):

- Problematica de gen este puțin prezentă în programele şcolare. Există referiri la necesitatea pregătirii elevilor în spiritul egalității între sexe şi al colaborării complexe. Există, de asemenea, unele referiri la necesitatea respectului față de sine şi față de altă persoană (în special, în programele de educație civică). Mențiunile nu sunt explicite, ele nu vizează problematica de gen. Cel mult, obiectivele invocă aspecte legate de diferențele bazate pe sex.

- In ceea ce priveşte existenţa unor referiri la problematica de gen în activităţile sugerate de programele şcolare, trebuie menţionată doar prezenţa indirectă a acestora. La toate cele trei niveluri studiate -primar, gimnazial şi liceal - se face referire la colaborare şi competiţie loială, activitate de grup. Aceasta ar permite realizarea unui pas următor, în activitatea la clasă, pentru concretizare şi specificitate de gen.
- Conceptorii de curriculum nu formulează sugestii de gen explicite pentru autorii de manuale, cadre didactice şi părinţi. Ca urmare a acestui fapt, problematica de gen va rămîne neobservată, iar manualele vor avea, aşa cum analiza prezentată în continuare o arată, o puternică dominantă masculină [156, p.20].

Analiza dimensiunii de gen a manualelor şcolare pentru învăţământul primar, gimnazial şi liceal a fost realizată avînd în vizor mai multe aspecte: autorii şi referenţii manualelor; imaginile din manuale; activităţile derulate; valorile promovate.

a) Datele cercetării indică faptul că *autorii* celor 62 de manuale studiate sunt în principal femei (60%). Repartiţia lor pe arii curriculare şi nivele de şcolarizare relevă situaţia reală din învăţământ: feminizarea cadrelor didactice, elocvent fiind faptul că majoritatea autorilor sunt şi învăţători. Printre autorii ariei curriculare „Limbă şi comunicare" 71% sunt femei şi 29% - bărbaţi; în aria curriculară „Matematică şi ştiinţe" 63% femei şi 37% bărbaţi; a ariei curriculare „Om şi societate" 44% - femei şi 56% bărbaţi. Experţii indică asupra prevalării, dincolo de învăţământul primar, a autorilor-bărbaţi, fiind respectată astfel diviziunea pe genuri. Repartiţia pe arii curriculare denotă interesul sporit al autorilor-bărbaţi pentru domeniul politic, al puterii; femeile merg spre domenii ale sensibilităţii şi comunicării, iar bărbaţii – spre cele ale exactităţii şi puterii [156, p.22-23, 25]

Datele obţinute demonstrează necesitatea instruirii în materie de gen nu numai a bărbaţilor, cum era considerat anteror, dar şi a femeilor, fapt extrem de important pe fundalul discuţiilor privind necesitatea promovării egalităţii genurilor. Astfel, în viziunea oponenţilor faptul că însăşi femeile (în calitate de mame şi învăţătoare) nu înţeleg, nu simt necesitatea şi nu realizează educaţia de gen, înseamnă că aceasta nu este necesară.

b) Analiza *imaginilor* manualelor expertizate demonstrează că vizual acestea construiesc în ansamblu o lume preponderent masculină. Imaginile relevă roluri de gen tradiţionale: fetele servesc masa, spală vesela, fac curăţenie, îngrijesc flori, se prezintă în majoritatea cazurilor ca învăţătoare. Activităţile practicate de fete sunt preponderent legate de îngrijire: a copiilor, bolnavilor, bătrînilor.

E cert faptul că aria curriculară *Om şi societate* ţine de domeniul educaţiei pentru participare la viaţa societăţii, unde elevii şi elevele ar trebui să înveţe colaborarea, responsabilitatea,

participarea, ca valori ale democraţiei. Indiferent de conţinutul textelor lecţiilor, dacă acestea sunt însoţite de imagini care promovează (chiar şi neintenţionat) dezechilibrul de gen, atunci elevii (-ele) vor reţine că domeniul public este adresat mai mult băieţilor, acestora invocîndu-se asumarea deciziilor, iar fetelor nu le rămîne decît casa [156, p.29].

c) În privinţa *activităţilor derulate* de persoanele care apar în manualele şcolare şi a modelelor conturate este notată prezenţa mai frecventă a băieţilor /bărbaţilor şi la nivel de text şi în imagini. Astfel, prezenţa masculină în imagini este impunătoare: 2 303 apariţii masculine şi doar 582 apariţii feminine. Este cel mai mare dezechilibrul în cele trei arii curriculare studiate. El nu se datorează numai faptului că autorii sunt în principal bărbaţi, ci şi faptului că domeniul politic, al acţiunii publice, nu este considerat a fi locul potrivit pentru femei.

Bărbaţii sunt prezentaţi ca find mai activi decît fetele, preocupările lor avînd un grad mai mare de varietate. Situaţiile considerate tradiţional nespecifice sunt doar 10 (în 20 de manuale!): băieţi sensibili care se ruşinează, plîng sau dau de mîncare unui copil; fete curajoase, participante la adunări şi regine ale trecutului. Ca personalităţi, femei sunt numai 50 de prezenţe dintr-un total de 1 082, ceea ce întăreşte dominanta masculină transmisă de aceste manuale.

Femeile care apar în manuale respective sunt de fapt pasive. Fie că sunt regine sau sclave, lor li se rezervă situaţii contemplative sau apariţii în portrete. Atunci cînd acţionează totuşi o fac cu precădere în gospodărie: îngrijesc copiii, casa, animalele şi plantele. Spre deosebire de fete /femei, băieţii /bărbaţii care apar în aceste manuale, în text şi imagine, sunt activi. Aici ei îşi dovedesc trăsăturile care vor justifica poziţia lor de conducători şi prezenţa masivă: sunt puternici, curajoşi şi mulţi [Ibidem, p.29].

În acest context, elevii pot înţelege că istoria o fac bărbaţii, femeilor revenind rolul de a da viaţă şi a avea grijă de aceştia. Trecutul istoric, experienţele de viaţă ale bărbaţilor şi femeilor de-a lungul secolelor, sunt invocate drept argumente forte în justificarea poziţiilor sociale ale acestora nu numai în trecut, dar şi în prezent.

d) *Valorile* promovate în manualele analizate diferă de la o arie curriculară la alta.

Astfel, în manualele din aria curriculară *Om şi societate* predomină bărbaţii, care cuceresc, conduc, luptă, construiesc civilizaţia, „fac" cultura. Atunci cînd este vorba despre fete /femei ele sînt grijulii, prietenoase, afectuoase. Femeile sunt muze, zeiţe, simbolul Patriei; ele însoţesc bărbatul, fac parte din familia lui, îi poartă de grijă lui şi copiilor.

În aria curriculară *Limbă şi comunicare* valorile centrale promovate sunt solidaritatea, prietenia, onestitatea, moralitatea, dar şi patriotismul, respectul pentru limbă. Atunci cînd este vorba despre fete /femei, ele sunt harnice, gospodine, miloase, supuse, sensibile. Băieţii /bărbaţii sunt autoritari, iubitori de cultură, harnici, dar şi cu tendinţe agresive, risipitori.

În aria curriculară *Matematică şi ştiinţe* valorile principale sînt adevărul, creativitatea, demonstrabilitatea, cunoaşterea, protecţia calităţii mediului, regimul de viaţă sănătos, apărarea propriei sănătăţi. Atunci cînd este vorba despre fete /femei, ele sunt implicate în menţinerea curăţeniei, îngrijirea pomilor, a fîntînilor. Băieţii /bărbaţii sunt cei care caută adevărul şi „fac" ştiinţă [156, p.33].

Experţii afirmă că anume în aria curriculară *Om şi societate,* comparativ cu celelalte arii, genul este conturat prin deosebirile importante dintre tipurile de feminitate şi masculinitate promovate de manuale la nivel imagistic, lingvistic şi ideatic. Femeile şi bărbaţii fac lucruri diferite. Ideea colaborării, fie în domeniul public, fie în cel privat, este puţin prezentă. Manualele susţin mai puternic separarea şi nu colaborarea, prin neconştientizarea aspectelor de gen care lasă loc liber manifestării prejudecăţilor şi modelelor tradiţionale de gen [156, p.37]. În viziunea noastră, aria curriculară *Om şi societate* poate fi cea mai de perspectivă privind educaţia de gen, dat fiind faptul că aici se poate lucra cu valorile specifice de gen prezente într-o societate democratică: colaborare, cooperare, participare liberă, egalitate, echitate. Istoria, dezvoltarea socială trebuie tratate ca proces complex, la care participă nu numai bărbaţii, prezenţi în lupte, ci şi femeile. Absenţa femeilor /reducerea rolului acestora în construcţia istoriei, duce la perpetuarea modelelor tradiţionale; acestea devenind obstacole semnificative în dezvoltarea personală şi profesională a bărbaţilor şi femeilor în contextul socio-istoric contemporan.

Aderăm la ideea că complementaritatea rolurilor de gen pare a fi prezentată ca valoare pozitivă în raport cu opoziţia de gen [156, p.38]. În acelaşi timp, în contextul ideilor de colaborare între genuri, complementaritatea implică separarea activităţilor pe domenii şi nu colaborare în interiorul acestora. Astfel, promovarea modelelor care menţin fetele /femeile preponderent în domeniul privat sub intenţia protecţiei, în realitate pot duce la îndepărtarea acestora de domeniul public, la segregarea profesională pe criteriu de gen.

Aspectele de gen sunt intens prezente în imagini şi text, însă mesajul de gen transmis este unul al inegalităţii, dezechilibrului şi al lipsei de colaborare, modelele şi valorile promovate fiind marcate de dominanţa masculinităţii. În acest context, devine evident faptul că menţinerea dezechilibrelor de gen şi impactul acestora asupra modelelor şi valorilor acestei arii curriculare pot împiedica realizarea educaţiei pentru democraţie şi participare civică.

Analiza manualelor vine să confirme ideile Е.Здравомыслова şi А.Темкина, referitoare la faptul că diferite ştiinţe şi comunităţii academice se caracterizează prin diferit grad de sensibilitate privind includerea tematicii de gen în cîmpul său intelecual [300]. Astfel, printre cele mai „nesensibile" la gen s-au adeverit a fi istoria şi literatura.

➢ ***Rolul părinților în promovarea modelelor de gen***

În cadrul cercetării opiniei părinților copiilor investigați, aceştia au fost rugați să se expună referitor la rolurile de gen în educația copiilor. De la bun început s-a constatat o diferențiere în educație privind sexul copiilor: vizavi de caracteristicile fetițelor cel mai des erau specificate cumințenia, sîrguința, hărnicia, igiena personală; vizavi de caracteristicile băieților: activismul, forța fizică, liderismul etc.

Referitor la implicarea copiilor în activități casnice, în majoritatea cazurilor (72% din părinți) accentul a fost pus pe implicarea fetelor drept etapă de pregătire pentru viața de familie.

Majoritatea (81%) din părinți au recunoscut că de fapt îşi educă copiii în aşa mod cum au fost ei însuşi educați de părinți. Interes prezintă următoarele constatări:

- mamele, care au băieți, s-au adeverit a fi mai rigide referitor la repartizarea responsabilităților casnice (73%) comparativ cu mamele care au fete;
- tații, care au băieți, s-au adeverit a fi mai rigizi referitor la educarea privind responsabilitățile casnice (76%) comparativ cu tații care au fete;
- părinții care au şi fete şi băieți au demonstrat mai multă flexibilitate referitor la educarea copiilor de ambele genuri privind responsabilitățile casnice.

Pe parcursul completării anchetei o bună parte din părinți au fost surprinşi de întrebările adresate şi au recunoscut că nu prea s-au gîndit la aceste aspecte. Majoritatea acțiunilor educaționale se produc la nivel de intuiție şi tradiție. Astfel, putem afirma, că reprezentările de gen ale părinților, fiind dominate de stereotipuri, sunt reproduse în educația copiilor, în majoritatea cazurilor neintenționat.

3.3. Concluzii

Evaluarea sistemului de învățămînt prin analiza de gen a elementelor micro şi macro sistemice conduc la următoarele **concluzii**:

1. Pe parcursul ultimilor ani în Moldova au fost realizate un şir de acțiuni privind dezvoltarea educației de gen a tinerei generații. În acelaşi timp, în pofida adoptării Legii cu privire la asigurarea egalității de şanse între femei şi bărbați în Moldova, politica şi documentele referitoare la domeniul educației nu au fost ajustate la legea menționată, dimensiunea de gen fiind slab reflectată în domeniu.
2. O parte semnificativă a cadrelor didactice chestionate (41%) nu conştientizează suficient relevanța dimensiunii de gen pentru procesul de educație şi, iclusiv, pentru disciplina pe care o predau. Drept rezultat se constată reproducerea şi promovarea unor dezechilibre de gen, manifestate în abordări diferite a educației fetelor şi a băieților.

3. În ansamblu, conținutul manualelor nu oferă exemple evidente de discriminare premeditată a unuia din genuri, acestea purtînd un caracter mai degrabă indirect, datorită limbajului utilizat. Majoritatea materialelor analizate, programele şi manualele şcolare, nu sunt sensibile la problematica de gen, promovînd unele modele şi valori cu puternic dezechilibru de gen.
4. Analiza opțiunilor profesionale ale elevilor a permis identificarea unor diferențe privind recomandările formulate fetelor şi băieților de către pedagogi. Respectiv, se impune revederea strategiilor educaționale şi de orientare profesională a elevilor, avînd în vedere necesitatea atenuării stereotipurilor de gen ale cadrelor didactice, ale elevilor şi ale părinților.
5. Reprezentările de gen şi gradul de stereotipizare al pedagogilor depind de caracteristicile socio-culturale şi demografice: bărbații s-au dovedit a fi mai tradiționalişti comparativ cu femeile; învățătorii tineri sunt mai puțin influențați de stereotipuri comparativ cu cei de vîrstă înaintată; pedagogii din localitățile rurale au demonstrat un nivel mai înalt de stereotipizare comparativ cu cei din localitățile urbane.

IV. PEDAGOGIA DE GEN: FUNDAMENTE CONCEPTUALE ŞI METODOLOGICE

Ideile expuse în capitolul de faţă vin să faciliteze înţelegerea procesului şi mecanismelor de constituire a pedagogiei de gen în calitate de domeniu specific al sistemului ştiinţelor pedagogice, a factorilor care au condiţionat apariţia acesteia.

Se face analiza unor noi dimensiuni ale curriculumului (din perspectiva de gen), a principiilor didactice, indicatorilor de monitorizare şi evaluare a sistemului de învăţământ. Este propusă o viziune de conceptualizare a Paradigmei educaţiei de gen şi de fundamentare a metodologiei educaţiei de gen. La fel, sunt propuse modele de programe /module a educaţiei de gen în corespundere cu formele de învăţământ, specificul grupurilor ţintă selectate.

4.1. Conceptualizarea pedagogiei de gen

4.1.1. Oportunitatea constituirii pedagogiei de gen

Pedagogia este ştiinţa despre educaţia fiinţei umane, despre fenomenele, procesele, structurile prin care se transmite experienţa socială de la o generaţie la alta, prin care se formează şi se dezvoltă personalitatea umană ca individualitate şi ca membră a unei comunităţi sociale, ca purtătoare a unui sistem de valori şi ca subiect integrat în viaţa socială [F.Voiculescu, 145, p.9]. Ideea respectivă indică faptul că anume educaţia reprezintă veriga centrală şi baza activităţii pedagogice. În cadrul procesului de interacţiune a educaţiei şi mediului înconjurător se desfăşoară socializarea copiilor, adică asimilarea de către aceştia a elementelor de cultură, a normelor şi valorilor sociale, acceptate în societate. Spre deosebire de factorii mediului, educaţia constituie o interacţiune specială, orientată, sistematizată şi organizată a educatorilor cu educabilii. În cadrul procesului educaţional sunt create condiţii pentru dezvoltarea eficientă şi autorealizarea personalităţii copiilor în calitate de garanţie a autorealizării personalităţii adulţilor pe viitor.

Referindu-ne, în plan general, la dezvoltarea societăţii din Moldova pe parcursul anilor de independenţă, putem constata unele contradicţii sociale: pe de o parte, deschiderea mai multor posibilităţi de autorealizare a oamenilor în condiţiile tranziţiei la relaţiile de piaţă şi, pe de altă parte, creşterea bruscă a numărului de persoane cu potenţial enorm nevalorificat. Acest lucru se referă la ambele genuri, dar în mod special la femei, în contextul consecinţelor transformărilor socio-economice fundamentale: reducerea programelor sociale (fapt ce a afectat primordial femeile cu copii), „feminizarea sărăciei", discrepanţele de gen privind salarizarea, participarea redusă a femeilor la luarea deciziilor etc. Unii autori au formulat teza referitoare la eficacitatea insuficientă sau nevalorificarea

potențialului a peste jumătate din populația țării [С.Айвазова, 250; Н.Шведова, 364; M.Miroiu, 153 etc.].

Mai mulți cercetători sînt de părerea că dintre cele două strategii globale de supraveţuire, posibile în epoca transformărilor sociale – supraveţuirii şi dezvoltării, femeile, de obicei, o aleg pe prima, care-i mai puțin prospectivă [250; 364]. Aceste situații necesită o analiză complexă pornind de la contextul socio-cultural şi de socializare a femeilor şi bărbaților.

Transformările sociale radicale influențează formarea conştiinței de gen la nivel cognitiv – atitudinal față de rolurile sociale ale femeii şi bărbatului, şi comportamental – de organizare a relațiilor sociale şi de diviziune a muncii. În acelaşi timp, trebuie să se țină cont de faptul că atitudinile față de rolul social al femeii sunt mai tradiționaliste, decît față de cel al bărbatului. Totuşi atitudinile se prezintă doar ca o directivă comportamentală. Schimbarea lor poate fi tratată doar ca o premisă a modificării structurilor ce determină conținutul identității de gen: a stereotipului cu referință la rolul social al bărbatului şi femeii şi cerințelor normative față de comportamentul masculin şi feminin. În condițiile cînd are loc schimbarea comportamentelor se poate vorbi despre modificări cardinale ale conştiinței de gen. Anume acestea sunt urmărite actualmente de cercetătorii din diverse domenii: psihologie şi sociologie, antropologie socială şi etnografie, ştiințe ale educației şi filozofie.

Analiza domeniilor principale de activitate a femeilor şi bărbaților permite evidențierea unor schimbări semnificative la nivel de comportament al genurilor. La nivel macrosocial aceasta se realizează în orientarea femeilor şi bărbaților spre încadrarea în diverse domenii profesionale. După cum menționează cercetătoarea M.Paci, situația de criză şi creşterea nivelului şomajului în rîndurile bărbaților "a stimulat activitatea femeilor în cîmpul muncii şi diminuarea poziției modelului tradițional al relațiilor intrafamiliale, organizate după principiul "bărbatul asigură familia"" [333]. În acest context se înscrie şi tendința menționată anterior de creştere a numărului studentelor în sistemul de învățămînt superior comparativ cu bărbații, femeile constituind în 2006-2007 în jur de 57%-59% din numărul total de studenți [91, p.98]. La fel se atestă creşterea numărului de femei la posturi decizionale, acestea constituind 21,7% din deputații Parlamentului, 31% din numărul total de miniştri (iunie 2008).

La nivel de grup microsocial, în familie, la fel au loc schimbări cardinale ale rolurilor de gen. Datele statistice demonstrează că vîrsta medie de căsătorie a femeii din Republica Moldova este de 23 de ani, vîrsta medie către naşterea primului copil este de 24 ani [92]. Aceste date denotă o transformare treptată a statutului femeii în familie: aceasta îşi asumă obligații sociale încercînd să îmbine responsabilitățile familiale cu activitatea în cîmpul muncii. Tot mai mult sunt recunoscute asemenea calități ale femeii în familie, cum ar fi practicismul, încrederea în sine, autonomia [157].

Pe de altă parte, studiile cu referință la distribuirea rolurilor parentale arată că tații acordă tot mai mult timp educației copiilor [17; 64; 29; 169]. Se atestă tendința de implicare a taților în activitățile cu copiii care, de obicei, erau tradițional atribuite femeilor: de reconfort - plimbare, joc, lectură, de dezvoltare – educație. În același timp, situația la acest capitol rămîne destul de controversată.

Studiul „Barometru de gen" furnizează date relevante vizavi de abordarea problemei responsabilităților casnice şi atitudinea față de acestea. În acest sens, se atestă discrepanțe evidente referitoare la responsabilitățile casnice ale bărbaților şi femeilor. Astfel, femeile în cele mai multe cazuri sunt responsabile atît de bucătărie, curățenie în casă, spălarea rufelor şi veselei, cît şi de educația şi grija zilnică de copii (şi aceasta în pofida faptului că 3/4 din respondenții bărbați şi femei susțin ideea potrivit căreia creşterea copiilor este responsabilitatea ambilor parteneri în egală măsură). Spre deosebire de femei, bărbații sunt responsabili mai mult doar de problemele legate de reparații ale instalațiilor din casă (robinet, priză etc.) şi mai puțin grija de gospodărie în afara casei (animale, păsări etc.), unde cota de participare a femeilor este de asemenea destul de mare. Cu toate că femeile au multiple responsabilități casnice, după cum a fost descris, acestea sunt responsabile să facă şi cumpărăturile zilnice pentru gospodărie (conform afirmațiilor a 48% din respondenți). În contextul situației prezentate, important se prezintă faptul că, deşi circa jumătate din respondenți susțin că muncile casnice sunt egale cu orişicare alt tip de muncă remunerat/plătit, o parte considerabilă (fiecare al treilea) este de părere opusă (în proporție egală atît în cazul bărbaților, cît şi a femeilor) [17, p.20-21].

Studiile şi analizele cu privire la situația femeilor şi bărbaților în Moldova [17; 93; 185; 189; 190] permit constatarea faptului că femeile comparativ cu bărbații au posibilități mai reduse privind participarea la procesul decizional în politică, pe piața muncii, în business, ştiință etc. Această situație se datorează, nu în ultimul rînd, şi sistemului motivațional şi valoric din societate, persistenței stereotipurilor de gen referitoare la masculinitate şi feminitate, rolurilor tradiționale de gen.

La fel este cert şi faptul că standardele culturale tradiționale referitoare la feminitate şi masculinitate, reproduse de şcoală prin instruire /educație, deseori se prezintă ca anacronisme şi devin obstacol obiectiv în socializarea eficientă a tinerei generații în perioada transformărilor sociale radicale [156; 273].

Aşadar, constatăm faptul că contextul socio-cultural pe fundalul căruia se desfăşoară procesele de promovare a egalității de gen în societate, inclusiv a introducerii dimensiunii de gen în educație, este destul de controdictoriu. Noi aderăm la ideile cercetătoarei L.Handrabura, formulate în baza investigațiilor etnologice în Moldova, acestea fiind extrem de importante pentru înțelegerea proceselor menționate:

- transformarea relațiilor de gen în Republica Moldova este lentă şi întîmpină rezistență la schimbările vehiculate de principiile democratice cu privire la relațiile interumane (echitate socială între genuri, egalitate de şanse, solidarizare, relații de cooperare şi parteneriat) în toate instituțiile care contribuie la socializarea individului (familie, şcoală, biserică, comunitate, mass – media scrisă şi audiovizuală, cultura în general);
- cultura patriarhală, care se revendică din sistemul de valori creştine şi, desigur, al celor tradiționale, rămîne să fie dominantă în procesul unor reforme şi a circuitului informațional tot mai accelerat, a schimbului cultural tot mai intens;
- faptele, fenomenele sociale şi creațiile de cultură populară spirituală din trecut se regăsesc la nivelul normelor şi modelelor contemporane, în care atestăm practici de viață şi valori ce se revendică din cultura patriarhală şi care coexistă cu practicile mai noi care tind spre oportunități egale, echitate şi parteneriat [121].

În contextul celor expuse mai sus este evident faptul că pedagogia la general şi educația, ca fenomen pedagogic, necesită reevaluarea şi ajustarea pozițiilor referitor la socializarea de gen a tinerei generații în contextul transformărilor contradictorii menționate. Introducerea dimensiunii de gen în ştiințele socio-umane, studiile de gen pot duce la schimbări inovative semnificative, care pot fi comparate cu descoperirea geneticii [Л.Штылева, 369]. Pentru ştiința socială şi pedagogică contemporană genul este una din noțiunile esențiale pentru analiza dezvoltării sociale. Astfel, înțelegerea faptului că sexul nu mai prezintă temelie pentru discriminare, oferă şanse ambelor genuri de valorizare majoră a drepturilor sale umane şi libertăților fundamentale, le dă forțe de a depăşi barierele în autorealizarea personală şi profesională, deschide noi perspective în restructurarea pozițiilor şi relațiilor femeilor şi bărbaților în viața publică şi privată etc. Recunoaşterea acestor lucruri generează deseori schimbarea valorilor vitale ale persoanei, reevaluarea multor reprezentări şi „adevăruri" obişnuite, proces deloc simplu (uneori dureros) atît pentru bărbați cît şi pentru femei.

De asemenea, trebuie menționat faptul că pedagogia este una din ştiințele care are misiunea să asigure trebuințele societății în păstrarea şi transmiterea eficientă a culturii din generație în generație. Dar însăşi cultura ca formă a activității umane de reproducere şi înnoire a existenței sociale, se schimbă, prezentînd, de fapt, tot mai mult o condiționare reciprocă a diferitor tradiții şi inovații. Respectiv, şi pedagogia este supusă schimbărilor în contextul transformărilor sociale radicale.

La fel, trebuie recunoscut faptul că, în perioada anterioară de dezvoltare, pedagogia autohtonă, a scăpat din vedere acest aspect important al socializării indivizilor, care este intens valorificat pe parcursul ultimilor 20 de ani în Occident şi căruia i s-a conferit un termen special – „gen/gender",

prezentat anterior. Absența în terminologia profesională şi ştiințifică a categoriei „gen/gender”, care ar fi corespuns noțiunii corelativ culturale de „sex”, ducea la dificitul terminologic, trecerea în tăcere a esenței procesului de construire a feminității şi masculinității la nivel de societate şi de individ, a rolului tehnologiilor pedagogice în acest proces.

Introducerea noțiunii de gen în procesul educațional are importanță principială, deoarece anume în şcoală se formează multe idei cu privire la autodeterminarea profesională, strategiile vitale, accesul la resurse şi putere, care au la bază dimensiunea de gen [370, p.2]. Valorificarea noțiunilor şi ideilor menționate mai sus duce la apariția noilor termeni în ştiința pedagogică, care în mod obligatoriu generează schimbări semnificative în tratarea fenomenului educațional, conținuturilor şi tehnologiilor educaționale. Prin urmare, apare necesitatea introducerii noțiunilor cum sunt: „pedagogia de gen”, „educația de gen”, „dimensiunea de gen a educației” ş.a.

Problema educației de gen, dimensiunea de gen a educației, deşi s-au întreprins diverse acțiuni, se înscriu pe lista domeniilor care necesită o valorificate mai profundă atît în Moldova cît şi în alte țări. Este de înțeles acest lucru, în special ținînd cont de faptul că sistemul de învățămînt este destul de conservativ şi cu greu acceptă „inovațiile”, care abia mai tîrziu pot fi apreciate drept progresive. Pedagogia trebuie să se „deprindă” cu noile idei. O altă problemă constituie interpretarea neunivocă a noțiunilor şi conținuturilor în materie de egalitate de gen, fapt ce poate aduce la situații controverse, cînd persoanele, utilizînd aceeaşi noțiune, se referă la lucruri diferite. În acest context, este foarte important de a înțelege inovația principială şi eficiența abordării de gen a procesului educațional, de a specifica esența acesteia şi de a face o delimitare clară de abordarea de sex-rol în educație.

Necesitatea valorificării noțiunilor noi în ştiința pedagogică se datorează mai multor factori:

1. Creşterea semnificativă a importanței dimensiunii de gen în formarea şi evaluarea proceselor de dezvoltare socială şi personală pe parcursul ultimelor decenii.
2. Necesitatea instituirii în cadrul ştiințelor educației a domeniului care ar valorifica socializarea de gen raportată la necesitățile de dezvoltare a personalității individului şi a întregii societăți. Sistemul de învățămînt, în special şcoala, trebuie să ofere elevilor posibilități de a-şi dezvolta capacitățile şi interesele individuale, indiferent de sexul persoanei. În acest sens, cadrele didactice trebuie să fie sensibile la gen, să opereze cu metodologia relevantă, să creeze un climat sensibil la gen.
3. Necorespunderea noțiunilor pedagogice tradiționale folosite anterior („pedagogia sexelor”, „educația sexelor”, „socializarea sexelor” şi alte variații), care nu reflectă esența obiectului, ba chiar restrînge înțelegerea acestuia, deoarece cultura autohtonă vine cu multiple şi controverse conotații ale cuvîntului „sex”.

4. Reducerea frecventă a „educației sexelor” la „educația sexuală”. În pofida faptului că educația sexuală era pe parcursul anilor în vizorul mai multor autori, majoritatea lucrărilor erau limitate la aspecte igienico-sanitare şi medicale sau la descrierea „predestinației” bărbaților şi femeilor în societate şi familie. În acest sens, ştiința pedagogică rămîne în restanță față de alte ştiințe.
5. Persistența în învățămînt a abordării de sex-rol, care se bazează pe idei tradiționale referitoare la predestinarea bărbaților şi femeilor în corespundere cu sexul biologic ale acestora, educarea fetelor şi băieților în conformitate cu normele cultural-istorice. Socializarea tradițională de sex-rol a fetelor şi băieților, la care activ participă şi şcoala, continuă reproducerea stereotipurilor patriarhale, care tot mai des vin în contradicție cu transformările reale ale relațiilor de gen în societatea contemporană, devin obstacol în dezvoltarea personală şi profesională a tinerilor.

După cum a fost menționat, în cadrul abordării de sex-rol este susținută educația fetelor de a fi feminine şi gingaşe, iar a băieților de a fi puternici, bărbați adevărați. Respectiv, fetele sunt educate a fi mame, soții, gospodine, iar bărbații - protectori, acumulatori de bunuri. Şi în zilele noastre în şcoli lecțiile de educație tehnologică sunt organizate separat pentru fete şi pentru băieți. În felul acesta, copiii sunt pregătiți de a realiza în societate roluri tradiționale profesionale şi familiale. Această stare de lucru este destul de contradictorie, în special în situația cînd în clasele primare la orele menționate participă şi fetele şi băieții. În acelaşi timp, trebuie menționat faptul că instruirea copiilor de ambele genuri de a-şi coase nasturii, de a-şi îngriji hainele şi încălțămintea, de a se implica în treburi casnice etc. ar contribui, indiscutabil, la adaptarea mai bună a acestora la viața contemporană. Ideea constă în a ajuta băieții şi fetele să fie fericiți, să-şi realizeze capacitățile şi particularitățile, să fie siguri de sine şi de viitorul său.Aceste idei se înscriu în conceptul educației economice şi casnice moderne.

În acelaşi context trebuie tratat şi aspectul egalității genurilor – în calitate de statut social egal, independență, responsabilitate şi participare a ambelor genuri în toate domeniile vieții publice şi private. Termenul menționat nu include egalitatea forțelor fizice ale bărbaților şi femeilor, nu-şi pune drept scop identificarea bărbatului cu femeia; dar, ținînd cont de diferențele fizice legate de apartenența la diferite sexe, se axează pe valorificarea potențialului şi capacităților acestora. Egalitatea genurilor este tratată tridimensional: ca egalitate de drepturi, egalitate de responsabilități, egalitate de şanse /oportunități. Ideea centrală a egalității genurilor o constituie ideea participării multilaterale la egal a femeilor şi bărbaților la viața societății, fiind promovată teza oferirii de şanse egale ambelor genuri.

Studiile de gen se deosebesc de studiile tradiționale existente referitoare la „educația sexuală” a elevilor. În primul rînd, teoriile biodeterministe ale educației sexuale abordau constituirea identității feminine şi masculine ca fiind determinată de funcția reproductivă şi modalitatea „naturală” a diviziunii muncii pe criterii de sex [Л.Штылева, 369]. În acelaşi timp cercetările antropologilor şi realitățile civilizației postmoderniste din țările dezvoltate au pus în evidență necorespunderea acestor teorii vieții practice. Studiile de gen privind socializarea copiilor evidențiază influența prioritară a mediului social asupra constituirii identității de gen a indivizilor şi relațiilor de gen, fără a nega rolul sexului biologic [Л.Попова, 338; О.Ключко, 271; S.Bem, 258 etc.].

În al doilea rînd, pedagogia de gen se bazează pe ideile că identitatea de gen nu este ceva unificat, rigid, comun pentru toți bărbații şi toate femeile în cadrul propriului gen. Cercetătorii reiese din recunoaşterea multitudinii, individualității, plasticității diferențelor de gen.

În al treilea rînd, o dată cu transferarea accentului de la problema „educației sexuale” în aspect medico-igienic la problema educației de gen, modelele medico-pedagogice cedează locul modelelor psiho-pedagogice şi social-pedagogice de reconstruire a disciplinelor de studii.

Cele expuse nu diminuează importanța educației sexuale a tinerilor în domeniul pedagogic, valorificarea sexualității umane din perspectiva psihosocială şi pedagogică. Cadrele didactice, medicii pediatri trebuie să fie la curent cu toate realizările de ultimă oră din biologie, medicină, genetică, psihologie, ce țin de problemele genurilor. În acest sens se conturează relevanța combinării educației de gen cu educația sexuală şi / sau introducerea dimensiunii de gen în educația sexuală a fetelor şi băieților.

4.1.2. Baza teoretică a elaborării şi dezvoltării pedagogiei de gen

Baza teoretică a pedagogiei de gen este constituită pornind de la legilățile, teoriile, principiile, concepțiile, ideile din domeniul pedagogiei, filosofiei, psihologiei, sociologiei etc. Un rol deosebit în acest sens revine teoriilor socio-culturale ale genului [R.Ungher, О.Воронина, 265; K.West, D.Zimmerman, 357; J.Scott, 201 etc.]; concepțiilor referitoare la formarea identității de gen a personalității [И.Кон, 315; E.Maccoby şi C.Jacklin, 141; M.Secui, 202 etc.], socializarea de gen [H.Haste, 125; O.-D.Ştefănescu 219; Л.Попова, 338; И.Клецина, 307; Л.Штылева, 369 etc.]; ideilor feminismului pedagogic [F.A. Maher, 142; C.Luke şi J.Gore, 140; C.Shrewsbury, 216 etc.].

În mod special trebuie menționată *teoria dezvoltării cultural-istorice a personalității*, care recunoaşte întîetatea socialului asupra biologicului în dezvoltarea psihică a omului [Л.Выготский, 266; А.Леонтьев, 318 etc.]. Psihologul rus Л.Выготский a menționat că în dezvoltarea individului pot fi evidențiate două zone. Prima-cea a dezvoltării actuale-arată ce ştie şi poate să facă în prezent

individul fără asistența profesorului. Cea de-a doua zonă de dezvoltare, numită apropiată sau proximă, scoate în evidență ceea ce ştie şi poate să facă individul acum, în prezent, dar cu ajutorul îndrumătorului. Prin urmare, zona proximă arată ce modificări calitative esențiale pot avea loc în dezvoltarea personalității în timpul apropiat sub influența învățătorului. Л.Выготский mai afirmă că, organizînd instruirea, trebuie să se țină cont de nivelul dezvoltării celor ce se instruiesc. Dar totodată, instruireaa trebuie să anticipeze dezvoltarea. Fiind orientată nu spre zona proximei dezvoltării actuale, ci spre cea proximă, instruirea capătă un caracter dezvoltativ, generează dezvoltarea. Deşi autorul citat s-a referit la legătura dintre instruire şi dezvoltare, psihologii susțin că acest principiu se manifestă şi în domeniul educației personalității. Cunoaşterea zonei apropiate sau a potențelor de instruire şi de educație ale personalității asigură viteza, profunzimea şi calitatea însuşirii cunoştințelor şi formării componentelor structurale ale personalității [266].

Drept reper important metodologic pentru constituirea pedagogiei de gen îl constituie *teoria curriculumului*. În literatura de specialitate găsim multiple abordări ale termenului, analiza caracteristicilor acestuia, componentelor-cheie etc. [Roblitt, Tyler, Rhoades, Lavalle, *apud* 115; S.Cristea, 67; etc.). Relevantă pentru cadrul conceptual abordat se prezintă definirea conceptului de curriculum la nivelul unei noțiuni pedagogice fundamentale, care devine posibilă în condițiile valorificării evoluțiilor teoretice şi metodologice.

O tratare a noțiunii de curriculum mai des vehiculată, o găsim la G.Mialaret, acesta fiind conceput ca o „listă a elementelor de predat, care se structurează în urma unei selecții, în funcție de esența disciplinei şi esența beneficiarului". Acest termen este uneori folosit într-un sens mai larg, care cuprinde diferite activități educative: în acest caz, este vorba de conținutul materialului educativ şi de metodele utilizate [152, p.76].

Pornind de la ideea că sursa proiectării curriculumului este cultura care se transmite prin studiere [115], considerăm introducerea dimensiunii de gen în învățămînt /sensibilizarea la gen a tuturor componentelor curriculumului şcolar, universitar, de instruire pedagogică continue etc. drept condiție importantă de valorificare a potențialului educabililor /formabililor în sensul depăşirii limitărilor tradiționale de gen referitoare la modalitățile de manifestare a femeilor şi bărbaților în viața privată şi publică.

Teoria rolurilor sociale poate fi aplicată cu referință la edificarea socială a categoriilor de gen. Abordarea structurală a rolurilor [R.Linton, T. Parsons, R.Dahrendorf, E.Goffman etc., *apud* 78, p.493] situaează statusul în societate, noțiunea de rol social fiind utilizată în explicarea aspectelor dinamice ale relațiilor interumane. Însă raportarea acestui termen la explicarea identității de gen este contradictorie, deoarece, pe de o parte, rolul social prezintă o identitate situativă, la care se apelează şi de care se dezice în funcție de contextul concret al relației sociale. Pe de altă parte,

identitatea de gen este o caracteristică de bază, care se implică în construirea celorlalte roluri sociale, fie acestea legate de exercitarea unor funcţii temporale, sau de caracteristici constante ale omului [K.West, D.Zimmerman, 357].

Pe de altă parte, în opinia autoarei teoriei rolurilor sociale de gen A. Eagly [84], diferenţierea a două identităţi de gen, masculină şi feminină, are loc în condiţiile exercitării unor roluri social prescrise, care stabilesc anumite variante de comportament acceptat sau respins. Rolul impune o anumită experienţă, determinînd prin activitatea construită în conformitate cu aceasta atitudini şi deprinderi diferite, determinate de apartenenţa la un anumit sex, astfel afirmîndu-se o identitate de gen distinctă [W.Wood şi A.Eagly, 243; S.Burn, 260]. De aici se poate conchide că rolurile sociale se prezintă drept condiţie a formării unei sau altei identităţi de gen: diferenţele de gen, care determină o anumită identitate, se prezintă ca un produs al rolurilor sociale, care menţin sau oprimă diversitatea în comportamentul femeii sau al bărbatului [S.Burn, 260].

Dezbaterile privind importanţa rolurilor sociale în constituirea identităţii de gen continue. Unii cercetători [K.West, D.Zimmerman, 357], susţinînd ideea că genul este un construct social, afirmă că nu rolurile sociale, ci caracterul relaţiilor cu alte persoane determină identitatea de gen. În acest sens, E.Goffman a propus introducerea unui nou termen „display" de gen (*Gender Display*– expoziţia, demonstrarea genului), care este interpretat drept reflectare convenţională a corelaţiilor de gen [*apud* 357, p.78].

Poziţiile şi condiţiile sunt social determinate şi ifluenţate de mediul înconjurător, începînd cu educaţia în familie şi instituţiile şcolare şi pînă la influenţele mediilor de informare, ale comunicării cu semenii, ale obiectelor de consum. Orice activitate n-ar exercita individul uman, el este pus în condiţia de a se dirija de prescripţiile acestui display, care reflectă aprecierile sociale. Şi dacă în condiţiile altor identităţi aprecierile sunt mult mai tolerante, apoi identitatea de gen presupune un control social permanent [260, p.7].

Contribuţii la dezvoltarea pedagogiei de gen prin explicarea socializării de gen vine să aducă şi *teoria învăţării sociale* [N. E. Miller, J. L. Dollard, *apud* 78] şi dezvoltarea ei ulterioară, prin completarea cu rolul imitaţiei [A. Bandura, 15; 35].

Din setul larg al mecanismelor învăţării unii autori au plasat accentul asupra învăţării directe, prin recompensă şi pedeapsă, şi învăţării prin observare şi imitare. În acest sens, un rol deosebit revine teoriei învăţării sociale a lui Albert Bandura şi adepţilor săi, care menţionează importanţa observării şi motivării comportamentelor, atitudinilor şi reacţiilor emoţionale ale altor persoane. Teoria a fost aplicată pentru înţelegerea agresivităţii [A.Bandura, 16], în particular în contextul transformărilor comportamentale, explicînd comportamentul uman în termeni de interacţiune reciprocă continue între influenţe cognitive, comportamentale şi ale mediului [A.Bandura, 15].

Orientat spre cercetarea comportamentului agresiv al adolescenților, autorul prezintă reprezentările culturale despre rolurile feminine şi masculine şi modul cum acestea sunt asimilate de copii de la părinți în scopul integrării în sistemul relațiilor sociale cu adulții şi semenii.

Perspectiva teoriei învățării sociale asupra apariției şi menținerii diferențelor între sexe la nivelul rolurilor şi comportamentului de gen a fost pentru prima dată clar articulată de către M.Walter [237]. Autorul consideră că există o serie de „comportamente care atrag după sine recompense diferite pentru o categorie de sex, comparativ cu cealaltă". Copiii învață să diferențieze paternurile comportamentelor tipice pentru fiecare categorie de sex şi să se comporte în concordanță cu expectanțele cuprinse în rolul de gen corespunzător. Pe baza experienței directe şi observării modelelor reale şi simbolice fetele şi băieții învață comportamente considerate tipice pentru ambele sexe, însă descoperă că propbabilitatea apariției recompensei sau penalizării consecutive aceluiaşi comportament este diferită în funcție de apartenența la unul din sexe. Ca atare, apar diferențe între fete şi băieți la nivelul valorii ataşate acestor comportamente, iar acest lucru se răsfrînge asupra gradului în care ele sunt manifestate [237].

Teoria învățării sociale a servit drept premisă a cercetărilor rolului normativității sociale, a stereotipurilor, rolurilor sociale în formarea identității de gen, conținuturilor socializării de gen.

Teoria schemei de gen propusă de Sandra Bem, vine să analizeze procesele de formare a sistemului de cunoaştere în bază de sex. Recomandările pedagogice de educare a copiilor, pe de o parte sunt simple, iar pe de altă parte, necesită din partea părinților a unei astfel de libertăți gender, care ar dori s-o cultive copiilor săi. Şi anume aici apare una din problemele grave – despre sex. Majoritatea pedagogilor, psihologilor şi părinților cu greu le pot lămuri copiilor ce prezintă „sex"-ul, criteriile acestuia. Pentru mulți copii şi adolescenți diferențele de sex rămîn a fi neclare şi enigmatice, pe cînd diferențele de gen sunt evidențiate şi supraestimate.

S.Bem propune două strategii de rezolvare a problemei menționate. Prima constă în instruirea copiilor cu privire la diferențele dintre sexe, anatomia şi reproducerea femeilor şi bărbaților, care va facilita înțelegerea trăsăturilor culturale ale sexului, construirea unui concept personal al masculinității şi feminității. A doua strategie prevede oferirea copiilor a schemei alternative, cu ajutorul căreia aceştia ar fi putut interpreta şi descifra mesajele culturale de la cei din jur. De exemplu, la fraza copilului precum că „fetele nu joacă fotbal", i se poate propune altă formulare: „Unele fetițe joacă fotbal (cum sunt sora ta Alina sau Maria din strada vecină), iar unii băieți nu fac aceasta (ca şi bunelul tău şi Mihai din scara noastră. Mihai merge la dansuri şi are deja realizări semnificative)". Părinții personal trebuie să demonstreze roluri de gen netradiționale: tata poate prepara bucate, scălda copiii, iar mama – să şofeze şi să se promoveze în ştiință. Părinții trebuie să

evite acțiuni disciplinare cu referire la gen, care sunt frecvent folosite: „Eşti băiat, nu se cuvine să plîngi ca fetele!" etc. [258] .

În acelaşi timp, tactica propusă nu-i suficientă dat fiind faptul că, pe măsura maturizării copiilor, cunoştințele acestora se extind şi aceştia conştientizează existența diferențelor dintre credințele şi orientările referitoare la gen din familie în raport cu cele din societate. În acest sens, S.Bem propune aplicarea schemei relativismului cultural în calitate de justificare, exprimată în felul următor: „Oameni diferiți cred în lucruri diferite" şi existența convingerilor contrare constituie mai degrabă o regulă decît excepție în societate. La fel se propune familiarizarea copiilor cu noțiunea de „sexism", care corespunde celei de „rasism" etc. (respectiv discriminare de gen). „Numai avînd schema sexismului, corelată cu înțelegerea căilor istorice şi a consecințelor discriminării de gen, copiii vor putea să înțeleagă cu adevărat de ce două genuri sunt prezentate atît de diferit în societate. De exemplu, de ce nu a fost nici o dată femeie – preşedinte? De ce tații nu stau acasă cu copiii şi de ce atîțea oameni cred că diferențele de gen sunt consecințe biologice „naturale"? Autoarea consideră că părinții trebuie să i-a decizia cum să-şi educe copiii: în corespundere cu schemele de gen, respectiv, şi cu cele de sex, sau copiii trebuie să cunoască că există discriminare pe diverse criterii, inclusiv cel de sex, şi că sunt necesare eforturi constructive pentru schimbarea situației [258] .

Un rol aparte în formarea pedagogiei şi educației de gen revine *teoriilor (abordărilor) despre structura şi dinamica rolurilor în familie*. Considerăm că în această arie de preocupări familia se prezintă în calitate de subiect şi obiect al socializării de gen. Pe de o parte, familia este un instrument important al socializării de gen a membrilor familiei şi, deseori, în mod direct contribuie la reproducerea stereotipurilor de gen în societate. Pe de altă parte, familia este supusă influenței procesului menționat. Deseori în viața de familie cotidiană aşteptările de rol şi valorile partenerilor / soților nu corespund, provocînd conflicte între membrii familiei.

Abordarea psihosocială integralistă vede în familie un sistem psihosocial puternic integrat, în care trăsăturile de personalitate ale membrilor sunt într-un feedback (de regulă pozitiv) de mare intensitate cu realitatea psihosocială a familiei ca întreg. Adică profilurile de personalitate, în care datele biopsihologice (caracteristicile de sex, vîrstă, temperament, trăsături fizice etc.) contează, în mare măsură determină în interacțiunea lor un anumit profil al familiei, iar acesta, la rîndul lui, acționează continuu asupra personalității indivizilor (mai ales asupra celor în formare). Membrii familiei interacționează continuu între ei, dar prin intermediul imaginilor, al percepțiilor reciproce, al felului în care se definesc unul pe altul. Viața de familie este rezultatul acestei mereu construite-reconstruite realități simbolice [*apud* 129, p.127].

În acest context, *teoria presiunii de rețea* formulează idei şi mai precise cu privire la segregarea rolurilor în familie, avînd la bază ideile lui T.Parsons cu referire la funcția economico-instrumentală a bărbatului şi funcția emoțional-expresivă a femeii [170]. E.Bott susține că rolurile de soț şi soție sunt în strînsă corelație cu faptul că unul sau amîndoi soții au legături cu rețeaua socială (rude, prieteni, vecini, colegi) extrafamilială şi cu natura acestei legături. Dacă soții sunt puternic integrați în rețea şi dacă, la rîndul ei, rețeaua este densă (similaritățile şi legăturile dintre rude, vecini etc. sunt mari), atunci rolurile celor doi soți sunt discriminative şi ierarhizate. Dimpotrivă, cu cît rețeaua este mai densă, dar integrarea în ea a soților mai slabă, rolurile masculine şi feminine sunt mai puțin segregate şi ierarhizate. Aceasta se datorează presiunii culturale: cu cît rețeaua este mai densă, cu atît cerințele de rol sunt mai omogene şi suportul extrafamilial pentru un anumit tip de comportament este mai mare. Astfel, dacă unul sau amîndoi soții au diverse resurse şi roluri de activități în afara familiei, atunci discriminările de rol se pot menține. Dacă cei ce formează rețeaua nu se cunosc între ei sau au legături slabe, este probabil ca şi aşteptările de rol să nu fie uniforme, soții neavînd sprijin solid în afara familiei. O rețea mai slabă, nondensă, creează şansele unor roluri mai puțin separate şi mai egalitare. În acest sens, se poate afirma că în mediul urban, unde rețeaua este mai largă, rolurile au devenit şi ele mai puțin uniforme, rigide şi discriminative [*apud* 129, p.128].

Una din probleme care se află în atenția specialiştilor este transformarea rolurilor de gen în contextul implicării ambilor soți în activitatea economică. Interes prezintă problema *familiei cu dubla carieră* pusă de Robert şi Rhona Rapaport: în ce măsură atît soțul cît şi soția care au slujbe de o înaltă calificare şi un nivel de responsabilitate comparabil, găseşte modalități de combinare a cerințelor profesionale cu cele casnice. Respectiv, apare întrebarea selectării de către soți a compromisurilor şi strategiilor de cooperare cît mai eficientă. Cei doi parteneri angajați într-o asemenea încercare trebuie să țină seama de mai multe aspecte: supraîncărcarea de rol, mentalitatea vizavi de femeia lucrătoare, menținerea identității personale, relevanța rolurilor [*apud* 129, p.129].

Ideile expuse mai sus, asigurînd fndamentarea metodologică, vin să confirme necesitatea educației de gen atît la nivel personal (la nivel de individ), cît şi cel social (la nivel de sistem educațional, nivel profesional şi familial).

4.1.3. Sistemul conceptual al pedagogiei de gen

Analiza conceptuală a termenilor propuşi necesită delimitarea atît a noțiunilor cît şi a conținuturilor respective. În literatura de specialitate găsim utilizarea mai multor termeni: „pedagogie feministă", „pedagogia de gen", „pedagogie gender sensibilă", „pedagogie neutră de gen" etc. fiecare avînd, după cum am menționat, un spectru comun de probleme, dar şi un specific de abordare a domeniului educațional.

Abordarea de gen în orice domeniu presupune că diferenţele în comportamentul şi educaţia bărbaţilor şi femeilor sunt determinate nu atît de particularităţile fiziologice, biologice, anatomice, ci de factorii socio-culturali. O astfel de abordare constructivistă presupune eliminarea stereotipurilor de gen: o dată ce acestea nu sunt înnăscute, ci sunt constituite social, respectiv pot fi schimbate prin transformarea conştiinţei sociale. Astfel, practic fiecare disciplină ştiinţifică ar trebui să ţină cont de abordarea de gen. *Ideea de bază a abordării de gen a pedagogiei constă în luarea în considerare a specificului de influenţe asupra dezvoltării băieţilor şi fetelor din partea factorilor procesului educativ-instructiv* (conţinutul, metodele de instruire, atmosfera în instituţie, comunicarea pedagogilor, complexul de discipline etc.).

În scopul determinării gradului de interacţiune al pedagogiei şi gen-ului în calitate de categorii sociale şi ştiinţifice complexe a fost introdusă noţiunea „*dimensiunea de gen în educaţie /instruire"* [Л.Штылева, 369]. Educaţia reprezintă procesul şi produsul asimilării de către om a cunoştinţelor teoretice, priceperilor şi deprinderilor, experienţei sociale. Educabilitatea elevilor are loc în procesul de instruire şi educaţie, interacţiunii pedagogice cu pedagogii, semenii, diferiţi subiecţi din mediul şcolar.

Abordarea integratoare de gen a educaţiei (engl. gender mainstreaming) prevede introducerea dimensiunii de gen în sistemul de învăţămînt. *Abordarea de gen* ţine cont de diferenţele de gen la efectuarea analizei sistemului de învăţămînt şi elaborarea politicilor respective. Prin *dimensiunea de gen* se presupune analiza impactului influenţelor sistemului de învăţămînt asupra dezvoltării băieţilor şi fetelor, conştientizării de către aceştia a propriei identităţi de gen, alegerii idealurilor şi scopurilor vitale, statutul în colectivul şcolar avînd drept reper sexul biologic.

Pornind de la studiile în domeniu [156; 175; 253; 270; 273; 345; 372], venim să specificăm *principalele elemente ce vizează dimensiunea de gen în educaţie*:

- accesul la educaţie (în funcţie de apartenenţa la un sex sau altul),
- conţinutul învăţării (stereotipurile de gen, promovare de modele de gen etc. în manuale, materiale didactice),
- forme şi modalităţi de organizare a învăţămîntului (cu elemente specifice pe genuri: gradul de implicare a fetelor/băieţilor, în grupuri separate sau mixte etc.),
- modalităţi de evaluare a cunoştinţelor (stereotipuri de gen, cu elemente specifice: atitudini, aprecierea elevilor pe criteriu de sex etc.),
- caracteristici ale corpului profesoral care se ocupă de educaţia fetelor şi/sau a băieţilor (ponderea femeilor/bărbaţilor, nivelul de stereotipizare personală şi profesională, etichetarea elevilor pe criteriu de sex etc.),
- climatul de gen (fizic, informaţional, relaţional) al instituţiilor educaţionale etc.

Pedagogia este prin excelenţă o ştiinţă aplicativă. În pedagogie, cunoaşterea şi acţiunea, explicaţia şi aplicaţia, teoria şi practica sunt laturi inseparabile ale perspectivei din care pedagogia îşi asumă educaţia ca obiect propriu, laturi care coexistă şi coevoluează imprimînd specificul pedagogic al cercetării educaţiei.

Într-un fel sau altul, această notă distinctivă a pedagogiei este subliniată de mai mulţi autori. R.Hubert arată, în acest sens, că pedagogia este ştiinţă şi gîndire practică; E.Planchard consideră că în pedagogie deosebim planul descriptiv (al cunoaşterii) şi planul normativ (al acţiunii); J.S.Bruner, referindu-se la teoria instruirii, arată că aceasta este, spre deosebire de teoria învăţării, nu numai descriptivă şi explicativă, dar şi prescriptivă şi normativă, iar D.Todoran sublinia că „ştiinţa educaţiei, pedagogia, tinde să descopere legile ce intervin în desfăşurarea fenomenelor educaţionale pentru ca, treptat, să le poată stăpîni, dirija şi planifica" [*apud* 145, p.24].

Studiile de epistemologie generală enunţă patru condiţii principale pe care trebuie să le îndeplinească un anumit domeniu al cunoaşterii pentru a dobîndi statutul de ştiinţă: să aibă obiect propriu de cercetare, sistem conceptual şi explicativ propriu, metodologie ştiinţifică relevantă, tehnologie [145, p.10-11]. Avînd drept reper condiţiile menţionate, putem formula următoarele argumente întru confirmarea pedagogiei de gen în calitate de domeniu independent în sistemul ştiinţelor pedagogice:

1. Pedagogia de gen este un domeniu al ştiinţelor educaţiei pe deplin justificat *avînd obiectul propriu de cercetare* – educaţia de gen, aceasta fiind nu numai un domeniu real complex, dar şi o activitate socială de maximă importanţă, care reclamă o abordare ştiinţifică şi raţională, adecvată culturii de gen.
2. Pedagogia de gen în Moldova la etapa actuală se află la faza de constituire a unui *sistem conceptual şi explicativ propriu, ce necesită dezvoltarea unui limbaj pedagogic* exact şi stabil sub raportul semnificaţiilor. Chiar dacă gradul de conceptualizare nu atinge rigoarea şi precizia din alte ştiinţe, statutul ştiinţific al conceptelor şi al enunţurilor pedagogice nu poate fi pus sub semnul întrebării deoarece a fost validat prin practica educaţională formală şi non-formală.
3. Pedagogia de gen *dispune de metode şi tehnici proprii de investigare a obiectului de studiu, reunite într-o metodologie ştiinţifică relevantă.* Chiar dacă multe dintre metode sunt preluate din alte ştiinţe, în special din psihologie şi sociologie, aceste metode sunt integrate într-o metodologie pedagogică unitară, adaptată obiectivelor, cerinţelor şi particularităţilor cercetării fenomenului educaţional prin dimensiunea de gen. De altfel, cercetarea pedagogică de gen contribuie ea însăşi la dezvoltarea metodelor, la validarea de noi tehnici

de cercetare, realizînd şi transferuri cu sociologia, cu psihologia şi cu alte ştiinţe care participă la investigarea interdisciplinară a educaţiei de gen.

4. Pedagogia de gen *dispune de o praxiologie a domeniului, adică de metode, norme şi principii de acţiune practică, în sensul influenţării, dirijării şi controlului fenomenelor pe care le studiază.* Aceasta este, fără îndoială, condiţia şi, totodată, particularitatea pedagogiei de gen. Căci înainte de a se constitui ca teorie ştiinţifică, pedagogia de gen s-a abordat în practică: analiza de gen a structurilor şi relaţiilor sociale, a procesului de socializare a femeilor şi bărbaţilor, aplicînd principii şi metode, verificate experimental, conceptualizate parţial de către filozofie, sociologie etc. În acest sens, pedagogia de gen constituie conceptualizarea teoretică a experienţei educaţiei de gen.

În baza analizelor şi experienţelor acumulate, constatăm că pedagogia de gen se dezvoltă şi îşi constituie statutul de ştiinţă, atît pe baza luării în considerare a datelor despre educaţie oferite de anumite ştiinţe (filozofie, psihologie, sociologie, biologie, antropologie), cît şi mai ales pe baza generalizării experienţei educaţionale de gen în baza utilizării rezultatelor cercetării ştiinţifice proprii privind socializarea şi educaţia de gen a tinerei generaţii, care au condus la formularea unor principii şi, pe această bază, la constituirea statutului de ştiinţă a pedagogiei.

De rînd cu alte ştiinţe pedagogice, pedagogia de gen poate fi considerată o ştiinţă cu caracter teoretic, gnoseologic, care răspunde la întrebarea ce este educaţia de gen şi, elaborînd teoria pedagogică sensibilă la gen, îşi aduce contribuţia la dezvoltarea cunoaşterii umane în general.

Pedagogia de gen este o ştiinţă şi cu caracter acţional, praxiologic, venind să răspundă la întrebarea cum se realizează educaţia de gen şi astfel, bazîndu-se pe legile educaţiei şi pe teoria pedagogică, aceasta elaborează strategiile şi tehnologiile (metodelele, formele, mijloacele) de instruire şi educaţie ale tinerei generaţii, manifestîndu-se astfel ca o ştiinţă a acţiunii educative eficiente.

Pedagogia de gen este o ştiinţă cu caracter prospectiv, dinamic, deschis schimbărilor şi inovaţiilor, proiectînd prospectiv teoriile şi strategiile educaţionale sensibile la gen adecvate, încercînd să răspundă la întrebarea cum se va desfăşura educaţia de gen şi va acţiona sistemul de învăţămînt abordînd dimensiunea de gen.

În contextul celor menţionate, definiţia complexă a pedagogiei de gen este următoarea: *Pedagogia de gen reprezintă un domeniu al ştiinţelor educaţiei care, în baza legităţilor şi strategiilor educaţionale generale şi specifice de gen, studiază şi valorifică în mod adecvat procesul socializării de gen şi de formare a culturii de gen.*

În sens larg, pedagogia de gen reprezintă un domeniu al ştiinţelor educaţiei cu caracter teoretic, praxiologic şi prospectiv, care studiază şi dirijează procesul socializării de gen şi are

drept finalitate formarea unei personalități integral dezvoltate şi sensibile la gen în viața publică şi privată, capabile să facă față transformărilor sociale, valorificîndu-şi pe deplin potențialul şi competențele.

În sens îngust, pedagogia de gen studiază procesul instructiv-educativ în materie de egalitate între genuri. În plan funcțional, pedagogia de gen constituie totalitatea strategiilor, orientate spre asigurarea unui confort psihosocial, sensibil la gen, elevilor intru depăşirea mai uşoară a problemelor socializării, a căror parte componentă este autoidentificarea copilului ca băiat sau fată. În acest sens, drept scop al pedagogiei de gen se propune dirijarea procesului socializării de gen prin intermediul educației de gen. Drept rezultat are loc diminuarea influenței stereotipurilor de gen în favoarea valorificării şi dezvoltării vocațiilor personale ale individului.

Constituind un domeniu important al ştiințelor educației, pedagogia de gen şi-a elaborat /ajustat categoriile sale specifice, care alcătuiesc limbajul fundamental în cunoaşterea şi acțiunea educațională. Categoriile pedagogiei de gen exprimă diverse dimensiuni, aspecte, elemente sau raporturi ale acestora, cum ar fi: educația de gen; instruirea de gen; ideal, obiective şi principii educaționale de gen; curriculum sensibil la gen; metode şi forme de activitate didactice sensibile la gen etc.

Mai jos sînt prezentate selectiv unele din aceste categorii.

- ***Curriculumul sensibil la gen***

În literatura de specialitate găsim multiple interpretări ale noțiunii de curriculum [V.Guțu, 115; S.Cristea, 67; F.Voiculescu, 145 etc.]. În contextul abordării problematicii de gen „curriculum-ul actual este mai mult o sinteză istorică actualizată care păstrează şi valorifică elementele viabile ale tradiției, împreună cu elementele moderne şi „postmoderne", puse de acord cu necesitățile actuale de raționalizare a conținuturilor învățămîntului" [145, p.241].

În viziunea specialiştilor curriculumul cuprinde în sens larg: filosofia educației, valorile, obiectivele şi structurile manageriale, conținuturile, strategiile, experiența elevilor, evaluarea şi rezultatele instruirii [115]. Respectiv, în sens larg, curriculumul sensibil la gen include climatul de gen al instituțiilor de învățămînt, ansamblul activităților educative, al evenimentelor şi etapelor prin care sunt organizate experiențele de învățare sensibile la gen şi echitabile ale elevilor pe durata instruirii, pentru realizarea scopurilor şi obiectivelor procesului educativ prin prisma de gen. Toate acestea se înscriu în Conceptul Educației pentru Toți (EPT), care prevede înscrierea şi menținerea tuturor fetelor şi băieților în şcoală [36]. Egalitatea de gen în învățămînt reprezintă o componentă centrală a unei educații de calitate. Pentru ridicarea calității accesului la educație şi susținerii progresului referitor la Educația pentru Toți, este necesar de a dezvolta metode de predare, noi căi de învățare şi un curriculum care va da posibilitatea fetelor şi băieților să-şi facă studiile la egal.

Cultura şcolii şi practicile relaționale în afara lecțiilor formale, de exemplu, în curtea şi/sau cantina şcolii, deseori afectează instruirea fetelor şi băieților. Astfel, egalitatea de gen trebuie să fie o componentă importantă a dezvoltării curriculumului şcolar şi modalităților de predare. Respectiv, ministerul de resort, conducerea instituțiilor are responsabilitatea de a dezvolta politici de educație de gen echitabilă a copiilor, în termeni de durabilitate şi bunăstare.

În sens restrîns, curriculumul sensibil la gen vizează dimensiunea de gen a ansamblului de documente oficiale care stabilesc şi reglementează cadrul de referință unitar privind obiectivele, conținuturile, activitățile de învățare şi de evaluare, în baza cărora este organizat procesul educativ în instituțiile de învățămînt. Documentele menționate cuprind planurile de învățămînt, programele disciplinelor de studii, manualele, materialele didactice, normele de evaluare etc.

În acest sens, curriculumul reflectă cunoştințele pe care societatea le consideră de valoare şi oportune pentru a fi predate în şcoli. Precum societatea se schimbă, curriculumul se va schimba şi el, în funcție de prioritățile şi valorile sociale. Aceasta înseamnă că curriculumul şi practicile de predare pot exprima ideea despre egalitatea de gen sau pot reproduce idei şi practici marcate de inegalitate de gen. Predarea şi învățarea, evaluarea cunoştințelor şi politica lingvistică sunt de asemenea componente ale curriculumului.

La acest capitol apare necesitatea clarificării *conexiunii dintre egalitatea de gen şi curriculum.* Deseori modul în care fetele şi băieții, familiile lor şi profesorii văd educația şi conținutul curriculumului, este influențat de egalitatea de gen existentă în societate. Experiențele internaționale demonstrează că presupunerile despre faptul ce este mai relevant pentru băieți şi fete să învețe, pot submina egalitatea în învățămînt. De exemplu, în multe societăți, iclusiv în Moldova, se vehiculează ideea că băieții, comparativ cu fetele, sunt mai capabili la ştiințele exacte (matematica, fizica ş.a.), în schimb fetele sunt mai capabile la cele socio-umane [156; 257; 271]. Astfel de presupuneri la nivel de curriculum şi în procesul de predare pot revitaliza inegalitatea de gen, tratament diferit/discriminatoriu atît față de fete cît şi față de băieți. În majoritatea țărilor lumii, inclusiv şi Moldova, fetele şi băieții au obținut *acces* egal la şcolarizare. Însă acest fapt nu duce automat la introducerea dimensiunii de gen şi în curriculum.

În mod special ținem să menționăm importanța analizei de gen a curriculumului „ascuns". Însăşi termenul de „curriculum ascuns" (engl. hidden curriculum) a fost introdus în circuitul ştiințific de către reprezentanții pedagogiei critice în scopul depăşirii inegalității şi inechității în sistemul educațional: "...şcolile trebuie să devină sursa transformării şi emancipării sociale. Astfel de şcoli trebuie să pregătească cetățeni care să perceapă lumea înconjurătoare în schimbare..." [275, p.262]. Considerăm inportantă specificarea dimensiunilor „curriculumului ascuns": organizarea instituției de învățămînt şi stratificarea de gen a corpului didactic, conținutul disciplinelor de studii şi stilul de

predare, propuse de cercetătoarea Е.Ярская-Смирнова [372], la fel şi conţinuturile materialelor didactice şi relaţiile dintre profesori, manageri şcolari şi elevi. Analiza de gen a elementelor sistemice menţionate permite evaluarea reală a paternurilor de gen comportamentale adresate fetelor şi băieţilor, „sexismul ascuns" în cadrul instituţiilor de învăţământ şi în conţinuturile disciplinelor de studii /materialelor didactice etc. Relevantă la acest capitol este evidenţierea de către А.Мишель a formelor de sexism „ascuns" şi „deschis" în şcoală. Sexismul deschis vizează existenţa programelor de studii diferite pentru fete şi băieţi (de exemplu, la lecţiile de muncă). Sexismul ascuns se observă în organizarea sistemului de învăţământ (poziţionarea bărbaţilor în calitate de manageri, aceştea fiind în minoritate în sistem); atitudinile diferenţiate ale pedagogilor faţă de băieţi şi fete [*apud* 275].

În contextul celor relatate mai sus, constatăm că dezvoltarea curriculumului sensibil la gen (axat pe prevenirea / redresarea inegalităţilor de gen) nu poate fi efectuată separat de alte aspecte educaţionale: în particular, modalităţi de predare şi învăţare şi interacţiune în clasă. Conţinutul curriculumului poate fi realizat eficient doar în cazurile cînd fetele şi/sau băieţii vor învăţa într-un mediu fizic, informaţional şi relaţional sensibil la gen, care oferă şanse ambelor genuri privind accesul egal la educaţie, tratamentul egal şi confortul psiho-social.

Astfel, este demonstrat faptul că printre motivele reuşitei şcolare scăzute ale elevilor deseori se înscriu aprecierile diferenţiate pe criteriu de gen din partea profesorilor: în cazul fetelor - expectanţe joase vizavi de abilităţile şi capacităţile intelectuale ale acestora, în cazul băieţilor – subaprecierea capacităţilor din cauza nerespectării disciplinei etc. Se atestă cazuri cînd la evaluare se dă o apreciere mai înaltă sau fetelor sau băieţilor: fetele comparativ cu băieţii, graţie faptului că sunt mai cuminţi şi mai silitoare; băieţii – datorită comportamentelor active (în viziunea învăţătorilor). Copiii, descurajaţi prin etichetare pe criteriu de gen din partea profesorilor sau colegilor de studii, se confruntă cu numeroase probleme de ordin psiho-emoţional, comportamental.

Textele manualelor şi a materialelor didactice deseori reproduc şi refortifică stereotipurile tradiţionale referitor la locul şi rolul femeilor şi bărbaţilor în societate şi familie. Majoritatea modelelor promovează activismul, liderismul, poziţia conducătoare a bărbaţilor şi pasivitatea, docilitatea, maternitatea, subordonarea femeilor etc. [156; 175; 345]. Toate acestea marginalizează şi fetele şi băieţii, reducînd din şansele acestora de autorealizare în corespundere cu capacităţile şi doleanţele lor.

Calitatea curriculumului depinde în mare măsură de faptul cum este implementat de profesor. În pofida existenţei inegalităţilor de gen din afara şcolii, profesorii pot contribui la depăşirea sau la perpetuarea acestora în cadrul şcolii. Profesorii, fiind priviţi ca facilitatori ai învăţării, sunt obligaţi să asigure condiţii egale de învăţare şi tratament tuturor copiilor.

În scopul asigurării unor condiții optime referitoare la asigurarea egalității de gen în procesul de învățământ se propun un şir de acțiuni strategice. Crearea unui cadru politic pozitiv de realizare a egalității de gen este primul pas spre redresarea problemei, acesta fiind acceptat deja de mai multe guverne, inclusiv în R.Moldova. Al doilea pas ar fi asigurarea de către acest cadru a dezvoltării politicilor de instruire şi educare în scopul obținerii unor rezultate calitative. Pentru îmbunătățirea politicilor şi practicilor, profesorii, managerii din educație şi personalul organelor publice trebuie instruiți multilateral, inclusiv în materie de egalitate de gen. Şi, în al partulea rînd, trebuie sensibilizată şi comunitatea.

Egalitatea de gen nu poate fi asociată cu o orientare superficială asupra educației fetelor sau a băieților în detrimentul unuia din genuri. Aici apare necesitatea de a asigura o înțelegere comprehensivă a dimensiunii de gen. Un program „echitabil de gen" [206] ar trebui să facă o evaluare a unor întrebări cheie:

- Ce fel de percepții vizavi de masculinitate şi feminitate aduc copiii la şcoală şi cum aceştia interacționează la lecții şi în afara şcolii etc.?
- Care sunt imaginile masculinității şi feminității transmite copiilor în procesul de studii?
- Este oare inclusă dimensiunea de gen în procesul de studii şi care sunt expectanțele față de cadrele didactice?
- Ce fel de inițiative, strategii, proiecte, pot fi dezvoltate referitoare la egalitatea de gen în şcoală?

Reorganizarea şcolilor pentru a fi mai sensibile la gen sau prietenoase fetelor şi băieților, mai echitabile din perspectivă de gen deseori induce schimbări în curriculumul, manuale şi materiale didactice, climatul fizic şi psiho-social al instituției, implicarea activă şi a fetelor şi a băieților în educație, reevaluarea normelor şi comportamentelor de gen întru depăşirea experiențelor sexiste.

De obicei, în instituțiile de învățământ, în special în şcoli, programele de studii sunt supraîncărcate şi este destul de greu de implementat ceva nou, inclusiv discipline speciale în materia egalității de gen. În acest sens trebuie de avut în vizor următoarele apecte care, fiind sensibilizate la gen, pot facilita sensibilizarea la gen a întregului proces de învățământ:

- *Disciplinele de bază şi cele opționale* trebuie să includă informații /module /materiale din domeniul egalității de gen relevante pentru aceste discipline.
- *Manualele şi materialele didactice* să conțină imagini /informații care reflectă diverse situații, personaje (fete /femei şi băieți /bărbați) care realizează activități multiple de valorificare a potențialului fiecăruia, orientate spre cooperare. Este nevoie de o înțelegere

mai subtilă de către învățători a faptului cum copiii învață despre egalitatea de gen din textele cărților.

- *Limbajul de instruire* să fie non-sexist: terminologia tradițională, pe alocuri fiind nesensibilă la gen, în final poate avea impact negativ asupra formării percepțiilor și atitudinilor fetelor și băieților vizavi de statuturile și oportunitățile de promovare în societate. De exemplu, o dată cu avansarea în poziții decizionale se observă utilizarea termenilor de gen masculin: ministru, preşedinte, vice-ministru, vice-preşedinte etc.
- *Metodele de evaluare* să asigure tratamentul echitabil al elevilor*:* evaluarea continuă ar permite depășirea atitudinilor diferențiate pe sexe a pedagogilor. Evaluarea neadecvată, presupozițiile tradiționale în bază de sex-rol referitoare la capacitățile fetelor și băieților, afectează confortul psihoemoțional al ambelor genuri, subminează motivarea pentru studii, limitîndu-le aspirațiile de viitor.
- *Instruirea cadrelor didactice* în materie de egalitate a genurilor trebuie să pregătească profesorii pentru înțelegerea echității de gen raportată la educație. Respectiv, este necesar de a asigura introducerea subiectului echității de gen în programele de formare profesională inițială și continue a cadrelor didactice. Pot fi propuse diverse modalități în acest sens: includerea modulelor speciale la temă în cursurile de bază de reciclare, cursuri speciale, traininguri în materie de gen, școli de vară, care trebuie să ajute profesorii să conștientizeze subiectul abordat și să dezvolte soluții practice de depășire a stereotipelor și discriminărilor de gen; fiind asigurată monitorizarea competențelor de gen a acestora. Constituirea de rețele a profesorilor pentru conlucrare în domeniu /colaborarea în diverse centre, ONG sunt o cale de susținere a instruirii și promovarea unui suport pentru profesori și managerii din educație.
- *Relațiile dintre profesori și elevii /studenții* din instituția de învățămînt să se bazeze pe respect și non-discriminare. Instruirea cadrelor didactice trebuie axată pe pregătirea acestora de a lucra prin implicarea problemelor în materie de egalitate de gen locale și să susțină profesorii în dezvoltarea confidențialității, să încurajeze participarea elevilor și a comunității locale în formarea unei viziuni comune asupra egalității de gen. Școala și alte instituții educaționale trebuie să interacționeze cu comunitatea locală pentru a se asigura că problemele locale semnificative a inegalității de gen sunt analizate și propuse spre rezolvare.

La fel, este important nu doar cum profesorii și alte persoane oficiale predau /promovează egalitatea de gen, ci și cum ei o realizează lanivel personal. Studenții – viitorii profesori, au nevoie de oportunități pentru a analiza și înțelege propriile identități de gen, a înțelege cum discriminarea de gen are loc în școli, precum și rolul lor în eliminarea acesteia.

Aşadar, constatăm că curriculumul şi modalităţile de predare - învăţare pot reproduce idei şi practici marcate de inegalitatea de gen. Inegalitatea de gen din societate, influenţată de inegalităţile politice şi economice, poate influenţa negativ accesul şi realizarea fetelor şi băieţilor în educaţie. Conţinutul curriculumului, relaţiile dintre profesori şi studenţi, climatul de gen în sistemul de învăţământ etc. cer o atenţie specială şi o realizare a politicii educaţionale echitabile de gen.

- ***Principiile educaţiei de gen***

În scopul asigurării funcţionalităţii metodologice a educaţiei de gen, s-a propus un ansamblu de principii ce vor contribui la eficientizarea procesului educaţional în ansamblu. Eficienţa şi continuitatea educaţiei de gen poate fi asigurată de respectarea principiilor de bază ale educaţiei, care reprezintă cerinţele de bază faţă de procesul educaţiv şi indică condiţiile necesare pentru formarea şi dezvoltarea poziţiei educatului. Principiile funcţionează într-o interconexiune şi intercorelare permanentă [212].

La formularea principiilor educaţiei de gen s-a ţinut cont de faptul că formarea personalităţii umane este condiţionată de diverse mecanisme neuropsihice, socio-culturale, pedagogice [3; 7; 15; 54; 64; 136; 266 etc.]. Aceste mecanisme interrelaţionează cu legităţile complexe de ordin natural, social, psihologic: legi ale cunoaşterii, legi ale dezvoltării sociale, legi ale dezvoltării neuropsihice, legi ale comunicării şi informaţiei, legi ale educaţiei şi învăţării, legi etice ale comportamentului uman, ale formării şi consolidării familiei etc. [18; 52; 64; 129; 257; 258 etc.].

În literatura de specialitate sunt propuse mai multe tipologii ale principiilor educaţionale [I.Bontaş, 173; C. Cucoş, 60; N. Silistraru, 212 etc.). Printre principiile educaţiei moderne sunt specificate: principiul orientării umaniste a educaţiei; principiul educării activismului; principiul motivării activităţii elevilor; principiul individualizării; principiul coeziunii de grup; principiul educaţiei sistematice; principiul conlucrării educatorilor şi discipolilor; principiul rezultativităţii în educaţie etc.

Educaţia de gen se bazează pe principiile fundamentale care vizează procesul educaţional, prin luarea în considerare a specificului de gen. În acest sens, toate principiile enumărate mai sus reprezintă o bază metodologică şi pentru educaţia de gen. În acelaşi timp, propunem completarea listei cu următoarele *principii*:

- *principiul non-discriminării* pe criteriu de sex, care prevede asigurarea accesului egal pentru băieţi şi fete la studii; a egalităţii de drepturi a ambelor genuri în raport cu educaţia;
- *principiul tratamentului egal al fetelor şi băieţilor,* care asigură oferirea de şanse egale fetelor şi băieţilor ca subiecţi ai procesului de învăţământ prin acţiuni şi atitudini pozitive, corecte şi respectuoase faţă de ambele genuri);

- *principiul corelării şi continuităţii axiologice* între educaţia de gen şi educaţia pentru democraţie, educaţia pentru pace şi toleranţă, educaţia civică şi alte „noi educaţii", care realizează inter-relaţionarea acestora, avînd ca puncte de reper valorile fundamentale şi valorile democratice;
- *principiul valorificării experienţelor pozitive şi trăirilor de gen ale educabililor*, care facilizează conştientizarea identităţii şi experienţelor de gen în contextul practicilor sociale;
- *principiul cunoaşterii şi promovării consecvente a egalităţii de gen* în contextul drepturilor omului şi libertăţilor fundamentale, care asigura stabilitatea normativă în grupul de referinţă, comunitate, familie, societate;
- *principiul unităţii valorilor umane fundamentale, valorilor naţionale, valorilor de gen*, care formează temelia culturii de gen;
- *principiul respectării egalităţii de gen la nivel personal şi societal,* care presupune asigurarea continuităţii comportamentelor parteneriale de gen în viaţa privată şi publică, drept premisă a formării culturii de gen;
- *principiul corelării optime a aspectelor psiho-fiziologice şi de gen*, social-politice, cultural-spirituale ale educaţiei, care presupune asigurarea abordării complexe a educabililor în procesul educaţiei, fapt ce asigură eficienţa educaţiei de gen.

Valorificarea educaţiei de gen în calitate de disciplină de studiu implică respectarea unor principii didactice. Principiile didactice reprezintă normele (legităţile) generale care fundamentează teoria şi practica educativă şi, în acest context, care orientează conceperea, organizarea şi desfăşurarea procesului de învăţămînt (predare-învăţare) [173]. În acest sens sistemul principiilor didactice existent poate fi completat cu unele principii caracteristice educaţiei de gen (ultimele două):

- principiul intuiţiei sau unităţii dintre senzorial şi raţional
- principiul legăturii teoriei de practică
- principiul însuşirii conştiente şi active a cunoştinţelor
- principiul sistematizării şi continuităţii cunoştinţelor
- principiul accesibilităţii cunoştinţelor sau respectării particularităţilor de vîrstă
- principiul individualizării şi diferenţierii învăţării
- *principiul valorificării experienţelor de gen personale ale educaţilor*
- *principiul respectării şi valorificării dimensiunii de gen în procesul de învăţămînt.*

Principiile propuse servesc drept *fundament teoretic* în obţinerea efectului scontat în conformitate cu obiectivele educaţiei de gen. Acestea reprezintă nucleul modelului elaborat. Principiile elucidate au fost deduse în baza analizei literaturii de specialitate şi a

mecanismului de interrelaționale a componentelor identității comportamentului partenerial de gen cu exigențele unei societăți democratice.

În contextul celor expuse mai sus propunem abordarea educației de gen prin raportarea la dimensiunea de gen a „noii didactici", propuse de Perrenoud [*apud* 75, p.15] (anexa 3).

- ***Metodologia educației de gen***

Analiza concepției educației de gen ar fi incompletă fără clarificarea metodologiei corespunzătoare. Este binecunoscut faptul că orice ştiință este o *unitate a teoriei şi metodei.* În cadrul acestei unități, metoda se ocupă cu furnizarea informațiilor pe baza cărora teoria îşi construieşte demersurile sale descriptive, sistematizatoare şi explicative. Desigur, relația nu este deloc simplă. Metoda se constituie împreună cu teoria, fiind mai mult sau mai puțin o „teorie în acțiune". De aceea, metoda, ca parte a unei ştiințe, este de fapt o *metodologie,* implicînd deci o *teorie despre metodă.* Pe de altă parte, teoria, la rîndul ei, este dependentă, sub raportul adevărului şi validității, de calitatea metodelor folosite [145, p.15]. Multe teorii poartă direct amprenta metodei folosite, cum este, de exemplu, cazul pedagogiei de gen, care este o orientare pedagogică întemeiată pe abordarea de gen a fenomenelor educaționale, aplicarea metodei analizei de gen şi autoreflecției de gen ca metodologie centrală aplicată în construcția teoretică.

Unitatea dintre teorie şi metodă este pusă în evidență şi de faptul că metoda apare, în raport cu teoria, şi ca o consecință şi ca o premisă. Orice metodă se fundamentează pe o anumită teorie sau, cel puțin, pe o ipoteză teoretică. Metoda biografiei psihologice de gen, de pildă, se bazează pe ipoteza autoreflecției de gen, potrivit căreia realitatea (în situația dată asimetria de gen în societate) reflectată prin prisma experienței personificate a educabilului (exemple de situații discriminatorii pe criteriu de gen în urma stereotipurilor tradiționale) conține în sine elementele semnificative ale realității (influența stereotipurilor de gen asupra relațiilor dintre genuri şi dezvoltarea socială), aşa încît metoda propusă poate să devină o cale de acces la ceea ce deseori nu este conştientizat nici la nivel personal nici social. În contextul teoriei construcției sociale a genului, metoda analizei de gen este o premisă a teoriei întrucît tocmai metoda menționată este aceea care produce informații menite să verifice teoria, care ghidează cercetarea ulterioară şi care poate genera noi strategii sau poate să le modifice pe cele existente.

Această unitate a teoriei şi metodei caracterizează, desigur, şi pedagogia, dar cu particularități care țin de relația specifică ce se instituie în pedagogie între explicativ şi normativ, între teorie şi practică, între cunoaştere şi acțiune. Pentru relevarea aspectelor generale şi a celor specifice privind metoda ca parte a ştiinței pedagogice, vom preciza, în cele ce urmează, semnificația principalilor termeni ştiințifici în contextul abordării de gen.

Specialiştii susţin, că etimologic, termenul de metodă (gr. *meta,* cu sensul „după", „spre" şi *odos,* cu sensul de „drum", „cale" şi lat. *methodus)* are semnificaţia de cale, drum, itinerar sau mijloc care conduce într-o anumită direcţie, spre un anumit scop. Prin extensiune, metoda a dobîndit semnificaţia de *mod de cunoaştere şi acţiune, de ansamblu de principii, reguli, tehnici, procedee şi operaţii care se constituie ca instrument al cunoaşterii şi acţiunii umane, menit să sporească eficienţa activităţii teoretice şi practice a omului.* In pedagogie, ştiinţă în care componentele explicative şi normative se întrepătrund, iar relaţia dintre cunoaşterea ştiinţifică şi acţiunea practică este mult mai directă şi mai necesară, metoda are un dublu statut:

a) metodă de cercetare, definită ca modalitate de abordare cognitivă a fenomenului educaţional, ca demers sistematic de investigare a realităţii, ca ansamblu de tehnici, procedee şi instrumente de colectare, analiză, sistematizare şi interpretare a datelor despre fenomenele, procesele şi structurile educaţionale.

b) metodă de educaţie (de învăţămînt, didactică), definită ca modalitate de realizare a procesului de instruire şi educare, de predare şi învăţare, ca ansamblu de principii, reguli, norme, procedee şi mijloace prin care se asigură conexiunea optimă între activitatea de predare (a profesorului) şi activitatea de învăţare (a elevului), conducerea cu eficienţă a actului pedagogic spre realizarea obiectivelor urmărite [145, p.21].

Intre cele două ipostaze ale metodei în pedagogie, în special în pedagogia de gen, există legături foarte strînse. Pe de o parte, metodele de cercetare (analiza / expertiza de gen) oferă informaţii despre cauzele, factorii, condiţiile care determină sau influenţează procesul socializării de gen şi educaţiei de gen a tinerilor precum şi criterii de alegere a metodelor de predare/învăţare şi modalităţilor de socializare adecvată. Practic, orice act de proiectare, organizare şi evaluare a educaţiei de gen ar trebui să fie şi un act de cercetare. Fiecare acţiune este privită prin prisma schimbării: acumulării cunoştinţelor, transformării atitudinilor, diminuării nivelului de stereotipie, modificării comportamentelor etc. Pe de altă parte, metodele de predare /învăţare, privite în dinamica reală a utilizării lor, constituie o sursă inepuizabilă a cercetării care verifică, confirmă sau infirmă intervenirea schimbărilor, dezvoltă concluziile cercetării, constituind totodată cadrul în care sunt dezvăluite noi probleme şi noi strategii de lucru şi direcţii ale investigaţiilor ştiinţifice.

Specificul educaţiei de gen este pus în evidenţă de faptul că deseori predarea /învăţarea şi cercetarea se întrepătrund (învăţarea prin cercetare). De exemplu, metodele cum sunt observaţia, experimentul, analiza de gen a textelor, metoda autobiografiei de gen ş.a. pot să apară simultan ca metode de predare / învăţare şi cercetare, iar tehnici cum sunt eşantionarea şi sondajul, expertiza de gen şi altele pot fi aplicate în procesul de învăţămînt. De altfel, multe dintre direcţiile novatoare în

metodologia didactică s-au constituit tocmai prin adoptarea în procesul de învăţământ a unor metode şi demersuri specifice cercetării ştiinţifice.

Metodele de cercetare şi metodele de predare /învăţare menţionate sunt chemate de a extinde şi adînci capacităţile de cunoaştere şi acţiune ale subiectului, acţionează ca un mijlocitor al relaţiei subiect-obiect, amplificînd eficienţa activităţii teoretice sau practice a acestuia [145, p.21].

In scopul elucidării celor expuse mai sus, propunem *aplicarea analizei de gen prin matricea indicatorilor de gen* (tabelul 22), care are funcţionalitate dublă: şi în calitate de metodă de cercetare şi metodă de predare/învăţare. Indicatorii au fost selectaţi avînd în vizor studiile de gen în educaţie [104; 105; 156; 175; 345 etc.]. Operarea profesională şi responsabilă cu indicatorii propuşi facilitează activitatea cadrelor didactice de a crea condiţii favorabile socializării de gen a elevilor, dezvoltării relaţiilor constructive de gen şi desemnarea perspectivelor educaţiei de gen a fetelor şi băieţilor. La fel indicatorii propuşi pot servi drept bază pentru monitorizarea şi evaluarea prin prisma de gen a funcţionalităţii sistemului educaţional. În final, aceasta va contribui la conturarea politicii de gen a statului în domeniul învăţământului.

Nr. crt.	Sfera de activitate a fetelor şi băieţilor	Indicatorii de gen	Instrumentariul
1.	Activitate organizată (lecţie etc.)	1.1. conţinutul de gen al activităţilor, sarcinilor; 1.2. implicarea băieţilor şi fetelor (preferinţe, suport pentru unul din genuri etc.); 1.3. luarea în considerare a experienţelor fetelor şi băieţilor; 1.4. evaluarea cunoştinţelor / participării fetelor şi băieţilor	1.1. analiza didactică a activităţii; 1.2. observaţia (agenda); 1.3. analiza video etc.
2.	Materialul didactic	2.1. conţinutul de gen al manualelor şi curricula; 2.2. conţinutul de gen al materialelor didactice (auxiliare, caiete ale elevilor etc.); 2.3. sensibilitatea la gen a materialelor didactice ilustrative; 2.4. sensibilitatea la gen a cărţilor recomandate pentru studiu	2.1. analiza de gen a manualelor şi curriculei; 2.2. analiza de gen a materialelor metodice ale pedagogilor; 2.3 analiza de gen a materialelor / cărţilor recomandate elevilor
3.	Mediul de studii / educaţie	3.1. climatul favorabil / nefavorabil pentru băieţi şi fete; 3.2. recunoaşterea egală a importanţei experienţei băieţilor şi fetelor; 3.3. atitudinea pedagogului faţă de băieţi şi fete; 3.4. transferul pozitiv al experienţei de gen al pedagogului	3.1. observaţia (agenda); 3.2. analiza video 3.3. interviu structurat cu elevii etc.
4.	Activităţi nonformale	4.1. distribuirea rolurilor; 4.2. componenta de gen a jocurilor, activităţilor; 4.3. % de activităţi, orientate asupra băieţilor şi fetelor (sportive, culturale); 4.4. Nr. de jucării, obiecte, echipamente pentru băieţi şi fete; 4.5. posibilitatea de a-şi împărtăşi propria experienţă a băieţilor şi fetelor	4.1. observaţia; 4.2. analiza activităţilor; 4.3. analiza statistică; 4.4. analiza video etc.

5.	Mediul fiziologic al instituției	5.1. accesibilitatea de realizare a trebuințelor fiziologice (veceuri, săli de igienă etc.); 5.2. organizarea somnului; 5.3. organizarea activităților sportive, culturale (clase, vestiare corespunzătoare etc.)	5.1. observația; 5.2. interviuri structurate cu elevii, cadrele didactice; 5.3. analiza video etc.;
6.	Activitatea cotidiană	6.1. posibilitatea de a se ocupa de propria persoană (băiat / fată); 6.2. posibilitatea de satisfacție a intereselor / hobby; 6.3. posibilități şi capacități de participare la realizarea intereselor altor persoane (băiat-fată; fată-băiat; fată-fată; băiat-băiat)	6.1. observația; 6.2. . interviuri structurate cu elevii; 6.3. analiza video etc.
7.	Relații interpersonale: (între elevi; elevi şi cadre didactice, elevi şi părinți; în colectivul pedagogic; între cadrele didactice şi părinți, avînd în vizor genul persoanelor)	7.1. posibilități pentru copil de a-şi construi relații conturate de gen; 7.2. luarea în considerare de către pedagog a aspectelor de gen în relațiile cu copilul; 7.3. competența de gen a părinților în construirea relațiilor cu copilul (particularitățile structurii familiei, includerea componentei de gen); 7.4. competența de gen a maturilor (reprezentările, stereotipurile, prejudecățile de gen) 7.5. competența de gen a administrației (conflicte de gen în colectiv, hărțiure sexuală etc.)	7.1. observația; 7.2. interviuri structurate cu elevii, părinții, cadrele didactice; 7.3. analiza rapoartelor instituției; 7.4. analiza video etc.
8.	Poziții de liderism a băieților şi fetelor cu orientare spre echilibrarea şanselor	8.1. la învățătură (lecții); 8.2. în activități educaționale (sportive, culturale etc.); 8.3. în activitatea zi de zi; 8.4. în cadrul relațiilor interpersonale (copil-copil; fată-băiat; băiat-fată)	8.1. agenda observațiilor 8.2. chestionare
9.	Influența maturilor din perspectiva competenței de gen	9.1. în familie; 9.2. în instituția de învățămînt / educație; 9.3. în comunitate (pe stradă, în locurile publice etc.)	9.1. interviuri structurate; 9.2. focus-grup; 9.3. testul rolurilor de gen (BSRI)
10.	Reprezentativitatea abilităților, atitudinilor, reprezentărilor drept sensibilitate de gen a fetelor şi băieților	10. comportamentul de gen al băieților; 10. comportamentul de gen al fetelor	10.1. blancheta de înregistrare a patternelor comportamentale de gen
11	Activitatea în comun în procesul diferitor activități: lecții, jocuri, competiții etc.	11.1. diferențierea pe genuri; 11.2. alegerea partenerilor de activități ținînd cont de genul persoanei (băiat, fată); 11.3. transmiterea normelor de gen; 11.4. reprezentativitatea esenței pozitive a relațiilor de gen; 11.5. paletra de gen a interacțiunilor băieților şi fetelor	11.1. observații cronometrate; 11.2. analiză video 11.3. analiza statistică etc.
12.	Spațiul de gen al instituției	12.1. statistica de gen (nr. fetelor şi băieților în clase/ grupe etc.) 12.2. abandonul şcolar/ frecvența f/b	12.1. analiza statistică 12.2. harta statistică
13.	Mediul informațional	13.1. tablourile, panourile, portretele din instituție / clasă 13.2. mesajele sexiste / non-sexiste (la nivel de mass-media şcolară etc.)	13.1. observații, 13.2. content analiza

Tabelul 22. Matricea indicatorilor de gen pentru evaluarea instituției de învățămînt /educație

În viziunea specialiştilor, componenta aplicativă a pedagogiei a fost desemnată cu termenii de tehnologie sau/şi de praxiologie, cu diferite variante utilizate în funcţie de context sau de domeniul de aplicare: tehnologie educaţională, tehnologie pedagogică, tehnologie didactică [145].

Din această perspectivă menţionăm faptul că realizarea eficientă a educaţiei de gen depinde în mare măsură de metodele aplicate în cadrul activităţilor propuse, care vin să asigure condiţii de învăţare /formare mai bune. La etapa actuală în educaţia de gen sunt utilizate majoritatea metodelor psiho-pedagogice existente: a) de cercetare: observaţia, experimentul, aplicarea anchetelor, testelor şi interviurilor etc.; b) de instruire: cursuri, lucrul în grup, conversaţie, mini-lecţie, brainstorming, studiu de caz, joc de rol etc. Combinarea metodelor educaţionale generale cu cele specifice educaţiei de gen trebuie făcută flexibil şi creativ.

Printre metodele specifice s-au conturat în special: metoda autobiografică de gen [305; 337], analizei /expertizei de gen [269; 265; 270; 337; 345], investigaţiei de gen [275; 287; 306; 355].

Metoda „autobiografică" de gen sau a „experienţelor personale". Scopul aplicării metodei: identificarea dezvoltării identităţii de gen personale în condiţiile socializării de gen a persoanei; evidenţierea mecanismelor şi modalităţilor care contribuie la construirea identităţii de gen a persoanei [337, p.137] /facilitarea conştientizării stereotipurilor de gen în baza experienţelor personale. Fiecare persoană trebuie să expună o mică istorie despre experienţa sa de conştientizare a faptului că este băiat/bărbat, fată/femeie prin intermediul unor întrebări în baza experienelor practice: cînd, cum anume, în ce împrejurări, mesajele celor din jur, relaţiile şi comportamentele de gen în şcoală /la serviciu /acasă, cine l-a influenţat mai mult, lecţii învăţate. Aceasta poate să se refere la un exemplu tipic din viaţa lor cotidiană. Realizarea sarcinii poate fi făcută pe etape: discutarea în grupuri mici a participanţilor, pentru a determina tema, subiectul; pregătirea istoriei (verbal sau scris); prezentarea istoriei în faţa grupului.

Din experienţa noastră de lucru, se observă că unele persoane se genează să-şi prezinte istoria în faţa colegilor. În astfel de cazuri recomandăm formatorului să prezinte istoria participantului (-ei), cu acordul acestuia, păstrînd anonimatul. În acelaşi timp, toate persoanele trebuie încurajate să-şi prezinte public experienţa pentru a se ajuta şi susţine reciproc. În acest fel are loc conştientizarea propriei identităţi de gen în context social-concret, evidenţierea problemelor de gen (stereotipurilor, discriminărilor de gen etc.) a practicilor pozitive de depăşire a situaţiilor discriminatorii, de disconfort psiho-social legate de apartenenţa la un anumit sex.

Analiza de gen este axată asupra identificării diferenţelor dintre sexe şi analiza acestora prin prisma contextului socio-cultural (condiţii şi impact). În contextul educaţiei aceasta reprezintă procesul aprecierii influenţelor diferitor factori, programe şi acţiuni asupra socializării /resocializării de gen a femeilor /fetelor şi bărbaţilor /băieţilor în diferite domenii. Analiza de gen

include colectarea informațiilor calitative şi înțelegerea tendințelor de gen în dezvoltarea societății, aplicarea acestor cunoştințe în activitatea profesională. Aceasta reprezintă şi un instrument de înțelegere a faptului cum factorii politici, economici, sociali, culturali influențează dezvoltarea şi realizarea femeilor şi bărbaților. Situația reală a femeilor şi bărbaților poate fi diferită drept rezultat al specificului de sex (diferențe biologice), cît şi în urma specificului de gen (diferențelor sociale). Programele şi acțiunile elaborate fără luarea în considerare a specificului de gen pot, în final, să nu reflecte interesele şi aşteptările fetelor/femeilor şi băieților/bărbaților, să inducă discrepanțe de gen.

Investigațiile de gen permit analiza în profunzime a condițiilor şi impactului politicilor asupra femeilor şi bărbaților în divesre domenii sociale, aplicînd instrumentele din psihologie şi sociologie adaptate la gen.

După cum se vede, spectrul metodicilor folosite în instruirea în materie de gen este destul de amplu şi extinde oportunitățile de lucru şi creativitate a educatorilor / moderatorilor. Intru stimulare se recomandă combinarea diferitor metode în cadrul unei sesiuni: lucrul intelectual cu sarcini emoționale; activitățile de concentrare cu cele active; lucrul individual cu lucrul în grup etc. Dar hotărîtoare în selectarea metodelor de lucru rămân a fi obiectivele şi conținutul materialului (evident, nu poate fi propus un joc acolo, unde se cere o lecție).

Drept element extrem de important se prezintă utilizarea unor activități participative. Studiile demonstrează că structurarea grupurilor mici, bazate pe cooperare, contribuie la coeziunea grupului şi la diminuarea prejudecăților membrilor grupului. Activitatea de cooperare în grupuri mici ajută la înțelegerea conceptelor complexe şi dezvoltă capacitățile de tipul rezolvării, stimulînd participanții să găsească soluții ce demonstrează creativitate şi spirit practic [269]. Toate acestea sunt elemente importante ale educației de gen. Astfel se constată că ar trebuie să implicăm tinerii / adulții în fiecare moment al procesului de învățare.

Referindu-ne la concret asupra tehnicilor *de realizare a educației de gen, pot fi menționate următoarele:*

- exemplul personal al învățătorului /învățătoarei, manifestat prin limbaj şi comportament nonsexist şi nonstereotip;
- crearea unui mediu informațional sensibil/prietenos la gen, cînd elevii vor fi informați asupra conținuturilor şi consecințelor stereotipurilor / sexismului pentru dezvoltarea personalității;
- asistența din partea pedagogilor în vederea formării atitudinilor clare, independente ale elevilor față de sexism ca fenomen negativ, distructiv;

- dezvoltarea gîndirii critice, prin învățarea bazelor de expertizare / analiză de gen a fenomenelor, formarea "sensibilității de gen" (depistarea – conştientizarea propriilor stereotipuri şi a celor din mass-media, manuale, cărți etc.);
- crearea condițiilor de antrenare a sensibilității de gen (de exemplu, prin teatralizare, schimb de roluri etc.);
- organizarea activităților de colaborare a băieților şi fetelor: lucrări agricole, ajutorarea bătrînilor şi copiilor din orfelinate, curățenia în clasă etc., care ar contribui la diminuarea schemelor de gen;
- depăşirea restricțiilor culturale tradiționale asupra autoexprimării emotive ale băieților, încurajarea exprimării sentimentelor acestora (prin grija față de surori / frați etc.);
- formarea experiențelor de ridicare a gradului de autoîncurajare şi de autoapreciere al fetelor: (de exemplu, dezvoltarea calităților de lider etc.);
- crearea condițiilor pentru dezvoltarea particularităților individuale ale copiilor, lărgirea zonelor de autorealizare a fetelor şi băieților: de exemplu, încurajarea fetelor să facă sport, inclusiv netradițional, să învețe calculatorul, să şofeze, iar băieții – să se autodeservească, să prepare bucate etc.;
- crearea unui mediu educațional sensibil la gen (a şcolii, claselor), cînd materialele demonstrative, standurile, posterele etc. nu vor transmite mesaje stereotipe şi sexiste;
- atragerea ambilor părinți (nu numai a mamei) la educarea copiilor etc.

Astfel, valorificarea dimensiunii de gen în educație presupune o abordare individuală față de manifestarea de către copil a propriei identități. Această abordare oferă persoanei o mai mare libertate de alegere şi autorealizare, o ajută să fie mai flexibilă şi să poată folosi diverse posibilități de comportament. Aportul dimensiunii de gen constă în dezvăluirea mecanismelor de influențe a stereotipurilor tradiționale de sex-rol asupra independenței persoanei şi libertatea reală de adoptare a deciziilor. Introducerea dimensiunii de gen în instruirea copiilor înseamnă de a plasa personalitatea şi individualitatea copilului în dezvoltare şi educare mai sus de cadrul tradițional al sexului.

În contextul celor expuse mai sus, se conturează rolul semnificativ al pedagogilor care au o responsabilitate majoră pentru organizarea şi desfăşurarea educației de gen. În acest sens, a fost elaborat Codul deontologic de gen al pedagogului (anexa 4).

- ***Educația de gen în plan formal-nonformal-informal***

După cum a fost menționat anterior, conceptul educației de gen dezvoltă şi strategii corespunzătoare pentru fiecare formă a sistemului de învățămînt: învățarea formală, învățarea nonformală şi învățarea informală. Planul educativ formal-nonformal-informal vizează delimitarea

cadrului şi a modalităţilor de realizare a activităţii de formare şi dezvoltarea personalităţii prin intermediul acţiunilor /influenţelor pedagogice diferenţiate în timp, spaţiu şi formă [63]. În literatura de specialitate acesta este definit prin conceptul pedagogic de *formă generală* a educaţiei [*apud* 64, p.155].

Respectiv, este oportun de a analiza educaţia pentru familie prin prisma posibilităţilor celor trei forme/planuri generale ale educaţiei: formal-nonformal-informal.

Pornind de la faptul că educaţia / învăţarea formală se desfăşoară în cadrul instituţionalizat, educaţia de gen, fiind realizată în instituţiile de învăţământ de toate gradele, se prezintă drept cea mai eficientă în formarea personalităţii şi în pregătirea şi perfecţionarea pregătirii profesionale.

Asigurarea actului pedagogic complex, programat, organizat, intenţionat, conştient, îndrumat şi interactiv de predare – învăţare în cadrul instituţiilor de învăţământ de toate gradele constituie o precondiţie importantă în eficientizarea acţiunii educaţionale. Variantele optimale de organizare a educaţiei de gen a tinerei generaţii vizează mai multe modalităţi:

- la nivel de instituţii superioare de învăţământ: cursuri speciale în problematica egalităţii de gen în dependenţă de specializare (Psihologia de gen, Educaţia de gen, Sociologia relaţiilor de gen, Studii feministe / de gen ş.a.); includerea modulelor / temelor din domeniu în curricula disciplinelor de bază din sociologie, politologie, economie, psihologie, istorie, literatură etc.

- la nivel de şcoală: includerea modulelor / temelor din domeniu în curricula disciplinelor de bază din psihologie, istorie, literatură ş.a.

Educaţia/învăţarea nonformală o completează pe cea formală (uneori are un caracter complementar), fiind determinată de actele educaţionale realizate în afara formelor educative oficiale din unităţile de învăţământ. În acest context poate fi specificat un spectru larg de acţiuni educaţionale sensibile la gen cu caracter nonformal: emisiuni / spoturi / TV show / publicaţii etc. în mass-media electronică, audio-vizuală, scrisă; spectacole; expoziţii; activităţi cultural-artistice, şcoli de vară / iarnă în domeniu ş.a. În cadrul educaţiei de gen nonformale pot / trebuie incluse şi activităţi cu caracter formal: lecţii, conferinţe, traininguri ş.a. Activităţi nonformale pot fi oferite fie la locul de muncă, fie de instituţii sau organizaţii ale societăţii civile.

Educaţia/învăţarea informală, fiind determinată de acţiuni socio-umane, culturale etc., care includ obiective / efecte educaţionale fără forme educative speciale, purtînd caracter spontan, involuntar, fără a fi conştientizate în mod expres, influenţează semnificativ personalitatea tinerilor şi adulţilor (viaţa şi comportamentul fetelor şi băieţilor de pe stradă, în locuri publice, transport etc.). Elocventă este influenţa publicităţii stradale: imaginile sexiste de pe panourile publicitare şi în mass-media (femei şi vodcă, femei seminude, „familia: mama şi copii" etc.) creează predispoziţii / atitudini sociale vizavi de femeie drept obiect de satisfacţie, unica persoană responsabilă de copii şi

familie etc. Bancurile sexiste în viaţa cotidiană şi mass-media la fel contribuie la formarea modelelor comportamentale / relaţionale discriminatorii şi conflictuale de gen în viaţa publică şi privată. Evident este faptul că şi educaţia informală poate valorifica mesaje sensibile la gen, aceasta realizîndu-se pe de o parte prin intermdiul educaţiei formale şi nonformale, cît şi prin anumite acţiuni specifice educaţiei informale, făcute cu tact şi respect, cum ar fi anunţurile în mass-media, panourile şi afişele în stradă, în transport etc.

La etapa actuală de dezvoltare a pedagogiei teoria generală a educaţiei plasează problematica formelor generale ale educaţiei în centrul atenţiei practicienilor din mai multe considerente [*apud* 64; 181; 54]:

a) formele generale ale educaţiei se raportează la întreg sistemul de educaţie, care include ansamblul de instituţii sociale şi comunităţile umane angajate în mod explicit sau implicit, direct sau indirect, deliberat sau spontan în realizarea funcţiilor pedagogice;

b) valorizarea eficientă a acestora asigură crearea reţelelor de cunoaştere;

c) susţinerea elevilor şi a adulţilor în ceea ce priveşte autoperfecţionarea şi perfecţionarea continuă;

d) asigură articularea resurselor proprii educaţiei formale-nonformale-informale la nivelul unor proiecte de tip curricular, ceea ce contribuie la optimizarea potenţialului pedagogic al activităţilor cu finalităţi formative (indiferent de cadrul social sau individual, didactic sau extradidactic, şcolar sau extraşcolar).

Organizarea procesului educaţional ne-a orientat spre studierea posibilităţilor celor trei forme generale ale educaţiei din perspectiva educaţiei de gen, drept rezultat fiind elaborat *Modelul pedagogic al EG în cadru formal-nonformal-informal* (Figura 10). Acesta, la rîndul său, ne-a servit drept instrument de analiză-precizare-proiectare-realizare a conţinuturilor respective, cunoaştere şi consolidare a conexiunilor şi interdependenţei dintre planurile formal-nonformal-informal.

Ca punct de reper în elaborarea acestui model ne-au servit concepţiile mai multor savanţi privind cele trei forme ale educaţiei şi interdependenţa lor [64; 145; 173 etc.] care ne-au dat posibilitate să stabilim resursele pedagogice ce pot fi implicate în educaţia de gen.

În cadrul acestui model, fenomenele semnificative sunt plasate pe două coordonate: pe *orizontală,* ce ne permite să observăm conţinutul celor trei forme de educaţie şi pe *verticală,* care asigură observarea interdependenţei formelor educaţiei la cele trei niveluri de referinţă. Ideile expuse mai sus şi-au găsit oglindire într-o formă sau alta în programele /modulele educaţionale propuse de noi (anexele 5-9).

Educaţia de gen prin prisma formelor generale ale educaţiei
Formală
Nonformală
Informală
- EG este concepută şi realizată în baza teoriilor, legităţilor, strategiilor pedagogice postmoderne.
- Este instituţionalizată parţial/ integrată în învăţământul universitar (cursul de GE /discipline fundamentale etc.).
- Elaborarea curriculumului formal.
- Utilizarea formelor specifice de organizare a procesului de învăţământ lecţii, curs, seminarii etc.).
- Utilizarea metodologiei psiho-pedagogice prin prisma de gen/ metodelor specifice a EG (autobiografia şi analiza de gen).
- Proiectarea pedagogică intenţionată, organizată în baza planurilor de studii.
- Asigurarea dobîndirii cunoştinţelor fundamentale în raport sistemic (orar, programe, materiale didactice etc.)
- Aplicarea instrumentelor de evaluare în baza indicatorilor socio-pedagogici sensibili la gen.
- Stabilirea relaţiilor funcţional-structurale în diada educator-educat.
- Deschiderea educaţiei formale spre alte modalităţi de organizare a activităţilor privind EG.
- Educaţia complementară în raport cu cea formală.
- Ansamblul acţiunilor proiectate instituţional prin modalităţi organizate extra-curricular (tabere de vară/iarnă privind EG.
- Elaborarea conceptuală a curriculumului şi activităţilor non-formale.
- Activităţi organizate în mediul socioprofesional ca modalităţi alternative de perfecţionare, instruire permanentă (cursuri, tabere de vară/iarnă, presă pedagogică, conferinţe tematice privind EG etc.).
- Abordarea interdisciplinară.
- Valorificarea parteneriatelor sensibile la gen.
- Utilizarea flexibilă a metodologiei psiho-pedagogice prin prisma de gen/ a metodelor specifice a EG.
- Structura acţiunii educaţionale raportată la cîmpul psihosocial şi dimensiunea de gen.
- Axarea pe coordonate: a) realizarea obiectivelor specifice de informare /sensibilizare de gen generală şi profesională; b) realizarea obiectivelor generale vocaţionale.
- Monitorizarea/evaluarea în baza indicator. de gen.
- Influenţe exercitate spontan asupra personalităţii la nivel macro-social (politic, economic, cultural, religios, mass-media etc.) şi micro-social (familia, şcoala, semenii, comunitatea locală).
- Influenţe numeroase şi variate, difuze şi eterogene în afara formelor educaţiei speciale.
- Combinarea influenţelor din medii mai puţin structurate instituţional (familia, grupul de referinţă, mahalaua etc.) şi din medii structurate instituţional (mass-media de toate tipurile) şi Internet.
- Durata, conţinuturile şi modalităţile de influenţă diferă de cele ale educaţiei formale (reproducerea şi menţinerea stereotipurilor de gen prin bancuri etc.).
- Lipsa unor scopuri pedagogice specifice acţiunii educaţionale.
- Valorificarea experienţei de viaţă a celui educat în afara dirijării psiho-pedagogice structurate, uneori deloc pozitivă.
- Concentrarea experienţei de viaţă a persoanei realizată într-un mediu social determinat.
- Extinderea continuie a sferei ed. informale.
Conţinuturi şi tehnologii de formare-dezvoltare a personalităţii privind cultura partenerială de gen

Fig. 10. Modelul pedagogic al EG în cadru formal-nonformal-informal

4.1.4. Relaţiile pedagogiei de gen cu alte ştiinţe

Relaţiile pedagogiei de gen cu alte ştiinţe poartă caracter interdisciplinar, care decurge din legitatea generală – conexiunea universală, care evidenţiază adevărul că fenomenele realităţii obiective se condiţionează reciproc.

Pedagogia de gen are numeroase relaţii cu anumite discipline ştiinţifice, care prin valorificarea dimensiunii de gen, contribuie atît la dezvoltarea pedagogiei de gen propriu-zisă cît şi a concepţiei despre lume, apariţia unor noi discipline ştiinţifice, ca rezultat al influenţelor reciproce ale disciplinelor în relaţie.

În acest sens, valorificarea dimensiunii de gen a filosofiei oferă pedagogiei de gen elemente de fundamentare teoretică şi de metodologie generală de cercetare asupra lumii, deci şi a omului: cu privire la formarea moralităţii / conştiinţei de gen etc.

Legăturile dintre psihologie şi pedagogia de gen sunt cele mai puternice şi nemijlocite, avînd drept reper faptul că procesele psihice, conştiinţa şi personalitatea individuală umană se dezvoltă şi se manifestă în procesul educaţional. Respectiv, educaţia de gen se bazează pe cunoaşterea şi explorarea mecanismelor psihosociale de formare a identităţii de gen a femeilor şi bărbaţilor, a modelelor de masculinitate/feminitate, formarea rolurilor de gen etc. Relaţiile dintre disciplinele menţionate au contribuit la constituirea unei noi discipline – *psihologia de gen.*

Pedagogia de gen, în abordarea educaţiei, ca fenomen socio-uman, ţine seama de datele sociologiei, în special a sociologiei de gen. La fel, valorificarea sociologiei, ca ştiinţă care studiază procesele sociale, relaţiile dintre oameni şi instituţiile socio-umane, prin prisma de gen, facilitează înţelegerea procesului şi instrumentelor socializării şi resocializării de gen a femeilor şi bărbaţilor; constituirea relaţiilor de putere în bază de gen etc.

Antropologia, ştiinţa care studiază originea, evoluţia şi variabilitatea biologică a omului în corelaţie cu condiţiile naturale şi socio-culturale, oferă date valoroase pedagogiei de gen referitor la modelele culturale de feminitate/masculinitate, formarea rolurilor de gen în contextul diferitor culturi etc.

Relaţia pedagogiei de gen şi a ştiinţelor educaţiei se înscrie în discuţia specialiştilor asupra naturii lingvistice şi/sau epistemologice a termenului de pedagogie şi a sintagmei „ştiinţele educaţiei”. Se pare că la acest nivel este mai puţin importantă delimitarea riguroasă a „graniţelor epistemologice" sau a sferei de cuprindere a uneia sau alteia dintre „ştiinţele educaţiei", prevalînd, în schimb, nevoia de integralitate ontică (existenţială) pe care practica o impune, dincolo de „neînţelegerile" la nivelul discursului teoretic. Şi, într-adevăr, pentru educatorul practician, pentru profesor, pentru elev sau student, pentru toţi cei implicaţi sau interesaţi de o educaţie mai bună, important este că există şi să existe un corp de cunoştinţe valide, de metode

şi tehnici, de experienţe cu o valoare confirmată care pot să raţionalizeze practica educativă, indiferent de locul în care acestea sunt plasate într-o „clasificare savantă" sau de numele ştiinţei (ştiinţelor) care şi le revendică [145, p.30].

Formula propusă de E.Joiţa „pedagogia – ştiinţa integrativă a educaţiei" [117] este suficient de atractivă pentru a integra pedagogia de gen şi educaţia de gen într-o sintagmă unificată „educaţia de gen". Căci, din această perspectivă, discursul nu este (nu poate rămîne) doar integrativ (şi implicit subordonant), dar, pe plan teoretic, el asumă şi caracterul unei metateorii a educaţiei, iar pe plan practic, el asumă caracterul unei praxiologii a educaţiei. În acest context, este întemeiată observaţia făcută de S.Cristea că menţionarea termenului de pedagogie presupune dezvoltarea unor „argumente epistemologice" care să permită „reinterpretarea termenului de pedagogie dincolo de semnificaţia sa etimologică" [*apud* 145, p.38].

4.2. Paradigma educaţiei de gen în sistemul de învăţămînt ca parte componentă a pedagogiei de gen

4.2.1. Conceptualizarea Paradigmei educaţiei de gen

În aria noţională a problematicii abordate, este necesar de a clarifica semnificaţia utilizării noţiunilor de *paradigmă* şi *educaţie de gen,* pentru a structura paradigma educaţiei de gen ca atare.

Există mai multe interpretări. Astfel, în traducere din limba greacă *paradigma* înseamnă *model*. In filosofia ştiinţei termenul a fost introdus de către G.Bergman, dar contribuţia esenţială la valorificarea ştiinţifică a termenului revine lui Thomas Kuhn. T.Kuhn defineşte paradigma ca un set de idei, credinţe împărtăşite de comunitatea ştiinţifică, bazate pe o „realizare" ştiinţifică cu prioritate, care defineşte problemele recercetate şi rezolvate – luate în practica ştiinţei normale. Urgenţa unei noi paradigme poate fi stimulată de către o nouă „descoperire", dar doar atunci cînd comunitatea profesională va re-evalua procedurile lor tradiţionale, după care... concepţia lor despre entităţi cu care au fost de mult familiarizaţi şi, în proces, schimbă... „reţeaua teoriei prin care are de-a facere cu lumea" [*apud* 5, p.192].

În ştiinţa pedagogică, în opinia unor autori, „paradigma în pedagogie (paradigma pedagogică) – reprezintă un punct de vedere conturat, stabilit, un standard determinat, model de rezolvare a obiectivelor educaţionale şi de investigare" [И.Бондаревская, О.Кульневич, *apud* 316].

Cea mai acceptată interpretare a termenului „paradigmă" este cea de „model", care tinde să reproducă elementele esenţiale ale fenomenelor şi proceselor originale, naturale sau sociale, studiate conform obiectivelor specifice şi concrete ale activităţii didactice respective. În această ordine de idei paradigmele pedagogice pot fi clasificate convenţional, avînd ca reper ideile propuse de Maubent [*apud* 181], respectiv:

- *comportamentaliste*, care pun accentul pe comportamentul individului, din care a detivat pedagogia obiectivelor şi cultul instrumentelor şi metodelor de control al progresului;
- *umaniste* şi *personaliste*, care pun în prim-plan relaţia educator - educabil / formator - formabil;
- *constuctiviste*, care insistă asupra procesului de învăţare.

În literatura de specialitate găsim exemple cînd se recurge la noţiunea de paradigmă, explorînd valenţa ei algoritmică. Astfel, se are în vedere un complex sistematizat de principii, tehnici şi metode aplicate la nivelul sistemului şi procesului de învăţămînt în vederea realizării unor conţinuturi concrete.

În viziunea noastră, *educaţia de gen* reprezintă una din dimensiunile activităţii de formare-dezvoltare a personalităţii, proiectată şi realizată pe baza *valorilor fundamentale umane.*

Unii autori indică asupra faptului că educaţia de gen rămîne un concept vag atît pentru cadrele didactice şi instituţiile de învăţămînt de toate nivelurile, cît şi pentru celelalte instituţii sociale şi societatea civilă [L.Handrabura, 87; V.Jardan, 116). În primul rînd, se atestă invocarea unor termeni diferiţi semantic, dar identici după sens: „educaţie de gen" [O.D.Ştefănescu, 219; L.Handrabura, 87 etc.), „educaţia gender" [Л.Штылева, 369; О.Ключко, 271; И.Клецина, 307 etc.], „educaţia pentru gen" [L.Grunberg, 100], „educaţia pentru egalitate de gen" [E.Balan, 175].

În al doilea rînd, specialiştii din domeniu, după cum am constatat anterior, vin cu interpretări specifice a noţiunii „educaţie de gen", aceasta fiind prezentată în felul următor:

- educaţie în spiritul promovării echităţii şi parteneriatului de gen [175, p.16];
- educaţia de gen–modalitate de schimbare a conştiinţei sociale, ce conduce la reconsiderarea concepţiei de viaţă, extinderea libertăţii de alegere, oferind şanse egale de autorealizare a potenţialului individual feminin şi masculin [87, p.7];
- educaţia de gen are drept finalitate formarea culturii nonsexiste, egalitariste, de parteneriat; educaţia gender reprezintă un instrument important de introducere a dimensiunii de gen în dezvoltarea societăţii şi realizării egalităţii genurilor (elaborate în cadrul cercetării).

În acelaşi timp, educaţia de gen se specifică prin intermediul diverselor activităţi de tipul:

- activităţi de formare a tinerilor privind participarea socială, tratamentul egal pentru femei şi bărbaţi şi implicarea în soluţionarea problemelor comunităţii legate de egalitatea de şanse;
- activităţi civice în spiritul valorilor şi standardelor europene, cu accent pe tratament şi şanse egale;
- acţiuni de sensibilizare privind drepturile femeilor;
- educaţie civică pentru susţinerea şi promovarea egalităţii de şanse pentru femei şi bărbaţi;
- acţiuni de reducere a discriminărilor de gen şi de promovare a participării echilibrate a femeilor şi bărbaţilor în educaţie, sănătate, piaţa muncii, domeniul politic [*apud* 175, p.14-15].

În fond, analiza conceptuală a educației de gen presupune şi delimitarea clară a funcționalității termenului invocat. Considerăm că educația de gen poate fi interpretată din mai multe perspective:

- în calitate de domeniu al ştiinței, adresat studierii factorilor, mecanismelor construirii identității de gen, constituirii personalității sensibile şi competente de gen etc.;
- în calitate de disciplină de studiu/subiect al procesului educațional general, menită să antreneze elevii/studenții în comportamente non-sexiste şi non-discriminatorii;
- în calitate de proces continuu de acumulare şi construire a valorilor de gen (implicînd în special componentul nonformal şi informal al educației);
- în calitate de instrument de socializare şi resocializare de gen a fetelor/femeilor şi băieților /bărbaților;
- în calitate de obiect al politicilor publice, dezvoltarea căruia depinde direct şi indirect de voința politică a guvernării privind asigurarea egalității genurilor, alocările financiare, dezvoltarea bazei instituționale şi metodologice în domeniu;
- în calitate de dimensiune /perspectivă a sistemului de învățămînt şi a altor sisteme;
- în calitate de componentă /modul de integrare /aplicare în alte discipline etc.

În viziunea noastră, un aspect important al conceptului educației de gen îl constituie caracterul său inter-disciplinar la nivelul ştiințelor socio-umane. În acest context, particularitățile metodologice ale modelului educației de gen sînt determinate de corelarea următoarelor dimensiuni:

- *politică:* o societate cu adevărat democratică se poate baza numai pe participarea echilibrată de gen a cetățenilor; principiul egalității în drepturi a femeilor şi bărbaților este unul fundamental ca valoare democratică;
- *folozofică:* formarea-dezvoltarea personalității se bazează pe rolul activ al conştiinței umane, inclusiv al conştiinței de gen;
- *socio-economică:* dezvoltarea socio-economică durabilă presupune valorificarea potențialului ambelor genuri, ignorarea unuia din acestea poate duce la „costuri morale şi materiale" enorme în detrimentul societății;
- *psiho-socială*: eliminarea stereotipurilor de gen contribuie la diminuarea crizelor identității de gen, a conflictelor de gen, la creşterea confortului psiho-social al femeilor şi bărbaților etc. La fel, conştiința de gen reprezintă o formă a conştiinței sociale care reflectă existența socială la nivel teoretic (conceptual, *ideologic,* normativ) şi practic (acționai, comportamental);
- *pedagogică:* educația de gen vizează formarea-dezvoltarea culturii parteneriale de gen, a profilului sensibil la gen a personalității umane, proiectat şi realizat la nivel teoretic şi la nivel practic.

Considerăm relevantă în acest sens specificarea *necesităţii educaţiei de gen* aceasta fiind determinată de următoarele imperative:

1. Politice: Adoptarea documentelor naţionale referitoare la asigurarea egalităţii genurilor, aderarea politică la standardele internaţionale în domeniu a Republicii Moldova, necesită eforturi de informare/sensibilizare la gen a populaţiei, de formare a unei culturi parteneriale de gen. Importanţa strategică a educaţiei de gen are la bază obiectivul major al politicii educaţionale a R.Moldova de racordare a calităţii şi nivelului învăţământului naţional la standardele europene. Includerea ţării în procesul de la Bologna presupune nu numai respectarea principiilor organizaţionale, dar şi deschidere noilor conţinuturi în educaţie, inclusiv şi integrarea în educaţie a teoriei egalităţii genurilor.
2. Social-economice: Segregarea de gen pe piaţa muncii, discrepanţele existente referitoare la salariile femeilor şi bărbaţilor, emigrarea economică a femeilor sunt, în mare măsură, condiţionate de stereotipurile de gen persistente în societatea moldovenească. Aceste fenomene afectează serios dezvoltarea durabilă a ţării. Drept strategie de depăşire a situaţiilor menţionate se propune reorganizarea procesului educaţional în direcţia sensibilizării de gen a acestuia, orientarea şcolară profesională a fetelor şi băieţilor pentru activitatea profesională de viitor reişind din capacităţile şi necesităţile acestora, în scopul valorificării potenţialului ambelor genuri etc.
3. Psiho-sociale: Transformările socio-economice globale şi stereotipurile de gen tradiţionale constituie o provocare serioasă în viaţa femeilor şi bărbaţilor din Moldova. Pe de o parte, în societate apare necesitatea implicării active şi a bărbaţilor şi a femeilor în viaţa politică, socio-economică şi culturală. Pe de altă parte, stereotipurile de gen generează situaţii de disconfort psiho-social al femeilor şi bărbaţilor, care duce la cazuri discriminatorii în funcţie de gen, violenţă în familie. Drept exemplu poate servi faptul că nivelul de suicid în rîndul bărbaţilor este de cinci ori mai mare decît la femei, acesta deseori fiind generat de pierderea poziţiilor sociale tradiţionale şi depresie [92]. Toate acestea pun în primejdie securitatea socială a ţării.
4. Pedagogice: Persistenţa stereotipurilor de gen în societate, în special în sistemul de învăţământ (manualele, climatul de gen în instituţiile de învăţământ, nivelul de stereotipizare a actorilor educaţionali etc., menţine perpetuarea modelelor tradiţionale relaţionale şi comportamentale de gen. Stereotipurile de gen se prezintă în calitate de obstacole în conştientizarea potenţelor personale şi posibilitatea de autorealizare în viaţa publică şi privată, selectare a strategiilor de viaţă a fetelor/femeilor şi băieţilor/bărbaţilor. Reevaluarea şi ajustarea procesului de socializare de gen la realităţile vieţii şi tendinţele contemporane de dezvoltare se poate realiza mai eficient prin intermediul educaţiei de gen.

Conceptul educației de gen dezvoltă şi strategii corespunzătoare pentru fiecare categorie de indivizi şi pentru fiecare formă a sistemului de învățământ:

- Învățarea formală este prerogativa instituțiilor abilitate să confere cunoaştere de bază şi calificări confirmate prin diplome şi certificate;
- Învățarea nonformală o completează pe cea formală (uneori are un caracter complementar) şi este oferită fie la locul de muncă, fie de instituții sau organizații ale societății civile;
- Învățarea informală este oferta contextului social şi cultural, exprimată prin mijloacele de informare în masă sau prin vocile unor reprezentanți de vază ai cîmpului social, contribuind la remodelarea personalității indivizilor.

În baza investigațiilor şi analizelor efectuate constatăm că elaborarea dimensiunii de gen în educație constituie un pas nou în dezvoltarea ştiinței pedagogice. În calitate de obiective în dezvoltarea educației de gen, prin integrarea şi prelucrarea cunoştințelor acumulate de către alte ştiințe despre om, sunt propuse:

- expertiza teoriei şi practicii educației şi învățământului prin prisma dimensiunii de gen;
- evidențierea/specificarea aspectelor pedagogice ale procesului socializării de gen a fetelor şi băieților în calitate de subiecți ai învățământului şcolar, influenței interacțiunilor complicate şi multidimensionale cu părinții, semenii, pedagogii, manualelor şi disciplinelor şcolare asupra formării identității de gen a indivizilor de ambele genuri;
- analiza şcolii în calitate de instituție socială în socializarea de gen a fetelor şi băieților, contribuții la lichidarea discriminării în bază de sex, depăşirea celor mai rigide stereotipuri de gen în practica pedagogică;
- identificarea legităților şi metodicilor influenței pedagogice asupra formării identității de gen a elevilor, pentru ca în procesul de interacțiune pedagogică, corectînd influența mediului, de a extinde posibilitățile de autorealizare a elevilor etc.

Considerăm că, dacă în procesul educației de gen a elevilor va fi posibilă crearea condițiilor de educare a relațiilor dintre genuri, libere de stereotipurile patriarhale rigide ale masculunității şi feminității, aceasta poate deveni o precondiție de formare a unei personalități integral dezvoltate, cu grad înalt de sensiilitate de gen, cu capacități de autorealizare personală şi profesională conform abilităților şi doleanțelor, cu comportamente non-violente şi parteneriale în viața publică şi privată.

Sintetizînd ideile expuse anterior, definim *educația de gen în calitate de concept* din domeniul ştiințelor educației, care reuneşte practicile, reprezentările, judecățile şi strategiile educative cu privire la formarea şi dezvoltarea personalității fetelor şi băieților, libere de stereotipurile masculunității şi feminității tradiționale, în vederea realizării eficiente a rolurilor multifuncționale de gen valorificînd potențialul acestora şi integrării în societate. *Ca fenomen*

pedagogic, educaţia de gen include ansamblul practicilor educaţionale şi poate avea următoarele sensuri:

- element constitutiv al educaţiei pentru viaţa privată şi publică;
- formă de intervenţie pedagogică sau socio-educativă la nivel formal-nonformal-informal, ce vizează educaţia copiilor şi a adulţilor privind realizarea rolurilor de gen multifuncţionale;
- un nou conţinut specific/domeniu al *noilor educaţii*, care poate fi angajat la diferite niveluri strategice şi poate fi raportat la conţinuturile generale ale educaţiei: educaţia morală, intelectuală, tehnologică, estetică, psihofizică a personalităţii umane.

Obiectivele pedagogice ale educaţiei de gen pot fi clasificate în funcţie de gradul lor de generalitate. Modelul-rezultat include: a) obiectivul general al educaţiei de gen: formarea-dezvoltarea culturii de gen; b) obiectivele concrete ale educaţiei de gen, rezultate din operaţionalizarea obiectivelor specifice, realizabile în cadrul unor activităţi educative organizate formal sau nonformal, de regulă în cadrul procesului de învăţământ.

Obiectivele reprezintă o sinteză între necesar şi posibil, între ceea ce trebuie şi ceea ce poate să se realizeze la un moment dat şi în condiţiile date. În literatura pedagogică se menţionează, că t*otalitatea sistematizată, pe niveluri, domenii şi categorii a obiectivelor formează taxonomia obiectivelor educaţionale* [F.Voiculescu, 145; I.Bontaş, 173 etc.). Există, desigur, variate moduri şi criterii de a construi o taxonomie. In practică, s-au consacrat însă două tipuri principale de taxonomii:

a) *taxonomii organizate pe verticală,* care sistematizează obiectivele în funcţie de nivelul lor de generalitate;

b) *taxonomii organizate pe domenii,* care sistematizează obiectivele pe domeniile principale ce definesc un "profil de formare": cognitiv, afectiv/atitudinal şi psihomotor [F.Voiculescu, 145, p.140].

Obiectivizarea specifică a educaţiei de gen sub raport psiho-pedagogic, avînd drept reper clasificarea propusă de B.Bloom [25], poate fi prezentată în felul următor:

- *obiective cognitive*: dobîndirea cunoştinţelor în materie de gen; dezvoltarea abilităţilor de analiză de gen a realităţilor vieţii, de elaborare a strategiilor vitale durabile şi sensibile de gen etc.;
- *obiective psihomotorii*: formarea şi dezvoltarea capacităţilor de a stabili relaţii de parteneriat, de evitare şi rezolvare a conflictelor pe criteriu de gen; dezvoltarea comportamentelor pozitive / sensibile de gen; dezvoltarea competenţelor de gen etc.;
- *obiective afective*: formarea şi dezvoltarea sentimentelor, atitudinilor bazate pe respect şi toleranţă de gen; formarea conştiinţei de gen a educabililor / formabililor etc.
- *obiective volitive*: formarea trăsăturilor de voinţă de a nu comite acţiuni discriminatorii de gen; de a promova modele comportamentale / relaţii de gen libere de stereotipuri şi sexism; de asumare şi conciliere a responsabilităţilor publice şi familiale etc.

J.P. de Cecco realizează o clasificare specifică, distingînd:

- *obiectivele şcolare,* care se referă la „multiplele scopuri pe care naţiunile şi comunităţile le urmăresc prin sistemul lor educaţional";
- *obiectivele profesorului,* care sunt mai restrînse decît ale şcolii şi au rolul de „a-1 ghida pe profesor în selectarea, ponderea şi eliminarea temelor, materialelor şi activităţilor";
- *obiectivele elevului,* care se referă la „opţiunile şi planurile exprimate şi urmărite de elevi" [*apud* 145, p.143].

Obiectivele profesorului şi ale elevilor sunt denumite de J.P.de Cecco *obiectivele instrucţionale,* acest nivel fiind cel supus definirii prin performanţele finale. Am prezentat clasificarea propusă de John P. de Cecco tocmai pentru că ea surprinde modul în care se polarizează obiectivele pedagogice pe axa social-individual. Astfel, pornind de la faptul că obiectivele generale, numite şcolare, se situează într-o oarecare măsură în afara şi în exteriorul activităţii profesorilor şi elevilor, esenţa acestora din perspectiva de gen ar putea fi formulată în felul următor: Educaţia de gen poartă nu numai caracter educaţional, dar şi importanţă socială, reieşind din scopul suprem de construire a unei societăţi democrate. O societate cu adevărat democratică se poate baza numai pe astfel de calităţi cum sunt toleranţa, gîndirea critică, independenţa. Respectiv, fără educaţie de gen nu putem cultiva calităţile indicate elevilor şi studenţilor, deoarece nu le putem forma relaţii de gen armonioase. La fel este cert faptul că educaţia sistematică de gen duce şi la crearea unei opinii publice şi mediu social favorabile pentru promovarea în societate / la nivel de structuri politice a egalităţii genurilor.

Obiectivele instrucţionale se plasează în sfera interacţiunii dintre profesori şi elevi. Pe de altă parte, enunţarea existenţei unor obiective *ale profesorilor* (care au rolul de a-1 ghida pe profesor în selectarea temelor şi activităţilor de „predare") şi a unor obiective *ale elevilor* (care se referă la opţiunile exprimate de elevi), are meritul de a aduce în discuţie raporturile dintre profesori şi elevi în formularea obiectivelor educaţionale prin abordarea aspectelor de gen.

În calitate de obiective majore a educaţiei de gen sunt propuse:

- Formarea conştiinţei sensibile de gen a băieţilor / bărbaţilor şi fetelor / femeilor (înţelegerea noţiunilor de bază ce ţin de egalitatea genurilor, rolurile de gen, socializarea de gen etc.);
- Educarea fetelor / femeilor şi băieţilor / bărbaţilor în spirit de parteneriat şi respect reciproc, lucru extrem de important în contextul transformărilor relaţiilor de cuplu şi familie, inclusiv a restructurizării forţate a rolurilor de gen (parţial graţie şi migraţiei economice a femeilor);
- Formarea culturii parteneriale de gen care exclude orice forme de discriminare şi violenţă în funcţie de gen în viaţa personală, familie şi activitatea profesională a femeilor şi bărbaţilor

ducînd, respectiv, la îmbunătățirea sănătății fizice şi psihice a ambelor genuri şi contribuind la creşterea bunăstării sociale.

Conținutul specific educației de gen corespunde obiectivelor specifice angajate în activitatea de formare-dezvoltare a culturii de gen a personalității care pot fi operaționalizate în funcție de condițiile mediului pedagogic de referință (de exemplu, resursele educației / instruirii *formale-nonformale-informale)* şi de particularitățile de vîrstă şi individuale ale elevului, studentului etc.

Conținutul specific educației de gen reflectă două coordonate definitorii care vizează raportarea omului la societate (*educarea cetățenilor sensibili la gen)* şi la sine *(educarea persoanei libere de stereotipuri de gen, flexibile, dispuse spre relații de parteneriat în relații interpersonale).* Analiza celor două coordonate, cu valoare de repere orientative, presupune identificarea elementelor specifice, predominante, care susțin însă interdependența şi complementaritatea lor, realizabile în timp şi spațiu.

Educația de gen are un conținut preponderent social, exprimîndu-se la nivel de interferență cu „noile educații". Educația individuală de gen are conținut determinat, în mod preponderent, prin raportarea omului la sine. Evoluția acestor conținuturi asigură un ansamblu de achiziții obiectivate sub forma unor „virtuți personale" (responsabilitate, auto-management, respect şi suport față de persoane de alt gen etc.) şi sociale (atitudini civice: politice de gen, naționale de gen, umaniste etc.).

Avînd în vizor finalitatea educației de gen – formarea culturii parteneriale de gen, am propus invocarea a două variabile de bază în scopul identificării nivelului de formare a culturii de gen: sensibilitatea la gen şi competență de gen, propunînd *Modelul tehnologic* al acesteia (Figura 11).

În viziunea noastră, *sensibilitatea la gen* reprezintă capacitatea persoanei de a percepe şi înțelege mesajele de gen, de a reacționa la orice discriminare pe criteriu de gen în vorbire, literatură, mass-media, comportamentul celor din jur, capacitatea de a stabili relații de parteneriat şi colaborare constructivă cu persoanele de acelaşi şi de alt gen, fără a-şi pierde propria identitate de gen şi fără a afecta autonomia identității de gen a altor persoane.

Avînd în vizor necesitatea abordării complexe /integre de formare a sensibilității la gen a educabilului /formabilului, în scopul coordonării mai eficiente a procesului menționat, propunem, în acelați timp, specificarea dimensiunilor formative ale acesteia şi anume: componenta cognitivă (capacitatea de dobîndire a cunoştințelor relevante), componenta afectiv-morală (capacitatea de formare a atitudinilor şi sentimentelor relevante, valorilor de gen), componenta comportamentală (abilitățile, relațiile, comportamentele prin prisma de gen).

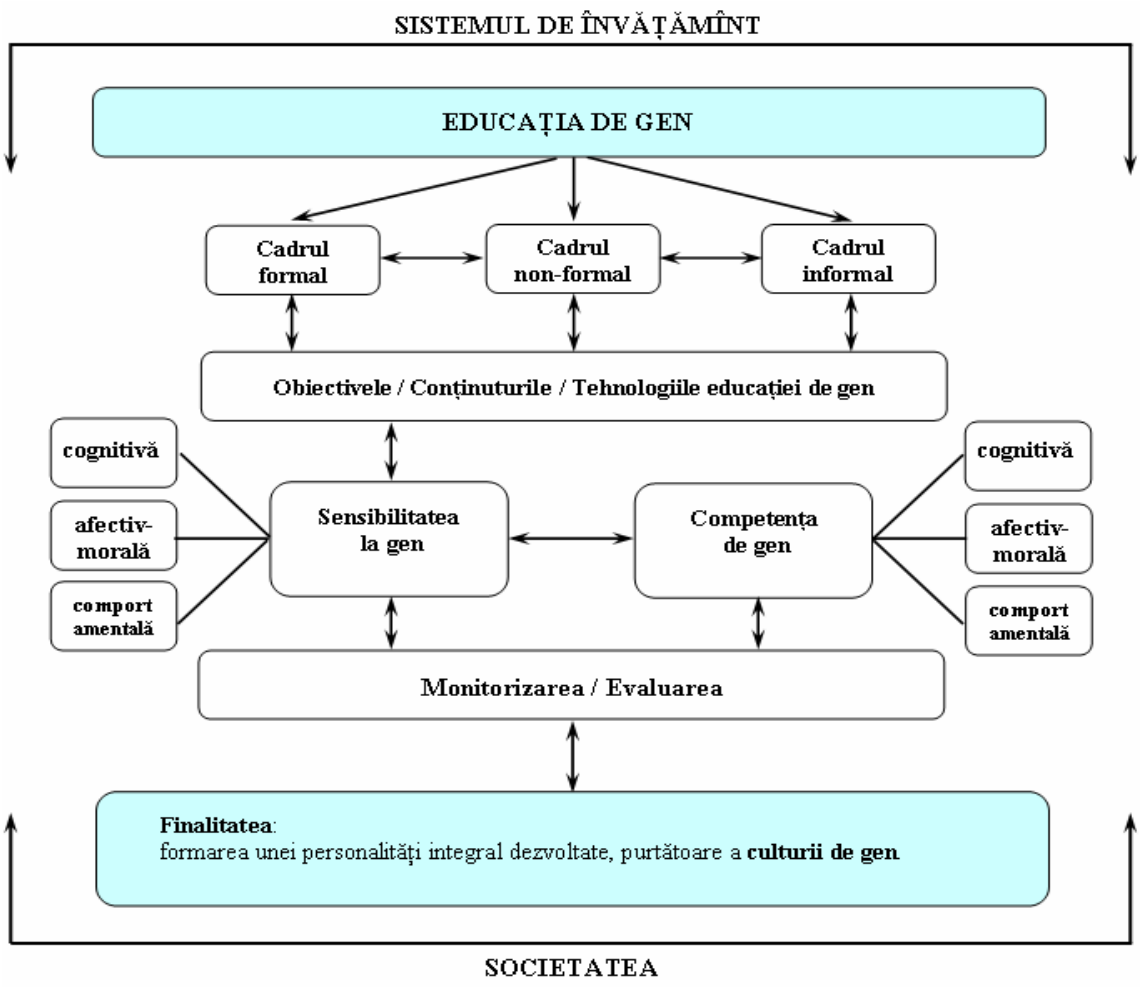

Figura 11. Modelul tehnologic al educației de gen

Aşadar, fundamentul sensibilității la gen se constituie din:

- Dobîndirea cunoştințelor:

- referitoare la conceptele-cheie (gender / gen, egalitatea de gen, dimensiunea de gen a
- educației, a familiei ş.a.)
- asupra conceptului egalității genurilor în contextul drepturilor omului
- conştientizarea propriei identități de gen etc.

- Cultivarea atitudinilor şi valorilor de gen:

- respect față de persoanele de alt gen
- atitudine pozitivă față de parteneriate / colaborare de gen
- acceptare şi toleranță vizavi de trebuințele specifice de gen ale altor persoane
- apreciere şi respect față de valorile de gen etc.

- Formarea abilităţilor şi comportamentelor:

- de a percepe şi înţelege mesajele de gen, inclusiv «textul ascuns» din perspectivă de gen în practica de toate zilele (în vorbire, literatură, mass-media, comportamentul celor din jur)
- de a stabili relaţii de parteneriat de gen
- de a evita / depăşi / rezolva situaţiile de conflict şi discriminare pe criteriu de gen
- de a colabora constructiv cu oamenii, fără a-şi pierde identitatea de gen, şi fără a dezarmoniza autonomia identităţii de gen a altor persoane etc.

Astfel, considerăm sensibilizarea la gen în calitate de temelie sau prim pas în formarea competenţelor de gen. Sensibilizarea la gen se poate realiza într-un timp mai scurt de instruire/formare şi în cadrul unor forme mai puţin formalizate. Formarea competenţei de gen constituie un proces continuu şi de lungă durată, care necesită dobîndirea cunoştinţelor multilaterale, atitudinilor şi abilităţilor specifice privind domeniul egalităţii genurilor, care se prezintă drept parte componentă a competenţelor profesionale ale specialiştilor.

În literatura de specialitate găsim multiple abordări şi clasificări ale competenţelor persoanelor: competenţe europene cognitive, sociale, afective [234, p.111]; competenţe generale şi specifice [69, p.9]; competenţă culturală, psihopedagogică, psihoafectivă, morală, managerială [234, p.111] etc. Avînd drept reper teoretic şi metodologic abordările specialiştilor în domeniu [L.Antonesei, E.Joiţa, I.Vali *apud* 234; O.Dandara, A.Spinei, 69 etc.] propunem *abordarea competenţei de gen* în calitate de sistem dinamic de atribute (cunoştinţe şi aplicarea acestora, atitudini, valori şi responsabilităţi) care descriu finalitatea de studiu sau modalitatea în care educabilul /formabilul va reuşi să aplice cunoştinţele obţinute şi să valorizeze valorile de gen la sfîrşitul programului de formare profesională.

Considerăm că *competenţa de gen* se referă la capacitatea persoanei de a înţelege şi valorifica esenţa egalităţii de gen în contextul drepturilor omului şi libertăţilor fundamentale, de a conştientiza problemele de gen cu care se confruntă societatea, capacitatea de a include dimensiunea de gen în activitatea sa profesională şi viaţa privată, capacitatea de a construi strategii vitale şi scheme comportamentale alternative culturii patriarhale dominante.

Aderăm la ideea lui В.Созаев, care afirmă că competenţa de gen, în calitate de parte componentă a competenţei culturale, este o caracteristică indispensabilă a unei personalităţi dezvoltate [346]. Ignorarea acestei componente poate duce la formarea persoanelor cu concepţii deformate referitoare la dezvoltarea umană.

Sistemul de competenţe de gen propus include componenta cognitivă, componenta afectiv-morală, componenta comportamentală, avînd în vizor contextul formării profesionale şi nevoia de manifestare a comportamentului specialistului [69, p.9]. Componenta cognitivă a competenţei de gen vizează acumularea informaţiilor relevante, conştientizarea esenţei teoriei şi conceptelor în materie de egalitate a genurilor şi semnificaţiei acestora în plan profesional şi personal, precum şi a capacităţilor de cunoaştere dobîndite informal prin experienţă. În acest sens se propune:

- Dobîndirea cunoştinţelor:

- asupra construcţiei sociale a relaţiilor de gen
- referitoare la diversitatea istorică şi culturală a sistemelor de gen şi a idealurilor de gen, a «feminităţii şi masculinităţii» la diferite popoare şi epoci diferite
- privind procesul şi mecanismul de socializare de gen a fetelor şi băieţilor / resocializare de gen a femeilor şi bărbaţilor
- privind mecanismele de formare, menţinere, replicare şi diminuare a discriminărilor pe criteriu de gen etc.

Componenta afectiv-morală a competenţei de gen presupune demonstrarea anumitor atitudini şi valori de gen profesionale şi personale. În acest sens se propune:

- Formarea atitudinilor şi valorilor de gen:

– atitudine non-sexistă /non-violentă /partenerială etc.
– apreciere şi respect a femeilor /bărbaţilor din perspectiva calităţilor personale şi capacităţilor profesionale
– aprecierea muncii productive şi neproductive a bărbaţilor, femeilor (valorificarea celei casnice)
– respect faţă de feminitate /masculinitate „confortabile" persoanelor din perspectivă socială
– respectul drepturilor persoanei la individualitatea autoexprimării identităţii de gen
– atitudine responsabilă pentru comportamentele de gen în viaţa publică şi privată etc.

Componenta comportamentală a competenţei de gen vizează deprinderile sau capacităţile de utilizare a cunoştinţelor şi de aplicare a valorilor de gen acumulate în viaţa publică (profesională) şi privată (personală), asigurarea corelării acestora. În acest sens se propune:

- Formarea abilităţilor:

- de a percepe şi înţelege identitatea de gen a altor persoane

- de a analiza din perspectiva de gen realitatea în contextul transformărilor sociale radicale
- de a transforma influenţele stereotipurilor de gen, prin valorificarea practicilor pozitive de relaţii şi comportamente de gen
- de a elabora politici publice şi strategii de dezvoltare sectorială, comunitară, naţională
- de a include dimensiunea de gen în activitatea publică şi privată
- de complementaritate modernizată (prin diviziunea muncii parteneriale)
- de a actualiza, de a construi strategii vitale şi scheme comportamentale alternative culturii patriarhale dominante etc.

În contextul cadrului conceptual abordat am propus un model de formare la studenţi –viitorii pedagogi şi psihologi a competenţelor de gen în cadrul învăţământului universitar. Abordînd competenţa profesorului ca fiind „abilitatea comportării sale într-un anume fel într-o situaţie pedagogică" [I.Vali, 234, p.110], a fost elaborat *Modulul operaţional al formării competenţei de gen a pedagogilor în procesul formării profesionale iniţiale* (figura 12).

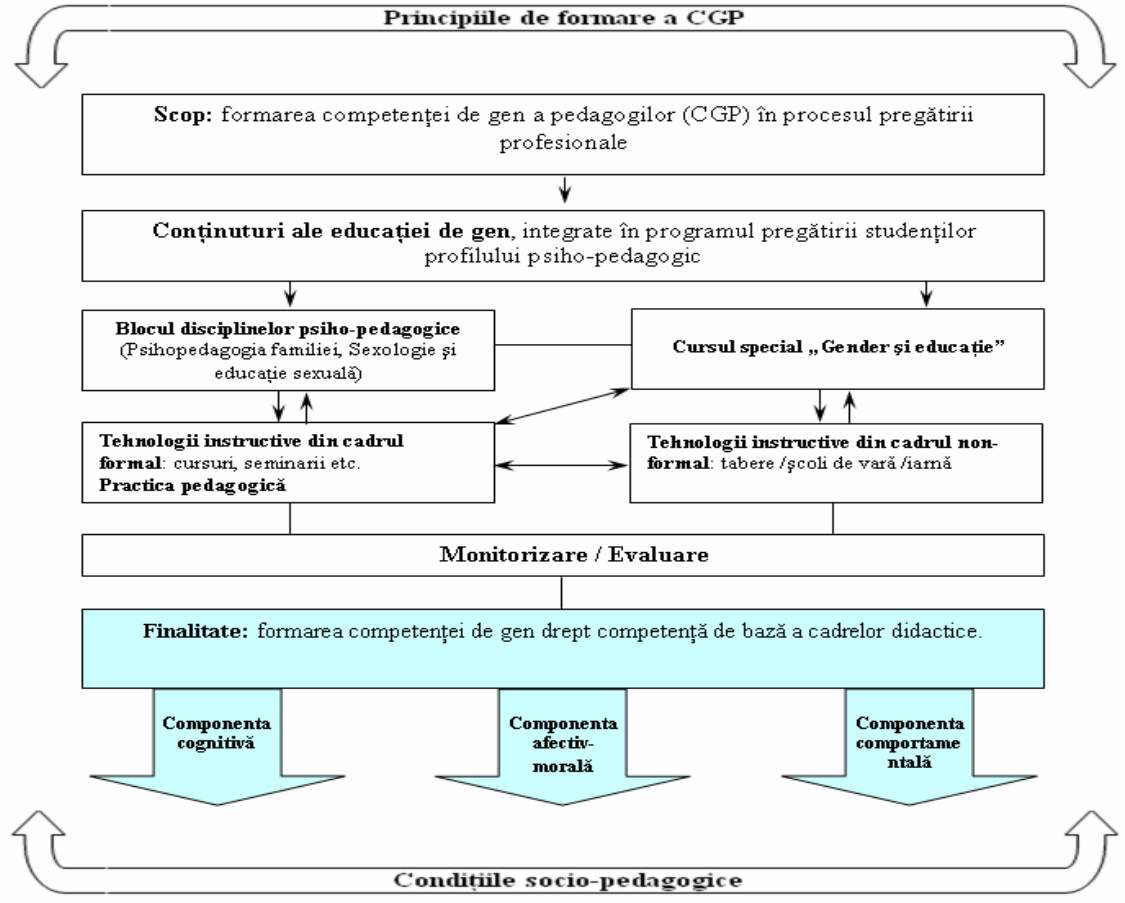
Principiile de formare a CGP
Scop: formarea competenţei de gen a pedagogilor (CGP) în procesul pregătirii profesionale
Conţinuturi ale educaţiei de gen, integrate în programul pregătirii studenţilor profilului psiho-pedagogic
Blocul disciplinelor psiho-pedagogice (Psihopedagogia familiei, Sexologie şi educaţie sexuală)
Cursul special „Gender şi educaţie"
Tehnologii instructive din cadrul formal: cursuri, seminarii etc. Practica pedagogică
Tehnologii instructive din cadrul non-formal: tabere /şcoli de vară /iarnă
Monitorizare / Evaluare
Finalitate: formarea competenţei de gen drept competenţă de bază a cadrelor didactice.
Componenta cognitivă
Componenta afectiv-morală
Componenta comportamentală
Condiţiile socio-pedagogice

Figura 12. Modulul operaţional al formării competenţei de gen a pedagogilor în procesul formării profesionale iniţiale

Figura respectivă elucidează unele componente structurale ale Modelului tehnologic al educației de gen şi interacțiunea acestora avînd drept scop formarea competențelor de gen cu componentele cognitivă, afectiv-morală şi comportamentală ale cadrelor didactice. În viziunea noastră *componenta cognitivă* constituie un sistem de cunoştințe cu privire la formarea identității de gen a tinerilor şi conştientizarea acesteia, procesul şi mecanismele de socializare de gen a fetelor şi băieților, construcția sociala a relațiilor de gen, abordarea sistemului de învățămînt prin prisma de gen; mecanismele de formare, menținere şi diminuare a stereotipurilor de gen etc.

Componenta afectiv-morală presupune demonstrarea anumitor atitudini şi valori de gen în plan psiho-pedagogic profesional şi personal: conştientizarea propriului rol de gen în educarea tinerei generații, demostrarea atitudinii non-sexiste /non-violente /parteneriale de gen în activitatea didactico-managerială, tratament egal a fetelor şi băieților în procesul de învățămînt, neacceptarea discriminării pe criteriu de gen în educație şi alte domenii, apreciere şi respect a femeilor /bărbaților din perspectiva calităților personale şi capacităților profesionale-ca modele profesionale pentru copii, respect față de feminitate/masculinitate acceptate de persoane din perspectivă socială, atitudine responsabilă pentru comportamentele de gen în viața publică şi privată etc.

Componenta comportamentală vizează deprinderile sau capacitățile de utilizare a cunoştințelor de gen şi de aplicare a valorilor de gen acumulate în activitatea psiho-pedagogică, care prevăd: abilități de analiza din perspectiva de gen a sistemului educațional, de transformare a influențelor stereotipurilor de gen în educație prin valorificarea practicilor pozitive de relații şi comportamente parteneriale de gen, de includere a dimensiunii de gen în activitatea didactico-managerială, asigurarea climatului sensibil la gen în instituția /structura de învățămînt, de a elabora, monitoriza, implementa strategii educaționale sensibile la gen etc.

Procesul de formare a competențelor de gen a fost asigurat la două niveluri: prin intermediul disciplinei speciale „Gender şi educație" (30 ore) şi blocul disciplinelor psiho-pedagogice (psihopedagogia familiei, sexologie şi educație sexuală; în listă pot fi incluse psihologia şi pedagogia generală, psihologia vîrstelor, istoria psihologiei şi istoria pedagogiei ş.a.). Tehnologiile de instruire propuse de noi şi aplicate în cadrul disciplinei „Gender şi educație" au inclus cursuri, seminarii, traininguri etc., acestea fiind completate cu practica pedagogică a studenților.

Considerăm că funcționalitatea modelului propus poate fi asigurată prin aplicarea *principiilor formării competenței de gen a pedagogilor* (CGP):

- principiul diversificării conținuturilor şi tehnologiilor de formare a CGP luînd în considerație particularitățile de gen ale educabililor;
- principiul integrării interdisciplinare a conținuturilor şi tehnologiilor formării CGP;

- principiul corespunderii tehnologiilor educației de gen legităților formării profesionale a personalității;
- principiul valorificării experiențelor de gen personale ale educaților;
- principiul respectării şi valorificării dimensiunii de gen în procesul de învățământ.

În procesul elaborării şi aplicării modelului am dedus necesitatea *asigurării unor condiții pedagogice* optime în scopul asigurării eficienței modelului, după cum urmează integrarea dimensiunii de gen în pregătirea profesională a cadrelor didactice şi manageriale; luarea în considerare a particularităților de gen ale studenților la organizarea procesului de învățământ; elaborarea componentei procesual-tehnologice de includere a dimensiunii de gen în practica pedagogică; organizarea monitorizării formării CG a studenților.

Respectiv, ca finalitate am presupus *formarea competenței de gen drept competență de bază* a cadrelor didactice, constituită din sistemul de cunoştințe acumulate referitoare la esența dimensiunii de gen în învățământ, abilități de includere a aspectelor de gen în organizarea procesului de studii, comportamente responsabile de gen în condițiile sistemului de învățământ.

Abordarea conceptuală şi metodologică a educației de gen prezentate anterior permite formularea unot idei strategice.

Educația de gen reprezintă, aşadar, demersul educativ social, orientat spre formarea-dezvoltarea personalității fetelor şi băieților, ce include ansamblul de relații, influențe şi acțiuni în vederea realizării eficiente a rolurilor sociale multifuncționale.

Validarea valorică a ideilor expuse a condus spre noi considerații teoretico-aplicative, constatînd că *fundamentele teoretice şi metodologice ale educației de gen vor fi pertinente ca domeniu distinct al pedagogiei de gen dacă se constituie ca paradigmă educațională cu caracter teoretico-aplicativ* prin:

- valorizarea genului drept element fundamental al educației de gen;
- determinarea şi structurarea valorilor de gen în contextul valorilor umane fundamentale;
- abordarea instituției de învățământ prin prisma de gen;
- determinarea actorilor educației de gen prin prisma parteneriatelor sensibile la gen;
- elaborarea componentelor structurale ale *paradigmei educației de gen*:
    - a Modelului pedagogic al EG în plan formal-nonformal-informal,
    - a Modelului transdisciplinar al EG în contextul noilor educații;
    - a Modelului tehnologic al EG;
    - a Codului deontologic de gen al pedagogului.

În felul acesta, putem afirma că *paradigma educației de gen reprezintă ansamblul de modele interconexe, centrate pe formarea sensibilității la gen a persoanelor, pe de o parte, şi formarea competenței de gen a specialiştilor, pe de altă parte, organizate în baza principiilor generale ale învățării şi abordării de gen a educației, a caracteristicilor psiho-fiziologice şi sociale ale individului, avînd drept finalitate constituirea culturii de gen, exprimată prin relații de parteneriat, nondiscriminare şi respect reciproc.* Esența Paradigmei EG este reflectată în Figura 13.

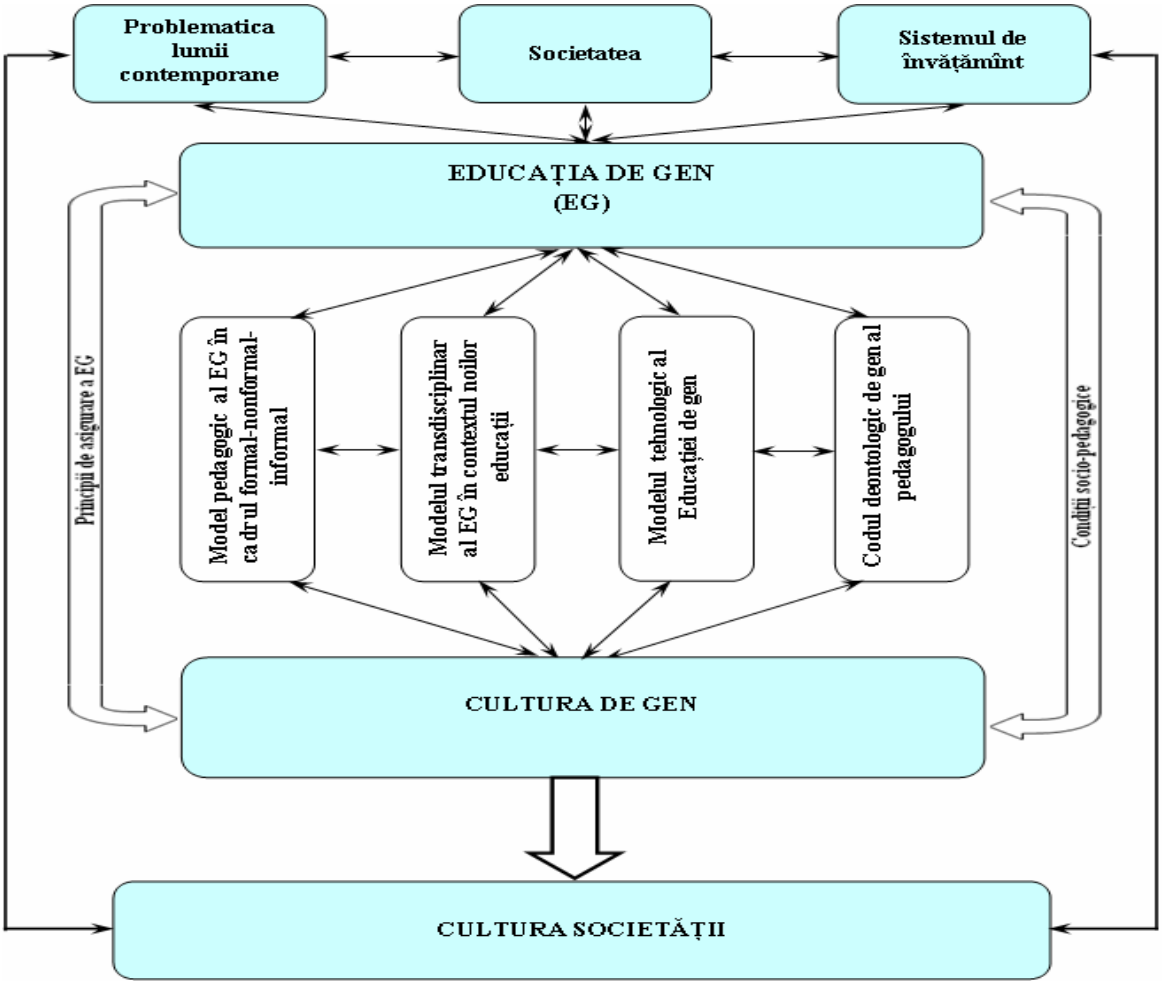
Problematica lumii contemporane
Societatea
Sistemul de învățământ
EDUCAȚIA DE GEN (EG)
Model pedagogic al EG în cadrul formal-nonformal-informal
Modelul transdisciplinar al EG în contextul noilor educații
Modelul tehnologic al Educației de gen
Codul deontologic de gen al pedagogului
Principii de asigurare a EG
Condiții socio-pedagogice
CULTURA DE GEN
CULTURA SOCIETĂȚII

Figura 13. Paradigma educației de gen

Astfel, educația de gen reprezintă practic un răspuns la comanda socială, condiționată politic, economic, psiho-social şi pedagogic, după cum am menționat mai sus. Realizarea paradigmei educației de gen, în viziunea noastră, este condiționată de influența mai multor factori, primordiali fiind următorii: problematica lumii contemporane (PLC), în cadrul căreia EG se prezintă în calitate de deziderat al „noilor educații"; societatea, care înaintează comanda socială de formare a culturii de gen; particularitățile funcționării sistemului de învățămînt, care creează condiții favorabile /nefavorabile de organizare a educației de gen (ansamblul condițiilor socio-psiho-pedagogice).

Educația de gen se bazează pe principiile fundamentale care vizează procesul educațional, prin luarea în considerare a specificului de gen. În acest sens, considerăm că funcționalitatea Paradigmei educației de gen poate fi asigurată prin respectarea următoarelor *principii* specifice:

- principiul tratamentului egal al fetelor şi băieților;
- principiul corelării şi continuității axiologice între educația de gen şi „noile educații";
- principiul valorificării experiențelor şi trăirilor de gen ale educabililor;
- principiul unității valorilor umane fundamentale, valorilor naționale, valorilor de gen;
- principiul respectării egalității de gen la nivel personal şi societal;
- principiul corelării optime a aspectelor psiho-fiziologice şi de gen, social-politice, cultural-spirituale ale educației.

În acelaşi timp, propunem specificarea condițiilor pedagogice, crearea cărora facilitează substanțial desfăşurarea EG: asigurarea unui cadru legal /normativ educațional adecvat; instituționalizarea educației de gen în sistemul de învățământ; asigurarea parteneriatelor educaționale sensibile la gen; dezvoltarea bazei ştiințifico-metodice a educației de gen; integrarea dimensiunii de gen în pregătirea profesională a pedagogilor etc.

4.2.5. Parteneriate educaționale sensibile la gen

Realizarea eficientă a educației de gen poate fi asigurată în interiorul unei rețele complexe de actori educativi în colaborare strînsă unul cu altul. Prin urmare, putem conchide că educația contemporană nu este monopolizată nici de şcoală, nici de familie [*apud* 64], reieşind din faptul că procesul educațional, fiind mult mai amplu, rezidă în transmiterea intergenerațională a unui sistem cultural de valori, inclusiv valori de gen.

Trebuie să menționăm faptul că parteneriatul educațional reflectă o relație calitativă a agenților sociali care devin parteneri în cîmpul educației [63; 271]. Relevante, în acest sens, sunt specificările lui S. Cristea [76] referitoare la parteneriatul educațional în calitate de:

- angajament într-o acțiune comună negociată;
- aport de resurse, de schimbări, de contacte, de rețele asociate în termeni constructivi;
- prestare de servicii realizate de agenții sociali;
- acord de colaborare mutuală între partenerii egali care lucrează împreună pentru realizarea scopului;
- cadru instituțional de rezolvare a unor probleme comune, prin acțiuni coerente, plecînd de la definirea obiectivelor-cadru cu repartizarea clară a responsabilităților şi a procedeelor de evaluare (într-un spațiu şi timp delimitat).

Prin urmare, parteneriatul educațional devine un factor socio-psiho-pedagogic important de optimizare a relațiilor dintre toți actorii implicați în procesul educațional în vederea realizării

educației de gen (EG) numai atunci cînd se ține cont de calitatea interacțiunilor menționate şi calitatea rezultatelor. În schema de mai jos este prezentat *modelul Parteneriatelor educaționale sensibile la gen* prin prisma conexiunilor şi acțiunilor specifice fiecărui actor (Figura 14).

În contextul celor prezentate mai sus considerăm că numai în parteneriat cu şcoala, cluburile, asociațiile părinteşti, studențeşti, profesorale, comunitatea etc. pot fi promovate, explorate şi valorificate mesaje consecvente referitoare la egalitatea de gen. Diferite tipuri de activități extra-curriculare pot ajuta copiii /tinerii, care au fost supuşi practicilor discriminatorii pe criteriu de sex, să-şi depăşească problemele, pot susține băieții şi fetele să învețe bine la şcoală, să se integreze în viața comunității şi societății.

Considerăm că implicarea într-o formă sau alta a structurilor /actorilor menționați în procesul educației de gen necesită o specificare a atribuțiilor specifice ale acestora în dependență de mandat/status/posibilități, după cum urmează.

Astfel, reprezentanții organelor decizionale din sistemul educațional trebuie:

- Să introducă dimensiunea de gen în toate politicile publice, în primul rînd, în politicile educaționale.
- Să asigure faptul că dezvoltarea curriculumului implică consultanța tuturor nivelurilor societății referitor la egalitatea de gen şi că deciziile adoptate nu vor duce la marginalizarea, discriminarea fetelor şi băieților.
- Să dezvolte şi să implementeze standarde de calitate şi egalitate în educație.
- Să introducă dimensiunea de gen în statistică şi în standardele profesionale.
- Să asigure aplicarea acțiunilor concrete pentru a elimina violența şi hărțuirea sexuală din instituțiile de învățămînt.
- Să asigure ca problematica în materie de egalitate de gen să fie inclusă în programele educaționale.
- Să dezvolte capacitățile cadrelor didactice şi a managerilor din educație la capitolul dat.
- Să asigure monitorizarea procesului respectării egalității de şanse a fetelor şi băieților în educație.
- Să asigure evaluarea planificării şi alocărilor bugetare adresate domeniului de asigurare a egalității de gen.

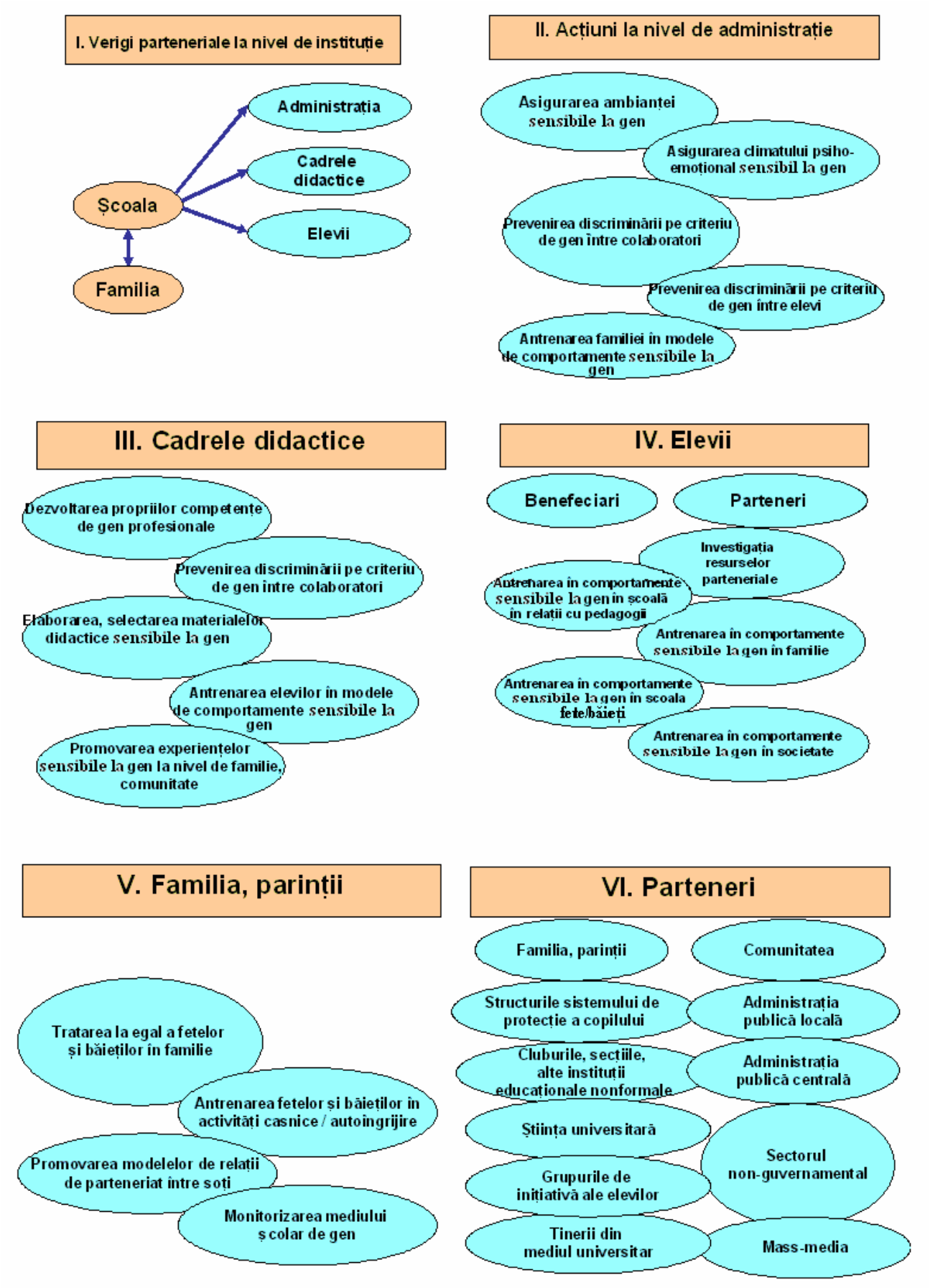
I. Verigi parteneriale la nivel de instituție
Administrația
Cadrele didactice
Școala
Elevii
Familia
II. Acțiuni la nivel de administrație
Asigurarea ambianței sensibile la gen
Asigurarea climatului psiho-emoțional sensibil la gen
Prevenirea discriminării pe criteriu de gen între colaboratori
Prevenirea discriminării pe criteriu de gen între elevi
Antrenarea familiei în modele de comportamente sensibile la gen
III. Cadrele didactice
Dezvoltarea propriilor competențe de gen profesionale
Prevenirea discriminării pe criteriu de gen între colaboratori
Elaborarea, selectarea materialelor didactice sensibile la gen
Antrenarea elevilor în modele de comportamente sensibile la gen
Promovarea experiențelor sensibile la gen la nivel de familie, comunitate
IV. Elevii
Benefeciari
Parteneri
Investigația resurselor parteneriale
Antrenarea în comportamente sensibile la gen în școală în relații cu pedagogii
Antrenarea în comportamente sensibile la gen în familie
Antrenarea în comportamente sensibile la gen în scoala fete/băieți
Antrenarea în comportamente sensibile la gen în societate
V. Familia, părinții
Tratarea la egal a fetelor și băieților în familie
Antrenarea fetelor și băieților în activități casnice / autoingrijire
Promovarea modelelor de relații de parteneriat între soți
Monitorizarea mediului școlar de gen
VI. Parteneri
Familia, părinții
Comunitatea
Structurile sistemului de protecție a copilului
Administrația publică locală
Cluburile, secțiile, alte instituții educaționale nonformale
Administrația publică centrală
Știința universitară
Sectorul non-guvernamental
Grupurile de inițiativă ale elevilor
Tinerii din mediul universitar
Mass-media

Fig. 14. Schema parteneriatelor educaționale sensibile la gen

Directorii de şcoală şi profesorii trebuie:

- Să se informeze despre politicile pentru egalitate de gen / să dezvolte competenţe de gen.
- Să dezvolte o strategie la nivel de şcoală pentru asigurarea echitabilităţii de gen, ajustînd în acest sens sistemul de predare şi învăţare.
- Să înveţe a depista stereotipurile de gen şi să contribuie la modificarea acestora; să valorizeze valorile de gen în cultura şcolii şi a profesorilor.
- Să fie antrenaţi în analiza /expertiza de gen a materialelor didactice, utilizarea limbajului non-sexist în şcoală şi comunitate.
- Să contribuie la stabilirea relaţiilor non-discriminatorii, prevenirea discriminării pe criteriu de gen între colaboratori şi la nivel de comunitate.
- Să contribuie la antrenarea elevilor în modele de comportamente sensibile la gen, prevenirea discriminării pe criteriu de gen între elevi.
- Să asigure antrenarea familiei în modele de comportamente sensibile la gen.
- Să asigure promovarea experienţelor sensibile la gen la nivel de familie, comunitate.
- Să asigure în instituţii un climat fizic şi informaţional sensibil la gen.
- Să încurajeze implicarea bărbaţilor în sistemul educaţional etc.

Părinţii trebuie:

- Să asigure tratamentul egal al fetelor şi băieţilor în familie.
- Să asigure antrenarea fetelor şi băieţilor în activităţi casnice / de autoîngrijire.
- Să contribuie la promovarea modelelor de relaţii de parteneriat între soţi.
- Să monitorizeze climatul de gen şcolar.

Partenerii/membrii comunităţii trebuie:

- Să aibă un interes activ în învăţarea copiilor şi să se asigure că mediul şcolar este sensibil la gen.
- Să joace un rol important şi activ în managementul resurselor educaţionale, să se asigure că acestea sunt folosite pentru beneficiul echitabil şi al fetelor şi al băieţilor.
- Să contribuie la promovarea în societate a modelelor de relaţii de parteneriat între bărbaţi şi femei în viaţa publică şi privată.
- Să monitorizeze climatul de gen în instituţiile de învăţămînt şi în comunitate etc.

4.3. Concluzii:

1. Fundamentarea pedagogiei de gen în calitate de domeniu important al ştiinţelor educaţiei, în baza legităţilor şi strategiilor educaţionale generale şi specifice de gen, poate contribui la

studierea şi valorificarea în mod adecvat a procesului socializării de gen şi de formare a culturii de gen.

2. Educația de gen reprezintă un instrument important de introducere a dimensiunii de gen în dezvoltarea societății şi realizării egalității genurilor. Fundamentarea teoretică şi metodologică a *Paradigmei educației de gen,* având drept componente structurale: Modelul pedagogic al EG în cadrul formal-nonformal-informal, Modelul transdisciplinar al EG în contextul noilor educații; Codul deontologic de gen al pedagogului; Modelul tehnologic al EG constituie un aport semnificativ la dezvoltarea pedagogiei de gen.
3. Conştientizarea necesității egalității genurilor nu se produce în mod automat, prin introducerea unor disciplini. Este necesar de a revedea prin prisma de gen conținutul curriculumului şi a materialelor didactice la toate treptele de învățământ, în special de a introduce aspectul de gen în pregătirea profesională inițială şi continue a cadrelor didactice. Dezvoltarea sensibilității la gen a elevilor, părinților, a cadrelor didactice şi formarea competenței de gen a studenților – viitorilor pedagogi, psihologi, constituie unul din elementele centrale ale paradigmei educației de gen.
4. În acelaşi timp, sunt necesare modificări la nivel de cadru legislativ-normativ, realizarea programelor de sensibilizare la gen a populației şi prin implicarea activă a mass-media, promovarea modelelor de parteneriat şi respect între genuri, fortificarea familiei, reevaluarea rolurilor tradiționale de gen în familie şi viața publică.

V. VALIDAREA EXPERIMENTALĂ A PARADIGMEI EDUCAȚIEI DE GEN ÎN REPUBLICA MOLDOVA

5.1. Desing-ul experimentului pedagogic

5.1.1. Metodologia experimentării paradigmei educației de gen

Nivelul de dezvoltare actual al studiilor de gen peste hotare şi în Moldova permite tratarea abordării de gen în calitate de direcție teoretică specială în ştiințele socio-umane, direcție orientată spre formarea şi asigurarea unei politici a egalității de şanse pentru crearea condițiilor de autorealizare a persoanei în diverse domenii ale practicii sociale, indiferent de sexul acesteia. Abordarea de gen oferă o şansă reală de a reevalua consecințele funcționării şi dezvoltării culturii patriarhale, de a schimba sistemul existent al diferențierii sociale şi inegalității pe criteriu de sex.

Este cunoscut faptul că în sistemul de învățământ superior activitatea de bază a profesorilor este concentrată în două direcții: predarea şi activitatea ştiințifică. De aici reiese necesitatea de a găsi modalități de aplicare a cunoştințelor privind problematica de gen în realizarea direcțiilor de activitate menționate. Pot fi evidențiate următoarele direcții de diseminare a cunoştințelor de bază a teoriei gender în procesul predării pedagogiei şi psihologiei în şcoala superioară:

- în cadrul disciplinelor pedagogice şi psihologice de bază
- în cadrul cursurilor speciale destinate problemelor de gen
- la organizarea lucrului ştiințific al studenților.

În contextul celor expuse mai sus realizarea egalității genurilor în educație nu în ultimul rînd depinde şi de însăşi colaboratorii din domeniu, cadre didactice, profesori, educatori ş.a. Rolul cheie al acestora este de a contribui la constituirea pozițiilor, valorilor, atitudinilor tinerei generații, reieşind din conceperea proceselor sociale în desfăşurare şi ideilor contemporane, inclusiv referitor la egalitatea genurilor. Introducerea dimensiunii de gen în educație va crea condiții pentru cultivarea sensibilității şi competenței de gen, va crea posibilități de dezvoltare liberă a potențialului elevilor şi studenților şi al pedagogilor.

Antrenarea cadrelor didactice în domeniul vizat se poate realiza prin două modalități:

- formarea competențelor de gen ale studenților–viitorilor pedagogi în cadrul instituțiilor de învățământ superior,
- cultivarea sensibilității de gen a cadrelor didactice în cadrul cursurilor de reciclare / perfecționare profesională.

Cadrul metodologic al experimentării este determinat de principiul unității teoriei şi practicii [64; 115; 150 etc.], abordării de gen a sistemului educațional [271; 337; 369; 220 etc.), de sinteza caracteristicilor conceptului educației pe parcursul vieții [R.Dave, *apud* 181] etc.

Reieşind din caracterul conceptual şi operaţional al paradigmei expuse anterior, experimentarea a fost realizată la două niveluri:

a) *Teoretico-metodologic* – expertizarea paradigmei educaţiei de gen

b) *Formativ* – experimentarea programelor /modulelor educaţionale de gen în cadrul grupurilor ţintă: studenţi, elevi, cadre didactice, părinţi, masteranzi.

Experimentul formativ a fost conceput în baza paradigmei educaţiei de gen prin utilizarea unor componente obiective ale procesului de învăţare – programul /modulul eucaţional.

Materialele-suport privind programele /modulele educaţionale au fost elaborate prin analiza diferitelor surse bibliografice privind: teoria construirii sociale a genului [J.Scott, 201; О.Воронина, 265 etc.); teoria schemei de gen [S.Bem, 258]; specificul constituirii pedagogiei de gen [Л.Штылева, 369; О.Ключко, 271; О.Шнырова, 366]; principiile analizei de gen a sistemului educaţional [O.-D.Ştefănescu, 156; О.Воронина, 270]; formarea identităţii de gen [И.Кон, 315; M.Secui, 202]; aplicarea metodelor de cercetare şi evaluare a interesului, atitudinii [L.Poştan, 181 etc.], teoria curriculumului [V.Guţu, 115; S.Cristea, 67 etc.] etc.

În calitate de variabile independente ale experimentului pedagogic a fost utilizat a) *programul educaţional pentru studenţi; b)modulul de formare pentru cadrele didactice; c) module educaţionale pentru elevi şi părinţi, masteranzi.* În calitate de variabile dependente am propus:

- interesul-atitudine a educabililor/formabililor faţă de paradigma educaţiei de gen;
- nivelul de sensibilitate la gen (prin nivelul de cunoştinţe, atitudini, comportamente);
- nivelul de competenţe de gen (prin nivelul de cunoştinţe, atitudini, comportamente);
- nivelul de stereotipizare prin valorificarea caracteristicilor identităţii de gen;
- nivelul de autoapreciere a educabililor/formabililor;
- strategiile de comportament în situaţii de conflict a educabililor/formabililor.

Drept repere de bază au servit următoarele teze:

- Prin intermediul educaţiei societăţile transmit roluri şi norme, cunoştinţe şi competenţe. Sistemele educative trebuie să confere responsabilităţi analoge băieţilor şi fetelor şi să preia sarcina anulării inerţiilor existente în problema genurilor.
- Promovarea valorilor de gen şi a comportamentelor nondiscriminatorii şi nonviolente constituie temelia stabilirii relaţiilor constructive, bazate pe parteneriat, între fete şi băieţi, femei şi bărbaţi într-o societate democratică.
- Formarea culturii de gen, a relaţiilor care exclud violenţa pe criteriu de gen, agresivitatea, discriminarea, influenţează benefic sănătatea fizică şi psihică a bărbaţilor şi femeilor, care respectiv poate duce la întărirea stabilităţii sociale în stat.

- Interesul manifestat, în cadrul diferitor activități, de cadrele didactice sau de alți actori ai sistemului educațional față de diverse aspecte privind educația de gen în instituțiile de învățământ constituie o condiție favorabilă pentru introducerea dimensiunii de gen în sistemul de învățământ.
- Educația de gen este orientată spre a ajuta elevii să se simtă confortabil în şcoală şi să depăşească problemele socializării, a căror parte componentă este autoidentificarea copilului ca băiat sau fată. Respectiv, este necesară corecția influenței stereotipurilor de gen în favoarea manifestării şi dezvoltării vocațiilor personale ale individului.
- Transformările sociale radicale impun nevoia elaborării unor modele ale educației de gen în scopul cultivării sensibilității, competenței de gen a tinerilor, eliminării stereotipurilor de gen şi formării comportamentelor nondiscriminatorii şi nonviolente, care constituie temelia formării unei culturi de gen, bazate pe parteneriat.

Ipoteza experimentului pedagogic. Pornind de la premisa că educația de gen a tinerilor studioşi şi a cadrelor didactice este:

- afectiv determinată de experiențele educaționale anterioare şi de nevoile actuale,
- stimulată de cerințele, nevoile şi / sau standardele social-profesionale,
- influențată negativ de normele sociale stereotipizate de gen,
- se sprijină pe structurile afective, cognitive şi acționale ale educatorului şi educabilului,

presupunem că paradigma educației de gen va fi eficientă dacă:

- se va baza pe valorizarea valorilor de gen în contextul valorilor umane fundamentale,
- se va orienta spre cunoaşterea şi valorizarea propriei identități de gen, conştientizarea mecanismelor de formare a sensibilității şi competenței de gen a persoanei, acestea servind drept modalitate de armonizare a relațiilor cu sine şi cu cei din jur,
- se va axa pe formarea sensibilității la gen a tinerilor /părinților şi competența de gen a specialiştilor în calitate de componente ale culturii parteneriale de gen,
- vor fi elaborate şi implementate strategii corespunzătoare prin introducerea discursului de gen în formele, metodele, instrumentele de educație, relațiile dintre educatori-educabili,
- va fi creat climatul sensibil la gen în instituțiile de învățământ,
- vor fi stabilite şi valorificate parteneriate sensibile la gen,
- vor fi identificate mecanismele de apariție şi reproducere a stereotipurilor de gen, dezvoltate abilități de depistare şi diminuare a impactului acestora asupra autorealizării şi dezvoltării persoanelor, confortul psiho-social.

Respectiv, aceasta poate deveni o precondiție de formare a unei personalități integral dezvoltate, cu un grad înalt de sensibilitate la gen, orientată spre relații de parteneriat, nondiscriminare şi respect reciproc, care formează temelia culturii de gen.

În scopul *validării teoretico-experimentale a componentelor structurale ale Paradigmei educației de gen* au fost selectate elementele mai importante, incluzînd:

- curriculumul /modulele educaționale:
  - curriculumul pentru învățămîntul universitar pentru studenții ciclului Psiho-pedagogic – viitori pedagogi /psihologi (axat pe formarea competențelor de gen) (anexa 5);
  - programul-modul educațional pentru cadrele didactice (axat pe sensibilizarea la gen) (anexa 6);
  - modulul educațional pentru părinți (axat pe sensibilizarea la gen) (anexa 7);
  - modulul educațional pentru elevi (axat pe sensibilizarea la gen) (anexa 8);
  - modulul educațional pentru masteranzii de la "Drept" (axat pe sensibilizarea la gen) (anexa 9);
- obiectivele şi conținuturile educaționale
- tehnologiile de educare- formare-evaluare în domeniul vizat
- indicatorii de gen.

Scopurile etapei experimentale:

1. Validarea teoretică a Paradigmei educației de gen prin expertizarea acesteia la nivel de sistem educațional din trei perspective: în calitate de instrument de educare a tinerilor şi formare a adulților; în calitate de una din „noile educații"; în calitate de mecanism de influențare a politicilor publice.
2. Validarea praxiologică a Paradigmei educației de gen prin experimentarea programului /modulelor educaționale la nivelul tinerilor (în cadrul instituțiilor de învățămînt) şi modulelor educaționale la nivelul adulților (inclusiv prin aplicarea la stagiile de perfecționare profesională de scurtă durată).

Stabilirea eşantionului:

- 240 de studenți: 120 tinere şi 120 tineri; 120 din localitățile rurale şi 120 din localitățile urbane;
- 40 de masteranzi la specializarea în Drept (USM), care practică activitatea didactică: 20 femei şi 20 bărbați;
- 200 cadre didactice: 100 femei şi 100 bărbați; 100 din localitățile rurale şi 100 din localitățile urbane;

- 200 elevi: 100 fete şi 100 băieţi; 100 din localităţile rurale şi 100 din localităţile urbane;
- 200 părinţi: 100 femei şi 100 bărbaţi; 100 din localităţile rurale şi 100 din localităţile urbane.

Experimentul pedagogic formativ a fost realizat la Universitatea de Stat din Moldova, în cadrul Facultăţii Istorie şi Psihologie, Masteratului la Drept USM, în cadrul Institutului de Ştiinţe ale Educaţiei, liceului „Ion Creangă" (Chişinău), liceului „Dm.Cantemir" (Edineţ), şcolilor generale din s.Drepcăuţi şi s.Plop-Ştiubei (Briceni), şcolii internat (Cahul), liceului „A.Mateevici" (Căuşeni) şi alte instituţii, în cadrul proiectelor educaţionale ale „Gender-Centru".

Programul/modulele de formare au fost validate în baza aplicării următoarelor instrumente:

- Chestionarului de evaluare iniţială (pre-curs) şi finală (-post curs) (anexa 10)
- Testului S.Bem, versiunea adaptată (anexa 11)
- Chestionarului sintetic complex (anexa 12)
- Metodei „autobiografice de gen" (p.209 a lucrării)
- Testului de apreciere a comportamentelor în situaţie de conflict (Thomas) (anexa 13)
- Testului de autoapreciere Dembo-Rubinştein (varianta Prihojan) (anexa 14)
- Chestionarului de evaluare a Paradigmei educaţiei de gen (anexa 15)
- Chestionarului pentru determinarea competenţelor de gen ale studenţilor (anexa 16)
- Chestionarului pentru determinarea sensibilităţii la gen a cadrelor didactice (anexa 17)
- Chestionarului pentru determinarea sensibilităţii la gen a masteranzilor (anexa 18)
- Chestionarului pentru determinarea sensibilităţii la gen a părinţilor (anexa 19)
- Chestionarului pentru determinarea sensibilităţii la gen a elevilor (anexa 20)
- Analizei de gen a materialelor didactice (p.209-210 a lucrării).

Rezultatele aplicării instrumentelor menţionate au fost sintetizate şi au constituit temelia determinării nivelului de sensibilitate la gen şi competenţă de gen a participanţilor la experimentul pedagogic în baza chestionarelor respective, elaborate de noi (anexele 16-20).

Calendarul experimentării: activităţile de experimentare au fost realizate în perioada septembrie 2004 – iunie 2007.

Asigurarea condiţiilor de experimentare:

I. La stabilirea nivelului de validitate a expertizei pedagogice a Paradigmei EG s-a ţinut cont de următoarele caracteristici ale metodei [*apud* 181]:

- este un emiţător de informaţii cantitative iniţiale şi este utilizată în cazurile cînd se atestă insuficienţă de mijloace relevante;
- valorifică posibilităţile euristice, permiţînd realizarea evaluării fenomenului cercetat în baza cunoştinţelor, competenţelor, experienţei personale;
- rezultatele grupului de experţi pot conţine, inevitabil, o doză de subiectivism.

II. La organizarea experimentului formativ am reieşit din faptul că acesta este determinat de trei factori care influenţează învăţarea: persoana care învaţă, contextul în care învaţă şi procesul de învăţare.

Pentru asigurarea condiţiilor unitare, standardizate ale experimentului formativ s-au realizat demersuri privind controlul influenţei diferitelor variabile:

a) au fost analizate reprezentările /nivelul de cunoştinţe în materie de gen ale educabililor /formabililor din perspectiva teoriilor gender, a socializării de gen, a învăţării sociale ş.a.;
b) au fost identificate evoluţia atitudinilor şi abilităţilor referitoare la gen în cadrul aplicării programului / modulelor educaţionale;
c) a fost realizat experimentul de constatare pentru a identifica nivelul de stereotipizare de gen a educabililor /formabililor, a determina corelaţia dintre acesta şi nivelul de autoapreciere /stil de rezolvare a conflictelor;
d) în urma aplicării programului /modulelor educaţionale, pentru a stabili nivelul de eficienţă ale acestora, a fost identificată evoluţia nivelului de stereotipizare de gen a educabililor /formabililor, determinată corelaţia dintre acesta şi nivelul de autoapreciere/stil de rezolvare a conflictelor;
e) a fost identificat specificul de lucru cu grupurile – ţintă în cadrul programului /modulelor educaţionale;
f) a fost determinat specificul elaborării şi implementării programelor /modulelor de formare ale adulţilor în materie de gen;
g) a fost realizată validarea programului /modulelor educaţionale propuse şi reactualizarea acestora;
h) evaluarea iniţială şi finală a variabilelor propuse a fost efectuată în baza chestionarelor şi testelor-tip.

5.1.2. Validarea Paradigmei educaţiei de gen ca un construct teoretic prin metoda expertizei pedagogice

Etapele de expertiză:

- constituirea grupului de experţi
- elaborarea descriptorilor de evaluare
- elaborarea chestionarului de evaluare
- realizarea evaluării.

În primul rînd, a fost format grupul de experţi, selectaţi în baza următoarelor caracteristici: competenţe psiho-pedagogice şi de gen, interes, experienţă de participare la programe

experimentale. În cadrul procedurii de formare a grupului de experți au fost selectate următoarele persoane:

1. Expertul A – doctor în pedagogie/manager şcolar;
2. Experta B – doctor în psihologie/expertă în gen;
3. Experta C – doctor în litere/expertă în gen;
4. Experta D – doctor-habilitat în economie, profesor universitar/expertă în gen;
5. Experta E – pedagog şcolar, diriginte.

Înaintea procedurii de expertiză am discutat cu fiecare expert în scopul asigurării faptului înțelegerii identice de către aceştea a obiectivelor şi criteriilor de evaluare a paradigmei (anexa 15).

Criteriile de evaluare a Paradigmei educației de gen:

1. Nivelul de argumentare a concepției Paradigmei (din perspectiva socială, politică, economică, pedagogică).
2. Validitatea aspectelor psiho-pedagogice ale Paradigmei (corespunderea teoriilor psiho-sociale referitoare la formarea/conştientizarea identității de gen, autoaprecierii prin prisma de gen etc.; teoriilor cu privire la construcția socială a genului; teoriilor socio-pedagogice privind socializarea de gen a persoanelor la diferite vîrste etc.).
3. Validitatea modelului formativ-organizațional al Paradigmei (componentele structurale ale paradigmei).
4. Validitatea modelului formativ al Paradigmei în contextul „noilor educații".
5. Validitatea modelului formativ al Paradigmei în calitate de mecanism de influențare a politicilor publice.

Analiza statistică şi interpretarea rezultatelor expertizei Paradigmei educației de gen

Criteriile de evaluare au fost expuse în patru compartimente. Fiecare compartiment a inclus un număr de criterii de bază şi, respectiv, cîte doi descriptori marcați cu „a" şi „b". Pentru fiecare criteriu au fost propuse variante de răspuns. Scala de apreciere propusă a cuprins punctajul între 1 (cel mai mic) şi 10 (cel mai mare). Rezultatele expertizei sunt reflectate în tabelul 23:

Nr.	Numărul descriptorului	Simbolul descriptorului	Exp.I	Exp.II	Exp.III	Exp.IV	Exp.V
I.	**Nivelul de argumentare a concepției paradigmei**						
1.1.	Concepția paradigmei reflectă prevederile metodologice ale concepției pedagogiei de gen	1.1.a. în mare măsură 1.1.b.în măsură mică	9	10	9	10	10
1.2.	Concepția paradigmei este argumentată din	1.2.a. în mare măsură	9	10	10	10	10

	punct de vedere social, politic, economic, pedagogic	1.2.b.în măsură mică					
		Total: 97 puncte					
II. Validitatea aspectelor psiho-pedagogice ale paradigmei							
2.1.	Reperele teoretice şi practice, axiologice propuse corespund teoriilor psiho-sociale referitoare la identitatea de gen; teoriilor gender cu privire la construcţia socială a genului; teoriilor sociopedagogice a socializării de gen etc.	2.1.a. în mare măsură 2.1.b.în măsură mică	9	10	9	10	*9*
2.2	Variabilele propuse a sensibilizării de gen şi a competenţei de gen pot forma temelia constituirii culturii de gen	2.2.a. în mare măsură 2.2.b.în măsură mică	9	9	9	10	10
		Total: 94 puncte					
III. Validitatea modelului formativ-organizaţional al paradigmei EG							
3.1	Conţinuturile şi interacţiunea compo-nentelor structurale ale paradigmei asigură funcţionalitatea eficientă pedagogică şi socială a acesteia	3.1.a. în măsură mare 3.1.b.în măsură mică	9	10	9	9	10
3.2.	Explorarea indicatorilor de monitorizare a climatului de gen în instituţia de învăţământ asigură funcţionalitatea eficientă pedagogică şi socială a acesteia	3.2.a. în măsură mare 3.2.b.în măsură mică	10	9	9	10	10
		Total: 95 puncte					
IV. Validitatea modelului formativ al paradigmei în contextul „noilor educaţii”/ politicilor publice							
4.1.	Aplicarea principiului unităţii şi continuităţii axiologice între EG şi „noile educaţii” poate realiza interrelaţionarea şi corelarea acestora, asigurînd funcţionalitatea paradigmei	4.1.a. în mare măsură 4.1.b.în măsură mică	9	9	9	9	10
4.2.	Educaţia de gen, fiind	4.2.a. în mare măsură	9	9	10	10	9

	instrument important al socializării de gen şi formării culturii parteneriale de gen a cetăţenilor, în special a tinerilor, poate influenţa politicile publice.	4.2.b.în măsură mică					
		Total: 93 puncte					

Tabelul 23. Rezultatele expertizei paradigmei EG

Valoarea maximă acumulată poate fi de 400 puncte (8x50).

Valoarea minimă acumulată poate fi de 40 de puncte.

Valoarea medie este calculată potrivit formulei: $= V_{max} + V_{min} / Nr._{disc.}$

400+40/ 8 = 55

Paradigma va fi validă, dacă va acumula 55+1 puncte.

Pentru calcularea punctajului mediu, am aplicat următoarea formulă:

(Cr.I+Cr.II+C.III+Cr.IV)/5 sau

(97 + 94 + 95 + 93)/5 = 75,8 puncte.

Metodica utilizată permite realizarea evaluării Paradigmei EG la nivelul probabilităţii convenţionale nu mai jos de 0.8, fapt acceptabil pentru cercetările pedagogice.

Astfel, în rezultatul expertizei pedagogice a Paradigmei EG, am constatat validitatea ei teoretico-metodologică şi socială. Analiza descriptorilor expertizei denotă următoarele:

- concepţia Paradigmei EG reflectă prevederile metodologice ale concepţiei pedagogiei de gen;
- concepţia paradigmei este argumentată din punct de vedere social, politic, economic, pedagogic;
- reperele teoretice şi practice, axiologice ale paradigmei corespund teoriilor psiho-sociale referitoare la identitatea de gen; teoriilor cu privire la construcţia socio-culturală a genului; teoriilor socio-pedagogice a socializării de gen etc.);
- conţinuturile şi interacţiunea componentelor structurale ale paradigmei asigură funcţionalitatea eficientă pedagogică şi socială a acesteia;
- aplicarea principiului unităţii şi continuităţii axiologice între educaţia de gen şi „noile educaţii" poate realiza inter-relaţionarea şi corelarea acestora, asigurînd funcţionalitatea paradigmei;
- educaţia de gen, fiind un instrument important al socializării de gen şi formării culturii parteneriale de gen a cetăţenilor, în special a tinerilor, poate influenţa politicile publice.

Aşadar, aplicarea Paradigmei educaţiei de gen la diferite niveluri şi trepte de învăţământ, la fel în cadrul programelor de formare continuă, sporeşte eficienţa procesului educaţional.

5.1.3. Validarea praxiologică a Paradigmei educaţiei de gen

*Etapele experimentului***:**

I. Elaborarea programului educaţional adresat studenţilor şi modulelor educaţionale pentru cadrele didactice, masteranzi, elevi şi părinţi.

II. Aplicarea programului /modulelor:

a. evaluarea iniţială a interesului-atitudinii faţă de problematica egalităţii de gen a educabililor /formabililor;
b. evaluarea iniţială a cunoştinţelor, atitudinilor, abilităţilor în materie de gen
c. evaluarea iniţială a nivelului de stereotipizare de gen şi compararea cu nivelul de autoapreciere /stilul de rezolvare a conflictelor a educabililor /formabililor;
d. evaluarea finală a cunoştinţelor, atitudinilor, abilităţilor în materie de gen;
e. evaluarea finală a nivelului de autoapreciere /stilul de rezolvare a conflictelor a educabililor /formabililor raportate la diminuarea stereotipurilor de gen;
f. evaluarea dinamicii sensibilităţii şi competenţei de gen a persoanelor participante la experimentul pedagogic

III. Validarea programului / modulelor educaţionale.

IV. Formularea concluziilor şi reactualizarea programului /modulelor educaţionale.

I. ***Elaborarea programului educaţional pentru studenţi şi a modulele educaţionale pentru cadrele didactice, masteranzi, elevi şi părinţi*****.**

În cadrul experimentului pedagogic au fost elaborate şi validate programul educaţional pentru studenţi (anexa 5), modulele educaţionale pentru cadrele didactice (anexa 6), părinţi (anexa 7), elevi (anexa 8) şi masteranzi (anexa 9).

Programul este proiectat după principiul modular. Conţinutul programului şi metodele de formare sunt adecvate rezultatelor aşteptate (obiectivelor de referinţă) privind învăţarea şi oferă educabililor /formabililor posibilitatea de a participa activ la procesul de învăţare şi de feedback în raport cu propriile performanţe. Finalităţile propuse sunt definite la nivelul interferenţei cunoştinţelor, atitudinilor şi abilităţilor academice şi sociale.

După cum a fost menţionat anterior, programul în ansamblu şi activităţile din cadrul trainingurilor şi seminarelor realizate au avut drept scop formarea persoanelor sensibile /competente de gen. În acest sens sensibilitatea la gen şi competenţa de gen pot fi interpretate din două perspective: a) în calitate de niveluri de dezvoltare a educabililor /formabililor şi b) în calitate de produse ale educaţiei de gen. Delimitarea şi concretizarea acestora poate facilita procesul de instruire /educare, ţinînd cont de aspiraţiile, competenţele, posibilităţile şi necesităţile educabililor /formabililor. De exemplu, la nivel de relaţii interpersonale (în special de cuplu /familie) este

necesară manifestarea sensibilității la gen a persoanelor. La nivel de activitate profesională, în special ce ține de elaborarea şi implementarea politicilor publice, strategiilor de dezvoltare comunitară şi națională, internațională în mod obligatoriu se impune competența de gen a persoanelor respective. Delimitarea etapelor şi, respectiv, a produselor educației de gen permite organizarea cît mai eficientă a procesului educațional: proiectarea obiectivelor operaționale, selectarea metodelor şi conținuturilor corespunzătoare. Astfel, în cadrul unui curs integrat instituționalizat există mai multe oportunități de realizare a obiectivelor propuse, în special axate pe formarea competenței de gen a studenților. În cadrul trainingurilor /orelor de clasă pot fi realizate doar unele componente orientate asupra formării sensibilității la gen a persoanelor instruite.

Componentele de bază ale programului se axează pe:

- conştientizarea ideii egalității genurilor;
- conştientizarea şi depăşirea stereotipurilor de gen;
- determinarea propriei identități de gen şi realizarea confortului psiho-social al persoanelor implicate în experimentul pedagogic;
- conştientizarea şi transformarea stilurilor de rezolvare a conflictelor;
- formarea sensibilității la gen a cadrelor didactice, părinților, elevilor, masteranzilor
- formarea competenței de gen a studenților-viitori pedagogi şi psihologi.

Înțelegerea abordărilor educaționale la care ne raportăm atunci cînd concepem activitățile reprezintă o etapă premergătoare realizării activităților propuse. Educația de gen implică educația pentru schimbare, în plan personal şi social. Aceasta se referă la dezvoltarea competenței tinerilor de a fi cetățeni activi, care participă la promovarea şi apărarea drepturilor femeilor/fetelor şi bărbaților/băieților în comunitățile în care trăiesc. Organizarea eficientă a procesului educației de gen necesită valorificarea unor momente importante:

- se porneşte de la ceea ce participanții cunosc deja, de la opiniile şi experiențele lor de gen, care le va oferi posibilitatea de a căuta şi descoperi împreună idei şi experiențe noi;
- se încurajează valorificarea experienței de gen personale (prin metoda autobiografică de gen), care facilitează conştientizarea propriei identități de gen şi a problemelor socio-culturale legate de aceasta;
- se încurajează participarea şi a fetelor şi a băieților la discuții şi învățarea interpersonală;
- se încurajează fetele şi băieții să transpună ceea ce au învățat în acțiuni simple care să demonstreze faptul că resping injustiția, inegalitatea şi ideea de încălcare a drepturilor unuia din genuri etc.

Din perspectiva acestor considerații trebuie să specificăm faptul că cel mai important lucru este ca participanții să conştientizeze problemele în materie de egalitate de gen, să fie preocupați de acestea şi să fie capabili să acționeze în favoarea schimbării situațiilor discriminatorii şi sexiste. Activitățile ce vizează educația de gen promovează cooperarea, participarea, învățarea prin experiență, stabilirea relațiilor de parteneriat. Cunoştințele referitoare la egalitatea genurilor în contextul drepturilor omului sunt importante, dar nu şi suficiente. Este necesar ca tinerii să dobîndească o înțelegere profundă a modului în care realizarea egalității de gen decurge din necesitățile acestuia şi a motivelor pentru care ei trebuie să susțină în practică principiul menționat. De exemplu, tinerii care nu au o experiență directă legată de discriminările de gen /hărțuire sexuală /violență în familie, pot gîndi ca aceasta este o problema care nu îi priveşte. Din perspectiva educației de gen, această poziție este inacceptabilă, întrucît şi bărbații şi femeile au responsabilitatea de a proteja drepturile persoanelor de alt gen, în pofida tradițiilor patriarhale existente. Principiul respectării egalității genurilor se referă la valorile democratice, la respect şi toleranță, iar competențele generale şi atitudinile pot fi formate efectiv numai într-un mediu şi printr-un proces care promovează aceste valori.

II.Aplicarea programului / modulelor educaționale

2.1. *Specificul de aplicare a programului /modulelor educaționale*

În cadrul experimentului formativ s-a reuşit aplicarea diverselor modalități de educare / formare de gen, avînd în vizor particularitățile de vîrstă şi condițiile instituționale: program educațional integral instituționalizat; training; program de formare de scurtă durată.

2.1.1. În felul acesta, drept grup țintă de bază pentru validarea paradigmei au fost selectați *studenții* de le specialitatea cu profil psiho-pedagogic, unde s-a reuşit instituționalizarea educației de gen (USM, Catedra Ştiințe ale Educației), acestora fiindu-le propus *cursul de bază „Gender şi educație”*. În cadrul acestui curs s-a reuşit combinarea tuturor cerințelor psiho-pedagogice față de disciplinele educaționale.

Elemente importante de motivare a studenților în favoarea tematicii de gen:

- la nivel profesional: formarea profesională pentru a face față cerințelor actuale ale pieței muncii, educației de gen revenindu-i şi rolul de a răspunde presiunilor diviziunii şi schimbărilor la nivelul pieței muncii;

- la nivel personal: înțelegerea mecanismelor /dezvoltarea abilităților de construire a relațiilor de parteneriat şi respect reciproc în familie.

În contextul cadrului conceptual abordat am propus drept finalitate a cursului universitar formarea la studenți – viitorii pedagogi şi psihologi a competențelor de gen cognitive, morale şi comportamentale. După cum a fost menționat anterior, procesul de formare a competențelor de gen

a fost asigurat la două niveluri: prin intermediul disciplinei speciale „Gender şi educaţie” (30 ore) şi blocul disciplinelor psiho-pedagogice (psihopedagogia familiei, sexologie şi educaţie sexuală; în listă pot fi incluse psihologia şi pedagogia generală, psihologia vîrstelor, istoria psihologiei şi istoria pedagogiei ş.a.). Tehnologiile de instruire au fost operaţional divizate în două grupuri: aplicate în cadrul disciplinei „Gender şi educaţie” (tehnologii instructive din cadrul formal: cursuri, seminarii, traininguri etc.), acestea fiind completate cu practica pedagogică a studenţilor. În cadrul practicii pedagogice studenţii au avut posibilitatea în mod aplicativ să valorizeze cunoştinţele acumulate în materie de egalitate a genurilor, să observe procesul de transformare a atitudinilor /relaţiilor /comportamentelor de gen a fetelor şi băieţilor în urma activităţilor realizate cu aceştia la orele de dirigenţie, să aplice indicatorii de gen în analiza materialelor didactice şi a instituţiei de învăţămînt. Pe parcurs s-a confirmat şi influenţa absolut pozitivă asupra cunoştinţelor şi abilităţilor studenţilor implicarea acestora în diverse acţiuni publice la subiectul vizat (conferinţe de presă, campanii informaţionale etc.), participarea acestora, în măsura posibilităţilor, la tabere /şcoli de vară în materie de egalitate de gen sub diverse aspecte.

2.1.2. În scopul asigurării abordării educaţiei de gen în sistem am recurs la aplicarea *modulelor educaţionale la nivel de cadre didactice, masteranzi, elevi şi părinţi*. Lucrul cu grupurile ţintă menţionate s-a axat pe formarea sensibilităţii la gen, acesta fiind determinat de timpul de scurtă durată a intervenţiilor educaţionale. Activitatea de sensibilizare la gen a cadrelor didactice a fost orientată în două direcţii: aplicarea modulelor în materie de gen în cadrul programului de perfecţionare a cadrelor didactice la IŞE (cadrul formal); valorizarea subiectului egalităţii de gen în educaţie în cadrul seminarelor /trainingurilor (cadrul nonformal) în cadrul proiectelor educaţionale ale „Gender-Centru”, UNFPA.

Programul de sensibilizare la gen a pedagogilor, masteranzilor şi părinţilor ca persoane adulte se sprijină pe unele demersuri metodologice specifice:

- Succesul învăţării adulţilor depinde, în mod esenţial, de factorii cum ar fi stimularea interesului, intensitatea învăţării, disponibilitatea pentru învăţare, conştiinţa învăţării (Lowe), voinţa de a învăţa, presiunea socială pentru învăţare, angajarea personală şi societală (Dave), interesele, atitudinile formabilului (Kidd), contextul învăţării şi tehnologiile didactice [*apud* 181].
- Cadrele didactice reprezintă grupul populaţiei economic active, care trebuie să se formeze continuu pentru a face faţă cerinţelor actuale ale pieţei muncii.
- Adulţii deseori invocă un şir de obstacole ale încadrării în activitatea de învăţare: lipsa timpului; responsabilităţile familiale; lipsa banilor; probleme de motivaţie (trebuie să înveţe pentru că au fost forţaţi s-o facă); autoaprecierea joasă.

- În plan psiho-pedagogic adulții învață pentru a avea succes ca profesionist, ca părinte; se bazează pe experiențele anterioare; sunt orientați spre aplicativitate imediată; cu greu acceptă informațiile noi care nu corespund sau contravin sistemelor lor de idei. Învățarea adultului nu este o acumulare, ci o reorganizare sau o restructurare a ceea ce ştie el etc.

2.1.3. Modulul educațional cu privire la educația de gen pentru *masteranzii* specializați în Drept a fost implementat în cadrul disciplinei „Pedagogia învățământului superior" (6 ore). Din perspectivă logică, s-a recurs la metoda includerii dimensiunii de gen în disciplinele de bază de specializare. Avantajul situației se prezintă următorul: cadrul formal de instruire, posibilitatea evaluării cunoştințelor şi abilităților în materie de gen în cadrul evaluării curente a cunoştințelor, posibilitatea de valorizare pe parcurs a subiectului abordat. Ideea a fost în sensibilizarea de gen a specialiştilor din domeniul dreptului care practică activitatea didactică în cadrul învățământului superior. Grupul țintă s-a constituit din 40 de persoane (20 femei şi 20 bărbați), selectate din numărul total de 120 de masteranzi. Drept obstacol în aceste condiții se prezintă faptul că cu acest grup țintă s-a lucrat în cadrul întregului torent de masteranzi, nu rareori simțindu-se o rezistență, dat fiind faptul specificului profesional. Credem că acest lucru se datorează faptului că de la bun început specialiştii în drept în activitatea profesională sunt axați pe subiectul drepturilor omului, celelalte aspecte fiind mai puțin semnificative. Diminuarea „miopiei de gen", sensibilizarea acestora asupra specificului de gen, s-a adeverit a fi o adevărată provocare pentru mulți jurişti.

2.1.4. Antrenarea *părinților* în activități educaționale de gen s-a desfăşurat în condiții restrînse: insuficiență de timp, intervenție ocazională, lipsă de continuitate, motivare scăzută, dificultatea convocării repetate a grupului în aceeaşi componență, imposibilitate de monitorizare a procesului de constituire a comportamentelor sensibile la gen. Modalitatea optimală educațională aplicată s-a adeverit a fi trainingul (3-4 ore), de obicei, în cadrul/după adunarea părinților. Componenta de lucru cu părinții a fost inclusă adițional, pentru facilitarea abordării mai complexe a problemei. În acest sens este oportun de a menționa axarea doar pe sensibilizarea la gen a acestora.

2.1.5. Un loc aparte revine educației *elevilor.* Acest segment a fost inclus în programul formativ adițional, în vederea elaborării strategiilor educaționale prospective. Lucrul de sensibilizare la gen a elevilor s-a desfăşurat în două direcții: prin orele de dirigenție (cadrul formal) şi prin participarea acestora la seminarele /trainingurile (nonformal) în cadrul proiectelor educaționale ale „Gender-Centru", UNFPA.

În contextul temei abordate s-a ținut cont în mod special de faptul că principala dobîndire în adolescență este descoperirea lumii interne [Л.Выготский, 266; И.Кон, 315]. În calitate de cauză principală ce duce la apariția noii formațiuni centrale a autoconştiinței adolescentului este menționată schimbarea situației sociale de dezvoltare, care înaintează noi cerințe față de

comportament, activitate, învățare, sistemul relațiilor cu adulții. Constituirea conştiinţei de sine şi a imaginii relativ stabile a Eu-lui reprezintă unul dintre cele mai importante procese la vîrsta adolescenței, unde unul din elementele importante îl constituie identificarea psihosexuală, adică conceperea apartenenței la un anumit sex [И.Кон, 315]. Adolescenții atribuie o mare importanță gradului de corespundere a lor cu etalonul de "masculinitate" sau "feminitate", deoarece exteriorul este unul din principalele elemente ale imaginii Eu-lui la această vîrstă, el devine şi criteriul de apreciere al relației "corespundere - necorespundere" cu etalonul psiho-sexual.

Perioada pubertății aduce factori anxiogeni proprii, atît prin schimbări hormonale survenite care au proprietăți anxiogene, cît şi prin restructurarea însuşirilor psihice: contradicția între proiectarea sa în viitor ca persoană adultă, anticiparea acestui model susținut de cercul intereselor, trebuințelor şi aspirațiilor sale care se lărgesc mult acum şi mijloacele relativ reduse de a realiza, de a corespunde acestui model.

Analiza aspectelor menționate prin prisma de gen ar permite înțelegerea mecanismelor de constituire a identității de gen a tinerilor. Modalitatea optimală educațională aplicată s-a adeverit a fi ora clasei.

În viziunea noastră, aspectele invocate au influențat într-un mod sau altul desfăşurarea procesului de instruire cu privire la educația de gen a reprezentanților diferitor grupuri țintă, combinarea modalităților de lucru cu conținuturile şi obiectivele specifice. În acelaşi timp aplicarea diverselor instrumente de instruire a permis înțelegerea, selectarea şi modelarea strategiilor de lucru cu diverse categorii de educabili /formabili în condiții educaționale restrînse.

2.2. *Considerațiuni speciale*

- Lipsa dimensiunii de gen, a subiectului dat în curricula şcolare, este un impiediment ca învățătorul să creeze un mediu informațional corespunzător, în deosebi în situațiile cînd administrația instituției preferă metodologia tradițională. În acest caz învățătorul poate introduce schimbări, adaptări în curriculum şi materialele didactice, făcînd trimitere la Legea cu privire la asigurarea egalității de şanse între femei şi bărbați în R. Moldova, Planul național „Promovarea egalității genurilor umane în societate pentru 2006-2009.
- Studiile de gen demonstrează că cadrele didactice deseori nu sunt competente în materie

de egalitatea genurilor, mai mult ca atît, aceştia sunt purtători ai stereotipurilor patriarhale. Respectiv, aceste stereotipuri pedagogii le transmit elevilor în mod conştient sau inconştient. În aceste condiții devine destul de complicat lucrul învățătorului /învățătoarei în paradigma educației de gen, nefiind înțeles de colegii stereotipizați. Contrapuneri pot parveni şi din partea unor părinți tradiționalişti, în special religioşi (ortodocşi, islamişti ş.a). În acest context, se poate face referință la

Constituția Republicii Moldova, legea menționată. Dar primordială este calificarea /competențele în domeniul menționat (dobîndirea cunoştinţelor, dezvoltarea abilităților analizei de gen etc).

- Elevii vin la şcoală deja cu anumite viziuni şi, crescînd într-un mediu social şi cultural concret, aceştia asimilează unele stereotipuri. În procesul maturizării / socializării stereotipurile din inconştiente trec în categoria celor conştientizate. Cu cît elevii devin mai maturi cu atît e mai greu să conştientizeze că acționează în baza unui stereotip şi să încerce corectarea conştientă a acestuia. Experiențele pedagogice demonstrează importanța educației de la vîrste timpurii. În plan ideal educația de gen trebuie începută din instituțiile preşcolare, unde s-ar pune bazele orientărilor de gen corecte, care apoi ar fi dezvoltate şi consolidate în şcoală, aprofundate în plan profesional la nivel de învățămînt superior. Spre deosebire de maturi, copiii sunt mai flexibili, curioşi, mai puțin stereotipizați, nu reacționează atît de bolnăvicios comparativ cu maturii la subiectul relațiilor şi rolurilor de gen. Una din problemele predării tematicii egalității de gen în universități ține de faptul că studenții sunt deja personalități formate, cu stereotipuri constituite, inclusiv şi de gen, care prezintă un obstacol în asimilarea noilor cunoştințe / paradigme.

- Plecînd de la complexitatea realității constatate, trebuie să se țină cont de faptul că la realizarea educației de gen persoanele care doresc să se ocupe de domeniul vizat trebuie să fie singure pregătite pentru a se schimba personal. Studiile de gen creează o altă viziune asupra lumii, asupra rolului personal în societate, asupra relațiilor cu alți oameni, cu reprezentanții de alt gen, fapt ce duce la schimbări serioase în concepția despre lume. Conceptul gender are importanță personificată, perceperea acestuia este legată la oamenii maturi de frămîntări profunde personale, de spargerea dureroasă a stereotipurilor. Şi pentru a schimba atitudinea este nevoie de timp. Persoana trebuie personal să reflecteze şi să trăiască propria experiență de abordare de gen într-un limbaj accesibil şi valori personificate. Şi numai în mod particular îşi poate modifica valorile. Cu atît mai mult, diseminarea ideilor menționate necesită mobilizare internă, conştiientizare şi interiorizare personală: dacă la lecții subiectul va fi discutat într-un mod, iar în afară în alt mod (opus), cei din jur repede vor descoperi falsitatea. Iată de ce este importantă intercorelarea acestor idei, lucru destul de dificil pentru unii specialişti. Altfel pot apărea unele complicații de ordin psihologic.

2.3. *Conştientizarea impactului stereotipurilor de gen*

După cum a fost menționat anterior, stereotipurile de gen sunt o parte componentă a practicilor cotidiene. În viziunea J.Butler întreaga societate este „gender-schematizată" [256]. Drept prim pas în neutralizarea stereotipurilor de gen este conştientizarea acestora. Acest lucru poate fi realizat prin înțelegerea / analiza mecanismelor de acțiune a stereotipurilor de gen.

Stereotipul social determină modalităţile de percepere a fenomenelor sociale de către persoană, la fel şi comportamentul acesteia în diverse situaţii [И.Тупицына, *apud* 337]. Individul tinde mereu să corespundă stereotipului social considerîndu-l drept bază. În calitate de particularitate a stereotipurilor sociale este limitarea subiecţilor în alegerea deciziilor privind situaţiile de viaţă, selectarea strategiilor vitale, deoarece stereotipul social întotdeauna conţine un număr limitat de decizii. Cînd individul, fiind interior de acord cu conţinutul stereotipului, se ciocneşte cu necorespunderea acestuia propriilor aspiraţii şi comportament, el poate trăi un disconfort intern semnificativ. Pe viitor acesta va încerca să evite comportamentele stereotipizate.

Drept aspecte pozitive ale stereotipurilor de gen pot fi menţionate susţinerea înţelegerii reciproce şi colaborarea interpersonală şi intragrup. În viziunea specialiştilor, stereotipurile culturale ar trebui să fie în acelaşi timp şi rigide şi flexibile, pentru a asigura stabilitatea reprezentărilor, pe de o parte, pe de altă parte – să nu stagneze dezvoltarea societăţii [337, p.144]. Stereotipurile de gen pot avea impact negativ asupra autorealizării bărbaţilor şi femeilor, pot deveni obstacol în dezvoltarea individualităţii [M.Miroiu, 98; W.Pollak, 179; И.Клецина, 307; И.Тупицына, apud 337]. Conformarea stereotipurilor de gen deseori este legată de mecanismul de obligativitate. În acelaşi timp autorealizarea şi autoexprimarea sunt imposibile în cazul activităţii bazate pe sentimentul de obligaţiune. În astfel de situaţii nu se ţine cont de interesele personale, se pierde simţul „Eu-lui", se formează supuşenia şi dependenţa individului [337, p.145].

În raport cu această situaţie, experţii indică asupra faptului că şi individul care recunoaşte independenţa sa de stereotipurile de gen le poate urma la nivel subconştient. În aşa fel reprezentările de gen se transformă în profeţie autorealizabile, care constituie convingerea internă, neconştientizată a persoanei, atitudinea / orientarea faţă de unele obiecte sau fapte, realizabile în comportamente reale. Avînd atitudini neconştientizate faţă de propria persoană, individul la exterior se declară independent de stereotipurile de gen, dar totuşi le aduce în viaţă, implementează reprezentări stereotipizate.

Conştientizarea stereotipurilor de gen oferă persoanei posibilitatea de alegere. În orice situaţie vitală subiectul are posibilitatea de alegere a modalităţilor de comportamente, indiferent de faptul pe cît de mult acestea corespund stereotipurilor de gen ale lui.

Avînd drept reper constatările din cadrul investigaţiilor prezentate anterior, care susţin ideea că reprezentările de gen ale pedagogilor sunt dominate de stereotipuri, programul activităţilor a fost axat şi asupra depăşirii acestora. Constituirea sensibilităţii la gen poate fi realizată prin activitate practică de depistare a stereotipurilor de gen.

În vederea atingerii acestui deziderat educabililor /formabililor le-a fost propus un şir de activităţi şi materiale la subiect, strategia de lucru fiind constituită din următoarele etape:

1. *Determinarea nivelului de stereotipizare* / depistarea stereotipurilor prin aplicarea:

- chestionarului S.Bem;
- chestionarului sintetic complex;
- metodei autobiografice / metodei autodiagnosticului psihologic.

2. *Conştientizarea stereotipurilor de gen* prin:

- discutarea rezultatelor obținute din chestionarele aplicate şi metoda autobiografică;
- predarea temelor de curs la subiectul analizat;
- aplicarea activităților: „Lista stereotipurilor", „Ce înseamnă a fi bărbat şi a fi femeie" etc;

3. *Formarea atitudinilor pozitive şi abilităților de depăşire a stereotipurilor* prin:

- predarea temelor de curs la subiectul analizat;
- realizarea activităților practice conform programului: „Avantaje şi dezavantaje de a fi bărbat / femeie" etc.;
- inițiere în metodologia analizei de gen;
- discutarea studiilor de caz etc.

4. *Consolidarea cunoştințelor şi abilităților în domeniu prin:*

- analiza de gen a materialelor didactice;
- analiza de gen a materialelor din mass-media;
- analiza de gen a sistemului educațional;
- proiectarea modelelor educaționale etc.

2.4. Criterii şi metode de lucru / evaluare:

Evaluarea dinamicii interesului-atitudine / nivelului de cunoştințe în domeniu	- Chestionarul de evaluare inițială (pre-curs) şi finală (post-curs)
Determinarea nivelului de stereotipizare a educabililor / formabililor	- Testul S.Bem - Chestionarul sintetic complex - Metoda „autobiografică"
Evaluarea autoaprecierii educabililor / formabililor	- Testul de autoapreciere Dembo-Rubinştein (varianta Prihojan)
Evaluarea stilului de rezolvare a conflictelor	- Testul de apreciere a comportamentelor în situație de conflict (Thomas)
Evaluarea abilităților de gen	- Analiza de gen a materialelor didactice - Metoda „autobiografică"
Autoevaluarea satisfacției de instruire	- Chestionarul de evaluare inițială (pre-curs) şi finală (post-curs)
Evaluarea dinamicii competenței de gen a studenților	- Chestionarul pentru determinarea competenței de gen
Evaluarea dinamicii sensibilității la gen a cadrelor didactice, elevilor, părinților, masteranzilor	- Chestionarul pentru determinarea sensibilității la gen a cadrelor didactice, elevilor, părinților, masteranzilor

Experimentul a fost realizat pe grupe experimentale prin aplicarea următoarei abordări: analiza efectului prin compararea rezultatelor referitoare la cunoştinţele, atitudinile şi abilităţile de gen ale educabililor /formabililor la etapa iniţială şi finală a stagiului de formare.

Pentru verificarea validităţii şi siguranţei chestionarelor a fost aplicată metoda verificării teoretice şi logice a cercetării experimentale / compararea rezultatelor cercetării de faţă cu rezultatele unor cercetări similare [8; 104; 156; 175; 273; 276; 345] etc.

5.2. Analiza cantitativă şi calitativă a rezultatelor experimentului pedagogic

5.2.1. Rezumatele evaluării interesului-atitudine faţă de subiectul educaţiei de gen

În rezultatul aplicării chestionarului pre şi post curs (anexa 10), a chestionarului sintetic complex (anexa 12), au fost obţinute următoarele date ce caracterizează dinamica interesului-atitudinii educabililor / formabililor faţă de învăţare în cadrul programului / modulelor educaţionale (tabelul 24 a, b; figurile 15, 16):

Interes-atitudine Grupa	Înalt	Moderat	Scăzut
A	68%	26%	6.0%
B	31%	56%	13%
C	61%	31%	8.0%
D	5%	68%	27%

Tabelul 24. a) Evaluarea iniţială a nivelului de interes – atitudine

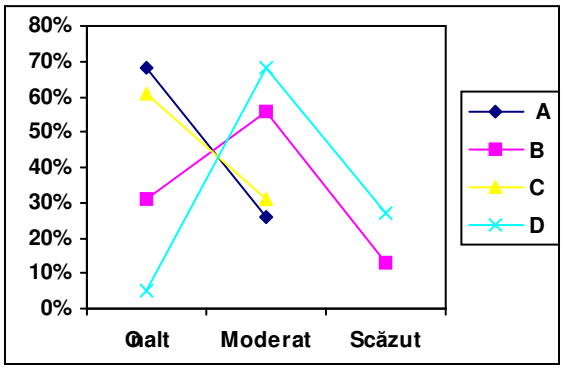

Fig. 15. Diagrama evaluării pre-curs

Subiecţii: Grupul A – studenţii; grupul B – cadrele didactice; grupul C – elevii, grupul D – părinţii.

Interes-atitudine Grupa	Înalt	Moderat	Scăzut
A	85%	13%	2%
B	68%	28%	4%
C	87%	13%	-
D	56%	32%	12%

b) Evaluarea finală a nivelului de interes- atitudine

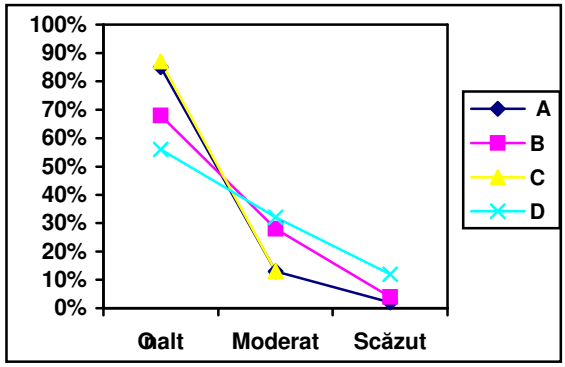

Fig. 16. Diagrama evaluării post-curs

Datele prezentate denotă dinamica pozitivă a interesului-atitudinii faţă de subiectele abordate din partea participanţilor la experimentul pedagogic.

Astfel, se constată următoarea situație. Studenții de la bun început au demonstrat interes sporit față de subiectul abordat, în special în contextul relațiilor interpersonale. La finele cursului 96% din studenți s-au pronunțat în favoarea introducerii educației de gen în instituțiile educaționale.

Înainte de instruirea specială de gen cadrele didactice au demonstrat atitudini diferite față de subiectul egalității de gen, majoritatea avînd rezerve semnificative de ordin organizațional şi metodic referitor la includerea problematicii de gen şi a unor cursuri în materie de gen în programele de învățămînt.

După instruire se atestă o schimbare semnificativă printre pedagogi referitor la conştientizarea importanței şi necesității educației de gen, introducerii dimensiunii de gen în şcoală. Conform anchetei, 68% din pedagogii chestionați au indicat că informațiile şi materialele în materie de gen, furnizate în cadrul orelor, prezintă interes şi le vor fi utile în activitatea de mai departe. S-au exprimat asupra necesității organizării mai multor tipuri de instruire, dar în special privind asigurarea de materiale ştiințifico-didactice specializate pe discipline (istorie, pedagogie, psihologie etc.), dar şi în plan de educație a copiilor, în special la orele de dirigenție.

Datele nu atestă diferențe semnificative privind genul şi mediul de rezidență al formabililor. Doar că pedagogii din localitățile rurale comparativ cu cei din urbane mai frecvent au indicat asupra necesității de instruire şi lipsei materialelor metodice.

Activitățile cu copii în materie de gen, au demonstrat că problematica de gen este foarte actuală pentru elevi, care se află în procesul de constituire a identității de gen. După cîteva ore de discuții şi analize a experiențelor personale de socializare de gen majoritatea au recunoscut că subiectul educației de gen le trezeşte mare interes, că au nevoie de informații mai vaste la acest capitol, care le-ar ajuta să depăşească unele situații de conflict între băieți-fete, să-şi selecteze profesia pe plac, să-şi aranjeze viața personală etc. Pe de altă parte, conştientizarea de către adolescenți a imperfecțiunii relațiilor de gen vine să confirme necesitatea eliminării stereotipurilor de gen şi promovării ideilor privind egalitatea genurilor.

La fel şi părinții, o parte dintre care (68%) de la bun început erau nedumeriți asupra subiectului, la finele trainingului au recunoscut interesul față de tematică, venind cu propuneri de implicare activă a copiilor în activități de aşa gen.

Masteranzii de la drept, demonstrînd interes moderat la începutul activităților, pe parcurs şi-au schimbat atitudinea față de subiectul egalității de gen, demonstrînd un interes crescînd, dar care necesită mai multe intervenții informaționale.

În acest context de idei se conturează rolul concret al actorilor implicați în procesul educațional şi interacțiunea acestora în vederea eficientizării implementării dimensiunii de gen în educație. Interes prezintă rezultatele investigației realizate în scopul studierii opiniei actorilor implicați

în EG. Sondajul a cuprins respondenții implicați în activitățile experimentului pedagogic, pre- (A) şi post-curs (B). (Tabelul 25).

Am avut drept scop să realizăm o investigație constatare pentru a stabili opiniile actorilor care trebuie implicați în educația de gen. După cum observăm din tabel, după instruire practic toți actorii procesului educațional consideră EG *foarte necesară şi necesară.*

Nr. crt.	Întrebările	Eşantionul							
		240 Stud.		200 Cadre did.		200 Părinți		200 Elevi	
1	2	A	B	A	B	A	B	A	B
I	**Importanța EG:**								
1.	Educația de gen este: Foarte necesară	**17,5**	**32,8**	**8,9**	**31,2**	**6,9**	**29,7**	**28,0**	**38,0**
2.	Necesară	**28,9**	**47,9**	**23,1**	**53,5**	**5,1**	**51,0**	**18,0**	**41,0**
3.	Viața îi va învață	**41,6**	**14,3**	**41,0**	**15,3**	**69,2**	**13,0**	**42,0**	**18,0**
4.	Nu este necesară	**12,0**	**5,0**	**26,0**	**-**	**18,8**	**6,3**	**12,0**	**3,0**
II	**Subiecții educației (cine trebuie educat):**								
4.	Copiii de vîrstă preşcolară	**31,6**	**60,4**	**21,0**	**51**	**19,0**	**91,4**	**23,0**	**79**
5.	Elevii	**42,0**	**91,4**	**38,0**	**91**	**39,0**	**100**	**41,0**	**100**
6.	Studenții	**48,3**	**98,2**	**49,0**	**98**	**41,0**	**93**	**42,0**	**98,3**
7.	Părinții (familia)	**36,8**	**78,6**	**19,0**	**93**	**48,0**	**93**	**46,8**	**97,3**
8.	Diriginții şi alte cadre didactice	**49,5**	**85,6**	**52,0**	**83**	**54,1**	**89**	**52,9**	**89,7**
III	**Vîrsta indicată pentru începerea EG:**								
9.	Preşcolară	**21,0**	**62,4**	**28,0**	**33,5**		**91,8**		**90,5**
10.	Şc. mică	**59,0**	**37,6**	**52,0**	**66,5**		**8,2**		**9,5**
11.	Şc. medie (pubertară)	**20,0**	**-**	**10,0**	**-**		**-**		**-**
12.	Şc. mare (adolescent.)	**-**	**-**		**-**		**-**		**-**
IV	**Care modalitate de EG o considerați mai eficientă**								
	În şcoală:								
13.	Obiect de studiu obligatoriu (incl. în plan.înv.)		**28,2**		**19,0**		**42,7**		**34,5**
14.	Includerea subiectelor EG în cadrul altor discipline de învățămînt		**18,8**		**12,0**		**-**		**-**
15.	La orele de dirigenție		**42,0**		**52,0**		**57,3**		**65,5**
16.	Prin îmbinarea diferitor activități extradidactice şi extraşcolare		**11,0**		**17,0**		**-**		**-**
17.	**În universități:**								
18.	Obiect de studiu obligatoriu (incl. în plan.înv.)		**47,0**		**52,5**		**-**		**-**
19.	Includerea subiectelor EG în cadrul altor discipline de învățămînt		**3,0**		**-**		**-**		**-**
20.	Cursuri opționale sau facultative		**50,0**		**49,5**		**-**		**-**
21.	Nu este necesar		**-**		**-**		**-**		**-**
V 22.	**Specificarea necesităților pentru asigurarea EG:** De organizat şedințe/activități formative pentru părinți		**85,6**		**83**		**98,1**		**95,5**
23.	De inclus aspecte ale EG în perfecționarea cadrelor didactice		**83,8**		**76**		**79**		**88**
24.	De inclus aspecte ale EG în pregătirea cadrelor didactice / managerilor scolari		**93,3**		**81**		**96,3**		**98**
25.	De elaborat şi editat materiale didactice pentru cadrele didactice		**94,7**		**85**		**94,1**		**97,6**
26.	De pregătit materiale informative pentru elevi, studenți, părinți.		**82,1**		**73,3**		**100**		**85**

Tabelul 25 Opinii cu privire la Educația de gen

Participanții la experiment au menționat un şir de dificultăți în realizarea educației de gen, condiționate de insuficiența literaturii respective şi necesitatea realizării mai multor sarcini cu un caracter specific, ce presupune anumite competențe pe care le posedă, dar le consideră insuficient dezvoltate. În ceea ce priveşte destinația, tabloul este foarte clar: marea majoritate a celor chestionați percep cert faptul că toți actorii cîmpului educațional au nevoie de cunoştințe şi competențe privind educația de gen.

5.2.2. Evaluarea nivelului de cunoştințe privind egalitatea de gen

Referindu-se la unele concepte cheie, de la bun început majoritatea educabililor/ formabililor au formulat răspunsuri confuze, demonstrînd lacune serioase în materie de egalitate a genurilor. 41% din pedagogi (inclusiv 81% din bărbații chestionați) nu considerau necesar de a specifica egalitatea genurilor, punînd accent pe drepturile omului în calitate de prioritate.

82% din părinți şi 43% din studenții chestionați au interpretat egalitatea genurilor în formula „femeile să fie ca bărbații".

Marea majoritate a persoanelor chestionate nu au putut specifica clar care este relația dintre drepturile / responsabilitățile / oportunitățile femeilor şi bărbaților.

La întrebarea care este cauza că puțini bărbați sunt încadrați în învățămînt, răspunsurile au fost următoarele:

- 23% din pedagogi, 38% din studenți şi 41% din părinți, 24% din masteranzi au indicat că anume femeile trebuie să educe copiii;
- 25% din pedagogi, 42% din studenți şi 45% din părinți, 41% din masteranzi consideră că bărbații trebuie să facă bani;
- 52% din pedagogi, 20% din studenți şi 14% din părinți, 35% din masteranzi au indicat salariile joase în educație.

La capitolul discriminării pe criteriu de sex majoritatea respondenților au demonstat atitudini confuze, fiind nedumeriți de întrebare. După explicarea termenului, la întrebarea dacă există în Moldova discriminare față de femei / bărbați, majoritatea persoanelor chestionate au indicat în majoritatea cazurilor femeile, după cum urmează: 31% din pedagogi, 28% din studenți şi 34% din părinți, 22% din elevi. In schimb bărbații chestionați au atras atenția asupra existenței discriminării anume față de bărbați. Discutarea acestui subiect a confirmat necesitatea schimbării unor accente în abordarea problemelor de gen: de la problemele femeilor spre cele ale ambelor genuri.

La fel, mai multe din persoane au demonstrat o oarecare nedumerire privitor la noțiunea de hărțuire sexuală, dar după specificare au recunoscut existența acesteia, în special femeile. Subiectul

hărțuirii sexuale la locul de muncă şi în instituțiile de învățământ a trezit interes deosebit şi discuții contradictorii.

Abordarea dimensiunii de gen în educație s-a adeverit a fi de la bun început un domeniu slab înțeles de majoritatea persoanelor. Astfel, 41% din pedagogi, 38% din studenți şi 34% din părinți, 28% din elevi au specificat termenul menționat în calitate de modalitate cum trebuie educați băieții şi fetele în şcoală. În cadrul activităților educativ-instructive s-a observat o tendință de a valoriza dimensiunea de sex-rol, accentul fiind pus preponderent pe capacitățile şi particularitățile biologice ale fetelor /femeilor şi băieților /bărbaților.

În urma activităților de instruire /familiarizare în materie de gen majoritatea participanților au recunoscut că s-au clarificat cu unele noțiuni, au înțeles mai bine în ce constă egalitatea între femei şi bărbați, ce se poate face pentru a evita discriminările pe criteriu de gen, care este rolul sistemului de învățământ, inclusiv al cadrelor didactice.

Din această perspectivă, utilă a fost încercarea de a schița nişte modele de comportamente pozitive şi negative de gen.

Caracteristici de comportamente sensibile la gen (pozitive)	**Caracteristici de comportamente negative de gen**
A sonda, a întreba	A ignora
A sfătui, a sugera	A ține la distanță
A lăuda, a aproba	A porecli
A asculta cu atenție	A blama, a ruşina
A simpatiza	A hărțui sexual
A consola	A moraliza, a ține predici
A respecta opiniile	A judeca, a critica
A exprima empatie	A avertiza, a molesta
A susține etc.	A ordona, a da indicații etc.

Caracteristicile enumărate, grație caracterului universal, pot fi puse la baza modelelor comportamentale din orice tip de educație, avînd în vizor specificul fiecăruia. În contextul educației de gen constituirea relațiilor publice şi private ale fetelor/femeilor şi băieților/ bărbaților poartă amprenta de gen într-o formă mai mult sau mai puțin pronunțată. De exemplu, moralizarea şi critica neconstructivă, fiind referită şi la genul persoanei: „la ce bun te poți aştepta de la o fată?!, are creier de găină!", „băieții nu pot învăța căci li se urcă sperma în cap (în adolescență)" etc., afectează dur persoanele de ambele genuri, distorsionînd imaginea de sine, aspirațiile personale şi profesionale.

Respectiv, trebuie explorate modalitățile de creare în instituțiile de învățământ a unui climat deschis, plin de solicitudine, lipsit de amenințare, în care şi fetele şi băieții să se simtă confortabil, să poată comunica constructiv, să-şi împărtăşească unul altuia experiențele trăite şi ideile. Există mai multe tehnici de susținere în permanență în clase a unui climat favorabil care ar ajuta orice fată şi băiat să trăiască sentimente pozitive față de sine însuşi şi față de persoanele de alt gen. În cadrul

activităţilor formative s-a încercat o clasificare a nivelurilor de comunicare pentru profesori. Dinamica *comportamentelor sensibile la gen (pozitive)* indică creşterea nivelului de afecţiune în comunicare, iar cea a *comportamentelor negative* indică creşterea nivelului răcelii şi al arbitrarului în tratarea individului. Prin examinarea colectivă a unui astfel de model - cu colegii din şcoală, cu părinţii la adunările şcolare comune ale profesorilor şi ale asociaţiei de părinţi şi cu elevii, membrii comunităţii, poate fi aprofundată înţelegerea modalităţilor de promovare a unor valori de gen, precum parteneriatul, respectul, susţinerea, atenţia, participarea şi grija pentru altul, non-discriminarea şi non-violenţa.

Acţiunile negative ale profesorilor pot provoca emoţii negative personale elevilor, la fel pot declanşa atitudini negative ale semenilor faţă de persoana în cauză. Aşadar, este esenţial de a-i face pe pedagogi să poată conştientiza stilul lor de predare şi atitudinile lor faţă de băieţi şi fete. În acest context se înscriu şi relaţiile /comportamentele dintre fete şi băieţi.

În cadrul experimentului pedagogic a fost confirmată necesitatea introducerii discursului de gen în formele, metodele, instrumentele de educaţie, relaţiile dintre educatori-educabili. Aplicarea programului/modulelor educativ-instructive a contribuit efectiv la dezvoltarea nivelului de cunoştinţe a participanţilor în materie de gen. Datele chestionarelor de evaluare a cunoştinţelor demonstrează creşterea sensibilităţii persoanelor instruite cu privire la subiectul egalităţii de gen, creşterea interesului acestora faţă de subiect şi necesitatea educaţiei de gen.

5.2.3. Evaluarea abilităţilor de analiză de gen

În calitate de abilităţi sensibile la gen pot fi calificate abilităţile de autoanaliză de gen (analiza propriilor experienţe), analiza de gen a instituţiilor de învăţământ ş.a.

Relatările autobiografice de gen ale studenţilor prezintă un material valoros în analiza procesului de formare a identităţii de gen a persoanei, trăirilor legate de acesta, factorilor determinanţi. Pentru majoritatea studenţilor această metodă a constituit o modalitate de descoperire a propriei persoane ca femeie/bărbat, posibilitate de a se vedea din altă perspectivă, de a identifica provocările / stereotipurile legate de statutul şi rolurile lor sociale. În lucrările prezentate majoritatea cazurilor se referă la situaţii discriminatorii pe criteriu de gen în familie (diviziunea rolurilor de gen, violenţa domestică), la angajare în cîmpul muncii.

Din cauza timpului limitat s-a reuşit familiarizarea elevilor doar cu unele aspecte de autoanaliză prin aplicarea metodei „autobiografice” sau a experienţelor personale. Astfel, din eseurile elevilor din clasele liceale se observă conştientizarea cerinţelor de a corespunde reprezentărilor tradiţionale asupra feminităţii şi masculinităţii înaintate de către societate, dar, în acelaşi timp, majoritatea din ei nu mai acceptă stereotipurile de gen în calitate de normă. De fapt,

eseurile liceenilor reprezintă un material empiric deosebit de interesant pentru studierea procesului de socializare de gen.

Competenţele de gen profesionale includ abilităţi de analiză de gen a materialelor didactice, analiză de gen a mass-media, analiza de gen a condiţiei fizice şi a climatului psiho-informaţional al instituţiilor de învăţământ, la fel şi capacitatea de a include dimensiunea de gen în activitatea didactică. La începutul programului majoritatea studenţilor (92%) şi pedagogilor (89%) au recunoscut că nu sunt familiarizaţi cu modalităţile de realizare a analizei de gen. În cadrul programului formativ adresat studenţilor s-a reuşit antrenarea acestora în bazele metodologiei analizei de gen pe unele segmente. Astfel, 68% dintre studenţi au apreciat drept pozitive performanţele personale de analiză de gen a domeniului educaţional. În acelaşi timp, încă o dată a fost confirmat faptul că nu este suficientă calcularea mecanică a unităţilor /subiectelor cercetate, cea mai importantă fiind înţelegerea /conştientizarea dimensiunii de gen în combinare cu cunoaşterea domeniului.

În cadrul activităţilor a fost validată matricea indicatorilor de gen aplicată ca instrument de evaluare a climatului de gen a instituţiilor de învăţământ. Unele aspecte au trezit interes specific şi discuţii contradictorii, confirmînd presupunerile iniţiale referitoare la "miopia de gen" a specialiştilor din educaţie, nivelul slab de conştientizare a specificului de gen în organizarea activităţilor didactice şi materialele respective. În cadrul experimentului participanţii au exersat aplicarea indicatorilor propuşi, demonstrînd la finele instruirii abilitîăţi de aplicare a acestora şi satisfacţie, apreciind ca fiind pozitiv nivelul personal de performanţe în domeniu (71%). Crearea climatului sensibil la gen în instituţiile de învăţământ a fost recunoscută drept pre-condiţie importantă a implementării eficiente a educaţiei de gen.

Trebuie să menţionăm că în cadrul formal mai uşor ar fi decurs iniţierea pedagogilor în analiza de gen a sistemului educaţional în ansamblu, dat fiind faptul cunoaşterii domeniului menţionat. Dar insensibilitatea de gen a majorităţii (de la bun început), timpul redus de instruire au devenit obstacole în procesul de instruire. Totuşi, în urma activităţilor educaţionale majoritatea pedagogilor (62%) au demonstrat interes faţă de analiza de gen în calitate de metodă de lucru, în special cu materialele didactice.

De aici rezultă că formarea şi dezvoltarea abilităţilor de analiză de gen constituie un indicator important al nivelului de sensibilitate la gen /competenţă de gen a persoanelor antrenate. Dezvoltarea abilităţilor de analiză de gen necesită conştientizarea problemei, timp şi exerciţii corespunzătoare repetate, care se poate transforma pe parcurs în instrument de monitorizare continue.

În baza aplicării programului /modulelor educaționale a fost confirmată funcționalitatea Modelului tehnologic al educației de gen prin conştientizarea mecanismelor de formare a sensibilității şi competenței de gen a persoanei, acestea servind drept modalitate de armonizare a relațiilor cu sine şi cu cei din jur.

5.2.4. Evaluarea nivelului de stereotipizare de gen a participanților la experiment

Un rol aparte în aspectul nominalizat revine activităților legate de depistarea stereotipurilor de gen personale şi profesionale, fapt ce a contribuit la conştientizarea problemelor de discriminare pe criteriu de gen, temelia conflictelor familiale legate de rolurile de gen în familie etc. Din 680 persoane chestionate numai 23% au putut indica existența unor probleme din perspectiva de gen în educație, acestea beneficiind de unele informații în cadrul altor activități. În viziunea majorității, nu există probleme la acest capitol, dat fiind faptul că Constituția garantează dreptul la educație în măsură egală atît băieților cît şi fetelor. Astfel, datele studiului prezentat mai sus au demonstrat un nivel înalt de stereotipizare a pedagogilor în materie de gen.

Din perspectiva acestor considerații, a apărut necesitatea să se verifice relația dintre nivelul de stereotipizare şi autoapreciere a persoanelor implicate în experiment. Drept punct de pornire au servit afirmările specialiştilor precum că:

- stereotipurile de gen diminuează confortul psiho-social al persoanei, posibilitățile acesteia de autorealizare, alegerea comportamentelor [И.Клецина, 310; И.Тупицына, *apud* 337];
- caracteristicile tradițional normative de masculinitate şi feminitate a personalității îşi găsesc oglindire în stilurile neproductive de comportament în situații de conflict interpersonal [И.Клецина, 308];
- individul uman se supune prescripțiilor normative chiar în condițiile cînd nu le acceptă, deoarece în aşa mod poate evita sancțiunea socială şi cîştiga aprobarea celor din jur [S.Bem, 258; S.Burn, 260]. Astfel, persoana poate suporta impactul conflictului dintre propriile opinii şi necesitatea demonstrării unor conduite acceptate de societate.

În calitate de instrumente au fost aplicate: *testul BSRI (S.Bem)*; *chestionarul sintetic complex*; *testul pentru autoapreciere* Dembo-Rubinştein (varianta Prihojan), *testul lui Thomas,* metoda „autobiografiei de gen".

Analiza datelor în urma aplicării instrumentelor menționate în cadrul experimentului denotă următoarea situație. Corelația indirectă între autoapreciere şi identitate de gen (evaluată prin variabilele feminitate /masculinitate tradițională şi androginitate) indică influența feminității-masculinității asupra autoaprecierii: cu cît masculinitatea tradițională sporeşte (în metoda BSRI se măsoară în coeficienți negativi mai mici de -1, cu atît se remarcă tendințele de supraapreciere), cu

cît se manifestă mai puternic tendinţele feminităţii tradiţionale (coeficienţi mai mari de +1), cu atît scade aprecierea de sine. În contextul experimentului pedagogic nivelul autoaprecierii unor persoane (elevi, părinţi) a fost abordat situaţional luînd în consideraţie durata şi impactul intervenţiilor educaţionale şi reieşind din oportunitatea specificării unor tendinţe în constituirea autoaprecieii propriu-zise.

Strategia de comportament în caz de conflict formează la fel un raport pozitiv cu identitatea de gen - sporirea coeficienţilor la BSRI (feminitate) conduce la aprobarea strategiilor de evitare şi adaptare, scăderea (masculinitate) – conflict, coeficienţii medii (androginitate) – cooperare şi compromis. (r= -0,815, p<0,01) (r= 0,184, p<0,05).

A. Experimentul pedagogic la nivelul studenţilor

Înainte de implementarea programului formativ la nivelul studenţilor s-a observat următoarea situaţie: (tabelul 1 în anexa 21):

1. Aprecierea identităţii de gen de către studenţi: 4,5% din femei au demonstrat nivel înalt de masculinitate tradiţională, pe cînd 56,6% - nivel înalt de feminitate tradiţională, 33,8% – calităţi de androginitate. În acelaşi timp 52,4% din bărbaţi au demonstrat nivel înalt de masculinitate tradiţională, 19,0% nivel înalt de calităţi asociate tradiţional cu feminitatea, 28,6 au selectat calităţi legate de androginitate.
2. Estimarea nivelului de autoapreciere a studenţilor: 5,1% din femei au demonstrat nivel înalt de subapreciere, 9,6% – nivel înalt de supraapreciere, iar tocmai 87,9% - nivel de autoapreciere adecvată. 9,5% din bărbaţi au demonstrat nivel înalt de subapreciere, 57,2% – nivel înalt de supraapreciere, 33,3% de autoapreciere adecvată.
3. Selectarea strategiilor de comportament în situaţii de conflict de către studenţi: 47,6% din bărbaţi preferă utilizarea stilului de concurenţă, 21,4% - stilul de colaborare, 14,3% - compromisul, 11,9% - stilul de evitare, 4,8% - stilului de adaptare. În acelaşi timp, doar 7,1% din femei utilizează stilului de concurenţă, 35,9% - a stilului de colaborare, 32,8% - a compromisului, 14,6% - a stilului de evitare, 9,6% - a stilului de adaptare.

În urma implementării programului educaţional la nivelul studenţilor a fost determinată următoarea situaţie (tabelul 2 în anexa 21; figurile 17-19)**:**

1. *Se schimbă nivelul de autoapreciere a studenţilor, aceasta devenind mai adecvată*. La bărbaţi se observă scăderea nivelului de supraapreciere (de la 57,2% la 38,1%), creşterea nivelului de apreciere adecvată (de la 33,3% la 52,4%). La femei scade nivelul de subapreciere (de la 5,1% la 2,5%) şi cel supraapreciere (de la 9,6% la 5,5%), creşte nivelul mai adecvat (de la 87,9% la 89,4%).

2. *Se atestă schimbări semnificative a atitudinii față de identitatea de gen:* la bărbați nivelul de masculinitate tradițională a scăzut aproape de două ori (de la 52,4% la 21,4%), creşte nivelul de androginitate (de la 28,6% la 73,8%). La femei practic dublu scade nivelul de masculinizare tradițională (de la 9,6% la 4,5%) şi nivelul de feminitate tradițională (de la 56,6% la 20,7%), creşte nivelul de androginitate (de la 33,8% la 74,8%).
3. *Se schimbă strategiile de comportament în situații de conflict: creşte utilizarea colaborării şi compromisului*, scade utilizarea stilului de concurență. La bărbați scade utilizarea stilului de concurență (de la 47,6% la 26,2%, acesta rămînînd totuşi relativ înalt), de evitare (de la 11,9% la 9,5%), de adaptare (de la 4,8% la 2,4%); creşte tendința de colaborare (de la 21,4% la 47,6%), nivelul de compromis rămînînd acelaşi. La femei scade utilizarea stilului de evitare (de la 14,6% la 12,6%), de adaptare (de la 9,6% la 5,6%); creşte tendința de colaborare (de la 35,9% la 39,3%) şi compromis (de la 32,8% la 35,4%), nivelul de concurență rămînînd acelaşi.

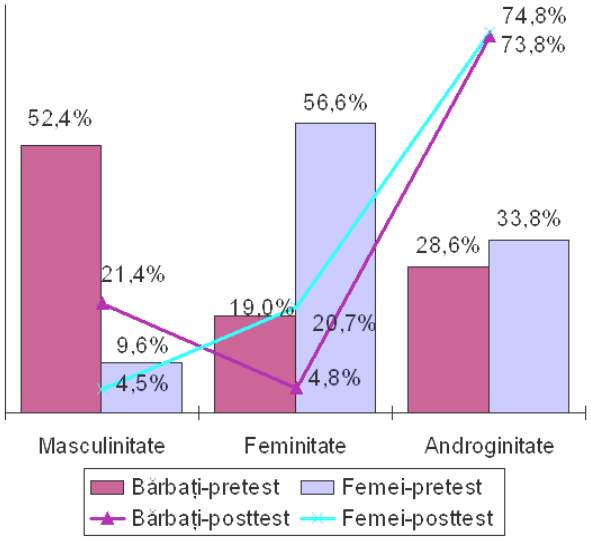

Fig. 17. Identitate de gen pre- şi post-test la studenți

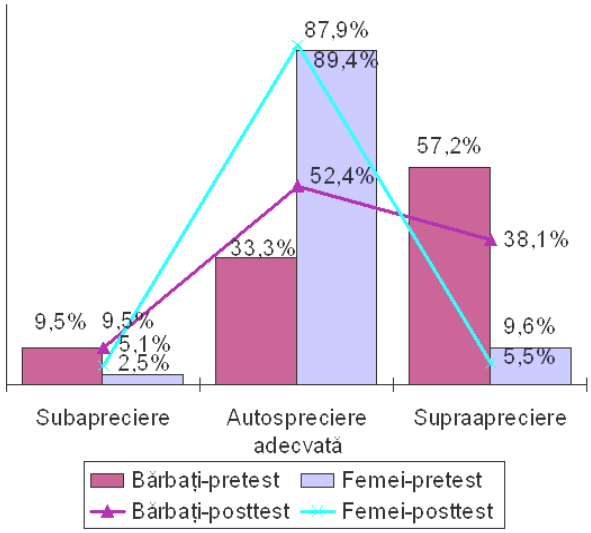

Fig. 18. Autoapreciere pre- şi post-test la studenți

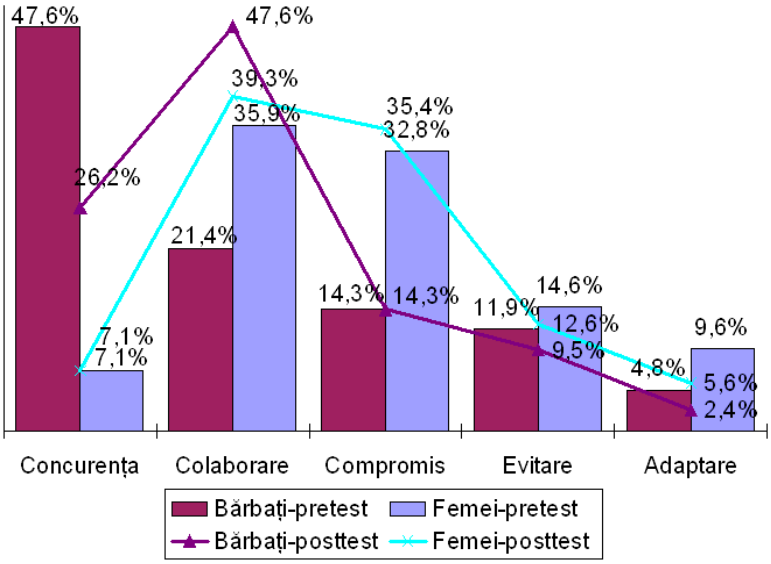

Fig. 19. Strategii de comportament în situația de conflict pre- şi post-test la studenți

B. Experientul pedagogic la nivelul cadrelor didactice

Înainte de implementarea programului formativ la nivelul cadrelor didactice s-a observat următoarea situație (tabelul 1 în anexa 22):

1. Aprecierea propriei identități de gen de către cadrele didactice: 17,8% din femei au demonstrat nivel înalt de masculinitate, 48,9% nivel înalt de feminitate, 33,3 – de androginitate. 46,7% din bărbați au demonstrat nivel înalt de masculinitate, 10,0% nivel înalt de calități asociate tradițional cu feminitatea, 43,3 au selectat calități legate de androginitate.
2. Estimarea nivelului de autoapreciere a cadrelor didactice: 10% din femei au demonstrat nivel înalt de subapreciere, 17,8 – nivel înalt de supraapreciere, 72,2% de autoapreciere adecvată. 6,7% din bărbați au demonstrat nivel înalt de subapreciere, 50,0 – nivel înalt de supraapreciere, 43,3% de autoapreciere adecvată.
3. Selectarea strategiilor de comportament în situații de conflict: 43,3% din bărbați preferă utilizarea stilului de concurență, 23,3% - a stilului de colaborare, 20,0% - a compromisului, 10,0% - a stilului de evitare, 3,3% - a stilului de adaptare. În acelaşi timp, numai 2,2% din femei utilizează stilul de concurență, 31,1% - stilul de colaborare, 27,8% - compromisul, 16,7% - stilul de evitare, 12,2% - stilul de adaptare.
4. Bărbații cu nivel înalt de masculinizare mai des recurg la stilul comportamental de concurență în situații de conflict, iar femeile cu nivel pronunțat de feminizare – la cel de evitare şi adaptare.

După implementarea programului formativ la nivelul cadrelor didactice se atestă următoarea situație (tabelul 2 în anexa 22; figurile 20-22).

Drept rezultat pot fi concluzionate următoarele:

1. *Se atestă schimbări semnificative ale conceperii identității de gen de către cadrele didactice:* scade nivelul de masculinitate şi feminitate tradițională atît la femei şi cît şi la bărbați în favoarea creşterii androginității la ambele genuri. Astfel, la bărbați a scăzut nivelul de masculinitate tradițională (de la 46,7% la 26,7%), creşte nivelul de androginitate (de la 43,3% la 73,3%). La femei brusc scade nivelul de masculinizare (de la 17,2% la 2,2%) şi nivelul de feminitate (de la 48,9% la 16,6%) tradiționale, creşte semnificativ nivelul de androginitate (de la 33,3% la 81,2%).
2. *Se schimbă semnificativ nivelul de autoapreciere a formabililor: scade sub şi supra-aprecierea şi creşte autoaprecierea adecvată*. La bărbați în special se observă scăderea nivelului de supraapreciere (de la 50,0% la 30,0%), creşterea nivelului de apreciere adecvată (de la 43,3% la 63,3%). La femei scade nivelul de subapreciere (de la 10,0% la 1,1%) şi cel supraapreciere (de la 17,8% la 1,1%), creşte nivelul mai adecvat (de la 72,2% la 97,8%).
3. *Se schimbă strategiile de comportament în situații de conflict: scade utilizarea stilului de concurență, creşte utilizarea colaborării şi compromisului.* La bărbați scade utilizarea stilului de concurență (de la 43,3% la 16,7%, de evitare (de la 10,0% la 3,3%), creşte puțin utilizarea stilului de adaptare (de la 3,3% la 6,7%); creşte tendința de colaborare (de la 23,4% la 40,0%), nivelul de compromis (de la 20,0% la 33,3%). La femei scade utilizarea stilului de evitare (de la 16,7% la 14,4%), a celui de adaptare dublu (de la 12,2% la 5,6%) şi de concurență (de la 12,2% la 2,2%); creşte tendința de colaborare (de la 31,1% la 41,1%) şi compromis (de la 27,8% la 36,7%).
4. *Bărbații şi femeile cu calități de androgini la soluționarea situațiilor de conflict mai des recurg la colaborare şi compromis,* realizînd astfel un model relațional de parteneriat.

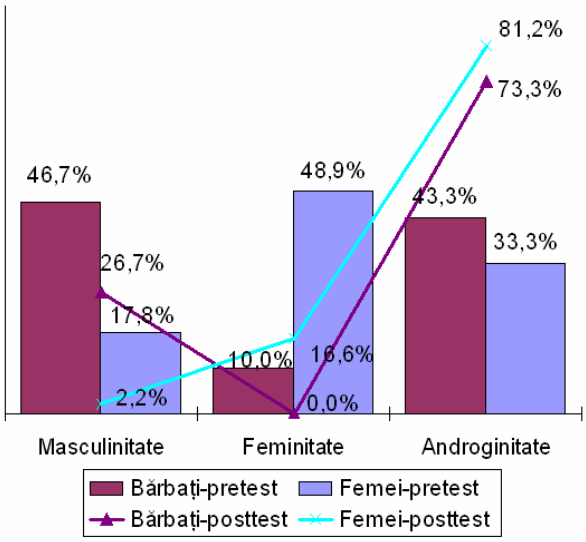

Fig. 20. Identitate de gen pre- şi post-test la cadrele didactice

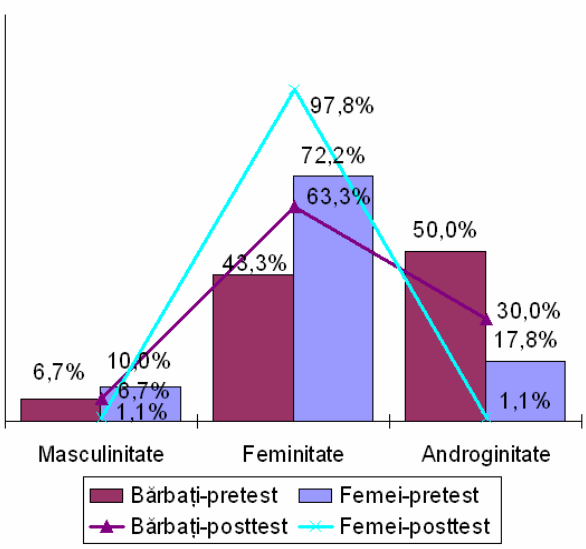

Fig. 21. Autoapreciere pre- şi post-test la cadrele didactice

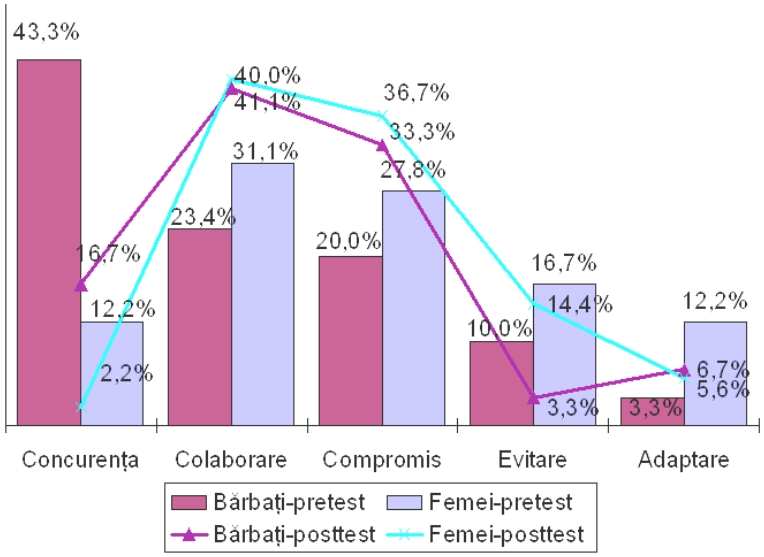

Fig. 22. Strategii de comportament în situația de conflict pre- şi post-test la cadrele didactice

C. ***Aplicarea modulelor educaționale în activitățile axate pe educația de gen a părinților a demonstrat la fel schimbări semnificative*** (figurile 23-25):

1. Descreşterea nivelului de masculinitate tradițională la bărbați (de 3 ori), creşterea semnificativă a anroginității la bărbați (dublu), a feminității tradiționale la femei.
2. Creşterea autoaprecierii adecvate la ambele genuri.
3. Descreşterea numărului persoanelor care utilizează stilul de concurență, de evitare şi adaptare; creşterea numărului femeilor şi bărbaților orientați mai mult spre colaborare şi compromis.

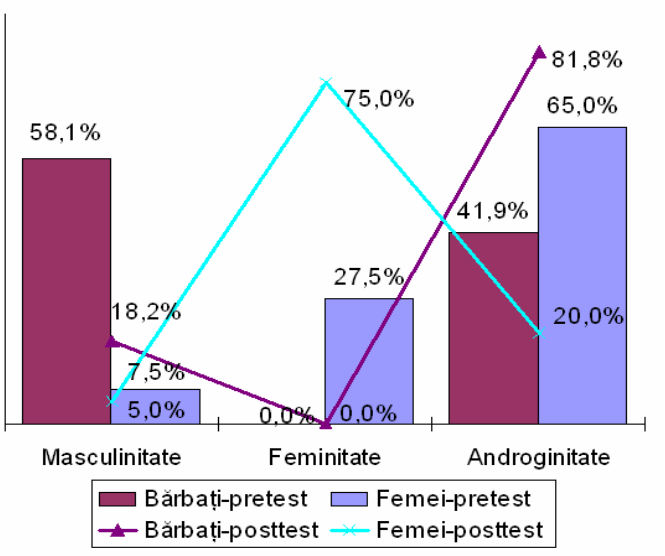

Fig. 23. Identitate de gen pre- şi post-test la părinți

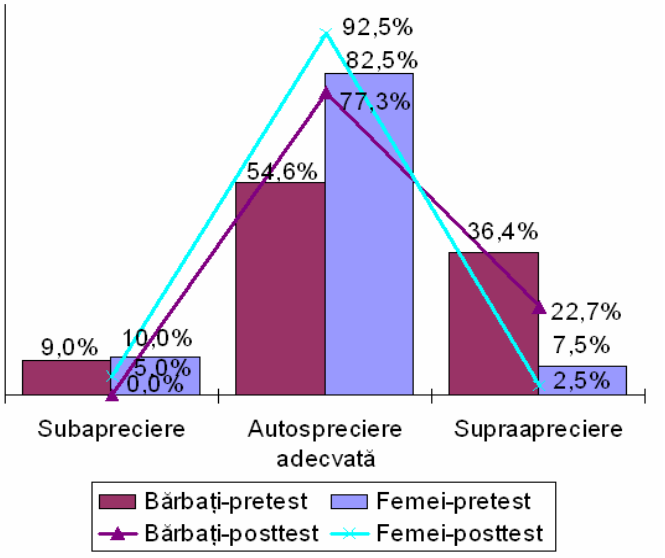

Fig. 24. Autoapreciere pre- şi post-test la părinți

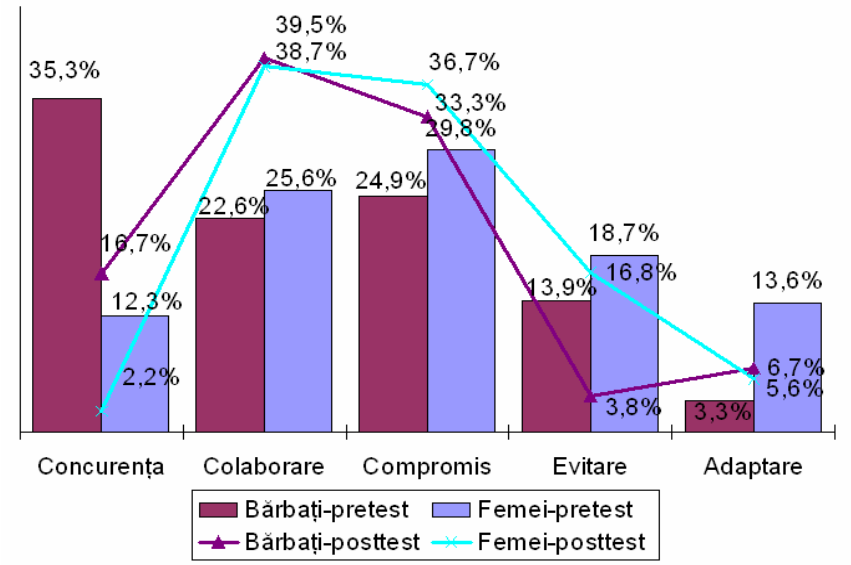

Fig. 25. Strategii de comportament în situația de conflict pre- şi post-test la părinți

D. Aplicarea modulelor educaționale în activitățile cu elevii a demonstrat la fel schimbări semnificative (figurile 26-28):

1. Descreşterea nivelului de masculinitate tradițională la băieți (de 3 ori), a nivelului de feminitate tradițională la fete (de 2,5 ori), creşterea semnificativă a calităților de anroginitate la băieți şi la fete (dublu).
2. Creşte autoaprecierea adecvată la ambele genuri, scade subaprecierea şi supraaprecierea.
3. Descreşte semnificativ numărul persoanelor, care utilizează stilul de concurență, de evitare şi adaptare; creşte numărul fetelor şi băiților orientați mai mult spre colaborare şi compromis.

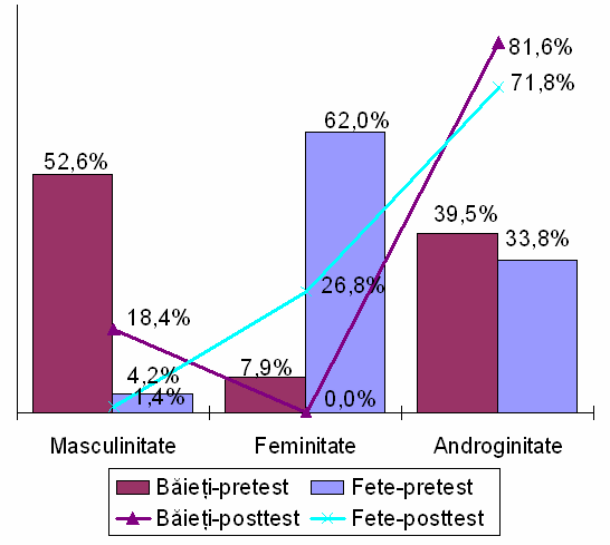

Fig. 26. Identitate de gen pre- şi post-test la elevi

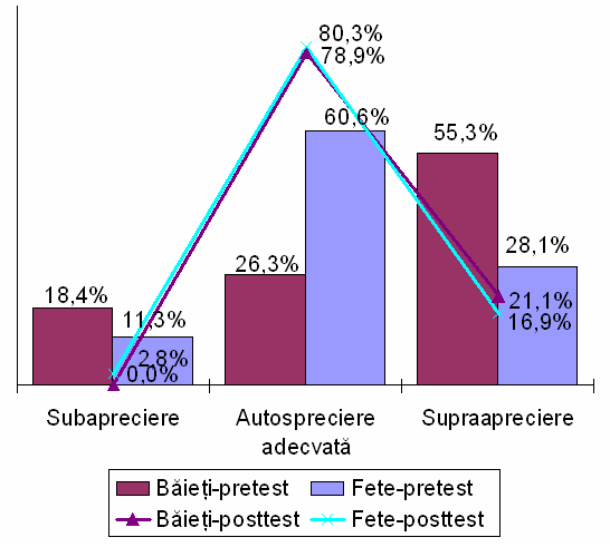

Fig. 27. Autoapreciere pre- şi post-test la elevi

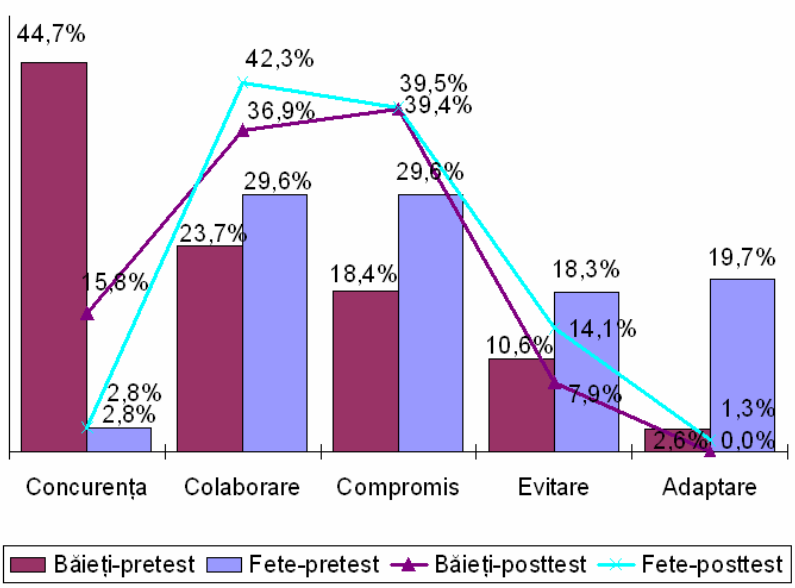

Fig. 28. Strategii de comportament în situația de conflict pre- şi post-test la elevi

5.2.5. Experimentul de control privind programul / modulele educaționale

În scopul verificării eficienței experimentului formativ s-a recurs la experimentul de control. Astfel, au fost selectate paralel grupe de studenți şi cadre didactice unde nu au fost aplicate programul /modulele educaționale şi verificate variabilele propuse în cadrul experimentului formativ.

Rezultatele obținute pot fi prezentate în felul următor.

A. Rezultatele experimentului cu studenții post-test (eşantion de control):

1. Identitatea de gen. Creşte semnificativ numărul BE şi FE care au indicat androginitatea personală: 73,3% între BE şi 56,7% între BC; 81,2% între FE şi 52,2% între FC. Scade numărul bărbaților cu masculinitate tradițională înaltă între BE, constituind între aceştia 26,7% şi între BC 43,3%. Scade semnificativ numărul femeilor cu grad înalt de feminitate tradițională între FE: 16,6% între FE şi 39,1% între FC (figura 29).
2. Nivelul de autoapreciere a studenților. Se atestă diferențe: descreşterea nivelului de subapreciere la bărbații şi femeile din grupul experimental (BE, FE); aceasta constituind 10,0% la bărbații din grupul de control (BC) şi 6,7% la BE; 4,3% din femeile din grupul de control (FC) demonstrînd nivel de subapreciere mai mare comparativ cu cele 1,1% din FE. Nivelul de supraapreciere creşte puțin la BE şi scade semnificativ la FE: fiind atestat la 23,3% din BC şi la 30,0% din BE, la FC – 26,1% şi FE – 1,1%. Creşte semnificativ nivelul de apreciere adecvată la FE, numărul acestora constituind 97,8% şi 69,6% între FC; fiind într-o mică diferență la bărbați: BC- 66,7%, BE-63,3% (figura 30).

3. Se schimbă strategiile de comportament în situații de conflict. Scade numărul de persoane care utilizează stilul de concurență între BE şi FE: 16,7% între BE şi 46,7% între BC; 2,2% între FE şi 13,0% între FC. Creşte numărul bărbaților care preferă stilul de colaborare şi compromis pe seama celor din grupul experimental: aceştia constituind 40,0% între BE şi 33,3% între BC; respectiv au ales compromisul 33,3% dintre BE şi 13,3% dintre BC. La femeile din grupul experimental în special se atestă creşterea selectării stilului de compromis: 36,7% dintre FE şi 21,7% dintre FC; puțin descreşte evitarea şi creşte adaptarea (figura 31).
4. În final, se constată faptul că majoritatea studenților care au beneficiat de un program educațional demonstrează prevalarea calităților de androginie, nivel de autoapreciere adecvată, preferă strategii productive de soluționare a conflictelor. Respectiv, educația de gen poate contribui la formarea competenței de gen, constituirea unor relații parteneriale.

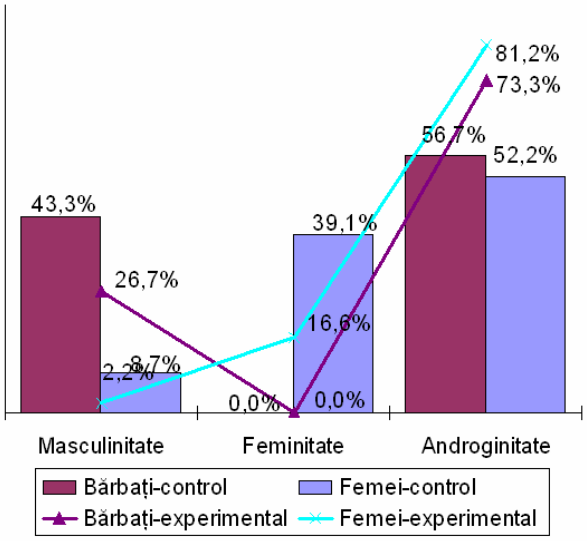

Fig. 29. Identitate de gen post-test la studenți (eşantion experimental şi eşantion de control)

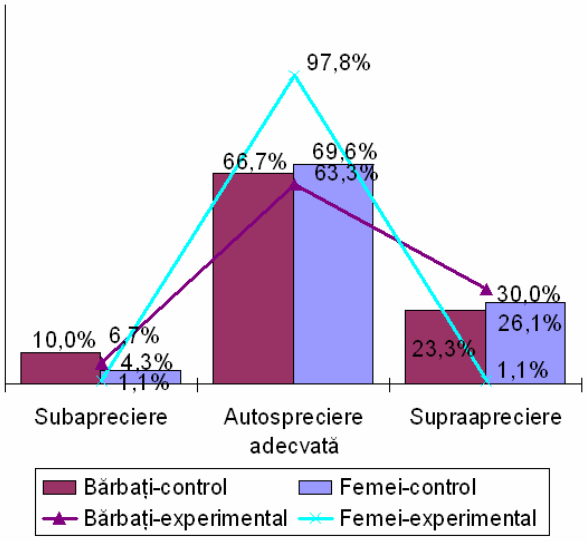

Fig. 30. Autoapreciere post-test la studenți (eşantion experimental şi eşantion de control)

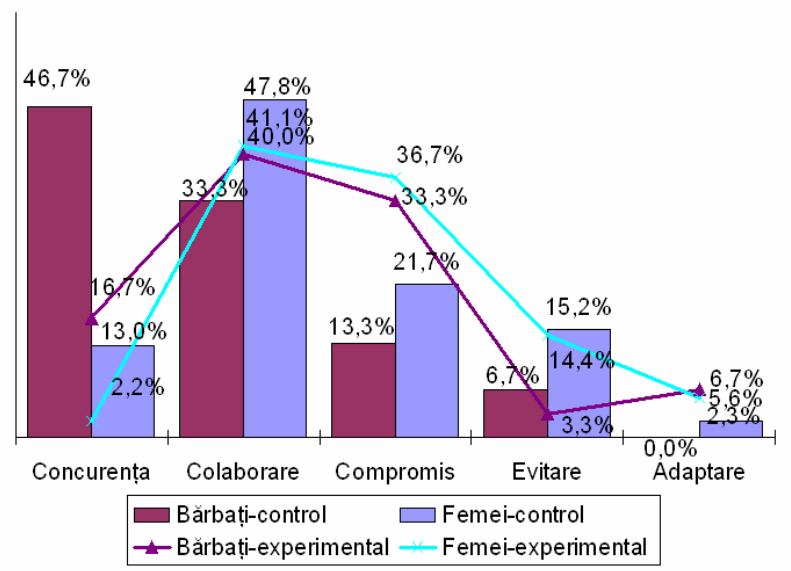

Fig. 31. Strategii de comportament în situația de conflict post-test la studenți (eşantion experimental şi eşantion de control)

B. Rezultatele experimentului cu cadrele didactice post-test (eşantion de control):

1. Identitatea de gen. Creşte numărul bărbaților şi femeilor din grupul experimental (BE şi FE) care au indicat androginitatea personală: 73,3% între BE şi 60,6% între BC; 81,2% între FE şi 35,1% între FC. Scade numărul bărbaților cu masculinitate tradițională înaltă între BE, constituind între aceştia 26,7% şi între BC 39,4%. Scade semnificativ numărul femeilor cu grad înalt de feminitate tradițională între FE: 16,6% între FE şi 40,5% între FC (figura 32).
2. Nivelul de autoapreciere a cadrelor didactice. Se atestă diferențe: descreşterea nivelului de subapreciere la bărbații şi femeile din grupul experimental (BE, FE); aceasta fiind depistată la 27,5% din bărbații din grupul de control (BC) şi 6,7% la BE; 24,3% din femeile din grupul de control (FC) demonstrînd nivel de subapreciere mai mare comparativ cu cele 1,1% din FE. Nivelul de supraapreciere creşte la BE şi scade semnificativ la FE: fiind atestat la 20,7% din BC şi la 30,0% din BE, la FC – 32,5% şi FE – 1,1%. Creşte semnificativ nivelul de apreciere adecvată la reprezentanții grupurilor experimentale, în special la FE, numărul acestora constituind 97,8% şi 43,2% între FC; BC- 48,5%, BE-63,3% (figura 33).
3. Se schimbă strategiile de comportament în situații de conflict. Scade numărul de persoane care utilizează stilul de concurență între BE şi FE: 16,7% între BE şi 48,5% între BC; 2,2% între FE şi 27,0% între FC. Creşte numărul bărbaților şi a femeilor care preferă stilul de colaborare şi compromis pe seama celor din grupul experimental: aceştia constituind 40,0% între BE şi 24,0% între BC; 41,1% (FE) şi 32,4% (FC); respectiv au ales compromisul 33,3% dintre BE şi

18,2% dintre BC; 36,7% dintre FE şi 24,3% dintre FC; puțin descreşte evitarea şi creşte adaptarea (figura 34).

4. În final, se constată faptul că majoritatea cadrelor didactice, care au beneficiat de un program /module educaționale, demonstrează ponderea mai mare a calităților de androginie, nivel de autoapreciere adecvată, preferă strategii productive de soluționare a conflictelor. Respectiv, instruirea în materie de egalitate de gen poate contribui la depăşirea stereotipurilor de gen în plan personal şi profesional, formarea sensibilității la gen, constituirea relațiilor de parteneriat.

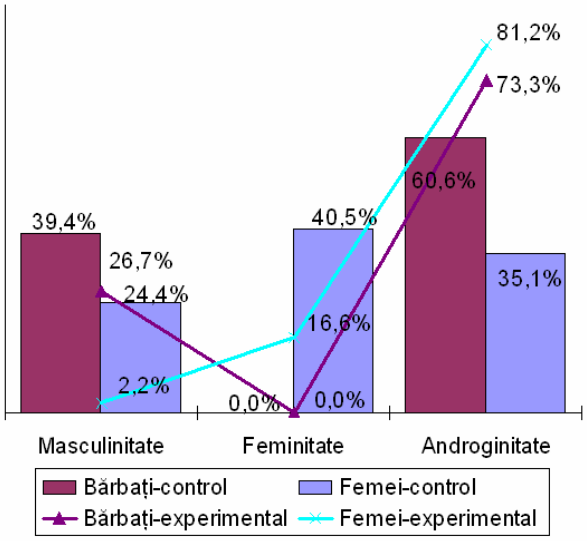

Fig. 32. Identitate de gen post-test la cadrele didactice (eşantion experimental şi eşantion de control)

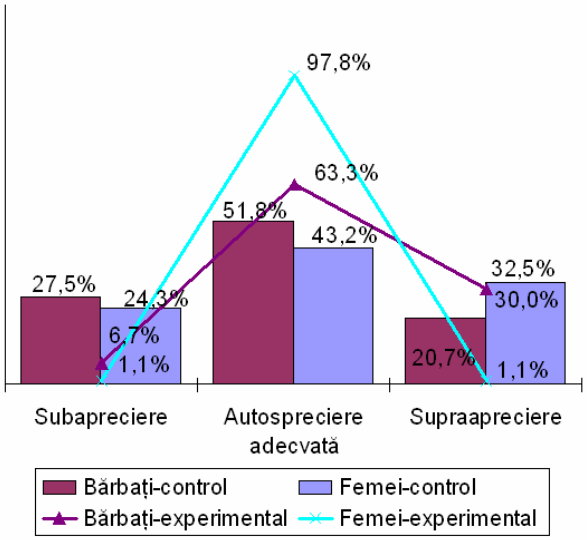

Fig. 33. Autoapreciere posttest la cadrele didactice (eşantion experimental şi eşantion de control)

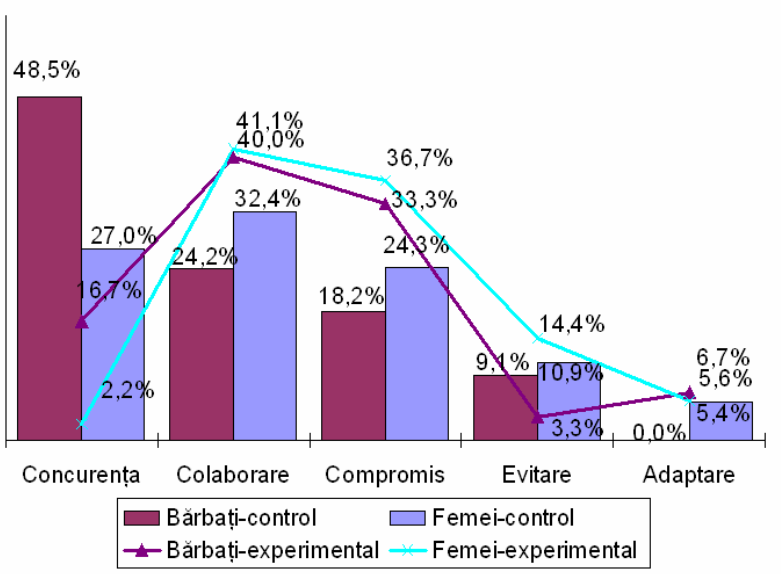

Fig. 34. Strategii de comportament în situația de conflict post-test la cadrele didactice (eşantion experimental şi eşantion de control)

Cele relatate mai sus permit constatarea funcționalității paradigmei educației de gen în baza cunoaşterii şi valorizării propriei identități de gen de către participanții la experimentul pedagogic. Aplicarea programului /modulelor de instruire de gen propuse contribuie la conştientizarea şi identificarea mecanismelor de apariție şi reproducere a stereotipurilor de gen, dezvoltarea abilităților de depistare şi diminuare a impactului acestora asupra dezvoltării persoanelor, creşterii confortului psiho-social.

În urma **analizei generale a rezultatelor experimentului pedagogic** s-a reuşit validarea variabilelor selectate de determinare a nivelului de eficiență a intervențiilor educaționale de gen – formarea sensibilității de gen şi formarea competenței de gen a persoanelor investigate. Astfel, în baza chestionarelor: pentru determinarea competențelor de gen a studenților – viitorilor pedagogi şi psihologi, pentru determinarea sensibilității la gen a cadrelor didactice, a masteranzilor, a părinților, a elevilor (anexa 16-20) au fost sintetizate datele obținute pe parcursul experimentului şi determinată evoluția gradului de sensibilitate de gen şi a competenței de gen la grupurile țintă menționate (anexa 23-27). Rezultatele obține permit constatarea faptului că în urma implementării programelor /modulelor educaționale s-a reuşit ridicarea nivelului de sensibilitate la gen a cadrelor didactice, masteranzilor, părinților, elevilor antrenați în experimentul pedagogic. Realizarea curriculumului „Gender şi educație", prin obiectivele de referință şi conținuturile propuse, a tehnologiilor utilizate, contribuie la formarea competențelor de gen a studenților – viitori pedagogi şi psihologi. În acest caz este evidentă oportunitatea de a forma cadrelor didactice competența de gen drept competență profesională de bază.

5.2.6. Ajustarea programului /modulelor educaționale

Pe parcursul implementării programului /modulelor educaționale au fost formulate unele propuneri ale educabililor /formabililor referitoare la introducerea unor subiecte şi aspecte noi ce țin de domeniul vizat, atît în plan de conținut cît şi de organizare a procesului educațional. Printre cele mai constructive pot fi menționate:

- în plan de conținut:

- includerea în cîmpul discuțiilor a problemelor ce vizează bărbații, în special în contextul transformărilor socio-economice din țară;
- lărgirea spectrului de subiecte abordate în cadrul problemelor adresate familiei prin dimensiunea de gen, în special complexitatea relațiilor şi comportamentelor bărbaților şi femeilor în cadrul diverselor configurații ale familiei contemporane;
- analiza aprofundată a fenomenului resocializării de gen a adulților (procesului, factorilor, instrumentelor) în contextul transformărilor socio-economice din țară;
- valorificarea de noi subiecte social importante prin prisma de gen cum ar fi: migrația, prostituția, traficul de ființe umane;
- valorificarea subiectelor ce țin de bazele comunicării între genuri, selectarea strategiilor de comportament în situații de conflict în viața publică şi personală (avînd în vizor specificul de gen);
- includerea experiențelor internaționale relevante de educație de gen în program etc.

- în plan de organizare a procesului educațional:

- introducerea obligatorie a dimensiunii de gen în sistemul de învățămînt;
- familiarizarea tuturor conducătorilor, managerilor instituțiilor de învățămînt şi structurilor de stat din domeniul educației cu bazele teoriei de gen, în special cu specificul dimensiunii de gen în educație;
- includerea subiectelor /modulelor referitoare la egalitatea de gen în curricula disciplinare de specialitate pentru pregătirea din start a specialiştilor sensibili la gen;
- introducerea în programele de masterat pentru toate disciplinele socio-umane a disciplinelor specializate de gen;
- pregătirea încă din universități a cadrelor didactice sensibile şi competente de gen;
- asigurarea instituțiilor de învățămînt cu materiale din domeniul egalității de gen; asigurarea cadrelor didactice cu materiale didactice în materie de gen etc.

În vederea atingerii acestui deziderat s-a recurs la reevaluarea programului /modulelor educaționale introducînd şi extinzînd abordarea unor subiecte.

În cadrul experimentului pedagogic au fost testate şi propuse configuraţii noi ce ţin de procesul de instruire, adaptate la noi condiţii şi cerinţe (anexa 28).

5.3. Concluzii:

1. În cadrul experimentului pedagogic a fost confirmat faptul că caracteristicile tradiţional normative de masculinitate şi feminitate ale personalităţii îşi găsesc oglindire în stilurile neproductive de comportament în situaţii de conflict interpersonal: astfel, persoanele cu calităţile masculine pronunţate utilizează stilul de concurenţă, iar persoanele cu calităţile pronunţate feminine utilizează stilurile de evitare şi adaptare. Persoanele cu calităţi de tip androgin, indiferent de sex, preferă modele de relaţii interpersonale în bază de cooperare. Educaţia de gen poate contribui la constituirea comportamentelor şi relaţiilor constructive, de parteneriat între femei şi bărbaţi.
2. În urma aplicării programului / modulelor educaţionale se constată faptul că majoritatea studenţilor, cadrelor didactice, elevilor şi părinţilor, care au beneficiat de un program /module educaţionale-formative, demonstrează ponderea mai mare a calităţilor de androginie, nivel de autoapreciere adecvată, preferă strategii productive de soluţionare a conflictelor. Respectiv, educaţia de gen poate contribui la depăşirea stereotipurilor de gen în plan personal şi profesional, formarea culturii parteneriale de gen.
3. În cadrul experimentului pedagogic a fost confirmată şi ipoteză că nivelul de stereotipizare a persoanelor este direct proporţional cu confortul psiho-emoţional al acestora: o dată cu creşterea androginităţii creşte nivelul de autoaprecire, respectiv şi de confort psiho-social.
4. Aplicarea programelor /activităţilor educaţionale orientate spre cunoaşterea propriei identităţii de gen, conştientizarea mecanismelor de formare a sensibilităţii de gen şi a competenţelor de gen a persoanei, poate servi drept modalitate de armonizare a relaţiilor cu sine şi cu cei din jur.
5. Expertizarea pedagogică a Paradigmei educaţiei de gen din partea experţilor a confirmat validitatea ei teoretico-metodologică şi socială în calitate de instrument important al socializării de gen şi formării culturii parteneriale de gen a tinerilor, care poate influenţa politicile publice.

SINTEZA REZULTATELOR

Prezenta lucrare include rezultatele cercetării pedagogice cu privie la teoria şi metodologia educației de gen. În cadrul cercetării s-a efectuat sintetizarea tendințelor generale prin evaluarea situației reale privind educația de gen în contextul transformărilor contemporane, s-a realizat evaluarea dimensiunii de gen în educație prin analiza unor elemente macro-sistemice şi micro-sistemice, la nivelul unităților de instruire. A fost identificată interrelaționarea valorilor fundamentale, naționale şi de gen şi *specificat conținutul culturii de gen* ca finalitate a educației de gen. A fost determinat caracterul influenței stereotipurilor tradiționale asupra participanților la experiment, fiind stabilită relația dintre nivelul de manifestare a masculinității /feminității tradiționale şi autoaprecierea subiecților şi strategiile de rezolvare a conflictelor.

S-a reuşit *fundamentarea pedagogiei de gen* în calitate de domeniu al ştiințelor educației şi c*onceptualizarea procesului socializării de gen* a tinerilor. Drept rezultat important al cercetării pedagogice se prezintă f*undamentarea teoretică şi metodologică a Paradigmei educației de gen,* avînd drept componente structurale: Modelul pedagogic al EG în cadrul formal-nonformal-informal, Modelul transdisciplinar al EG în contextul noilor educații; Codul deontologic de gen al pedagogului; Modelul tehnologic al EG.

Au fost elaborate şi validate programul / module educaționale, ajustate şi dezvoltate tehnologii ale educației de gen, propus un set de indicatori de gen.

Rezultatele cercetării şi recomandările elaborate prezintă un aport semnificativ la includerea dimensiunii de gen în sistemul de învățămînt din Moldova.

CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI

În baza rezultatelor cercetării, raportate la scopul şi obiectivele proiectate, ***constatăm*** următoarele:

1. Analiza abordărilor epistemologice ale *educației de gen* a permis evidențierea unor segmente importante ce vizează fundamentarea teoretică şi metodologică a acesteia. Astfel, constatăm că organizarea procesului educațional sensibil la gen necesită o analiza responsabilă a factorilor şi mecanismelor de socializare de gen şi de formare a relațiilor de gen constructve în contextul transformărilor sociale. Abordarea genului din perspectivă biologică, psihologică, socială şi pedagogică permite delimitarea conceptuală şi praxiologică a intervențiilor socio-culturale şi educaționale în procesul socializării de gen.
2. *Socializarea de gen* reprezintă procesul de asimilare de către individ a sistemului cultural de gen al societății respective. Experiențele acumulate demonstrează că educația de gen trebuie începută la etapa timpurie a socializării de gen, din copilărie şi trebuie să poarte caracter continuu. În acest sens, educația de gen trebuie să devină parte componentă a sistemului de învățământ.
3. În viziunea promovată în cercetare, sistemul de învățământ în calitate de instrument important de socializare de gen contribuie la reproducerea stereotipurile tradiționale privind orientarea profesională a tinerilor, acestea constituind bariere în dezvoltarea personalității elevilor şi elevelor. În cadrul investigației a fost confirmat faptul că există o relație directă dintre nivelul de stereotipizare al persoanelor şi nivelul de autoapreciere a acestora. Identificarea mecanismelor de formare a stereotipurilor de gen permite elaborarea unor strategii constructive de diminuare a lor.
4. Analiza de gen a domeniului educațional reflectă faptul că în R.Moldova se manifestă unele disparități pe criteriul de gen cu privire la gradul de participare la educație, selectarea unor anumite domenii profesionale etc. În perspectiva unor strategii ameliorative politicile în domeniul educației şi dezvoltării sociale trebuie să aibă în vedere aspectele menționate, deoarece o astfel de situație are impact social asupra nivelurilor de calificare obținute şi oportunitățile de dezvoltare personală şi profesională.
5. Educația de gen are nu numai caracter formativ, dar şi o evidentă importanță socială, reieşind din scopul suprem de construire a unei societăți democrate. O societate cu adevărat democratică se poate baza numai pe astfel de calități cum sunt toleranța, gîndirea critică, independența, cooperarea, parteneriatul etc., care se înscriu în lista valorilor de gen şi în cadrul praxiologic al educației de gen. În acest context, constatăm că mişcarea spre o societate

democratică este posibilă numai cu condiția formării unei culturi parteneriale de gen prin intermediul educației. La fel, a fost stabilit că educația de gen constituie o nouă realitate socială, reflectată şi la nivelul teoriei pedagogice. Respectiv, în calitatea de conținut specific, "educația de gen" reprezintă una dintre "noile educații", pe care UNESCO le consideră „răspunsuri la problematica lumii contemporane".

6. Pornind de la contextul transformărilor sociale radicale, necesitățile de ordin socio-cultural şi educațional, a fost fundamentată teoretic necesitatea valorizării dimensiunii de gen în cadrul ştiințelor educației. Fundamentarea *pedagogiei de gen* în calitate de domeniu al ştiințelor educației, în baza legităților şi strategiilor educaționale generale şi specifice de gen, contribuie la studierea şi valorificarea în mod adecvat a procesului socializării de gen şi de formare a culturii de gen.
7. În cadrul investigației s-a constatat că educația de gen reprezintă un instrument important de valorificare a dimensiunii de gen în dezvoltarea societății şi de realizare a egalității genurilor, dat fiind faptul că domeniul educației este unul de importanță strategică în promovarea politicii de egalitate a genurilor în societate. Fundamentarea teoretică şi metodologică a *Paradigmei educației de gen* constituie un aport semnificativ la dezvoltarea ştiințelor educației.
8. Paradigma educației de gen a fost experimentată, rezultatele obținute confirmînd validitatea acesteia în calitate de ansamblu de modele interconexe, prin valorificarea valorilor parteneriale de gen, focusarea pe formarea sensibilității la gen a persoanelor şi competența de gen a specialiştilor în calitate de componente ale culturii parteneriale de gen, în contextul unui climat sensibil la gen în instituțiile de învățămînt şi a parteneriatelor sensibile la gen.
9. Transformarea conştiinței individuale şi publice, conştientizarea necesității egalității genurilor nu se produce în mod automat, prin introducerea unor discipline de studiu. Este necesar de a revedea conținutul curriculumului național şi a materialelor didactice la toate treptele de învățămînt, de a introduce dimensiunea de gen în pregătirea profesională a cadrelor didactice. Paralel sunt necesare modificări la nivel de cadru normativ, realizarea programelor de informare /educare de gen a populației şi prin implicarea activă a mass-media, a programelor speciale orientate spre promovarea modelelor de parteneriat şi respect între genuri, fortificarea familiei, reevaluarea rolurilor tradiționale de gen în familie şi viața publică etc.

Rezultatele menționate ale cercetării demonstrează pertinența scopului şi a obiectivelor formulate şi confirmă ipoteza cercetării. În acelaşi timp, problema abordată rămîne deschisă noilor investigații şi interpretări.

În baza rezultatelor investigației a fost formulat un set de **recomandări:**

I. La nivel de politici educaționale:

1.1. Ajustarea cadrului legal-normativ ce vizează sistemul educațional la Legea cu privire la asigurarea egalității de şanse între femei şi bărbați.

1.2. Ajustarea Concepției educației în Republica Moldova la cerințele contemporane în vederea promovării valorilor parteneriale de gen şi formarea culturii de gen.

1.3. Elaborarea unei Strategii cu privire la egalitatea de gen în domeniul educației.

1.4. Includerea dimensiunii de gen în toate politicile şi strategiile de dezvoltare a sistemului educațional.

1.5. Includerea dimensiunii de gen / a indicatorilor de gen în Regulamentul de atestare a cadrelor didactice: atestarea acestora privind sensibilitatea la gen.

1.6. Instituționalizarea educației de gen în vederea conferirii acesteia un statut ştiințifico-normativ.

1.7. Dezvoltarea pedagogiei de gen în calitate de domeniu al ştiințelor educației pornind de la dezideratele şi constatările cercetării date.

1.8. Reevaluarea curriculumului național din perspectiva de gen. Încorporarea dimensiunii de gen în toate disciplinele socio-umane de bază.

1.9. Efectuarea analizei de gen a manualelor şi materialelor didactice la toate treptele de învățămînt.

1.10. Introducerea dimensiunii de gen în programele de formare profesională inițială şi continue a cadrelor didactice.

1.11. Colectarea şi diseminarea practicilor pozitive de realizare a educației de gen, de implementare a dimensiunii de gen în sistemul de învățămînt.

II. La nivel de organizare / monitorizare / evaluare:

1.12. Promovarea *modelelor parteneriale de gen* în rîndul elevilor, la nivel de şcoală, comunitate. Încurajarea participării active a fetelor şi băieților în procesul de educație, în viața comunității.

1.13. Dezvoltarea parteneriatelor sensibile la gen ai actorilor cîmpului educațional: şcoala, familia, comunitatea, mass-media, societatea civilă, APL etc. în scopul coordonării

eficiente a formării culturii de gen a tinerei generații, a populației în ansamblu. Implicarea activă a familiei în educația de gen a elevilor.

1.14. Introducerea în programele de masterat pentru profilurile socio-umane a disciplinelor specializate de gen.

1.15. Facilitarea asigurării unui echilibru de gen la nivelul aparatului managerial şi al corpului didactic din sistemul de învățământ.

1.16. Crearea unei comunități de experți, specialişti, pedagogi specializați în materie de egalitate de gen, care să-i informeze pe colaboratorii şi conducătorii structurilor din domeniul educației, managerii instituțiilor de învățământ despre specificul dimensiunii de gen în educație.

1.17. Dezvoltarea bazei metodologice în materie de egalitate de gen prin elaborarea, editarea, traducerea şi adaptarea materialelor relevante din domeniu. Asigurarea instituțiilor de învățământ cu materiale didactice corespunzătoare.

1.18. Realizarea investigațiilor diverselor aspecte a sistemului educațional prin prisma de gen în vederea asigurării domeniului educațional şi alte domenii cu date ştiințifice.

1.19. Dezvoltarea indicatorilor statistici de gen relevanți domeniului educațional. Asigurarea monitorizării climatului de gen a instituțiilor de învățământ în baza matricei indicatorilor de gen propuse.

1.20. Eliminarea cazurilor de discriminare latentă pe criteriu de sex, a potențialelor practici de sexism şi hărțuire sexuală în sistemul de învățământ.

ADNOTARE

la teza de doctor habilitat în pedagogie
Teoria şi metodologia educaţiei de gen,
autoare Valentina Bodrug-Lungu
Specialitatea 13.00.01 – Pedagogie generală

Lucrarea este dedicată unui subiect extrem de actual şi complex a psihopedagogiei moderne – educaţiei de gen.

Valoarea invesigaţiei de faţă constă în fundamentarea pedagogiei de gen în calitate de domeniu al ştiinţelor educaţiei şi conceptualizarea procesului socializării de gen a tinerilor şi formării culturii de gen.

Drept rezultat important al cercetării pedagogice se prezintă fundamentarea teoretică şi metodologică a Paradigmei educaţiei de gen, avînd drept componente structurale: Modelul pedagogic al EG în cadrul formal-nonformal-informal, Modelul transdisciplinar al EG în contextul noilor educaţii; Codul deontologic de gen al pedagogului; Modelul tehnologic al EG.

Respectiv, au fost elaborate şi validate curriculumul "Gender şi educaţie" pentru studenţi, programul "Educaţia gender" pentru formarea profesională continue a cadrelor didactice, modulul educaţional pentru nivelul de masterat, un set de indicatori de gen, ajustate şi dezvoltate metode ale educaţiei de gen. La fel, în calitate de rezultat important este elaborarea şi validarea modulului operaţional al formării competenţei de gen a cadrelor didactice în procesul formării profesionale iniţiale.

Pe parcursul experimentului pedagogic a fost analizată şi determinată interrelaţia dintre nivelul de stereotipie a participanţilor, nivelul de autoapreciere a lor, strategiile de soluţionare a conflictelor.

În cadrul cercetării a fost realizată analiza sistemului de învăţămînt din Republica Moldova prin prisma de gen şi evidenţiate problemele de bază. Valoarea practică a lucrării constă în posibilitatea aplicării rezultatelor cercetării şi a Paradigmei educaţiei de gen: în procesul educaţiei tinerilor şi adulţilor la toate treptele şi nivelurile; la monitorizarea şi evaluarea sistemului educaţional din perspectiva de gen, inclusiv la implementarea Legii cu privire la asigurarea egalităţii de şanse între femei şi bărbaţi (în special, art.13 adresat sistemului de învăţămînt); la elaborarea politicilor publice în domeniul educaţiei şi cu privire la dezvoltarea durabilă a ţării.

ANNOTATION

of thesis for the degree of Doctor Habilitat in Pedagogy

Theory and methodology of gender education,

author Valentina Bodrug-Lungu

Speciality 13.00.01 – General Pedagogy

The investigation is dedicated to one of the most actual and complex issue of modern psycho-pedagogy - to gender education.

The value of the given research consists in a substantiation of gender pedagogy as area of pedagogical sciences, to argue of process of gender socialization of youth at the present stage and formations of gender culture.

An important result of research is theoretical and methodological elaboration of the Paradigm of gender education as ensemble of some the interconnected models: Pedagogical model of gender education in the formal-nonformal-informal plan, Interdisciplinary model of gender education in a context of modern directions of education, the Deontological code of the teacher, Technological model of gender education.

The "Gender and education" curriculum for students, the program "Gender education" for improvement of professional skill of didactical personnel, the gender education module for master level, a set of gender indicators were adapted and approved, gender education toolkit have been accordingly developed. Important achievement of investigation is elaboration and approbation of operational modul of formation of gender competence of the teacher in the frame of initial vocational training.

During pedagogical experiment the direct interrelation between level of stereotyping of participants, level of their self-estimation, a choice of strategy of the resolution of conflicts has been analyzed and established.

Within the limits of research the analysis of an education system of Republic Moldova in a gender perspective has been carried out and the basic problems are revealed. Practical value of paper consists in possibility of application of research results and of the Paradigm of gender education in the frame of education / training of various groups of the population; at monitoring and evaluation of education system through gender perspective, including implementation of the Law on assurance of equal opportunities between women and men (in particular art. 13 about education); by elaboration of the policies in a sphere of education and long-term development of the country.

АННОТАЦИЯ

диссертации на соискание ученой степени доктора хабилитат педагогических наук

Тема: Теория и методология гендерного образования,

автор Валентина Бодруг-Лунгу

Специальность 13.00.01 – Общая педагогика

Исследование посвящено одной из наиболее актуальных и комплексных проблем современной психопедагогики – гендерному образованию.

Ценность данного исследования состоит в обосновании гендерной педагогики в качестве области педагогических наук, концептуализации процесса гендерной социализации молодежи на современном этапе и формирования гендерной культуры.

Важным результатом исследования является теоретическая и методологическая разработка Парадигмы гендерного образования в качестве совокупности ряда взаимосвязанных моделей: Педагогической модели гендерного образования в формальном-нонформальном-информальном плане, Междисциплинарная модель гендерного образования в контексте современных направлений воспитания, Деонтологический код педагога, Технологическая модель гендерного образования.

Соответственно были разработаны, адаптированы и апробированы куррикулум «Гендер и образование» для студентов, программа «Гендерное образование» для повышения квалификации педагогических кадров, программа гендерно-образовательного модуля для магистрантов, набор гендерных индикаторов, инструментарий по гендерному образованию. Важной также является разработка и апробирование модуля формирования гендерной компетентности педагога в процессе их начальной профессиональной подготовки.

В ходе педагогического эксперимента была проанализирована и установлена прямая взаимосвязь между уровнем стереотипизации участников, уровнем их самооценки, выбором стратегий разрешения конфликтов.

В рамках исследования был проведен анализ системы образования Республики Молдова в гендерном разрезе и выявлены основные проблемы. Практическая ценность работы состоит в возможности применения результатов исследования и Парадигмы гендерного образования в процессе воспитания / обучения различных групп населения; при мониторинге и оценке системы образования в гендерном разрезе, включая реализацию Закона об обеспечении равных возможностей для женщин и мужчин (в частности ст.13 об образовании); при разработке политик в области образования и долгосрочного развития страны.

TERMENI-CHEIE

Termeni-cheie: abordare de gen, abordare de sex-rol, autoidentificare, autorealizare, competență de gen, competențe parentale de gen, comportament sensibil la gen, conştiință de gen, cultură de gen, curriculum sensibil la gen, dimensiune de gen, egalitate de gen, educație de gen, gen/gender, identitate de gen, pedagogie de gen, pedagogie feministă, rol de gen, stereotip de gen, socializare de gen, sensibilitate la gen, şanse egale, valori de gen.

Key Woards: the gender approach, the sex-role approach, self-identification, self-realisation, gender competence, parental gender competence, gender sensitive behaviour, gender consciousness, gender culture, gender sensitive curriculum, gender measurement, gender equality, gender education, a sex/gender, gender identity, a gender role, gender pedagogics, feministic pedagogics, a gender stereotype, gender socialisation, the gender sensitivity, equal opportunities, gender values.

Ключевые термины/слова: гендерный подход, полоролевой подход, самоидентификация, самореализация, гендерная компетентность, родительская гендерная компетентность, гендерно чувствительное поведение, гендерное сознание, гендерная культура, гендерно чувствительный куррикулум, гендерное измерение, гендерное равенство, гендерное образование, пол/гендер, гендерная идентичность, гендерная роль, гендерная педагогика, феминистская педагогика, гендерный стереотип, гендерная социализация, гендерная чувствительность, равные возможности, гендерные ценности.

BIBLIOGRAFIE

1. ALBU, G. Repere pentru o concepţie umanista asupra educaţiei. Piteşti: Paralela 45, 2005. 356p.
2. ALBU, G. O psihologie a educaţiei. Iaşi: Institutul European, 2005. 399p.
3. ALLPORT, G. Structura şi dezvoltarea personalităţii. Bucureşti: EDP, 1981. 580p.
4. Analiza gender a legislaţiei Republicii Moldova (Osmochescu E, Rotarciuc D. etc. UNIFEM. Chişinău, 2004. 51p.
5. A Glossary of Feminist Theory. Co-published in the United States of America by Oxford University Press Inc., New York, 2000. p348.
6. ANDRONICEANU, A. Noutăţi în managementul public www.ase.ro/biblioteca/carte2.
7. Antropologie: cinci introduceri (Vintilă Mihăilescu). Iaşi: Polirom, 2007. 372p.
8. "A new social contract between women and men: the role of education". Seminar organized jointly by the Steering Committee for equality between women and men (CDEG) and the Education Committee (CC-ED). EG/ED (2000)13. Strasbourg, 7-8 December 2000, p.1-94.
9. Anale Ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova. Seria „Ştiinţe socio-umane". Chişinău: USM, 1998. 250p.
10. Anale Ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova. Seria „Ştiinţe socioumanistice", V.III. Chişinău: USM, 2004. 481p.
11. ARNOT, M. Gender equality, pedagogy and citizenship. În Theory and Research in Education, Vol. 4, No. 2, (2006), p.131-150.
12. ARNOT, M. Gender equality and opportunities in the classroom: thinking about citizenship, pedagogy and the rights of children. În Paper presented at the Beyond Access: Pedagogic Strategies for Gender Equality and Quality Basic Education in Schools, Nairobi, 2-3 February, 2004. 25p.
13. ARHIP A., PAPUC L. Noile educaţii – imperative ale lumii contemporane. Chişinău: Tipografia Centrală, 1996. 142 p.
14. A Thematic Guide to Documents on the Human Rights of Women. Vol.1. Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1995. 734p.
15. BANDURA, A. Social Learning Theory. New York: General Learning Press, 1977.
16. BANDURA, A. Aggression: A Social Learning Analysis. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1973.
17. Barometru de gen 2006. Republica Moldova: Rezultate şi studii în baza sondajului de opinie. Chişinău: Arc, 2006. 184p.
18. BĂDESCU, I. Teorii ale dezvoltării. În O nouă provocare: dezvoltarea socială. (Catalin Zamfir, Laura Stoica, coord.) Iaşi: Polirom, 2006, p. 45-60.
19. BASOW, S.A. Gender: stereotypes & roles. Pacific Grove, California: Brooks/ Cole Publishing Company, 1992, p.4-11.
20. BEAUVOIR, SIMONE DE. Al doilea sex. Bucureşti: Ed. Univers, 1998. 746p.
21. BEM, S. Sex typing and androgyny. În Journal of Personality and Social Psychology. 1975. N.31. p.634-643
22. BERNSTEIN, B. Studii de sociologia educaţiei. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1978
23. Biblia. Bucureşti: Institutul Biblic şi de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, 1989. 198p.
24. BLEIER, R. Science and Gender. The Athene Series, 1984; 2008. 220p.
25. BLOOM, B.S. Taxonomy of Educational Objectives, Handbook I: The Cognitive Domain. 1956. 98p.
26. BODRUG-LUNGU, V. Formarea conştiinţei de gen a populaţiei. Univ. de Stat din Moldova. Gender-Centru. Chişinău: CEP USM, 2006. 130 p.

27. BODRUG-LUNGU, V. Families in Moldova. În Families in Eastern Europe. Contemporary Perspectives in Family Research, Volume 5, 2004 Published by Elsevier Ltd. London, New York, etc., 2004, p.173-186.
28. BODRUG-LUNGU, V. Determinarea viziunii prospective a tinerilor asupra relaţiilor gender în viitoarele familii. În Anale Ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova. Seria „Ştiinţe socioumanistice", V.II. Chişinău: USM, 1999, p.103-107.
29. BODRUG-LUNGU, V. Rolul familiei în educaţia copiilor. În Revista Didactica Pro…Chişinău, 2001, nr.4(8), p.44-46.
30. BODRUG-LUNGU, V., ZMUNCILA, L. Relaţiile gender şi lucrul casnic. În Anale Ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova. Seria „Ştiinţe socioumanistice", V.II. Chişinău: USM, 2001, p.77-78.
31. BOLEA, Z. Diferenţe de gen în stările depresive la vîrsta adolescentină. Autoreferatul tezei de doctor în psihologie. Chişinău: USM, 2008. 22p.
32. BOURDIEU, P. De la domination masculine. În Le Monde Diplomatique, Aout 1998, p.24.
33. BOURDIEU, P. 'The school as conservative force: scholastic and cultural inequalities' (trans. J.C. Whitehouse). În J.Eggleton (Ed.) Contemporary Research in the Sociology of Education. London: Methuen. 'L'école conservatrice, les inégalités devant l'école et devant la culture', Revue française de sociologie, 1974/66, VII, 3, p.325-347.
34. BRYSON, V. Feminist Debates: Issues of theory and political practice. New York: New York University Press, 1999. 267p.
35. BUSSEY, K. & BANDURA, A. Social cognitive theory of gender development and differentiation. În Psychological Review, 1999, 106, p.676-713.
36. Cadrul de acţiuni preconizate de Forumul de la Dakar. Educaţie pentru toţi: obligaţiunile noastre colective. Adoptate de Forumul mondial în problemele educaţiei, Dakar, Senegal, 26-28 aprilie 2000. Chişinău: CE USM, 2001. 40 p.
37. CAPMENNI, E. Gender stereotyping of children toys: A comparison of parents and nonparents. În Sex Roles, 1999, 40, p.121-138.
38. CARTER, D.& LEVY, G. Cognitive aspects of early sex-role development: The influence of gender schemas on preschoolers' memories and preferences for sex typed toys and activities. În Child Development, 1988, 59, p.782-792.
39. CEMORTAN, S. Curriculumul educaţiei copiilor în instituţiile preşcolare de diferite tipuri. Chişinău: Lyceum, 1997. 270 p.
40. CERNAT, V. Psihologia stereotipurilor. Iaşi: Polirom, 2005. 284 p.
41. Challenges for teacher training in instituting gender responsive pedagogy in schools in Africa. Seminar on Cooperation on Teacher Education, Bergen, Norway, 27th Sept – 2nd Oct 2005. 25p.
42. CHETCUTI, D. Identifying a Gender-inclusive Pedagogy from Maltese teachers' personal practical knowledge. În International Journal of Science Education, 2007 http://www.informaworld.com/
43. CHODOROW, N. The reproduction of mothering. Psihoanalysis and the sociology of gender. Berkeley: University of California Press, 1978. -196p.
44. CHODOROW, N. Feminism and psychoanalytic theory. Yale University Press, New Haven and London, 1989. -189p.
45. CHODOROW, N. Gender as a personal and cultural construction. În Journal of Women in Culture and Society, 1995, 3, p.516-545.
46. CIUPERCĂ, C. Copiii în cursa socializării sau cum se perpetuează diferenţele dintre băieţi şi fete. În Cursa cu obstacole a dezvoltării umane (I.Mitrofan, coord.). Iaşi: Polirom, 2003, p.19-33.

47. **C**ouncil decision of 20 December 2000 establishing a program relating to the Community framework strategy on gender equality (2001-2005). În: Official Journal of the European Communities, L17/22, 2001
48. COJOCARU, V. Calitatea în educaţie „Managementul calităţii". Chişinău: Î.S.F.E.-P. „Tipografia Centrală", 2007. 268p.
49. COLÁS, P., JIMÉNEZ, R. Secondary education teachers' view of gender culture. În Cultura y Educación, Volume 16, Number 4, December 2004 , p. 419-433(15).
50. COLLINS, R. A conflict theory of sexual stratification. În Social Problems, 1971, 19, 1, p.3-21.
51. CONNELL, R.W. The Role of Men and Boys in Achieving Gender Equality. Paper Prepared for the United Nations Division for the Advancement of Women Expert Group Meeting, 21-24 October 2003; EGM/Men-Boys-GE/2003/BP.1
52. CRISTEA, S. Teorii ale învăţării: modele de instruire. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 2005. 371p.
53. CRISTEA, S. Studii de pedagogie generală. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 2004. 251p.
54. CRISTEA, S. Fundamentele ştiinţelor educaţiei. Chişinău: Litera Educaţional, 2003. 240 p.
55. CRISTEA, S. Educaţia pentru democraţie. În Didactica Pro... Revistă de teorie şi practică educaţională a Centrului Educaţional „PRO DIDACTICA", 2003, nr. 4-5 (20-21), p.63-64.
56. CRISTEA, S. Educaţia vocaţională. În Didactica Pro... Revistă de teorie şi practică educaţională a Centrului Educaţional „PRO DIDACTICA", 2005, nr. 2 (30), p.62-64.
57. CRISTEA, S. Educaţia prin şi pentru valori. În Didactica Pro... Revistă de teorie şi practică educaţională a Centrului Educaţional „PRO DIDACTICA", 2006, nr. 1 (35), p.54-56.
58. CRISTEA, S. Educaţia pentru toleranţă. În Didactica Pro... Revistă de teorie şi practică educaţională a Centrului Educaţional „PRO DIDACTICA", 2004, nr. 4 (26), p.66-68.
59. CRIŞAN, AL., GUŢU, VL. Proiectarea curriculumului de bază. Ghid metodologic. Cimişlia, 1997. 127 p.
60. CUCOŞ, C. Pluralismul valoric şi exigenţele educaţiei interculturale. În Didactica Pro... Revistă de teorie şi practică educaţională a Centrului Educaţionale „PRO DIDACTICA", 2003, nr. 4-5 (20-21), p.28-29.
61. CUCOŞ, C. Pedagogie. Reconsiderări, Evaluări, Interpretări. Iaşi: Editura Universităţii „Al.I.Cuza", 1995. 265p.
62. Culegere de acte normative în domeniul protecţiei drepturilor copilului şi familiei / coord. Radu Danii. Chişinău: „TRIGRAF-TIPAR" SRL, 2007. 688p.
63. CUZNEŢOV, L. Dimensiuni psihopedagogice şi etice ale parteneriatului educaţional: Ghid metodologic pentru studenţi, cadrele didactice şi părinţi / U.P.S. „I.Creangă, Institutul Ştiinţe ale Educaţiei". Chişinău: U.P.S. „I.Creangă", 2002. 125p.
64. CUZNEŢOV, L. Tratat de educaţie pentru familie. Pedagogia familiei. Chişinău: CEP USM, 2008. 624p.
65. CUZNEŢOV, L., BANUH, N. Filosofia educaţiei. Chişinău: UPS "Ion Creangă", 2004. 230 p.
66. Curriculum la dirigenţie pentru clasele a V-a –XII-a. Ministerul Educaţiei şi Tineretului al Republicii Moldova. Chişinău: Univers Pedagogic, 2006. 25p.
67. Curriculum pedagogic (coord.: Sorin Cristea, Silvia Făt etc.). Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 2006. 552p.
68. Changing Multiculturalism: New Times, New Curriculum (Changing Education Series) by Joe L. Kincheloe (Paperback). Open University Press, 1997. 160 p.
69. DANDARA, O., SPINEI, A. Elaborarea cadrului Naţional al Calificărilor. Buletin metodic. Chişinău: CE USM, 2006. 146p.
70. DEAUX, K. Sex and Gender. În Annual Review of Psychology, 1985, nr.36, p.49-81.

71. Declarația Mileniului a Organizației Națiunilor Unite, adoptată prin Rezoluția 55/2 a Adunării Generale a ONU din 8 septembrie 2000
72. DELORS, J. Education: The Necessary Utopia (Introduction of the report). The report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century, Learning: the treasure within. Paris, April 1996. 9p.
73. Dezvoltarea umană: aspecte psiho-sociale. Coord. E.Bonchiş. Oradea: Editura Imprimeriei de Vest, 2000. 347 p.
74. DEWEY, J. Democracy and education. New York, 1916. 104p.
75. Didactica funcțională: obiective, strategii, evaluare (Michel Minder); trad. din franceză. Chişinău: Cartier (Combinatul Poligrafic), 2003. 360p.
76. Dicționar de pedagogie. (Cristea S). Chişinău–Bucureşti: Grupul Editorial Litera. Litera internațional, 2000. 398p.
77. Dicționar de psihologie. Coord. Ursula Şchiopu. Bucureşti: Editura Babel, 1997. 740p.
78. Dicționar de sociologie. Oxford. Editat de G.Marshall. Bucureşti: Univers Enciclopedic, 2003. 710p.
79. Dicționar de termeni pedagogici (Coord. Sorin Cristea). Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1998. 479p.
80. Dicționar explicativ al limbii române. Univers enciclopedic. Academia Română– Institutul de Lingvistică "Iorgu-Iordan", Ediția a II-a. Bucureşti, 1998. 1192 p.
81. DINNERSTEIN, D. The Mermaid and the Minotaur, Harper&Row, New York, 1976. 89p.
82. DUDIK, A. Issues of gender (in)equality in research in Hungary. Report. În "A new social contract between women and men: the role of education". Seminar organized jointly by the Steering Committee for equality between women and men (CDEG) and the Education Committee (CC-ED). EG/ED (2000)13. Strasbourg, 7-8 December 2000, p.44-48.
83. DWORKIN, A. Războiul împotriva tăcerii. Trad. de R.Dascăl. Iaşi: Polirom, 2001. 336p.
84. EAGLY, A. Sex differences in social behavior: A social role interpretation. Hillsdale: Erlbaum, 1987. 130p.
85. EAGLY, A. & KOENIG, A. Social role theory of sex differences and similarities: Implications for prosocial behavior. In Sex differences and similarities in communication Mahwah, K.Dindia & D. J.Canary (Eds.), NJ: Erlbaum, 2006, 2nd ed., p. 161-194.
86. ECONOMIC, SOCIAL and CULTURAL RIGHTS. Girls' right to education. Report submitted by Special Rapporteur on the right to education, Mr. V. Munoz Villalobos. UN Economic and Social Council. E/CN.4/2006/45. 8 February 2006.
87. Educație pentru echitate de gen şi şanse egale: Auxiliar didactic pentru profesori şi elevi / Loretta Handrabura, Viorica Goraş-Postică. Chişinău: PRO DIDACTICA, 2007 (Combinatul Poligrafic). 160p.
88. Educația gender: Glosar (Bodrug-Lungu V., Jardan V., Zmuncila L.). Gender-Centru, USM. Chişinău: CEP USM, 2004. 90 p.
89. EU RESEARCH ON SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES Creating Cultures of Success for Women Engineers Women. Final Report. DG Research European Commission. Brussels, 2006. 125p.
90. Families in Eastern Europe. Contemporary Perspectives in Family Research, Volume 5, 2004. Published by Elsevier Ltd. London, New York, etc., 2004. 252p.
91. Femei şi bărbații în Republica Moldova. Culegere statistică. Chişinău, Biroul Național de Statistică, 2008. 154p.
92. Femeile şi bărbații în Republica Moldova. Culegere statistică. Chişinău, Biroul Național de Statistică, 2005. 89p.
93. Femei şi bărbați pe piața muncii în Republica Moldova. Raport analitic. BNS / DFID. Chişinău, 2008. 100p.
94. Feminist Pedagogy. WMST-L File Collection, December 2001.

95. FREUD, S. Opere. Vol. 6: Studii despre sexualitate. Bucureşti: Editura Trei, 2001. 265p.
96. GATENS, M. Feminism şi filosofie: Perspective asupra diferenţei şi egalităţii. Trad. de O.Rusu-Toderean. Iaşi: Polirom, 2001. 232p.
97. Gen şi Societate. Ghid de iniţiere. Coord. Grunberg L., Miroiu M. Bucureşti: Editura Alternative, 1997. 155p.
98. Gen şi Educaţie. Bucureşti: Editura Alternative, 1997. 117p.
99. Gen şi politică. AnA /UNDP. Bucureşti, 1999. 115p.
100. Gen şi politici educaţionale / coord. Doina Olga Ştefănescu, Mihaela Miroiu. Bucureşti, 2001. 127p.
101. Gender, culture and society: Contemporary Femininities and Masculinities /Máirtin Mac an Ghaill and Chris Haywood, Publisher: Palgrave Macmillan, 2006. 312 p.
102. Gender Equality and Equity. A summary review of UNESCO's accomplishments since the Fourth World Conference on Women (Beijing, 1995). Women and Gender Equality. Paris, 2000. 64 p.
103. Gender Mainstreaming in Practice: A Handbook. UNDP RBEC, 2002. 137 p.
104. Gender roles and stereotypes in education and training: Study. Programme relating to the Community Framework on Gender Equality (2001-2005). Minister de l'Egalite des chances. Luxembourg, 2006. 105p.
105. Gender Equality in Schools, Education and Gender Equality Series, Programme Insights. Oxfam GB. December, 2005. 11p.
106. Gender, Innovation and Education in Latin America (Ingrid Jung and Linda King). UIE, DSE, Hamburg, Germany, 1999. 106p.
107. Gender Achievements and Prospects in Education: The GAP report. UNICEF, 2005. 301p.
108. Gendered strategies for EFA. În EFA global Monitoring Report. UNESCO, 2003/4, p.265-274.
109. GENIA Toolkit for Promoting Gender Equality in Education. 2004 Version. UNESCO, 2004. 137p.
110. Gender in the Classroom: Power and Pedagogy (Paperback) by Susan L Gabriel (Editor), Isaiah Smithson (Editor). University of Illinois Press, 1990, 208 p.
111. Gender Responsive Pedagogy: Teacher's Handbook FAWE. Nairobi, 2005. 149p.
112. GILLIGAN, C. In a different voice. Harvard University Press, 2000. 326p.
113. Guidelines on Gender-Neutral Language. Unité pour la promotion de la condition de la femme et l'égalité des sexes. UNESCO, 1999. 28p.
114. GUŢU, VL. Cadrul de referinţă al Curriculumului Naţional. Chişinău: Î.E.P.Ştiinţa, 2007 (Combinatul Poligrafic). 100p.
115. GUTU, VL., SILISTRARU, N., PLATON, C. et. al. Teoria şi metodologia curriculumului universitar. Chişinău: CEP USM, 2003. 234 p.
116. JARDAN, V. Identitatea de gen a tinerilor în condiţiile modificării rolurilor sociale. Autoreferatul tezei de doctor în psihologie. Chişinău, 2006, -22p.
117. JOIŢA, E. Pedagogia: ştiinţa integrativă a educaţiei. Iaşi: Polirom, 1999. 192p.
118. HANDRABURA L. Gen şi mass-media: Studiu. Pentru o presă sensibilă la gen. Chişinău: CPD, 2007. 69p.
119. HANDRABURA, L. Străinul şi străinătatea în folclorul românesc din Basarabia: Microstudiu. În Educaţie interculturală în Republica Moldova. Chişinău: Arc, 2004, p. 121-140.
120. HANDRABURA, L. Stereotipuri de gen în mass-media. În "Didactica PRO", Revistă de teorie şi practică educaţională, I parte aprilie 2004, nr. 2 (24), p. 53 - 55; partea a II-a, octombrie 2004, nr. 6 (27), p.114-125.
121. HANDRABURA, L. Roluri de gen şi modele culturale. Realităţile de gen din trecut conservate în modele şi valori din folclor şi etnologie. În „Cugetul", nr.1, ianuarie 2005.

122. HAGEMANN-WHITE, C. The role of schools. Report. În "A new social contract between women and men: the role of education". Seminar organized jointly by the Steering Committee for equality between women and men (CDEG) and the Education Committee (CC-ED). EG/ED (2000)13. Strasbourg, 7-8 December 2000, p.59-64.
123. Hard Work in the Academy: Research and interventions on gender inequalities in higher education (Paul Fogelberg, Jeff Hearn and others). Helsinki: Helsinki University Printing House, 2002. 288p.
124. HATOS, A. Sociologia educației. Ed. a 2-a, rev. Iași: Polirom, 2006. 247p.
125. HASTE, H.E. Sex role socialisation. In J.Chetwynd and O.Hartnett (eds) The Sex Role System, London: Routledge & Kegan Paul, 1978, p.18-27.
126. HOOKS, BELL Teoria feministă de la margini spre centru: trad. din engl. Chișinău: Tehnica-Info, 2003. 176p.
127. HOOKS, BELL Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom. New York: Routledge, 1994. 167p.
128. HOFSTEDE, G. Managementul structurilor multiculturale. București: Editura Economică, 1996. p 106.
129. ILUȚ, P. Sociopsihologia și antropologia familiei. Iași: Polirom, 2005. 292p.
130. Integrare versus separare. Ghid prietenos la gen (Laura Grunberg, Doina Olga Ștefănescu). București: Editura AnA, 2004. 80 p.
131. Imaginea femeii și a bărbatului în presa scrisă: studiu de gen. (ONG-Clubul pentru Șanse Egale „În doi"). Chișinău: Cozara, (Tipogr. „Bons Offices" SRL), 2007. 222p.
132. Issues paper on Inclusion of Gender Perspectives in Family Education. For UNESCO / Susan Grieshaber. Queensland: Centre for Applied Studies in Early Childhood, Queensland University of Technology, 2002. 40p.
133. JACKSON, D.& TEIN, J. Adolescents'conceptualization of adult roles: Relationships with age, gender, work goals, and maternal employment. În Sex Roles, 1998, 38, p.987-1008.
134. KARRAKER, K., VOGEL, D. & LAKE, M. Parents' gender-stereotypes perceptions of newborn: the eye of the beholder revisited. În Sex Roles, 1995, 33, p.687-701.
135. KOHLBERG, L. Stage and Sequence: The Cognitive-Developmental Approach to Socialization. In D.A. Goslin, ed., Handbook of Socialization Theory and Research. Chicago: Rand McNally, 1969, p. 347-480.
136. KOHLBERG, L. Moral Stages and Moralization. The Cognitive-Developmental Approach. În Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues. Thomas Lickona (ed) News York: Holt, Rinehart, Winston, 1976, p.347-480.
137. Lexicon feminist (Dragomir O., Miroiu M.). Iași: Polirom, 2000. 394p.
138. Lexicon pedagogic (Mircea Ștefan). București: Aramis Print, 2006. 383p.
139. LORBER, J. PARADOXES OF GENDER. Yale University Press, New Haven and London, 1994. 289p.
140. LUKE, C. & GORE, J. (Eds.) Feminism and critical pedagogy. New York, 1992. 346p.
141. MACCOBY, E., JACKLIN, C. The Psychology of sex Differences. Stanford, CA: Stanford University Press, 1974. 634p.
142. MAHER, FRANCES A. Progressive Education and Feminist Pedagogies: Issues. În Gender, Power and Authority. Teachers College Record, Volume 101 Number 1, 1999, p. 35-59. http://www.tcrecord.org/Home.asp
143. MALMGREN, G., WEINER, G. Doing gender: A staff development. Strategies and futures in teacher education. În Journal of In-service Education, Vol. 27, nr.1, March 1999, p.143-160(18).
144. Manual de educație pentru viața de familie. Universitatea "J.Hopkins", SUA. Chișinău, Ediția a II-a, 2002. 365 p.

145. Manual de pedagogie contemporană (Partea I). Obiectul şi temele fundamentale ale pedagogiei. (Florea Voiculescu). Cluj-Napoca, Risoprint, 2005. 488p.
146. MATEI, C. Ziua Mondială a Populaţiei şi dezvoltarea politicilor demografice în Republica Moldova. În Univers Pedagogic. Chişinău, 2005, nr. 2, p.20-23.
147. MÂNDÂCANU, V., BANUH, N. (coord.) Filosofia educaţiei – imperative, căutări, orientări. Chişinău: Catamix, 1997. 365 p.
148. MEAD, M. Sex and Temperament in Three Primitive Societies. New York: Morrow, 1935. 168p.
149. Metodologia ştiinţelor socioumane (Serge Moscovici, Fabrice Buschini (coord.)); trad. de Vasile Savin. Iaşi: Polirom, 2007. 556p.
150. Metodologia cercetării şi creativităţii psihopedagogice. (Patraşcu D., Patraşcu L., Mocrac A.). Chişinău: Ştiinţa (Combinatul Poligr.), 2003. 252p.
151. MIJA, V., PARLICOV, E., PÂSLARU, V. Curriculum la dirigenţie. Chişinău: Lyceum, 2003. 35 p.
152. MIALARET, G., DEBESSE, M. Traite des sciens pedagoques. vol.I, "Introduction", PUF, Paris, 1969. 249p.
153. MIROIU, M. Lungul drum către autonomie: efectele perverse ale tranziţiei asupra femeilor din România. În Gen şi politici educaţionale. Bucureşti, 2001, p.6-20.
154. MIROIU, M. Promoting Democratic Citizenship. În "A new social contract between women and men: the role of education". Seminar organized jointly by the Steering Committee for equality between women and men (CDEG) and the Education Committee (CC-ED). EG/ED (2000)13. Strasbourg, 7-8 December 2000, p.49-58.
155. MITROFAN, I., CIUPERCĂ, C. Incursiune în psihosociologia şi psihosexologia familiei. Bucureşti: Ed. Press Mihaela, 1998. 389p.
156. Modele şi valori de gen în învăţământul public din Republica Moldova (Doina-Olga Ştefănescu, Loretta Handrabura, Rita Godoroja etc.). Chişinău: ELAN POLIGRAF, 2005. 108p.
157. MORĂRESCU, M., ZBÎRNEA, A., PAPUC, L. Modelul femeii în context naţional actual. În Studii Gender, 2002, nr.1/5, p.20-22.
158. MUNTER, Agnes DE. Teachers' behavior and building pupils' identities. În "A new social contract between women and men: the role of education". Seminar organized jointly by the Steering Committee for equality between women and men (CDEG) and the Education Committee (CC-ED). EG/ED (2000)13. Strasbourg, 7-8 December 2000, p.29-35.
159. OAKLEY, A. Sex, gender and society. South Melbourne, Vic.: Sun Books, 1972. 220p.
160. OGLICE, M. Femeile Bibliei. Bucureşti, 2000. 428p.
161. Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului în Republica Moldova. Primul Raport Naţional. Chişinău, iunie 2005. 63p.
162. O nouă provocare: dezvoltarea socială (Cătălin Zamfir, Laura Stoica (coord.)). Iaşi: Polirom, 2006. 363p.
163. ORTNER, S.B. 1974. 'Is Female to Male as Nature is to Culture?' În Rosaldo, M.Z. and Lamphere, L. (eds.) Woman, Culture and Society. Stanford: Stanford University Press.
164. OVCEARENCO, N. Formarea atitudinii responsabile faţă de maternitate la adolescente. Autoreferatul tezei de doctor în pedagogie. Chişinău, 2003. 22p.
165. OWEN BLAKEMORE, J. & CENTERS, R. Caracteristics of boys' and girls' toys. În Sex Roles, 2005, 53, p.619-633.
166. PAECHTER, C. Changing School Subjects: Power, Gender and Curriculum (Paperback). Open University Press; 1 edition (January 26, 2001), 192p.
167. PAECHTER, C. Learning masculinities and femininities: Power/knowledge and legitimate peripheral participation. Women's Studies International Forum, 2003, 26, p.541-552.

168. PANĂ, S., DĂRĂU, D., PANĂ, S.JR. Sexualitatea umană. Bucureşti: Univers Enciclopedic, 1998. 407 p.
169. PAPUC, B., BODRUG-LUNGU, V. Familia în contextul transformărilor contemporane. În Analele ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova. Seria „Ştiinţe socioumanistice", Vol.III. Chişinău, 2006, p.448-451.
170. PARSONS, T., BALES, R., OLDS, J. et al. Family. Socialization and Interaction Process. New York, Glencoe, 1955. 422p.
171. PÂSLARU, VL. Principiul pozitiv al educaţiei: studii şi eseuri pedagogice. Chişinău: Civitas, 2003 (Tipogr. Prag-3). 320p.
172. PÂSLARU, VL. Valoare şi educaţie axiologică: definiţie şi structurare. În Didactica Pro... Revistă de teorie şi practică educaţională a Centrului Educaţional „PRO DIDACTICA", 2006, nr. 1 (35), p.3-7.
173. Pedagogie, ediţia a III-a. (Ioan Bontaş). Bucureşti: Editura ALL EDUCATIONAL S.A., 1996. 310 p.
174. PENN, M. Feminist pedagogy as praxis. În 4 Duke Journal of Gender Law & Policy, 217 (1997), p. 217.
175. Perspective asupra dimensiunii de gen în educaţie. Institutul de Ştiinţe ale Educaţiei, UNICEF-Reprezentanţa în România. Bucureşti: MarLink, 2004. 144p.
176. PINTO, T. Co-education for a better integrated society: the challenges of an education designed to achieve gender equality. În "A new social contract between women and men: the role of education". Seminar organized jointly by the Steering Committee for equality between women and men (CDEG) and the Education Committee (CC-ED). EG/ED (2000)13. Strasbourg, 7-8 December 2000, p.10-23.
177. PLATON, C., German G. Identitatea gender a depresiei în adolescenţă. Cercetări şi comentarii. În Analele ştiinţifice ale USM, Chişinău, 2000, p. 205-311.
178. PLECK, J. The Myth of masculinity. Cambridge; Meiss, 1981. 229p.
179. POLLACK, W. Real boys: The truth behind the myths. In E. Rassen & L. Iura (Eds.). The Jossey-Bass reader on gender in education. San Francisco: Jossey-Bass, 1998, p.88-100.
180. Populaţia şi procesele demografice în Republica Moldova: Culegere statistică. (Biroul Naţ. de Statistică al Rep. Moldova). Chişinău: Statistica, 2007 (Tipogr. S.A. „CRIO"). 70p.
181. POSŢAN, L. Motivaţia învăţării la vîrstele adulte din perspectiva conceptului educaţie pe parcursul vieţii. Teza de doctor în pedagogie. Chişinău, 2006. www.cnaa.acad.md
182. Practising Gender Analysis in Education (Fiona Leach). Oxfam GB, 2003. 162p.
183. PRIŢCAN, V., CUŞNIR, D. Reabilitarea psihosexuală a prostituatelor. În Asistenţa socială în context european. Materialele Conferinţei studenţeşti internaţionale. Chişinău, 22-23 aprilie 2002. Chişinău: CE USM, 2002, p.97-102.
184. PRIVIDERA, L. The Possibilities of Pedagogy and Philosophy: Fostering Gender Equity and Equality in the Communication Discipline. Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association, Marriott Hotel, San Diego, CA, May 27, 2003. www.allacademic.com
185. Probleme de gen în contextul Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului în Republica Moldova. UNDP Moldova / UNIFEM. Chişinău, 2007. 73p.
186. Promovarea egalităţii genurilor în Moldova: culegere de documente / Gender-Centru. Chişinău: CEP USM, 2007. 100p.
187. Promotion of Gender Equality in Action against Child Labour and Trafficking: A Practical Guide for Organizations. (N.Haspels and B.Suriyasarn). Bangkok, ILO, 2003. 71p.
188. Psihopedagogie: pentru examenul de definitivat şi gradul didactic II. Coord. Adrian Neculau, Teodor Cozma. Iaşi: Editura „Spiru Haret", 1994. 317p.
189. Raport Social Anual. Ministerul Muncii şi Protecţiei Sociale. Chişinău, 2004. 98p.

190. Raport Monitorizarea implementării Legii cu privire la asigurarea egalității de şanse între femei şi bărbaţi şi a Planului naţional "Promovarea egalității genurilor umane în societate pentru perioada 2006-2009". Chişinău: CE USM, 2007. 114p.
191. REPERE: Manual de educaţie pentru drepturile omului cu tineri. Institutul Intercultural Timişoara. Timişoara: Imprimeria Mirton Timişoara, 2004. 481p.
192. Report on equality between women and men–2007. European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit G.1. 2007. 40p.
193. Rethinking Masculinity. Second Edition. Rowman & Littlefield, Inc.1996. 278p.
194. RICH, A. Of Woman Born: Motherhood As Experience and Institution /W. W. Norton & Company; Norton Pbk. Ed edition (April 1995), 322p.
195. ROUSSEAU, J.J. Emil sau despre educaţie. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1973. 110p.
196. RUBIN, G. The Traffic on Women. În Relter R., ed. Toward on Antropology of Women. New York, 1975. 306p.
197. RUBLE, D. & MARTIN, C. Conceptualizing, measuring, and evaluating the developmental course of gender differentiation: compliments, queries, and quandaries. Monographs of the Society for research. În Child Development, 2002, 67, p.148-166.
198. RUSNAC, SV. Psihologie socială. Chişinău, 2007 (F.E.-P. „Tipogr.Centrală"). 264 p.
199. SANDERS, J. Teacher education and gender equity (Report No. RR93002015). Washington, D. C.: ERIC Clearinghouse on Teaching and Teacher Education, 1997. http://www.josanders.com
200. SAVATER, F. Curajul de a educa. Chişinău: Editura ARC, 1997. 211.
201. SCOTT, J. Gender: A Useful Category of Historical Analysis. În J. Scott (ed.) Feminism and History, Oxford University Press, 1996, p.46-52
202. SECUI, M. Identitatea de gen în adolescenţă. Oradea: Editura Universităţii din Oradea, 2007. 230p.
203. SEGAL, L. Slow Motion: Changing Masculinities Changing Men (Paperback). Rutgers University Press, 1990. 396 p.
204. Sex-typed preferences in three domains: do two-year-olds need cognitive variables? (gender identity)(Statistical Data Included). British Journal of Psychology, 01 May, 2002. http://goliath.ecnext.com/coms2/summary_0199-1857053_ITM
205. SILBERMAN, M.A. and SNAREY J. Gender differences in moral development during early adolescence: The contribution of sex-related variations in maturation. În Current Psychology: Springer New York Volume 12, Number 2 / Июнь 1993 г p.163-171.
206. SKELTON, C. 'The "Feminisation of Schooling" or "Remasculinising" Primary Education?' În International Studies in Sociology of Education, 2002, Vol.12, nr 1, p.77-96.
207. SOCOLIUC, N., COJOCARU, V. Formarea competenţelor pedagogice pentru cadrele didactice din învăţământul universitar. Chişinău: Cartea Moldovei (Tipogr. „Reclama"), 2007. 160p.
208. SOCIOLOGY (J.Macionis). 12th Edition, 2008, 736 p. http://www.macionis.com/
209. SOLOVEI, R. Formarea calităţii de cetăţean din perspectiva noilor educaţii. În Educaţie civică. Chişinău: Centrul Educaţional PRO DIDACTICA, 2006, p.13-19.
210. Studiul Demografic şi de Sănătate din Republica Moldova. Centrul Şt.Practic de Medicină Preventivă, Ministerul Sănătăţii şi Protecţiei Sociale. –trad. engl. Chişinău: Gunivas, 2005. 396p.
211. STĂNCIULESCU, E. Sociologia educaţiei familiale. Iaşi: Polirom,1998. Vol.2. 121p.
212. SILISTRARU, N. Valori ale educaţiei moderne. Chişinău: IŞE, 2006. 176p.
213. STEINEM, G. Revoluţia interioară: cartea respectului de sine. Trad. de V.Năchescu şi A.Pârvulescu. Iaşi: Polirom, 2001. 416p.

214. Strategia Națională „Educația pentru toți” 2004 – 2015. Monitorul Oficial al Republicii Moldova N 70-72 din 15.04.2003.
215. STROMQUIST N.P. Women and Education in Latin America. Knowledge, Power and Change. Boulder & London: Lynne Rienner Publishers, 1992. 310 p.
216. SHREWSBURY, C. "What is Feminist Pedagogy? În Women's Studies Quarterly 21. 3-4 (Fall 93): 8-16; also in Women's Studies Quarterly 25.1-2 (1997): p.66-73.
217. STOLLER, R. Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity. New York: Science House, 1968. 383 p.
218. Studii GENDER, ediție științifică trimestrială. 2002, nr. 1/5. 32p.
219. ŞTEFĂNESCU, D.-O. Dilema de gen a educației. Iaşi: Polirom, 2003. 176p.
220. ŞTEFĂNESCU, D-O. Echitate şi calitate în educație. O abordare din perspectiva de gen. În Patru exerciții de politică educațională în România. Bucureşti: Educația 2000+; Humanitas Educațional, 2006. 208p.
221. SURDU, M. Segregarea şcolară şi reproducerea socială a inegalităților. În O nouă provocare: dezvoltarea socială. Iaşi: Polirom, 2006, p.300-309.
222. The Challenge of Achieving Gender Parity in Basic Education. A Statistical Review, 1990-1998. UNESCO, 2000. 162p.
223. The Critical Pedagogy Reader (Author(s): Antonia Darder, Rodolfo D. Torres & Marta Baltodano. New York, Publisher: Routledge/Falmer, 2002. 304p.
224. The Gender Question in Education: Theory, Pedagogy, and Politics / (Paperback) by Ann Diller (Author), Maryann Ayim (Contributor), Kathryn Morgan (Contributor). Publisher: Westview Press, 1996. 272 p.
225. The Global Gender Gap Report 2007. R.Hausmann, Laura D. Tyson, S. Zahidi. World Economic Forum, 2007. www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Gender%20Gap/index.htm
226. The Hidden Curriculum in Higher Education / by Eric Margolis (Author) (Paperback). Publisher: RoutledgeFalmer; 1 edition, 2001. 256 p.
227. The Raoul Wallenberg Compilation of Human Rights Instruments. Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 2004. 684p.
228. Teorii ale dezvoltării copilului. (Elena Bonchiş). Cluj-Napoca: Dacia, 2006. 394 p.
229. The State of the World's Children 2007 / Women and Children: The Double Dividend of Gender Equality. New York, UNICEF, 2006. 148p.
230. TRIVERS, R.L. Parental investment and sexual selection. In: Sexual selection and the descent of man (Campbell B, ed). Chicago: Aldine; 1972, p.136–179.
231. UNESCO's Gender Mainstreaming Implementation Framework. UNESCO, 2003. 19p.
232. VĂIDEANU, GH. Educația la frontiera dintre milenii. Bucureşti: Ed. Politică, 1988, p.217-235.
233. VAILEANU, C. Gender Analysis of UNDP Moldova Programme Portfolio, 2006 www.un.md
234. VALI, I. Profesorul – o analiză multireferențială. În STUDIA UNIVERSITATIS. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr.9. Chişinău: CEP USM, p.109-112.
235. VOVC, IU. Relațiile gender rural: un imperativ al timpului. Chişinău: Centrul Ed.-poligr. al USM, 2004. 221p.
236. WABLY, S. Transformări ale genurilor umane. Chişinău: Epigraf S.R.L., 2003. 238p.
237. WALTER, M. `A Social-Learning View of Sex Differences in Behavior'. În E. Maccoby (ed.) The Development of sex Differences. Stanford, 1966, p.56—81.
238. WEINER, G. A Critical Review of Gender and Teacher Education in Europe. În Pedagogy, Culture & Society, 2000, 8, p. 233-248.
239. WEINER, G. Feminism in education. Philadelphia, 1994. 192p.
240. WHITTLE, S. and TURNER, L. "Sex Changes'? Paradigm Shifts in 'Sex' and 'Gender' Following the Gender Recognition Act?'. Sociological Research Online, Volume 12, Issue 1, 2007. http://www.socresonline.org.uk/12/1/whittle.html.

241. Women, Culture and Society. Ed. M.Rozaldo, L.Lamphere. Stanford, 1974. 352p.
242. Women, Universities, and Change: Gender Equality in the European Union and the United States. (Edited by Mary Ann Danowits Sagaria). New York: PALGRAVE MACMILLAN, 2007. 228p.
243. WOOD, W. & EAGLY, A. A cross-cultural analysis of the behavior of women and men: Implications for the origins of sex differences. În Psychological Bulletin, 2002, 128, p.699-727.
244. Working together on Europe's future', January 2006. internet: http://europa.eu.int/growthandjobs/index _ en.htm
245. АВЕРИНЦЕВ, С.С. Символ. În Философский энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1993, с.607.
246. АЖГИХИНА, Н. Голоса женщин и новый европейский порядок. În WE/МЫ. Диалог женщин. Международный женский журнал, 2000, nr. 13 (29), с.10-14.
247. АЗАРОВА, Е.А. Влияние культуры на формирование и измерение моральных гендерных стереотипов. În Российские женщины и европейская культура: материалы V конференции, посвящённой теории и истории женского движения. Сост. и отв.ред. Г.А. Тишкин. СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001, с.213-219.
248. Актуальные проблемы гендера (Е.Гасымова, А.Абасов). Баку, 2002. http://gender.aznet.org/e-Lib2b1.htm
249. АРИСТОТЕЛЬ. Политика. Соч. в 4-х т. Москва: Наука, 1996. Т. 4. 383с.
250. АЙВАЗОВА, С.Г. Гендерное равенство в контексте прав человека. Пособие. Москва: Эслан, 2001. 97с.
251. Антология гендерной теории. Сборник переводов. Сост. и комментарии Е.И.Гаповой и А.Р.Усмановой. Минск: Пропилеи, 2000. 252с.
252. АРУТЮНЯН, М. Ю. Гендерные отношения в семье. În Материалы Первой Российской летней школы по женским и гендерным исследованиям «Валдай–96». Москва, 1997.
253. БАЛАБАНОВ, С., САРАЛИЕВА, З. Социология образования: гендерное измерение. În Социология гендерных отношений. Москва: РООСПЭН, 2004, с.161-199.
254. БАРЧУНОВА, Т. Человек верующий: гендерная наука и религия. În Гендер для чайников (Барчунова Т., Жидкова Е. и др.). Москва:«Звенья», 2006, с.179-198.
255. БАСКАКОВА, М.Е. Образование в России: гендерная асимметрия развития и эффективности инвестиций. În Гендерное равенство: поиски решения старых проблем. Москва: МОТ, 2003, с.56-67.
256. БАТЛЕР, Д. Феминизм под любым другим именем. Интервью с Рози Брайдотти. În Гендерные исследования, 1999, n 2/1. Харьковский центр гендерных исследований. М.,1999, с.48-78.
257. БЕНДАС, Т.В. Гендерная психология: Учебное пособие. СПб.: Питер, 2005. 431с.
258. БЕМ, С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов Москва: РОССПЭН, 2004. 336 с.
259. БОЯРКИНА, М. Гендерно-ролевая социализация как фактор воспитания личности студента в образовательном процессе вуза. Автореферат, 2007. 21с.
260. БЕРН, Ш. Гендерная психология. СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. 320с.
261. Введение в гендерные исследования. Ч.1: Учебное пособие. Под ред. И.А. Жеребкиной. Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя, 2001. 320с.
262. ВОРОНИНА, О.А. Феминизм и гендерное равенство. М.: Едиториал УРСС, 2004.
263. ВОРОНИНА, О.А. Глоссарий по гендерному образованию. În Гендерные исследования. Региональная антология исследований из восьми стран СНГ: Армении, Азербайджане, Грузии, Казахстане, Кыргызстане, Молдове, Таджикистане и Узбекистане. Москва: ООО «Вариант»-ИСГП, 2006, с.51-53.

264. ВОРОНИНА, О.А. Оппозиция духа и материи: гендерный аспект. În Вопросы философии, 2007, nr. 2, с.56-65.
265. ВОРОНИНА, О.А. Основы гендерной теории и методологии. În Теория и методология гендерных исследований. Курс лекций. Под общ. ред. О.А.Ворониной. Москва: МЦГИ – МВШСЭН –МФФ, 2001, с.95-106.
266. ВЫГОДСКИЙ, Л.С. Собрание сочинений. Т.1. Москва, Педагогика, 1982. 234с.
267. ГАЛЬПЕРИН, П.Я. К вопросу об инстинктах у человека. În Вопросы психологии. 1976. №1, с.28-36.
268. ГАСКЕЛ, ДЖ., МАКЛАРЕН, А., НОВОГРОДСКАЯ, М. Стремясь к образованию: феминизм и канадские школы. (Главы из книги). Перевод и публикация И. А. Школьникова. În Гендерное образование в средней школе: российский и канадский опыт: Учебно-методические материалы. Иваново: Иван. гос. ун-т, 2002, с.119 – 174.
269. Гендер на повестке дня. Руководство по гендерному обучению. RBEC. Бишкек, 1999. 110с.
270. Гендерная экспертиза учебников для высшей школы. Под ред. О.А.Ворониной. Москва: РОО МЦГИ–ООО «Солтэкс», 2005. 260 стр.
271. Гендерная педагогика и психология: учеб. пособие (под общей ред. О.И.Ключко). Саранск: Изд-во Мордов. Ун-та, 2005. 154с.
272. Гендерное образование в средней школе: российский и канадский опыт: Учебно-методические материалы. Иваново: Иван. гос. ун-т, 2002. 92 с.
273. Гендерное образование. Региональный обзор в восьми странах СНГ: Армении, Азербайджане, Грузии, Казахстане, Кыргызстане, Молдове, Таджикистане и Узбекистане. Москва: ООО «Вариант»-ИСГП, 2006. 320 стр.
274. Гендерное образование в подготовке учителя. Материалы всероссийской конференции (с международным участием) 5-8 июня 2006г. Томск: Издательство Томского государственного педагогического университета, 2006. 183с.
275. Гендер как инструмент познания и преобразования общества. Материалы международной конференции «Гендерные исследования: люди и темы, которые объединяют сообщество», Москва, 4-5 апреля 2005 г. (Редакторы – составители Е.А. Баллаева, О.А. Воронина, Л.Г. Лунякова). Москва: РОО МЦГИ при участии ООО «Солтэкс», 2006. 304с.
276. Гендерные исследования. Региональная антология исследований из восьми стран СНГ: Армении, Азербайджане, Грузии, Казахстане, Кыргызстане, Молдове, Таджикистане и Узбекистане. Москва: ООО «Вариант» - ИСГП, 2006. 512 стр.
277. Гендерный калейдоскоп. Курс лекций. Под общей ред. М.М.Малышевой. Москва: Academia, 2001. 520с.
278. ГЕГЕЛЬ Г. Феноменология духа. Пер. Г. Г. Шпета. Москва: Наука, 2000. С. 235.
279. Гендерные истории Восточной Европы. Сборник научных статей / под ред. Е.Гаповой, А.Усмановой, А.Пето. Минск: ЕГУ, 2002. 262с.
280. Гендер как интрига познания. Сборник статей. (Сост. Кирилина А.В.). Московский государственный лингвистический университет, Лаборатория гендерных исследований. Москва: Изд-во "Рудомино", 2000. 191с.
281. Гендер для чайников (Барчунова Т., Жидкова Е., Здравомыслова Е. И др.). Москва:«Звенья», 2006. 263с.
282. Гендерная экспертиза и законодательная политика: в 2-х т. Ред.-сост. Изотова Е.В., Кочкина Е.В. М.: «Аванти плюс», 2004. Т.1. 384с.
283. Гендерный бюджет, гендерная экспертиза (под ред. Л.С.Ржаницыной). Москва, ИЭ РАН, 2001. 155 с.

284. ГРИГОРЬЕВА Н.С., ЧУБАРОВА Т.В. Гендерный подход в здравоохранении: Учебное пособие. М.: Альфа Принт, 2001. 103с.
285. Гендерные проблемы и развитие. Стимулирование развития через гендерное равенство в правах, в доступности ресурсов и возможности выражать свои интересы. Пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2001. 386с.
286. Гендерные аспекты политической социологии. Москва: РОССПЭН, 2004. 260с.
287. Гендерные исследования: феминистская методология в социальных науках. Материалы 2-й Международной Летней Школы по Гендерным Исследованиям (Форос-1998). Под ред. И.Жеребкиной. Харьков: ХЦГИ, 1998. 356с.
288. Геодакян В. А. Мужчина и женщина. În Женщина в аспекте физической антропологии. Отв. ред. Г. А. Аксинова. М., 1994, с.33-42.
289. ГУСЕВА, Ю.Е. Гендерные представления как социокультурный феномен. În Российские женщины и европейская культура: материалы V конференции, посвящённой теории и истории женского движения. Сост. и отв.ред. Г.А. Тишкин. СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001, с.235-238.
290. ГУРКО, Т.А. Развитие феминистской перспективы в социологии. În Теория и методология гендерных исследований. Курс лекций. Под общ. Ред. О.А.Ворониной. Москва: МЦГИ–МВШСЭН–МФФ, 2001, с.311-321.
291. ЖЕРЕБКИНА, И. «Прочти мое желание...»: Постмодернизм. Психоанализ. Феминизм. Москва: Идея Пресс, 2000. 256с.
292. ЖЕРЕБКИНА, И. Противоречия в теории современного феминизма. 4с. http://www.feminist.org.ua/library/gender/txt/index.php
293. Женщины в обществе: мифы и реалии. Сборник статей / Редактор-составитель Л.С.Круминг. М.: Информация – XXI век, 2001. 332с.
294. ЗАБОЛОТНАЯ, Л. Правовое положение женщин в средневековой Молдове. În Гендерное равноправие в России. Материалы международной научной конференции, посв. 100-летию Первого Всероссийского женского Съезда 1908 г., 21-23 марта 2008 года, Санкт-Петербург. СПб.: Алетейя, 2008, с.128-132.
295. ЗАВРАЖИН, С.А., НАЗАРОВА, М.В. Гендерный подход в профессиональной подготовке педагога (электронный вариант). http://lerner.edu3000.ru/Wladimir_biblos/Zavragin_Nazarova_1.htm
296. ЗАГАЙНОВ, И. А. Формирование гендерной компетентности педагога в процессе профессиональной подготовки. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Йошкар-Ола, 2007. 23с.
297. ЗДРАВОМЫСЛОВА, О.М. Семья и общество: гендерное измерение российской трансформации. М.: Едиториал УРСС, 2003. 152с.
298. ЗДРАВОМЫСЛОВА, Е. А., ТЕМКИНА, А. А. Социальная конструкция гендера и гендерная система в России. În Материалы Первой Российской летней школы по женским и гендерным исследованиям "ВАЛДАЙ-96" / МЦГИ. М., 1997, с.84-89.
299. ЗДРАВОМЫСЛОВА, Е.А., ТЕМКИНА, А.А. Институционализация гендерных исследований в России. În Гендерный калейдоскоп. Курс лекций. Под общ. ред. М.М.Малышевой. М.: Academia, 2002, с.33-51.
300. ЗДРАВОМЫСЛОВА, Е.А., ТЕМКИНА, А.А. Социология гендерных отношений и гендерной подход в социологии. În Социс, 2000, nr.11, с.15-24.
301. ЗДРАВОМЫСЛОВА, Е., КИГАЙ, Н. «Представление о гендере связано с осознанием личности». Оценки, суждения, мнения российских женщин и мужчин. Горбачев-Фонд, Институт социально-экономических проблем РАН. Москва: ООО «Связь-Принт», 2005. 124с.
302. ЗУЙКОВА, Е.М., ЕРУСЛАНОВА, Р.И. Феминология: Учеб. пособие. Москва, 2001. 87с.

303. ИЛЬИН, Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. СПб.: Питер, 2003. 544 стр.
304. ИЛЬЧЕНКО, И. Гендер и масс-медиа: репрезентация женских образов в ТВ рекламе, 2007. 8с.
305. КАУФМАН, М. Роль личного опыта и личных жизнеописаний в гендерных исследованиях. Перевод и публикация И. А. Школьникова. În Гендерное образование в средней школе: российский и канадский опыт: Учебно-методические материалы. Иваново: Иван. гос. ун-т, 2002, с.175-178.
306. КИРИЛИНА, А.В. Гендерные исследования в лингвистике и теории коммуникации. Москва, 2004. 89с.
307. КЛЕЦИНА, И.С. Психология гендерных отношений: Теория и практика. СПб.: Алетейя, 2004. 408с.
308. КЛЕЦИНА, И.С. Гендерный подход и равноправие в межличностных отношениях. În Российские женщины и европейская культура: материалы V конференции, посвящённой теории и истории женского движения. (Сост. и отв.ред. Г.А. Тишкин). СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001, с.249-255.
309. КЛЕЦИНА, И.С. Гендерный подход в системе психологического образования. În Гендерные исследования: Феминистская методология в социальных науках. Под ред. И.Жеребкиной. Харьков: ХЦГИ, 1998, с.193-213.
310. КЛЕЦИНА, И.С. Влияние маскулинных и феминнных характеристик на самоотношение мужчин и женщин. În Конструирование маскулинности на Западе и в России. Межвузовский сборник научно-методических материалов. Иваново: Изд-во Ивановский государственный университет, 2006, с.83-99.
311. КЛЮЧКО, О.И. Отечественный вариант гендерных исследований. În Общественные науки и современность, 2007, nr.4, с.172-176.
312. КОЛЕСОВ, Д.В. Нравственность и пол: Психологические аспекты. Москва: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2000. 232с.
313. КОН, И.С. Меняющийся мужчина в меняющемся мире. În Гендерный калейдоскоп. Курс лекций (Под общей ред. М.М.Малышевой). Москва: Academia, 2001, с.188-208.
314. КОН, И.С. Введение в сексологию. Москва: Медицина, 1989. 336с.
315. КОН, И.С. Ребенок и общество: Историко-этнографическая перспектива. Москва: Изд-во «Наука», 1988. 270с.
316. КОРНЕТОВ, Г.Б. Универсальные педагогические парадигмы в теории и истории образования. În Школьные технологии. Москва, 2002, nr.6, с. 82-92.
317. Комплексный гендерный подход – стратегия трансформации экономической и социальной политики в России. Материалы научно-экспертного семинара. Москва, 23 апреля 2004 г. (Ред. Сост. Е.А.Баллаева, Л.Г.Лунякова). Москва: РОО МЦГИ – ООО «Солтэкс», 2005. 160 с.
318. ЛЕОНТЬЕВ, А.М. Избранные психологические произведения. Москва: Педагогика, 1989, 389 с.
319. ЛИПАТОВА, С.Д. Использование гендерного подхода в разработке содержания учебной литературы по педагогике. Автореферат диссертации. Екатеринбург, 2007. 20с.
320. ЛУКОВИЦКАЯ, Е.Г., ЗАЙЦЕВА, Ж.А. О необходимости гендерного анализа. În Российские женщины и европейская культура: материалы V конференции, посвящённой теории и истории женского движения. (Сост. и отв.ред. Г.А. Тишкин). СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001, с.200-211.
321. ЛУКОВИЦКАЯ, Е.Г. Гендерная социология. Дисциплина для специальности "психология" психолого-педагогический факультет. Рабочая программа. Новгородский госуниверситет, 2001. 50с.

322. МАТЮШКОВА, С. Проблемы формирования гендерной культуры в учреждениях образования. Доклад, 2003 www.humanities.edu.ru
323. МЕЗЕНЦЕВА, Е. Гендерная экономика: теоретические подходы. În Вопросы экономики, 2000, nr.3, с. 54-66.
324. МИД, М. Мужское и женское: исследование полового вопроса в меняющемся мире. Москва: РОССПЭН, 2004. 416с.
325. Мифология и повседневность: гендерный подход в антропологических дисциплинах (материалы научной конференции 19-21 февраля 2001 г.)/ составители Богданов К.А., Панченко А.А. Санкт-Петербург: Алетейя, 2001. 400с.
326. МИЛЛЕТ К. Теория сексуальной политики.În Вопросы философии. Москва, 1994, nr. 9, с.23-58.
327. Народонаселение мира в 2005 году. Обещание равенства: равенство между мужчинами и женщинами, репродуктивное здоровье и цели в области развития, сформулированные в Декларации тысячелетия. ЮНФПА, 2005. 140с.
328. ОВЧАРОВА, Р.В. Психология родительства: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Изд. центр «Академия», 2005. 368с.
329. ОМЕЛЬЧЕНКО, Е. Становление гендера: кто и что помогает нам стать собой, а также женщинами и мужчинами. În Гендер для чайников (Барчунова Т., Жидкова Е. и др.). Москва:«Звенья», 2006, с.85-106..
330. ОРЛОВА, Л.Ю. Гуманизация воспитания и обучение на основе гендерного подхода. În Российские женщины и европейская культура: материалы V конференции, посвящённой теории и истории женского движения (Сост. и отв.ред. Г.А. Тишкин). СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001, с.222-234.
331. Основы гендерных исследований. Хрестоматия (Под ред. Ворониной О.А., Григорьевой Н.С., Луняковой Л.Г.). Москва: МЦГИ – МВШСЭН – МФФ (2-е издание), 2000. 367с.
332. Педагогика: Большая современная энциклопедия. (Сост. Е.С. Рапацевич. Мн.: «Соврем. слово», 2005. 720с.
333. ПАЧИ, П. Гендерные проблемы в странах с переходной экономикой. Пер. с англ. М.: Изд-во «Алекс», 2003 (второе издание). 188с.
334. ПИЗ, А., ПИЗ, Б. Язык взаимоотношений. Мужчина и женщина. Москва: Эксмо-Пресс, 2000. 236 с.
335. ПЛАТОН. Государство / Соч. в 3-х т. Москва: Мысль, 1971. Т. 3 (1), с.246-260.
336. ПЛАХОТНИК, О. Гендерное просвещение в неформальном образовании. În Гендер как инструмент познания и преобразования общества. Материалы международной конференции «Гендерные исследования: люди и темы, которые объединяют сообщество», Москва, 4-5 апреля 2005 г. Москва: РОО МЦГИ при участии ООО «Солтэкс», 2006, с.234-239с.
337. Практикум по гендерной психологии. (Под ред. И.С. Клециной). СПб.: Питер, 2003. 480с.
338. ПОПОВА, Л.В. Гендерные аспекты самореализации личности: Учеб. Пособие к спецсеминару. Москва, 1996. 42с.
339. ПРОКОПЧИК, Е.Г. Анализ психолого-педагогической подготовки учителя общеобразовательной школы к работе по формированию гендерной культуры учащихся. Доклад, 2003 www.humanities.edu.ru
340. ПФАУ-ЭФФИНГЕР, Б. Культурные перемены и семейная политика в Восточной и Западной Германии. În Социс", 2003, nr.10, с.78-85.
341. ПУШКАРЕВА, Н. Историческая феминология и гендерный подход в исторических исследованиях. În Феминизм и гендерные исследования. Хрестоматия. Под общ. ред. В.И.Успенской. Тверь,1999, с.62-67.

342. САБУНАЕВА, М., ГУСЕВА, Ю. Гендерный подход в практике школьного психолога.În Практикум по гендерной психологии (Под ред. И.С. Клециной). СПб.: Питер, 2003, с.369-381.
343. СЕМЕНОВА, Л. Как навязываются стереотипы: кушать подано, только отделите зерна от плевел. În Гендер для чайников (Барчунова Т., Жидкова Е. и др.). Москва:«Звенья», 2006, с.27-54.
344. Словарь гендерных терминов (под ред. А.А. Денисовой). Региональная общественная организация "Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты". Москва: Информация XXI век, 2002. 256 с.
345. СМИРНОВА, А. Учимся жить в обществе. Гендерный анализ школьных учебников. Москва: изд-во ЗАО «Олита», 2005. 68с.
346. СОЗАЕВ, В. Раздвигая границы толерантности: Гендерная педагогика как методика воспитания антисексизма. 12/6/2005 http://www.queerumir.ru/articles/91/2/
347. Социология гендерных отношений: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений (Под ред. З.Х. Саралиевой). М.: РОССПЭН, 2004. 270с.
348. Социальная политика и социальная работа: гендерный аспект: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений (Под ред. Е.Р. Ярской-Смирновой). М.: РОССПЭН, 2003 г. 292с.
349. Социальная феминология. Учеб. пособие (Под. ред. О. А. Хасбулатовой). Иваново, 1998. 270с.
350. СТЮНИНА-ЗДРАВОМЫСЛОВА, О. Семья: из прошлого в будущее. În Гендер для чайников (Барчунова Т., Жидкова Е. и др.). Москва:«Звенья», 2006, с.141-160.
351. ТАБАТАДЗЕ, И. Парадигма гендерной культуры: социологический анализ. Электр. Библ-ка соц-кого факультета МГУ, 2007. 5с. http://lib.socio.msu.ru/l/library
352. ТАРТАКОВСКАЯ, И.Н. Биологические факты и политические интерпретации: разделились беспощадно мы на женщин и мужчин. În Гендер для чайников (Барчунова Т., Жидкова Е. и др.). Москва:«Звенья», 2006, с.11-26.
353. ТАРТАКОВСКАЯ, И.Н. Социология пола и семьи. Институт «Открытое общество», Самара, 1997. 108с.
354. Теория и история феминизма. Учебное пособие (Под ред. И. Жеребкиной). Харьковский Центр Гендерных Исследований, Ф-Пресс, 1996. 387с.
355. Теория и методология гендерных исследований. Курс лекций. Под общ.ред. О.Ворониной. Москва: МЦГИ-МВШСЭН-МФФ, 2001. 416с.
356. УШАКИН, С. Поле пола. Вильнюс: ЕГУ; М.: ООО "Вариант", 2007. 320 с.
357. Уэст К., Зиммерман Д. Создание гендера (DOINQ QENDER). Пер. с англ. Е.Здравомысловой. În Гендерные тетради. Вып.1. Труды СПб филиала ИС РАН. СПб., 1997, с.94-120.
358. Феминизм и гендерные исследования. Хрестоматия. (Под общей ред. В.И. Успенской). Тверь: Тверской центр женской истории и гендерных исследований, 1999. 172с.
359. ФРУМИН, И.Д. Тоска по пониманию или постмодернистский анализ современного образования. În Вопросы методологии,1997, nr.3-4, с.131–139.
360. Хрестоматия к курсу "Основы гендерных исследований". Под ред. Ворониной О.А., Григорьевой Н.С., Луняковой Л.Г. (МЦГИ. Московская высшая школа социальных и экономических наук). Москва, 2000. 395с.
361. ХОРНИ, К. Психология женщины. Собр. Соч., Том №1, перевод с англ. Москва, 1997. 378с.
362. ЦАРЕВА, Н.П. Некоторые проблемы социализации девочек и мальчиков в образовательных учреждениях на основе гендерного подхода. În Российские женщины и европейская культура: материалы V конференции, посвящённой теории и

истории женского движения. (Сост. и отв.ред. Г.А. Тишкин). СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001, с.193-199.
363. ЧЕРНОВА, Ж.В. Семейная политика в Европе и России: гендерный анализ. СПб.: Норма, 2008. 328с.
364. ШВЕДОВА, Н.А. Просто о сложном: гендерное просвещение (пособие). Москва: Антиква, 2002. 277с.
365. ШИШКАН, Н. Современные социально-экономические мегатенденции. Кишинэу: Издательство МЭА, 2005. 295с.
366. ШНЫРОВА, О. Гендерное образование в средней школе: первые шаги. În Гендерное образование в средней школе: российский и канадский опыт: Учебно-методические материалы. Иваново: Иван. гос. ун-т, 2002, с.3-5.
367. ШНЫРОВА, О. Мужчины не плачут: цена мужественности в России. În Конструирование маскулинности на Западе и в России. Межвузовский сборник научно-методических материалов. Иваново: Изд-во Ивановский государственный университет, 2006, с.5-17.
368. ШТЫЛЕВА, Л.В. Основные понятия и важнейшие термины. În Гендерный подход в дошкольной педагогике: теория и практика. Ч.2. Мурманск, 2001, с.77-87.
369. ШТЫЛЕВА, Л.В. Гендерное измерение в образовании: Всплывающая Атлантида. În Гендерные исследования в гуманитарных науках: современные подходы. Материалы международной научной конференции. Иваново, 15-16 сентября 2000 г. Часть I. Методология, образовательная политика, философия, с.63-69.
370. ШТЫЛЕВА, Л.В. Педагогика и гендер: развитие гендерных подходов в образовании. În Женщина в российском обществе, 2000, nr.3, электронный вариант http://www.ivanovo.ac.ru/win1251/jornal/jornal3/shtil.htm.
371. ЯРСКАЯ-СМИРНОВА, Е.Р. Возникновение и развитие гендерных исследований в США и Западной Европе. În Введение в гендерные исследования. Часть I. Под ред.И.Жеребкиной. Т.I. Харьков: ХЦГИ; СПб.: Алетейя, 2001, с.17-48.
372. ЯРСКАЯ-СМИРНОВА, Е.Р. Понятие скрытого учебного плана. În Гендерные исследования. 2001, nr. 1, с.295-301.
373. ЯРСКАЯ-СМИРНОВА, Е.Р. Гендерная социализация в образовании. În Словарь гендерных терминов. (Под ред. А.А.Денисовой). Мосвка: Информация-XXI в., 2002, с.47-49.
374. ЯРСКАЯ-СМИРНОВА, Е.Р., РОМАНОВ, П.В. Социальная антропология. Серия «Высшее образование». Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 2004. 416с.

LISTA ABREVIERILOR

APL	Administrația publică locală
BNS	Biroul Național de Statistică
CE	Consiliul Europei
CEDAW	Convenția cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei
CG	Competențe de gen
CGP	Competențe de gen a pedagogilor
CNSIPF	Centrul Național de Studii şi Informare pentru Problemele Femeii
CpDOM	Centrul pentru Drepturile Omului
CPD	Centrul „Parteneriat pentru Dezvoltare”
CSI	Comunitatea Statelor Independente
EG	Educația de gen
IŞE	Institutul de Ştiințe ale Educației
MET	Ministerul Educației şi Tineretului
MPSFC	Ministerul Protecției Sociale, Familiei şi Copilului
ODM	Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului
ONG	Organizații neguvernamentale
ONU	Organizația Națiunilor Unite
UE	Uniunea Europeană
ULIM	Universitatea Liberă Internațională din Moldova
UNESCO	Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Ştiință şi Cultură
UNICEF	Organizația Națiunilor Unite pentru Copii
UNIFEM	Organizația Națiunilor Unite pentru Femei
UNFPA	Fondul Națiunilor Unite pentru Populație
USM	Universitatea de Stat din Moldova
UTM	Universitatea Tehnică a Moldovei
VD	Violența Domestică
VF	Violența în Familie

ANEXE

Anexa 1. CADRUL LEGAL-NORMATIV A UNIUNII EUROPENE REFERITOR LA TRATAMENTUL EGAL APLICAT FEMEILOR ŞI BĂRBAȚILOR

Anexa 2. ACTE NORMATIVE CU PRIVIRE LA EGALITATEA GENURILOR ÎN ȚĂRILE EUROPENE ŞI CSI

Anexa 3. Tabelul „Model de didactică nouă prin prisma educației de gen"

Anexa 4. CODUL DEONTOLOGIC DE GEN AL PEDAGOGULUI

Anexa 5. Curriculumul disciplinar GENDER ŞI EDUCAȚIE pentru studenții la Profilul Ştiințe ale Educației (USM)

Anexa 6. PROGRAMUL EDUCAȚIONAL „EDUCAȚIA DE GEN" PENTRU CADRELE DIDACTICE

Anexa 7. PROGRAM-MODUL EDUCAȚIONAL PENTRU PĂRINȚII ADOLESCENȚILOR

Anexa 8. MODUL EDUCȚIONAL PENTRU ADOLESCENȚI

Anexa 9. Modulul educațional pentru masteranzi în cadrul cursului „Pedagogia invățământului universitar"

Anexa 10. Chestionarul de evaluare inițială (pre-curs şi post-curs)

Anexa 11. Chestionarul Bem Sex-Role Inventory (BSRI)

Anexa 12. Chestionar sintetic complex

Anexa 13. Testul lui Thomas

Anexa 14. Testul de autoapreciere Dembo-Rubinştein (varianta Prihojan)

Anexa 15. Chestionar de evaluare a Paradigmei educației de gen

Anexa 16. CHESTIONAR PENTRU DETERMINAREA COMPETENȚELOR DE GEN A STUDENȚILOR – VIITORILOR PEDAGOGI ŞI PSIHOLOGI

Anexa 17. CHESTIONAR PENTRU DETERMINAREA SENSIBILITĂȚII LA GEN A CADRELOR DIDACTICE

Anexa 18. CHESTIONAR PENTRU DETERMINAREA SENSIBILITĂȚII LA GEN A MASTERANZILOR

Anexa 19. CHESTIONAR PENTRU DETERMINAREA SENSIBILITĂȚII LA GEN A PĂRINȚILOR

Anexa 20. CHESTIONAR PENTRU DETERMINAREA SENSIBILITĂȚII LA GEN A ELEVILOR

Anexa 21. Tabele Corelația dintre identitatea de gen şi autoapreciere, comportament în situația de conflict: date pre-test şi post-la studenți

Anexa 22. Tabele Corelația dintre identitatea de gen şi autoapreciere, comportament în situația de conflict: date pre-test şi post-la cadrele didactice

Anexa 23. Rezultatele experimentului asupra formării competenței de gen a studenților

Anexa 24. Rezultatele experimentului asupra formării sensibilității la gen a cadrelor didactice

Anexa 25. Rezultatele experimentului asupra formării sensibilității la gen a părinților

Anexa 26. Rezultatele experimentului asupra formării sensibilității la gen a elevilor

Anexa 27. Rezultatele experimentului asupra formării sensibilității la gen a masteranzilor

Anexa 28. Modelul de abilitare

Anexa 1

CADRUL LEGAL-NORMATIV A UNIUNII EUROPENE REFERITOR LA TRATAMENTUL EGAL APLICAT FEMEILOR ŞI BĂRBAȚILOR

1. Acordul de constituire al Uniunii Europene, articolul 119
2. Tratatul de la Roma din 1957
3. Legea Remunerației Egale (1970)
4. Legea Renunțării la Discriminarea Sexuală (1975)
5. Council Directive of 10 February 1975 on the approximation of the laws of the member states relating to the application of the principle of equal pay for men and women (75/117/EEC) stipulates equal pay for equal work and work of equal value;
6. Equal Treatment Directive (76/207/EEC) establishes prohibition against direct or indirect discrimination (the latter means that a rule that appears to be neutral might in actual fact be disadvantageous for a particular group, as in the case of a decision by an employer to pay lower pensions to part-time workers, as almost all of those who work part-time are women);
7. Directive 2002/73/EC of the European Parliament and of the Council of 23 September 2002 amending Council Directive 76/207/EEC on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions (Text with EEA relevance)
8. Council Directive 97/80/EC of 15 December 1997 on the burden of proof in cases of discrimination based on sex stipulates who has to prove what in cases involving gender discrimination (it is up to the employer suspected of discrimination to show that there has been no discrimination based on gender in the workplace);
9. Council Directive of 19 December 1978 on the progressive implementation of the principle of equal treatment for men and women in matters of social security (79/7/EEC) guarantees equal rights to social security;
10. Council Directive of 24 July 1986 on the implementation of the principle of equal treatment for men and women in occupational social security schemes (86/378/EEC) protects women's and men's right to be treated equally where company or occupational social security schemes are concerned, with regard to pension entitlement, for instance;
11. Council Directive of 20 December 1996 amending Directive 86/378/EEC on the implementation of the principle of equal treatment for men and women in occupational social security schemes (96/97/EC)
12. Council Directive of 3 June 1996 on the framework agreement on parental leave (96/34/EC) stipulates that both women and men should have the right to at least three months unpaid parental leave;
13. Council Directive 92/85/EEC of 19 October 1992 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health at work of pregnant workers and workers who have recently given birth or are breastfeeding establishes the rights of the women who are pregnant or who have just given birth: the right to at least 14 weeks leave in connection with the delivery and the right to retain their wages or other forms of remuneration.
14. Commission Communication of 21 February 1996 'Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities' COM(96) 67 final.
15. "Gender Mainstreaming. Conceptual framework, methodology and presentation of good practices. Final Report of Activities of the Group of Specialists on Mainstreaming", Council of Europe, 1998
16. Strategia Cadru privind Egalitatea Genurilor pentru 2001-2005
17. Foaie de parcurs pentru egalitate între femei şi bărbați 2006-2010" (A Roadmap for equality between women and men 2006-2010) etc.

Anexa 2.

ACTE NORMATIVE CU PRIVIRE LA EGALITATEA GENURILOR ÎN ȚĂRILE EUROPENE ŞI CSI

	Țara	Act Legislativ	Anul adopt.	Mecanism Național
1.	Albania	Lege pentru egalitatea genurilor în societate	2004	Comitetul inter-ministerial pentru politici în egalitatea genurilor
2.	Austria	Act Federal de Tratament egal al femeilor şi bărbaților	1993	Ministerul pentru Problemele Femeilor şi Protecția Consumatorilor, Cancelaria Federală
3.	Bosnia şi Herțegovina	Lege cu privire la egalitatea genurilor	2003	Agenția în Egalitatea Gender sub egida Ministerului pentru Drepturile Omului şi a Refugiaților
4.	Croația	Act de egalitate a genurilor	2003	Oficiul în egalitatea gender a Guvernului
5.	Danemarca	Act cu privire la egalitatea genurilor	2000	Bordul pentru egalitatea genurilor
6.	Elveția	Act de Egalitate	1992	Oficiul Federal pentru egalitatea între femei şi bărbați
7.	Finlanda	Act de egalitate între femei şi bărbați	1987	Ombudsman pentru egalitate
8.	Franța	Lege cu privire la oportunități egale	2000	Secretariat de Stat pentru drepturile Femeilor, Departament pentru Drepturile Femeilor şi Egalitate
9.	Islanda	Act privind statutul egal şi drepturile egale ale femeilor şi bărbaților	2000	Consiliul pentru statut egal
10	Kîrgîzstan	Lege privind garanțiile de Stat de asigurare a egalității genurilor	2003	Consiliul Național pentru problemele femeilor, familiei şi gender pe lîngă Preşedintele R.Kîrgîzstan
11	Lituania	Lege cu privire la oportunități egale	1998	Ombudsman pentru egalitatea genurilor
12	Moldova	Legea privind asigurarea egalității de şanse între femei şi bărbați	2006	Comisia Guvernamentală pentru galitate de şanse între femei şi bărbați; Direcția oportunități egale şi politici familiale, Ministerul Sănătății şi Protecției Sociale
12	Norvegia	Act privind Statutul egal; Act de egalitate a genurilor	1979 2002	Ombudsman pentru statutul egal al femeilor şi bărbaților
13	Olanda	Act de tratament egal	1998	Departament de Coordonare a politicii de emancipare, Ministerul pentru Probleme Sociale, Angajare
14	România	Lege a egalității de şanse între femei şi bărbați	2002	Departament Şanse Egale, Ministerul Muncii şi Solidarității, Din 2005 Agenția Națională pentru Egalitate de Şanse între Femei şi Bărbați
15	Slovenia	Lege privind şanse egale pentru femei şi bărbați	2002	Oficiul Guvernului pentru oportunități egale
16	Suedia	Act privind oportunități egale	1991	Ombudsman pentru oportunități egale; Comisia pentru oportunități egale
17.	Ucraina	Legea cu privire la egalitatea genurilor	2005	Departamentul şanse egale în cadrul Ministerului tineretului şi sportului

Anexa 3.

Tabelul „Model de didactică nouă prin prisma educației de gen”

Didactica nouă, caracteristicile propuse de Perrenoud [*apud* 75, p.15]	**Didactica nouă prin prisma educației de gen**
- Accentul pus mai mult pe elev ca subiect activ al propriei sale învățări decît pe profesorul transmițător de cunoştințe.	- Elevul (-a) – subiect activ al propriei sale învățări. În acelaşi timp profesorul este în postură şi de subiect şi de obiect al educației de gen, reeşind din conținuturile inovaționale
- Insistența asupra construirii progresive a cunoştințelor şi a capacităților *(savoir-fair),* nu numai prin activitate proprie, ci, în egală măsură, şi prin interacțiuni sociale, atît între elevi, cît şi între profesor şi elevi.	- Construirea progresivă în ascensiune a cunoştințelor/ atitudinilor (sensibilității de gen) / capacităților (competențelor de gen): *savoir – savoire-fair - savoire-etre.* Combinarea lucrului individual şi interacțiunilor sociale: fete-băeți, profesori-elevi, elevi-părinți.
- Tendința de a elimina compartimentarea disciplinelor, de a privilegia competențele funcționale şi globale în opoziție cu achizițiile noționale şi cu cunoştințele fragmentate.	- Mişcare de la cunoştințe fragmentare /de la studii de caz - spre conceptualizarea fenomenelor / proceselor sociale prin prisma de gen.
- Dorința de a oferi şcolii o deschidere spre viață, de a ancora învățarea şcolară în experiențele cotidiene, în cele "trăite" de elevi.	- Drept obiectiv – eliminarea stereotipurilor, care în viața cotidiană duc la discriminare pe criteriu de gen. Aplicarea metodei biografiei personale facilitează înțelegerea realităților vieții.
- Respectul față de diversitatea personalităților şi a culturilor.	- Neacceptarea discriminărilor de orice fel, indiferent de sex, vîrstă, etnie etc.
- Valorificarea autonomiei copilului, a *au-toconducerii* grupului-clasă, cel puțin în anumite limite.	- Accent pe libertatea alegerii şi autorealizării copilului, non-rigiditate a comportamentelor / rolurilor de gen.
- Importanța acordată motivării intrinsece, plăcerii, dorinței de a descoperi şi de a face, în opoziție cu pedagogia bazată pe principiul recompensă - pedeapsă.	- Accent pe confortul psihologic în relații cu persoane de alt gen la nivel personal, la nivel social.
- Importanța acordată aspectelor cooperative ale lucrului şcolar şi ale funcționării grupului-clasă, în opoziție cu sarcinile strict individuale şi cu competiția dintre elevi.	- Accent pe activități în comun, respect, colaborare şi cooperare între fete şi băieți.
- Importanța dată educării şi dezvoltării persoanei, în opoziție cu o axare exclusivă pe cunoştințe sau capacități.	- Accent pe dezvoltarea multilaterală a persoanei, liberă de stereotipuri în gîndire şi comportament.

Anexa 4.

CODUL DEONTOLOGIC DE GEN AL PEDAGOGULUI

1. Respectați drepturile fetelor şi băieților în contextul Convenției cu privire la drepturile copilului.
2. Asigurați tratament egal fetelor şi băieților în cadrul tuturor activităților şcolare şi exraşcolare.
3. Evitați etichetarea pe criteriu de gen a fetelor şi băieților
4. Încurajați fetele de a-şi dezvolta calități de lider şi persoană publică, iar băieții – calități parentale.
5. Încurajați fetele şi băieții de a fi familişti buni, mame şi tați responsabili.
6. Creați şi mențineți climatul sensibil de gen în instituția de învățămînt / educație.
7. Orientați părinții spre o educație sensibilă la gen a copiilor în familie.
8. Stabiliți şi dezvoltați parteneriatele educaționale sensibile la gen cu familia, APL, mass-media, ONG-ri active în domeniu ş.a. actori relevanți.
9. Respectați principiul unității valorilor umane fundamentale / valorilor naționale / valorilor de gen, care formează temelia culturii de gen.
10. Respectați şi promovați principiul unității şi continuității axiologice între educația de gen şi alte „noi educații", avînd ca puncte de reper valorile fundamentale şi valorile democratice.
11. Valorificați experiențele şi trăirile de gen ale fetelor şi băieților, care facilitează conştientizarea identității şi experiențelor de gen în contextul practicilor sociale;
12. Informați-vă permanent la capitolul egalității genurilor, dezvoltați-vă cunoştințele în baza noilor date şi informații, pentru a face față cerințelor pieții muncii.
13. Respectați şi promovați consecvent principiile egalității de gen la toate nivelurile de activitate publică.
14. Respectați şi aplicați consecvent principiul egalității de gen în viața personală, la nivel de familie.
15. Respectați corelarea optimă a aspectelor psiho-fiziologice şi de gen, social-politice, cultural-spirituale ale educației, asigurînd astfel abordarea complexă a copiilor în procesul educației.

Anexa 5.

Curriculumul disciplinar GENDER ŞI EDUCAȚIE pentru studenții la Profilul Ştiințe ale Educației (USM)

I. ***Cadrul conceptual***

Gender şi educație este o disciplină orientată spre analiza sistemului educațional prin prisma gender. La finele cursului studenții vor şti:

- să identifice factorii ce contribuie la formarea identității de gen a personalității umane;
- să recunoască şi să analizeze restructurările familiei contemporane din perspectiva gender;
- să analizeze dimensiunea de gen / gender a sistemului educațional;
- să proiecteze perspectiva gender a procesului educațional în familie şi societate.

II. ***Obiective generale***

Disciplina "Gender şi educație" face parte din sistemul ştiințelor educației şi este orientată spre formarea la studenți a competențelor profesionale privind proiectarea şi realizarea procesului educațional ținând con de dimensiunea de gen / gender. În acest sens educația de gen are drept finalitate formarea unui specialist cu competențe de gen, orientat spre relații de parteneriat, nondiscriminare şi respect reciproc în activitatea profesională şi viața personală, care constituie temelia culturii de gen.

La sfârşitul studierii disciplinei studenții vor fi capabili:

La nivel de cunoştințe:

- să identifice noțiunile de bază şi tendințele de dezvoltare ale teoriei gender;
- să conştientizeze principiul egalității genurilor în contextul drepturilor omului din perspectiva socială şi personală;
- să identifice factorii ce contribuie la socializarea de gen a personalității umane;
- să cunoască teoriile de bază feministe care se ocupă de analiza subiectelor psihanalitice;
- să identifice problemele cuplului şi familiei contemporane prin prisma de gen;
- să identifice dimensiunea de gen / gender a procesului educațional.

La nivel de abilități:

- să analizeze problemele psiho-sociale ale femeilor şi bărbaților în contextul drepturilor omului;
- să identifice particularitățile şi caracteristicile definite ca tradițional masculine şi feminine sau tipice pentru ambele genuri;
- să analizeze dinamica funcțională a relațiilor conjugale prin prisma de gen;

- să clarifice diferenţele dintre genuri şi să identifice stereotipurile de gen şi impactul acestora asupra oamenilor;
- să opereze cu indicatori de gen la analiza sistemului de învăţământ;
- să modeleze situaţii de rezolvare a conflictelor psiho-sociale dintre genuri;
- să realizeze cercetări ştiinţifice în cadrul problematicii respective.

La nivel de atitudini:

- să conştientizeze complexitatea problematicii gender şi conexiunea cu sistemul educaţional;
- să valorizeze valorile de gen în contextul valorilor fundamentale umane;
- să dezvolte o atitudine responsabilă şi individualizată faţă de viitorii beneficiari, respectînd principiul non-discriminării pe criteriu de sex;
- să dezvolte atitudini parteneriale, non-sexiste şi non-discriminatorii pe criteiu de sex în relaţiile cu cei din jur;
- să educe fetele şi băieţii în spirit de parteneriat şi respect reciproc;
- să promoveze în societate cultura gender.

III. Tematica şi repartizarea orelor

Nr.	**T E M A**	**O R E**	
		Curs	**Seminare**
1.	Introducere în teoria gender, obiectul de studiu al disciplinei	**2**	**2**
2.	Abordarea integrată a egalităţii genurilor umane	**2**	**2**
3.	Perspectiva socio-istorică a problemelor genurilor umane în Moldova	**2**	**2**
4.	Gender în psihologie	**4**	**4**
5.	Construirea socială a genului	**4**	**4**
6.	Evoluţia socio-istorică a relaţiilor genurilor umane în cadrul cuplului (prin prisma gender)	**2**	**2**
7.	Familia contemporană din perspectiva gender	**4**	**4**
8.	Violenţa domestică: identificare şi prevenire	**2**	**2**
9.	Bazele comunicării genurilor umane	**4**	**4**
10.	Stereotipurile gender: identificare şi prevenire	**2**	**2**
11.	Dimensiunea de gen / gender a sistemului educaţional	**2**	**2**
12.	Educaţia gender: oportunităţi şi perspective	**2**	**2**

IV. ***Obiective de referinţă şi conţinuturi***

Obiective de referinţă	Conţinuturi
Studentul va fi capabil: • să identifice noţiunile de sex, gen / gender, feminism; • să analizeze şi să compare diferite feminisme contemporane; • să analizeze conexiunile şi contradicţiile dintre gender şi feminism; • să proiecteze perspectivele dezvoltării problematicii gender;	**I. Introducere în teoria gender, obiectul de studiu al disciplinei** Identificarea noţiunilor de bază: sex, gen / gender, feminism. Clasificări („două valuri"; „şase valuri" ale feminismului) şi orientări de bază ale feminismului (liberal, marxist şi socialist, radical, ecofeminismul). Abordări conceptuale. Tendinţele dezvoltării problematicii gender.
• să identifice şi să analizeze drepturilor umane ale femeilor; • să argumenteze avantajele psiho-sociale ale egalităţii dintre femei şi bărbaţi şi dezavantajele inegalităţii; • să identifice obiectivele intru realizarea egalităţii genurilor; • să conştientizeze abordarea integrată a egalităţii gender;	**II. Abordarea integrată a egalităţii genurilor umane** Evoluţia drepturilor femeilor în contextul drepturilor umane (dreptul la viaţă, libertate, securitate etc.). Concepţia egalităţii genurilor: drepturi, responsabilităţi, oportunităţi şi şanse egale pentru femei şi bărbaţi.
• să determine realizările şi problemele în situaţia femeilor şi bărbaţilor la diferite etape istorice; • să analizeze specificul formării sistemului gender sovietic; • să sintetizeze laturile pozitive şi negative vis-a-vis de situaţia actuală a femeilor şi bărbaţilor în Moldova; • să identifice priorităţile şi perspectiva socio-istorică a problemelor genurilor umane în Moldova;	**III. Perspectiva socio-istorică a problemelor genurilor umane în Moldova** Evoluţia situaţiei femeii în Moldova în anii 1917/1918 – anii 30: realizări şi probleme (femeile din RASSM şi din Basarabia). Femeile şi bărbaţii din Moldova în anii 40-60. Femeile şi bărbaţii din Moldova în anii 60-anul 1990. Situaţia femeilor şi bărbaţilor în Moldova în anii 1990 – prezent. Convenţia CEDAW în Moldova, 1994.
• să sintetizeze şi să analizeze aspectele biologice a diferenţelor de gen; • să analizeze şi să interpreteze adecvat manifestările particularităţilor sistemului nervos şi temperamentului la femei şi bărbaţi; • să analizeze ideile lui S.Freud cu privire la formarea identităţii sexuale; • să analizeze complexitatea ideilor lui S.Freud din perspectivă feministă; • să determine conexiunea dintre identificarea sexuală a omului şi influenţele externe; • să identifice interrelaţiile dintre imaginea mamei şi dezvoltarea psiho-sexuală a copilului; • să deducă tendinţele actuale în dezvoltarea psihologiei din perspectiva gender;	**IV. Gender în psihologie** Aspecte biologice a diferenţelor de gen (deosebirile morfologice şi fiziologice a femeilor şi bărbaţilor). Dimensiunea gender a manifestărilor particularităţilor sistemului nervos şi temperamentului (emotivitatea, memoria, percepţia etc.). Rădăcinile feminismului psihanalitic: A. Ideile lui S.Freud cu privire la formarea identităţii sexuale; B. Ideile lui S.Freud în viziune feministă (ideile lui K.Millet, J.Mitchell, B.Friedan). Psihanaliza şi feminismul. Feminismul împotriva determinismului biologic (A.Adler, K.Horney, C.Thompson). Imaginea mamei şi parentalitatea dublă în viziunea D.Dinnerstein, N.Chodorow.
• să identifice şi să analizeze diferenţele de sex şi cele de gen; • să analizeze identitatea de gen în calitate de	**V. Construirea socială a genului** Determinarea biologică şi socială a genului (caracteristicile genetice, gonadice, hormonale, somatice, civile, psihice). Etapele identităţii de

fenomen social; • să înţeleagă etapele formării identităţii gender; • să analizeze mecanismul formării identităţii gender; • să sintetizeze factorii ce influenţează construirea socială a genului; • să analizeze constructiv teoriile dezvoltării gender; • să definitiveze rolurile productive şi reproductive ale femeilor şi bărbaţilor, nevoile de gen;	gen / gender (Ia.Kolominschii şi M.Meltas; S.Tompson; S. Burn; B.Kagan ş.a.). Androginia. Teoriile psihologice ale dezvoltării identităţii gender (teoria cognitivă a dezvoltării, teoria instruirii sociale, teoria psihanalitică).Deformări a identităţii gender. Procesul de socializare, factorii decisivi în formarea identităţii gender (părinţii, jocurile, cărţile, mass-media etc.). Construirea rolurilor de gen.
• să analizeze specificul relaţiilor femei şi bărbaţi în cadrul formelor de promiscuitate, poliginie şi poliandrie, monogamie; • să evidenţieze avantajele şi dezavantajele statutului femeilor şi bărbaţilor în celibat şi concubinaj; • să diferenţieze specificul gender al experimentelor „neofamiliale"; • să propună modalităţi de construire a relaţiilor dintre genuri în cadrul formelor alternative familiei;	**<u>VI. Evoluţia socio-istorică a relaţiilor genurilor umane în cadrul cuplului</u>** (prin prisma gender) Tipurile relaţiilor dintre genuri la diverse etape istorice de dezvoltare a familiei (promiscuitatea, poligamia, monogamia). Relaţiile dintre genuri în cadrul formelor alternative mariajului şi familiei (celibatul, concubinajul). Experimentele „neofamiliale" şi mutaţiile în familia modernă prin prisma gender (semicăsnicia, pseudocăsnicia, uniunile homosexuale, swingers).
• să sintetizeze specificul gender al trebuinţelor şi scopurilor vis-a-vis de căsnicie a partenerilor maritali; • să analizeze aspectele psiho-sociale ale lucrului casnic şi a educaţiei copiilor; • să analizeze şi să proiecteze modalităţi de soluţionare a conflictelor legate de compatibilitatea şi satisfacţia maritală a soţilor; • să modeleze relaţiile partenerilor maritali în bază de respect şi susţinere reciprocă; • să identifice stereotipurile gender, impactul lor asupra relaţiilor partenerilor conjugali şi modalităţile de depăşire a acestora;	**<u>VII. Familia contemporană din perspectiva gender</u>** Precizări conceptuale asupra familiei. Trebuinţe şi scopuri vis-a-vis de căsnicie a femeilor şi bărbaţilor. Compatibilitatea şi satisfacţia maritală a soţilor. Relaţiile gender şi lucrul casnic (diviziunea rolurilor casnice între partenerii conjugali, aspecte psiho-sociale ale lucrului casnic) . Mama şi tata – agenţi ai educaţiei familiale. Stereotipurile gender şi impactul asupra familiei.
• să definească violenţa domestică; • să identifice şi să analizeze tipurile şi factorii favorizanţi violenţei domestice; • să evidenţieze aspectul gender al violenţei domestice ; • să analizeze consecinţele psiho-sociale ale violenţei domestice; • să propună modalităţi de prevenire a violenţei domestice; • să modeleze consilierea femeilor şi bărbaţilor afectaţi de violenţa domestică.	**<u>VIII. Violenţa domestică: identificare şi prevenire</u>** Abordări conceptuale. Tipurile violenţei domestice (fizică, psihologică, sexuală, economică). Factorii favorizanţi violenţei domestice (socio-economici, culturali, instituţionali, cadrul legislativ). Dimensiunea gender a violenţei domestice. Consecinţele psiho-sociale ale violenţei domestice.
•. să conştientizeze importanţa comunicării pentru femei şi bărbaţi; •. să sintetizeze şi să analizeze particularităţile gender ale percepţiei sociale şi atitudinilor faţă de persoane de alt gen; • să determine obstacolele în comunicarea femeilor	**<u>IX. Bazele comunicării genurilor umane</u>** Importanţa comunicării pentru femei şi bărbaţi. Particularităţile gender ale percepţiei sociale. Atitudini faţă de persoane de alt gen. Specificul gender al comunicării (cercul de comunicare, frecvenţa comunicării, stilurile de

şi bărbaţilor şi posibilităţile de înlăturare a acestora; • să modeleze situaţii de comunicare eficientă dintre femei şi bărbaţi;	comunicare afemeilor şi bărbaţilor). Modalităţi de comunicare eficientă dintre femei şi bărbaţi. Obstacole în comunicarea femeilor şi bărbaţilor.
• să definească şi să analizeze noţiunile de stereotip gender, sexism, patriarhat; • să analizeze imaginea femeilor şi bărbaţilor în conştiinţa socială; • să proiecteze strategii comportamentale ale femeilor şi bărbaţilor în diferite situaţii de viaţă; • să analizeze noţiunile de feminitate şi masculinitate prin prisma gender; • să identifice stereotipurile gender şi impactul lor asupra dezvoltării personalităţii femeilor şi bărbaţilor; • să înveţe a preveni şi depăşi stereotipurile gender;	**X. Stereotipurile gender: identificare şi prevenire** Precizări conceptuale (stereotipurile gender, sexism, patriarhat). Stereotipurile gender culturale şi personale. Imaginea femeilor şi bărbaţilor în conştiinţa socială. Reprezentările sociale vis-a-vis de menirea femeilor şi bărbaţilor. Feminitatea şi masculinitatea tradiţională / modernă. Gender şi moda. Gender şi vicii sociale. Patriarhatul şi marginalizarea femeii. Riscurile stereotipurile gender asupra dezvoltării personalităţii femeilor şi bărbaţilor.
• să înţeleagă dimensiunea gender a sistemului educaţional; • să identifice diferenţele de gen în sistemul educaţional pe verticală şi pe orizontală; • să înveţe a opera cu indicatorii cantitativi şi calitativi la analiza gender a sistemului educaţional; • să înveţe a analiza conţinuturile materialelor didactice prin prisma gender; • să conştientizeze importanţa instituţiilor educaţionale în formarea individului gender sensibil;	**XI. Dimensiunea de gen / gender a sistemului educaţional** Gender şi educaţie. Sistemul educaţional şi diferenţele de gen pe orizontală (feminizarea/macsulinizarea unor domenii de studii etc.) şi pe verticală (ierarhiile administrative în dependenţă de sex etc.). Analiza cantitativă şi calitativă a dimensiunii gender a sistemului educaţional (nr. total de fete şi băieţi incluţi în educaţie, rata admiterii, rata analfabetismului şi abandonului şcolar; conţinutul programelor şi materialelor didactice etc.).
• să definească educaţia gender; • să identifice şi să analizeze scopul şi obiectivele educaţiei gender în dependenţă de grupul ţintă; • să evidenţieze factorii favorizanţi educaţiei gender; • să analizeze obstacolele şi consecinţele acestora în educaţia gender a tinerilor; • să propună modalităţi de prevenire a atitudinilor şi comportamentelor sexiste a tinerilor; • să sintetizeze şi să analizeze avantajele şi dezavantajele în educaţia gender a populaţiei; • să conştientizeze importanţa construirii relaţiilor femeilor şi bărbaţilor în bază de respect, toleranţă şi parteneriat.	**XII. Educaţia gender: oportunităţi şi perspective** Abordări conceptuale. Experienţe internaţionale în domeniu. Scopuri şi obiective ale educaţiei gender a diferitor categorii ale populaţiei. Educaţia gender din perspectivă socială (imagini şi poziţii sociale, bariere sociale etc.). Educaţia gender din perspectivă personală (corelaţia comportament social/individual, aşteptări şi atitudini sociale/individuale etc.). Tehnologii educaţionale. Avantaje şi dezavantaje în educaţia gender. **Evaluare** **Bibliografie**

Anexa 6.

PROGRAMUL EDUCAȚIONAL „EDUCAȚIA DE GEN”
PENTRU CADRELE DIDACTICE

(compartimentele programului pot servi în calitate de module separate educaționale, care pot fi implementate ținînd cont de condițiile de instruire: forma (formală / nonformală), durata, continuitatea etc.)

Scopul: sensibilizarea la gen a cadrelor didactice

Obiective de referință şi conținuturi

Obiective de referință	Conținuturi
Pedagogul va fi capabil: • să identifice noțiunile de sex, gen / gender, feminism; • să analizeze conexiunile şi contradicțiile dintre gender şi feminism; • să proiecteze perspectivele dezvoltării problematicii gender; • să argumenteze avantajele psiho-sociale ale egalității dintre femei şi bărbați şi dezavantajele inegalității; • să conştientizeze abordarea integrată a egalității gender;	**I. Introducere în teoria gender, obiectul de studiu al disciplinei** Identificarea noțiunilor de bază: sex, gen / gender, feminism. Evoluția drepturilor femeilor în contextul drepturilor umane (dreptul la viață, libertate, securitate etc.). Concepția egalității genurilor: drepturi, responsabilități, oportunități şi şanse egale pentru femei şi bărbați. Tendințele dezvoltării problematicii gender.
• să identifice manifestările particularităților sistemului nervos şi temperamentului la femei şi bărbați; • să analizeze complexitatea ideilor lui S.Freud cu privire la formarea identității sexuale din perspectivă de gen; • să determine conexiunea dintre identificarea sexuală a persoanei şi influențele externe; • să identifice interrelațiile dintre imaginea mamei şi dezvoltarea psiho-sexuală a copilului; • să deducă tendințele actuale în dezvoltarea psihologiei din perspectiva gender;	**II. Gender în psihologie** Dimensiunea gender a manifestărilor particularităților sistemului nervos şi temperamentului (emotivitatea, memoria, percepția etc.). Rădăcinile feminismului psihanalitic: A. Ideile lui S.Freud cu privire la formarea identității sexuale; B. Ideile lui S.Freud în viziune feministă (ideile lui K.Millet, J.Mitchell, B.Friedan). Imaginea mamei şi parentalitatea dublă în viziunea D.Dinnerstein, N.Chodorow.
• să identifice şi să analizeze diferențele de sex şi cele de gen; • să identifice mecanismul form[rii identității de gen în calitate de fenomen social; • să înțeleagă etapele formării identității gender; • să sintetizeze factorii ce influențează construirea socială a genului; • să analizeze constructiv teoriile dezvoltării gender; • să definitiveze rolurile productive şi reproductive ale femeilor şi bărbaților,	**III. Construirea socială a genului** Determinarea biologică şi socială a genului (caracteristicile genetice, gonadice, hormonale, somatice, civile, psihice). Etapele identității de gen (M.Meltas; S.Tompson; S. Bern; B.Kagan etc.). Androginia. Teoriile psiho-sociale ale dezvoltării identității gender (teoria cognitivă a dezvoltării, teoria instruirii sociale, teoria psihanalitică). Procesul de socializare, factorii decisivi în formarea identității gender (părinții, jocurile,

nevoile de gen; • să definească şi să analizeze noţiunile de stereotip gender, sexism, patriarhat; • să analizeze noţiunile de feminitate şi masculinitate prin prisma gender; • să identifice stereotipurile gender, impactul lor asupra dezvoltării femeilor şi bărbaţilor; • să analizeze imaginea femeilor şi bărbaţilor în conştiinţa socială; • să proiecteze strategii comportamentale ale fetelor /femeilor şi băieţilor / bărbaţilor în diferite situaţii de viaţă • să înveţe a preveni şi depăşi stereotipurile gender; • să înţeleagă dimensiunea de gen a sistemului educaţional; • să identifice diferenţele de gen în sistemul educaţional pe verticală şi pe orizontală; • să înveţe a opera cu indicatorii cantitativi şi calitativi la analiza de gen a sistemului educaţional; • să înveţe a analiza conţinuturile materialelor didactice prin prisma gender; • să conştientizeze rolul pedagogilor, importanţa instituţiilor educaţionale în socializarea de gen a tinerilor; • să definească educaţia de gen; • să identifice şi să analizeze scopul şi obiectivele educaţiei gender în dependenţă de grupul ţintă; • să evidenţieze factorii favorizanţi educaţiei gender ; • să analizeze obstacolele şi consecinţele acestora în educaţia gender a tinerilor; • să propună modalităţi de prevenire a atitudinilor şi comportamentelor sexiste a tinerilor; • să sintetizeze şi să analizeze avantajele şi dezavantajele în educaţia de gen a populaţiei; • să conştientizeze importanţa construirii relaţiilor femeilor şi bărbaţilor în bază de respect, toleranţă şi parteneriat	cărţile, mass-media etc.). Construirea rolurilor de gen. **<u>IV. Stereotipurile gender: identificare şi prevenire</u>** Precizări conceptuale (stereotipurile gender, sexism, patriarhat). Masculinitate/feminitate. Stereotipurile gender culturale şi personale. Imaginea femeilor şi bărbaţilor în conştiinţa socială. Reprezentările sociale vizavi de menirea femeilor şi bărbaţilor. Feminitatea şi masculinitatea tradiţională / modernă. Riscurile stereotipurile gender asupra dezvoltării personalităţii femeilor şi bărbaţilor. **<u>V. Dimensiunea de gen a sistemului educaţional</u>** Sistemul educaţional şi diferenţele de gen pe orizontală (feminizarea/macsulinizarea unor domenii de studii etc.) şi pe verticală (ierarhiile administrative în dependenţă de sex etc.). Analiza cantitativă şi calitativă a dimensiunii de gen a sistemului educaţional (nr. total de fete şi băieţi incluţi în educaţie, rata admiterii, rata analfabetismului şi abandonului şcolar; conţinutul programelor şi materialelor didactice etc.). **<u>VI. Educaţia de gen: oportunităţi şi perspective</u>** Abordări conceptuale. Experienţe internaţionale în domeniu. Scopuri şi obiective ale educaţiei de gen a diferitor categorii ale populaţiei. Educaţia gender din perspectivă socială (imagini şi poziţii sociale, bariere sociale etc.). Educaţia gender din perspectivă personală (corelaţia comportament social/individual, aşteptări şi atitudini sociale/individuale etc.). Tehnologii educaţionale. Avantaje şi dezavantaje în educaţia de gen. **Evaluare** **Bibliografie**

Anexa 7.

PROGRAM-MODUL EDUCAȚIONAL PENTRU PĂRINȚII ADOLESCENȚILOR

(TEMELE PROGRAMULUI POT SERVI ÎN CALITATE DE MODULE SEPARATE EDUCAȚIONALE, CARE POT FI REALIZATE ȚINÎND CONT DE CONDIȚIILE DE INSTRUIRE: DURATA, CONTINUITATEA ETC.)

SCOPUL: SENSIBILIZAREA LA GEN A MAMELOR/TAȚILOR

Obiective de referință	Conținuturi
Părintele va fi capabil: • să înțeleagă noțiunile de sex, gen / gender, egalitatea genurilor • să conştientizeze avantajele psiho-sociale ale egalității dintre femei şi bărbați şi dezavantajele inegalității; • să înțeleagă mecanismele de socializare de gen a copiilor, rolul familiei; • să modeleze construirea rolurilor de gen în bază de partenetriat şi respect la nivel interpersonal; • să analizeze rolurile de gen în familie: responsabilități şi drepturi etc.; • să identifice stereotipurile de gen şi impactul lor asupra dezvoltării personalității fetelor şi băieților; • să identifice noțiunile de feminitate şi masculinitate prin prisma de gen; • să învețe a preveni şi depăşi stereotipurile de gen; • să analizeze aspectele psiho-sociale ale lucrului casnic şi a educației copiilor; • să identifice modalități de soluționare a conflictelor legate de compatibilitatea şi satisfacția maritală a soților; • să identifice stereotipurile de gen, impactul lor asupra relațiilor partenerilor conjugali şi modalitățile de depăşire a acestora; • să identifice factorii favorizanți educației de gen; • să învețe a construi parteneriate educaționale; • să analizeze obstacolele şi consecințele acestora în educația de gen a tinerilor; • să propună modalități de prevenire a atitudinilor şi comportamentelor sexiste a tinerilor; • să conştientizeze importanța construirii relațiilor fetelor /femeilor şi băieților / bărbaților în bază de respect, toleranță şi parteneriat	**I. Introducere în teoria gender** Identificarea noțiunilor de bază: sex, gen / gender. Concepția egalității genurilor: drepturi, responsabilități, oportunități şi şanse egale pentru femei şi bărbați. **II. Socializarea de gen a tinerilor** Procesul de socializare de gen. Factorii decisivi în formarea identității gender (jocurile, cărțile, mass-media etc.). Rolul familiei: relațiile dintre părinți, relațiile copii-părinți. Construirea rolurilor de gen. **III. Stereotipurile de gen: identificare şi prevenire** Stereotipurile de gen culturale şi personale. Feminitatea şi masculinitatea tradițională / modernă. Riscurile stereotipurile de gen asupra dezvoltării personalității fetelor şi băieților. **IV. Dimensiunea de gen a familiei** Relațiile de gen şi lucrul casnic (diviziunea rolurilor casnice între partenerii conjugali, aspecte psiho-sociale ale lucrului casnic) . Mama şi tata – agenți ai educației familiale. Stereotipurile de gen şi impactul asupra familiei. **V. Educația de gen: oportunități şi perspective** Rolul sistemului de educație în socializarea de gen a tinerilor. Parteneriate educaționale de gen. Educația de gen din perspectivă socială (imagini şi poziții sociale, bariere sociale etc.). Educația de gen din perspectivă personală (corelația comportament social/individual, aşteptări şi atitudini sociale/individuale etc.). **Evaluare** **Bibliografie.**

Anexa 8.

MODUL EDUCȚIONAL PENTRU ADOLESCENȚI

(SUBIECTELE PROPUSE POT SERVI ÎN CALITATE DE ACTIVITĂȚI SEPARATE EDUCAȚIONALE / INCLUSE ÎN ORELE DE DIRIGENȚIE ȚINÎND CONT DE CONDIȚIILE DE INSTRUIRE: FORMA NONFORMALĂ, DURATA, CONTINUITATEA ETC.)

SCOPUL: SENSIBILIZAREA LA GEN A FETELOR ŞI BĂIEȚILOR

Obiective de referință şi conținuturi

Obiective de referință	Conținuturi
Elevul va fi capabil: • să înțeleagă noțiunile de sex, gen / gender, egalitatea genurilor • să conştientizeze avantajele psiho-sociale ale egalității dintre femei şi bărbați şi dezavantajele inegalității; • să înțeleagă mecanismele de socializare de gen a copiilor; • să conştientizeze rolul familiei în socializare de gen a copiilor; • să modeleze construirea rolurilor de gen în bază de partenetriat şi respect la nivel interpersonal; • să analizeze rolurile de gen în familie: responsabilități şi drepturi etc.; • să identifice stereotipurile de gen şi impactul lor asupra dezvoltării personalității fetelor şi băieților; • să conştientizaza noțiunile de feminitate şi masculinitate prin prisma gender; • să învețe a preveni şi depăşi stereotipurile de gen; • să identifice factorii favorizanți educației de gen; • să analizeze obstacolele şi consecințele acestora în educația de gen a tinerilor; • să propună modalități de prevenire a atitudinilor şi comportamentelor sexiste a tinerilor; • să conştientizeze importanța construirii relațiilor fetelor /femeilor şi băieților / bărbaților în bază de respect, toleranță şi parteneriat	**I.** Familiarizarea cu **teoria gender** cu noțiunile de bază: sex, gen / gender. Concepția egalității genurilor: drepturi, responsabilități, oportunități şi şanse egale pentru femei şi bărbați. **II. Socializarea de gen a tinerilor** Factorii decisivi în formarea identității gender (jocurile, cărțile, mass-media etc.). Rolul familiei: relațiile dintre părinți, relațiile copii-părinți. Construirea rolurilor de gen. **III. Stereotipurile de gen: identificare şi prevenire** Stereotipurile de gen culturale şi personale. Feminitatea şi masculinitatea tradițională / modernă. Riscurile stereotipurile de gen asupra dezvoltării personalității fetelor şi băieților. **V. Educația de gen: oportunități şi perspective** Educația gender din perspectivă socială (imagini şi poziții sociale, bariere sociale etc.). Educația de gen din perspectivă personală (corelația comportament social/individual, aşteptări şi atitudini sociale/individuale etc.). Tehnologii educaționale. Avantaje şi dezavantaje în educația de gen. **Evaluare** **Bibliografie**

Anexa 9.

MODULUL EDUCAȚIONAL PENTRU MASTERANZI
ÎN CADRUL CURSULUI „PEDAGOGIA INVĂȚĂMÎNTULUI UNIVERSITAR"
SCOPUL: SENSIBILIZAREA LA GEN A MASTERANZILOR
Obiective de referință şi conținuturi

Obiective de referință	Conținuturi
Masterandul va fi capabil: • să înțeleagă noțiunile de sex, gen / gender, egalitatea genurilor • să conştientizeze avantajele psiho-sociale ale egalității dintre femei şi bărbați şi dezavantajele inegalității; • să înțeleagă esența dimensiunii de gen a politicilor publice; • să conştientizeze conținuturile egalității de gen "de jure" şi "de facto"; • să opereze cu indicatori de gen în analiza politicilor publice; • să înțeleagă esența educației de gen şi a educației juridice; • să conştientizeze co-relația dintre educația de gen şi educația juridică; • să identifice obstacolele şi impactul social al acestora; • să modeleze includerea dimensiunii de gen în educația juridică.	**I. Familiarizarea cu teoria gender** cu noțiunile de bază: sex, gen / gender. Concepția egalității genurilor: drepturi, responsabilități, oportunități şi şanse egale pentru femei şi bărbați. **II. Dimensiunea de gen a politicilor publice** Dimensiunea de gen în economie, în politică, în politicile sociale (educație, protecție socială, sănătate, familie). Egalitatea de gen "de jure" şi "de facto". **III. Educația de gen şi educația juridică** Co-relarea educației de gen şi a educației juridice: obiective şi conținuturi specifice, valori şi metodologie. Obstacole şi perspective în realizarea acestora, impactul social. **Evaluare** **Bibliografie**

Anexa 10.

Chestionarul de evaluare inițială (pre-curs)

1. Cum credeți, ce semnificație are cuvîntul „gender”

2. Cum credeți, există oare diferențiere între termenii „sex” și „gen”
   DA NU NU ȘTIU
   Dacă DA, specificați.....

3. Ce documente naționale stipulează egalitatea genurilor?

4. Care documente internaționale stipulează egalitatea genurilor?

5. Există oare în Moldova discriminarea față de:

Femei *Bărbați*
Dacă DA, în ce mod?.....

6. Ce reprezintă hărțuirea sexuală?

7. Cum credeți, în sistemul de învățămînt există discriminare/ discrepanțe de gen?

8. Cum înțelegeți dimensiunea de gen în educație?

9. Ce reprezintă socializarea de gen? Nominalizați factorii care o determină

10. Vă rugăm să nominalizați valorile pe care sistemul de învățămînt le propagă tinerilor?

11. Vă rugăm să precizați nivelul de interes față de subiectul educației de gen
    1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
    (scăzut) (moderat) (înalt)
12. Vă rugăm să precizați nivelul de cunoștințe în domeniul educației de gen
    1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
    (scăzut) (moderat) (înalt)

MULȚUMIM !

Informații personale:
Genul: F/M,
Vîrsta: ,
Localitatea: rural / urban
Activitatea profesională

Chestionarul de evaluare (post-curs)

1. Care este diferența dintre termenii „sex” şi „gen”

2. Ce documente naționale stipulează egalitatea genurilor?

3. Care documente internaționale stipulează egalitatea genurilor?

4. Există oare în Moldova discriminarea față de:

Femei *Bărbați*
Dacă DA, în ce mod?.....

5. În viziunea d-stră Hărțuirea sexuală reprezintă:
   a) o formă de flirt între persoane
   b) încălcare a drepturilor umane
   c) o practică cotidiană
   d) o practică de avansare în post
   e) altele.....
6. Cum credeți, în sistemul de învățământ există discriminare/ discrepanțe de gen?

7. Cum înțelegeți dimensiunea de gen în educație?

8. Ce reprezintă socializarea de gen? Nominalizați mecanismele care o determină?

9. Vă rugăm să nominalizați valorile pe care sistemul de învățământ le propagă tinerilor?

10. Vă rugăm să nominalizați valorile pe care sistemul de învățământ ar trebui să promoveze tinerilor?

11. Vă rugăm să precizați nivelul de interes față de subiectul educației de gen
    1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
    (scăzut) (moderat) (înalt)
12. Vă rugăm să precizați nivelul de cunoştințe în domeniul educației de gen
    1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
    (scăzut) (moderat) (înalt)

Evaluarea cursului: (min)1 2 3 4 5 6 7 8 9 10(max)

prezentarea

materiale informative

utilitate personală

utilitate profesională

doleanțe

MULȚUMIM !

Informații personale: Genul: F/M, Vîrsta: , Localitatea: rural / urban,
Activitatea profesională

Anexa 11.

Chestionarul Bem Sex-Role Inventory (BSRI).

În literatura de specialitate se propune testul elaborat de psihologul american Sandra Bem, numit şi *Chestionarul Bem Sex-Role Inventory* (BSRI). Acesta cunoaşte mai multe adaptări (Ильин, 2002; Клецина, 2003 etc.), fiind aplicat şi în contextul cultural-etnic autohton (Jardan 1998, 2002; Zmuncila, 2001 etc.). Testul este aplicat pentru depistarea nivelului de manifestare a caracteristicilor masculine şi feminine, la fel pentru determinarea tipului de personalitate: masculin, feminin, androgin. Tipul de personalitate *masculin* se caracterizează printr-o expresivitate mai puternică a unor astfel caracteristici cum ar fi: independenţa, dominanţa, tendinţa de apărare a propriilor poziţii şi idei, ambiţie, capacitatea de liderism, predispoziţie de risc, gîndire analitică, încredere în sine, automulţumire. *Tipului feminin* de personalitate în mare măsură îi sunt caracteristice calităţile: modestie, gingăşie, ataşament, anxietate, empatie, capacitatea de consiliere şi suport emoţional, căldură, cordialitate, molitate, încredere şi dragoste faţă de copii etc. Trebuie menţionat faptul, că calităţile feminine şi masculine sunt în mare măsură condiţionate de contextul social în formarea şi dezvoltarea acestora, avînd astfel o determinare socio-culturală, deoarece reflectă reprezentările normative existente în societate. *Tipului androgin* de personalitate îi sunt caracteristice în egală măsură şi calităţile feminine şi masculine de personalitate. Posibil reprezentanţii acestui tip de personalitate s-au format / educat în situaţii de cerinţe normative mai puţin rigide, legate de comportamente specifice de sex-rol. Ca punct de pornire este ideea că androginitatea este o caracteristică psihologică importantă, care determină capacitatea persoanei de a-şi modifica comportamentul în dependenţă de situaţie; ea ajută la formarea rezistenţei la stres, contribuie la atingerea realizărilor în diverse domenii ale vieţii (И.Клецина, 2004).

În pofida abordărilor contradictorii a BSRI în literatura de specialitate (Burn, 2001; Binion, 1990; Hargreaves, 1987; Kottke, 1988; Locksley, Colten, 1979; March, Byrne, 1991; Spens, Helmrich, 1981; Taylor, 1981; Bem, 2006), am decis asupra utilizării chestionarului BSRI reieşind din faptul că această tehnică prezintă una din modalităţi de a determina identitatea de gen autoatribuită, prin recurgerea la atributele-stereotip care o caracterizează, dar şi din experienţa personală anterioară de utilizare. Ţinînd cont de alte opinii cu conţinut critic, am extras din acestea propunerile constructive şi am decis asupra utilizării metodei menţionate în pachet cu alte instrumente prezentate în continuare.

Specialiştii indică asupra faptului, că caracteristicile semnificative ale persoanelor sau a modelelor relaţionale se manifestă mai evident în comportamentele oamenilor în situaţii de conflict. În literatura psihologică sunt descrise modalităţile productive şi neproductive de comportament în situaţie de conflict [308]. Modalităţile productive includ tipurile de comportament cum ar fi: colaborarea şi compromisul, iar cele neproductive: concurenţa, adaptarea şi evitarea. În relaţii de dominare-dependenţă situaţiile de conflict, de regulă, se soluţionează prin modalităţi neproductive: partea dominantă recurge la utilizarea stilului de concurenţă, partea dependentă – la cel de evitare, adaptare. La construirea modelului de relaţii de parteneriat se recurge la colaborare şi compromis.

În acest sens interes prezintă ipoteza precum că caracteristicile tradiţional normative de masculinitate şi feminitate a personalităţii îşi găsesc oglindire în stilurile neproductive de comportament în situaţii de conflict interpersonal: astfel, calităţile masculine pronunţate vor contribui la utilizarea stilului comportamental de concurenţă, iar calităţile pronunţate feminine vor duce la utilizarea stilurilor de evitare şi adaptare. Determinarea relaţiei dintre nivelul de expresivitate a manifestării identităţii de gen şi strategiile de comportament în situaţii de conflict, s-a făcut prin aplicarea, în paralel cu testul S.Bem, a testului Thomas.

Bem's Sex role inventory
Acordați o nota fiecărei trăsături din lista de mai jos în funcție de cât de mult adoptați această caracteristică particulară. (folosind scala de dedesubt)
Mă comport în acest fel:

Niciodată	**Foarte Rar**	**Rar**	**Câteodată**	**Des**	**De obicei**	**Aproape întotdeauna**
1	2	3	4	5	6	7

TRĂSĂTURĂ	**RĂSPUNS**	**TRĂSĂTURĂ**	**RĂSPUNS**
încrezător in forțele proprii		*ia uşor decizii*	
docil (moale)		*milos*	
util		*sincer*	
apărător al propriilor credințe		*independent (autonom)*	
voios		*dornic sa aline sentimentele dureroase*	
supărăcios (capricios)		*încrezut (orgolios)*	
independent		*dominant*	
timid		*vorbeşte calm*	
conştiincios		*simpatic (plăcut)*	
atletic		*masculin*	
afectuos		*cald*	
teatral		*solemn (categoric)*	
asertiv (care se afirma)		*dispus sa adopte o poziție*	
linguşitor		*tandru*	
fericit		*prietenos*	
cu o personalitate puternică		*agresiv*	
loial		*naiv*	
imprevizibil		*ineficient*	
puternic		*comportament de lider*	
feminin		*copilăros*	
de încredere		*adaptabil*	
analitic		*individualist*	
compătimitor		*nu foloseşte un limbaj dur*	
gelos		*dezorganizat*	
abilitate de conducere		*competitiv*	
sensibil la nevoile celorlalți		*iubitor de copii*	
sincer		*abil (cu tact)*	
dispus sa rişte		*ambițios*	
înțelegător		*gentil*	
secretos		*convențional (tradițional)*	

Anexa 12.

Chestionar sintetic complex

1. Specificaţi co-relarea dintre termenii egalitatea genurilor şi drepturile omului

2. Argumentaţi:

avantajele psiho-sociale ale egalităţii dintre femei şi bărbaţi	dezavantajele inegalităţii genurilor

3. Descrieţi statutul femeilor şi bărbaţilor în concubinaj

avantajele	dezavantajele

4. Evidenţiaţi aspectele psiho-sociale ale lucrului casnic comparativ cu activitatea profesională

5. Identificaţi impactul stereotipurilor de gen asupra:

Femeilor/fetelor	Bărbaţilor/băieţilor

6. Specificaţi indicatorii de analiză a climatului de gen în instituţia de învăţământ:

7. Identificaţi diferenţele de gen în sistemul educaţional:
a) pe verticală:
b) pe orizontală:

8. Nominalizaţi valorile de gen pe care şcoala:

astăzi le transmite copiilor	ar trebui să cultive copiilor

8. Identificaţi factorii şi mecanismele socializării de gen a tinerilor.

9. Elaboraţi propuneri pentru un cod deontologic de gen al pedagogului.

11. Elaboraţi propuneri pentru un model de scoală cu climat sensibil la gen.

10. Stabiliţi valori comune a educaţiei de gen şi din alte „noi educaţii”

11. Identificaţi partenerii educaţionali care pot contribui la organizarea educaţiei de gen

12. Identificaţi caracteristici ale comportamentelor sexiste ale persoanelor

13. Identificaţi calităţile unui familist sensibil la gen

14. Specificaţi cauzele sub-reprezentării bărbaţilor în sistemul de învăţământ

15. Propuneţi recomandări de educaţie de gen (ce caracteristici să fie cultivate)
pentru fete: pentru băieţi:

16.Vă rugăm să precizaţi nivelul de interes faţă de subiectul educaţiei de gen
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
(scăzut) (moderat) (înalt)

17.Vă rugăm să precizaţi nivelul de cunoştinţe în domeniul educaţiei de gen
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
(scăzut) (moderat) (înalt)

Informaţii personale: Genul: F/M, Vîrsta: , Localitatea: rural / urban, Activitatea profesională

Anexa 13.

Testul lui Thomas

Testul lui Thomas include 30 de întrebări, care permit depistarea modalităților tipice de reacționare a oamenilor în situații de conflict. La baza tipologiei comportamentelor conflictuale ale oamenilor se află două stiluri de comportament: cooperarea / colaborarea, legată de atenția persoanei față de interesele altor persoane implicate în conflict, şi perseverență, unde accentul se pune asupra apărării propriilor interese. Respectiv, Thomas evidențiază următoarele modalități de reglare a conflictelor: concurența, adaptarea, compromisul, evitarea, colaborarea. Se presupune, că utilizarea stilului de evitare nu duce la soluționarea conflictului; în cazul concurenței, adaptării şi compromisului numai una din părți cîştigă din conflict iar cealaltă pierde, sau ambele părți pierd în caz de compromis. Şi numai în situații de colaborare ambele părți pot cîştiga.

Completați chestionarul şi apoi completați blancheta pentru răspunsuri, introducînd sub fiecare număr litera A sau B corespunzătoare răspunsului d-stra.

Blancheta pentru răspunsuri

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30

Cheia răspunsurilor

N пп	Concurență	Colaborare	Compromis	Evitare	Adaptare
1				А	Б
2		Б	А		
3	А				Б
4			А		Б
5		А		Б	
6	Б			А	
7			Б	А	
8	А	Б			
9	Б			А	
10	А		Б		
11		А			Б
12			Б	А	
13	Б		А		
14	Б	А			
15				Б	А
16	Б				А
17	А			Б	
18			Б		А
19		А		Б	
20		А	Б		
21		Б			А
22	Б		А		
23		А		Б	
24			Б		А
25	А				Б
26		Б	А		
27				А	Б
28	А	Б			
29			А	Б	
30		Б			А
Suma					

Anexa 14.

Testul de autoapreciere Dembo-Rubinştein (varianta Prihojan)

Testul de autoapreciere Dembo-Rubinştein (varianta Prihojan): Fiecare om îşi apreciază capacităţile, posibilităţile, caracterul etc. nivele de dezvoltare, de manifestare al unor calităţi individuale poate fi convenţional comparat cu o linie, un punct al ei simbolizînd cele mai joase valori, iar altul - cele mai înalte. Testul consta în 7 linii a cîte 10 centimetri. Se notează cu semnul "-" un punct de pe fiecare linie, apreciind manifestarea acestor calităţi în structura personalităţii. Mai apoi cu semnul "+" –nivelul dorit în manifestarea acestor calităţi. Fiecare scală are 10 cm. Se măsoară distantele:

- de la 0 la "+" – nivelul aspiraţiilor,
- de la 0 la "-" – autoaprecierea,
- de la "-" la "+" – diferenţa dintre autoapreciere şi aspiraţii

Rezultate:

*aspiraţii reale-de la 61 la 89 puncte, nivel optimal - 75-89 (reprezentări certe despre propriile posibilităţi, aptitudini, condiţie pentru afirmarea personalităţii); 90 -100 – nivel al aspiraţiilor neîntemeiat, personalitate incapabilă de judecată critică la adresa sa; mai puţin de 60 – indicator al defectelor dezvoltării personalităţii,

* autoaprecierea reală – de la 46 la 74, joasă – pînă la 45 (grup de risc); după 75 - supraapreciere (imaturitate, incapacitate de apreciere a propriilor calităţi, activitate, de comparare cu alţii etc.)

Anexa 15.

Chestionar de evaluare a Paradigmei educației de gen

În scopul evaluării paradigmei Educației de gen, Vă rugăm să citiți întrebările şi să încercuiți cifra cu care apreciați criteriul propus. Scala de apreciere este între 1 (cel mai mic) şi 10 (cel mai mare).

Index	Formularea criteriului	Punctajul de apreciere
I.	**Nivelul de argumentare a conceptului paradigmei**	
1.1.	Concepția paradigmei reflectă prevederile metodologice ale concepției pedagogiei de gen	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1.2.	Concepția paradigmei este argumentată din punct de vedere social, politic, economic, pedagogic	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
II.	**Validitatea aspectelor psiho-pedagogice ale paradigmei**	
2.1.	Reperele teoretice şi practice, axiologice propuse corespund teoriilor psiho-sociale referitoare la identitatea de gen; teoriilor cu privire la construcția socială a genului; teoriilor socio-pedagogice a socializării de gen etc.)	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
2.2.	Variabilele propuse - formarea sensibilității la gen şi a competenței de gen constituie elemente de bază a culturii de gen	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
III.	**Validitatea modelului formativ-organizațional al Paradigmei EG**	
3.1.	Conținuturile şi interacțiunea componentelor structurale a paradigmei asigură funcționalitatea eficientă pedagogică şi socială a acesteia	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
3.2.	Explorarea indicatorilor de monitorizare a climatului de gen în instituția de învățământ asigură funcționalitatea eficientă pedagogică şi socială a acesteia	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
IV.	**Validitatea modelului formativ al paradigmei în contextul „noilor educații"/ politicilor publice**	
4.1.	Aplicarea principiului unității şi continuității axiologice între EG şi „noile" educații poate realiza interrelaționarea şi corelarea acestora, asigurînd funcționalitatea paradigmei.	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
4.2.	Educația de gen, fiind instrument important al socializării de gen şi formării culturii parteneriale de gen a cetățenilor, în special a tinerilor, poate influența politicile publice.	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Anexa 16.

CHESTIONAR PENTRU DETERMINAREA COMPETENȚELOR DE GEN A STUDENȚILOR – VIITORILOR PEDAGOGI ŞI PSIHOLOGI

Variabile	Nr. de ord.	Itemul / criteriu	1	2	3	4	5
Componenta cognitivă	1.	Să identifice dimensiunea de gen în educaţie pe verticală şi orizontală.					
	2.	Să caracterizeze avantajele şi dezavantajele includerii dimensiunii de gen în educaţie.					
	3.	Să identifice factorii şi mecanismele socializării de gen a tinerilor.					
	4.	Să analizeze principiul egalităţii genurilor în contextul drepturilor omului din perspectiva socială şi personală.					
	5.	Să analizeze competenţele şi funcţiile unui cadru didactic competent în gen.					
Componenta afectiv - morală	6.	Să nominalizeze valorile de gen pe care şcoala le transmite şi ar trebui să cultive copiilor.					
	7.	Să stabilească interacţiunea şi continuitatea valorilor educaţiei de gen şi a altor noi educaţii.					
	8.	Să stabilească impactul psiho-social al stereotipurilor de gen asupra fetelor şi băieţilor.					
	9.	Să propună modalităţi de prevenire a atitudinilor şi comportamentelor sexiste ale tinerilor.					
	10.	Să stabilească un set de condiţii de creare a climatului psiho-relaţional sensibil la gen în şcoală.					
Componenta comportamentală	11.	Să elaboreze un cod deontologic de gen al pedagogului.					
	12.	Să opereze cu indicatorii de gen la analiza sistemului educaţional.					
	13.	Să proiecteze un model de şcoală cu climat sensibil la gen.					
	14.	Să efectueze analiza de gen a mesajelor mass-media şi a materialelor didactice.					
	15.	Să elaboreze un program de activităţi privind EG în cadrul orei de dirigenţie.					

Punctajul: 1- competenţe foarte joase, 2 - competenţe joase, 3- competenţe medii, 4 – competenţe înalte, 5 – competenţe foarte înalte.

Anexa 17.

CHESTIONAR PENTRU DETERMINAREA SENSIBILITĂȚII LA GEN A CADRELOR DIDACTICE

Variabile	Nr. de ord.	Itemul / criteriu	1	2	3	4	5
Componenta cognitivă	1.	Să delimiteze diferențele dintre sex şi gen /gender.					
	2.	Să analizeze esența egalității de gen în contextul drepturilor omului.					
	3.	Să identifice factorii şi mecanismele socializării de gen a tinerilor.					
	4.	Să identifice dimensiunea de gen în educație.					
	5.	Să identifice stereotipurile de gen şi impactul lor asupra dezvoltării personalității fetelor şi băieților.					
Componenta afectiv - morală	6.	Să nominalizeze valorile de gen pe care şcoala le transmite şi ar trebui să cultive copiilor.					
	7.	Să stabilească interacțiunea şi continuitatea valorilor educației de gen şi a altor noi educații.					
	8.	Să identifice mesajele/ atitudinile sexiste în mass-media şi viața cotidiană.					
	9.	Să analizeze noțiunile de feminitate şi masculinitate prin prisma de gen					
	10.	Să stabilească un set de condiții de armonizare a relațiilor de gen la serviciu şi în familie.					
Componenta comportamentală	11.	Să elaboreze propuneri pentru un cod deontologic de gen al pedagogului.					
	12.	Să proiecteze un model de scoală cu climat sensibil la gen.					
	13.	Să proiecteze modele de parteneriate sensibile la gen.					
	14.	Să efectueze analiza de gen a materialelor didactice.					
	15.	Să elaboreze un program de acțivități privind EG în cadrul orelor de dirigenție.					

Punctajul: 1- sensibilitate foarte joasă, 2 - sensibilitate joasă, 3- sensibilitate medie, 4 – sensibilitate înaltă, 5 – sensibilitate foarte înaltă.

Anexa 18.

CHESTIONAR PENTRU DETERMINAREA SENSIBILITĂȚII LA GEN A MASTERANZILOR

Variabile	Nr. de ord.	Itemul / criteriu	1	2	3	4	5
Componenta cognitivă	1.	Să delimiteze diferenţele dintre sex şi gen /gender.					
	2.	Să analizeze principiul egalității genurilor în contextul drepturilor omului din perspectiva socială şi personală.					
	3.	Să identifice factorii şi mecanismele socializării de gen a tinerilor.					
	4.	Să identifice discriminări /discrepanţe de gen în sistemul de învățământ.					
	5.	Să analizeze rolurile de gen în societate prin drepturi / şanse / responsabilități.					
Componenta afectiv - morală	6.	Să nominalizeze valorile de gen pe care sistemul de învățământ le transmite şi ar trebui să cultive tinerilor / adulților.					
	7.	Să stabilească interacțiunea şi continuitatea valorilor educației de gen şi a educației juridice.					
	8.	Să stabilească impactul psiho-social al stereotipurilor de gen asupra dezvoltării personalității tinerilor /adulților.					
	9.	Să propună modalități de prevenire a atitudinilor şi comportamentelor sexiste ale tinerilor					
	10.	Să stabilească un set de condiții de creare a climatului psiho-relațional sensibil la gen în universități.					
Componenta comportamentală	11.	Să elaboreze propuneri pentru un cod deontologic de gen al pedagogului.					
	12.	Să elaboreze propuneri pentru codul deontologic sensibil la gen al juristului.					
	13.	Să efectueze analiza cadrului legal-normativ prin prisma de gen .					
	14.	Să efectueze analiza de gen a materialelor didactice.					
	15.	Să elaboreze un program de acțiuni privind introducerea dimensiunii de gen în disciplinele la Drept					

Punctajul: 1- sensibilitate foarte joasă, 2 - sensibilitate joasă, 3- sensibilitate medie, 4 – sensibilitate înaltă, 5 – sensibilitate foarte înaltă.

Anexa 19.

CHESTIONAR PENTRU DETERMINAREA SENSIBILITĂȚII LA GEN A PĂRINȚILOR

Variabile	Nr. de ord.	Itemul / criteriu	1	2	3	4	5
Componenta cognitivă	1.	Să identifice funcțiile familiei prin prisma de gen.					
	2.	Să identifice factorii şi mecanismele socializării de gen a tinerilor.					
	3.	Să caracterizeze rolul familiei în educația tinerilor prin prisma de gen.					
	4.	Să analizeze rolurile de gen în familie prin responsabilități şi drepturi.					
	5.	Să caracterizeze avantajele psiho-sociale ale egalității dintre femei şi bărbați şi dezavantajele inegalității pentru viața de familie.					
Componenta afectiv - morală	6.	Să nominalizeze valorile de gen pe care familia le transmite copiilor.					
	7.	Să identifice calitățile unui familist sensibil la gen.					
	8.	Să stabilească scala valorilor de gen a soțului / soției.					
	9.	Să stabilească scala valorilor de gen a copiilor săi.					
	10.	Să stabilească un set de condiții de armonizare a relațiilor de gen în familie.					
Componenta comportamentală	11.	Să elaboreze propuneri de autoperfecționare în relațiile cu partenerul /partenera.					
	12.	Să propună modalități de depăşire a impactului stereotipurilor de gen asupra dezvoltării tinerilor / adulților în cadrul familiei.					
	13.	Să proiecteze modalități de soluționare a conflictelor legate de compatibilitatea şi diviziunea rolurilor de gen a soților.					
	14.	Să elaboreze un program de educație de gen a copiilor în familie.					
	15.	Să elaboreze propuneri de parteneriat sensibil la gen cu şcoala.					

Punctajul: 1- sensibilitate foarte joasă, 2 - sensibilitate joasă, 3- sensibilitate medie, 4 – sensibilitate înaltă, 5 – sensibilitate foarte înaltă.

Anexa 20.

CHESTIONAR PENTRU DETERMINAREA SENSIBILITĂȚII LA GEN A ELEVILOR

Variabile	Nr. de ord.	Itemul / criteriu	1	2	3	4	5
Componenta cognitivă	1.	Să identifice diferențele sex şi gen/gender.					
	2.	Să caracterizeze succint factorii socializării de gen a tinerilor.					
	3.	Să caracterizeze succint esența egalității de gen.					
	4.	Să analizeze rolurile de gen în familie prin responsabilități şi drepturi.					
	5.	Să analizeze rolurile de gen în societate prin drepturi / şanse / responsabilități.					
Componenta afectiv - morală	6.	Să nominalizeze valorile fundamentale /valorile naționale / valorile de gen					
	7.	Să analizeze feminitatea şi masculinitatea prin prisma de gen					
	8.	Să identifice stereotipurile de gen şi impactul psiho-social asupra dezvoltării personalității tinerilor.					
	9.	Să modeleze portretele tinerilor şi tinerelor prin Tradiționalitate /Modernitate.					
	10.	Să stabilească un set de condiții de depăşire a stereotipurilor de gen.					
Componenta comportamentală	11.	Să modeleze un program de construire a relațiilor şi comportamentelor parteneriale de gen a fetelor şi băieților.					
	12.	Să elaboreze un model de relații parteneriale de gen în familie.					
	13.	Să propună model de şcoală cu climat sensibil la gen.					
	14.	Să formuleze caracteristicile unui pedagog sensibil la gen.					
	15.	Să propună modalități de prevenire a atitudinilor şi comportamentelor sexiste ale tinerilor.					

Punctajul: 1- sensibilitate foarte joasă, 2 - sensibilitate joasă, 3- sensibilitate medie, 4 – sensibilitate înaltă, 5 – sensibilitate foarte înaltă.

Anexa 21

Tabelul 1

Corelația dintre identitatea de gen şi autoapreciere, comportament în situația de conflict: date pre-test la studenți

		Identitate de gen	**Autoapreciere**	**Comportament în conflict**
Identitate de gen	**Pearson Correlation**	**1,000**	**-0,763**	**0,604**
	Sig. (2-tailed)	**,**	**0,000**	**0,000**
	N	**240**	**240**	**240**
Autoapreciere	Pearson Correlation	-0,763	1,000	-0,600
	Sig. (2-tailed)	0,000	,	0,000
	N	240	240	240
Comportament în conflict	Pearson Correlation	0,604	-0,600	1,000
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	,
	N	240	240	240

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

<u>După implementarea programului formativ în rîndul studenților</u> se atestă următoarea situație (tabelele 2a, 2b):

Tabelul 2a

Compararea datelor pre- şi post-test la studenți

Paired Differences							t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	BEM	9,110E-02	1,1988	8,272E-02	-7,1983E-02	0,2542	1,101	209	0,272
Pair 2	Autoapreciere	1,2952	19,0511	1,3147	-1,2964	3,8869	0,985	209	0,326
Pair 3	Comportament_ conflict	0,2095	1,5199	0,1049	2,766E-03	,4163	1,998	209	0,047

Tabelul 2b

Corelația dintre identitatea de gen şi autoapreciere, comportament în situația de conflict: date post-test la studenți

		Identitate de gen	**Autoapreciere**	**Comportament în conflict**
Identitate de gen	Pearson Correlation	1,000	-0,519	0,391
	Sig. (2-tailed)	,	0,000	0,000
	N	240	240	240
Autoapreciere	Pearson Correlation	-0,519	1,000	-0,401
	Sig. (2-tailed)	0,000	,	0,000
	N	240	240	240
Comportament în conflict	Pearson Correlation	0,391	-0,401	1,000
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	,
	N	240	240	240

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Anexa 22

Tabelul 1.

Corelația dintre identitatea de gen şi autoapreciere, comportament în situația de conflict: date pre-test la cadrele didactice

		Identitate de gen	Autoapreciere	Comportament în conflict
Identitate de gen	**Pearson Correlation**	**1,000**	**-0,815**	**0,677**
	Sig. (2-tailed)	**,**	**0,000**	**0,000**
Autoapreciere	Pearson Correlation	-0,815	1,000	-0,621
	Sig. (2-tailed)	0,000	,	0,000
Comportament în conflict	Pearson Correlation	0,677	-0,621	1,000
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	,

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Tabelul 2a

Compararea datelor pre- şi post-test la cadrele didactice (t-Student)

Paired Differences							t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	BEM	4,333E-02	,7628	6,963E-02	-9,4549E-02	0,1812	0,622	119	0,535
Pair 2	Autoapreciere	2,8750	7,5064	,6852	1,5182	4,2318	**4,196**	**119**	**0,000**
Pair 3	Comportament_conflict	-5,0000E-02	0,8585	7,837E-02	-0,2052	0,1052	-0,638	119	0,525

Tabelul 2b

Corelația dintre identitatea de gen şi autoapreciere, comportament în situația de conflict: date post-test la cadrele didactice

		Identitate de gen	**Autoapreciere**	**Comportament în conflict**
Identitate de gen	Pearson Correlation	1,000	-0,359	0,359
	Sig. (2-tailed)	,	0,000	0,000
Autoapreciere	Pearson Correlation	-0,359	1,000	-0,411
	Sig. (2-tailed)	0,000	,	0,000
Comportament în conflict	Pearson Correlation	0,359	-0,411	1,000
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	,

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Anexa 23

Chestionar pentru determinarea competenței de gen a studenților – viitorilor pedagogi şi psihologi (240 persoane)

Variabile	Nr. de ord.	Itemul / criteriu	1	2	3	4	5
Componenta cognitivă	1.	Să identifice dimensiunea de gen în educație pe verticală şi orizontală.	98	91	51		
	2.	Să caracterizeze avantajele şi dezavantajele includerii dimensiunii de gen în educație.	85	98	57		
	3.	Să identifice factorii şi mecanismele socializării de gen a tinerilor.	25	119	96		
	4.	Să analizeze principiul egalității genurilor în contextul drepturilor omului din perspectiva socială şi personală.	72	103	65		
	5.	Să analizeze competențele şi funcțiile unui cadru didactic competent în gen.	60	95	85		
Componenta afectiv - morală	6.	Să nominalizeze valorile de gen pe care şcoala le transmite şi ar trebui să cultive copiilor.	71	100	61		
	7.	Să stabilească interacțiunea şi continuitatea valorilor educației de gen şi a altor noi educații.	71	99	62		
	8.	Să stabilească impactul psiho-social al stereotipurilor de gen asupra fetelor şi băieților.	50	72	118		
	9.	Să propună modalități de prevenire a atitudinilor şi comportamentelor sexiste ale tinerilor.	88	94	58		
	10.	Să stabilească un set de condiții de creare a climatului psiho-relațional sensibil la gen în şcoală.	99	100	41		
Componenta comportamentală	11.	Să elaboreze un cod deontologic de gen al pedagogului.	93	98	49		
	12.	Să opereze cu indicatorii de gen la analiza sistemului educațional.	101	100	39		
	13.	Să proiecteze un model de şcoală cu climat sensibil la gen.	93	99	48		
	14.	Să efectueze analiza de gen a mesajelor mass-media şi a materialelor didactice.	101	108	31		
	15.	Să elaboreze un program de activități privind EG în cadrul orei de dirigenție.	42	100	98		

Rezultatele experimentului asupra formării competenței de gen a studenților (240 persoane)

Variabile	Nr. de ord.	Itemul / criteriu	1	2	3	4	5
Componenta cognitivă	1.	Să identifice dimensiunea de gen în educație pe verticală şi orizontală.	-	-	40	102	88
	2.	Să caracterizeze avantajele şi dezavantajele includerii dimensiunii de gen în educație.	-	-	47	98	95
	3.	Să identifice factorii şi mecanismele socializării de gen a tinerilor.	-	-	36	101	103
	4.	Să analizeze principiul egalității genurilor în contextul drepturilor omului din perspectiva socială şi personală.	-	-	35	102	103
	5.	Să analizeze competențele şi funcțiile unui cadru didactic competent în gen.	-	-	45	101	94
Componenta afectiv - morală	6.	Să nominalizeze valorile de gen pe care şcoala le transmite şi ar trebui să cultive copiilor.	-	-	31	108	101
	7.	Să stabilească interacțiunea şi continuitatea valorilor educației de gen şi a altor noi educații.	-	-	22	118	100
	8.	Să stabilească impactul psiho-social al stereotipurilor de gen asupra fetelor şi băieților.	-	-	18	116	106
	9.	Să propună modalități de prevenire a atitudinilor şi comportamentelor sexiste ale tinerilor.	-	-	46	100	94
	10.	Să stabilească un set de condiții de creare a climatului psiho-relațional sensibil la gen în şcoală.	-	-	31	105	104
Componenta comportamentală	11.	Să elaboreze un cod deontologic de gen al pedagogului.	-	-	23	101	116
	12.	Să opereze cu indicatorii de gen la analiza sistemului educațional.	-	-	32	103	105
	13.	Să proiecteze un model de şcoală cu climat sensibil la gen.	-	-	41	103	96
	14.	Să efectueze analiza de gen a mesajelor mass-media şi a materialelor didactice.	-	-	41	101	98
	15.	Să elaboreze un program de activități privind EG în cadrul orei de dirigenție.	-	-	41	102	97

Punctajul: 1- competență foarte joasă, 2- competență joasă, 3- competență medie, 4- competență înaltă, 5 – competență foarte înaltă

Chestionar pentru determinarea sensibilității la gen a cadrelor didactice (200 pers.)

Variabile	Nr. de ord.	Itemul / criteriu	1	2	3	4	5
Componenta cognitivă	1.	Să delimiteze diferențele dintre sex şi gen /gender.	49	70	81		
	2.	Să analizeze esența egalității de gen în contextul drepturilor omului.	43	72	85		
	3.	Să identifice factorii şi mecanismele socializării de gen a tinerilor.	20	82	98		
	4.	Să identifice dimensiunea de gen în educație.	62	71	67		
	5.	Să identifice stereotipurile de gen şi impactul lor asupra dezvoltării personalității fetelor şi băieților.	48	70	82		
Componenta afectiv - morală	6.	Să nominalizeze valorile de gen pe care şcoala le transmite şi ar trebui să cultive copiilor.	54	78	68		
	7.	Să stabilească interacțiunea şi continuitatea valorilor educației de gen şi a altor noi educații.	44	70	86		
	8.	Să identifice mesajele/ atitudinile sexiste în mass-media şi viața cotidiană.	46	95	59		
	9.	Să analizeze noțiunile de feminitate şi masculinitate prin prisma de gen	98	96	46		
	10.	Să stabilească un set de condiții de armonizare a relațiilor de gen la serviciu şi în familie.	35	60	105		
Componenta comportamentală	11.	Să elaboreze propuneri pentru un cod deontologic de gen al pedagogului.	30	74	96		
	12.	Să proiecteze un model de scoală cu climat sensibil la gen.	70	90	40		
	13.	Să proiecteze modele de parteneriate sensibile la gen.	31	70	99		
	14.	Să efectueze analiza de gen a materialelor didactice.	72	90	38		
	15.	Să elaboreze un program de acțivități privind EG în cadrul orelor de dirigenție.	52	60	88		

Anexa 24

Rezultatele experimentului asupra formării competenței de gen a cadrelor didactice (200 persoane)

Variabile	Nr. de ord.	Itemul / criteriu	1	2	3	4	5
Componenta cognitivă	1.	Să delimiteze diferențele dintre sex şi gen /gender.	-	-	21	97	82
	2.	Să analizeze esența egalității de gen în contextul drepturilor omului.	-	-	35	87	78
	3.	Să identifice factorii şi mecanismele socializării de gen a tinerilor.	-	-	18	100	82
	4.	Să identifice dimensiunea de gen în educație.	-	-	36	93	81
	5.	Să identifice stereotipurile de gen şi impactul lor asupra dezvoltării personalității fetelor şi băieților.	-	-	22	88	90
Componenta afectiv - morală	6.	Să nominalizeze valorile de gen pe care şcoala le transmite şi ar trebui să cultive copiilor.	-	-	28	84	88
	7.	Să stabilească interacțiunea şi continuitatea valorilor educației de gen şi a altor noi educații.	-	-	16	90	94
	8.	Să identifice mesajele/ atitudinile sexiste în mass-media şi viața cotidiană.	-	-	29	86	85
	9.	Să analizeze noțiunile de feminitate şi masculinitate prin prisma de gen	-	-	46	78	76
	10.	Să stabilească un set de condiții de armonizare a relațiilor de gen la serviciu şi în familie.	-	-	25	87	88
Componenta comportamentală	11.	Să elaboreze propuneri pentru un cod deontologic de gen al pedagogului.	-	-	26	86	88
	12.	Să proiecteze un model de scoală cu climat sensibil la gen.	-	-	20	96	84
	13.	Să proiecteze modele de parteneriate sensibile la gen.	-	-	20	96	84
	14.	Să efectueze analiza de gen a materialelor didactice.	-	-	28	82	90
	15.	Să elaboreze un program de acțivități privind EG în cadrul orelor de dirigenție.	-	-	30	86	84

Punctajul: 1- sensibilitate foarte joasă, 2- sensibilitate joasă, 3- sensibilitate medie, 4- sensibilitate înaltă, 5 – sensibilitate foarte înaltă

Chestionar pentru determinarea sensibilității la gen a părinților (200 pers.)

Variabile	Nr. de ord.	Itemul / criteriu	1	2	3	4	5
Componenta cognitivă	1.	Să identifice funcțiile familiei prin prisma de gen.	62	68	70		
	2.	Să identifice factorii şi mecanismele socializării de gen a tinerilor.	67	61	72		
	3.	Să caracterizeze rolul familiei în educația tinerilor prin prisma de gen.	56	65	79		
	4.	Să analizeze rolurile de gen în familie prin responsabilități şi drepturi.	52	68	82		
	5.	Să caracterizeze avantajele psiho-sociale ale egalității dintre femei şi bărbați şi dezavantajele inegalității pentru viața de familie.	72	60	68		
Componenta afectiv - morală	6.	Să nominalizeze valorile de gen pe care familia le transmite copiilor.	62	65	73		
	7.	Să identifice calitățile unui familist sensibil la gen.	62	69	69		
	8.	Să stabilească scala valorilor de gen a soțului / soției.	65	70	65		
	9.	Să stabilească scala valorilor de gen a copiilor săi.	71	62	67		
	10.	Să stabilească un set de condiții de armonizare a relațiilor de gen în familie.	65	67	68		
Componenta comportamentală	11.	Să elaboreze propuneri de autoperfecționare în relațiile cu partenerul /partenera.	70	71	59		
	12.	Să propună modalități de depăşire a impactului stereotipurilor de gen asupra dezvoltării tinerilor / adulților în cadrul familiei.	61	68	71		
	13.	Să proiecteze modalități de soluționare a conflictelor legate de compatibilitatea şi diviziunea rolurilor de gen a soților.	60	77	63		
	14.	Să elaboreze un program de educație de gen a copiilor în familie.	65	73	62		
	15.	Să elaboreze propuneri de parteneriat sensibil la gen cu şcoala.	65	67	68		

Punctajul: 1- sensibilitate foarte joasă, 2- sensibilitate joasă, 3- sensibilitate medie, 4- sensibilitate înaltă, 5 – sensibilitate foarte înaltă

Anexa 25

Rezultatele experimentului asupra formării sensibilității la gen a părinților (200 pers.)

Variabile	Nr. de ord.	Itemul / criteriu	1	2	3	4	5
Componenta cognitivă	1.	Să identifice funcțiile familiei prin prisma de gen.	-	-	68	70	62
	2.	Să identifice factorii şi mecanismele socializării de gen a tinerilor.	-	-	67	71	62
	3.	Să caracterizeze rolul familiei în educația tinerilor prin prisma de gen.	-	-	75	65	60
	4.	Să analizeze rolurile de gen în familie prin responsabilități şi drepturi.	-	-	72	68	60
	5.	Să caracterizeze avantajele psiho-sociale ale egalității dintre femei şi bărbați şi dezavantajele inegalității pentru viața de familie.	-	-	87	60	53
Componenta afectiv - morală	6.	Să nominalizeze valorile de gen pe care familia le transmite copiilor.	-	-	81	62	54
	7.	Să identifice calitățile unui familist sensibil la gen.	-	-	68	69	63
	8.	Să stabilească scala valorilor de gen a soțului / soției.	-	-	85	60	55
	9.	Să stabilească scala valorilor de gen a copiilor săi.	-	-	81	62	57
	10.	Să stabilească un set de condiții de armonizare a relațiilor de gen în familie.	-	-	68	69	63
Componenta comportamentală	11.	Să elaboreze propuneri de autoperfecționare în relațiile cu partenerul /partenera.	-	-	86	61	53
	12.	Să propună modalități de depăşire a impactului stereotipurilor de gen asupra dezvoltării tinerilor / adulților în cadrul familiei.	-	-	69	70	61
	13.	Să proiecteze modalități de soluționare a conflictelor legate de compatibilitatea şi diviziunea rolurilor de gen a soților.	-	-	67	70	63
	14.	Să elaboreze un program de educație de gen a copiilor în familie.	-	-	65	73	62
	15.	Să elaboreze propuneri de parteneriat sensibil la gen cu şcoala.	-	-	74	65	61

Anexa 26

Chestionar pentru determinarea formării sensibilității la gen a elevilor (200p.)

Variabile	Nr. de ord.	Itemul / criteriu	1	2	3	4	5
Componenta cognitivă	1.	Să identifice diferențele sex și gen/gender.	31	82	87		
	2.	Să caracterizeze succint factorii socializării de gen a tinerilor.	37	77	86		
	3.	Să caracterizeze succint esența egalității de gen.	22	89	89		
	4.	Să analizeze rolurile de gen în familie prin responsabilități și drepturi.	36	79	85		
	5.	Să analizeze rolurile de gen în societate prin drepturi / șanse / responsabilități.	22	89	89		
Componenta afectiv - morală	6.	Să nominalizeze valorile fundamentale /valorile naționale/ valorile de gen	29	76	95		
	7.	Să analizeze feminitatea și masculinitatea prin prisma de gen	22	94	84		
	8.	Să identifice stereotipurile de gen și impactul psiho-social asupra dezvoltării personalității tinerilor.	29	77	94		
	9.	Să modeleze portretele tinerilor și tinerelor prin Tradiționalitate /Modernitate.	36	58	106		
	10.	Să stabilească un set de condiții de depășire a stereotipurilor de gen.	29	76	95		
Componenta comportamentală	11.	Să modeleze un program de construire a relațiilor și comportamentelor parteneriale de gen a fetelor și băieților.	36	84	80		
	12.	Să elaboreze un model de relații parteneriale de gen în familie.	40	74	86		
	13.	Să propună model de școală cu climat sensibil la gen.	59	73	68		
	14	Să formuleze caracteristicile unui pedagog sensibil la gen.	39	78	83		
	15.	Să propună modalități de prevenire a atitudinilor și comportamentelor sexiste ale tinerilor.	42	78	80		

Punctajul: 1- sensibilitate foarte joasă, 2- sensibilitate joasă, 3- sensibilitate medie, 4- sensibilitate înaltă, 5 – sensibilitate foarte înaltă

Rezultatele experimentului asupra formării sensibilității la gen a elevilor (200 p.)

Variabile	Nr. de ord.	Itemul / criteriu	1	2	3	4	5
Componenta cognitivă	1.	Să identifice diferențele sex și gen/gender.	-	-	31	87	82
	2.	Să caracterizeze succint factorii socializării de gen a tinerilor.	-	-	37	86	77
	3.	Să caracterizeze succint esența egalității de gen.	-	-	32	86	82
	4.	Să analizeze rolurile de gen în familie prin responsabilități și drepturi.	-	-	36	79	85
	5.	Să analizeze rolurile de gen în societate prin drepturi / șanse / responsabilități.	-	-	22	89	89
Componenta afectiv - morală	6.	Să nominalizeze valorile fundamentale /valorile naționale/ valorile de gen	-	-	29	84	87
	7.	Să analizeze feminitatea și masculinitatea prin prisma de gen	-	-	22	94	84
	8.	Să identifice stereotipurile de gen și impactul psiho-social asupra dezvoltării personalității tinerilor.	-	-	29	87	84
	9.	Să modeleze portretele tinerilor și tinerelor prin Tradiționalitate /Modernitate.	-	-	46	78	76
	10.	Să stabilească un set de condiții de depășire a stereotipurilor de gen.	-	-	29	86	85
Componenta comportamentală	11.	Să modeleze un program de construire a relațiilor și comportamentelor parteneriale de gen a fetelor și băieților.	-	-	36	84	80
	12.	Să elaboreze un model de relații parteneriale de gen în familie.	-	-	20	94	86
	13.	Să propună model de școală cu climat sensibil la gen.	-	-	27	90	83
	14	Să formuleze caracteristicile unui pedagog sensibil la gen.	-	-	29	82	89
	15.	Să propună modalități de prevenire a atitudinilor și comportamentelor sexiste ale tinerilor.	-	-	32	86	82

Chestionar pentru determinarea sensibilității la gen a masteranzilor (40 pers.)

Variabile	Nr. de ord.	Itemul / criteriu	1	2	3	4	5
Componenta cognitivă	1.	Să delimiteze diferențele dintre sex și gen /gender.	12	10	18		
	2.	Să analizeze principiul egalității genurilor în contextul drepturilor omului din perspectiva socială și personală.	5	14	21		
	3.	Să identifice factorii și mecanismele socializării de gen a tinerilor.	10	11	18		
	4.	Să identifice discriminări /discrepanțe de gen în sistemul de învățământ.	15	17	8		
	5.	Să analizeze rolurile de gen în societate prin drepturi / șanse / responsabilități.	9	15	16		
Componenta afectiv - morală	6.	Să nominalizeze valorile de gen pe care sistemul de învățământ le transmite și ar trebui să cultive tinerilor/ adulților.	16	16	8		
	7.	Să stabilească interacțiunea și continuitatea valorilor educației de gen și a educației juridice.	12	14	14		
	8.	Să stabilească impactul psiho-social al stereotipurilor de gen asupra dezvoltării personalității tinerilor/adulților.	9	12	19		
	9.	Să propună modalități de prevenire a atitudinilor și comportamentelor sexiste ale tinerilor	10	15	15		
	10.	Să stabilească un set de condiții de creare a climatului psiho-relațional sensibil la gen în universități.	11	13	16		
Componenta comportamentală	11.	Să elaboreze propuneri pentru un cod deontologic de gen al pedagogului.	7	16	17		
	12.	Să elaboreze propuneri pentru codul deontologic sensibil la gen al juristului.	9	14	15		
	13.	Să efectueze analiza cadrului legal-normativ prin prisma de gen .	16	16	8		
	14.	Să efectueze analiza de gen a materialelor didactice.	16	16	8		
	15.	Să elaboreze un program de acțiuni privind introducerea dimensiunii de gen în disciplinele la Drept.	16	18	6		

Punctajul: 1- sensibilitate foarte joasă, 2- sensibilitate joasă, 3- sensibilitate medie, 4- sensibilitate înaltă, 5 – sensibilitate foarte înaltă

Anexa 27

Rezultatele experimentului asupra formării sensibilității la gen a masteranzilor (40 pers.)

Variabile	Nr. de ord.	Itemul / criteriu	1	2	3	4	5
Componenta cognitivă	1.	Să delimiteze diferențele dintre sex și gen /gender.	-	-	-	28	22
	2.	Să analizeze principiul egalității genurilor în contextul drepturilor omului din perspectiva socială și personală.	-	-	5	23	12
	3.	Să identifice factorii și mecanismele socializării de gen a tinerilor.	-	-	4	21	15
	4.	Să identifice discriminări /discrepanțe de gen în sistemul de învățământ.	-	-	7	16	17
	5.	Să analizeze rolurile de gen în societate prin drepturi / șanse / responsabilități.	-	-	5	18	17
Componenta afectiv - morală	6.	Să nominalizeze valorile de gen pe care sistemul de învățământ le transmite și ar trebui să cultive tinerilor/ adulților.	-	-	4	19	17
	7.	Să stabilească interacțiunea și continuitatea valorilor educației de gen și a educației juridice.	-	-	3	20	17
	8.	Să stabilească impactul psiho-social al stereotipurilor de gen asupra dezvoltării personalității tinerilor/adulților.	-	-	4	19	17
	9.	Să propună modalități de prevenire a atitudinilor și comportamentelor sexiste ale tinerilor	-	-	5	18	17
	10.	Să stabilească un set de condiții de creare a climatului psiho-relațional sensibil la gen în universități.	-	-	6	18	16
Componenta comportamentală	11.	Să elaboreze propuneri pentru un cod deontologic de gen al pedagogului.	-	-	6	18	16
	12.	Să elaboreze propuneri pentru codul deontologic sensibil la gen al juristului.	-	-	8	16	16
	13.	Să efectueze analiza cadrului legal-normativ prin prisma de gen .	-	-	6	19	15
	14.	Să efectueze analiza de gen a materialelor didactice.	-	-	7	18	15
	15.	Să elaboreze un program de acțiuni privind introducerea dimensiunii de gen în disciplinele la Drept.	-	-	7	19	14

Anexa 28
Modelul de abilitare

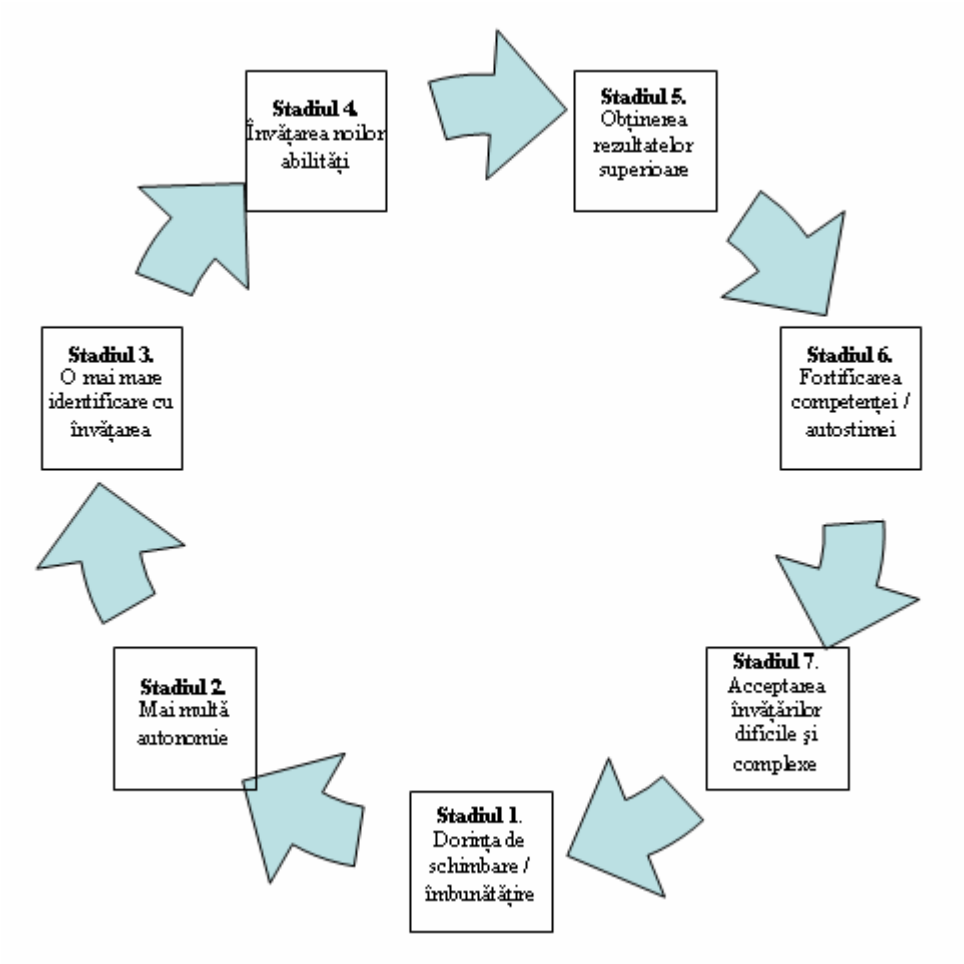

Fig. 1. Ciclul de empowerment al lui Wilson (adaptat la învățare) [*apud* 1]

În figura 1 punctul de plecare îl constituie dorința de schimbare şi de îmbunătățire. Dacă educabilul nu este convins de necesitatea învățării, iar expectațiile profesorului nu sunt pozitive, următoarele stadii au puține şanse de a mai apărea. Înțelegerea conceptului egalității de gen în contextul drepturilor omului poate fi un element hotărîtor în motivarea educabililor pentru educația de gen.

În stadiul doi are loc eliminarea restricțiilor, a constrîngerilor concomitent cu stimularea încrederii educabilului în capacitățile sale. În acest fel depăşirea stereotipurilor de gen tocmai ar facilita stimularea încrederii educabilului în forțele sale. Este important ca elevul / studentul să accepte şi să utilizeze cu responsabilitate propria libertate în organizarea ativității de învățare.

În stadiul al treilea educabilul începe să devină conştient de procesul său de învățare, utilizând tehnici evaluative care-l pun în evidență. Raportarea sa la procesul de învățare se schimbă. El îşi asumă responsabilitatea activităților proprii. La această etapă este important suportul şi tratamentul pozitiv al educabilului din partea educatorului (fără a favoriza sau defavoriza vre-unul din genuri). În contextul stadiilor educației de gen putem specifica constituirea sensibilității de gen a educabililor.

În timp ce stadiul al treilea se definitivează, are loc o dezvoltare a stadiului al patrulea, învățarea noilor abilități. Discipolul face un pas în plus, preocupîndu-se de succesul învățării sale şi de punerea în practică a proceselor de evaluare pertinentă pentru asigurarea calității. Utilizînd

evaluarea, educabilul învaţă să se autoevalueze şi, în consecinţă, dobîndeşte noi cunoştinţe şi abilităţi, inclusiv în materie de gen, care-i servesc atât pentru învăţare cât şi pentru clarificarea priorităţilor.

În stadiul al cincilea, încep să se vadă rezultatele tangibile ale empowerment-ului. Faţă de stadiile anterioare, educabilul reuşeşte să-şi crească randamentul, ceea ce induce o sporire a motivaţiei. Randamentul este raportat nu numai la nivelul de cunoştinţe, dar şi la atitudinile, abilităţile acumulate. În contextul subiectului abordat putem vorbi despre constituirea loialităţii de gen.

În stadiul al şaselea se iniţiază o serie de schimbări semnificative în activitatea şi comportamentul educabilului. Succesul său are ca efect întărirea încrederii în propriile capacităţi, concomitent cu creşterea autostimei. Educabilul se află acum într-o nouă situaţie: îşi controlează propriul proces de învăţare, constituire a conştiinţei sociale de gen.

În stadiul şapte educabilul acceptă învăţarea cît de dificilă şi complexă nu ar fi aceasta în calitate de proces firesc şi necesar. Constituirea conştiinţei de gen tocmai şi reprezintă o etapă superioară, mai dificilă şi complexă.

Circuitul de empowerment este o modalitate de a descrie procesul de-a lungul căruia educabilul învaţă să-şi evalueze procesul de învăţare. Fiind permanent legată de activitatea educabilului, evaluarea eficientă pune în joc funcţionalitatea noilor învăţări prin folosirea acestora în rezolvarea situaţiilor problematice, prin aplicarea noilor achiziţii în diverse contexte, favorizând astfel construcţia noilor cunoştinţe. Noţiunile acumulate şi reglarea propriilor procese de învăţăre, ca urmare a feed-back-urilor rapide şi eficiente, reprezintă cheia pentru a dezvolta şi favoriza învăţarea învăţării. Toate aspectele menţionate se încadrează perfect în procesul educaţiei de gen.

Cercetătorii americani G.Bateson, P.Watzlawick, R.Dilts [*apud* 2] au elaborat *o schemă a funcţionării omului* şi a impactului acestui mod de funcţionare asupra mediului înconjurător, trăirilor concrete ş stărilor motivaţionale. În contextul problematicii de gen aceasta ar putea fi prezentată în felul următor (figura 2):

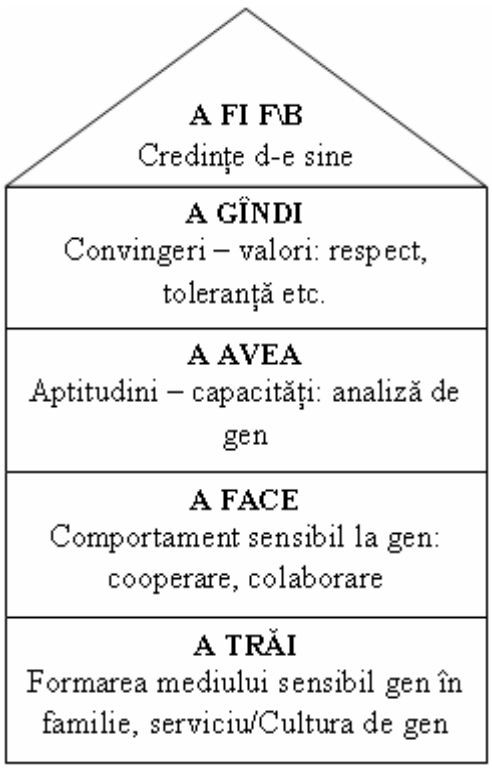
A FI F\B
Credinţe d-e sine
A GÎNDI
Convingeri – valori: respect, toleranţă etc.
A AVEA
Aptitudini – capacităţi: analiză de gen
A FACE
Comportament sensibil la gen: cooperare, colaborare
A TRĂI
Formarea mediului sensibil gen în familie, serviciu/Cultura de gen

Fig. 2. Schema funcţionării omului prin prisma de gen (adaptată)

Acestor niveluri le corespund:

- *identitate-credinţe despre sine, inclusiv identitatea de gen:* vizează etichetele pe care ni aplicăm: eu sunt aşa sau altfel, eu nu sunt aşa sau altfel;
- *convingeri-valori, inclusiv de gen:* este nivelul a ceea ce ne place şi prețuim, precum şi a ceea ce nu ne place şi detestăm; aici intră şi principiile, inclusiv cele morale de gen, pe care le considerăm importante şi cărora ne supunem;
- *aptitudini-capacităţi de sensibilitate la gen:* este nivelul care înglobează tot ce avem sau nu pe planul competenţelor şi al cunoştinţelor, inclusiv în materie de gen: studii, bagaj intelectual, dezvoltarea talentelor, aptitudini în toate domeniile;
- *comportament sensibil la gen:* acest nivel (ne) descrie acţiunile şi comportamentele; el pune în lumină felul în care îndrăznim sau nu să acţionăm, inclusiv comportamente pozitive sau negative de gen;
- *mediul sensibil la gen:* este înţeles în cel mai larg sens al cuvîntului: include tot ce înconjoară o persoană, pe toate planurile: genul şi calitatea contactelor, locuinţa, situaţia financiară, tipul de muncă, anturajul etc. Aici se înscrie şi aspectul cît de „prietenos de gen" este mediul respectiv.

E.Guilane-Nachez (2003) susţine că „ne supunem cu toţii acestor cinci niveluri de funcţionare", iar*, felul în care umplem aceste «compartimente» acţionează asupra modului nostru de viaţă*[1]" [*apud* 2, p.98], asupra calităţii oamenilor şi a mediilor în care ajungem să ne învîrtim, asupra lucrurilor uşoare sau a dificultăţilor din viaţa noastră, şi asta pe toate planurile: financiar, profesional, sentimental, motivaţional, fizic etc.

În viziunea noastră, fiecare nivel determină trăirea, „realitatea" tuturor nivelurilor care se află "sub" el. Astfel:

- nivelul cel mai de jos (mediul) este determinat de cele patru niveluri superioare;
- nivelul al doilea (comportamentul) este determinat, la rîndul său, de cele trei niveluri superioare;
- nivelul al treilea (aptitudinile-capacităţi) este determinat de cele două - niveluri care rămîn;
- nivelul al patrulea (convingerile-valori) depinde de nivelul identitate-credinţe despre sine.

În acelaşi timp, fiecare din nivelurile prezentate nu numai că depinde de cel precedent, dar şi condiţionează nivelul următor. Astfel, acoperişul/nivelul credinţelor despre sine prin prisma identităţii de gen, iniţial fiind dependent de nivelurile de mai jos, vine să influenţeze/determine dezvoltarea întregii construcţii.

După cum se vede, *nivelul cu cea mai mare putere* (asupra noastră, a ceea ce sîntem şi facem) *este cel al credinţelor despre sine,* al etichetei-identitate. Este o etichetă care determină motivaţia şi comportamentele individuale. Pot fi etichete (şi autoetichetări) pozitive („sunt un norocos/o norocoasă") sau negative, restrictive („sunt un ghinionist /o ghinionistă"). Ele fac oamenii să trăiască viaţa pe care o trăiesc, să rămînă în mediul în care sînt şi sau obişnuit să fie: sentimente, relaţii, motivaţii etc.

Considerăm că modelul prezentat poate fi interpretat în mai multe sensuri. Figura dată seamănă cu o casă, mai precis cu "carcasa" casei, unde fiecare nivel reprezintă un element important al acesteia. Eliminarea /omiterea în construcţie a vreunuia din aceste elemente duce la dărîmarea casei. Astfel, carcasa constituie elementul esenţial al unei case. Iar conţinuturile sau umplutura, constituite calitativ pot fortifica, întări, înfrumuseţa această construcţie.

Fiecare nivel poate fi privit şi în calitate de cărămidă a peretelui portant al casei. Dat fiind importanţa fiecărei cărămide pentru funcţionalitatea construcţiei, poate fi dedusă şi importanţa semnificativă a fiecărui nivel menţionat în schema funcţionării fiinţei umane. În acest sens, educaţia de gen poate fi interpretată în calitate de verigă importantă a "carcasei" fiinţei umane sau în calitate de "cărămidă a peretelui portant" al căsuţei fiinţei umane. Ignorarea acesteia poate duce la lacune serioase în formarea - dezvoltarea multilaterală a personalităţii educabilului.

GLOSAR

Termenii invocaţi sunt formulaţi, adaptaţi avînd drept reper diverse publicaţii în domeniu [88, 104; 137; 263; 321; 337].

Abordarea integrată (complexă) a egalităţii genurilor **(***în limba engleză "gender mainstreaming")* – integrarea principiilor egalităţii între femei şi bărbaţi în politicile şi în programele din toate domeniile şi la toate nivelurile de adoptare şi aplicare a deciziilor.

Acţiuni afirmative (*în limba engleză "affirmative action")* – acţiuni de compensare pentru a accelera obţinerea unei egalităţi reale a bărbaţilor şi femeilor, adoptate pentru perioada de existenţă a inegalităţii intr-un domeniu concret, unde au fost depistate disproporţii în reprezentarea genurilor. (De exemplu, atitudine prioritară, sistemul de cote pentru promovarea femeilor şi bărbaţilor în învăţământ, economie, politică, muncă). Aplicarea acţiunilor afirmative datează cu anii 60 sec.XX; este prevăzută de către CEDAW.

Analiza de gen *(în limba engleza "gender analysis")* – metodă, care explorează istoria, mecanismele, dinamica şi efectele relaţiilor de gen. Examinează cauzele structurale ale inegalitatilor de gen de la nivelul gospodăriilor individuale la nivel de stat, făcînd legături între acestea şi descoperind discriminările de gen în accesul la drepturi, putere şi resurse. Pe baza datelor desegregate pe sexe se merge mai departe pentru determinarea motivelor pentru care există diferenţele observate.

Analiza impactului de gen *(în limba engleză "gender impact assessment")* - examinarea propunerilor de politici şi strategii pentru a vedea dacă vor influenţa femeile şi bărbaţii în mod diferit, în scopul adaptării acestora pentru neutralizarea efectelelor discriminatorii şi pentru promovarea egalităţii de gen. Este unul dintre instrumentele folosite în metoda "gender proofing".

Asimetria de gen / gender – reprezentarea neproporţională a rolurilor sociale şi culturale ale ambelor sexe (precum şi concepţiilor despre acestea) în diferite sfere ale vieţii. De exemplu: în majoritatea ţărilor femeile constituie mai mult de jumătate (de la 51% la 54%) din populaţie, în timp ce în rîndul politicienilor de nivelul naţional şi regional numărul lor este cu mult mai mic.

Bariere invizibile *(în limba engleză "glass ceilling")* - atitudini bazate pe prejudecăţi, norme şi valori tradiţionale, care împiedică responsabilizarea sau deplina participare a femeilor în societate.

Date gender-disagregate **(***în limba engleză "gender/sex dissagregated data")* - reprezintă introducerea criteriului de gen în calitate de indicator obligatoriu la selectarea, prelucrarea şi publicarea statisticii în toate domeniile vieţii. Datele gender-disagregate joacă un rol mare la evaluarea situaţiei femeilor şi bărbaţilor în societate, la fel la planificarea programelor de dezvoltare.

Discriminare pe criterii de gen / discriminare gender (în limba engleză „gender based discrimination") – orice deosebire, excepţie, limitare ori preferinţă pe criterii de sex, avînd drept scop ori consecinţă limitarea sau intimidarea recunoaşterii, exercitării şi implementării, pe baze egale dintre bărbaţi şi femei, a drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului.

Discriminare directă pe criterii de gen / discriminare gender directă – orice acţiune directă care, în situaţii similare, discriminează pe criterii de sex o persoană comparativ cu altă persoană de alt sex, inclusiv din cauza sarcinii, maternităţii sau paternităţii

Discriminare indirectă pe criterii de gen / discriminare gender indirectă – orice acţiuni, reguli, criterii sau practici, care formal recunosc egalitatea între femei şi bărbaţi, dar cu efect ori rezultat inegal pentru unul din genuri, cu excepţia acţiunilor afirmative/stimulative. (De exemplu, bărbatul, care îngrijeşte un copil sugaci, nu are la serviciu aceleaşi condiţii, prevăzute pentru mama care alăptează)

Echitate de gen *(în limba engleză "gender equity")* - corectitudinea tratamentului în funcţie de gen, care poate fi tratament egal sau tratament diferit, dar considerat echivalent în ceea ce priveşte drepturile, obligaţiile şi oportunităţile.

Egalitatea genurilor /egalitatea gender (*în limba engleză "gender equality")* –egalitate în drepturi, şanse egale în realizarea acestor drepturi, participare egală în toate sferele vieţii şi tratare egală a femeilor şi bărbaţilor. Conceptul conform căruia toate fiinţele umane sunt libere să-si dezvolte capacităţile personale şi să-şi realizeze aspiraţiile; faptul că diferitele comportamente, aspiraţii şi necesităţi ale femeilor şi bărbaţilor sunt luate în considerare, evaluate şi favorizate în mod egal.

Egalitate de şanse (*în limba engleză "equal opportunities")*– accesul necondiţionat la participarea, în bază de egalitate, a femeilor şi bărbaţilor la activităţile din sfera politică, economică, socială, culturală şi alte sfere ale vieţii. Conceptul conform căruia toate fiinţele umane sunt libere să-si dezvolte capacităţile personale şi să-şi realizeze aspiraţiile; faptul că diferitele comportamente, aspiraţii şi necesităţi ale femeilor şi bărbaţilor sunt luate în considerare, evaluate şi favorizate în mod egal.

Emancipare (*în limba engleză "emancipation")* – eliberarea femeii de sub dependenţa de orice fel a bărbaţilor, şi ca rezultat, dobîndirea independenţei şi libertăţii juridice, economice, morale şi culturale. Noţiunea a apărut în timpul Marii Revoluţii Franceze şi s-a răspândit pe larg în Europa, SUA, Rusia în sec. XIX.

Feminism (*în limba engleză "feminism")* – mişcarea femeilor pentru drepturi egale cu bărbaţii în toate domeniile vieţii. În sens larg, feminismul reprezintă pledoaria pentru drepturile femeilor. Termenul s-a răspîndit la jumătatea secolului al XIX-lea în Europa, dar feminismul ca atitudine şi abordare a precedat mult utilizarea canonică a termenului ca atare. Din punct de vedere istoric, feminismul a debutat ca parte a discursului european iluminist. A avut un impact important în lumea modernă, în discuţiile despre universalizarea cetăţeniei şi drepturilor.

Insensibilitate la gen **(***în limba engleză "gender blindness")* - ignorarea sau incapacitatea de a lua în considerare dimensiunea de gen, deseori caracterizată drept „miopie de gen" (antonim al sintagmei "sensibil la gen" sau "neutru din punct de vedere al genului").

Matriarhat- forma de orînduire socială, unde puterea politică şi în familie aparţine femeilor. Teoria matriarhatului a apărut în cadrul evoluţionismului ştiinţific, care s-a dezvoltat pe la mijlocul sec. XIX , drept opoziţie teoriei patriarhatului, ce domina în ştiinţa şi filosofia europeană de pe timpurile lui Platon şi Aristotel.

Hărţuire sexuală *(sexual harassement)*– orice comportament fizic, verbal sau non-verbal, de natură sexuală, care aduce lezare demnităţii persoanei sau creează o atmosferă neplăcută, ostilă, degradantă, umilitoare sau insultătoare. Cel mai adesea, hărţuirea sexuală se exercită la locul de muncă şi este asociată unui şantaj umilitor. Identificarea hărţuirii sexuale trebuie să ţină seama de faptul că presiunile sexuale nu sunt dorite de persoanele asupra cărora ele sunt impuse.

Participarea echilibrată a femeilor şi bărbaţilor *(balanced participation of women and men)* – împărţirea puterii şi a posturilor decizionale (cîte 60% şi 40% pentru fiecare gen) între bărbaţi şi femei, în toate sferele vieţii, fapt ce constituie o condiţie importantă pentru realizarea egalităţii între genuri (Recomandarea CE 96/694 din 2 dec. 1996).

Patriarhat - orînduire social-istorică, unde funcţiile de conducere sunt realizate de către bărbaţi. Patriarhatul este înţeles în orientările feministe ca sistem al autorităţii masculine în întreaga istorie, indiferent de domeniul vieţii sociale (şi mai ales al vieţii publice): cultură, religie, politică, economie.

Perspectiva de gen *(în limba engleză "gender perspective")* – înţelegerea, conştientizarea şi luarea în considerare a relaţiilor gender şi a influenţei caracteristicilor de gen la planificarea, realizarea şi evaluarea diferitor programe, politici şi activităţi în viaţa socială.

Plafonul de sticlă *(glass celling)– e*xpresie ce denumeşte barierele invizibile rezultate dintr-un complex de structuri existente în organizaţiile dominate de bărbaţi, care împiedică femeile să obţină poziţii / funcţii superioare.

Politică de gen ***(****în limba engleză "gender policy")* - se aplică acţiunilor, comportamentelor, atitudinilor, practicilor persoanelor. Sunt specificate 4 tipuri de politici de gen:

- *insensibile la gen (gender blind)* – ignoră rolurile, responsabilităţile şi capacităţile diferite ale femeilor şi bărbaţţlor, determinate social. Se bazează pe premisa că persoanele afectate de politică au aceleaşi nevoi şi interese (cele ale bărbaţilor);
- *neutre din punctul de vedere al genului (gender neutral)* – nu se adresează în mod specific nici bărbaţilor, nici femeilor şi pleacă de la premisa că are aceleaşi efecte şi pentru femei şi pentru bărbaţi;
- *specifice la gen (gender specific)* – recunoaşte diferenţele de gen şi este adresată fie bărbaţilor, fie femeillor, avînd în vedere rolurile şi responsabilităţile existente;
- *redistributive din punct de vedere al genului (gender redistributive)* – caută să schimbe distribuţia de putere şi de resurse în scopul atingerii egalităţii de gen.

Relaţii de gen *(în limba engleza "gender relations")*- sunt relaţii de putere de gen. Una dintre chestiunile cele mai importante care se pune în legătură cu relaţiile de gen, derivă din valorizarea genurilor, respectiv valorizarea feminităţii şi a masculinităţii într-un context dat, şi a modurilor în care aranjamentele instituţionale recompensează cele două genuri. Dacă societatea valorizează comportamentele şi atitudinile masculine într-un anumit domeniu, atunci relaţiile de gen din acel domeniu sunt dezechilibrate în favoarea genului masculin.

Rolurile de gen (în limba engleză "gender roles") - reprezintă unul din multiplele roluri sociale, un set de modele scontate de comportare pentru femei şi bărbaţi, un sistem de prescripţii, expectanţe sociale caracteristice fiecărui gen în parte.

Sensibilitate la gen – capacitatea de a percepe, conştientiza şi reacţiona la orice manifestări ale sexismului, discriminării pe criteriu de gen.

Sexismul *(sexism)* - reprezintă ideologia şi practica discriminatorie pe criterii de sex. Sexismul se manifestă în prezent sub forma unor discriminări mai „subtile": eliminarea tacită a femeilor din profesiile şi poziţiile cu cîştiguri ridicate, educaţie practică şi sportivă diferită pentru băieţi şi fete, orientarea fetelor către profesii „feminine", desconsiderarea autorităţii femeilor în diferite domenii şi chiar în comportamente private, utilizarea imaginilor media inferiorizante pentru femei.

Studii de gen *(în limba engleză "gender studies")*- studii referitoare la problematicile care influenţează cu precădere femeile, la relaţiile dintre genuri; o abordare academică, de obicei interdisciplinară, privind analiza situaţiei femeilor şi relaţiei între genuri, precum şi dimensiunea de gen a altor discipline.

Termenii sex şi gen/gender definesc femeia şi bărbatul. ***Sexul*** defineşte deosebirile biologice dintre femei şi bărbaţi, operează cu distincţia biologică („sex feminin", „sex masculin"). ***Genul/ gender*** defineşte relaţiile sociale existente dintre femei şi bărbaţi, operează cu distincţia social-culturală („feminitate", „masculinitate").

Violenţa împotriva femeilor *(violence against women)* **-** constituie, de fapt, expresia raportului de forţe inegale dintre femei şi bărbaţi, stabilit pe parcursul istoriei, care a determinat dominarea şi discriminarea femeilor de către bărbaţi şi împiedică procesul de promovare a femeilor în toate domeniile. Violenţa împotriva femeii este un mecanism social fundamental, care impune femeile să ocupe poziţii de subordonare în comparaţie cu bărbaţii.